

**Politik
Ekonomi
Samhälle
Kultur
Medier**

Värmländska utmaningar

P O Norell & Lennart Nilsson (red)

Värmländska utmaningar

Politik • Ekonomi • Samhälle • Kultur • Medier

SOM-rapport nr 67

P O Norell & Lennart Nilsson (red)

Redaktörer: P O Norell & Lennart Nilsson

© Författarna och Karlstad University Press

Omslagsfoton:

Klarälven: Per Eriksson

Köpcentret/väst: wikipedia commons

Ferlin: mostphotos.com

Fredsmonument/syd/Karlstad: Karlstads kommun

Universitetsentré/syd/Karlstad: Karlstads universitet

Omslag: Roger Palmqvist

Redigering: Henny Östlund

Tryck: Ale Tryckteam, Bohus 2016

ISBN: 978-91-89673-36-6

ISSN: 0284-4788

ISRN: GU-STJM--67--SE

INNEHÅLL

Förord

P O Norell och Lennart Nilsson	7
--------------------------------	---

Värmländska utmaningar

P O Norell och Lennart Nilsson	9
--------------------------------	---

POLITIK

Flernivådemokrati i förändring Värmland 2014

Lennart Nilsson	31
-----------------	----

Den hopplösa regionfrågan?

Tomas Mitander	49
----------------	----

Välfärdsolitik och välfärdsopinion valåret 2014 – Sverige och Värmland

Lennart Nilsson	61
-----------------	----

Ideologiska orienteringar

P O Norell	93
------------	----

2014 års val i Värmland: mot ökad instabilitet?

P O Norell	127
------------	-----

Vem är den politiskt aktiva värmlänningen?

En studie av politiskt deltagande vid sidan av de politiska valen

P O Norell	179
------------	-----

Värmlands framtid –

ungdomars förhållningssätt gentemot samhället

Anders Broman	229
---------------	-----

EKONOMI OCH SAMHÄLLE

Hemmahörighet i Värmland och i världen

Lena Grip och Ida Grundel	247
---------------------------	-----

Hur uppfattar värmlänningarna Norge? Lotta Braunerhielm och Eva Olsson	271
Gränsens politik: Om attityder till flyktingmottagande i Värmland och Sverige Andreas Öjehag-Pettersson	297
Värmland och arbetsmarknaden Johan Martinsson	321
Social reproduktion i Värmland Johan Lindell	331
Värmlänningars syn på satsningar på länets kommunikationer Hans Olof Gottfridsson och Cecilia Möller	343
Värmlänningar i rörelse. En studie av värmlänningars vardagsmobilitet Hans Olof Gottfridsson och Cecilia Möller	361
Är besöksnäringen viktig för den framtida utvecklingen? Lotta Braunerhielm	385
Välfärd och service på lokal och regional nivå i Värmland 2010 och 2014 Lennart Nilsson	405
Den värmländska skolan Daniel Bergh	423
KULTUR OCH MEDIER	
Värmlänningarnas kulturvanor Bengt Starrin	437
Värmländska nyhetsvanor 2014 Annika Bergström och Lennart Weibull	457
Två lokala dagstidningar mellan teknik och politik Lennart Weibull	475

Radiolyssnande i Värmland 2014

Jan Strid

491

**Filterbubblan är klassifierad –
nyheter via internet och det kulturella kapitalet**

Johan Lindell

499

AVSLUTNING**Värmland inför framtiden**

Lennart Nilsson och P O Norell

515

DOKUMENTATION**Den varmländska SOM-undersökningen 2014**

Josefine Bové

527

Enkäten

541

Om författarna

561

Publikationslistan

565

FÖRORD

I boken Värmländska utmaningar redovisar 19 forskare från Karlstads och Göteborgs universitet resultat baserade på en medborgarundersökning som genomfördes i Värmland 2014. Inom tre huvudområden politik, ekonomi och samhälle samt kultur och medier presenteras i 24 kapitel analyser av förhållandena i Värmland i relation till Västsverige och Sverige. Jämförelser görs också på vissa områden med andra regioner i Sverige och EU. I boken Värmländska landskap baserad på medborgarundersökningen 2010 diskuterades i avslutningskapitlet de utmaningar som Värmland stod inför. De bildar utgångspunkten för denna undersökning och i ett uppsummerande kapitel redovisas medborgarnas bild av situationen inom olika områden. Undersökningen har genomförts i samarbete mellan *Institutionen för samhälls- och kulturvetenskap*, *Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap* vid Karlstads universitet och *SOM-institutet, Samhälle Opinion Medier* vid Göteborgs universitet.

SOM-institutet är en forsknings- och undersökningsorganisation vid Göteborgs universitet. Sedan 1986 genomför institutet nationella medborgarundersökningar och från 1992 har också årligen genomförts regionala och lokala undersökningar i Västsverige samt undersökningar i Skåne och Värmland.

Värmlandsundersökningen 2014 omfattade sammanlagt 3000 personer i åldern 16-85 år bosatta i Värmlands län. Biträdande undersökningsledare var Josefine Bové som i ett avslutande metodkapitel lämnar en redovisning för undersökningens genomförande och utfall. Ansvarig för datainsamlingen har varit Kinnmark Information AB.

Boken kan beställas från Karlstad University Press (forlag@kau.se) och från SOM-institutet (www.som.gu.se). Tidigare publikationer i SOM-institutets skriftserie finns förtecknade i slutet av boken och kan också beställas. Dataunderlaget från värmlandsundersökningen och de tidigare SOM-undersökningarna finns tillgängligt för forskare via Svensk Nationell Datatjänst, SND vid Göteborgs universitet (www.snd.gu.se).

Karlstad och Göteborg i juni 2016

P O Norell och Lennart Nilsson

VÄRMLÄNDSKA UTMANINGAR¹

P O NORELL OCH LENNART NILSSON

Välåret 2010 genomförde samhällsvetenskapliga forskare vid Göteborgs och Karlstads universitet en medborgarundersökning i Värmland. Vår ambition var att göra en bred kartläggning av länet och att täcka in många centrala aspekter. Denna kompletterades med ett omfattande offentligt statistiskt material. Boken som publicerades år 2012 fick titeln *Värmländska landskap – politik, ekonomi, samhälle, kultur och medier* (Nilsson, Aronsson & Norell, red, 2012). Vi kunde där konstatera att de relativt stora strukturella skillnaderna mellan olika delar av länet starkt påverkar förutsättningarna för politik och för människors levnadsbetingelser. Medan vissa delar, främst Karlstad och Hammarö, hade en relativt stark struktur med till exempel befolkningstillväxt, god utbildningsnivå och en stark bostadsmarknad hade andra kommuner och i synnerhet industrikommunerna en mycket mera utsatt situation med minskande och åldrande befolkning, låg utbildningsnivå, svag bostadsmarknad mm. Industrin är fortsatt viktig och stora investeringar görs men behovet av arbetskraft minskar med ständiga rationaliseringar i en hårt konkurrensutsatt globaliserad ekonomi. Kommuner i västra delen av länet påverkades starkt av närheten till Norge. Handel, småindustri och turism är här viktiga. Den strukturella situationen påverkar den politiska dagordningen, de behov som finns i samhället, de resurser som behövs för att möta dessa och inte minst den politiska situationen. Vi fann således politiska, ekonomiska, sociala och kulturella skillnader mellan olika delar av länet och mellan befolkningsgrupper.

När en motsvarande undersökning genomförs fyra år senare kan vi konstatera att den strukturella situationen i vissa delar har förändrats men att skillnaderna mellan de olika delarna av länet knappast har minskat. Vi väljer nu *Värmländska utmaningar – politik, ekonomi, samhälle, kultur och medier* som titel på vår nya bok. *Utmaning* kan föra tankarna i olika riktningar. I ett lexikon knyts definitionen till ”*något som behöver anseelig ansträngning, men som ändå attraherar*” (Wiktionary). Det är närmast så vi ser på frågan. Värmland står inför stora utmaningar som kräver ansträngning men som många ändå vill försöka hantera och, som kan leda till något positivt. Utmaningarna är av många olika slag och vi skall här inledningsvis försöka ge en bild av några av de viktigaste.

Vi vill samtidigt betona att många av de mera övergripande förändringar som pågår i länet inte på något sätt är unika för denna del av landet. Tvärtom är de delar av större samhällsförändringar (Sveriges Nya Geografi 2013). Ett sådant exempel är en allt mera globaliserad ekonomi med internationellt ägande och stor konkurrens. Ett annat är urbanisering dvs. att allt fler människor flyttar till framför allt

storstadsområden men även andra större städer och i synnerhet universitetsstäder. Ett tredje exempel är den stora migration som pågår från krigs- och krisområden till områden med bättre förhållanden.

Det finns ytterligare faktorer av ett mer långsiktigt slag som är betydelsefulla och som kan knytas till livsstil och kultur. Kombinationen av stigande välbefinnande, höjd utbildningsnivå och ett ökat utbud av medier, underhållning och service påverkar det dagliga livet och människors förhållningssätt och ambitioner. Denna förändring har diskuterats i termer av individualisering med bland annat konsekvenser för synen på traditionella institutioner som kyrkan, politiska partier och fackföreningar; andelen som engagerar sig som medlemmar eller uppfattar sig som starkt identifierade minskar och engagemanget tar sig andra former (Clark&Hempel 1998; Ingelhart 1997).

En annan typ av förändring med stark internationell koppling gäller omstruktureringen av den offentliga sektorn. Denna har under senare år följt olika spår. Ett handlar om att skapa större enheter och att centralisera. Motiven är att kraftsamla, få bättre samordning och att utnyttja stordriftsfördelar. Ett annat spår inriktas på att förbättra effektiviteten i offentlig sektor genom att konkurrensutsätta produktion av service och att ge medborgarna alternativ att välja mellan. Förslag av detta senare slag har anknytning till New Public Management (NPM). Det finns viktig kritik mot dessa förändringar och förslag och även motkrafter som agerar. Vårt uppdrag är inte att värdera dessa mera övergripande förändringar men att ha detta som en bakgrund till att studera hur värmlänningarna, uppfattar dessa och även i vissa fall vilka lösningar man främst står bakom. Det är samtidigt viktigt att ha ett historiskt perspektiv på förändringar av detta övergripande slag.

Perspektiv på strukturella förändringar

Också för drygt femtio år sedan var vårt län inne i en dramatisk förändringsfas. Urbaniseringen var stark: många flyttade från arbete i jordbruk till industriarbete. Detta var en period då den offentliga servicen började utvecklas i större skala och en ny kommunreform diskuterades och den kom cirka ett decennium senare. Städerna och industriorterna planerade nya bostadsområden och nya skolor. Det skulle dröja några år till dess att det så kallade miljonprogrammet skulle sjösättas: ambition var att bygga en miljon lägenheter på tio år. Den ekonomiska tillväxten var snabb och de ökande resurserna fördelades mellan offentlig sektor och hushållen. Reformtakten var hög. Socialdemokraterna dominerade politiken med 47-48 procent av rösterna i riksdagsvalen. I Karlstads-Tidningen 6 januari 1961 kunde man läsa följande:

Med en viss spänning avvaktar man i Hagfors och Filipstad den definitiva folkmängds-siffran vid årsskiftet. Båda städerna har chans att passera några av de framförliggande städerna. I övrigt lär de värmländska städerna hålla sina placeringar. I Karlstad kan man räkna med en ökning till 42.700 (+850) och i Säffle till 10.900 (+200).

Trots den kraftiga folkmängdsökningen i Karlstad (850 mer än förra årsskiftet) blir placeringen i 'stadstabellen' oförändrad ännu många år. Solstaden intar 15:e platsen – drygt 7.000 efter Solna. Närmast efter följer Lund, 39.650 vid årets början och med en kraftig uppgång under 1960.

Närmast före Säffle (cirka 10.900 vid årsskiftet) ligger Sala (10.994 vid årets början) medan Avesta ligger närmast efter (endast 29 mindre).

Kristinehamn ökade förra året med c:a 300 och noterar även i år en bra uppgång – dock inte tillräcklig för att passera Umeå (21.786 – 360 mer än Kristinehamn). Arvika har också relativt bra årsiffror, men hotas av Visby – knappt 100 personer mindre vid förra årsskiftet.

Detta illustrerar även hur särskilda satsningar kan få långsiktiga konsekvenser. Skapandet av Umeå universitet är ett belysande exempel. Umeå har idag över 120 000 invånare.

Värmlands administrativa tillhörighet – ett historiskt perspektiv

Det geografiska läget och de historiska erfarenheterna präglar på olika sätt Värmland. Landskapet Värmland gränsar till Norge och ingick fram till 1815 i Götaland men tillhör därefter södra Svealand. I det geografiskt vidsträckt landskapet/länet har kontakterna varierat över tid och mellan olika delar av Värmland – österut mot Stockholm, västerut mot Norge, söderut mot Göteborg och om än i mindre utsträckning norrut mot Dalarna och norra Sverige. Under stormaktstiden genomfördes genom 1634 års regeringsform en fastare organisering av den svenska staten under Axel Oxenstierna. Länsindelningen innebar att nya administrativa enheter, länen ersatte de medeltida landskapen. "Närke och Vermeland" bildade då ett län med Örebro som residensstad. Först 1779 bildades nuvarande Värmlands län genom en utbrytning ur länet (Olausson 2003). Värmlands län sammanfaller i huvudsak med landskapet men i väster och öster råder i vissa delar bristande överensstämmelse mellan de två geografiska områdena. (Nilsson, Aronsson och Norell 2012).

I varje län finns en länsstyrelse med samordnande uppgifter men statliga myndigheter i övrigt arbetar med många olika geografiska indelningar (SOU 2012:81) och domkretsen för Hovrätten för Västra Sverige omfattar Värmlands och Hallands län samt Västra Götalands län utom Skaraborg.

Även den kyrkliga indelningen i stift avviker från länsindelningen. Värmland avskildes år 1581 tillsammans med Vadsbo och Valle härader från Skara stift och 1772 fick superintendenten biskops namn och värdighet. Karlstad stift är det näst minsta av Svenska kyrkans 13 stift och det omfattar idag landskapen Värmland och Dalsland utom Södra Råda församling (www.svenskakyrkan.se).

Föreningslivet i Värmland arbetar i flera fall inte med länet som indelningsgrund utan har behållit anknytningen till landskapet. Det gäller inom idrotten (www.rf.se/varmland). I Värmlands fotbollsförbund ingår Degerfors och Karlskoga,

vilket innebär att Värmlands bästa fotbollsklubb tillhör förbundet. Framgångsrika klubbar som Bofors IK och Karlskoga HC tillhör Värmlands hockeyförbund och föreningar i både Degerfors och Karlskoga är medlemmar i Värmlands Friidrottsförbund. Både juridisk och fysisk person som delar föreningens syfte kan vara medlem i föreningen Värmländsk kultur men samtliga medlemsorganisationer hör hemma i landskapet och länet men även icke boende i länet är medlemmar. (www.varmlandsk-kultur.com)

Värmland som gränsland präglar också diskussionen om ändrad regional indelning. *Ansvarskommittén* förslög att Sverige på regional skulle delas in i sex till nio län/regioner men lade inte fram något konkret förslag till indelning. Under flera år pågick utredningar och överläggningar om ett samgående mellan Västra Götalandsregionen och Landstinget i Värmland/Region Värmland men i augusti 2011 beslutade parterna att det saknades tillräcklig uppslutning för att genomföra en sammanslagning (www.varmlandvastragotaland.se). Däremot presenterade *Utredningen om den statliga regionala förvaltningen* "Statens regionala förvaltning – förslag till en angelägen reform" (SOU 2012:81) ett förslag där länen skulle bibehållas men antalet länsstyrelser skulle reduceras till elva. Enligt förslaget skulle det finnas en gemensam länsstyrelse för Värmlands och Örebro län. När *Indelningskommittén* den 9 mars i år lade fram ett förslag att Sverige skulle indelas i sex storregioner skulle Värmland gå samman med Västra Götaland och Halland. Förslaget skall ligga till grund för fortsatta diskussioner innan kommittén presenterar ett slutligt förslag (*Indelningskommittén*, 9 mars 2016).

Den svenska timglasmodellen av samhällsorganisation med en stark nationell och lokal nivå men med en svag regional ställs för närvarande inför mycket stora utmaningar – både på kort och på lång sikt. Mot bakgrund av försöksverksamheten i Skåne och Västra Götaland och Ansvarskommitténs betänkande (SOU 2007:10) med förslag om bildandet av sex till nio och den starka uppslutningen bakom förslagen i remissvaren förordades i en rapport från OECD en förstärkning av den regionala nivån med en ökad samordning av de statliga insatserna och en utvidgning av det regionala självstyret (OECD 2010, *Territorial Review Sweden 2010*).

Också i de övriga nordiska länderna har den regionala nivån legat i stöpsleven. År 2002 överfördes i Norge huvudmannaskapet för sjukhusen till fem statliga hälsoföretag. I Danmark genomfördes en mycket långtgående strukturreform 2007, som innebar att amten avskaffades och ersattes av fem regioner med ansvar för sjukvården men utan beskattningsrätt. Dessutom minskade antalet kommuner från 271 till cirka 98. I Norge och Finland med många små kommuner trots tidigare sammanslagningar övervägs nya strukturreformer. Principerna för utformningen av samhällsorganisationen i sin helhet har blivit föremål för debatt, översyn och omprövning i de nordiska länderna. Utvecklingen i Norden visar att uppgifterna på den regionala nivån fortfarande är förhållandevis lika – sjukvård, regional utveckling och vissa former av kultur och utbildning – men när det gäller formerna för politisk styrning och finansiering är skillnaderna stora (Lidström 2016; Sandberg 2009; Baldersheim och Rose 2010; Mouritzen, PE red. 2010).

Det politiska systemet i Värmland

Värmland, är indelat i ett antal politiska och administrativa institutioner som i sin tur har förbindelser med varandra. I Värmland finns ett landsting med sin huvuduppgift inom hälso- och sjukvård samt sexton kommuner med ett brett ansvarsområde. Till detta kommer Region Värmland, med huvudansvar för regional utvecklingspolitik. Det finns en statlig institutionell uppbyggnad med en länsstyrelse med en samordnande funktion. Ett antal andra olika statliga myndigheter finns representerade i länet. Av dessa institutioner är landstingets och kommunernas högsta organ, fullmäktige, direktvalda, medan regionfullmäktige är indirekt valt av länets kommuner och landstinget. Statliga myndigheter är underställda regeringen. Väljarna i Värmland röstar fram representanter på fyra nivåer: kommunfullmäktige, landstingsfullmäktige, riksdagen och Europaparlamentet och 2014 var det val till alla nivåerna.

Värmlands politiska system har vuxit fram under lång tid genom beslut på olika nivåer nationellt, regionalt och lokalt. Efter Sveriges EU-inträde påverkas förhållandena också av beslut på europeisk nivå. Genom politiska beslut kan nya organisationer inrättas men för att de skall få genomslag tar det lång tid. De regler och normer som bildar institutioners grundmönster strukturerar beteenden och påverkar aktörers makt, strategier och känsla av identitet. Enligt detta betraktelsesätt innebär förändringar av politiska institutioner att nya aktörer och identiteter skapas, där aktörerna förses med befogenheter och resurser. Institutioner påverkar sättet på vilket individer och grupper aktiveras. Av stor betydelse för nya institutioners sätt att fungera är den sociala miljön, föreningsliv, organisationer och medier samt det horisontella förtroendet i samhället. Denna omgivning kan inte direkt ändras genom politiska beslut utan bildar förutsättningar för den offentliga organisationen men kan på sikt påverkas av och anpassas till nya institutioner. För att effekter av förändringar av demokratiska institutioner skall kunna registreras på medborgarnivå är det emellertid inte fråga om år utan snarast om årtionden (Putnam 1993/1996; Jönsson m.fl. 1997).

I senare studier i US har Putnam funnit att samhället blivit allt mer splittrat där skillnaderna i inkomster, förmögenhet och hälsotillstånd blivit allt större. Vad han särskilt uppmärksammat är att förutsättningarna för barn i olika sociala omständigheter att forma ett gott liv skiljer sig allt mer åt (Putnam 2000 och 2015). Europeiska studier pekar på en likartad utveckling och välfärdssystemen har undergått stora förändringar.

Strukturell situation

Som antyds ovan har utvecklingen i Värmland skiftat betydligt i olika delar av länet och över tid. Det måste konstateras att de senaste decennierna har vårt län haft en svagare utveckling, generellt sett och utifrån en mängd indikatorer, än landet i dess helhet. I detta avseende liknar Värmland andra så kallade skogslän.

I tabell 1 redovisas förändringarna i invånartal över kortare och längre tid. I ett tjugofemårigt perspektiv är det bara Karlstad och Hammarö som ökat sin befolkning. Särskilt svag har befolkningsutvecklingen varit i Hagfors, Munkfors, Storfors, Filipstad och Torsby. Men även Säffle, Eda och Grums har haft en negativ trend. Detta mönster har inte brutits de senaste åren. Kommunerna i Karlstadsregionen ökar, med undantag för just Grums. Vi skall här inte gå närmare in på förklaringar men kombinationen av teknikutveckling och radikala rationaliseringar i industrin samt det urbana livets lockelser med större utbud av utbildningar, arbete och nöjen påverkar helt klart. Den som vill studera vidare måste i många fall lämna sin bostadsort om man finns en bit bort från länets centralort. Det finns en klar tendens att ungdomar, och särskilt personer i åldern 20-24 år, är särskilt flyttningsbenägna. Riktningen går mot större orter och återflyttningen är begränsad (Nilsson, Å, 2000). Samtidigt skall noteras att i länet initiativ tas till att underlätta pendling genom förbättrade kommunikationer.

Tabell 1 Folkmängd i Värmlands kommuner vid fyra tidpunkter

Kommun	1950	1990	2010	2015	Förändring 1950-2015 (%)	Förändring 1990-2015 (%)
Arvika	30 889	26 803	26 034	25 815	-16	-4
Eda	11 848	9 544	8 524	8 528	-28	-11
Filipstad	18 217	13 470	10 562	10 551	-42	-22
Forshaga	9 869	11 839	11 266	11 335	+15	-4
Grums	8 805	10 199	9 091	8 937	+1	-12
Hagfors	18 833	16 260	12 480	11 817	-37	-27
Hammarö	7 824	13 389	14 936	15 355	+96	+15
Karlstad	54 837	76 120	85 753	89 043	+62	+17
Kil	7 570	11 949	11 706	11 825	+56	-1
Kristinehamn	26 878	26 006	23 808	24 203	-10	-7
Munkfors	6 110	4 823	3 771	3 665	-40	-24
Storfors	6 317	5 298	4 273	4 034	-36	-24
Sunne	18 182	13 485	13 255	13 210	-27	-2
Säffle	19 013	17 970	15 547	15 340	-19	-15
Torsby	22 166	15 073	12 414	11 961	-46	-21
Årjäng	13 038	10 147	9 855	9 836	-25	-3
Länet	280 396	282 375	273 275	275 455	-2	-2

Källa: SCB.

I den förra skriften gjordes ett ganska ambitiöst försök att fånga den strukturella förändringen utifrån ett stort antal mått (Norell 2012). Här redovisar vi ett mindre men strategiskt valt urval av variabler, se tabell 2. Med utgångspunkt från att migrationsproblematiken fått en så stor betydelse i ett antal värmländska kommuner har vi valt att lägga in några anknytande sådana.

Vi kan redan inledningsvis konstatera att huvudmönstret från den tidigare studien finns kvar: de kommuner som hade en utsatt situation för fyra, fem år sedan har det också idag. De olika faktorerna bildar ett slags kluster av egenskaper. Det som mera markerat har tillkommit är som sagt en tydligare flyktingproblematik. Genom att vissa kommuner minskat sin befolkning har det funnits lediga bostäder i dessa och där har också flyktingar placerats. Som kommunalrådet i Filipstad uppmärksammat har dessa kommuner i mycket liten utsträckning kunnat påverka situationen. Kommunerna förväntas ställa upp med en betydande service med kort eller ingen varsel. I Filipstad, som kanske är det mest illustrativa exemplet, finns en i svenskt perspektiv för att inte tala om ett europeiskt, en mycket stor andel asylboende. Arbetsmarknaden är svag: arbetslösheten är stor och andel förtidspensionerade likaså. Som påpekas ovan har befolkningstalet minskat drastiskt. Detta får förstås effekter på bostadsmarknaden och priset på småhus är mycket lågt, bara mindre delar av vad det kostar att bygga nytt idag. Andelen med högskoleutbildning är mycket låg i kommunen. Även om Filipstad utmärker sig så är den strukturella situationen pressad också i andra industriorter.

Tabell 2 Demografiska uppgifter om Värmlands kommuner (procent om inte annat anges)

Kommun	0-24 år	65 år –	Andel högskole- utbildade	Utrikes- födda	Andel asylboende 1/10 2015 per 1000 inv.	Befolknings- förändring 1990-2015	Arbets- löshet (AF)	Förtids- pensionärer	Pris på småhus (Mkr)
Arvika	27	25	16,9	11	15	-4	7,1	7,8	1,2
Eda	26	25	9,4	25*	3	-11	7,0	7,9	0,8
Filipstad	27	27	9,3	14	78	-22	11,4	8,9	0,5
Forshaga	29	23	16,3	8	8	-4	8,6	7,1	0,9
Grums	26	25	10,1	10	19	-12	10,5	8,0	0,8
Hagfors	23	29	12,0	11	46	-27	8,3	8,2	0,6
Hammarö	31	19	28,4	6	1	+15	5,4	4,4	2,3
Karlstad	30	20	28,9	11	3	+17	8,0	5,0	2,2
Kil	29	23	17,8	7	4	-1	7,8	6,6	1,3
Kristinehamn	26	25	16,6	12	40	-7	11,9	7,2	0,9
Munkfors	25	29	8,4	10	21	-24	11,9	7,8	0,4
Storfors	26	26	10,2	18	28	-24	13,0	7,6	0,5
Sunne	27	24	15,5	7	29	-2	6,6	6,6	1,1
Säffle	27	27	13,1	11	27	-15	12,6	7,2	0,8
Torsby	24	28	13,2	11	41	-21	6,8	6,5	0,7
Årjäng	27	24	10,7	19*	11	-3	6,1	5,4	1,2
Länet	28	23	19,7	11	18	-2	8,5	6,4	
Riket	29	20	25,1	16	11	+14	7,4	5,7	2,4

Kommentar: *en relativt stor andel normmän har flyttat över gränsen till dessa kommuner.

Källor: SCB och Ekonomifakta.

Karlstad och Hammarö skiljer klart ut sig från de övriga: dessa kommuner har klart bättre ålderstruktur, högre andel högskoleutbildade, lägre andel förtidspensionärer och, i Hammarös fall, klart lägre arbetslöshet. I dessa kommuner är det nettoinflyttning och betydande efterfrågan på bostäder från personer i arbete. I linje med detta är bostadspriserna betydligt högre än på andra orter. Andel i asylboende är till detta jämförelsevis låg.

Forshaga och Kil, kommunerna i Karlstads närhet, med stor pendling intar en mellanposition strukturellt. Också dessa är attraktiva för barnfamiljer och med en relativt god ålderstruktur. I samma härad strukturellt finns Arvika, Kristinehamn, Sunne och Årjäng men med några svagare inslag.

Den strukturella situationen för kommunen som samhälle påverkar förstås även kommunens som offentligt och politiskt organ. Från den tidigare studien vet vi att det finns en koppling mellan närings- och demografistruktur och finansiell situation. Tanken är att skatteutjämningsystemet skall kompensera för just strukturella skillnader. Mycken kritik har dock över åren riktats mot detta system och det har även pekats på felaktigheter. Strukturen visar indikativt på både behov och resurser. I tabell 3 redovisas några viktiga sammanfattade mått på kommunernas ekonomi.

Från den tidigare studien och från andra källor vet vi att också andra faktorer spelar in för hur stark en kommuns finanser är (Norell 2012; jämför även Brors-tröm, Donatella & Petersson 2009). En viktig faktor är den politisk-administrativa kulturen och synen på betydelsen av goda finanser. En instabil politisk situation kan försvåra beslutsfattandet. Det finns förstås också en skicklighetsfaktor när det gäller att driva verksamhet kostnadseffektivt. Skillnaderna är betydande mellan kommunerna inom olika servicesektorer även med kontroll för struktur, vilket vi denna gång inte redovisar i tabellform. Historien spelar även in i den meningen att det är lättare att bibehålla en god ekonomi då man en gång nått dit. Den som har en svag ekonomi i utgångsläget har en längre väg att gå. Med en god ekonomi i grunden kan man klara enstaka större belastningar utan att behöva vidta drastiska besparingsbeslut eller skattehöjningar; det blir lättare att agera långsiktigt och planerat. Vi ser att kommuner som hade starka finanser tidigare i stor utsträckning hållit ställningarna.

Ett nyckelbegrepp i lagstiftningen är ”god ekonomisk hushållning”. I detta ryms flera viktiga aspekter, av vilka vi inte har möjlighet att i detta sammanhang bedöma alla. Några nyckelfaktorer har vi ändå sett närmare på. För det första har vi satt fokus på koncernens resultat och balanser. Bolag representerar värden, vinster och förluster påverkar direkt eller indirekt även ekonomin för kommunen som förvaltningsorganisation.

Ett viktigt mått är således resultatutveckling. Här koncentrerar vi oss på de fem senaste åren, 2010-2014. Kommunerna har krav på sig att återställa underskott men för att nå kravet på ”god ekonomisk hushållning” bör man nå ”ett rimligt överskott”. Exakt vad detta innebär får den enskilda kommunen själv avgöra. Vår ambition är inte heller att direkt relatera till detta utan snarare att värdera utifrån

en mera generell bedömning på en skala svag till stark finansiell ställning. På senare år har kommunsektorn fått relativt stora återbetalningar från premier för en kollektivavtalad sjukförsäkring, då systemet ändrats och då denna är starkt konsoliderad. Detta har räddat många kommuner från underskott. Något motsvarande kan man inte räkna med framöver.

Tabell 3 Finansiella mått i de värmländska kommunerna 2014

Kommun	Koncern- resultat 2014	Resultat- genomsnitt 2010-2014	Soliditet	Skattesats	Statsbidrag per invånare	Median- inkomst
Arvika	5	5	29	32,10	13	230
Eda	-1	0	29	33,45	18	197*
Filipstad	0	1	-13	33,20	20	212
Forshaga	0	1	8	33,55	13	236
Grums	3	1	-30	33,70	12	227
Hagfors	3	2	-17	33,70	16	224
Hammarö	-1	0	4	33,30	5	292
Karlstad	3	6	27	32,95	6	249
Kil	3	5	-2	33,55	13	244
Kristinehamn	4	4	16	33,65	12	223
Munkfors	-1	0	-4	33,70	19	208
Storfors	-2	-1	-23	33,70	15	224
Sunne	0	0	7	33,35	15	224
Säffle	2	3	15	33,20	15	212
Torsby	2	2	-3)	33,70	20	217
Årjäng	3	1	19	33,65	20	199*
Länets genomsnitt	1	2	4	33,40	14	233
Riket				32,10		

Kommentar: Genomsnittstalen för länet är inte vägda efter befolkningstal; alla kommuner räknas lika. Soliditeten har omräknats med utgångspunkt från att hela pensionsåtagandet räknas som skuld. Resultatet är beräknat som en procentandel av totala skatteintäkter, medel från utjämningsystemet, generella statsbidrag och fastighetsavgift. Skattesatsen är den totala inklusive landstingsskatten. Statsbidrag mäts här som tusental kronor per invånare. Medianinkomsten är i tusental kronor. * Mycket talar för att dessa tal påverkas i betydande grad av arbetspendlingen till Norge dvs. att många deklarerar sin inkomst där.

Källa: SCB.

När det gäller balansräkningen för koncernen finns en särskild problematik då kommunerna hittills har rekommenderats att inte ta upp en äldre pensionsskuld som just skuld utan bara som en ansvarsförbindelse. Detta kommer att ändras om något år. I tabellen ovan har det egna kapitalet räknats om som om detta var en reell skuld, vilket det faktiskt är. Det är till detta alltid svårt att bedöma värdet av tillgångar: hur väl underhållna är fastigheter och anläggningar? Hur ser

markanden ut om man skulle behöva avyttra egendom? Vi konstaterade ovan att bostadsmarkanden skiljer sig dramatiskt åt mellan olika delar av länet. Det finns till detta speciella problem: hur skall man till exempel se på värdet av och riskerna med Karlstads aktier i kärnkraft? Det ligger utanför den här studien att gå in på frågor av detta slag. Samtidigt är det viktigt att vara medveten om den osäkerhet som finns.

Det fjärde måttet är skattesatsen. Denna representerar snarast en potential. Den som redan i utgångsläget har en hög skatt har av politiska skäl svårare att på den vägen öka sina resurser än en kommun med låg skatt.

För bedömningen av hur stark ekonomi som en kommun har framåt kan man inte bortse från faktorer i kommunen som samhälle, se ovan. Det finns till detta betydande osäkerhet om statens politik gentemot kommunerna: i vilken utsträckning kommer kommunerna till exempel att kompenseras för de särskilda kostnaderna förenade med flyktingmottagandet? Det finns förstås en betydande osäkerhet förbunden med omfattningen av migrationen och i vilken utsträckning som människor kommer att stanna på de orter som de tidigt kommer till. I den femte kolumnen redovisas statsbidragens betydelse för kommunen och därmed beroendet av statlig politik. En näraliggande faktor är kommuninvånarnas genomsnittliga inkomst. Denna redovisas i kolumn sex. Ju högre inkomster desto potentiellt starkare kan kommunen förväntas vara.

Låt oss börja med att konstatera att två kommuner som av tradition haft en stark ekonomi – Arvika och Karlstad – fortsatt finns i en tätposition. Dessa har också lägst skatt. Två kommuner som klart har förbättrat sin situation de senaste åren är Kristinehamn och Kil, även om den senare har en svag balansräkning fortsatt. Eda, som under lång tid haft goda finanser, har en klar försämring i resultaten men fortsatt en stark balansräkning i kraft av liten låneskuld. Säffle och Årjäng intar en mellanposition. Storfors, Munkfors och Filipstad har genomgående svaga nyckeltal. Hagfors och Grums har svaga balansräkningar men har förbättrat sin resultaträkning på senare år. Hammarö har förvånande nog under lång tid haft svaga kommunfinanser. Kommunen har några år belastat med extraordinära kostnader. Hammarö har ett litet statsbidragsberoende och en hög medianinkomst vilket torde minska sårbarheten, i tillägg till sin i övrigt starka struktur. Torsby har en något starkare resultaträkning än Sunne men båda är relativt sårbara.

Ett sätt att sammanfatta skulle kunna vara på följande sätt:

Tabell 4 Indelning av de värmländska kommunerna efter strukturell och finansiell robusthet

Struktur/Finanser	Mycket sårbara finanser	Ganska sårbara finanser	Relativt robusta finanser	Mycket robusta finanser
Mycket robust struktur		Hammarö		Karlstad
Relativt robust struktur		Forshaga	Kil	
Ganska sårbar struktur		Sunne Grums	Årjäng	Arvika Kristinehamn
Mycket sårbar struktur	Storfors Munkfors Filipstad	Eda Hagfors Torsby	Säffle	

En indelning av detta slag kan alltid diskuteras. Karlstad har förstås den mest gynnsamma situationen. Strukturellt, och inte minst med den starka kopplingen till Karlstad, har även Hammarö en robust struktur men kommunfinanserna är mindre stabila. Två av de andra kransorterna, Kil och Forshaga, är också starkt integrerade i länets urbana centrum servicemässigt och genom pendling. Kil har som tidigare påpekats de något starkare kommunfinanserna. Arvika och Kristinehamn har många likheter strukturellt och gränsar till den relativt robusta strukturen. Arvika har under lång tid haft välordnade kommunfinansier. Kristinehamn har gradvis förstärkt dessa och närmar sig Arvikas nivå. Årjäng och Sunne har en del likheter genom den starka kopplingen till servicesektorn. Båda har förhållandevis få arbetslösa och förtidspensionärer. Årjäng har en lägre utbildningsnivå men något starkare kommunfinansier än Sunne. Grums liknar i mycket de övriga industriorterna men har till detta närheten till Karlstad som förstärker strukturen.

Här har samtliga övriga sju kommuner inordnats i kategorin ”mycket sårbar struktur”. De viktigaste orsakerna till detta är befolkningsrelaterade: minskande invånarantal, negativ ålderstruktur och låg utbildningsnivå. Till detta kommer en svag lokal marknad. I detta fall kan Eda ses som ett undantag genom de stora investeringarna i handel. Kommunen är på gränsen till den högre kategorin. Det finns till detta en stor osäkerhet förbunden med det stora flyktingmottagandet som flera av dessa kommuner har. Säffle skiljer något ut sig genom relativt välordnade kommunfinansier. De övriga har förutom de strukturella utmaningarna en mer eller mindre sårbar situation då det gäller kommunens ekonomi.

Svängningar i bedömningen av ekonomin

Efter en lång period av tillväxt sjönk Sveriges BNP tre år i rad under 1990-talets första år. Den ekonomiska krisen präglade Sveriges ekonomi och politik under flera år. Situationen återspeglas i svenska folkets bedömning av den svenska ekonomin. För perioden 1989 – 1997 ger den en mörk bild av ekonomin med en topp 1992 då över 90 procent av svenska folket upplevde en försämring av Sveriges ekonomi. Vid millennieskiftet och 2006-2007 är bilden mer positiv men med en mycket negativ bedömning av Sveriges ekonomi 2009 då BNP på nytt sjönk. År 2010 avviker med en positiv övervikt men därefter är det en negativ övervikt men med ett minskande gap mellan försämrats och förbättrats.

Svenska folkets bedömning av utvecklingen av den egna ekonomin är väsentligt mer positiv under de senaste 30 åren, och under hela perioden sedan undersökningarna startade 1986 är det en klar majoritet, som anser att den egna ekonomin är oförändrad eller har förbättrats. Under perioden 1990 – 1997 är det emellertid fler som ser en försämring än en förbättring och. 2010-2011 är det lika många som ser en försämring som en förbättring men därefter är bedömningen åter mer positiv. Det har emellertid hela tiden funnits stora skillnader i bedömningen mellan olika grupper i samhället. (Holmberg och Weibull 2015) I detta avseende är bilden densamma i Värmland.

När den första Värmlandsundersökningen genomfördes år 2010 efter den första krisen men före eurokrisen är bilden av den svenska ekonomin positiv, ekonomin i den egna kommunen negativ medan lika många såg förbättringar som försämringar av den egna ekonomiska situationen under det senaste året. Fyra år senare bedömningen av den egna ekonomin densamma medan bedömningen av den svenska ekonomin är mer positiv i Värmland och bedömningen av kommunernas ekonomi är fortsatt negativ.

I tabell 5 redovisas ett antal av de mera grundläggande indelningar av bakgrundsvariabler som förekommer i de olika kapitlen. Vi har ambitionen att förstå den mer eller mindre specifika värmländska problematiken. Det förhållandet att länets olika delar har haft och har olika förutsättningar och påverkas av den strukturella situationen är en viktig utgångspunkt för vår studie. Samtidigt är det viktigt att i så stor utsträckning som möjligt kartlägga grundläggande förhållanden som sammanhänger med kön, ålder, utbildning, klass och dimensionen stad/land. Finns det systematiska skillnader i förutsättningar, attityder, bedömningar och aktivitet mellan grupper i länet?

När det gäller att bedöma utvecklingen av den egna ekonomin uppfattar cirka en fjärdedel, 26 procent, att denna förbättrats det senaste året, drygt hälften, 56 procent att den förblivit ungefär densamma, medan drygt var sjätte, 16 procent uppfattar att den försämrats. Det är framför allt yngre personer, boende i Karlstadsområdet, sympatisörer med M och MP som uppfattar att de fått det bättre. Pensionärer, lågutbildade, från jordbrukarhem och boende i industrikommuner och ”övriga kommuner” bedömer att ekonomin inte varit så positiv.

Tabell 5 Värmlänningarnas bedömning av den ekonomiska utvecklingen det senaste året 2014 fördelad på traditionella bakgrundsfaktorer (balansmått)

	Egen ekonomi	Kommunens ekonomi	Sveriges ekonomi	Lägst antal svarande
Kön				
Kvinnor	6	-21	-19	606
Män	14	-14	-14	626
Ålder				
16-29 år	29	-9	-9	161
30-49 år	31	-14	-6	302
50-64 år	14	-19	-18	378
65-85	-13	-22	-26	391
Utbildning				
Låg	-7	-17	-26	210
Mellanlåg	14	-17	-16	445
Mellanhög	17	-17	-16	261
Hög	16	-18	-10	306
Subjektiv nuvarande klass				
Arbetsarhem	4	-18	-22	571
Jordbrukarhem	-5	-24	-15	62
Tjänstemannahem	18	-17	-14	392
Högre tjänstemannahem	15	-12	-11	81
Företagarhem	15	-16	3	75
Stad-land				
Landsbygd	3	-24	-19	351
Tätort	4	-17	-19	198
Kommunens centralort	12	-18	-18	381
Karlstads stad	21	-9	-10	294
Kommunstruktur²				
Karlstads kommun	17	-13	-14	419
Kranskommuner	22	-11	-10	168
Mindre Stadskommuner	6	-8	-22	233
Industrikommuner	2	-20	-20	213
Övriga kommuner	0	-39	-16	198
Partisynpat				
V	8	-14	-28	72
S	2	-18	-29	399
C	11	-18	3	93
FP/L	10	-19	2	57
M	27	-7	8	220
KD	11	-25	-20	44
MP	24	-15	-14	73
SD	7	-29	-31	99
Samtliga	10	-18	-16	1232

Kommentar: Frågan lyder "Hur har enligt din mening nedanstående ekonomiska förhållanden förändrats under de senaste 12 månaderna". Balansmättet avser andelen som bedömer att den förbättrats, minus den andel som bedömer att den försämrats. Ett mellanalternativ "förblivit ungefär detsamma" ingår även i procentunderlaget. Balansmättet kan anta värden från + 100 (samtlige anser att den förbättrats) till -100 (samtlige anser att den försämrats). Bortfallet varierar mellan ca 3 procent för egen ekonomi till 13 procent för de båda övriga frågorna.

Beträffande bedömningen av den kommunala ekonomins förändring gäller att cirka sju av tio 71 procent, inte ser någon större förändring, medan nästan var fjärde, 23 procent, uppfattar att den försämrats; bara en mindre andel uppfattar att den förbättrats, 5 procent. Det är framför allt personer från ”övriga kommuner” och industrikommuner som bedömer att ekonomin försämrats. Det finns uppenbart en koppling mellan den faktiska situationen sådan vi analyserat den här och värmlänningarnas bedömning även om frågorna inte helt är överensstämmande. Personer på landsbygden har också gjort en mera negativ bedömning. Detsamma gäller för kvinnor i förhållande till män och för pensionärer i jämförelse med yngre kategorier.

Bedömningen av hur landets ekonomi utvecklat sig skiljer sig inte så mycket åt mellan olika grupper. Det generella mönstret har en negativ tendens. Ungefär tre av tio, 29 procent, uppfattar att det skett en försämring, medan knappt var åttonde, 13 procent, uppfattar att en förbättring skett. Drygt hälften, 57 procent, menar att det är ungefär som ett år tidigare. I det här fallet ser vi en tydlig koppling till partipreferenser. De borgerliga partierna hade makten fram till valet och deras sympatisörer har en i huvudsak positiv bild, undantag KD, medan oppositionen i form av de socialistiska partisympatisörerna och anhängarna till respektive SD och MP har en mera negativ bild. Det tidigare mönstret att pensionärer och de lågutbildade har den mest negativa synen bekräftas också här.

Utöver de strukturella och finansiella utmaningarna finns också en rad andra utmaningar.

Politiska utmaningar

2014 beskrevs som ”supervalåret”. Förutom de tre traditionella valen inföll också valet till EU-parlamentet samma år. I vår förra studie kunde vi notera att Värmland hade ett antal lokalt dominerande partier med ett betydligt lokalpolitiskt förtroendekapital dvs. större stöd i kommunvalet än i riksdagsvalet, även om detta inte gällde generellt. Det är viktigt att följa upp den studien och att närmare studera särskilt kommunvalet.

Vi konstaterade vidare att det fanns tydliga kopplingar mellan struktur och politik. På en systemnivå finns en tendens att stabiliteten minskar, att till exempel partisplittringen ökar och att det blir svårare att forma majoriteter.

I sammanhanget är det viktigt att också se närmare på hur värmlänningarna deltar politiskt och vilka ideologier man omfattar. Hur skiljer sig olika kategorier åt. Finns systematiska skillnader med hänsyn till kön, ålder, klass, utbildning och bostadsort?

Enligt 2010 års medborgarundersökning var möjligheten att få jobb det område som värmlänningarna var mest missnöjda med (Nilsson 2012). Arbetslösheten har varierat kraftigt med svängningarna i ekonomin men Värmland har genomgående haft något högre arbetslöshet än Sverige även om skillnaderna under senare år

varit begränsade men även i detta avseende är det betydande skillnader mellan kommunerna.

Sociala och kulturella utmaningar

Men det finns även en rad andra faktorer som närheten till Norge som erbjudit möjligheter till jobb och handel. Generellt har också funnits en positiv inställning till globalisering och internationalisering (Öjehag-Pettersson 2012). Den regionala utvecklingspolitiken med satsningar på klusterbildningar har uppmärksammats också internationellt (Tsuchida 2011). Värmland är vidare en del av landet med stark känsla för landskapet/länet som erbjuder ett rikt kulturliv. Hur kan kulturlivet och besöksnäringen utvecklas? Vad kännetecknar den sociala strukturen? Sker fortfarande klassresor?

Medieutmaningar

I Värmland bevakas samhällsfrågor av två dagstidningar med regional spridning, av ett antal tidningar med mera lokal prägel, av radio- och TV-redaktioner med mera. I jämförelse med många andra regioner är detta ett förhållandevis rikt utbud. Det finns utmaningar. Tendensen till centralisering finns också inom mediebranschen. Antalet prenumeranter minskar stadigt för tidningspressen som är satt under finansiellt tryck. Antalet journalister minskar. Däremot ökar antalet informatörer/kommunikatörer i offentlig sektor och i företag. Det sker en snabb utveckling av sociala medier. Genom dessa kan man inte bara få information man kan också agera politiskt. Vi är intresserade av att studera den utvecklingen. Hur skiljer sig olika grupper åt i sin nyhetskonsumtion och i sitt politiska deltagande?

Värmlandsundersökningen

Mot denna bakgrund har den andra medborgarundersökningen genomförts för att analysera förhållandena i Värmland på regional och lokal nivå 2014. I analyserna har eftersträvat att ge ett brett underlag med inriktning på följande områden:

- de två huvuduppgifterna välfärd och utveckling,
- målen demokrati och effektivitet,
- kulturvanor och livsstilsmonster,
- mediestruktur och medievanor,

samt på följande typer av analyser med jämförelser av:

- förhållandena i olika delar av Värmland,
- olika socio-ekonomisk gruppers bedömningar,

- den regionala nivån med andra nivåer som den kommunala, den nationella och EU-nivån samt
- Värmland med andra regioner/landsting främst Västra Götalandsregionen och Sverige som helhet.

Undersökningen som har stor bredd har genomförts som oberoende forskning och planeras omfatta en längre tidsperiod. Medverkande forskare kommer från flera institutioner/ämnen och centrumbildningar vid Göteborgs och Karlstads universitet: Institutionen för journalistik medier och kommunikation, JMG, Statsvetenskapliga institutionen och *SOM-institutet, Samhälle Opinion Medier* vid Göteborgs universitet samt ämnena Kulturgeografi, Medie- och kommunikationsvetenskap, Samhällskunskap och Statsvetenskap, Karlstads universitet. De bedömningar av förhållandena i Värmland, som redovisas i denna volym av olika forskare görs utan att en långtgående samordning eftersträfvats. Olika perspektiv och mångfald har betraktats som positivt. Resultaten medger tolkningar utifrån skilda utgångspunkter och det ankommer på läsarna att slutligt ta ställning (jfr Krantz 2002). I föreliggande arbete behandlas effektivitetsfrågor endast indirekt då den typen av studier inte i första hand kan baseras på medborgardata.

Förutsättningen för forskargruppens arbete med Värmlandsundersökningen 2014 har varit att flertalet av de engagerade forskarna under lång tid bedrivit forskning inom detta fält. Det gäller forskning om kommunal och regional demokrati, styrning i offentliga organisationer, regionalisering och regional utveckling, kultur samt lokala och regionala medier. I flera fall har denna forskning varit inriktad på Värmland och Västsverige vilket inneburit förtrogenhet med förhållandena i denna del av landet i utgångsläget. Av största vikt har emellertid varit att situationen i Värmland kunnat relateras till förhållandena i hela Sverige, i Västsverige och andra delar av landet samt i vissa fall också till förhållanden i andra länder. Sammantaget har en kvalificerad forskargrupp samlats för att belysa utvecklingen i Värmland.

Resultaten baseras på medborgaundersökningarna i Värmland som genomfördes 2010 och 2014. Undersökningen 2014 vände sig till 3000 boende i länet, vilket medger jämförelser med förhållandena i Västra Götaland och hela Sverige. Undersökningen genomfördes i samarbete mellan *Institutionen för samhälls- och kulturvetenskap, Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap* vid Karlstads universitet och *SOM-institutet, Samhälle Opinion Medier* vid Göteborgs universitet. För en redogörelse för undersökningen uppläggning och genomförande se det avslutande metodkapitlet (Bové 2016).

Värmlandsundersökningen har finansierat av medel från Region Värmland, Landstinget i Värmland, Länsstyrelsen i Värmland, Karlstads kommun, Göteborgs och Karlstads universitet samt för speciella projekt medel från råd och fonder.

Det finns förstås gränser för vad en medborgarstudie kan svara på för frågor. Men det måste ändå sägas: detta är ett sällsynt rikt material. Samtidigt är det en

begränsning att bara cirka hälften av alla som fått enkäten också besvarat den. Vi vet att det finns en "bias": personer som inte är särskilt intresserade av politik eller som är skeptiska till politik svarar i mindre utsträckning än de personer som har ett sådant intresse och som har en tilltro till politiken. Personer som inte reflekterat särskilt mycket över samhällsutveckling t ex yngre svarar i mindre utsträckning än medelålders och äldre. Personer som flyttat till Sverige och Värmland svarar av olika skäl, i mindre utsträckning än personer födda i här: brister i språkkunskaper och i kunskaper om landet, kanske också en skepsis inför hur materialet skall användas kan spela in (Bové, J (2016). En trygghet är att de svarande är partipolitiskt representativa. Det finns en nära överensstämmelse mellan faktiskt valresultat och hur våra intervjupersoner uppger att de röstat. Endast för SD finns en diskrepans. Som i nästan alla andra studier är de något underrepresenterade.

Vi hoppas att vår studie skall bidra till en bättre förståelse av vad som sker i samhället och hur detta är strukturerat i politiskt, ekonomiskt och socialt hänseende. Man kan uppleva att vårt land och vår region befinner sig i en brytningsperiod. Det har under lång tid talats om en övergång från ett industrisamhälle till ett informationssamhälle, eller ett postindustriellt samhälle där specifika kunskaper värderas som skiljer sig från de vi traditionellt värderat. Det pågår således en snabb befolkningsomflyttning med personer från krigs- och krisområden i Afrika och Asien till Europa; men också från industriorter och landsbygd in till större städer. Vilka konsekvenser detta kommer att få på längre sikt kan vi inte förutsäga. Den utveckling som visat sig i utsatta områden i våra storstäder och ett antal större städer i form av segregering, brottslighet och liten tilltro till myndigheter inger oro. Det krävs uppenbart stora insatser för att hålla ihop och skapa fungerande lokalsamhällen.

Bokens disposition

I boken *Värmländska utmaningar* medverkar 19 forskare vid Karlstads och Göteborgs universitet. Deras bidrag presenteras inom tre huvudområden. I området *politik* behandlas den värmländska flernivådemokratin och i ett kapitel studeras medborgarnas inställning i regionfrågan. Valen 2014 analyseras i ett historiskt och nationellt perspektiv liksom politiskt deltagande vid sidan om valen. Värmlänningarnas ideologiska orientering och synen på välfärdspolitiken behandlas samt bedömningen av välfärden inom olika områden. Skolan, och flyktningmotagandet analyseras i särskilda kapitel.

I *ekonomi och samhälle* riktas fokus mot regional utveckling. Utvecklingsstrategierna relateras till medborgarnas syn på viktiga faktorer för Värmlands utveckling och besöksnäringens betydelse. Särskilt uppmärksammas syselsättningsfrågan som värmlänningarna anser vara en av de viktigaste frågorna och den sociala reproduktionen. Hemhörigheten i Värmland och världen samt relationerna till Norge analyseras. Infrastrukturen och pendlingen behandlas i särskilda kapitel.

Värmlänningarnas kulturvanor studeras och relateras till hälsa. Mot bakgrund av undersökningar på 1980-talet och förhållandena i övriga Sverige behandlas medielandskapet i Värmland. Nyhetskonsumenterna i olika typer av medier analyseras liksom tidningsstrukturen i länet och den lokala morgontidningen. I särskilda kapitel uppmärksammas radiolyssnandet, internetvanorna och det kulturella kapitalet. I det avslutande kapitlet summeras värmlänningarnas syn på utmaningarna och de problem som Värmland står inför idag och i framtiden men också bilden av Värmland du sköna.

Noter

- ¹ Detta kapitel utgår från boken *Värmländska landskap* (2012), Nilsson, L, Aronsson, L och Norell P O (red.)
- ² Karlstads kommun utgör en enhet i den första variabeln. Denna skiljer sig från stad/land-variabeln genom att hela kommunen nu omfattas, oavsett om man bor i själva staden, på mindre orter som Vålberg, Edsvalla, Skåre, Våse etc. eller i ren glesbygd. Till förortskommuner förs här Hammarö, Kil och Forshaga. En betydande andel av de boende arbetar i Karlstad. De mindre stadskommunerna är Arvika och Kristinehamn med ungefär 25 000 invånare och med en inte obetydlig arbetspendling till Karlstad, särskilt Kristinehamn. Till industrikommuner räknas Filipstad, Grums, Hagfors, Munkfors, Storfors och Torsby. I gruppen "övriga" ingår Eda, Sunne, Säffle och Årjäng dvs. kommuner i västra Värmland där handel, turism och småindustri är viktiga.

Referenser

- Baldersheim, H och Rose, L (2010) Governance in European States". I Baldersheim, H och Rose, L, *Territorial Choice. The Politics of Boundaries and Borders*. Palgrave, Macmillan.
- Bové, J (2016) "Den värmländska SOM-undersökningen", Kapitel i denna volym.
- Brorström, B, Donatella, P & Petersson, H (2009) *På rätt väg! Mål för god ekonomisk hushållning i kommuner och landsting*. KFI-rapport 99, Göteborgs universitet
- Clark, Terry Nicholas & Rempel, Michael, eds (1997) *Citizen Politics in Post-Industrial Societies*. Boulder Colorado: Westview Press
- Ekengren Oscarsson, H och Bergström, A (2015) *Svenska trender 1986-2014*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Holmberg, S och Weibull, L (2015) "Demokratins haloeffekt". I Bergström, A, Johansson, B, Oscarsson, H och Oskarson, M (red) *Fragment*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Indelningskommittén*, 9 mars 2016.

- Inglehart, Ronald (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press
- Jönsson, S m.fl. (1997), *Decentraliserad välfärdsstad. Demokrati, effektivitet och service*. SNS Förlag.
- Karlstad-Tidningen, 1961.01.06.
- Krantz, T (2002), *Makten över regionen. En idékritisk studie av svensk regiondebatt 1963 – 1996*. Uppsala University Library.
- Lidström, A. (2016), "Swedish Local and Regional Government in a European Context". In Pierre, J red. *Oxford Handbook of Swedish Politics*". Oxford University Press.
- Mouritzen, PE red. (2010) *Opfundet til Lejligheden. Evaluering av regionernas styreform*. Syddansk Universitetsforlag.
- Nilsson, L red. (2010), *En region blir till*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L, Aronsson, L & Norell, PO red., (2012) *Värmländska landskap – Politik, ekonomi, samhälle, kultur och medier*. Karlstad University Press.
- Nilsson, Å (2000) *Ungdomar stannar i stora städer*. Välfärdsbulletinen Nr 3 2000. SCB.
- Norell, P O (2012) "Värmland och Karlstad – struktur, finanser och förutsättningar för politik". I Nilsson, L Aronsson, L & Norell, PO red., (2012) *Värmländska landskap – Politik, ekonomi, samhälle, kultur och medier*. Karlstad University Press.
- OECD (2010) *Territorial Review Sweden 2010*.
- Olausson, P (2003) "Maktspråk: om de värmländska landshövdingarna och deras texter". I Nordmark, D (red). *Vad är värmländskt? Mångvetenskapliga studier i den regionala identiteten*. Karlstad University Press.
- Putnam, R D (1996), *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: SNS Förlag.
- Putnam, Robert (2015) *Our Kids. The American Dream in Crisis*. New York: Simon & Schuster
- Sandberg, S (2009), "Västra Götalandsregionen och det svenska regionidealet i nordisk belysning". I Nilsson, L och Johansson, S red. *Att bygga, Att bo, Att leva. En bok om Västra Götaland*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- SOU 1992:65, *Betänkande av Regionutredningen*, bilaga 2, *Kartboken*.
- SOU 2007:10, *Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft*. Slutbetänkande från Ansvarskommittén.
- SOU 2012:81, *Statens regionala förvaltning – förslag till en angelägen reform*. Slutbetänkande från Utredningen om den statliga regionala förvaltningen.
- Sveriges Nya Geografi* (2013). Rapport från Arena för tillväxt och Sweco.
- Westerståhl, J (1970) *Ett forskningsprogram. Den kommunala självstyrelsen del 1*. Almqvist & Wiksell.
- www.rf.se/varmland
- www.svenskakyrkan.se
- www.varmlandsk-kultur.com
- www.wictionary.com

Politik

FLERNIVÅDEMOKRATI I FÖRÄNDRING VÄRMLAND 2014¹

LENNART NILSSON

I de nordiska länderna är ansvaret för den offentliga serviceverksamheten i stor utsträckning decentraliserat till den lokala och regionala nivån och det gäller i synnerhet Sverige. Idag finns fyra direktvalda nivåer i Sverige, EU, staten, landstinget/regionen samt kommunen (Karlsson och Gilljam 2014). I detta kapitel skall medborgarnas relationer till de regionala och lokala nivåerna i Värmland belysas i tre avseenden. Det gäller för det första intresset för politik och möjligheten att påverka på olika nivåer; för det andra medborgarnas bedömning av hur styrelsen, dvs. landstingets/regionens respektive kommunens ”regering” sköter sin uppgift, samt för det tredje analyseras medborgarnas bedömning av flernivådemokratin, dvs. hur nöjd man är med demokratis sätt att fungera i EU, Sverige, Värmland och i den kommun där man bor. Jämförelser kommer att göras med förhållandena i Västra Götalandsregionen. Medborgarnas bedömningar av flernivådemokratin kommer också att relateras till regionala och lokala politikernas bedömningar. Avslutningsvis diskuteras utifrån resultaten de politiska systemens legitimitet på regional och lokal nivå med särskilt fokus på den regionala nivån.

Underlaget för analyserna bygger på Värmlandsundersökningarna 2010 och 2014 samt de årliga medborgarundersökningar som SOM-institutet genomfört i Västsverige sedan 1998 och i Sverige sedan 1986.

Den svenska flernivådemokratin

Den svenska flernivådemokratin med folkvalda politiker på flera nivåer är återkommande föremål för omprövning. Den förändrade strukturen är emellertid inte resultatet av samlade beslut av riksdag och regering utan är konsekvenserna av beslut som fattats av politiska organ på europeisk, nationell, regional och lokal nivå (Berg, L 2007, von Bergmann-Winberg 2010).

EU nivå

Europeiska unionen grundades 1957 av sex länder och när Sverige blev medlem av europeiska unionen var antalet medlemsstater 15. I dag ingår 28 länder i unionen och ytterligare utvidgningar diskuteras. Vid bildandet av den gemensamma valutatan, euron, anslöt sig 11 länder och idag uppgår antalet länder till 19. Politiken kring euron under de ekonomiska kriserna berör emellertid alla EU-länder och

den europeiska nivån påverkar förhållandena i Sverige på många olika områden (Berg och Lindahl 2014).

Den svenska nivån

Också de svenska politiska institutionerna förändras fortlöpande. Den 1 januari 2011 trädde flera förändringar av regeringsformen i kraft. De gällde olika områden bl.a. medborgarnas fri- och rättigheter, domstolarnas lagprövningsrätt och den kommunala självstyrelsen som gavs ett eget kapitel för att betona dess betydelse. Dessutom beslutades om ökade möjligheter för medborgarna att i val påverka politiken; reglerna för regeringsbildning, kommunala folkomröstningar och personröstning ändras i denna riktning. (Riksdagen. Betänkande 2009/10: KU19).

Den regionala nivån

Den regionala nivån har varit föremål för ett flertal utredningar under efterkrigstiden men förändringarna har haft begränsad geografisk räckvidd. Det har i Sverige de facto etablerats en asymmetrisk organisationsstruktur på regional nivå, vilket förekommer i flera andra europeiska länder, men som innebär ett avsteg från tidigare i Sverige tillämpade principer med krav på enhetlighet över hela landet. Det har emellertid faslagts att det i Sverige skall finnas tre politiska nivåer med beskattningsrätt.

Skåne län hade bildats 1997 och Västra Götalands län ett år senare. Vid valet 1998 valdes ledamöterna till fullmäktige i region Skåne och Västra Götalandsregionen och de nya regionerna övertog ansvaret för den verksamhet som tidigare bedrivits av landstingen – i Skåne två och i Västra Götaland tre – samt av de tidigare landstingsfria städerna Malmö och Göteborg från och med 1 januari 1999. Enligt en försöksverksamhet som sedan i olika steg förlängdes övertog dessutom regionerna ansvaret för de regionala utvecklingsfrågorna från staten. Även om partierna i alliansregeringen var oeniga i regionfrågan permanentades region Skåne och Västra Götalandsregionen. Dessutom blev Halland och Gotland regionkommuner 2011 med utökat ansvar för de regionala utvecklingsfrågorna.

Ansvarskommittén hade i sitt slutbetänkande *Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft* (SOU 2007:10) lagt fram förslag om förändringar på den regionala nivån som innebar att landet skulle indelas i 6-9 regionkommuner. Trots starkt stöd i remissopinionen valde regeringen att inte följa utredningens förslag men frågan har fortsatt aktualitet. I rapporten *OECD Territorial Reviews SWEDEN* framhålls behovet av att stärka *regional governance* i Sverige med inriktning på ökad samverkan mellan olika nivåer inom den offentliga sektorn och mellan offentliga och privata aktörer (OECD 2010).

I Västsverige pågick under flera år utredningar och överläggningar om ett samgående mellan Västra Götalandsregionen och Landstinget i Värmland/Region Värmland men i augusti 2011 beslutade parterna att det saknades tillräcklig uppslutning för att genomföra en sammanslagning. (www.varmlandvastragotaland.se)²

I slutbetänkandet av Utredningen om den statliga regionala förvaltningen "Statsens regionala förvaltning – förslag till en angelägen reform" föreslogs att länsindelningen skulle bibehållas men att antalet länsstyrelser skulle reduceras till elva och de statliga myndigheterna skulle ha samma gemensamma indelning med sju områden. Vidare föreslogs att de kommunala samverkansorganen skulle avvecklas. Det regionala utvecklingsansvaret skulle enligt huvudregeln ligga på landstingen eller så skulle länsstyrelserna ansvara för frågorna. (SOU 2012:81) Utredningens förslag föranledde inga åtgärder. Från 1 januari 2015 blev emellertid ytterligare sex landsting regioner i Jönköpings, Örebro, Östergötlands, Kronobergs, Gävleborgs och Jämtlands län med ansvar för utvecklingsfrågorna. Andra landsting väntas följa efter. Den nuvarande regeringen har tillsatt en kommitté "Ny indelning av län och landsting" som "ska föreslå en ny läns- och landstingsindelning som innebär att Sverige skall delas in i väsentligt färre län och landsting." Utredningen skall också analysera behovet av ekonomiska regleringar och anpassning av systemet för kommunalekonomisk utjämning. Uppdraget skall slutredovisas 2017-08-31 för att förslag skall kunna träda i kraft senast 1 januari 2023. (Dir. 2015:77).

Den lokala nivån

Nya kommunalförbund bildas för att lösa gemensamma problem för angränsande kommuner. I Göteborgsregionen har kommunalförbundet bestående av tretton kommuner där Kungsbacka från Hallands län ingår sedan länge en stark ställning (www.grkom.se) Däremot saknas konkreta förslag om kommunsammanslagningar i större skala i Sverige till skillnad från i andra nordiska länder även om frågan på nytt börjat diskuteras.

Utgångspunkter

Flernivådemokrati med beslutsfattande på flera olika nivåer förutsätter på en gång självständighet och samordning. I de frågor som respektive nivå har ansvar för skall självstyrelseorganet kunna väga verksamhetens inriktning och omfattning mot resurserna. (Nilsson och Westerståhl 1997) I ett mer begränsat självstyrelse kommer beslut om verksamheten och resurserna i realiteten att fattas av organ på olika nivåer som i de danska regionerna efter strukturreformen. Flera olika nivåer förutsätter också samordning som kan ske genom olika mekanismer och där partierna spelar en central roll. Om de olika nivåerna har olika majoritetsförhållanden begränsas dock partiernas möjligheter att utöva den samordnande funktionen mellan nivåerna och istället sker mer av förhandlingar mellan aktörer på olika nivåer.

På nivån under staten har självstyrelseorganen två huvuduppgifter, välfärd och utveckling. På lokal nivå dominerar välfärdsfrågorna och ju högre nivå desto större vikt får utvecklingsfrågorna. På den regionala nivån där det geografiska området är tillräckligt stort får utvecklingsfrågorna en större betydelse vilket också gäller storstadsregioner. Även om storstadskommunen är befolkningsmässigt stor gör

pendlingsförhållanden och andra interaktioner inom storstadsregionen och mellan kommunerna att samordning på utvecklingsområdet krävs i ett vidare territorium. (Lidström 2006) Genomförda och planerade reformer på regional nivå har i hög grad utgått från de krav som utvecklingsfrågorna ställer, även om behoven av samordning inom välfärdsområdet också tillmätts betydelse.

I utvärderingen av Västsveriges regionalisering inriktades forskningen på hur regionen fullgör de två huvuduppgifterna *välfärdsfrågorna*, främst hälso- och sjukvården, och *utvecklingsfrågorna* samt på hur regionen lever upp till de två systemvärdena *demokrati* och *effektivitet*. I analyserna är olika aktörers bedömningar centrala och då främst medborgarnas, i hela regionen och i olika geografiska områden inom regionen. För en analys av regionaliseringsprocessen är utvecklingen över tid avgörande liksom möjligheten till jämförelser med förhållandena i andra delar av landet. Det är också viktigt att kunna relatera utvecklingen på regional nivå till förhållandena på andra nivåer i den svenska flernivådemokratin. (Nilsson 2010a)

I Värmland har under lång tid regionfrågan varit aktuell och det är därför av intresse att analysera flernivådemokratin med särskilt fokus på den regionala nivån.

Intresse för politik och möjlighet att påverka

En förutsättning för att den representativa demokratin skall fungera är att medborgarna intresserar sig för de politiska frågorna, röstar i valen och själva deltar i det politiska arbetet och är villiga att ta på sig förtroendeuppdrag. I SOM-undersökningarna undersöks dels intresset för politik i allmänhet dels intresset för politik på olika nivåer. I Värmland 2014 är 60 procent intresserad av politik i allmänhet. Intresset för politik på de tre svenska nivåerna Sverige, Värmland och kommunen är dock väsentligt högre medan intresset är lägre för politik i EU, under 50 procent. Jämfört med 2010 har intresset för politik i allmänhet och på alla nivåer ökat i Värmland.

Vid en jämförelse med förhållandena i Västra Götaland är intresset för politik på den loka nivån detsamma.; intresset för politik i Värmland är dock högre än för politik i Västra Götaland vilket sannolikt är ett uttryck för en större regional identitet. I övrigt är intresset något högre i Västsverige, vilket återspeglar skillnader i utbildningsnivå. Inom Värmland är det begränsade skillnader när det gäller intresset för politik; i norra och västra Värmland är intresset för politik i EU lägre och intresset för politik i allmänhet är lägre i norra Värmland. Intresset för politik i allmänhet ökar med medborgarnas resursstyrka dvs. högutbildade och personer med högre inkomster är mer intresserade av politik i allmänhet. Detsamma gäller inte intresset för politik på lokal nivå, där det råder mindre skillnader i det politiska intresset med avseende på resursstyrka och kön. (Johansson, F 2001)

Tabell 1 Intresse för politik bland invånarna i olika områden i Värmland 2014 och 2010 samt i Västra Götaland 2014 (procent)

	Delregioner i Värmland 2014				Hela Värmland 2014	Hela Värmland 2010	Hela Västra Götaland 2014
	Karlstads- Området	Norra Värmland	Östra Värmland	Västra Värmland			
EU	49	36	50	39	45	41	53
Sverige	78	69	73	75	75	68	80
Värmland	69	70	64	73	69	63	-
Västra Götaland	-	-	-	-	-	-	59
Kommunen	71	71	68	75	71	66	71
I allmänhet	62	51	62	58	60	53	66
Minsta antal svarande	693	193	178	285	1 355	1 111	2 746

Kommentar: Frågorna lyder: 'Hur intresserad är du i allmänhet av politik?' respektive 'Hur pass intresserad är Du av politik när det gäller EU/ Sverige/ Värmland/ den kommun där du bor?'. Svarsalternativen är 'mycket intresserad', 'ganska intresserad', 'inte särskilt intresserad', 'inte alls intresserad'. Siffrorna i tabellen anger andelen intresserade, dvs. "mycket" och "ganska". Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive fråga.

Källa: Bové, Bergström och Ohlsson 2015; Bergström och Ohlsson 2015.

När det gäller möjligheterna att påverka politiska beslut är det den kommunala nivån som uppvisar de klart högsta värdena men även på denna nivå är det bara var femte som anser sig ha goda möjligheter att påverka de politiska besluten. På regional och riksnivå är det drygt var tionde och när det gäller EU mindre än fem procent. Genomgående är det de boende i Karlstadsområdet som anser att de har bäst möjligheter att påverka de politiska besluten vilket återspeglar skillnader i utbildningsnivå. Det är små skillnader jämfört med 2010 men förmodligen bidrar den sjunkande svarsprocenten till att värdena är något högre 2014. Huvudmönstret är detsamma i Västra Götaland men med högre värden i Västra Götaland.

För att val skall kunna genomföras krävs också att det finns personer som är villiga att ställa upp som kandidater. i de regionala undersökningarna har ingått en fråga om man kan tänka sig att åta sig ett politiskt uppdrag för det parti som man sympatiserar med. i Värmland år 2010 var det 18 procent som kunde tänka sig det när det gäller uppdrag i kommunen och 12 procent i landstinget, varav fyra respektive två procent svarat *Ja, absolut*.³ När företrädare för partierna klagat över svårigheten att rekrytera kandidater är det uppenbarligen i första hand ett problem för partierna, framför allt för de mindre men bland medborgarna finns en villighet att delta i den representativa demokratins arbete (Nilsson 2012b).

Tabell 2 Andel som anser att de har goda möjligheter att påverka politiska beslut i EU, Sverige, landstinget i Värmland/Västra Götalandsregionen, den kommun där man bor Värmland 2014 samt Värmland 2010 och Västra Götalandsregionen 2014 (andel mycket/ganska goda möjligheter)

	Delregioner i Värmland 2014				Hela Värmland 2014	Hela Värmland 2010	Hela Västra Götaland 2014
	Karlstads-Området	Norra Värmland	Östra Värmland	Västra Värmland			
EU	5	3	3	3	4	3	6
Sverige	17	6	16	10	14	11	24
Landstinget i Värml./Västra Götaland	14	7	14	7	12	10	19
Den kommun där du bor	23	19	21	23	22	17	28
Minsta antal svarande	680	193	179	286	1340	1 070	2 933

Kommentar: Frågan lyder: 'Vilka möjligheter anser du att du har att påverka politiska beslut i EU, i Sverige, i Värmland och i den kommun där du bor?'. Delfrågorna framgår av tabellen. Svarsalternativen är 'mycket goda möjligheter', 'ganska goda möjligheter', 'varken goda eller dåliga möjligheter', 'ganska dåliga möjligheter', 'mycket dåliga möjligheter' samt 'ingen uppfattning'. I tabellen redovisas andelen som svarat mycket goda eller ganska goda möjligheter. Procentbasen utgörs av de som svarat på respektive delfråga. I raden längst ned anges det lägsta antalet svarande.

Källa: Bové, Bergström och Ohlsson 2015, Bergström och Ohlsson 2015.

Styrelsens sätt att sköta sin uppgift

På den gemensamma valdagen 2006 röstade drygt var fjärde väljare på olika partier i riksdagsvalet och kommunfullmäktigevalen och åtta år senare hade andelen ökat till en tredjedel. (VALU 2014) En betydande andel röstdelar också i de två andra kombinationerna av val, dvs. riksdagsvalet – region-/landstingsfullmäktigevalen respektive kommunfullmäktigevalen – region-/landstingsfullmäktigevalen och en nästan lika stor andel av väljarna som faktiskt röstat olika uppger att de övervägt att göra det (Johansson, F 2008).

Det finns därför anledning att analysera medborgarnas bedömning av den institution som landstingsstyrelsen och kommunstyrelsen utgör i egenskap av landstingets/regionens respektive kommunens "regering". Jämfört med landets regering finns den viktiga skillnaden att i region- och kommunstyrelsen sitter företrädare för samtliga större partier, dvs. både majoriteten och minoriteten är representerad. Vid medborgarnas bedömning finns det dock anledning att tro att det i första hand är majoriteten och dess politik som allmänheten tar ställning till, om majoritetsförhållandena överhuvudtaget är kända.

Medborgarna är mera positiva till hur "regeringarna" sköter sina uppgifter än vad de har förtroende för politikerna på den lokala och den regionala nivån. Likaså

är man mera positiv till hur styrelsen i den egna kommunen sköter sig än till kommunstyrelserna i allmänhet. när svenska folket i den nationella-SOM undersökningen ombetts bedöma förtroendet för *kommunstyrelserna*, dvs. alla landets kommunstyrelser skall inte bara situationen i den egna kommunen utan också den i andra kommuner vägas in. I den nationella undersökningen har balansmättet för kommunstyrelserna i allmänhet varit negativt sedan frågan ställdes första gången 1996 med undantag för valåren 2006, 2010 och 2014. (Holmberg och Weibull 2015) För de flesta är förhållandena i hemkommunen mer kända och påtagliga medan man i övrigt är hänvisad till mediernas bilder. Eftersom bevakningen är inriktad på vad som inte fungerat är de bilder som förmedlas via medierna främst negativa. Samma förhållande gäller vid bedömningen av kommunens och landstingets/regionens service, där brukarna genomgående är väsentligt mera positiva än de som inte direkt eller indirekt kommit i kontakt med servicen (Nilsson 2016).

År 2014 är det liksom 2010 i Värmland en klart positiv övervikt vid bedömningen av kommunstyrelsen i den kommun där man bor men närmare hälften har ingen bestämd uppfattning utan har ingen uppfattning eller har svarat varken bra eller dåligt.

Medborgarna är mindre nöjda med hur landstingsstyrelsen i Värmland sköter sina uppgifter jämfört med kommunstyrelsen i den kommun där man bor. År 2014 är det över hälften som inte har en bestämd uppfattning om hur landstingsstyrelsen skött sitt arbete och det är fler som anser att den sköter sin uppgift dåligt än bra. Samma huvudmönster gäller i Västra Götaland. I Värmland är medborgarna klart mer nöjda med kommunstyrelsen än i Västra Götaland men där är man något mindre missnöjd med regeringen på regional nivå (Bové, Bergström och Ohlsson 2015)

Tabell 3 Bedömning av hur kommunstyrelsen respektive landstingsstyrelsen sköter sitt arbete Värmland 2014 (procent)

	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal	Balansmätt Värmland 2014	Balansmätt Värmland 2010	Balansmätt Västra Götaland
Kommunstyrelsen	4	33	30	10	6	17	100	1 383	21	24	1
Landstingsstyrelsen/ regionstyrelsen	1	15	33	19	9	23	100	1 383	-12	0	-5

Kommentar: Frågan lyder: 'Hur tycker du att kommunstyrelsen i den kommun där du bor / landstingsstyrelsen i Värmland sköter sin uppgift?' Balansmättet visar andelen som anser att arbetet sköts bra minus andelen som anser att arbetet sköts dåligt. Procentbasen utgörs av dem som besvarat frågan.

Källa: Bové, Bergström och Ohlsson 2015 och Bergström och Ohlsson 2015.

Vid jämförelser över tid i Västra Götaland framgår att bedömningen av den egna kommunens styrelse bland kommunerna i Västsverige var i stort sett oförändrad fram till 2010 men med en mindre positiv bedömning under senare år. När det gäller bedömningen av regionstyrelsen har det däremot skett stora förändringar över tid. År 2000, då det var ekonomisk och politisk kris i regionen var medborgarna mycket kritiska, balansmått -23. Med en stabilisering inom regionen blev medborgarna stegvis mer positiva till hur regionstyrelsen skötte sin uppgift med positiva värden 2006-2010 men med negativ övervikt därefter. Den elektorala cykeln med en mer positiv bedömning av de politiska institutionerna under valår gör sig gällande även vid bedömningen av de kommunala och regionala "regeringarnas" sätt att sköta sitt arbete.

Skillnaden är emellertid stor mellan olika kommuner och konkreta förhållanden i de enskilda kommunerna slår igenom vid medborgarnas bedömning av förtroendet. Det innebär att det också varierar över tid beroende på förhållandena vid olika tidpunkter i en och samma kommun. (Norén Bretzer 2000; Granqvist 2004).

Medborgarnas bedömning av flernivådemokratins

Ett sätt att belysa flernivådemokratins funktionssätt är att undersöka hur nöjda medborgarna är med demokratin på de nivåer, som har folkvalda församlingar. I Eurobarometerns undersökningar i EU:s medlemsländer har medborgarna tillfrågats om hur nöjda man är med det sätt på vilket demokratin fungerar i det egna landet och i europeiska unionen. Mellan 15 och 20 procent anser sig inte kunna bedöma demokratin inom EU. Fram till 2010 var det klart fler som var nöjda än missnöjda och därefter har det varit lika många nöjda som missnöjda med en svag negativ övervikt under senare år. Det är också stora skillnader i bedömningarna mellan medlemsländerna. I Sverige var det en positiv övervikt 2014. (Eurobarometer Standard 82)

I SOM-undersökningarna har samma fråga om demokratins funktionssätt som i Eurobarometern använts för de fyra folkvalda nivåerna i Sverige både i de nationella och i de regionala undersökningarna men utan svarsalternativet ingen uppfattning.

I Värmland är närmare 80 procent av medborgarna nöjda med demokratin på de tre svenska nivåerna och det är inga skillnader mellan 2010 och 2014. Det råder stor överensstämmelse mellan bedömningen av hur demokratin fungerar i EU och Sverige i Värmland, Västra Götaland och Sverige. Däremot är värmlänningarna mer nöjda med demokratin på lokal och regional nivå. Här är emellertid frågans formulering av betydelse. Vid bedömningen i sverigedundersökningen avser frågan den regionala organisationen "Landstinget/regionen där du bor" medan bedömningen i Värmlandundersökningen avser "Värmland" vilket sannolikt leder till en mer positiv allmän bedömning. Detta bekräftas om vi ser till värmlänningarna som ingått i riksundersökningarna över tid (Nilsson 2010b).

Tabell 4 Nöjd med demokratin i: EU, Sverige, Värmland respektive hemkommunen, 2014 (procent)

	Mycket nöjd	Ganska nöjd	Inte särskilt nöjd	Inte alls nöjd	Summa procent	Antal	Andel nöjd Värmland 2014	Andel nöjd, Värmland 2010	Andel nöjd, Västra Götaland* 2014	Andel nöjd, Sverige 2014
EU	3	43	42	12	100	1 286	46	53	48	48
Sverige	12	65	18	5	100	1 321	77	77	75	77
Värmland	10	69	17	4	100	1 311	79	80	-	
Västra Götalands-regionen	8	59	27	6	100	2 571*	-	-	67	
Landstinget/Regionen där du bor							-	-	-	65
Hemkommunen	12	65	17	6	100	1 313	77	78	68	70

Kommentar: Frågan lyder: 'På det hela taget, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i: EU / Sverige / Värmland / Den kommun där du bor?'. Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive delfråga. *Resultat från Värmlandsundersökningarna 2014 och 2010, Väst-SOM-undersökningen 2014 och Riks-SOM-undersökningen 2014.

Källa: Bové, Bergström och Ohlsson 2015, Bergström och Ohlsson 2015.

Bedömningen av demokratin i landstinget i Värmland uppvisar mycket stora svängningar med under 40 procent nöjda 2002 i samband med beslut om strukturförändringar inom sjukhusvården och bildandet av sjukvårdspartiet i Värmland som regionalt parti. Därefter har värlänningarna varit mindre nöjda med demokratin på den regionala nivån än i övriga Sverige men med en uppgång valåren 2006, 2010 och 2014. År 2014 skiljer det 15 procentenheter mellan de två bedömningarna av demokratin på regional nivå i Värmland, när man jämför svaren på frågan "På det hela taget, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar: i Värmland, +79, Värmlandsundersökningen med i regionen/landstinget, + 64, värlänningarna i Riksundersökningen". I det senare fallet avser bedömningen direkt den politiska organisationen på mellannivå.

Bedömningen av demokratin i Västra Götalandsregionen har också varierat starkt över tid från 50 procent nöjda efter första året och ett bottenrekord krisåret 2000 med mindre än hälften nöjda till närmare 75 procent år 2010 och två tredjedelar 2014. Skillnaderna i bedömningarna av de tre svenska nivåerna har minskat i Västsverige (Bergström och Ohlsson 2015).

Inte inom något politikområde torde direkt ansvar ha utkrävts i så stor utsträckning som inom hälso- och sjukvården dels genom bildandet av speciella partier dels genom den stora betydelse som sjukvårdsfrågorna tillmätts bland medborgarna

generellt. Sjukvårdsfrågorna får också stor uppmärksamhet i medierna, speciellt när strukturfrågor och det egna sjukhuset aktualiseras. (Andersson 2006) Region- och landstingspolitiker är förhållandevis anonyma men hälso- sjukvårdsfrågorna är det inte. Många människor kommer i kontakt med och har åsikter om sjukvården. Dessutom är sjukvården den utan jämförelse viktigaste regionala frågan/problemet och tillhör år efter år också de viktigaste frågorna på de andra nivåerna (Bové, Bergström och Ohlsson 2015 och VALU 2014).

När det gäller synen på demokratin på olika nivåer framgår att västsvenskarna liksom svenska folket flera år efter EU inträdet var övervägande negativa till demokratin inom EU. År 1998-2000 var bara en av fem västsvenskar nöjda med demokratin i EU men därefter ökade andelen nöjda markant till 55 procent år 2010. Detsamma gäller i hela landet och medborgarna blev väsentligt mer nöjda med EU demokratin utan att nöjdheten med de svenska demokratiska institutionerna minskat. Under senare år har emellertid andelen nöjda minskat till under 50 procent. Också i Värmland var över hälften nöjda med demokratin i EU år 2010 för att fyra år senare minska till under 50 procent.

Vid bedömningen av hur demokratin fungerar på olika nivåer i den svenska flernivådemokratin har skillnaderna mellan olika socio-ekonomiska grupper varit små i tidigare undersökningar. (Johansson, F, 2006) I Värmland 2014 är kvinnorna något mer nöjda främst när det gäller EU. Även de yngsta mer nöjda med demokratin i EU men är när det gäller demokratin i Sverige något mindre nöjda. I övrigt är skillnaderna mellan olika åldersgrupper begränsade. Högutbildade är något mer nöjda än andra när det gäller EU- och den nationella demokratin. Omvänt är lågutbildade mindre nöjda med demokratin oavsett nivå; minst är skillnaden på lokal och regional nivå. Skillnaderna mellan svenska och utländska medborgares bedömning av flernivådemokratin är små.

En majoritet av alla partiers sympatisörer är nöjda med demokratin på lokal och regional nivå. När det gäller demokratin i Sverige är det bara SD-sympatisörerna som avviker där mindre än hälften är nöjda och spännvidden är störst vid bedömningen av demokratin i EU där även inom V-, C- och S-sympatisörerna en minoritet är nöjda. Sverigedemokraterna är minst nöjda oavsett nivå och vänsterpartists sympatisörer är närmast minst nöjda. Vid bedömningen av de svenska nivåerna är skillnaderna begränsade mellan övriga partiers sympatisörer med 70-90 procent nöjda.

Tabell 5 Nöjd med demokratin i: EU, Sverige, Värmland respektive hemkommunen, 2014 – och kön, ålder, utbildning, partipreferens samt medborgarskap (andel mycket/ganska nöjd procent och antal)

	Hem-kommun	Värmland	Sverige	EU	Minsta antal svar
KÖN					
Kvinna	78	81	78	51	663
Man	75	77	74	41	648
ÅLDER					
16–29	71	77	71	60	172
30–49	79	81	78	52	310
50–64	75	77	76	41	391
65–85	79	81	79	39	433
UTBILDNING					
Låg	75	75	69	39	240
Medellåg	76	79	75	46	468
Medelhög	77	83	79	45	266
Hög	80	79	84	51	317
PARTI ⁴					
v	72	71	71	28	74
S	80	83	81	46	420
Mp	85	87	88	61	82
C	88	90	80	42	96
Fp	79	79	81	50	56
Kd	75	81	87	55	52
M	79	87	85	62	226
Sd	59	54	39	20	93
MEDBORGARSKAP					
Svenskt	77	79	77	46	1 237
Utländsk/svenskt och utländskt	79	75	71	52	61
TOTALT	77	79	77	46	1 286

Kommentar: Frågan lyder: 'På det hela taget, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i: EU / Sverige / Värmland / Den kommun där du bor?'. Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive delfråga. Partisynpatet avser bästa parti generellt. Procentbasen utgörs av dem som besvarat frågan.

Källa: Bové, Bergström och Ohlsson 2015

Medborgares och politikernas syn på den regionala nivån

I undersökningar med kommun- och landstingsfullmäktigeledamöterna i Sverige har deras inställning till kommunala och regionala nivåerna undersökts vid två tillfällen, KOLFU 2008 och KOLFU 2012. Där har bland annat hur nöjda de

är med demokratin på olika nivåer studerats och samma fråga har ingått i riksdagsundersökningarna. På en skala 0-100 placerar sig politikerna i kommuner, landsting och riksdag på cirka två tredjedelar när det gäller nöjd med demokratin på de tre svenska nivåerna; kommunpolitikerna är dock något mindre nöjda med demokratin på den regionala nivån men ändå med en positiv övervikt. Politikerna är dock klart mindre nöjda med demokratin i EU, 40 på skalan 0-100 (Karlsson och Gilljam 2014).

Medborgare och politiker på olika nivåer har också fått ta ställning till regionfrågan och storleken på länet/regionen där man bor: *Idag diskuteras den geografiska indelningen av Sverige när det gäller ansvaret för bland annat hälso- och sjukvård och regional utveckling. Anser Du att den region/det län där Du bor bör vara: större än nu, samma som nu eller mindre än nu, ingen uppfattning?* Bland landstingspolitikerna i Sverige 2008 var en klar majoritet för större region/län än nu medan det vanligaste svaret bland kommunpolitikerna var samma som nu. I Värmland var 2008 tre fjärdedelar av landstingspolitikerna för *större än nu*, och närmare två tredjedelar av kommunpolitikerna, medan bara enstaka ville se ett mindre län än nu och nästan alla hade en uppfattning. Bland svenskarna 2008 hade en femtedel ingen uppfattning och drygt hälften ville ha samma som nu medan en tiondel ville ha större respektive mindre än nu men med stor skillnad mellan länen. Vid samma tidpunkt var det bland värmlänningarna i huvudsak samma fördelning. I Västra Götaland präglades svaren bland politiker och allmänhet av den genomförda regionbildningen och det klart vanligaste svaret var *samma som nu* och bland allmänhet var en fjärdedel för en mindre region än nu (Nilsson 2012a)

I kommun- och landstingsfullmäktigeundersökningen 2012, KOLFU 2012 ställde forskarna två frågor om den regionala nivåns framtid som gör det möjligt att urskilja tre grupper "Regionförespråkare", "Landstingskritiker" och "Landstingsbevarare".⁵ I hela Sverige var det bland landstingspolitikerna en majoritet som var Regionförespråkare och en tredjedel var Landstingsbevarare medan bland kommunpolitikerna var de två grupperna lika stora, 40 procent. Det var dock stor skillnad i bedömningen i olika län. Andelen landstingsbevarare var överlägset störst i Halland, fyra femtedelar (Karlsson och Gilljam 2014). Redan har det uttryckts stor oro över den nya regionutredningens arbete från ledande regionpolitiker i Halland (Persson, Y 2015). Gruppen regionförespråkare var störst i Västerbotten, Östergötland och Västernorrland med över två tredjedelar av landstingspolitikerna. I Värmland var närmare hälften av landstingspolitikerna regionförespråkare och en tredjedel landstingsbevarare 2012 medan kommunpolitikerna fördelade sig jämnt mellan de tre grupperna. I Västra Götaland var två tredjedelar av regionpolitikerna regionförespråkare (Karlsson och Gilljam 2014).

Flernivådemokratis legitimitet

Medborgarnas bedömning av de olika politiska nivåernas sätt att fungera grundas inte på ingående kunskaper om de olika politiska organens kompetens i relation till

varandra utan på mer allmänna överväganden, där sakfrågor, ideologi och personer spelar roll. Över tid kan konstateras att väljarna gör allt mer självständiga bedömningar i de olika valen på den gemensamma valdagen och rösdelar.

En viktig faktor för människors ställningstagande till de olika politiska nivåerna är deras upplevda betydelse för de egna levnadsförhållandena. (Nilsson 2008) I Eurobarometer 71 (2009) fick medborgarna ta ställning till betydelsen av tre politiska nivåer i detta avseende. I Sverige tillmätte medborgarna den europeiska nivån minst betydelse av alla EU länder, den nationella nivån hamnar i mitten och den regionala och lokala nivån tillmäter svenskarna mycket stor betydelse för de egna levnadsförhållandena; Sverige hamnar på fjärde plats. På lokal nivå är de som är nöjda med servicen också mer nöjda med det sätt på vilket demokratin fungerar i den egna kommunen än de som är kritiska mot kommunens service. Inställningen till resultatet av politiken är med andra ord av betydelse inte bara för synen på output utan också för synen på hur den kommunala demokratin fungerar. Detsamma gäller för regionen. De lokala och regionala nivåerna har ansvaret för huvuddelen av välfärdsstatens service i Sverige och hur de fullgör denna uppgift påverkar synen på demokratin på respektive nivå (Nilsson 2016).

Det kommer följaktligen att vara av stor betydelse för medborgarnas långsiktiga politiska förtroende på regional och lokal nivå hur medborgarna uppfattar att de politiska organen klarar välfärdsuppgifterna. Det förutsätter en ekonomi i balans vilket i sin tur är kopplat till hur framgångsrik regionen är när det gäller den andra huvuduppgiften nämligen utvecklingsfrågorna. Vid en analys av utvecklingen över tid kan konstateras att interna förhållanden på den regionala politiska nivån påverkat medborgarnas bedömningar av den politiska självstyrelseorganisationen. I Värmland fick situationen kring 2002 års val med strukturförändringar inom sjukvården i flera avseenden genomslag i medborgarnas bedömningar av den regionala nivån under lång tid. På motsvarande sätt fick den ekonomiska och politiska krisen i Västra Götalandsregionen ett stort genomslag som kulminerade år 2000 med en stegvis återhämtning därefter. Dessutom är systemfaktorer som den elektorala cykeln av betydelse vilket innebär att de politiska institutionerna blir mer synliga under valåren och också mer positivt bedömda. Det visar att aktörernas agerande har stor betydelse men också att det finns förutsättningar för en självständig politik på regional och lokal nivå.

Tidigare studier av regionbildningar och andra större förändringar av samhällsorganisationer visar att det tar mycket lång tid innan de kunnat genomföras både därför att stora fusioner i sig tar tid att implementera och att det krävs att andra aktörer anpassar sig till den nya offentliga organisationen för att den skall kunna fungera. Dessutom tar det tid för att förändringarna skall registreras av medborgarna (Putnam 1993; Jönsson m.fl.1997). Samtidigt sker nya förändringar som gör att det i många fall är befogat att tala om en ständigt pågående förändringsprocess. De två nya nivåerna i den svenska flernivådemokratin är exempel på detta. Först femton år efter Sveriges medlemskap i EU blev svenska folket positivt till det

européiska samarbetet. På motsvarande sätt tog det mycket lång tid innan Västra Götalandsregionen accepterades av invånarna i det nya länet med svag identitet. Folkomröstningar i indelningsfrågor har i Sverige endast anordnats i samband med delning av kommuner och när det gällt att inte ingå i en större enhet. Regionen bildades av politikerna i Västsverige utan folklig förankring i strävan att stärka Västsverige i utvecklingsfrågor och samordna insatserna inom välfärdsområdet.

I särskilt kapitel i denna volym behandlas värmlänningarnas syn på olika alternativ i regionfrågan (Mitander 2016 se också Mitander 2015). Avslutningsvis skall några generella frågor kring den regionala nivåns framtid diskuteras.

År 1746 företog Carl von Linné en resa till Västergötland och följande år utkom boken *Västgöta Resa på Rikens högloflige Ständers Befallning förrättad år 1746 med Anmärkningar uti Oeconomien, Naturkunnigheten, Antiquiteter, Innevännarnes Seder och Lefnads-Sätt, med tillhörige Figurer*. Den behandlar inte bara flora och fauna utan är som framgår av titeln en bred skildring av förhållandena i denna del av Sverige och förutom Västergötland behandlas "något av Dal och Värmland" med iakttagelser från Närke, Västmanland och Uppland under resan till och från Västsverige. Den 5 augusti passerar Linné på återresan gränsen mellan Närke och Västmanland och han konstaterar "Det är underligt att innebyggarna näppeligen själva visste, i vad land de bodde, emedan de voro andeligen västmanlänningar och världslige närkesbor." (Linné 1747/2005, sid. 246). Citatet visar att den regionala identiteten inte heller på den tiden alltid följde de administrativa gränserna.

När ansvarskommittén redovisade förslaget att Sverige borde indelas i sex till nio län var kriterierna som låg till grund för förslaget av tre slag: storlekskriterier, strukturkriterier samt behovet av gemensam indelning av staten och regionkommunerna. Ytterligare ett kriterium togs upp "att län och regionkommuner så långt som möjligt avgränsas så att medborgarna kan känna anknytning dit" (SOU 2007:10, sid. 283). Identitetskriteriet nämns sist och det konstaterades att den regionala identiteten är förhållandevis svag i Sverige. Den skiftar och är oftare förknippad med landskapet än länet. Kommittén gjorde bedömningen; "Att bygga starkt identitetsbaserade regioner i Sverige är inte möjligt, knappast heller önskvärt" (SOU 2007:10, sid. 287).

Utredningen om den statliga regionala förvaltningen "Statens regionala förvaltning – förslag till en angelägen reform" (SOU 2012:81) undvek problemet genom att föreslå att länen skulle bibehållas men att antalet administrativa enheter skall reduceras och omfatta större geografiska områden. Däremot blev förslaget om residensstäderna ett hett debattämne på många håll i landet. När den sittande kommittén "Ny indelning av län och landsting" (Dir. 2015:77) lägger fram sitt betänkande i augusti 2017 med förslag om väsentligt färre län och landsting kan man utgå från att det bygger på samma typ av kriterier som de tidigare utredningarna utgått ifrån: storlek, struktur och enhetlighet.

För Värmlands län med stark regional identitet i första hand knuten till landskapet men med olika kontaktytor i de västra och östra delarna av länet och närhet

till Norge rymmer detta en speciell problematik. Generellt väcker organisatoriska förändringar i sig svagt intresse och är inte politiska valvinnande medan identitetsaspekten kan vara av betydelse för vissa grupper när man tar politisk ställning. Däremot är strukturförändringar inom sjukvården och skolan mycket politiskt känsliga på den regionala och lokala nivån och välfärdsfrågorna är av stor betydelse för val av parti.

Noter

- ¹ Denna artikel bygger på tidigare artiklar inom samma ämnesområde av författaren, se "Värmländsk flernivådemokrati" i *Värmländska landskap*, Nilsson, Aronsson och Norell (2012) samt "Västsvensk flernivådemokrati 1998-2014" i *Alla dessa val*, Bergström och Olsson (2015).
- ² Författaren och riksdagsledamoten Bengt Berg kommenterar i boken *Värmland – Världen tur & retur* situationen på följande sätt "När det råddbråkades på högre ort om regionbildning och länsammanslagningar började det kurra lite varstans i den värmländska landskroppen. Vart skulle vi dra, vem vill ha oss? Efter flera turer och storslagna floskeldokument bidde det en tumme och allt var som det varit: Värmland en enklav mellan Sverige och Norge, mellan skogar och blånande vatten, en kotlettformation på Sverigekartan med 16 tvåbenta varelser per kvadratkilometer och en malplacerad örn som länssymboliserar styrka, makt och mod."
- ³ Denna fråga ingick inte i 2014 års undersökning.
- ⁴ Partisympati avser bästa parti generellt oavsett nivå. Endast 14 personer av de svarande anger Sjukvårdspartiet i Värmland som bästa parti, vilket gör att det inte är möjligt att redovisa uppgifter för partiets sympatisörer. Däremot röstade 68 personer på partiet i landstingsvalet. Nästan lika många av dessa angav S, C och SD som bästa parti som Sjukvårdspartiet men med fler som sympatiserade med allianspartierna än med de rödgröna
- ⁵ "Genomföra en regionreform och skapa storregioner i hela landet" och "Avskaffa landstingen", där *regionförespråkarna* tycker att regionreform är ett bra förslag, *landstingskritikerna* vill inte genomföra en regionreform och tycker att det är ett bra förslag att avskaffa landstingen samt *landstingsbevararna* som tycker att båda förslagen är dåliga (Karlsson och Gilljam 2014).

Referenser

- Andersson, U (2006) *Rör inte vårt akutsjukhus. Den lokala pressens bevakning av strukturförändringar av akutsjukhusen i Lidköping och Uddevalla 2004*. Utvärderingsprogrammet: Västra Götalandsregionen: rapport 23.
- Berg, B (2013) *Värmland – Världen, tur & retur*. Heidruns Förlag.
- Berg, L (2007) *Multi-level Territorial Attachments. The Influence of Territorial Attachments on Political Trust and Welfare Attitudes*. Statsvetenskapliga institutionen. Göteborgs universitet.
- Berg, L och Lindahl, R red. (2014) *Förhoppningar och farhågor – Sveriges första 20 år i EU*. Centrum för Europaforskning, Göteborgs universitet.
- Bergmann-Winberg von, M-L (2010) "Flernivåstyrning i ett jämförande EU-perspektiv: nätverkssamverkan för effektivitet och demokrati". i Bergmann-Winberg von, M-L och Tallberg, P red. *Flernivåstyrning, framgångsfaktor för kommuner, regioner och staten*. SKL.
- Bergström, A och Ohlsson, J (2015) *Västsvenska trender 1998-2004*. SOM-rapport nr 2015:21.
- Bové, K, Bergström, A och Ohlsson, J (2015) *Värmland 2014*. SOM-rapport nr 2015:11.
- Eurobarometer* 63, 68, 71, 72 och 82
- Granqvist, N (2004) *Kommunundersökningen, Stenungsund 2004*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Holmberg, s och Weibull, L (2015) "Demokratins haloeffekt" i Bergström, A m.fl. (red) *Fragment*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Johansson, B (2004) "Godkväll nyheter över Västsverige" i Nilsson, L red. (2004) *Svensk samhällsorganisation i förändring. Västsverige vid millennieskiftet*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Johansson, F (2001) "Intresse och kunskap" i Johansson, F, Nilsson, L och Strömberg, L *Kommunal demokrat under fyra decennier*. Liber.
- Johansson, F (2006) "Uppfattningen om regionen stabiliseras" i Nilsson, L (red) *Nya gränser. Västsverige*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Johansson, F (2008) "Röstning och röstdelning 2006" i Nilsson, L och Johansson, S(red) *Regionen och flernivådemokratin*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Johansson, S, red. (2010) *Regional demokrati. Om politik och medier i Skåne*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Jönsson, Sten m.fl.(1997), *Decentraliserad välfärdsstad. Demokrati, effektivitet, service*. Stockholm: SNS Förlag.
- Karlsson, D och Gilljam, M (2014) "Politikerna och flernivåsystemet" i Karlsson, D och Gilljam, M red. *Svenska politiker. Om de folkvalda i riksdag, landsting och kommun*. Stockholm: Santérus Förlag.
- Lidström, A (2006) "Pendling och medborgardeltagande i Göteborgsregionen" i Nilsson, L red. *Nya gränser. Västsverige*. Göteborgs universitet, SOM-institutet.

- Lidström, A red. (2009) *Kan norra Sverige regionaliseras? Beslutsprocesser och medborgarperspektiv*. Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet.
- Linné von, C (1747/2005) *Västgötaresa*. Natur och kultur.
- Mattsson-Wallinder, Y och Bergström, A (2011) "Samhälle, Opinion Media, Värmland".
- Mitander, T (2015) *Regio Ex Machina. Om det regional medborgarskapets villkor*. Karlstad University Studies 2015:16.
- Mitander, T (2016) Kapitel i denna volym.
- Nilsson, L (2008) "Getting European Citizens on Board. a Multi-Level Democracy Perspective". Presentation vid konferensen "35th anniversary of Eurobarometer – Understanding European Public opinion" i Paris.
- Nilsson, L (2010a) "En region blir till" i Nilsson, L red. *En region blir till. Västra Götalandsregionen 1999-2008*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2010b) *Värmland i Sverige och Europa*. SOM-rapport 2010:17. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2012a) "Sveriges regionalisering Varthän?" i Nilsson, L red. *Västsvensk demokrati i tid och rum*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2012b) "Värmländsk flernivådemokrati" i Nilsson, L, Aronsson, L och Norell, PO (red), *Värmländska landskap*. Karlstad University Press.
- Nilsson, L (2016) "Välfärd och service på lokal och regional nivå i Värmland 2010 och 2014" Kapitel i denna volym.
- Nilsson, L och Westerståhl, J (1997) "Lokal självstyrelse i Sverige". i Jönsson, Sten m.fl.(1997), *Decentraliserad välfärdsstad. Demokrati, effektivitet, service*. Stockholm: SNS Förlag.
- Norén Bretzer, Y (2000) "Vinden har vänt – kommunalt förtroende på ny kurs". i Lennart Nilsson red. (2000) *Den nya regionen*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- OECD (2010) *OECD Territorial Reviews SWEDEN*. Ekengren Oscarsson, H och Bergström, A (2015) red. *Svenska trender*.
- Persson, Y (2015) "Halland åter hotat" i *Hallands Nyheter* 2015-09-14.
- Putnam, R D (1993/1996), *Den fungerande demokratin*. Medborgarandans rötter i Italien. Stockholm: SNS Förlag.
- Regeringen. Dir. 2015:77, *Ny indelning av län och landsting*.
- Riksdagen. *En reformerad grundlag*. Konstitutionsutskottets betänkande 2009/10: KU19.
- SOU 2007:10, *Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft*. Slutbetänkande från ansvarskommittén.
- SOU 2012:81, *Statens regionala förvaltning – förslag till en angelägen reform*. Slutbetänkande från Utredningen om den statliga regionala förvaltning.
- VALU 2014. Sveriges Television.
- www.goteborg.se
- www.grkom.se
- www.varmlandvastragotaland.se

DEN HOPPLÖSA REGIONFRÅGAN?

TOMAS MITANDER

Den svenska regionfrågan har en lång och trasslig historia. Att skapa en ny regional indelning av Sverige som bättre svarar mot samhällets utmaningar har till och från varit en aktuell fråga sedan andra världskrigets slut. Vilka utmaningar som samhället ansetts stå inför och på vilket sätt en ny regionindelning kan vara en del i att hantera utmaningarna har skiftat och fått olika betoning över tid (Johansson 2013; Mitander 2015).

Förutom en imponerande rad av utredningar har frågan också resulterat i ett antal administrativa reformer och försök som har lett oss in i den ”regionala röra” som kännetecknar den svenska regionala nivån idag. Möjligheten att skapa kommunalförbund som övertar länsstyrelsernas utvecklingspolitiska ansvar från länsstyrelser från 2002 och möjligheten att skapa permanenta regionkommuner som ersätter landstingen från 2009 är två centrala anledningar till den svenska rörligheten. Reformerna har lett till att det finns tre möjliga huvudmän för den regionala utvecklingspolitiken; indirekt valda kommunalförbund, direktvalda regionkommuner och statliga länsstyrelser. Samtidigt finns stora geografiska och befolkningsmässiga skillnader mellan olika svenska regioner med samma administrativa status, som exempelvis Gotland (57000 personer) och Västra Götalandsregionen (1 639 500 personer).

Den regionala röran kan betraktas som en konsekvens av försök att hantera samhällsutmaningar som har blivit en samhällsutmaning i sig själv. I regeringens kommittédirektiv som utfärdades i juli 2015 och som strukturerar nästa utredning av de svenska regionernas framtid, slås bland annat fast att den rådande situationen inte är ”ändamålsenlig och effektiv” (Regeringen, Dir. 2015:77). Men frågan är vilket ändamål som avses och vad som ska vara effektivt? För att få grepp om frågan finns det anledning att ta ett steg tillbaka och se den svenska utvecklingen i ett lite större sammanhang.

Europa beskrivs idag som i en ny våg av regionalisering som skiljer sig från tidigare processer av decentralisering och regionalisering (Green 2002; Mitander, Säll, Öjehag 2013). Det som betraktas som nytt är att regionerna på ett sätt som inte varit fallet tidigare vinner större autonomi i relation till centralstaten (Keating 1998; Loughlin 2008). Tidigare har uppgifter och ansvarsområden förvisso delegerats till regional nivå men nu kännetecknas utvecklingen av en ökad självständighet för regionerna (Loughlin 2008). Denna självständighet bör förstås i sammanhanget av vilken roll regionerna förväntas spela i samhällsbyggandet. Den tidiga regionalpolitiken som

var sammanknuten med uppbyggandet av expansiva välfärdsstater handlade om att skapa förutsättningar för en närvarande stat som erbjuder likvärdig samhällsservice i olika delar av statens geografiska territorium. Regionalpolitiken kom att betraktas som ett medel för att motverka urbaniseringens koncentrerande logik i förhållande till möjligheter till arbete och välfärd. Utlokalisering av statliga myndigheter och regionala omfördelningssystem är exempel på hur ett centraliserat perspektiv på regionalpolitiken fungerade (Mitander, Säll och Öjehag 2013).

I takt med att välfärdsstaten trycks tillbaka som en konsekvens av finansiell press och nya ideologiska vindar skiftar också regionalpolitiken inriktning. Från att ha kännetecknats av en förståelse för regioner som delar i ett centralstyrt föredelningssystem betraktas regionerna allt mer som ansvariga att driva sin egen utveckling. Statsvetaren Line Säll beskriver utvecklingen i Sverige som att en konkurrensrationalitet har kommit att tränga ut både ambitioner om omfördelning och deltagande ur den regionala politiken (Säll 2014). Regionernas funktion har i allt större grad utvecklats till att handla om att skapa förutsättningar för sin egen överlevnad och utveckling genom att delta i en global konkurrens om resurser (Öjehag-Pettersson 2015).

När regionfrågan var uppe för förhandling efter ansvarskommitténs slutbetänkande 2007 var just regionernas förmåga att möta samtidens globaliserade utmaningar ett centralt argument för den föreslagna reformen att bilda större och färre regioner. Regionernas förstärkning legitimerades av ett ökat behov av autonomi och manöverutrymme för att kunna agera som sin egen lyckas smed (Mitander 2015). I den värmländska processen var – även om frågor om välfärd och identitet fanns med – debatten runt frågan präglad av en tillväxtorienterad förståelse för regionens funktion, där global konkurrenskraft och förmågan att locka till sig välutbildade människor och investeringar stod i centrum (Mitander 2015).

Den process som startades efter ansvarskommitténs slutbetänkande 2007 inleddes med en relativt hög intensitet av förhandlingar och sonderingar mellan regionala aktörer. Uppgiften att formera nya regionkonstellationer som svarade mot de olika kriterier som i enlighet med kommitténs rekommendationer skulle drivas ”underifrån”. Det vill säga, regionala aktörer skulle själva förhandla och sedan inkomma med förslag på nya regioner till regeringen. Processen kom dock att drabbas av ”pyspunka” som den statlige utredaren Mats Sjöstrand uttryckte det och det inledningsvis entusiastiska engagemanget tycktes rinna ut i sanden (SVD 29/9 2011). En viktig andledning till det var att den dåvarande alliansregeringen 2009 gav Gotland och Halland status som regionkommuner. Förvisso i den form av regionbildning som ansvarskommittén föreslog – med direktvalda organisationer och ett sammanhållet ansvar för sjukvård och utvecklingspolitik – men utan att ta hänsyn till de skal- och funktionskriterier som kommittén satt upp. Med anda ord framstod de funktionella kraven på nya regionbildningar som bortblåsta vilket öppnade fältet för att inte bilda större eller färre regioner överhuvudtaget. När Löfvenregeringen nu tar upp frågan igen, är det en betydligt mer statsstyrd

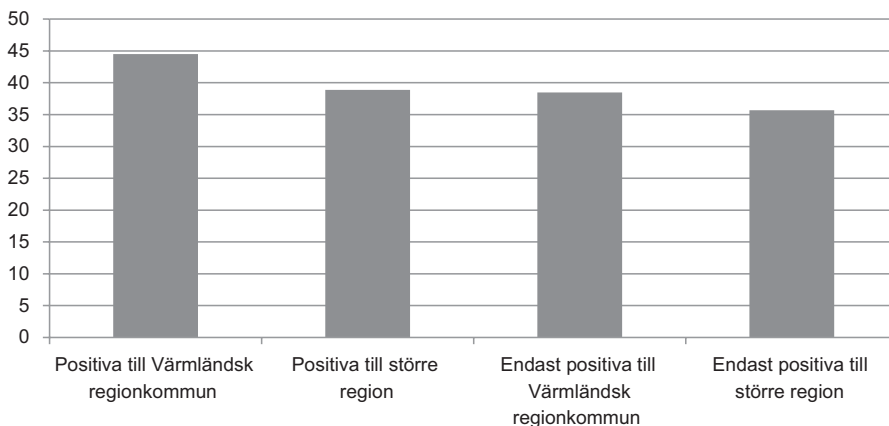
process som initieras som i dialog med regionala aktörer ska lämna förslag på en ny regional indelning av Sverige med ”väsentlig färre län och landsting än idag”.

I det här kapitlet kommer regionfrågan att belysas ur ett medborgarperspektiv i Värmland. Tidigare forskning har pekat på att det saknas ett medborgerligt engagemang i frågan (Lidström 2009) även om det inte saknas åsikter hos medborgare (Mitander 2012). Frågan framstår som att den kännetecknas av ett slags avstånd mellan den formella politiken och medborgares åsikter och tyckande. När frågan undersöktes i Värmland år 2010 fanns det exempelvis stora skillnader mellan hur de politiska partierna ställde sig i frågan och hur partiernas sympatisörer svarade (Mitander 2012). Ambitionen med det här kapitlet är att förutom att visa hur de värmländska medborgarna har svarat på frågan om en framtida regionbildning för Värmland också undersöka den distans till frågan som kommit till uttryck i andra undersökningar (Nilsson 2011; Lidström 2009) och resonera om hur vi eventuellt kan förstå den.

En större region?

Den första fråga som jag vill närma mig gäller hur respondenterna har svarat om det vore fördelaktigt att bilda en större region än den nuvarande. Den enkätfråga som ligger till grund för analysen är utformad som tre alternativa regionbildningar. Antingen att gå samman med Västra Götaland, att bilda en Svealändsk region åt öster eller att Värmland ska bilda en egen regionkommun i linje med Gotland eller Halland. Frågans konstruktion gör att det går att vara positiv till både bildandet av en större region och bildandet av en värmländsk regionkommun. För att få en bild av inställningen till en större region överhuvudtaget är det därför intressant att ta reda på hur många som har svarat att de tycker att en större region kan vara en bra idé respektive hur många som endast anser att bildandet av en värmländsk regionkommun är en bra idé. Figur 1 visar resultatet.

Diagrammet visar att det finns en svag övervikt bland de svarande som ställer sig positiva till att bilda en Värmländsk regionkommun jämfört med de som ställer sig positiva till att bilda en större region. Resultatet gäller både om frågan besvaras med hur respondentgruppen som helhet har svarat på frågan eller om de som ställt sig positiva till antingen en större region eller en värmländsk regionkommun. Jämfört med en tidigare mätning visar resultatet att gruppen som tagit ställning till frågan om en större region genom att endast uttrycka ett positivt omdöme om att behålla regiongränserna eller förstora regionen har blivit relativt större. Det är med andra ord – jämfört med mätningen 2010 – en betydligt mindre andel respondenter som både uttryckt sig positiva till en större region och förslaget att behålla nuvarande gränser. Ett resultat som kan tolkas som att frågan polariserats sedan mätningen 2010.

Figur 1 *Inställningar till större eller oförändrad regionstorlek (procent)*

Kommentar: Frågan lyder: "I dag diskuteras den geografiska indelningen av Sverige när det gäller ansvaret för bland annat hälso- och sjukvård och regional utveckling. I diskussionen om en framtida regionbildning för Värmland förs det fram olika alternativ. Vilken är din uppfattning?" "Värmland bör bilda en egen regionkommun", "Värmland bör ingå i Västra Götalandsregionen" och "Värmland bör ingå i en region i Svealand" Procentsatsen utgörs av de andelar som svarat Mycket bra eller Ganska bra att bilda en Värmländsk regionkommun respektive antingen Västra Götalandsförslaget eller Svealandsförslaget. N= 1363

I den här mätningen har det inte ingått frågor om hur respondenterna ställer sig till tänkbara konsekvenser av en regionförstoring. Vad tidigare forskning visat är att en större region förväntas ha både positiva och negativa konsekvenser. De positiva konsekvenserna handlar om förutsättningar för ekonomisk tillväxt och konkurrenskraft. Till de negativa konsekvenserna hör demokratins funktion och att en regional identitet kan komma att brytas ned (Mitander 2012, Nilsson 2011, Lidström 2010). I min avhandling undersökte jag åsikter och föreställningar om regionalisering i Värmland närmare genom att granska utredningar, mediedebatt och genom fokusgrupper med medborgare mellan 2007 och 2011. Det som kom fram var att regionfrågan på ett övergripande sätt framförallt kopplades till frågor om ekonomisk tillväxt i utredningar och mediedebatt. I fokusgrupperna fanns en tydligare anknytning till frågor om välfärd och identitet (Mitander 2015).

Åt vilket håll?

Nästa fråga som nu ska studeras lite närmare handlar om hur respondenterna har svarat på de föreslagna alternativ till framtida regionbildningar som presenteras i enkäten. Som redan nämnts fick de alltså ta ställning till att antingen bilda en värmländsk regionkommun med oförändrade gränser, att gå samman med Västra

Götaland eller att ingå i en relativt ospecificerad svealändsk regionbildning. I tabellen nedan redovisas hur enkäten besvarats.

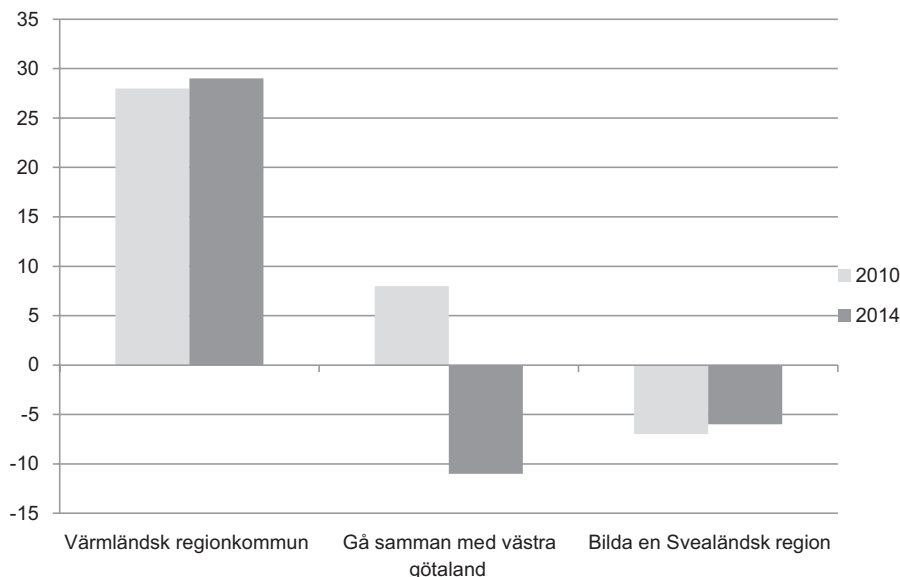
Tabell 1 Preferenser i regionfrågan (procent och balansmått)

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Ingen uppfattning	Summa	Balansmått
Värmland bör bilda en egen regionkommun	28	16	15	8	8	25	100	28
Värmland bör ingå i Västra Götalandsregionen	7	14	14	12	19	24	100	-10
Värmland bör ingå i en region i Svealand	7	15	18	13	17	29	100	-8

Kommentar: Balansmättet uttrycker produkten av andelen som uttryckt en positiv åsikt minus andelen som uttryckt en negativ åsikt, samtliga svarande ingår i procentbasen. Se kommentaren till Figur 1 för att läsa frågeformuleringen.

Sammanfattningsvis finns ett alternativ som får starkast stöd i mätningen: att bilda en värmländsk regionkommun. Det är det enda alternativet som får en positiv övervikt i balansmättet. Både förslaget att gå samman med Västra Götaland och att bilda en Svealandsregion får en negativ övervikt bland respondenterna. Det finns några saker med resultatet som är värt att betona. För det första skiljer sig preferenserna i jämförelse med den undersökning som gjordes 2010. I Figur 2 jämförs mätningen 2014 med 2010.

Diagrammet visar hur opinionen i Värmland har utvecklats mellan mätningarna. När det gäller förslagen att bilda en Värmländsk regionkommun och att bilda en Svealändsk region ser resultaten liknande ut. Skillnaden som är tydlig mellan de två mätningarna handlar om att förslaget att gå samman med Västra götalandregionen har tappat stöd och blivit det alternativ som nu får svagast stöd. En viktig tänkbar förklaring till skillnaden är naturligtvis att när den första mätningen genomfördes pågick förhandlingar mellan Värmland och Västra Götalandsregionen om ett eventuellt sammangående. Vid det andra mättillfället hade den ambitionen resulterat i att Västra Götalandsregionen röstade ner förslaget att fortsätta förhandla med Värmland. Alternativet kan med andra ord framstå som politiskt dött. Något som talar för en sådan tolkning är att de övriga alternativen inte har vunnit motsvarande stöd som ett sammangående med Västra Götaland har tappat, vilket kan tolkas som att anhängare av att gå samman med Västra Götaland inte längre ser något realistiskt eller önskvärt alternativ.

Figur 2 *Inställning till framtida regionindelningar (Balansmått)*

Kommentar: Se Figur 1 för att läsa frågeformuleeringen N 2010 = 991, N 2014= 1363

När respondenterna bryts ned i undergrupper baserat på faktorer som tidigare uppvisat förklaringskraft för att förstå vilka preferenser som uttalas i regionfrågan går det också att se en mer nyanserad bild av hur opinionen i frågan har förändrats bland regioninnevanorna. I tabellen nedan illustreras andelar av respondenter som har ställt sig positiva till de olika regionförslagen uppdelat på ålder, utbildningsgrad, politisk orientering och vilken del av Värmland man är bosatt i. Det går också att utläsa hur gruppernas positiva inställning förändrats mellan mätningen 2010 och 2014.

Det finns ett antal observationer att göra i tabellen som är värda att lyfta fram i anslutning till vad som hänt med preferenserna i frågan när en sammanslagning med Västra Götalandsregionen framtår som ett politiskt dött alternativ. Som redan konstaterats har inte de övriga alternativen vunnit den förlorade sympatin. Samtidigt finns det skillnader mellan olika grupper av respondenter i det här avseendet. För det första är det äldre, högutbildade, högerorienterade och boende i östra Värmland som i störst utsträckning har minskat sin sympati för förslaget att gå samman med Västra Götalandsregionen, även om samtliga grupper (förutom unga) är mindre positiva till förslaget 2014 än 2010. För det andra, gällande utbildningsgrad visar det sig att respondenter med hög utbildning nu uppvisar en betydligt starkare sympati för att bilda en värmländsk regionkommun, år 2010 var gruppen bland de

Tabell 2 Syn på regionindelning. Förändring andel positiva till förslagen (procent)

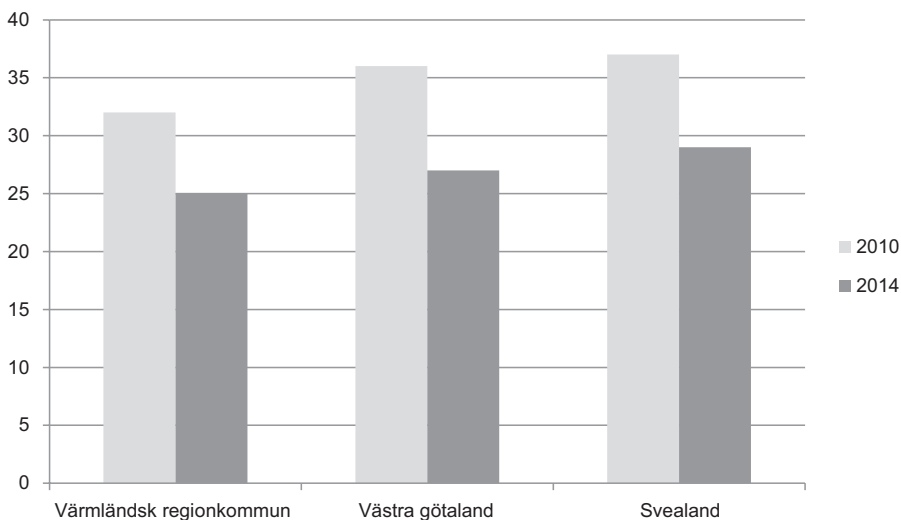
	Värmländsk regionkommun			Gå samman med Västra Götaland			Bilda en Svealändsk region		
	2010	2014	+/-	2010	2014	+/-	2010	2014	+/-
Ålder									
Unga	29	32	+ 3	13	13	0	10	12	+ 2
Äldre	53	50	- 3	40	28	- 12	26	27	+ 1
Utbildning									
Låg	49	54	+ 6	29	23	- 6	16	25	+ 9
Hög	31	41	+ 10	38	27	- 11	26	30	+ 4
Politisk orientering									
Höger	42	44	+ 2	36	26	- 10	23	30	+ 7
Vänster	46	45	- 1	29	22	- 7	19	22	+ 3
Boendeområde (Del av Värmland)									
Norra	45	45	0	30	24	- 6	24	26	+ 2
Östra	43	44	+ 1	26	16	- 10	28	30	+ 2
Västra	45	46	+ 1	33	28	- 5	18	19	+ 1
Karlstad	43	44	+ 1	31	24	- 7	18	24	+ 6

Kommentar: Urvalet av de bakgrundsvariabler som redovisas i tabellen är baserat på signifikanta skillnader mellan undergrupper i logistisk regression. Andelen uttrycker de som svarat att förslagen är "ganska bra" eller "mycket bra".

mest skeptiska till det alternativet, även om så fortfarande är fallet så är skillnaden mellan gruppen högutbildade och övriga betydligt mindre vid 2014 års mätning. Respondenter med låg utbildning har stärkt en redan stark preferens för att bilda en värmländsk regionkommun, samtidigt är det också den grupp av respondenter vars positiva inställning till en Svealändsk regionbildning har ökat mest. För det tredje har gruppen av respondenter som identifierar sig som högerorienterade på den politiska skalan minskat sitt stöd för att gå samman med Västra Götalandregionen, ett stöd som istället främst ökats för en Svealandsregion. För det fjärde går det fortfarande att se en tydlig geografisk tendens för vilka preferenser som anges i frågan. När förhandlingarna mellan Värmland och Västra Götaland spruckit får det starkast effekt för de som bor i Östra Värmland som tydligt ökar sitt stöd för ett Svealandsalternativ som det rimliga alternativet för en regionförstoring. I västra Värmland ses fortfarande Västra Götaland som det bästa alternativet för en större region även om stödet minskat med fem procentenheter.

En annan relaterad aspekt som bör betonas är att andelen som svarar att de saknar uppfattning i frågan har minskat, det är med andra ord fler som tar ställning till var och en av förslagen 2014 än 2010. I diagrammet nedan illustreras skillnaderna.

Figur 3 Andel respondenter som angett att de saknar uppfattning om framtida regionindelningar (procent)

Även om samma mönster upprepas för vilka alternativ som flest respondenter anger att de saknar en uppfattning både vid 2010 och 2014 års mätning om så är nivåerna genomgående lägre för samtliga alternativ. Sammantaget anger alltså fler respondenter att de har en uppfattning i frågan samtidigt som summan av de som uttrycker en positiv uppfattning inte ökar. I de undergrupper som ses i tabellen ovan är det tydligt att det minskade stödet för Västra Götalandsalternativet inte flyttat över i samma utsträckning till de andra alternativen. Det finns alltså en växande grupp som inte tycker att något av alternativen är bra förslag. En hållning som ger ytterligare fog för att närma sig den distans mellan regionfrågan och medborgare som på olika sätt lyfts fram inom forskningen.

Den hopplösa regionfrågan?

Av de som har svarat på enkätfrågan om de föreslagna alternativa regionindelningarna är det 28 procent av respondenterna som endast gett negativ respons på frågan som helhet. Det vill säga att de fall där de uttryckt en åsikt om något av förslagen så har de ställt sig negativt utan att ställa sig positivt till något annat

förslag. Frågeställningen ger med andra ord inte ett alternativ som de kan ställa sig bakom. Regionfrågan tycks på så sätt för en relativt stor andel respondenter framstå som en hopplös fråga som den presenteras i enkäten¹. Om det går att tala om att regionfrågan kännetecknas av en distans mellan medborgare och den etablerade politiken bör den här gruppen kunna betraktas som en spännande väg för att förstå mer om relationen.

Det kan naturligtvis finnas många tänkbara anledningar till att ställa sig negativ till de alternativ som presenteras. Att det exempelvis finns andra alternativ än de som presenteras i frågan. Det är samtidigt rimligt att tänka sig att gruppen representerar människor som inte knyter några funktionella fördelar eller förhoppningar till hur den regionala nivån är organiserad. En viktig aspekt ur ett sådant perspektiv är naturligtvis vad regionfrågan uppfattas handla om. Vilka frågor står på spel? Som nämnts tidigare har frågan i Värmland i debatten haft en tonvikt på tillväxtfrågor och utvecklingspolitik. Regionfrågan har i stor utsträckning situerats i en ram där regionens globala konkurrenskraft betraktas som nyckel och som den rationalitet som i första hand gör frågan begriplig. Samtidigt har andra frågor, som rätten till en god välfärd eller frågor om regional identitet funnits närvarande i debatten men på ett sätt där de underordnas i förhållande till tillväxtdimensionen (Mitander 2015). I Tabell 3 redovisas olika undergrupper av respondenter som ger en mer nyanserad bild av de som inte angett någon positiv preferens i förhållande till regionfrågan i Värmland.

Tabell 3 Andel respondenter som inte anger en positiv preferens

	Andel som inte ser något positivt alternativ	
Kön	Män	24
	Kvinnor	34
Subjektiv klass	Arbetare	34
	Jordbrukare	23
	Tjänstemän	23
	Högre tjänstemän	20
	Företagare	28
Syn på Värmlands framtid	Positiv	22
	Negativ	24
	Vet ej	38
Ideologi	Vänster	27
	Höger	32

Kommentar: Urvalet av redovisade bakgrundsvariabler är baserat på en logistisk regressionsanalys av vilka undergrupper av respondenter som uppvisar signifikanta skillnader.

En första observation är att kvinnor i högre utsträckning än män saknar en positiv preferens i regionfrågan. En tolkning av det kan ligga i linje med tidigare forskning om kvinnors inflytande och relation till regional utvecklingspolitik där politikområdet uppfattas som mansdominerat både i termer av representation och ett rådande maskulint tolkningsföretade (Rönblom och Hudsson 2007; Forsberg och Lindgren 2010). Att kvinnors distans till regionen som lösning på samhällsproblem när tillväxt och utvecklingspolitik dominerar debatten om regionfrågan är ur ett sådant perspektiv inte förvånande. När det kommer till klassbakgrund är arbetare och företagare de grupper som i högst utsträckning saknar positiva preferenser i frågan. Även om det är svårt att dra några slutsatser om varför dessa grupper skiljer ut sig går det att identifiera några olika spår i förhållande till attityder om att en regionreform skulle medföra betydande lösningar för utvecklingspolitiska samhällsproblem. I en tidigare studie av diskussioner om den Värmländska regionfrågan kan möjligtvis följande röster ge uttryck för sådana attityder (Mitander 2015). Det första citatet är taget ur en fokusgrupp med regionmedborgare:

Man 2: (...) vi får ju inte mer skattemedel per capita även om man slår ihop fem län ... det är lika mycket folk som jobbar och inte jobbar. Sen är ju frågan vart man ska lägga vägar och så, så att det gynnar näringslivet. Men har du en budget i familjen på hundra kronor spelar det ingen roll om hur du flyttar om vem som ligger i vilken säng, om ni byter över och underslaf, det är hundra kronor i alla fall. Jag förstår inte tanken (Mitander 2015:148).

Citatet illustrerar attityden att regionens välgång, utveckling och skatteintäkter egentligen inte uppfattas som relaterad till regionens geografiska och funktionella gränser. Istället är det andra dynamiker och mekanismer som avgör förutsättningarna. Regionfrågan blir på så sätt en utvecklingspolitisk icke-fråga. Ett annat citat, som kommer från en ledarskribent, ser ut så här:

Bakom hela storregiontänkandet ligger antagandet om att man administrativt kan bygga tillväxt, men det är planekonomiskt tänkande. Det offentliga kan underlätta genom mindre regleringar, skatter och annat. Resten får vi göra själva (Mitander 2015:181).

Citatet illustrerar en liknande attityd där administrativa gränsdragningar och tillväxtdynamiker tydligt hålls isär från varandra. Invändningen mot att regionfrågan är lösningen på eventuella problem är att den politiska sfären är fundamentalt separerad från den ekonomiska. I tabellen går det också att utläsa att gruppen som känner sig osäker på Värmlands framtida utveckling också är benägen att sakna positiva preferenser i regionfrågan och att detsamma gäller för gruppen högerorienterade i något större utsträckning än vänsterorienterade.

Avslutningsvis

Det finns sammanfattningsvis några poänger i det här kapitlet som är värda att lyfta fram. För det första visar undersökningen att regionfrågan som politisk fråga har kommit att skifta karaktär mellan mätningarna 2010 och 2014. Det är färre som anger att de saknar uppfattning i frågan och när det gäller frågan om att föredra en regionförstoring eller en oförändrad regional geografi för Värmland tycks frågan ha polariserats. Det är betydligt färre som anger båda preferenserna.

I sak går det också att se vissa skillnader men också likheter i de båda mätningarna. När det gäller andelar som är positiva till att bilda en större region respektive att behålla nuvarande gränsdragningar är det fortfarande en svag övervikt för att bilda en värmländsk regionkommun. Svealandsalternativet och förslaget att bilda en värmländsk regionkommun behåller ungefär samma popularitet 2014 som framkom vid 2010 års mätning. Däremot tappar Västra Götalandsalternativet kraftigt i sitt stöd och framstår som det totalt sett minst attraktiva förslaget. Det tappade stödet för en Västra Götalandslösning har dock inte fullt ut ersatts av stöd för något av de alternativa förslagen, vilket manifesteras i en relativt stor grupp av respondenter som inte ser något av alternativen som ett bra förslag.

Den andel respondenter som framstår som mest distanserad från regionafrågan i Värmland uppvisar också särskilda klass- och könskaraktäristika. Ett resultat som pekar mot att det finns klart skilda erfarenheter och attityder till vad som står på spel i den regionala politiken och framförallt hur en regional reform kan bidra till att möta de utvecklingspolitiska utmaningar som samhället står inför idag.

Not

- ¹ Det är värt att notera att det i enkäten också finns möjlighet att föreslå andra regionbildningar men att denna möjlighet har använts i liten utsträckning också av dessa 28%.

Referenser

- Forsberg, Gunnel. & Lindgren, Gerd. (red.) (2010) *Nätverk och skuggstrukturer i regionalpolitiken*. Karlstad: Karlstad University Press
- Gren, Jörgen (2002) *Den perfekta regionen?*, Lund: Studentlitteratur
- Johansson, Jörgen (2013) Regionalpolitikens utveckling: Mellan politisk kamp och ekonomisk nytta i Mitander, T., Säll, L., & Öjehag-Pettersson, A. *Det regionala samhällsbyggandets praktiker: Tiden, makten, rummet*. Göteborg: Daidalos
- Keating, Michael (1998) *The New Regionalism in Western Europe Territorial Restructuring and Political Change* Cheltenham:Edward Elgar Publishing Ltd
- Lidström, Anders (2009) 'Vill norrlänningarna ha större regioner' i Lidström, Anders (red.) *Kan norra Sverige regionaliseras? Beslutsprocesser och medborgarperspektiv* Umeå: Umeå universitet

- Loughlin John (2007) 'Reconfiguring the state: trends in territorial governance in European states' i *Regional and federal studies*, 17(4), 2007: 285-403
- Mitander, Tomas (2015) *Regio Ex Machina – Om det regionala medborgarskapets villkor*. Karlstad university press: Karlstad
- Mitander, Tomas (2012) Regionfrågan i Värmland i Nilsson, Aronsson och Norell (red) *Värmlandska landskap – politik, ekonomi, samhälle, kultur, medier*. Karlstad: Karlstad University press
- Mitander, Tomas Säll, Line och Öjehag-Pettersson, Andreas (2013) Introduktion i Mitander, T., Säll, L., & Öjehag-Pettersson, A. *Det regionala samhällsbyggandets praktiker: Tiden, makten, rummet*. Göteborg: Daidalos
- Nilsson, Lennart (2011) 'Sveriges regionalisering – Varthän?' i Nilsson, Lennart (red.) *Västsvensk demokrati i tid och rum* SOM-institutet Göteborg: Göteborgs universitet
- Regeringen, Dir. 2015:77
- Rönblom, Malin & Hudson, Chris (2007) "Tillväxt revisited" – röster om tillväxt och utveckling i Gnosjöregionen i *Kommunal politik och ekonomi* V11:1 SVD 2011 29/9 *Regionfrågan har avstannat*
- Säll, Line (2014). *Regionalpolitikens diskursiva grunder och gränser: om politik, makt och kunskap i det regionala samhällsbyggandet*. Diss. Karlstad: Karlstads universitet
- Öjehag-Pettersson, Andreas (2015) *Space craft – Globalization and Governmentality in Regional Development* Karlstad: Karlstad university studies

VÄLFÄRDSPOLITIK OCH VÄLFÄRDSOPINION VALÅRET 2014 – SVERIGE OCH VÄRMLAND*

LENNART NILSSON

I valrörelsen 2014 var välfärdsfrågorna viktiga och stod högt på dagordningen. SVTs Valu-undersökning, som genomfördes på valdagen, visar att för svenska folket var för val av parti i riksdagsvalet skola och utbildning den mest betydelsefulla frågan med sjukvården på andra plats; den sociala välfärden kom på fjärde och äldreomsorgen på sjätte. Även vinster i välfärden fanns med som nummer elva medan skatterna kom först på tolfte plats. Bland övriga frågor var den svenska ekonomin den tredje mest betydelsefulla frågan och sysselsättningen kom på femte plats med jämställdhet på sjunde. Flyktingar/invandring kom vid valet först på fjortonde plats. (VALU 2014) men andra senare undersökningar visar att denna fråga blivit en allt viktigare fråga för svenska folket efter valet (se t.ex. www.novus.se) VALU rangordnar de 19 viktigaste frågorna men det går inte att direkt utläsa de svarandes ställningstaganden i frågorna. När det gäller skola och utbildning till exempel kan man ha ansett att frågan var betydelsefull därför att man delade alliansregeringens syn eller för att man ville se en omläggning av politiken. När det gäller väljarnas åsikter i de olika frågorna är vi hänvisade till andra undersökningar.¹ I SOM-undersökningarna har inställningen till välfärdspolitiken funnits med sedan starten 1986 genom en bred uppsättning frågor.

I denna artikel skall välfärdspolitik och välfärdsopinion analyseras från ett medborgarperspektiv med fokus på två huvudområden: val av välfärdspolitisk inriktning samt vinstutdelning och valfrihet inom välfärdspolitiken. Det första området avser vilket typ av välfärdsstat som medborgarna vill se genomförd. Vilken roll skall den offentliga sektorn spela, hur tar medborgarna ställning till finansiering genom skatter och hur ser man på gränserna mellan offentligt och privat inom välfärdssektorn. Detta har i de nationella SOM-undersökningarna undersökts sedan 1986 och i senare regionala undersökningar. Det andra området avser synen på vinstutdelning inom välfärden och hur viktigt det är med valfrihet inom barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg, vilket sedan 2012 ingått i riksundersökningarna och 2013 i den västsvenska undersökningen. Valåret 2014 genomförs motsvarande analyser baserat på den regionala undersökningen i Värmland för att studera resultatens generaliserbarhet. Underlaget för analyserna utgörs av data från de nationella SOM-

* Denna artikel bygger på tidigare artiklar av författaren inom samma ämnesområde, senast *Ifrågasatt välfärdspolitik*, Nilsson 2014c.

undersökningarna sedan 1986 samt de regionala undersökningarna i Värmland 2010 och 2014. I vissa avseenden kommer även jämförelser att göras med de regionala undersökningarna i Västra Götaland och Skåne.

Välfärdsstaten innebär att det offentliga spelar en central roll för den sociala välfärden i ett land. Familjen och marknaden är också viktiga men enligt den nordiska modellen har staten varit av stor betydelse. (Esping Andersen 1990, 2002 och 2009) I Sverige har emellertid under de senaste årtiondena välfärdsstaten genomgått djupgående förändringar i flera avseenden. Välfärdsstaten har utvecklats till en flernivåorganisation, där EU på överstatlig nivå inom flera områden anger förutsättningar för den svenska välfärdspolitiken (Berg och Spehar 2011, Berg och Lindahl 2014). I Sverige har offentliga organ på regional och lokal nivå alltid varit viktiga för välfärdspolitikens implementering. Det nya politiska landskapet med olika politiska majoriter på skilda nivåer och oklara majoritetsförhållanden skapar emellertid problem för beslut om politikens inriktning och genomförande. Det aktualiserar ansvarsfördelningen mellan de olika nivåerna inom den offentliga sektorn när det gäller politikens genomförande men också avseende upphandling och utvärdering av välfärdsinsatser. Vidare har gränserna mellan marknaden och välfärdsstaten förskjutits genom avregleringar och privatiseringar, vilket påverkat både transfereringarna och serviceproduktionen med flera icke offentliga utförare av välfärdstjänster.

Välfärdspolitikens inriktning

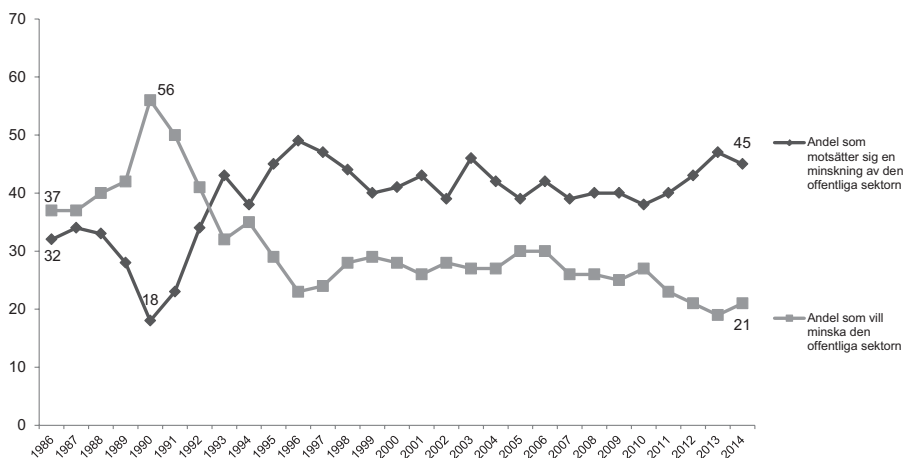
Redan 1986 genomförde SOM-institutet de första studierna av svenska folkets inställning till den offentliga sektorn och förslag till förändringar av dess gränser i form av privatiseringar. På 1990-talet inleddes undersökningar om åsikter i skattefrågor. Det är centralt att kunna följa utvecklingen över tid och SOM-undersökningarna erbjuder unika möjligheter att studera välfärdsopinionens förändringar. Här skall svenska folkets inställning till välfärdspolitikens inriktning analyseras i tre avseenden: åsikter om den offentliga sektorns storlek och skatter samt attityder till privatisering. Tyngdpunkten ligger på utvecklingen de senaste åren med fokus på väljarrollen men även brukarrollen analyseras.

I arbetet *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* konstaterade ledande svenska välfärdsforskare att det i stor utsträckning saknades forskning och kunskap om effekterna av de välfärdspolitiska reformerna och konkurrensens konsekvenser, vilket i sig var ett ställningstagande som vällade stor debatt. Etablerandet av "kvasimarknader", där den som nyttjar tjänsten inte betalar utan finansieringen sker genom skatter, ställer särskilda krav på verksamheten (Hartman 2011). Det gör också att det inte bara är brukarnas bedömning som är viktigt att undersöka utan även skattebetalarnas/väljarnas åsikter.

Medborgarna om den offentliga sektorns storlek

Sedan mitten av 1980-talet har stora opinionsförskjutningar ägt rum i synen på den offentliga sektorn i Sverige. Fram till 1988 var svenska folkets inställning till den offentliga sektorns storlek förhållandevis stabil och tudelad med ungefär lika många som ville behålla som ville minska den. I slutet av 1980-talet, då det förelåg ett ekonomiskt överskott för den konsoliderade offentliga sektorn² rasade opinionsstödet. År 1990 var det tre gånger så många som ville skära ner som motsatte sig en minskning och inom alla partier, även vänsterpartiet, fanns en övervikt för att minska. Av stor betydelse för den dramatiska opinionsförändringen var utvecklingen i Östeuropa med Berlinmurens fall samt högvågen i de anglosaxiska länderna som kom sent till Sverige (Hadenius och Nilsson 1991). Därefter vände trenden och 1993, då underskottet i den offentliga sektorns finanser var som störst, var det för första gången i SOM-undersökningarna övervikt för de som motsatte sig en minskning. Under de följande åren ökade uppslutningen bakom den offentliga sektorn och 1996 var gapet mellan de som vill bevara en stor offentlig sektor och de som vill minska mycket stort. Med en förbättrad samhällsekonomisk situation minskade skillnaden stegvis fram till 1999. Därefter var opinionsläget i huvudsak stabilt under tio år med små svängningar mellan åren med en klar övervikt för de som inte vill minska den offentliga sektorn. Efter 2010 har emellertid stödet för den offentliga sektorn ökat markant och bland svenska folket är det rekordstort under senare år.

Figur 1 Svenska folkets inställning till den offentliga sektorn 1986-2014 (procent)

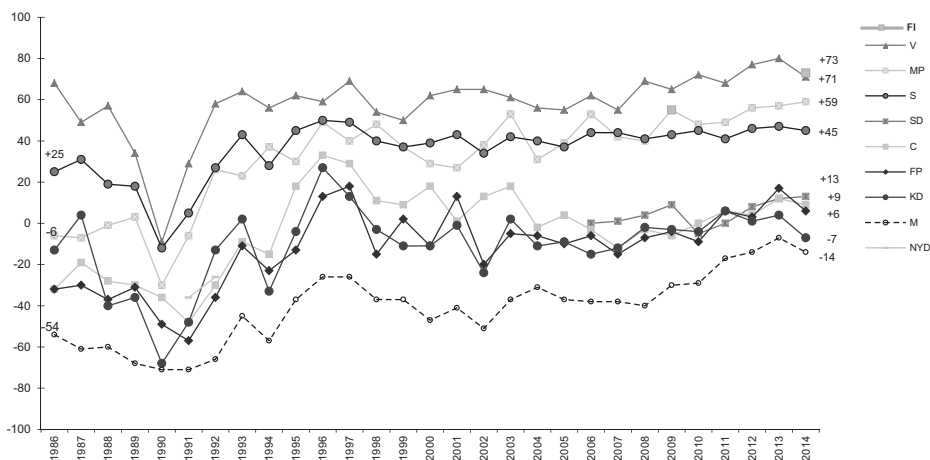

Kommentar: De svarande fick ta ställning till förslaget 'Minska den offentliga sektorn' med svarsalternativen 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Värdena för 1998-2006 avser den politikinriktade undersökningen. **Källa:** Den nationella SOM-undersökningen 1986-2014.

I denna centrala fråga har spännvidden mellan de positioner som partiernas sympatisörer intagit varit betydande, men varierat över tid, se figur 2. Genomgående har Vänsterpartiets sympatisörer varit mest positiva till att behålla den offentliga sektorns storlek och Moderaternas mest negativa. Under perioden 1986-1988 var opinionen i huvudsak stabil också inom de olika partierna. Därefter försköts positionerna inom alla partier markant mot en mer negativ inställning. Endast bland M-sympatisörer var förskjutningen mer begränsad. År 1990 var opinionsbalansen negativ för samtliga partier. Det var främst sympatisörer till partier på vänsterkanten som varit mest positiva som hade närmat sig de traditionellt borgerliga väljarnas negativa positioner.

Efter 1990 vände trenden igen och opinionen blev mer positiv till den offentliga sektorn, först bland sympatisörer till V och S. Fram till 1996/97 blev samtliga partiernas sympatisörer mer negativa till förslaget om minskning av den offentliga sektorn. Bland borgerliga sympatisörer var förändringarna mycket stora och det var bara bland Moderaternas sympatisörer som det fanns en opinionsövertikt för att minska den offentliga sektorn. Därefter försvagades motståndet mot en minskning något. Vid millennieskiftet ökade dock spännvidden på nytt genom att Vänsterpartiets och Moderaternas sympatisörer gick åt vänster respektive åt höger, vilket medförde en ökad polarisering.

Figur 2 Svenska folkets inställning till den offentliga sektorn och partisympati 1986-2014 (balansmätt)

Kommentar: De svarande fick ta ställning till förslaget 'Minska den offentliga sektorn' med svarsalternativen 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen dåligt förslag minus andelen bra förslag. Partisympati avser bästa parti generellt.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986-2014.

Under senare år utkristalliserar ett mönster där Vänsterpartiets sympatisörer fortsatt starkt motsätter sig en minskning av den offentliga sektorn. Även bland MP- och S-sympatisörer finns en markant övervikt för att behålla den offentliga sektorns storlek och de två partiernas sympatisörer ligger nära varandra i denna fråga. Sedan 1994 har under valåren MP-sympatisörer legat något till vänster om S-sympatisörer och under senare år gäller det varje år. FI-sympatisörer intar samma position som vänsterpartiets i denna fråga. C-, FP- och SD-sympatisörer bildar en grupp, med en svag övervikt för att inte skära ner. Moderaternas sympatisörer förespråkar hela tiden en minskning av den offentliga sektorn men stödet för en nedskärning har minskat sedan 2008. År 2014 är det bara bland M- och KD-sympatisörer som det finns en svag övervikt för att minska den offentliga sektorn.

När det gäller inställningen till den offentliga sektorn är huvudmönstret detsamma i Värmland som i Sverige som helhet.

Tabell 1 Partisympati och inställningen till att minska den offentliga sektorn, Värmland 2010 och 2014 (balansmätt)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Total
Värmland 2010	-60	-40	-50	-5	0	17	12	6	-18
Värmland 2014	-75	-44	-50	-7	+4	-2	+12	-12	-25

Kommentar: De svarande fick ta ställning till förslaget "Minska den offentliga sektorn" med svarsalternativen "Mycket bra förslag", "Ganska bra förslag", "Varken bra eller dåligt förslag", "Ganska dåligt förslag" och "Mycket dåligt förslag". I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag. Partisympati avser bästa parti generellt.

I Värmland är opinionen något mer kritisk till att minska den offentliga sektorn 2014 jämfört med fyra år tidigare. Det beror på att V- och S-sympatisörerna i Värmland blivit mer negativa medan de borgerligas sympatisörer uppvisar små förändringar. SD sympatisörerna är också i Värmland kritiska till en minskning av den offentliga sektorn.³

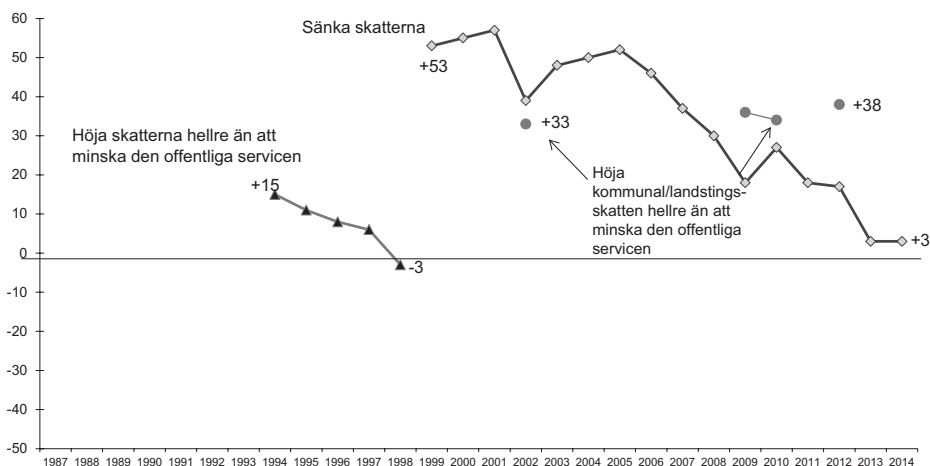
Skatter och service

Svenska folkets inställning till skatter har kartlagts i ett flertal undersökningar under efterkrigstiden. Svenskarna har visserligen allmänt sett ansett att skatterna varit för höga; framför allt gällde det marginalskatterna före den stora skattereformen i början på 1990-talet. Mot slutet av 1960-talet ansåg en majoritet av svenska folket att skatterna var för höga också i förhållande till förmånerna, medan majoriteten under 1980- och 1990-talen gjorde bedömningen att skatterna var rimliga i relation till förmånerna (Vogel 1970; Åberg 1993). Resultat från *Välfärdsstatsundersökning-*

arna 1986-2010 visar att både den kollektiva och den individuella viljan att betala välfärdsåtgärder med skatter är hög i Sverige (Svallfors 2013).

Sedan 1994 har frågor om skatter ingått i de nationella SOM-undersökningarna. Valåret 1994, som präglades av budgetunderskott och ökande statsskuld, fanns en övervikt för att *höja skatterna hellre än att minska den offentliga servicen*. Med en förbättrad ekonomisk situation förbyttes emellertid stödet för skattehöjningar hösten 1998 i en svag övervikt för att inte att höja skatten i relation till offentlig service. Vid fyra senare tillfällen 2002, 2009-2010 och 2012 har frågan om en höjning av skatten i förhållande till service ställts men då kopplad till en höjning av kommunal-/landstingsskatten, som för det stora flertalet idag är den helt dominerande inkomstskatten. Då har balansmättet varit klart positivt och legat på samma nivå, drygt 30 balansmåttsenheter.

Figur 3 Svenska folkets inställning till skatter 1986-2014 (balansmätt)

Kommentar: Balansmättet avser andelen som anser att det är ett bra eller mycket bra förslag minus andelen som anser att det är ett dåligt eller mycket dåligt förslag. Andelen som inte tagit ställning till förslagen utgör andelen 'vet ej'.

Sedan 1998 ställs också frågan att *sänka skatterna*. Om skatterna inte kopplas till service fanns bland svenska folket en klar övervikt för att sänka skatterna år 1999 - 2001. Det gällde också inom samtliga partier men spännvidden har i skattesänk-ningsfrågan varit stor mellan de olika partiernas sympatisörer. Valåret 2002 med en försämrad ekonomisk situation minskade emellertid viljan att sänka skatterna markant, även om det fortsatt fanns en övervikt för att minska skatterna. Med en förbättrad ekonomi ökade stödet för skattesänkningar under några år. Sedan 2005 minskar övervikten för en sänkning med en viss uppgång valåret 2010. De senaste

åren är andelen som vill sänka skatterna rekordlåg. Sedan 2009 har det varit färre som ville *sänka skatterna* än som vill *höja kommunal-/landstingsskatten hellre än att minska servicen*. Det senare skatteförslaget har stöd inom alla partier. Svenska folket har gjort bedömningarna mot bakgrund av de långtgående skattesänkningarna/ jobbskatteavdragen i relation till välfärdsuppdraget (jfr. Bendz 2014).

År 2014 var det en klar övervikt mot en skattesänkning bland V-sympatisörer, och en övervikt även bland MP- och S-sympatisörer medan övriga partiers sympatisörer vill se sänkta skatter. SD - sympatisörer delar de rödgrönas syn på den offentliga sektorn men står de borgerliga närmast när det gäller frågan om att sänka skatten.

I Värmland är det 2014 fler som motsätter sig en skattesänkning än som vill minska skatterna. Sedan 2013 gäller detsamma i Västra Götaland och det är första gången i SOM-undersökningarna som det finns en övervikt för att inte sänka skatten. Liksom i Sverige som helhet är inställningen till skattesänkningar en blockskiljande fråga, där de rödgröna partiernas sympatisörer klart motsätter sig ytterligare skattesänkningar, medan det finns en positiv övervikt för bland de borgerliga liksom bland SD-sympatisörerna. Inom samtliga partier har det både på nationell och på regional nivå funnits stöd för att *höja kommunal-/landstingsskatten hellre än att minska servicen*.

Tabell 2 Partisynpati och inställning till att sänka skatterna, Sverige och Värmland 2014 (balansmått)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Total
Sverige 2014	-68	-22	-33	+27	+24	+35	+49	+15	+3
Värmland 2014	-66	-25	-31	+18	+23	+13	+35	+22	-5

Partisynpati och inställning till att höja kommunal-/landstingsskatten hellre än att minska servicen, Värmland 2014 (balansmått)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Total
Värmland 2014	+79	+65	+68	+49	+29	+38	+25	+52	+52

Kommentar: Svartspersonerna har fått ta ställning till förslagen som redovisas i tabellen och svarsalternativen var "Mycket bra förslag", "Ganska bra förslag", "Varken bra eller dåligt förslag", "Ganska dåligt förslag" och "Mycket dåligt förslag". I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag. Partisynpati avser bästa parti generellt.

Det finns ett starkt samband mellan synen på den offentliga sektorn och inställningen till skatterna. Personer som vill minska den offentliga sektorn är också mer benägna att vilja sänka skatterna och omvänt personer som inte vill minska den offentliga

sektorn är i mindre utsträckning beredda att sänka skatterna. Under senare år är svenska folkets stöd för den offentliga sektorn och motstånd mot skattesänkningar rekordstort i SOM-undersökningarna. Den offentliga sektorn, skatterna och privatisering utgör centrala frågor i den politiska debatten och medborgarnas åsikter struktureras i hög grad av ideologi och partisympati. För de politiska partierna har de också varit viktiga frågor på den politiska agendan i beslutande församlingar och i den interna diskussionen inom partierna både nationellt samt på regional och kommunal nivå.

Opinionen om privatisering

Privatisering har förespråkats som en politisk strategi inom välfärdspolitiken av huvudsakligen två skäl – för att minska kostnaderna och öka effektiviteten samt erbjuda individuell anpassning och större valfrihet (Esping-Andersen 1996 och 2002). De viktigaste skälen emot är att privatisering riskerar att leda till ökad ojämlikhet och segregation samt att den demokratiska kontrollen minskar (Bendz 2012; Kastberg 2010). Lagen om valfrihet, LOV (SFS 2008:962) infördes för att öka valfriheten för medborgarna i kommuner och landsting genom fler privata utförare. Det har också utvecklats system för valfrihet inom den offentliga sektorn.

I SOM-undersökningarna har ingått frågor om förslag till privatisering sedan 1987 (Nilsson och Strömberg 1988). Över en längre tid är det möjligt att följa opinionsutvecklingen inom tre områden: sjukvård, skola och äldreomsorg. Skola och äldreomsorg är centrala primärkommunala uppgifter medan sjukvården är den viktigaste landstingskommunala/regionala uppgiften. De svarande har på dessa områden i de nationella undersökningarna haft att ta ställning till följande förslag till privatisering:

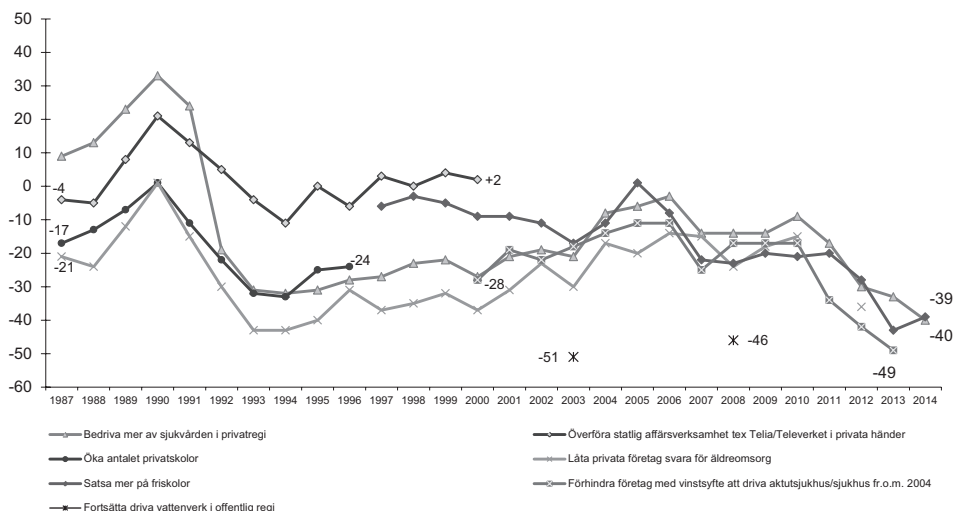
- *Bedriva mer av sjukvården i privat regi*
- *Förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus 2000-2002/sjukhus fr.o.m. 2004*
- *Öka antalet privata skolor t.o.m. 1996/satsa mer på friskolor fr.o.m. 1997*
- *Låta privata företag svara för äldreomsorg 1987-2010 och 2012*

Två av förslagen avser en förändring mot ökade privata inslag i produktionen av offentligt finansierade tjänster men inte nödvändigtvis en övergång till en huvudsakligen icke-offentlig modell; de andra två avser att tillåta privat äldreomsorg respektive förhindra denna typ av privatisering för akutsjukhus/sjukhus. Den senare frågan avser uttryckligen vinstdrivande verksamhet när det gäller sjukhusvården.

Förändringen av attityden till privatisering följer samma huvudmönster som inställningen till den offentliga sektorn som helhet, se figur 4. Motståndet mot privatiseringar minskade 1988-1990. År 1990, som var ett exceptionellt år på samma sätt som när det gäller den offentliga sektorn, fanns ett klart stöd för privatiseringar inom sjukvården, medan det var lika många för som emot privatiseringar inom skola

och äldreomsorg. Under den ekonomiska krisen i början av 1990-talet minskade opinionsstödet för privata alternativ mycket kraftigt. År 1993/94 var motståndet mot privata lösningar inom sjukvård, skola och äldreomsorg väsentligt större än 1987. På dessa tre områden tog en majoritet avstånd från ytterligare privatiseringar. För sjukvården var förändringen särskilt markant.

Figur 4 Svenska folkets inställning till förslag om privatisering av offentlig verksamhet 1987-2014 (balansmätt)

Kommentar: Svartspersonerna har fått ta ställning till förslagen som redovisas i figuren och svarsalternativen var: 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. Andelen som inte tagit ställning till respektive förslag utgöra andelen vet ej. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag, men för "stopplagen" och vattenförsörjning är positiv övervikt lika med negativ till privatisering.

Under perioden 1993-2006 minskade motståndet mot privatiseringar inom sjukvård och äldreomsorg men efter 2006 vände opinionen och motståndet mot privatiseringar har ökat inom dessa områden, särskilt sedan 2010. Våren 2007 fattade riksdagen beslut om att upphäva "stopplagen" (Prop. 2006/07:52). Samtidigt ökade svenska folkets stöd för en stopplag och under senare år har det varit en klar övervikt för förbud mot vinst när det gäller sjukhusvård. Det råder i denna fråga bristande åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda både på nationell och på regional nivå (Karlsson 2013).

Attityden till att tillåta privat äldreomsorg har genomgående varit övervägande negativ men blev stegvis mindre negativ fram till år 2006. Under senare år har

det varit en klar negativ övervikt. I 2011 års nationella undersökning ingick inte detta item men det fanns med i de regionala SOM-undersökningarna i Västsverige och Skåne där inställningen också var klart negativ till privat äldreomsorg. Det fanns inte någon systematisk skillnad före och efter den mycket uppmärksammade rapporteringen om vårdföretaget Carema i Dagens Nyheter (Nilsson 2012c och 2013a). År 2012 var värdet ännu lägre och på samma nivå som under krisåren på 1990-talet.

Det svenska friskolesystemet, som infördes under den ekonomiska krisen i Sverige på 1990-talet, är i en internationell jämförelse mycket långtgående. I Sverige kan vinstdrivande företag vara huvudmän för skolor med skattefinansiering. Bara i Chile efter Pinochets maktövertagande har ett liknade system tillämpats i ett land men där har det nu avskaffats. Från och med 1997 har inställning till offentligt finansierade insatser inom skolan registrerats genom frågan *satsa mer på friskolor*. Den fria etableringsrätten innebär att regelsystemet ger möjligheter till ökade satsningar för privata aktörer. Stödet för friskolorna minskade stegvis till år 2003 men därefter ökade stödet två år i rad för att på nytt bli klart lägre de senaste åren. Inställningen till friskolorna har dock varierat starkt mellan olika delar av landet, främst mellan storstäder och glesbygdskommuner (Carlsson 2006).

De samlade effekterna av de stora svängningarna i privatiseringsopinionen är också mycket tydliga om vi ser till partiernas sympatisörer. Av de nationella undersökningarna framgår att under perioden 1987-1999 i det närmaste halverades skillnaden mellan Vänsterpartiets och Moderaternas sympatisörer på nationell nivå inom de undersökta områdena vård, skola och omsorg och det minskade avståndet var resultatet av att både partierna till vänster och till höger förflyttade sig mot mitten.

Vid millennieskiftet polariserades opinionen och moderata sympatisörer gick åt höger i samtliga frågor. Omvänt gick V-sympatisörer till vänster. För övriga partier var förändringarna mindre enhetliga. När det gäller vård och omsorg är samstämmigheten stor mellan S-, MP- och V-sympatisörer som är motståndare till privatiseringar inom äldreomsorg och sjukvård och stöder en stopplag, förslaget att förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus/sjukhus.

V-sympatisörer har hela tiden varit starkt emot att satsa mer på friskolor och även inom S har det genomgående funnits en klar övervikt emot en ökad satsning. MP-sympatisörers position har när det gäller inställningen till friskolorna skiftat över tid men sedan 2006 är inställningen till att satsa mer på friskolor klart negativ liksom bland C- och FP-sympatisörer. År 2014 är det en negativ övervikt inom alla partier. Opinionsstödet för att satsa på friskolor är mycket svagt, vilket också framgår av att *friskola* genomgående har varit det utan jämförelse oftast nämnda besparingsobjektet om nedskärningar skall göras oavsett typ av kommun och politiskt block.⁴

Samtliga borgerliga partiers sympatisörer rörde sig efter millennieskiftet fram till 2006 klart till höger och tydligast var förändring bland C-sympatisörer men därefter

vände trenden med en markant mer negativ inställning till privatiseringar efter 2010. Moderaternas sympatisörer har varit mest positiva till förslag om privatiseringar och 2014 fanns det endast bland KD- och M-sympatisörer en svag positiv övervikt för att bedriva mer av sjukvården i privat regi. På övriga områden var det 2012-2014 en negativ övervikt även inom allianspartierna. I takt med att antalet privata alternativ blivit fler har inställningen till privatiseringar blivit mer kritisk.

Tabell 3 Partisynpati och förslag om förändring av den offentliga sektorns gränser Sverige 2014 samt 2013 och 2012 (balansmått)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Total
Bedriva mer av sjukvården i privat regi 2014	-86	-70	-67	-10	-13	+4	+6	-43	-40
Satsa mer på friskolor 2014	-87	-62	-51	-8	-15	-12	-20	-41	-39
Förhindra företag med vinstsyfte att driva sjukhus 2013	+91	+74	+64	+35	+33	+26	+12	+54	+49
Låta privata företag svara för äldreomsorg 2012	-81	-58	-58	-30	-18	-4	-4	-37	-36

Kommentar: Svarspersonerna har tagit ställning till förslagen som redovisas i tabellen och svarsalternativen var: 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. Andelen som inte tagit ställning till respektive förslag utgöra andelen vet ej. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2012-2014.

I Värmland 2014 finns liksom i hela Sverige en klart negativ inställning till privatiseringar inom vård skola och omsorg och inställningen är på samtliga områden klart mer negativ än 2010. Endast bland M-sympatisörer finns en positiv övervikt för att bedriva mer av sjukvården i privat regi och att tillåta att privata företag svarar för äldreomsorg; den senare åsikten delas av KD-sympatisörer. När det gäller synen på privatiseringar sluter SD-sympatisörerna upp bakom de rödgröna. Däremot är inställningen till utförsäljning av kommunala bolag som bedriver affärsverksamhet en blockskiljande fråga men även här delar SD-sympatisörerna de rödgrönas mer kritiska inställning. I Värmland 2014 är friskolor det främsta besparingsområdet för samtliga partiers sympatisörer utom för SD-sympatisörerna som i första hand vill spara på anslagen till kultur (Nilsson 2016).

Tabell 4 Partisynpati och förslag om förändring av den offentliga sektorns gränser, Värmland 2014 (balansmått)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Total
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	-86	-74	-56	-11	±0	-9	+18	-36	-40
Satsa mer på friskolor	-87	-71	-53	-17	-20	-18	-1	-37	-43
Låta privata företag svara för äldreomsorg	-87	-22	-52	-11	±0	+6	+15	-39	-39
Sälja kommunala bolag som bedriver affärsverksamhet	-34	-24	-6	+15	+7	+16	+15	-6	-9

Kommentar: Svartspersonerna har tagit ställning till förslagen som redovisas i tabellen och svarsalternativen var: 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. Andelen som inte tagit ställning till respektive förslag utgöra andelen vet ej. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag.

Källa: Värmlandsundersökningen 2014.

Sammanfattningsvis fanns i Värmland valåret 2014 en stark uppslutning bakom välfärdstaten med en klart negativ inställning till att minska den offentliga sektorn, ett minskat stöd för skattesänkningar med en övervikt för att inte sänka skatterna och ett avståndstagande från privatiseringar inom vård, skola och omsorg.

Vinster och valfrihet inom välfärden

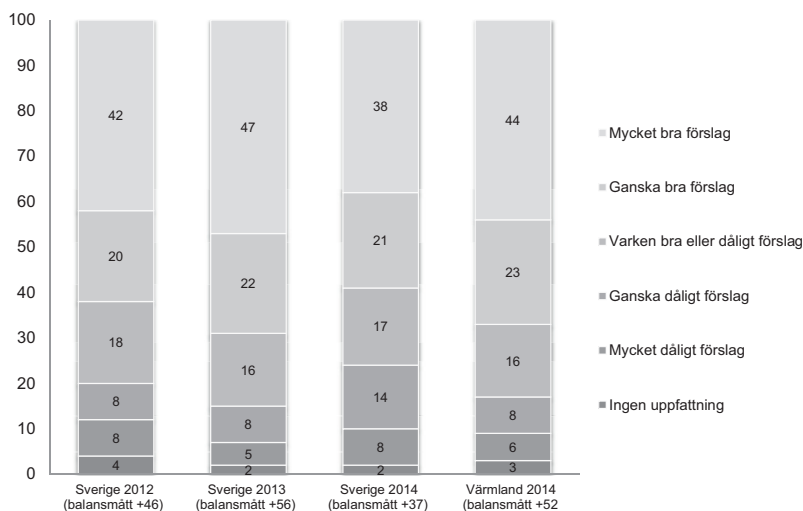
Under tidigare socialdemokratiska regeringar hade strikta gränser dragits upp för i vilken utsträckning privat produktion skulle kunna ske med offentlig finansiering. Inom t.ex. barnomsorg kunde ideella organisationer och föräldrakooperativ bedriva verksamhet med offentliga medel men "lex Pysslingen" förhindrade att vinstdrivande företag skulle kunna på entreprenad driva barnomsorg med offentlig finansiering. De borgerliga partierna var redan från början kritiska mot gränsdragningen och avskaffade i regeringsställning i början på 1990-talet tidigt restriktionerna för denna typ av privatisering. Senare öppnades möjligheten för att kommersiella företag också skulle kunna driva akutsjukhus med offentlig finansiering. Socialdemokraterna lät i huvudsak de borgerliga regeringarnas förändringar kvarstå när de återkom i regeringsställning 2002. Bland de rödgröna partierna har rätt oenighet om i vilken utsträckning vinst skall accepteras när det gäller skattefinansierade välfärdstjänster, vilket gör att det saknades ett tydligt alternativ på detta område till alliansregeringens politik efter 2006.

Vinstutdelning

I 2012 års SOM-undersökningar ingick för första gången en generell fråga om vinster inom välfärden: *Vinstutdelning skall inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg*. Frågan avsåg alltså uttryckligen vinstutdelning med angivande av de tre kärnområdena inom skattefinansierad välfärd. Den var inriktad på ett långtgående alternativ till nuvarande förhållanden, som medger vinstutdelning, och innebar att man skulle införa ett förbud mot vinstutdelning. Det är viktigt att framhålla att i frågan angavs inga motiv för eller emot utan den avsåg principfrågan om vinstutdelning skulle vara tillåten eller inte.

Frågan om vinstutdelning ingick i SOM-institutets nationella undersökning och i den västsvenska undersökningen. Resultaten från undersökningarna var i det närmaste identiska; drygt 60 procent ansåg att vinstutdelning inte skall tillåtas medan mindre än 20 procent tyckte att det var ett dåligt förslag. Knappt var femte svarande valde alternativet varken bra eller dåligt förslag och det var få som inte hade någon åsikt. Dessutom skall framhållas att ca 40 procent valde ytterlighetsalternativet *mycket bra förslag*.⁵ Det senare är ett mycket ovanligt svarsmönster när det gäller den här typen av frågor och är ett uttryck för intensitet i svaren.

Figur 5 Förslaget att Vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg, Sverige 2012-2014 och Värmland 2014 (procent)

Kommentar: Svartspersonerna har fått ta ställning till förslagen som redovisas i figuren och svarsalternativen var: 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag.

År 2013 hade den kritiska inställningen till vinstutdelning förstärkts både i Väst-sverige och i hela Sverige; närmare 70 procent tyckte att det var ett bra förslag att inte tillåta vinstutdelning och cirka hälften valde alternativet mycket bra förslag. Knappt 15 procent tyckte att det var ett dåligt förslag (figur 5). I denna undersökning genomfördes ett metodtest med flera olika mått på inställningen vinst i välfärden.⁶ Oavsett vilken frågeformulering som användes fanns det år 2013 ett mycket negativ inställning mot vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg. Missnöjet med de nuvarande förhållandena var utbrett. Eftersom resultaten var mycket likartade oavsett sättet på vilket frågorna ställts i undersökningarna kan vi sluta oss till att attityder till vinstuttag i välfärden är kristalliserade och starkt politiserade bland medborgarna. (Nilsson 2014b)

Valåret 2014 var det fortsatt en majoritet i hela Sverige som ansåg att vinstutdelning inte skall vara tillåten men på samma nivå som 2012. I Värmland gör medborgarna 2014 en mer kritisk bedömning än i hela Sverige med ungefär samma resultat som i Sverige 2013 med närmare 70 procent som anser att vinstutdelning inte skall tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg.

Debatten om vinstutdelning

Vinster inom välfärden har under senare år blivit en mycket omdebatterad politisk fråga. Vänsterpartiet har krävt förbud mot vinster och socialdemokraterna och LO har tagit ställning för begränsningar i möjligheterna till vinstuttag. I *Framtidskontraktet* antaget av Socialdemokraternas partikongress i april 2013 framhålls "Vinstintresset skall inte vara styrande i välfärden". Vidare heter det att förslagen skall avsevärt begränsa vinsterna (www.socialdemokraterna.se). LO ville i rapporten "Åtgärder för att begränsa vinst i välfärden" och andra förslag går väsentligt längre (www.lo.se). Tre ledande miljöpartister bad i en debattartikel i Aftonbladet om ursäkt för partiets tidigare friskolepolitik och framhöll: "Nu gäller det att göra rätt. Och i detta måste ligga att få bort vinstintresset ur ekvationen". (Ruwaida, Pertoft och Amin, 2012). Partiet uttalade sig på sin kongress 2013 att friskolornas eventuella vinst skall återinvesteras i verksamheten. Miljöpartiets har ändrat uppfattning i vinstfrågan och socialdemokraternas förslag våren 2014 att avskaffa den fria etableringsrätten inom skolan (www.socialdemokraterna.se). Därmed har den blocköverskridande överenskommelsen om friskolorna i praktiken urholkats (SOU 2013:56).

Först efter valet träffades de rödgröna partierna en överenskommelse i denna fråga "Överenskommelse om välfärd utan vinstintresse", (www.socialdemokraterna.se). Baserat på denna uppgörelse tillsatte regeringen i mars 2015 en utredning "Ett nytt regelverk för offentlig finansiering av privata utförda tjänster" (Regeringen, Dir.2015:22).

De borgerliga partierna har gemensamt betonat att valfrihet förutsätter privata alternativ och därmed också vinstdrivande verksamhet och att effektiviteten främjas av privat företagsamhet inom välfärdssektorn. Men det har också förekommit

en intern debatt mellan allianspartierna i regeringen. Företrädare för KD, C och FP har drivit att Lagen om valfrihetssystem (LOV, SFS 2008:962) skall tillämpas i alla kommuner och landsting/regioner medan finansmarknadsministern och moderaternas gruppledare i riksdagen föreslog att den inte borde göras obligatorisk och uttryckt tveksamhet till fortsatta privatiseringar (Norman och Kinberg Batra 2012 och 2013).

I sitt sommartal 2012 framhöll Sverigedemokraternas partiledare att välfärden inte är vilken marknad som helst och att vinstuttag måste regleras hårdare (www.sverigedemokraterna.se). Sverigedemokraterna har emellertid ändrat uppfattning i frågan och anslöt sig våren 2015 i finansutskottet till de borgerligas krav på en alternativ utredning "En utredning om ett regelverk för säkerställande av valfrihet, mångfald och kvalitet i fråga om välfärdstjänster" (Betänkande 2014/15: FIU32). Företrädare för partiet har i dessa frågor haft kontakter med representanter för näringslivsorganisationer som KREAB, Svenskt Näringsliv och Almega (www.D.I, september 2015).

Svenskt Näringslivs VD Urban Bäckström framhöll i ett brev till medlemsföretagen att den socialdemokratiska partikongressens förslag om välfärdsföretag i Framtidskontraktet är "den värsta inskränkningen av fri företagsamhet sedan löntagarfonderna" (DI 130413). Många andra aktörer inom detta område har också deltagit i debatten som SKL, Dagens Samhälle, Almega, Vårdföretagarna, Friskolornas riksförbund, Timbro, FAMNA – idéburen vård och omsorg, Idébundna skolors riksförbund samt berörda fackliga organisationer.

I den politiska debatten och i riksdagen finns klara blockskillnader som legat till grund för de politiska besluten på detta område med stor samstämmighet bland allianspartierna medan de rödgröna partierna länge varit oeniga. Hur ser det då ut bland partiernas sympatisörer? Bland samtliga partiers sympatisörer fanns 2013 en majoritet för att det är ett bra förslag att inte tillåta vinstutdelning: bland de rödgröna 70 procent eller mer och bland allianspartierna 50-60 procent. Omvänt var det bland de rödgröna under 10 procent som tycker att det är ett dåligt förslag och bland de borgerliga cirka 20 procent.

Valåret 2014 sker emellertid betydande förändringar bland allianspartiernas sympatisörer. Det föreligger inte längre majoritet för att vinstutdelning inte skall tillåtas och bland M och KD sympatisörerna är opinionsbalansen negativ med fler som tycker att det är ett dåligt förslag. Däremot sker inga förändringar bland de rödgröna och sverigedemokraterna där det oförändrat finns en mycket klar majoritet mot vinstutdelning. Valåret sluter allianspartiernas sympatisörer i större utsträckning upp bakom partilinjén. Eftersom välfärdsfrågorna var viktiga för val av parti var förmodligen sympatisörer med andra uppfattningar i välfärdsfrågorna mer benägna att lämna partierna, vilket bidrog till allianspartiernas förluster i valet. Den förändrade inställningen bland svenska folket förklaras av förskjutningarna bland de borgerligas sympatisörer.

Tabell 5 Partisynpati och förslaget Vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg, Sverige 2014 (procent och balansmått)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Total
Bra förslag	91	76	70	44	41	37	33	60	58
Varken eller	3	12	21	17	19	18	23	25	18
Dåligt förslag	4	9	8	35	38	40	43	14	22
Ingen åsikt	2	3	1	4	2	5	1	1	2
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Balansmått	+87	+67	+62	+9	+3	-3	-10	+46	+36
Förändring av balans- mått sedan 2013	+1	-3	-2	-34	-35	-38	-53	+1	-20
Antal svarande	88	470	120	110	119	65	373	148	1680

Kommentar: Partisynpati avser bästa parti. Antalet svarande C- och KD-sympatisörer är genomgående mycket få.

I Värmland är de borgerliga partiernas sympatisörer genomgående mer kritiska till vinstutdelning jämfört med i Sverige som helhet och det är bara bland moderata sympatisörer som det inte finns minst 50 procent som stöder förslaget. Skillnaderna bland de rödgröna är små och minst 80 procent stöder förslaget. SD-sympatisörerna i Värmland är också klart kritiska till vinstutdelning inom välfärden.

Tabell 6 Partisynpati och förslaget Vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg, Värmland 2014 (procent och balansmått)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Total
Bra förslag	87	80	80	61	50	54	40	68	66
Varken eller	3	9	11	27	15	24	28	21	16
Dåligt förslag	9	8	8	11	35	20	28	11	15
Ingen åsikt	1	3	1	1	0	2	4	0	3
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Balansmått	+78	+72	+72	+50	+15	+34	+12	+57	+52
Antal svarande	77	85	462	98	60	55	233	97	1370

Valrörelsen där vinster i välfärden var en tydlig fråga med klara skiljelinjer mellan företrädare för flera av partierna med vänsterpartiet som gjorde förbud mot vinster i välfärden till partiets viktigaste valfråga och de borgerliga partierna som vara klara motståndare till ett vinstförbud. Däremot var S och Mp liksom SD mindre tydliga i sina ställningstaganden under valrörelsen.

Synen på vinstutdelning bland brukare och nära anhöriga

Men i vilken utsträckning påverkas inställningen till vinstutdelning av brukarrollen, det vill säga om man själv nyttjar privata tjänster inom vård, skola och omsorg eller är nära anhörig till någon som brukar privata alternativ?

Tabell 7 *Inställningen till att förbjuda vinstutdelning bland brukare och nära anhöriga till brukare av offentlig och privat vård och skola, Värmland 2014 (procent)*

	Kommunal skola	Fristående skola	Offentlig vårdcentral	Privatläkare
Brukare				
Bra	65		67	61
Varken eller	18		16	18
Dåligt	14		15	18
Vet ej	3		2	3
Summa	100		100	100
Antal	184	(26)	857	174
Nära anhörig				
Bra	69	57	67	61
Varken eller	14	16	17	21
Dåligt	15	22	16	18
Vet ej	2	5	0	0
Summa	100	100	100	100
Antal	773	103	340	159

Kommentar: För förslaget om vinstutdelning som svarspersonerna har fått ta ställning till se figur 1. Frågan om brukare och anhörig var formulerad på följande sätt: "Har Du eller någon nära anhörig under de senaste 12 månaderna nyttjat någon av följande typer av service?" med svarsalternativen "Ja, jag själv", "Ej själv, men nära anhörig" och "Nej, varken jag själv eller nära anhörig".

Brukarna av både offentliga och privata alternativ inom vård och skola gjorde i Sverige 2013 samma bedömning av vinstutdelning som allmänheten; det vill säga närmare två tredjedelar tyckte att vinstutdelning inte skall tillåtas. Skillnaden

mellan de som gick i kommunala och fristående skolor var liten och detsamma gäller mellan de som vände sig till offentliga och privata vårdcentraler. Samma svarsmönster gällde för de som har nära anhöriga som nyttjade offentliga och privata tjänster inom vård och skola. De som nyttjade privata alternativ inom barnomsorg och äldreomsorg var förhållandevis få men resultaten var likartade inom dessa områden. Bland dem som varken hade direkt kontakt med respektive serviceområde som brukare eller indirekt hade det som nära anhörig var resultaten desamma som bland allmänheten. (Nilsson 2014b)

Även i detta avseende är det stora likheter mellan bedömningarna i hela Sverige 2013 och i Värmland 2014. Bland elever och patienter inom offentlig och privat välfärd och nära anhöriga till brukare finns en majoritet emot vinstutdelning inom skola och vård. Bland brukare av privata alternativ och anhöriga är dock stödet något mindre. Genomgående har det varit små skillnader mellan olika socioekonomiska grupper i fråga om vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg.; när det gäller kön och utbildning har det varit mycket små skillnader, detsamma gäller stad-land och det kan noteras att Stockholm inte avvikit i detta avseende trots att privatiseringarna gått längre i Stockholms stad och Stockholms läns landsting än i andra delar av landet. Balansmålet för de yngsta är lägre än för övriga åldersgrupper. Det beror på att de i mindre utsträckning har en bestämd uppfattning. Högre tjänstemän och företagare liksom höginkomsttagare är mindre positiva till att inte tillåta vinstutdelning men det är även bland dessa grupper en klart positiv övervikt. Det är inga större skillnader i synen på vinstutdelning om man arbetar i offentlig eller privat sektor men det största stödet för att inte tillåta vinstutdelning finns bland dem som är anställda inom ideell sektor (Nilsson 2013b). I Värmland 2014 är bilden följande.

Även i detta avseende är förhållandena i Värmland i huvudsak desamma som i hela Sverige. Inom alla undersökta grupper är de som anser att förslaget att *Vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg* är bra klart flest; bara bland de som är egenföretagare är det inte en majoritet för förslaget.

Tabell 8 Förslaget Vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg och kön, ålder, utbildning, hem, yrkessektor samt stad-land, Värmland 2014 (procent och antal)

		Bra förslag	Varken eller	Dåligt förslag	Ingen åsikt	Minsta antal svarande
SAMTLIGA		66	16	15	3	1370
KÖN	Kvinna	70	16	11	3	698
	Man	63	17	18	2	671
ÅLDER	16-29 år	55	24	17	4	175
	30-49 år	69	18	12	1	319
	50-64 år	70	14	15	1	399
	65-85 år	65	15	15	5	476
UTBILDNING	Låg	62	14	18	6	270
	Medellåg	67	20	11	2	475
	Medelhög	69	14	16	1	278
	Hög	66	16	17	1	324
HEM	Arbetare	71	15	11	3	640
	Tjm.	66	15	18	1	416
	Högre tjm.	59	14	25	2	87
	Företagare	56	26	18	0	80
YRKESSEKT.	Jordb.	63	20	13	4	69
	Statlig	71	14	13	2	121
	Kommunal	73	10	13	4	312
	Region	73	18	8	1	95
	Privat	68	16	14	2	537
	Ideell	(77)	(14)	(6)	(3)	(35)
	Egen företagare	47	28	25	0	101
STAD LAND	Karlstad	65	17	16	2	332
	Kom.centralort	65	15	17	3	422
	Annan tätort	68	17	12	3	217
	Landsbygd	68	17	13	2	384
MEDBORGAR- SKAP	Svenskt	67	16	15	2	1294
	Annat ⁷	58	26	11	5	64

Kommentar: Förslaget om vinstutdelning som svarspersonerna har fått ta ställning framgår av rubriken.

Valfrihet

Under den ekonomiska krisen på 1990-talet fattade regeringen Bildt beslut som kom att innebära djupgående förändringar av den svenska välfärdsstaten med öppnandet för privata aktörer inom vård, skola och omsorg, vilket var uttryck för en ideologisk kursändring. Tidigare hade produktionen av den offentligt finansierade välfärden nästan uteslutande bedrivits av stat, landsting och kommuner eller affärsdrivande verk och offentligt ägda företag. Utmärkande för den nya politiken var marknadsinriktningen med vinstdrivande företag. Privata företag skulle öka mångfalden och effektivisera välfärdssektorn.

Utvecklingen har gått mot att vinstdrivande företag har expanderat medan den tredje sektorn bestående av ekonomiska och ideella föreningar, stiftelser och trosamfund samt andra icke vinstdrivande organisationer fortsatt svarar för en liten andel av den icke offentliga verksamheten i Sverige (Sandberg 2014). Inom vården är det främst inom den öppna vården som privatiseringen ägt rum. År 2009 var i Sverige cirka en tredjedel privat anställda och ökningen hade främst skett inom stora och utlandsägda företag. *Non profit* sektorn spelar en marginell roll.⁸ Inom äldreomsorgen har expansionen inom privata företag också varit mycket snabb. Även här har andelen anställda inom *non profit* organisationer minskat. Detsamma gäller personlig assistens. Det är emellertid stora skillnader mellan olika kommuner och landsting/regioner när det gäller andelen privata utförare inom vård och omsorg. Inom skolan och förskolan är förutsättningarna annorlunda genom pengsystemet. *Non profit* sektorn är större än inom vård och omsorg men det är inom den kommersiella delen som expansionen skett. Speciellt gäller det gymnasieskolan, där de vinstdrivande bolagen dominerar helt inom den privata sektorn. Däremot arbetar nio av tio som är verksamma i folkhögskolor och bildningsförbund inom ideella organisationer (Johansson 2011).

Inom sjukvård och äldreomsorg verkar privata företag i flera europeiska länder (Norberg 2012). Av tradition svarar icke vinstdrivande organisationer för en betydande andel av vården och omsorgen och i flera fall har också lagstiftningen främjat denna typ av verksamhet (Johansson 2011).

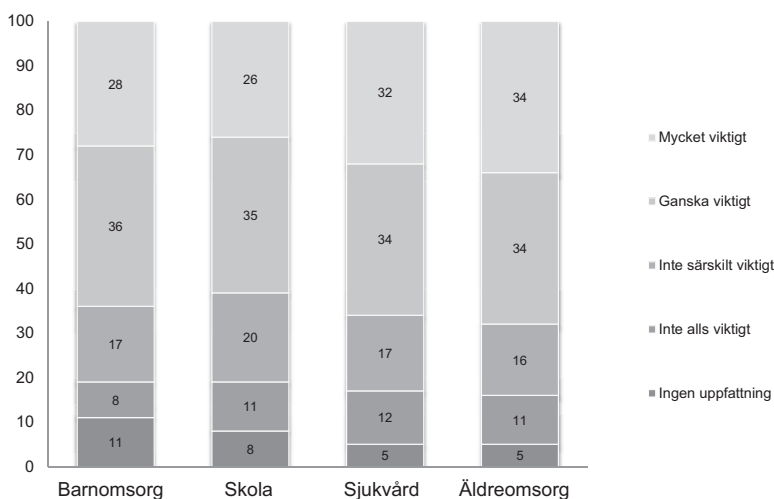
Huvudmotiven för att tillåta privata företag var att det skulle öka mångfalden och effektivisera välfärdssektorn. Valfriheten skulle öka och brukarna av offentligt finansierade tjänster skulle kunna välja - barnomsorg, skola, vårdcentral och sjukhus. Den fria etableringsrätten för producenterna har emellertid inneburit att den ökade valfriheten mellan offentliga och privata alternativ främst finns i storstadsregionerna och resursstarka områden inom dessa.

Vad anser då svenska folket och väljare och brukare om valfrihet inom, barnomsorg, skola, vård och äldreomsorg? Hur viktigt är den? Det fanns ett mycket starkt stöd för valfrihet inom samtliga undersökta områden i den nationella undersökningen 2013; närmare tre fjärdedelar ansåg att det var viktigt med valfrihet inom sjukvård och äldreomsorg och drygt två tredjedelar inom barnomsorg och skola. Inom sjukvård och äldreomsorg var det 40 procent som valde alternativet mycket

viktigt och inom barnomsorg och skola en tredjedel. Endast var femte ansåg att det var mindre viktigt och nästan alla hade en åsikt om valfrihet inom välfärden.

En majoritet inom alla partier utom V gjorde bedömningen att det var viktigt med valfrihet inom skolan och skillnaderna mellan partiernas sympatisörer var betydande från 40 procent bland vänsterpartiets sympatisörer till 70 och 80 procent bland de borgerliga. S-, MP- och SD-sympatisörerna bildade i detta avseende en mellangrupp med drygt 60 procent. För övriga undersökta välfärdsområden barnomsorg, sjukvård och äldreomsorg var svarsmonstret likartat. Oavsett om brukarna nyttjade offentlig eller privat skola var det en mycket stor majoritet – över 70 procent - som ansåg att det var viktigt med valfrihet och detsamma gällde om man nyttjade offentlig eller privat vårdcentral. Samma huvudmonster gällde också för nära anhöriga som indirekt kom i kontakt med offentliga och privata alternativ inom skola och vård (Nilsson 2014b).

Figur 6 Hur viktigt anser du att det är med valfrihet mellan olika servicegivare inom. Värmland 2014 (procent)

I Värmland 2014 är huvudresultatet detsamma med ett mycket starkt stöd för valfrihet inom barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg, närmare två tredjedelar, men värmlänningarna är genomgående något mindre positiva än svenskarna i allmänhet.

Det fria skolvalet har varit ett mycket omdebatterat ämne och därför är det av särskilt intresse att undersöka synen på valfrihet bland de olika partiernas sympatisörer när det gäller skolan. Liksom i Sverige 2013 är det en övervägande positiv inställning i Värmland men med betydande spännvidd mellan partierna. Mest

positiva är de som sympatiserar med C, KD och M, cirka 80 procent, följt av FP två tredjedelar, MP och SD cirka 60 procent och S närmare hälften. Enda partiet där sympatisörerna är övervägande negativa är V.

Tabell 9 Partisympati och vikten av valfrihet inom skola. Värmland 2014 (procent)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Total
Mycket viktigt	14	20	22	29	20	29	39	27	26
Ganska viktigt	21	28	41	48	47	51	39	31	35
Inte särskilt viktigt	30	27	23	11	22	13	14	17	20
Inte alls viktigt	32	15	12	7	6	5	3	7	11
Ingen uppfattning	3	10	2	5	5	2	5	18	8
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal svarande	72	443	87	98	60	55	233	98	1352

Bland brukarna av offentlig och privat skola och sjukvård finns ett starkt stöd för valfrihet och det gäller både på nationell nivå och i Värmland och denna inställning delas av de som är nära anhöriga till elever och patienter.

Tabell 10 Inställningen till valfrihet bland brukare och nära anhöriga till brukare av offentlig och privat skola och sjukvård i Värmland 2014 (procent)

	Kommunal grundskola	Kommunalt gymnasium	Friskola	Vård- central	Privat- läkare
Brukare:					
Mycket viktig	33	46	(40)	33	38
Ganska viktig	33	31	(24)	32	38
Inte särskilt viktig	23	6	(24)	17	12
Inte alls viktig	8	10	(12)	13	8
Ingen uppfattning	3	7	0	5	4
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal svar	116	70	25	858	176
Anhörig:					
Mycket viktig	28	25	35	31	28
Ganska viktig	34	34	32	38	41
Inte särskilt viktig	19	22	18	16	12
Inte alls viktig	12	11	11	10	15
Ingen uppfattning	7	8	4	5	4
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal svar	402	303	102	335	158

I vilken utsträckning påverkar då inställningen till valfrihet synen på vinstutdelning? Även bland dem som ansåg att det är mycket viktigt med valfrihet inom skolan var det i den nationella undersökningen 2013 över 60 procent som ansåg att det är ett bra förslag att inte tillåta vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg och bland dem som ansåg att det inte alls var viktigt var det nio av tio som ansåg att vinstutdelning skulle förbjudas. Inom barnomsorg, sjukvård och äldreomsorg var huvudmönstret detsamma.

I Värmland 2014 är opinionsläget likartat med 60 procent som är emot vinstutdelning bland dem som anser att det är mycket viktigt med valfrihet och bland dem som anser att det inte alls är viktigt med valfrihet är närmare 90 procent för ett vinstförbud.

Tabell 11 Förslaget att vinstutdelning inte ska tillåtas och vikten av valfrihet inom skolan. Värmland 2014 (procent)

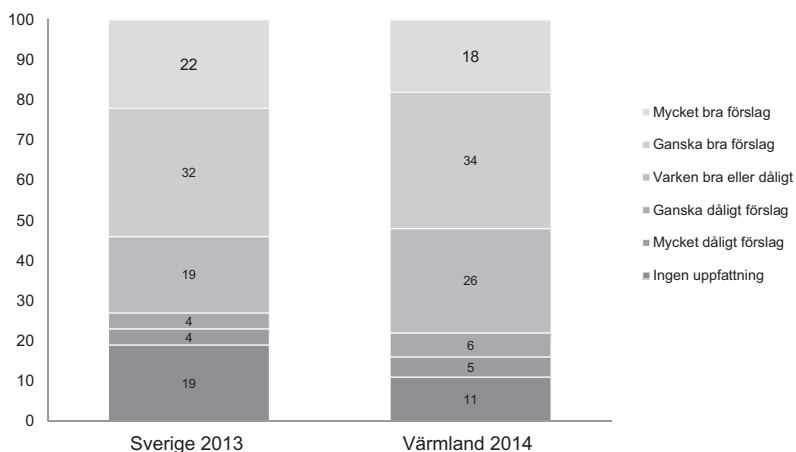
	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt	Inte alls viktigt	Ingen uppfattning	Totalt
Mycket bra	38	33	52	76	47	44
Ganska bra	21	28	29	12	20	24
Varken eller	19	22	11	5	17	17
Ganska dåligt	12	12	5	3	5	9
Mycket dåligt	10	5	3	4	11	6
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal svarande	326	453	269	147	109	1304

Ledamöter av Kungl. Vetenskapsakademien och andra forskare publicerade 2013 artikeln ”Sätt stopp för vinstuttag i skolan” baserad på symposiet *Ideas and consequences of market principles in education*, där forskarna med hänvisning till erfarenheterna från Finland gör bedömningen att ”Möjligheten att bedriva skolverksamhet i vinstdrivande syfte bör elimineras” (Cannon, B m.fl. 2013). Medborgarna stöder forskarnas rekommendation och det gäller även de som går i fristående skolor eller har nära anhöriga som gör det och de som anser det vara mycket viktigt med valfrihet inom skolan.

Valfrihet och privata alternativ

Bland medborgarna är det en majoritet för att inte tillåta vinstutdelning inom skattefinansierad vård skola och omsorg. Samtidigt vill svenska folket och värmlänningarna ha valfrihet inom barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg men vill inte att vinstutdelning skall vara tillåten. Vad är det då som man vill se? I en särskild fråga som ställdes första gången i 2013 års nationella undersökning aktualiserades två alternativ till kommun och landsting/region nämligen *vinstdrivande företag* och *ideella organisationer/andra icke vinstdrivande organisationer*. En tredjedel har svårt att ta ställning och väljer alternativen ingen uppfattning eller varken bra eller dåligt. Men utslaget är ändå tydligt. Bara var femte vill se vinstdrivande företag som ett alternativ till de offentliga organisationerna; i Värmland 2014 var motsvarande siffra under 20 procent. Svarsmönstret ligger i linje med inställningen till vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg som tidigare redovisats. Det finns emellertid ett mycket starkt stöd för att ideella organisationer/andra icke vinstdrivande organisationer skall kunna erbjuda alternativ till kommuner och landsting/regioner inom välfärden både i Sverige 2013 och Värmland 2014.

Figur 7 Förslag: det ska finnas tillgång till icke-vinstdrivande organisationer inom skattefinansierad vård, skola och omsorg vid sidan av kommun och landsting/region, Sverige 2013 och Värmland 2014 (procent)

Störst är stödet i Värmland bland FP och KD sympatisörerna cirka två tredjedelar, MP 60 procent och bland övriga cirka 50 procent.

Tabell 12 Partisynpat och förslaget att det ska finnas tillgång till icke-vinstdrivande organisationer inom skattefinansierad vård, skola och omsorg vid sidan av kommun och landsting/region, Värmland 2014 (procent och balansmått)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Total
Mycket bra	26	14	21	24	24	30	18	21	18
Ganska bra	31	36	40	29	46	36	30	32	34
Varken eller	27	25	20	22	15	15	32	25	26
Ganska dåligt	4	6	8	5	5	7	4	5	6
Mycket dåligt	7	8	5	4	2	4	4	6	5
Ingen uppfattning	5	11	6	16	8	8	12	1	11
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Balansmått	+47	+36	+48	+43	+63	+55	+41	+41	+51
Antal svarande	75	444	85	97	59	53	232	95	1354

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att en klar majoritet är för ett förbud mot vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg. Även de som själva nyttjar privata alternativ inom skola och vård eller har nära anhöriga som gör det är negativa till vinstutdelning. Olika alternativa frågor ger samma resultat. Samtidigt anser närmare 70 procent att det är viktigt med valfrihet inom barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg och det finns en majoritet för inom alla partier utom vänsterpartiet. Även de som anser att det är viktigt med valfrihet anser emellertid att det inte skall vara tillåtet med vinstutdelning. Som alternativ till kommun och landsting/regioner vill medborgarna inte se vinstdrivande företag utan ideella organisationer eller andra icke vinstdrivande organisationer och det har utbrett stöd inom alla partier. De svenska upphandlingsreglerna försvårar emellertid för de ideella organisationerna och skattereglerna har gynnat internationella riskkapitalbolag.

Välfärdspolitikens och välfärdsopinionens förändring

Statsvetaren Daniel Tarschys myntade 1978 begreppet *den offentliga revolutionen* för att karaktärisera den snabba utbyggnaden av välfärdsstaten i Sverige främst under 1960- och 1970-talen med en kraftig expansion av både transfereringarna på nationell nivå och de offentligt finansierade tjänsterna främst på lokal och regional nivå (Tarschys 1978). År 1953 uppgick den totala offentliga sektorns utgifter för konsumtion, investeringar och transfereringar i relation till BNP (utgiftskvoten) till 34 procent och 1971 till 50 procent (Nabseth 1975). 1983/84 utgjorde den 67 procent⁹ och under den ekonomiska krisen i början på 1990-talet steg den till ett "all time high" 73 procent 1993, främst beroende på den ökande arbetslösheten och ökade transfereringar. Tjugo år senare var utgiftskvoten nere på samma nivå som 1971 (Prop. 2015/16:1). De samlade skatterna och socialavgifterna i förhållande till BNP (skattekvoten) uppnådde sitt högsta värde 1989, 56 procent (Prop. 1995/96:100) för att 2014 ha sjunkit till 43 procent (Prop. 2015/16:1). Dessa siffror återspeglar en privat revolution under de senaste årtiondena (jfr. Lindbom 2011). Vid en jämförelse mellan år 2006 och år 2014 kan konstateras att utgiftskvoten minskat två procentenheter medan skattekvoten sänkts sju procentenheter, vilket påverkar förutsättningarna för den framtida välfärdspolitiken.

Den privata revolutionen med minskande offentliga utgifter och sjunkande skattekvot är emellertid inte bara en fråga om den offentliga sektorns storlek utan i lika hög grad en fråga om välfärdspolitikens inriktning med privatisering och marknadsisering inom välfärdsområdet. Det gäller både tjänsteproduktionen och transfereringarna (Oskarson 2013 och 2015). Sedan slutet av 1980-talet har den svenska välfärdspolitiken präglats av förskjutningar av gränserna mellan de offentliga och privata sfärerna i samhället. Högervågen i de anglosaxiska länderna under Thatcher och Reagan och nedmonteringen av planekonomierna i Östeuropa kom att påverka politiken i Europa och på många andra håll i världen. Centrala inslag i nyliberalismen var att reducera den offentliga sektorn till ett antal nödvändiga

samhällsfunktioner, privatisera och sänka skatterna (Mydske, Claes och Lie 2007). I Sverige och i de övriga nordiska länderna har regeringar oavsett partifärg genomfört avregleringar och privatiseringar delvis till följd av ökat internationellt beroende, men politikens inriktning har varierat med regeringarnas ideologiska förankring.

Under de senaste årtiondena har omfattande förändringar av den svenska välfärdsstaten genomförts. Socialdemokratiska regeringar under 1980-talet decentraliserade och avreglerade och borgerliga regeringar har med början under 1990-talet minskat den offentliga sektorn, sänkt skatterna och privatiserat, främst inom tjänstesektorn. Dessutom har djupgående förändringar av socialförsäkringssystemen genomförts som gäller pensionerna, a-kassan och sjukförsäkringarna (Oskarsons 2013). Efter 2006 har en enig alliansregering genomfört betydande förändringar av den offentliga sektorns gränser samtidigt som de rödgröna uppvisade oenighet vid behandlingen av förslagen i riksdagen. På valjarplanet har emellertid enigheten varit stor bland V-, S- och MP-sympatisörer medan det i flera fall funnits en betydande spännvidd i åsikterna bland allianspartiernas sympatisörer.

Sammanfattningsvis finner vi att uppslutningen bakom välfärdsstaten under senare år är större än i tidigare SOM-undersökningar sedan 1986. Stödet för den offentliga sektorn är rekordstort medan villigheten att sänka skatterna är lägre än tidigare. Samtidigt har kritiken mot privatiseringar ökat markant under senare år och är större än i tidigare i SOM-undersökningarna. Det gäller såväl förslag om att bedriva mer av privat verksamhet inom vård och skola som inställningen till möjligheten att bedriva äldreomsorg och sjukhus i privat regi. Opinionsläget är likartat i Sverige som helhet och i Värmland. Ställningstagandena präglas av ideologi och partisympati men med en stor skillnad i åsikter mellan väljare och valda. Resultaten överensstämmer med Stefan Svallfors slutsats baserade på *Välfärdsstatsundersökningarna* 1986-2010 att det inte finns något sviktande opinionsstöd för välfärdsstaten. Allmänheten gör bedömningen att stat och kommun är bäst lämpade att sköta vård, skola och omsorg (Svallfors 2013).

Vi kan också konstatera att det finns ett mycket starkt stöd för ett förbud mot vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg. Även de som själva nyttjar privata alternativ inom skola och vård eller har nära anhöriga som gör det är negativa till vinstutdelning. Olika alternativa frågor ger samma resultat. Samtidigt anser närmare sju av tio att det är viktigt med valfrihet inom barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg och det finns en majoritet för inom alla partier utom vänsterpartiet. Även de som anser att det är viktigt med valfrihet anser dock att det inte skall vara tillåtet med vinstutdelning. Som alternativ till kommun och landsting/regioner vill svenska folket inte se vinstdrivande företag utan ideella organisationer eller andra icke vinstdrivande organisationer och det har utbrett stöd inom alla partier. Även i detta avseende är opinionen densamma i Sverige som helhet och i Värmland.

De under senare år genomförda förändringarna på välfärdspolitikens område har i en rad avseenden avlägsnat Sverige från övriga nordiska länder (Kroll och

Blomberg 2013). Det gäller omfattningen av de vinstdrivande bolagens ansvar för produktionen av välfärdstjänster medan andra organisationers verksamhet är mycket begränsad. Det gäller också reglerna för riskkapitalbolagens verksamhet inom välfärdssektorn. I strävan att snabbt genomföra förändringar på dessa områden privatiserades utan att system för reglering, uppföljning och kontroll hade utarbetats vid implementeringen. Först i efterhand pågår ett arbete för att vidta åtgärder (Hartman 2011). Det gäller också frågan om på vilken nivå ansvar skall utkrävas och även i andra avseenden har regelsystemen inte anpassats till de nya förutsättningarna. Den förändrade inriktningen av välfärdspolitiken i Sverige under senare år innebär att det offentliga idag spelar en mindre central roll i den svenska välfärdsstaten och att marknaden tillmätts större betydelse för välfärden.

Den privata revolutionen under de senaste årtiondena har inneburit att de totala offentliga utgifterna minskat markant samtidigt som skattekvoten sjunkit. Därmed har välfärdsstatens inflytande över välfärden i landet reducerats och marknadens roll ökat. Den förda välfärdspolitiken har också inneburit att medborgarrollerna splittrats med ökad betoning av kundrelationer och minskat inflytande för väljarna men välfärdsfrågorna var mycket betydelsefulla i valet 2014.

Noter

- ¹ I den värmländska undersökningen 2014 var medborgarnas viktigaste kommunala frågor skola/utbildning, sjukvård och sysselsättning/arbetsmarknad medan de viktigaste regionala frågorna var sjukvård, sysselsättning/arbetsmarknad och kollektivtrafik.
- ² Den konsoliderade offentliga sektorn omfattar staten, socialförsäkringssektorn, landstingskommunerna och kommunerna.
- ³ Partisympati avser bästa parti generellt oavsett nivå. Endast 14 personer av de svarande anger Sjukvårdspartiet i Värmland som bästa parti, vilket gör att det inte är möjligt att redovisa uppgifter för partiets sympatisörer. Däremot röstade 68 personer på partiet i landstingsvalet. Nästan lika många av dessa angav S, C eller SD som bästa parti som Sjukvårdspartiet men med fler som sympatiserade med allianspartierna än med de rödgröna.
- ⁴ Att friskolan är det oftast nämnda området att minska på går igen de nationella undersökningar, där frågan funnits med. Samma resultat redovisas från tidigare regionala undersökningar i Skåne, Västsverige och Värmland (Nilsson 2012a och b).
- ⁵ Av 59 åsiktsfrågor i 2012 års nationella undersökning var det bara i två frågor, där en större andel valt alternativet mycket bra förslag nämligen *Satsa mer på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan kvinnor och män* (51%) och *Satsa mer på ett miljövänligt samhälle* (45%).

- ⁶ I 2013 års nationella undersökning genomfördes ett metodtest och i ett av formulären ingick den omvända formuleringen *Vinstutdelning skall vara tillåtet inom skattefinansierad vård, skola och omsorg*. Resultatet är i det närmaste identiskt; närmare två tredjedelar anser att det är dåligt förslag och endast 15 procent tycker att det är ett bra förslag. Det ingick även en tredje fråga med formuleringen *Begränsa vårdföretagens möjligheter att ta ut vinster från verksamheten* och även här är svarmönstret i huvudsak detsamma. Andelen som instämmer ökar något till 70 procent och andelen som tycker att det är ett dåligt förslag var 10 procent. (Nilsson 2014b).
- ⁷ Gruppen *Annat* innefattar de som har både svenskt och utländskt medborgarskap.
- ⁸ Den officiella statistiken har gjort det svårt att urskilja olika typer av privata utförare. Inom SCB pågår dock ett arbete för att anpassa den svenska statistiken till ett internationellt klassifikationssystem för icke-kommersiella privata aktörer.
- ⁹ Måttet kan teoretiskt anta värden över 100 procent då det innefattar beskattningsbara transfereringar.

Referenser

- Bendz, A (2012) "Vårdvalet i Västsverige". I Bergström, A (red) *Västsvensk vardag*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bendz, A (2014) "Att ge feedback på välfärdsolitiken: hur reagerar medborgarna på ökad privatisering?" i Bergström, A och Oscarsson, H (red) *Mittfåra och marginal*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Berg, L och Spehar, A (2011) *EU och välfärdens Europa. Familj – arbetsmarknad – migration*. Malmö: Liber.
- Berg, L och Lindahl, R (red) (2014) *Förhoppningar och farhågor – Sveriges första 20 år i EU*. Centrum för Europaforskning, Göteborgs universitet.
- Carlson, B R (2006) "Friskolor mellan ideologi och erfarenhet" i Nilsson, L (red) *Nya gränser – Västsverige*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Cannon, B m.fl. (2013) "Sätt stop för vinstuttag i skolan" *SvD* 130327
- Dahlberg, M och Vedung, E (2001) *Demokrati och brukarutvärdering*. Lund: Studentlitteratur.
- Esping-Andersen, G (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity press.
- Esping-Andersen, G (1996) "After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy." I Esping-Andersen, G, (ed) *Welfare States in Transition*. London: Sage Publications.

- Esping-Andersen, G (2002) "Towards the Good Society, Once Again?" In Esping-Andersen, G m.fl. (2002) *Why we need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G (2009) *The Incomplete Revolution: adapting to women's new roles*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Hadenius, S och Nilsson, L (1991) *Ifrågasatt. Den offentliga sektorn i debatt och opinion*. Stockholm: Svensk Informations Mediecenter.
- Hartman, L (2011) (red) *Konkurrensens konsekvenser: Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS Förlag.
- Johansson, O (2011) *Tjäna eller tjäna? – om vård eller vinst? Privatisering av vård, omsorg, skola – vilka tar över? FAMNA – idéburen vård och social omsorg*.
- Karlsson, D (2013) "Åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda i regionpolitiken." I Bergström, A och Ohlsson, J (red) *En region för alla? Medborgare, människor och medier Västsverige*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Kastberg, G (2010) *Vad vet vi om kundval – en forskningsöversikt*. Stockholm: SKL.
- Kroll, C och Blomberg, H (2013) "Svensk välfärd i ett nordiskt perspektiv". I Swärd, H, Edebalk, PG och Wadensjö, E (red) *Vägar till välfärd – idéer, inspiratörer, kontroverser, perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Lindbom, A (2011) *Systemskifte? Den nya svenska välfärdspolitiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Mydske, P K, Claes, D H och Lie, A (2007) *Nyliberalisme ideer och politisk virklichkeit*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nabseth, L (1975) "Den offentliga sektorn i samhällsekonomin – utveckling, framtidsperspektiv, probleminventering". I Tarschys, D m.fl (red) (1975) *Offentlig sektor i tillväxt*. Stockholm: SNS.
- Nilsson, L (1996) "Medborgarna och servicedemokratin" i Rothstein, B och Särnlvik, B (red) *Vetenskapen om politik*. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2012a) "Välfärd och service i Västra Götaland." I Bergström, A (red) *Västsvensk vardag*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2012b) "Medborgarna och svensk välfärdspolitik 1986-2011". I Weibull, L, Bergström, A och Oscarsson, H (red) *I framtidens skugga*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2012c) "Medborgarna och välfärdsstatens gränser-Sverige och Västra Götaland." I Bergström, A och Ohlsson, J (red) *Medborgarna om välfärden*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2013a) "Medborgarna och välfärdsstatens gränser Sverige och Skåne." I Ohlsson, J och Bergström, A (red) *Vanor och attityder i förändring*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2013b) *Välfärdspolitik och välfärdsopinion 1986-2012. Vinster i välfärden?* I Weibull, L, Oscarsson, H och Bergström, A (red) *Vägska*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

- Nilsson, L (2014a) *Starkt stöd för välfärdsstaten*. I Bergström, A och Oscarsson, H (red) *Mittfåra och marginal*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2014b) *Nej till vinstutdelning – ja till valfrihet*. I Bergström, A och Oscarsson, H (red) *Mittfåra och marginal*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2014c) "Ifrågasatt välfärdspolitik", I Bergström, A och Ohlsson, J (red) *Brytningstider*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2016) "Välfärd och service på lokal och regional nivå i Värmland 2010 och 2014". Kapitel i denna volym.
- Nilsson, L och Strömberg, L (1988) "Offentligt – privat, Svenska Folkets åsikter om privatisering och avreglering." I Holmberg, S och Weibull, L (red) *SOM-undersökningen 1987*, SOM-rapport nr 3. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Norberg, H (2012) *Privata företag inom skola, vård och omsorg i Storbritannien, Frankrike, Tyskland och Tjeckien – en översikt*. Friskolornas riksförbund, Almega, Vårdföretagarna och Svenskt näringsliv.
- Norman, P och Kinberg Batra, A (2012) "Moderaterna vid vägs ände när det gäller privatiseringar" *DN* 121220.
- Norman, P och Kinberg Batra, A (2013) "Lagen om valfrihet bör inte bli obligatorisk" *DN* 130303.
- Oscarsson, H (red) *I framtidens skugga*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Oskarson, M (2013) "Kampen om socialförsäkringarna". I Weibull, L, Oscarsson, H och Bergström, A (red) *Vägskäl*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Oskarson, M (2015) "Klämda mellan policy och politik – inställningen till socialförsäkringarna 2004-2014". I Bergström, A, Johansson, B, Oscarsson, H och Oskarson, M (red) *Fragment*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Proposition 1995/96:100
- Proposition 2006/07:52
- Proposition 2013/14:100.
- Proposition 2015/16:1
- Regeringen, Dir.2015:22
- Riksdagen, Betänkande 2014/15: FIU32
- Rosenberg, G (2013) *Plikten, profiten och kosten att vara människa*. Bonnier Pocket.
- Ruwaida, Y, Pertoft, M och Amin, J (2013) "Förlåt, vår politik har lett skolan fel". I Aftonbladet 131104.
- SFS 2008:962, *Lagen om valfrihet*, LOV.
- SOU 2013:56, *Friskolorna i samhället*.
- Sandberg, Å (2014) *Värden i välfärden. Om styrning och organisering efter New Public Management*. Arena idé.
- Solevid, M (2009) *Voices from the Welfare State. Dissatisfaction and Political Action in Sweden*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Svallfors, S (2013) "Trygg, stöttande, tillitsfull? Svenskarna och välfärdsstaten. Svenskarna och välfärdsstaten." I Swärd, H, Edebalk, PG och Wadensjö, E (red) *Vägar till välfärd – idéer, inspiratörer, kontroverser, perspektiv*. Liber.

Tarschys, D (1978) *Den offentliga revolutionen*. Stockholm: Liber.

VALU. SVT. (2014)

Vogel, J (1970) *Aspirationer, möjligheter och skattemora: en rättssociologisk undersökning av deklaranter*. Stockholm: SOU 1970:25.

Åberg, R (1993), *Århundradets skattereform? Politik och opinion kring 1991 års skattereform*. Stockholm: Fritzes.

www.di.se

www.kvalitetsindex.se

www.lo.se

www.moderaterna.se

www.novus.se

www.socialdemokraterna.se

www.sverigedemokraterna.se

IDEOLOGISKA ORIENTERINGAR

P O NORELL

Ideologiska dimensioner: från det moderna till det postmoderna?

Det är närmast en truism att samhället befinner sig i snabb förändring och att de erfarenheter som människor gör skiljer sig åt, till exempel mellan generationer. Frågor som uppfattas som helt centrala i ett skede kan ha förlorat sin aktualitet i ett senare; nya problemområden tar deras plats. I det här kapitlet riktas söklyuset mot *ideologiska dimensioner*. Med sådana menas här mera sammanhållna uppfattningar i politiska frågor dvs. ett slags mönster som kan knytas till viktiga politiska skiljelinjer (jämför Berglund & Oskarson 2010: 184). Av dessa skall vi uppmärksamma den så välbekanta vänster-högerskalan (VH-skalan) men också andra som kan tänkas utmana denna i betydelse.

Ideologi är ett av statsvetenskapens mest centrala men samtidigt mera omdiskuterade begrepp. Det finns ändå betydande likheter om vi går till några av statsvetenskapens standardverk¹. Österud (1996:211), för att ta ett exempel, definierar det på följande sätt:

Med ideologi menar vi en förhållandevis systematisk uppfattning om hur världen är, hur den bör vara, och hur målen kan förverkligas. Vissa ideologier är samhällsbevarande, andra är samhällskritiska. Ideologier varierar också i räckvidd och omfång; några är i det närmaste totala och täcker alla fält av samhällslivet, medan andra gäller mera begränsade sakområden.

Ideologier är kopplade till politikens nyckelfrågor: hur samhället generellt och den offentliga sektorn specifikt skall styras; hur ingripande staten skall vara i förhållande till människors liv; hur samhällsekonomin skall organiseras och regleras; vilka värden i övrigt som skall ges företräde och hur detta skall ske; med mera (se t ex Larsson 2014). Traditionellt förknippas ideologier med idéströmningar som liberalism, konservatism och socialism. En ideologi kan uppfattas som en slags kompass att orientera sig utifrån: den påverkar tolkningen av olika samhällsfenomen och uppfattningen i specifika sakfrågor. En ideologisk dimension kan även ses som ett redskap att positionera ideologier eller politiska aktörer utifrån. Då vi talar om *ideologisk orientering* handlar det om individers uppfattningar i ideologiska frågor och ofta då utifrån just ideologiska dimensioner. Låt oss med en gång slå fast att vi i detta sammanhang varken har utrymme eller underlag för att täcka in alla viktiga aspekter i specifika ideologier. Ambitionen är mera begränsad: att analysera värmlänningarnas positioner efter *några* centrala ideologiska dimensioner.

De allmänna frågeställningarna är: *vad kännetecknar olika ideologiska dimensioner och hur förhåller sig dessa till varandra i det specifika värmländska fallet? Var står värmlänningarna i centrala ideologiska frågor? Skiljer sig uppfattningarna åt mellan olika kategorier och mellan delar av länet? Vad kännetecknar personer som omfattar olika positioner efter ideologiska dimensioner med avseende på partisympati, intresset för politik och synen på hur demokratin fungerar?*

Det typiska exemplet på en ideologisk dimension är som nämns inledningsvis VH-skalan. I modern svensk politik har just denna visat sig vara av utomordentligt stor betydelse. Som Henrik Oscarsson (1998) särskilt poängterat har indelningen vänster-höger flera funktioner: den hjälper både en politisk elit och medborgare i gemen att orientera sig och utgör samtidigt en referensram att kommunicera utifrån. Genom att aktörer av olika slag ständigt anknyter till VH-skalan hålls den vid liv och reproduceras. Politiska frågor tolkas och sorteras in efter denna dimension. Samtidigt är det viktigt att betona att det som förknippas med vänster respektive höger ändras över tid.

Med samhällsutvecklingen och med nya generationer med delvis andra erfarenheter än äldre förändras politikens fokus: vi får ett annat politiskt klimat eller annan "tidsanda". En historisk högersyn förbands med konservatism och försvar av traditionella värden och institutioner som monarki, kyrka, familj och militärt försvar medan (en borgerlig och en reformistisk socialistisk) vänster före demokratins genombrott förknippades med en vilja till förändring, till demokratisering och i många fall även föreställningar om ett mer sekulärt samhälle. Historiskt kunde konservatism och höger även förknippas med en skepsis till frihandel, till skillnad från den liberala synen. I industrisamhället har relationerna på arbetsmarknaden varit av stor betydelse för att bestämma vänster- respektive högerpositionen: vänster har stått för arbetarklass och för omfördelningen av resurser från mer till mindre bemedlade och höger för ett försvar av kapital- och egendomsintressen samt förordandet av en begränsad stat (Österud 1996).

Ännu på det vänsterradikala 1970-talet kunde vänsterpositionen i vårt land knytas till frågor som socialiseringar av bankväsendet, införandet av löntagarfonder med ett gradvist överförande av ägandet av stora företag till facket och liknande förslag. Den norske statsvetaren Johan P. Olsen (1986) talar om olika vågor som utmanat välfärdsstaten: "den röda" under 1960- och 1970-talen, "den blå" motreaktionen därefter, internationellt manifesterat i politiska ledare som Thatcher och Reagan och i en nyliberal politik dvs. av skattesänkningar, avregleringar av marknader, privatiseringar, avskaffande av offentliga monopol och en marknadsorientering också av traditionell offentlig service. Som en viktig bakgrund fanns den ekonomiska krisen på 1970-talet med extremt hög inflation, oroligheter på arbetsmarknaden och en ökad internationell konkurrens. En snabbt växande offentlig sektor med höjda skatter uppmärksammades även. Keynesianismen som ekonomisk doktrin ifrågasattes. Genom att skapa konkurrens och valfrihet skulle den offentliga sektorn bli mera kostnadseffektiv och bättre anpassad efter

människornas behov var tanken. På ett teoretiskt plan fick till exempel Friedrich von Hayek (1944) och hans kritik av central planering förnyad uppmärksamhet. Dessa inslag tillsammans med en betoning på att mäta resultat, att belöna i relation till hur väl man uppnår de förväntade resultaten mm kom att ges beteckningen New Public Management (NPM) (se t ex Hood 1991; Pollitt & Bouckaert 2011). Detta var frågor som knappast fanns på den politiska dagordningen under "den röda vågen". Krisen på 1990-talet förstärkte denna tendens. Om 1960- och 1970-talen såg en förskjutning av skalan till vänster så kan man decennierna därefter se en förskjutning i motsatt riktning. Gradvis utvecklades även "en grön våg", inte minst påverkad av kärnkraftsfrågan och olyckorna i Three Miles Island och Tjernobyl samt klimatfrågans ökade aktualitet.

Det är inte bara vad som uppfattas som en vänster- respektive en högerposition som förändras utan även befolkningens positioner på VH-skalan. I vissa skeden sker förskjutningar i opinionen i riktning vänster och i andra i riktning höger. Små förskjutningar i ena eller andra riktningen har påverkat valresultaten och majoritetsförhållandena i de beslutande organen. Vi skall dock inte överdriva föränderligheten: partiernas positioner på skalan, så som medborgarna uppfattar dessa, har en betydande stabilitet och med utgångspunkt från individernas egna positioneringar har man med relativt god säkerhet också kunnat förutse vilket parti, eller åtminstone vilket politiskt block, som personer röstar på. Det är förstås inte bara i vårt land som just VH-skalan har haft och har särskild dignitet – detta gäller för många länder – men betydelsen i Sverige är närmast unik (Holmberg 1974; Holmberg & Oscarsson 2004; Oscarsson & Holmberg 2013).

Det måste samtidigt betonas att det finns andra konfliktlinjer och ideologiska dimensioner av betydelse. Kopplingarna mellan ideologier och politiska partier är förstås starka. I den klassiska studien *"The social cleavage model"* av Lipset & Rokkan (1967) behandlas politiska dimensioners uppkomst. Dessa forskare lyfter primärt fram två revolutioner – den nationella och den industriella – som i sin tur kom att skilja ut fyra viktiga skiljelinjer med historiska kopplingar och med ideologisk relevans, förutom arbete och kapital, även stad och land, den sekulära staten och kyrkan samt centrum och periferi (inklusive territoriella skillnader mellan minoriteter). Beroende på vilka historiska erfarenheter som olika länder haft har dessa skilda konfliktlinjer varierat i betydelse för den politiska mobiliseringen och för framväxten av politiska partier. Genom partiväsendet har positioner på dimensionerna institutionaliserats (eller "frusits" för att använda författarnas beteckning). I Sverige har som påpekas ovan just VH-skalan förmått att inordna även andra och svagare anknutna politiska frågor till sig och till en nära anknuten partipolitisk identifikation.²

På senare år är det dock, som antyds inledningsvis, en annan politisk dimension som särskilt lyfts fram. Denna förknippas med utvecklingen från ett modernt industrisamhälle till ett postmodernt samhälle (för en anknytning till särskilt fransk filosofi se Nordin 2011). Inglehart (1997) menar att industrisamhällena ändrar sin

sociopolitiska inriktning i väsentliga avseenden. För många människor som levt i en trygg värld med god ekonomisk utveckling får livskvaliteten allt högre prioritet. Materiella värderingar dvs. betoningen av ekonomisk och fysisk säkerhet byts mot postmateriella värderingar enligt vilka individens egen utveckling och livskvalitet betonas. I linje med detta ligger att förväntningarna på de stora institutionerna förändras. Dessa förväntas fungera flexibelt och med hänsynstagande till individernas olika preferenser. Många intar en kritisk inställning till de traditionella byråkratiska och hierarkiska institutionerna som starkt förknippas med det moderna samhället – en byråkratisk stat, disciplinerade partier, gamla fackföreningar. De klassiska metaberättelserna (till exempel de bibliska) som tidigare generationer vuxit upp med och som var allmänt kända har mer eller mindre försvunnit och/eller utkonkurrerats av flödet av kommersiellt och annat utbud. Till detta kommer att befolkningen med omfattande migration blir mera heterogen i religiöst och kulturellt avseende. Medan vissa kommer att anamma denna förändring och omfatta de postmateriella värderingarna är andra mera tveksamma till eller oroliga över vad som pågår. I det postmateriella klustret av uppfattningar ingår ett bejakande av ett mångkulturellt samhälle, tolerans mot minoriteter av olika slag samt av ett betonande av så kallade gröna värden (Inglehart 1997; Nordin 2011).

Ett näraliggande perspektiv på denna problematik är att anknyta till globalisering och till de kategorier som närmast kan ses som vinnare respektive förlorare i denna stora samhällsförändring. Som vinnare uppfattas en välutbildad medelklass i urbana områden med möjlighet att utnyttja fördelarna med att kommunicera och få spännande upplevelser och som förlorare de som inte ges dessa möjligheter men istället kan vara besvärade av globaliseringens negativa sidor som att bo i områden med sämre arbetsmarknad, brottslighet och social oro (Krieser et al, 2008; Oskarson et al, 2010; se även Öjehag Petterssons kapitel i denna skrift).

I direkt anslutning till detta förfäktar Clark & Inglehart (1998) att en ny politisk kultur håller på att etableras. Om VH-skalan i betydande utsträckning har en socioekonomisk koppling har denna senare således en mera kulturell sådan: från materialistisk till postmaterialistisk (Inglehart 1990). I andra sammanhang (till exempel Hooghe, Marks & Wilson 2002) beskrivs ytterpositionerna i termer av "GAL" (Grön/Alternativ/Libertariansk) och "TAN" (Traditionalistisk/Auktoritär/Nationalistisk). Oskarson et al (2010) använder termerna "libertariansk" respektive "auktoritär" medan Hagevi (2015) benämner dessa "libertär" och "auktoritär". När det gäller "TAN-aspekten" av denna dimension ser vi kopplingar till det som historiskt beskrivits som en högerståndpunkt dvs. försvaret av traditionella värden. På senare år är det särskilt flyktning- och invandringsfrågan som kommit att skilja ut positionerna: från en liberal syn till en omfattande invandring med betoning på humanitära värden och andra positiva effekter ("GAL"-ståndpunkten) till en restriktiv hållning som mera betonar problemen med en sådan politik ("TAN"-ståndpunkten).

Varför omfattar vi särskilda ideologiska orienteringar eller attitydmönster?

Låt oss något beröra frågan om vad som påverkar att vi kommer att omfatta mera grundläggande uppfattningar. Inglehart (1990) lyfter fram betydelsen av barndomens och ungdomens erfarenheter dvs. betydelsen av socialisation. Han diskuterar även en "bristhypotes" som, med inspiration från Maslows behovshierarki, i huvudsak säger att då vi är trygga och har det mest grundläggande kommer vi att höja vår aspiration i livet och sträva efter att utveckla oss själva som individer.

Inglehart menar att man i viss grad kan predicera kulturell förändring³. De postmoderna värderingarna kommer att vara mest spridda i de rikaste och säkraste samhällena och där främst bland de rikare och bättre utbildade skikten medan de mindre säkra och mindre bemedlade kommer att betona det materiella. Kortsiktiga fluktuationer medför att bristhypotesen blir tillämplig, ekonomisk nedgång, civil oordning eller krig gör att människor i ökad utsträckning prioriterar basala behov med anknytning till överlevnad⁴. I samhällen som under lång tid upplevt goda tider finner man en långsiktig förändring i postmodern riktning. I dessa fall finns betydande skillnader mellan yngre och äldre personer, där de yngre är mera postmoderna än de äldre. Sverige, generellt, beskrivs till exempel i World Values Surveys som internationellt sett ett extremt land. Vårt land intar ytterpositioner i flera av de centrala dimensioner som kultur mäts på t ex efter en skala överlevnad-individualism (att uttrycka sig och utveckla sig själva) och traditionell-sekulär/rationell (Inglehart & Welzel, 2005)

Den danske forskaren Peter Bogason (2000) ser en motsvarande utveckling: från betoningen av social klass och grupptänkande, samt från massproduktion över i något mera disintegrerat, men som utan att bryta de grundläggande banden med det existerande; där en traditionell syn och en postmodern existerar sida vid sida; där många i den utbildade eliten och många unga blir postmoderna medan många andra har kvar en mera traditionell syn. Inom annan litteratur som behandlar kulturteori (t ex Thompson, Ellis & Wildavsky 1991) betonas kopplingen mellan livsstil och attitydmönster: att det finns tendenser att man söker sig till personer och miljöer med samma åsikter och livsstil som man själv omfattar och att sociala kontakter och attitydmönster förstärker varandra.

Fallet Värmland

Vilken relevans har då dessa mera generella ideologiska dimensioner för vårt värmändska fall? På ett allmänt plan förväntar vi förstås att det som är betydelsefullt i ett västerländskt och svenskt perspektiv också är viktigt i ett värmändskt. Samtidigt har detta län sina särskilda egenskaper. Som påpekas på många platser i denna skrift är industrin fortsatt av mycket stor betydelse för länet. Ett antal kommuner beskrivs som just industrikommuner. I dessa har socialdemokratin av tradition haft en mycket stark ställning (se vidare kapitlet om 2014 års val). Vi förväntar att

VH-dimensionen är särskilt framträdande i dessa kommuner. Medan vi förknippar Karlstad och dess närmaste omgivning med en mera urban och postindustriellt samhälle och följaktligen med starkare förankring i en postmaterialistisk kultur och därmed i den ideologiska GAL-positionen.

Det finns ett antal specifika politiska frågor med ideologisk anknytning som har en särskild laddning i just Värmland. Detta län är antagligen vargtätast i landet och det förhållandet att annan jakt påverkas av vargens närvaro (genom till exempel tillgången på älg och rådjur), vidare att tamboskap och hundar dödas, skapar starka känslor (se t ex VF 2016-01-16). Värmland kännetecknas även av stora variationer då det gäller skolresultat (se Berghs kapitel). I vissa kommuner är det jämförelsevis få som läser vidare på högre nivåer. Den starka kraft som urbanisering och centralisering utgör berör särskilt de mer perifera delarna av länet: många kommuner har under lång tid haft minskande befolkningstal, medan de centrala delarna av länet med särskilt Karlstad och Hammarö visat ökning. Frågor som sammanhänger med att offentlig och privat service blivit allt sämre i glesare bebyggda områden återkommer i mediernas rapportering. Enligt aktuell statistik är Värmland ett av de län som mottagit flest flyktingar och anhöriga i relation till invånarantal (se inledningskapitel och Norell 2012a). Flyktigmottagningen skiljer sig även åt mellan olika delar av länet. I flera kommuner utgör idag dessa grupper inflyttade markerade inslag i gatubilden. Inte sällan är det så att de kommuner som tagit emot flest har den svagaste arbetsmarknaden: det är på dessa orter det funnits tomma lägenheter att placera flyktingar i. Denna problematik har accentuerats betydligt efter det att enkäten avslutades (se Öjehag-Petterssons kapitel). Människor på flykt med de särskilda erfarenheter och påfrestningar som dessa ger innebär samtidigt, av naturliga skäl, att belastningen på välfärdssystemen kan bli stor. Dessa system är inte, på kort sikt, anpassade efter de kraftigt ökade behoven av service och tjänster. Således har även flyktingfrågan en särskild laddning. Det är uppenbart så att människor i vissa delar av länet kan uppleva att påfrestningarna ökar och att utvecklingen inte är till deras fördel. Å den andra sidan kan de nyinflyttade inge hopp om att den negativa befolkningsförändringen ute i länet skall vända och att orterna kan bli mera livskraftiga. Vi ser med andra ord särskilda kopplingar till såväl VH-dimensionen som till TAN/GAL-dimensionen, men även till en konfliktlinje som har släktskap med den klassiska stad-landdimensionen (se ovan).

Studien av ideologiska orienteringar

Det finns två huvudsakliga tekniker då man försöker utmönstra ideologiska dimensioner bland respondenter. Den ena är att låta dessa placera sig själva på en eller flera skalor – till exempel på VH-skalan eller annan (se till exempel Hagevi 2015). Den andra är att analysera svarsmönster utifrån ett antal sakfrågor. Vi har använt båda dessa tekniker. För det första har vi låtit respondenterna placera sig

på en femgradig VH-skala ("klart till vänster", "något till vänster", "varken till vänster eller till höger", "något till höger" samt "klart till höger").

För det andra har vi genomfört analyser av svarsmönster avseende frågor om ett antal politiska förslag som förekommit i debatten. Respondenterna har fått bedöma också dessa förslag efter en femgradig skala ("mycket bra", "ganska bra", "varken bra eller dåligt", "ganska dåligt" eller "mycket dåligt"). Det skall sägas att flera av dessa behandlas i andra kontexter i andra kapitel i denna skrift. Det är viktigt att notera att dessa förslag är av olika karaktär. Vissa är av mera allmän natur som t ex att "satsa på ett mera miljövänligt samhälle", "satsa på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan kvinnor och män", "sänka skatterna" eller "öka det ekonomiska stödet till glesbygden". Medan andra är mera preciserade som "återinföra skolbetyg i ordning och uppförande", "höja koldioxidskatten på bensin", "vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg". De förstnämnda frågorna är något problematiska då det är lätt att instämma och då de inte ställs emot någon direkt uppoffring. Å den andra sidan har dessa en tydlig ideologisk koppling: de knyter an till föreställningar om "det goda samhället" på ett mera allmänt plan. Dessa frågor finns för övrigt i angränsande enkäter från 2014 och har i flera fall funnits med under lång tid i olika studier vilket medger jämförelser.

Den fortsatta analysen följer ett antal steg. Först gör vi ett försök att utkristallisera attitydmönster med ideologiska kopplingar. Med utgångspunkt i dessa mönster, och i de ovan från litteraturen beskrivna ideologiska dimensionerna, skapas index och därpå kategoriseringar. De olika kategorierna relateras därefter till traditionella bakgrundsfaktorer: hur positionerar sig olika undergrupper av värmlänningar? Av särskilt intresse är att se närmare på hur de ur sakfrågorna utkristalliserade ideologiska dimensionerna förhåller sig till den dominerande VH-skalan. Vi är väl medvetna om att det material vi har tillgång till för analysen är relativt begränsat⁵. Att relatera dessa index och kategoriseringar till VH-skalan utifrån individernas egen klassificering, till partisympati och till traditionella undergrupper kan även ses som ett sätt att validera dessa indelningar: känner vi igen mönstren från andra sammanhang och studier?

Attitydmönster – ideologiska dimensioner

En faktoranalys (PCA, Principal Component Analysis) av arton politiska förslag ger fyra faktorer med ideologisk anknytning (tabell 1)⁶. Den första utkristalliserar skillnader i inställning till privata alternativ i offentlig service, eller om man så vill till marknadsinslag och till balansen mellan privat och offentligt, dvs. nära anknutet till element i ekonomisk liberalism eller nyliberalism. Detta är, som påpekas ovan, en central aspekt i det som i den samhällsvetenskapliga litteraturen de senaste tjugofem åren betecknats som NPM; här skall vi benämna denna dimension för "synen på privatisering". Frågor som kan knytas till denna har under lång tid klart skiljt vänster från höger i politiken.

Den andra dimensionen anknyter närmast till en postmodern syn, med inslag av grön, alternativ politik (GAL). På denna laddar frågor om jämställdhet och miljö, men också att hellre höja skatten än minska servicen mm. Den sistnämnda aspekten kan knytas till den om jämställdhet: en god offentlig service kan förväntas underlätta för en jämställd relation mellan kvinnor och män. Till denna faktor knyts även "ökat stöd till glesbygden". Förslaget att höja koldioxidskatten på bensin tangerar även den en hög laddning. Detta gäller även för en till minskad flyktinginvandring negativ syn. Det är kanske främst profilfrågor för partier som MP, V och FI som här fångas (jämför Hagevi 2015).

Den tredje dimensionen kan sammanfattas i "graden av traditionalism". Enligt denna förenas ett stöd för en politik med en minskad flyktinginvandring, betyg i ordning och uppförande i skolan samt vargjakt. I denna är man motståndare till höjda skatter på drivmedel⁷ men för ökat stöd till glesbygden. Det finns en svagt negativ syn på skatter mera generellt. Vi finner en dimension som i många studier skiljer ut SD från andra partier (Oskarson 2010; Oscarsson & Holmberg 2013; Hagevi 2015).

Det är således aspekter i den moderna/postmoderna dimensionen som beskrivs ovan och som särskilt fokuserar på aspekter på den ena halvan av dimensionen, nämligen TAN. Både de två senaste dimensionerna ger i sina ytterpunkter antydningar till särskilda livsstilar. Det är lätt att i faktor 2 för sig se en stadsmänniska som lever efter gröna och jämställda ideal och i faktor 3 en person på landsbygden för vilken bilen, jakten och oberoendet från myndigheter är viktig. Vi kunde kanske här ha förväntat att GAL och TAN skulle förenats i en faktor och spegla en särskild dimension. Men inte ens på principiella grunder är detta en självklarhet: visst går det att kombinera till exempel gröna ideal med en mera traditionalistisk syn. Vi skall heller inte glömma att valet av indikatorer, som i vårt fall delvis styrdes av den särskilda värmländska politiska problematiken, inverkar⁸.

I analysen utmönstras ytterligare en dimension. Denna når knappt över det kriterium (Kaisers) som traditionellt förknippas med att i statistisk mening utgöra en faktor. Den fångar en centraliserings-/decentraliseringsdimension. Högst laddar förslag om att koncentrera specialistsjukvården till storsjukhus och att staten bör ta över ansvaret för skolan.

Tabell 1 Politiska sakfrågor och ideologiska dimensioner, Värmland 2014 (faktorladdningar)

	Privatisering	GAL	Traditionalism	Centralism
Låta privata företag svara för äldreomsorg	0,87	-0,01	0,04	0,02
Mer sjukvård i privat regi	0,87	-0,06	-0,05	0,01
Satsa mer på friskolor	0,78	0,01	-0,02	-0,01
Vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg	-0,62	0,21	0,12	-0,03
Minska offentlig sektor	0,49	-0,22	0,26	0,17
Sänk skatterna	0,49	-0,33	0,33	-0,16
Sälj kommunala bolag som bedriver affärsverksamhet	0,47	0,12	0,17	0,08
Satsa mer på ett miljövänligt samhälle	-0,01	0,73	-0,20	0,03
Låt kommunerna upphandla närproducerat även om detta blir dyrare	-0,01	0,61	0,12	0,08
Höj kommunal-/landstingskatten hellre än minska servicen	-0,32	0,52	-0,01	0,18
Satsa mer på ett jämställt samhälle mellan kvinnor och män	-0,04	0,51	-0,15	-0,05
Ta emot färre flyktingar i Sverige	0,09	-0,33	0,64	0,11
Kontrollera vargstammens tillväxt med jakt	-0,00	0,09	0,63	0,06
Återinför skolbetyg i ordning och uppförande	0,13	-0,13	0,61	0,32
Öka det ekonomiska stödet till glesbygden	-0,03	0,49	0,57	-0,29
Höj koldioxidskatten på bensin	-0,01	0,39	-0,54	0,24
Koncentrera specialistsjukvård till storsjukhus	0,27	0,04	-0,09	0,70
Låt staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna	-0,14	0,11	0,23	0,59
Andel förklarad varians	21	12	10	6

Kommentar: Komponentanalys (PCA) enligt Kaisers kriterium. Varimax. Antal svarande 1363.

Index och kategoriseringar

För den fortsatta analysen har fyra särskilda index utvecklats som anknyter till de faktorer som utmönstrades i faktoranalysen, utifrån inställningen till: 1) *privatisering* 2) *traditionalism*, 3) *GAL*, samt 4) *centralisering*.

Synen på privatisering (eller grad av ekonomisk liberal syn) mäts här utifrån svaren på frågorna om ”låta privata företag svara för äldreomsorg”, ”bedriva mer av sjukvård i privat regi” och ”satsa på friskolor”. Med utgångspunkt i svarmönstret har en indelning gjorts i fyra kategorier: *förespråkare för privatisering*, *neutrala till privatisering*, *motståndare till privatisering och anti-privatisering*. Den förstnämnda kategorin är mer eller mindre positiva till samtliga förslagen till marknadsinslag

i offentlig sektor som vi presenterade för dem; den sistnämnda är ytterst kritisk till samtliga⁹.

Utifrån svaren på frågorna om ”satsa mer på ett miljövänligt samhälle”, ”låta kommunerna upphandla närproducerat även om detta blir dyrare” samt ”satsa mer på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan kvinnor och män” mäts graden av GAL¹⁰. Kategorierna benämns: *starka GAL*, *svaga GAL*, *neutrala till GAL samt icke-GAL*. Den förstnämnda kategorin uppfattar dessa förslag som i huvudsak ”mycket bra” medan den sistnämnda har en majoritet skeptiska svar.

Graden av traditionalism har sin utgångspunkt i svaren på frågorna om ”ta emot färre flyktingar i Sverige”, ”återinföra skolbetyg i ordning och uppförande” samt ”kontrollera vargstammens tillväxt med jakt”. Även i detta fall görs en indelning i fyra kategorier: *starka traditionalister*, *svaga traditionalister*, *neutrala till traditionalism samt icke-traditionalister*¹¹. Den förstnämnda kategorin instämmer med enfasis i samtliga dessa påståenden medan den sistnämnda bedömer dem som ”dåliga förslag”.

Graden av centralism fångas av frågorna ”koncentrera specialistsjukvården till storsjukhusen”, ”låta staten överta ansvaret för skolan från kommunen” samt ”kommunpolitikerna i Karlstad bör ges större inflytande över utvecklingen i länet”. I detta fall görs en indelning i tre kategorier: *centralister*, *neutrala till centralisering och icke-centralister*¹². Centralisterna instämmer huvudsakligen i dessa medan icke-centralisterna har ett motsatt svarsmönster. För samtliga fyra ideologiska dimensioner gäller att de som placerats som ”neutrala” eller ”svagt” för något i huvudsak använt sig av de tre mittenalternativen i sina svar.

VH-orientering och annan ideologisk orientering

Då värmlänningarna placerar sig själva på en femgradig VH-skala återfinns en något större andel till vänster om mitten än till höger om denna position (tabell 2). I 2010 års motsvarande studie var förhållandet det omvända. Vi kan samtidigt konstatera att i båda studierna finns en stor majoritet i något av de tre mittenalternativen: ”något till vänster”, ”varken till vänster eller till höger” och ”något till höger”. Denna tendens förstärks mellan de båda studierna.

Tabell VH-skalan med jämförelse 2010-2014 (procent)

Placering VH/år	2010	2014	Förändring
Klart till vänster	14	13	-1
Något till vänster	21	26	+5
Varken till vänster eller till höger	27	29	+2
Något till höger	27	23	-4
Klart till höger	11	9	-2
N	1065	1355	

Generellt förväntar vi oss inte att personer i gemen har en lika genomtänkt och konsistent ideologisk uppfattning som en politisk elit eller som politiska partier uttrycker i partiprogram eller liknande. Uppfattningen i enstaka sakfrågor kan förstås också variera och ha olika grunder. Här visar sig ändå förvånansvärt tydliga mönster då vi relaterar de olika ideologiska orienteringarna till varandra.

Det förhållandet att VH-dimensionen är den klart dominerande speglas också i det att den samvarierar med de andra dimensionerna. I tabellerna 3a-3d relateras placering på VH-skalan till de fyra andra som här utkristalliserats. Tydligast är kopplingen till synen på privatisering (tabell 3a). Detta är förstås inte förvånande. Som påpekats förknippas skillnaden mellan vänster och höger idag i betydande grad av just synen på marknaden och på statens roll i ekonomin. Av de personer som uppfattar sig stå "klart till vänster" är cirka nio av tio också kritiska till privatiseringar. Medan endast två av tio har samma syn bland dem som beskriver sig som "klart till höger".

Det finns även en koppling mellan placering på VH-skalan och graden av traditionalism vilket heller inte förvånar. En konservativ syn i frågor om lag och ordning och att behålla traditionella sedvänjor förknippas med den politiska högern, åtminstone i en äldre tappning. Medan endast två av tio av personerna "till vänster" ("klart" eller "något") hamnar i kategorin "starka traditionalister" så är motsvarande andel för personer "klart till höger" drygt hälften. Av personerna "klart till vänster" finner vi cirka en tredjedel i kategorin "Icke-traditionalister" mot få bland personer "klart till höger". Tendensen att ju längre till vänster man placerar sig i desto större utsträckning omfattar man en till "GAL" positiv inställning förvånar heller inte utan ligger i linje med resonemanget ovan. Beträffande centralismdimensionen är tendensen den motsatta: ju längre till höger man placerar sig i desto större utsträckning finner vi centralister.

Ett annorlunda sätt att uttrycka relationen mellan VH-skalan och de här framtagna ideologiska dimensionerna är att utgå ifrån positionerna på den förstnämnda skalans ytterkanter. Personer som beskriver sig som "klart till vänster" kännetecknas av att vara kritiska till privatiseringar, de finns i alla positioner beträffande traditionalism men är starka företrädare för GAL. Det är snarare icke-centralister än centralister. Mot detta kan vi ställa respondenterna "klart till höger". Dessa är positiva eller neutrala till privatiseringar. De är traditionalister, neutrala eller skeptiska till GAL och snarare centralister än icke-centralister. Det är således viktigt att slå fast att det förhållandet att man betecknar sig som klart till vänster eller klart till höger innebär mer än att ha en inställning i ekonomiskpolitiska frågor som den om privatisering och om statens och marknadens roll.

Tabell 3a Placering på VH-skalan i relation till synen på privatiseringar (procent)

VH-skalan/ Synen på NPM	För privatisering	Neutrala	Mot privatisering	Anti- privatisering	Summa	Antal svar (n)
Klart vänster	3	8	17	72	100	178
Något till vänster	3	17	32	48	100	343
Varken till vänster eller till höger	7	41	26	26	100	379
Något till höger	23	42	24	11	100	307
Klart till höger	50	31	12	8	100	121
Samtliga	13	30	24	33	100	1328

Tabell 3b Placering på VH-skalan i relation till traditionalism (procent)

VH-skalan/ traditionalism	Starka traditionalister	Svaga traditionalister	Neutrala	Icke- traditionalister	Summa	Antal svar (n)
Klart vänster	20	22	24	34	100	178
Något till vänster	19	26	33	22	100	342
Varken till vänster eller till höger	39	28	25	8	100	378
Något till höger	35	31	25	9	100	306
Klart till höger	52	23	19	6	100	121
Samtliga	32	27	26	15	100	1325

Tabell 3c Placering på VH-skalan i relation till synen på GAL (procent)

VH-skalan/ GAL	Starka GAL	Svaga GAL	Neutrala	Icke-GAL	Summa	Antal svar (n)
Klart vänster	47	35	14	5	100	178
Något till vänster	35	37	21	8	100	342
Varken till vänster eller till höger	21	32	31	16	100	378
Något till höger	22	32	30	16	100	306
Klart till höger	17	24	32	27	100	121
Samtliga	28	33	26	14	100	1325

Tabell 3d Placering på VH-skalan i relation till centralism (procent)

VH-skalan/ centralism	Centralist	Neutrala	Icke-centralist	Summa	Antal svar (n)
Klart vänster	15	57	28	100	178
Något till vänster	17	59	24	100	342
Varken till vänster eller till höger	18	63	19	100	378
Något till höger	22	59	19	100	306
Klart till höger	31	50	19	100	121
Samtliga	20	59	22	100	1325

Kendalls tau-B är ett mera sammanfattande mått på hur relationen mellan de olika dimensionerna faller ut vid analys på ordinalskalan (tabell 3E). Även om sambanden inte är särskilt starka med undantag för VH och privatisering är de ändå signifikanta på låg nivå (.01) för VH och traditionalism, GAL (negativt) och centralism. Följdriktigt finner vi ett negativt samband mellan synen på privatiseringar och GAL samt mellan GAL och traditionalism men ett svagt positivt mellan privatiseringar och centralism.

Tabell 3e Korrelation mellan grupper för ideologisk orientering och VH-placering (Kendalls tau-b)

	VH	Privatisering	Traditionalism	GAL
Privatisering	.45 **	-		
Traditionalism	.22 **	.08 **	-	
GAL	-.22 **	-.14 **	-.15 **	-
Centralism	.09 **	.09 **	.03	-.02

Kommentar: N = 1363; Kendalls tau-b kan variera från 1 till -1. ** innebär att korrelationen är signifikant på .01-nivån.

Som påpekas ovan kunde vi förväntat ett starkare negativt samband mellan traditionalism och GAL.

Tabell 3f Koppling mellan Traditionalism och synen på GAL (procentuell fördelning)

GAL/Traditionalism	Traditionalister, starka eller svaga	Icke-traditionalister eller varken eller	Samtliga
GAL-förespråkare, starka eller svaga	32	27	59
Icke-GAL eller varken eller	28	13	41
Samtliga	60	40	100

Kommentar: Indelningen i kategorier bygger på svarsfördelningen på frågor om lämplighet av politiska förslag (se texten). Antalet svar (N) = 1363.

Vi kan konstatera att cirka en tredjedel av värmlänningarna kombinerar en traditionalistisk syn med att uppskatta gröna värden (GAL) (tabell 3f). Det förväntade starka mönstret – att man endera omfattar traditionalism och samtidigt är negativ eller utan tydlig preferens till gröna värden eller negativ eller utan tydlig preferens till traditionalism och positiv till gröna värden – har bara stöd av drygt hälften (55 procent) av respondenterna. En mindre grupp, cirka var åttonde, är varken förespråkare för traditionalism eller GAL. De flesta inom denna förefaller ha en relativt indifferent syn: de är måttligt engagerade.

Ideologisk orientering i traditionella undergrupper

Inledning

I detta avsnitt skall vi relatera de ovan presenterade ideologiska kategorierna till traditionella sociodemografiska grupper. I vårt fall handlar det om: kön, ålder, utbildning, klass och geografisk koppling (tabell 4a-e). Den senare relateras till två olika variabler stad/land och kommunstruktur. Den förstnämnda avser platsens karaktär (t ex Karlstads stad eller glesbygd) medan den andra gäller kommunens karaktär: Karlstads kommun, förortskommuner (Hammarö, Kil och Forshaga), mindre städer (Arvika och Kristinehamn), industrikommuner (Filipstad, Grums, Hagfors, Munkfors, Storfors och Torsby) samt övriga (Eda, Sunne, Säffle, Årjäng).

VH-orientering

Som förväntat är det de klassrelaterade bakgrundsvariablerna som bäst diskriminerar efter VH-skalan. Det är framför allt ”subjektiv nuvarande klass” som skiljer ut vänster från höger. Överrepresenterade till höger är personer från företagarhus (sju av tio) och högre tjänstemannahem (knappt hälften). Personer från jordbrukarhus har sin median i mitten med en klar dragning åt höger. Personer från ”vanliga tjänstemannahem” har lika stor andel till vänster som till höger. Det är endast personer från arbetarhus som har klart större andel till vänster än till höger, men medianpersonen från ett sådant hem finns i kategorin ”varken vänster eller

höger”, vilket kan förvåna. Den klassmässiga tendensen speglas också i svaren från olika utbildningskategorier, fast alls inte lika tydligt, men ändå gäller tendensen att ju högre utbildning desto större andel till höger. De socioekonomiska skillnaderna mellan Karlstad och övriga länet visar sig i att andelen till höger är större i Karlstad än i övriga länet. Ännu tydligare blir mönstret utifrån kommunstruktur. Industri kommunerna skiljer ut sig med en klar vänsterprofil.

Synen på privatisering

Som Lennart Nilsson konstaterat i sitt kapitel om välfärdspolitik och välfärdsoption i denna skrift och i flera studier på senare år finns det en till privatisering kritisk opinion (se t ex Nilsson 2014). Detta gäller även för värmlänningar: klart fler än hälften uttrycker detta och nära en tredjedel av samtliga är direkt anti-privatisering. Cirka tre av tio har en neutral syn på privatiseringar medan cirka var sjunde är positiv.

Också här finns en klassrelaterad skillnad i syn. Störst andel förespråkare finns bland personer från företagarhus och högre tjänstemannarhus, men inte ens bland dessa är de i majoritet. Mest kritiska är personer från arbetarhus och lågutbildade. Mönstret från VH-skalan upprepar sig, vilket vi kunde förvänta, men inte lika tydligt. Störst andel kritiska finns i industri kommunerna och i de mindre städerna.

Grad av traditionalism

Då vi väljer att definiera traditionalism utifrån variabler som mäter inställning till invandring, till jakt på varg och till ordning och reda i skolan får vi höga värden: drygt hälften hamnar i kategorier som endera starkt eller svagt anslutna, medan endast var sjunde är direkt motståndare. Skulle vi valt andra indikatorer kan resultatet ha blivit ett annat. Det mest intressanta här är kanske inte den exakta indelning som görs i kategorier utan skillnaderna mellan grupperna.

I det här fallet diskriminerar indelningen på så gott som samtliga bakgrundsvariabler. Männen är mera traditionella än kvinnorna som genomsnitt. De äldre och de lågutbildade är betydligt mer traditionella än vad yngre och högutbildade är. Personer på landsbygden och över huvud taget utanför Karlstad är mer traditionella än Karlstadsborna. Mest traditionella är personer från företagarhus och minst personer från ”vanliga tjänstemannarhus”. Det skall noteras att i den sistnämnda finns många av de personer som är verksamma i offentlig sektor. Kommunstrukturen ger tydliga utslag. Traditionalisterna är starkast i industri kommunerna och i kategorin ”övriga” dvs. i de minst urbana delarna av länet.

Synen på GAL

Som tidigare påpekats kan GAL ses som ena positionen på en skala från TAN till just GAL. Således förväntar vi oss ett likartat fast omvänt resultat jämfört med skalan för traditionalism. Här bör vi vara uppmärksamma på att vi i den här aktuella skalan framför allt fokuserar på ”gröna” värden.

Vi finner att cirka sex av tio omfattar dessa värden, svagt eller starkt. Kvinnor är betydligt mera föredragna på den positiva sidan än vad männen är: cirka två tredjedelar mot drygt hälften. De högutbildade är klart över andra utbildningskategorier; Karlstadsborna något över övriga länsbor. Skillnaderna mellan de olika subjektiva klasserna är mindre markerade: personer från de olika tjänstemannahemmen dock som mest positiva. Skillnaderna mellan kommuntyper är små.

Synen på centralisering

Indexet för centralisering delas in i tre kategorier varav den mellersta var klart störst – cirka sex av tio – med relativt jämn fördelning på centralister och icke-centralister på var sin sida. Även denna kategorisering diskriminerar relativt väl. Det är framför allt andelen centralister som skiljer sig åt mellan undergrupperna. De högutbildade är mer centralistiska än de lägre utbildade. Karlstadsborna har högre värden än personer från andra kommunala centralorter som i sin tur ligger över personer från tätorter som ligger över glesbygdsbor: ett sällsynt förväntat resultat! Ett annat sätt att beskriva samma mönster är att se på skillnader utifrån kommunstruktur: Karlstad med förorter har störst andel centralister medan de kritiska finns längre ut i länet. Störst andel centralister finner vi bland personer från högre tjänstemannahem och klart lägst bland personer från jordbrukarhem. Den allra yngsta åldersgruppen är mindre grad centralister än de äldre.

Summering

Det är få överraskningar i hur våra ideologiskt relaterade kategorier fördelas på olika undergrupper. Klassrelaterade variabler diskriminerar genomgående väl, men vi ser även skillnader som kan knytas till skillnader av annat slag, till exempel utifrån en stad-landdimension. I några tydliga fall finns även markerade skillnader mellan kvinnor och män och mellan olika ålderskategorier.

Tabell 4a Traditionella bakgrundsfaktorer fördelade efter egen positionering på VH-skalan (procent)

Egenskap/VH	Klart till vänster	Något till vänster	Varken vänster eller höger	Något till höger	Klart till höger	Summa	Antal svarande
Kön							
Kvinna	14	27	29	22	8	100	691
Man	12	25	29	24	10	100	663
Ålder							
16-29	15	24	23	27	10	100	175
30-49	12	29	25	23	11	100	318
50-64	13	27	30	21	9	100	397
65-84	14	23	33	23	7	100	464
Utbildning							
Låg	14	25	36	17	8	100	262
Medellåg	13	26	31	21	9	100	473
Medelhög	14	26	26	26	8	100	277
Hög	13	25	23	28	12	100	320
Stad-land							
Landsbygd	13	26	33	20	8	100	381
Tätort	14	29	28	23	6	100	218
Kommunens centralort	14	23	31	23	9	100	414
Karlstads stad	12	26	23	26	12	100	326
Subjektiv nuvarande klass							
Arbetsarhem	18	28	33	16	5	100	635
Jordbrukarhem	4	20	41	23	12	100	69
Tjänstemannahem	12	26	24	29	10	100	412
Högre tjänste-mannahem	6	23	23	35	13	100	86
Företagarhem	3	9	19	39	31	100	78
Kommunstruktur							
Karlstads kommun	12	27	26	25	11	100	464
Förortskommuner	12	24	29	25	10	100	186
Mindre stadskommuner	14	28	31	20	8	100	254
Industrikommuner	22	25	26	20	7	100	237
Övriga kommuner	9	22	38	23	9	100	213
Samtliga	13	26	29	23	9	100	1280 (lägst)

Tabell 4b Traditionella bakgrundsfaktorer fördelade efter synen på privatiseringar, fyra typer (procent)

Egenskap/synen på privatisering	Före- språkare	Varken eller	Mot- ståndare	Anti- privatisering	Summa	Antal svarande
Kön						
Kvinna	13	31	24	32	100	698
Man	14	29	25	33	100	671
Ålder						
16-29	18	33	26	23	100	175
30-49	13	30	29	28	100	319
50-64	10	29	26	36	100	399
65-84	14	29	21	36	100	476
Utbildning						
Låg	11	31	17	41	100	270
Medellåg	13	30	27	31	100	475
Medelhög	12	30	28	30	100	278
Hög	16	29	24	30	100	324
Stad-land						
Landsbygd	12	30	25	33	100	384
Tätort	13	27	26	34	100	217
Kommunens centralort	12	32	24	33	100	422
Karlstads stad	15	29	26	30	100	332
Subjektiv nuvarande klass						
Arbetsarhem	7	29	26	38	100	640
Jordbrukarhem	23	41	16	20	100	69
Tjänstemannahem	15	27	26	32	100	416
Högre tjänste-mannahem	24	24	28	24	100	87
Företagarhem	28	40	20	13	100	80
Kommunstruktur						
Karlstads kommun	16	31	25	29	100	464
Förortskommuner	12	30	25	33	100	186
Mindre stadskommuner	9	29	26	37	100	254
Industrikommuner	14	27	23	37	100	237
Övriga kommuner	14	33	25	29	100	213
Samtliga	13	30	25	32	100	1292 (lägst)

Tabell 4c Traditionella bakgrundsfaktorer fördelade efter synen på traditionalism, fyra typer (procent)

Egenskap/Traditionalism	Starka	Svaga	Varken eller	Ikke-traditionalister	Summa	Antal svarande
Kön						
Kvinna	28	26	27	19	100	693
Man	35	28	27	11	100	669
Ålder						
16-29	15	25	30	31	100	174
30-49	21	21	34	24	100	318
50-64	35	28	26	11	100	399
65-84	42	30	21	6	100	471
Utbildning						
Låg	50	29	17	4	100	267
Medellåg	32	30	28	11	100	472
Medelhög	33	22	27	18	100	277
Hög	15	24	34	27	100	324
Stad-land						
Landsbygd	38	29	25	9	100	383
Tätort	29	30	26	16	100	217
Kommunens centralort	34	27	27	13	100	420
Karlstads stad	24	23	30	24	100	328
Subjektiv nuvarande klass						
Arbetarhem	35	30	24	11	100	636
Jordbrukarhem	39	30	23	7	100	69
Tjänstemannahem	22	25	32	22	100	415
Högre tjänste-mannahem	29	14	37	21	100	87
Företagarhem	50	21	19	10	100	80
Kommunstruktur						
Karlstads kommun	26	24	28	22	100	464
Förortskommuner	31	24	29	16	100	186
Mindre stadskommuner	34	27	27	13	100	254
Industrikommuner	36	32	23	9	100	237
Övriga kommuner	39	29	25	7	100	213
Samtliga	32	27	27	15	100	1292 (lägst)

Tabell 4d Traditionella bakgrundsfaktorer fördelade efter syn på GAL, fyra typer (procent)

Egenskap/GAL	Starka GAL	Svaga GAL	Varken eller	Icke- GAL	Summa	Antal svarande
Kön						
Kvinna	34	34	23	9	100	693
Man	21	32	29	18	100	669
Ålder						
16-29	29	33	24	14	100	174
30-49	27	36	25	12	100	318
50-64	28	31	28	14	100	399
65-84	27	33	26	14	100	471
Utbildning						
Låg	25	31	28	16	100	267
Medellåg	21	35	29	14	100	472
Medelhög	29	32	25	14	100	277
Hög	38	33	20	9	100	324
Stad-land						
Landsbygd	27	33	26	13	100	383
Tätort	25	34	23	18	100	217
Kommunens centralort	26	33	30	12	100	420
Karlstads stad	31	33	23	13	100	328
Subjektiv nuvarande klass						
Arbetsarhem	25	33	28	14	100	636
Jordbrukarhem	28	29	30	13	100	69
Tjänstemannahem	29	36	23	12	100	415
Högre tjänste-mannahem	38	25	24	13	100	87
Företagarhem	25	36	23	16	100	80
Kommunstruktur						
Karlstads kommun	30	33	23	14	100	464
Förortskommuner	26	31	25	18	100	186
Mindre stadskommuner	27	33	26	14	100	254
Industrikommuner	25	35	30	11	100	237
Övriga kommuner	28	33	27	12	100	213
Samtliga	27	33	24	14	100	1292 (lägst)

Tabell 4e Traditionella bakgrundsfaktorer fördelade efter synen på centralism, tre typer (procent)

Egenskap/Centralism	Centralist	Varken eller	Ikke- centralist	Summa	Antal svarande
Kön					
Kvinna	19	59	22	100	693
Man	20	59	21	100	669
Ålder					
16-29	13	59	28	100	174
30-49	20	56	24	100	318
50-64	19	59	22	100	399
65-84	23	61	17	100	471
Utbildning					
Låg	14	61	25	100	267
Medellåg	13	61	26	100	472
Medelhög	25	56	20	100	277
Hög	30	56	14	100	324
Stad-land					
Landsbygd	13	58	29	100	383
Tätort	17	56	28	100	217
Kommunens centralort	22	60	18	100	420
Karlstads stad	25	62	13	100	328
Subjektiv nuvarande klass					
Arbetarhem	14	58	28	100	636
Jordbrukarhem	4	71	25	100	69
Tjänstemannahem	27	60	14	100	415
Högre tjänste-mannahem	37	52	12	100	87
Företagarhem	24	63	14	100	80
Kommunstruktur					
Karlstads kommun	24	60	16	100	464
Förortskommuner	28	58	14	100	186
Mindre stadskommuner	15	58	27	100	254
Industrikommuner	12	59	29	100	237
Övriga kommuner	18	58	24	100	213
Samtliga	20	59	21	100	1292 (lägst)

Partisynpatiet och ideologisk orientering

Ett annat sätt att testa konsistensen i de ideologiska orienteringarna är att relatera dessa till partisynpatier hos våra intervjupersoner. Det förefaller som att dessa skapade index, som speglingar av ideologiska orienteringar, väl faller in i det vi kan förvänta utifrån vår mera generella kunskap (tabell 5a-e).

Den starka kopplingen mellan parti och VH-dimension ger också den en trygghet för den fortsatta analysen. De inordnar sig fint enligt förväntat mönster från vänster till höger: V, S, MP, SD, KD, C, FP/L och M. Ordningen mellan de så kallade mittenpartierna kan förstås alltid diskuteras.

Sympatisörerna med V står som förväntat längst till vänster. De är kraftiga motståndare till privatiseringar. Majoriteten är icke-traditionalister och förespråkar en grön/alternativ/socialliberal (GAL-) ideologi. De utmärker sig inte särskilt på centralismdimensionen.

Våra S-sympatisörer återfinns i huvudsak som "något till vänster". Också dessa är stora motståndare till privatiseringar. När det gäller den traditionalistiska dimensionen är spridningen stor men mediansympatisören finns någonstans i mitten mellan alternativen "varken-eller" och "svagt traditionella". De är relativt starka förespråkare för GAL och utmärker sig inte på centralist/decentralism-skalan.

MP-anhängarna står även de "något till vänster" men de är också väl företrädade i "varken vänster eller höger-kategorin". I synen på privatisering är de i huvudsak spridda mellan kategorierna "varken för eller mot", "motståndare" och "anti-privatisering". De markerar sig som "icke-traditionalister" eller "varken eller". De är mycket starka förespråkare för GAL och med en svag tendens till centralism.¹³

Uppfattningarna bland anhängarna till de tre traditionella mittenpartierna – KD, C och FP/L – liknar varandra i många avseenden. Deras medianvärden på VH-skalan ligger "något till höger" med en betydande minoritet i mittenalternativet (varken vänster eller höger). Mediansympatisörerna är varken för eller mot privatiseringar med en dragning i kritisk riktning. Medianvärdena pekar även mot en svagt traditionalistisk syn. Anhängarna till C och KD är något mera positiva till GAL än FP/L:s motsvarigheter, vars medianvärde finns i "varken eller"-rutan. C skiljer, som förväntat, ut sig som mest decentralistiskt medan de båda andra har en dragning mot centralism.

Även anhängarna till M uppvisar ett välkänt mönster. De står längst till höger på VH-skalan. De har störst andel privatiseringsförespråkare och minst andel motståndare till privatisering i de två valörerna. De är svagt traditionalistiska och liknar i det avseendet de andra borgerliga partierna. Detta gäller även för GAL-dimensionen (medianvärde: "varken eller"). Det finns en dragning mot centralism bland M:s anhängare.

SD-sympatisörerna har medianvärdet "varken vänster eller höger", men i övrigt med en lutning åt höger fast svagare än mittenpartierna. Det finns ingen enhetlig syn på privatiseringar; alla kategorier har en inte obetydlig svarsandel men med svag tendens mot motstånd. Det är på den traditionalistiska dimensionen som detta partis anhängare skiljer ut sig; de är i huvudsak starkt traditionella. De har även högst andel "icke-GAL"-svar men medianvärdet är som för FP och M "varken eller". De utmärker sig inte på centralismskalan.

Som sagt, det är verkligen inga överraskningar. Samtidigt ger detta en viss trygghet när det gäller validiteten.

Tabell 5a Partisynpati och placering på VH-skalan (procent)

Partisynpati/ placering på VH-skalan	Klart till vänster	Något till vänster	Varken vänster eller höger	Något till höger	Klart till höger	Summa	Balans- mått	Antal svarande
V	82	14	4	0	0	100	+96	79
S	18	52	26	2	0	100	+68	458
C	0	3	35	57	5	100	-59	99
FP	0	3	30	62	5	100	-64	61
M	0	0	13	54	33	100	-87	235
KD	0	6	38	47	9	100	-50	55
MP	7	51	38	5	0	100	+53	85
SD	1	16	38	25	21	100	-29	97
Samtliga	13	26	29	23	9	100	+5	1200

Kommentar: balansmättet mäts som procentandelen klart till vänster och något till vänster minus andelarna för något till höger och klart till höger. Den kan därmed variera från plus 100 till minus 100.

Tabell 5b Partisynpati och kategorier i synen på privatisering (procent)

Partisynpati/ placering på VH-skalan	Förespråkare privatisering	Varken eller	Motståndare privatisering	Anti- privatisering	Summa	Antal svarande
V	0	12	10	78	100	77
S	2	19	31	48	100	462
C	20	40	30	10	100	98
FP	20	50	22	8	100	60
M	35	41	15	9	100	233
KD	31	31	24	15	100	55
MP	4	37	32	28	100	85
SD	17	30	22	32	100	97
Samtliga	13	29	25	33	100	1198

Tabell 5c Partisynpati relaterad till traditionalism-kategorier (procent)

Partisynpati/ placering på VH-skalan	Starkt traditionell	Svagt traditionell	Varken eller	Icke- traditionell	Summa	Antal svarande
V	16	16	20	49	100	77
S	25	31	30	14	100	460
C	38	24	32	7	100	98
FP	33	32	28	7	100	60
M	35	31	24	10	100	231
KD	33	33	29	6	100	55
MP	8	9	39	44	100	85
SD	69	24	6	1	100	97
Samtliga	30	26	26	14	100	1198

Tabell 5d Partisynpati relaterad till GAL-kategorier (procent)

Partisynpati/ placering på VH-skalan	Starka GAL	Svaga GAL	Varken eller	Ikke-GAL	Summa	Antal svarande
V	48	33	14	5	100	77
S	27	37	26	10	100	460
C	28	39	22	11	100	98
FP	18	22	38	22	100	60
M	16	31	32	22	100	231
KD	29	27	33	11	100	55
MP	62	31	7	0	100	85
SD	12	30	30	28	100	97
Samtliga	28	33	26	13	100	1198

Tabell 5e Partisynpati relaterad till centralism-kategorier (procent)

Partisynpati/placering på VH-skalan	Centralist	Varken eller	Ikke-centralist	Summa	Antal svarande
V	21	53	26	100	77
S	16	59	25	100	460
C	11	59	30	100	98
FP	22	65	13	100	60
M	27	58	16	100	231
KD	24	62	15	100	55
MP	27	61	12	100	85
SD	19	59	23	100	97
Samtliga	20	59	21	100	1198

Ideologisk kategori och politiskt intresse mm

Vi har nu fått en bild av hur de skilda ideologiskt relaterade kategorierna är spridda på olika samhällsgrupper och på kopplingen till partisynpati. I detta avsnitt skall vi försöka ge lite mera kött på benen vad avser några andra viktiga politiskt relaterade faktorer. Dessa är politiskt intresse och nöjdhet med demokratin på olika nivåer. Vi vänder här på perspektivet och ser närmare på egenskaper hos de personer som omfattar de kategorier vi utvecklat (se tabell 6). Låt oss först slå fast att det politiska intresset är relativt stort men förstås varierar mellan olika grupper. Värmlänningarna redovisar en stor nöjdheten med demokratin, särskilt på regional och lokal nivå, men även på nationell. Så ikke dock på EU-planet.

Det politiska intresset är störst bland de personer som positionerar sig längst till vänster eller längst till höger på skalan. Det är de som i störst utsträckning vill förändra som brinner starkast för sin sak. Personer som placerar sig i mittalternativa

tivet på VH-skalan (varken till vänster eller till höger) har som genomsnitt lägst politiskt intresse. När det gäller nöjdhet med demokratin på olika nivåer är denna störst bland personer något till höger och något till vänster. Men det skall sägas att även de andra kategorierna redovisar en stor nöjdhet. Undantaget är som sagt EU. I det fallet finns en stor skepsis bland personer som beskriver sig som vänster och i gruppen "varken eller". Mönstret är likartat för privatiseringskategorierna. Minst nöjda är personerna i kategorin "antiprivatisering" som förstås har starka kopplingar till en vänsterståndpunkt. Förespråkarna för privatisering är minst nöjda med den kommunala demokratin. Det är de två ytterpositionerna – förespråkare för privatisering och antiprivatisering – som uttrycker störst politiskt intresse, vilket även det ligger i linje med resultatet kopplat till VH-skalan.

Traditionalism-kategorierna följer ett tydligt mönster. De starka traditionalisterna är måttligt politiskt intresserade och minst nöjda med demokratin på de olika nivåerna, men – det måste sägas – redovisar ändå en stor nöjdhet, bortsett från EU. Icke-traditionalisterna, å den andra sidan, är starkt politiskt intresserade. De visar klart större nöjdhet med demokratin än de starka traditionalisterna. Mest nöjda är dock personerna i "varken eller-kategorin"! Följdriktigt är det de starka GAL-förespråkarna som har störst politiskt intresse. De är även mycket nöjda med demokratin på olika nivåer. Än en gång med undantag för EU. Kategorin "Icke-GAL" skiljer ut sig med ett lågt politiskt intresse och med en måttlig nöjdhet med demokratin och då det gäller EU, klart negativa värden.

Det visar sig även en viss skillnad mellan centralister och icke-centralister. De förra har ett större politiskt intresse. Det är också klara skillnader i nöjdhet med demokratin: icke-centralisterna visar klart lägre värden. Detta är inte förvånande utifrån den samhällsförändring som pågått: man kan ana en besvikelse hos den senare kategorin.

En analys av förtroendet för politiker på dessa fyra olika nivåer visar ett mycket likartat mönster dvs. de kategorier som är nöjda med demokratin har oftast också ett större förtroende för politiker på samma nivå och motsatt. Denna analys redovisas inte explicit här.

Tabell 6 Ideologisk kategori relaterad till politiskt intresse och nöjdhet med demokratin (balansmått)

	Politiskt intresse	Nöjdhet med demokratin i EU	Nöjdhet med demokratin i Sverige	Nöjdhet med demokratin i Värmland	Nöjdhet med demokratin i hem- kommunen	Antal svarande
VH-skalan						
Klart vänster	56	-24	50	58	52	173
Något vänster	25	-10	64	66	64	338
Varken vänster eller höger	-10	-26	38	46	44	377
Något höger	27	18	68	68	62	303
Klart höger	43	2	44	50	44	120
Privatisering						
Förespråkare	34	8	52	52	34	172
Varken eller motståndare	8	2	56	62	56	380
Anti-privatisering	12	-6	64	64	56	324
	32	-28	46	54	58	412
Traditionalism						
Starka	14	-28	38	48	44	409
Svaga	6	-6	52	54	52	339
Varken eller	30	4	74	74	66	340
Icke-traditionalist	50	2	56	58	58	197
GAL						
Starka	44	-10	60	66	64	353
Svaga	18	-8	64	66	60	428
Varken eller	8	2	48	50	46	333
Icke-GAL	8	-30	28	38	34	171
Centralism						
Centralist	38	-4	64	60	58	249
Varken eller	20	-8	56	62	56	760
Icke-centralist	10	-20	38	46	42	276
Samtliga	22	-8	42	58	54	1285

Kommentar: Balansmåttarna mäts för politiskt intresse som procentandelen för svarsalternativen "mycket stort" och "ganska stort" minus procentandelen för "ganska litet" och "mycket litet"; förtroendet för politiker mäts som procentandelarna för svarsalternativen "mycket stort" och "ganska stort" förtroende minus procentandelarna "ganska litet" och "mycket litet" förtroende; nöjdhet med demokratin mäts procentandelarna för svarsalternativen "mycket nöjd" och "ganska nöjd" minus procentandelarna för "inte särskilt" och "inte alls nöjd".

En summering: Vad kännetecknar de ideologiskt orienterade kategorierna?

Vi har nu kategoriserat ett antal viktiga positioner på ideologiskt anknutna dimensioner. Vi har också relaterat dessa till traditionella bakgrundsvariabler och till partisympati samt till politiskt intresse och förtroendet för demokratin på olika nivåer. Låt oss nu kort sammanfatta vad som särskilt kännetecknar några av de mest markerade kategorierna:

Privatisering

Det mest utmärkande för förespråkaren för privatiseringar är att denna står till höger på VH-skalan och att det följaktligen är störst sannolikhet att denna sympatiserar med ett borgerligt parti och närmast M. Lättast är det att finna denna person i ett företagarhus eller i ett högre tjänstemannahem. Genomsnittligt har dessa personer ett stort politiskt intresse och de är relativt nöjda med demokratin på olika nivåer. De mest kritiska till privatiseringar finner vi i konsekvensens namn till vänster på VH-skalan; sympatisörer till V, MP och FI är överrepresenterade. Äldre är mer kritiska till privatiseringar än yngre och bland de lågutbildade är andelen särskilt stor. Även de kritiska visar stort politiskt intresse och relativt stor nöjdhet med demokratin med undantag för EU.

Traditionalism

Bland ideologiska traditionalister är SD:s anhängare överrepresenterade liksom personer som placerar sig "klart till höger". Ju äldre ålderskategori och ju lägre utbildningskategori man tillhör desto större är sannolikheten att man omfattar denna syn som också är vanlig hos personer från företagarhus. Den är vidare vanligare bland män än bland kvinnor. Även om man visar positiva värden på nöjdhet med demokratin så är den lägre än för andra grupper. Man är kritisk till demokratin i EU. Det politiska intresset ligger något under genomsnittet. På den andra sidan av skalan, bland "icke-traditionalisterna", finner vi en överrepresentation av personer med vänstersympatier, bland anhängare till FI, V och MP, bland yngre, akademiker och från tjänstemannahem. Karlstadsborna skiljer tydligt ut sig i jämförelse med andra värmlänningar som "icke-traditionalister". Här är, å den andra sidan, det politiska intresset mycket stort och man är relativt nöjd med demokratin.

GAL

GAL-dimensionen är inte riktigt lika utmärkande som den om traditionalism men mönstret är i huvudsak det motsatta dvs. den som omfattar GAL är normalt icke-traditionalist och den som är "icke-GAL" är i de flesta fall traditionalist. Den tydligaste GAL-förespråkaren finner vi följaktligen bland en akademiskt utbildad kvinna med vänstersympatier, en person från ett högre tjänstemannahem. De starka GAL-förespråkarna visar stort politiskt intresse, nöjdhet med demokratin med EU som undantag. Personerna i kategorin "icke-GAL" har genomgående lägst nöjdhet med demokratin och ett måttligt politiskt intresse.

Centralism

Centralisten är överrepresenterad bland personer "klart till höger". Denna är något mera frekvent bland M- och MP-sympatisörer än bland andra. Vidare bland högutbildade och särskilt bland personer från högre tjänstemannahem. I linje med detta är Karlstadsbor överrepresenterade. Bland icke-centralisterna utmärker sig C-sympatisörerna, personer från mindre orter och yngre men även personer från

arbetarhem. Centralisterna redovisar betydligt större politiskt intresse än icke-centralisterna och genomgående större nöjdhet med demokratin. En förklaring kan vara att politiken under lång tid gått centralisternas väg.

Avslutande reflektion

Med utgångspunkt i ett antal politiska sakfrågor har fyra ideologiska dimensioner utmönstrats: synen på privatiseringar, synen på "gröna" frågor, jämställdhet mm (GAL), graden av traditionalism samt graden av centralism. I många andra studier bildar frågor anknyttande till GAL och till traditionalism en dimension, så inte här.

Utgår vi ifrån hur respondenter placerar sig själva på en VH-skala och relaterar detta till dessa fyra ideologiska dimensionerna, finner vi att vad som kan uppfattas som vänster respektive höger är ganska sammansatt. Att uppfatta sig själv som klart till vänster är mer än att vara kritisk till privatiseringar och till en ekonomiskt liberal politik. Det innebär även för de allra flesta en positiv syn på gröna värden, jämställdhet mm (GAL). Däremot finner vi i vårt material inte lika tydliga kopplingar till traditionalism och centralism. En klar högerståndpunkt innebär, för de flesta, att man åtminstone inte har en negativ syn på privatiseringar. Ännu tydligare förenas denna med en pro-traditionalistisk uppfattning och en dragning mot centralism. Däremot finner vi ingen klar koppling till position på GAL-dimensionen.

Vi kan konstatera att en stor majoritet värmlänningar placerar sig i VH-skalans mittfåra: få uppfattar sig stå långt till höger eller långt till vänster. Det finns en mindre dragning till vänster. De flesta värmlänningar är relativt traditionella i sin syn: de vill ha ordning och reda och inte alltför stora omvälvningar. De anammar i huvudsak utvecklingen mot gröna värden och ett jämställt samhälle. Det finns en tveksamhet och viss skepsis mot utvecklingen i en centralistisk riktning; många uppfattar att stödet till glesbygden bör öka. De är relativt nöjda med hur demokratin fungerar med undantag för EU och de flesta är ganska politiskt intresserade.

Ideologier handlar på ett plan om idéer och grundläggande principer men på ett annat om möjligheterna att leva det liv man önskar i samvaro med andra, om mönster i praktisk politik som påverkar ens vardag. När vi som här kombinerar ideologiska orienteringar utifrån olika politiska förslag som får mer eller mindre konkreta konsekvenser för människors dagliga liv finner vi tydliga mönster som vi kan relatera till erfarenheter och livssituation.

Klass har fortsatt betydelse. Personer från arbetarhem står till vanligen till vänster på skalan och personer från företagarehem och högre tjänstemannahem vanligen till höger. Det är också i de högre samhällsskikten och i synnerhet bland företagare som vi finner störst andel förespråkare för privata alternativ och konkurrensutsättning. Hos denna kategori finner vi även störst andel med starkt traditionalistiska värderingar även om dessa också är spridda bland personer från arbetarhem och från jordbrukarhem. Personer från högre tjänstemannahem är starkast förespråkare för GAL, vilket vi kan förstå utifrån Ingleharts teori om socialisation och hans bristhy-

potes. Detta är personer vilka kan förutsättas ha levt ett relativt tryggt och säkert liv med möjligheter till högre utbildning och därför omfatta postmaterialistiska värderingar. Personer från denna miljö är också i större utsträckning centralister än andra. Personer från jordbrukarhem är störst motståndare till centralism vilket förstås är rimligt mot bakgrund av denna starka utveckling i centralistisk riktning som pågått under lång tid. Även om dessa mönster väl faller in i det förväntade är det samtidigt viktigt att notera att spridningen är stor också inom de klassrelaterade kategorierna: vi finner undergrupper med motsatt syn från den som majoriteten redovisar. Klasskillnaderna speglas också i skillnader mellan utbildningskategorier. Särskilt markerat blir detta då vi relaterar till grad av traditionalism: ju högre utbildningskategori man tillhör desto färre traditionalister finner vi. Tendensen mot fler GAL-förespråkare med högre utbildningskategori är inte lika tydlig. Däremot finner vi fler centralister med högre utbildning.

Vi finner också skillnader mellan *könen*. Kvinnorna står som genomsnitt något till vänster om männen. Kvinnorna är klart starkare förespråkare för GAL, medan männen är mer traditionalistiska.

Vi har även skillnader mellan *generationer*. I det fallet är det viktigt att ha i åtanke kopplingen till utbildning. För den äldsta kategorin, de som är 65 år och äldre i vår studie, fanns inte studiemöjligheter i samma utsträckning som för de senare födda; gymnasie- och högskolereformerna med dramatiskt ökade kullar i högre utbildning tog fart precis efter att många av dessa slutade sin skolgång. De äldsta är mest skeptiska till marknadsanpassningen av offentlig sektor. De är vidare i störst utsträckning traditionalister. De yngsta är i minst utsträckning traditionalister, men också de minst skeptiska till marknadsinslagen i offentlig sektor; de är också mindre centralistiska än andra ålderskategorier.

Även *stad/land*-faktorn verkar. Vi förväntade att man i det urbana Karlstad skulle skilja ut sig från övriga länet genom att i större utsträckning omfatta "GAL"-ideologin och i mindre utsträckning traditionalism som vi här mäter denna. I allt väsentligt stämmer detta. Karlstadsborna står också som genomsnitt längre till höger på VH-skalan och de är också något mer centralistiska.

Indelar vi istället efter *kommunstruktur* finner vi inte oväntat att det är i industrikommunerna som vänsterideologin är starkast. Det är också i dessa, tillsammans med gruppen övriga kommuner, som traditionalismen har störst förankring. Befolkningen i industrikommunerna är också minst centralistiskt orienterade.

Det är inga stora överraskningar i dessa resultat. Ingleharts förklaringsmodell är till god hjälp då man skall predicera ideologisk orientering för kategorierna knutna till traditionalism och GAL. Grupper som särskilt förknippas med att omfatta postmaterialistiska värderingar finns också där vi kunde förvänta. Även om vi inte här explicit relaterat till livsstilar finns ändå klara antydningar till att sådana spelar in. Klasstillhörighet är fortsatt en stark prediktor för placering på VH-skalan. Stad/land-dimensionen är liksom kommunstruktur också av betydelse. Allmänt sett

förefaller försöket till kategorisering av ideologiska orienteringar falla väl ut. Vi kommer att använda denna också i analyser i de följande kapitlen.

Noter

- ¹ Sven-Erik Liedman (2015) beskriver det på följande sätt: "Ofta används i dag ideologi allmänt i betydelsen åskådning, i synnerhet samhällsåskådning. En ideologi i denna mening utgör en någorlunda sammanhängande enhet, vilken innehåller såväl antaganden om verklighetens beskaffenhet som värderingar och handlingsnormer. Att vara anhängare av en ideologi betyder alltså att man accepterar dess verklighetsbeskrivning, delar dess grundläggande värderingar och stöder dess handlingsprogram". Reidar Larsson (2006:10) formulerar det: "ideologi" betecknar då som nu en samling principer som skulle vara vägledande för det politiska handlandet. Principer är uttalanden om de viktigaste målen i politiken och om medlen att nå målen" (jämför Friedrich 1963).
- ² I sitt standardverk om politiska ideologier behandlar Reidar Larsson (2014) ett antal nya politiska riktningar som framträtt på senare år; här i hans rubrikform: "nyliberalismen – den ideologiska utmaningen mot välfärdsstaten och den offentliga byråkratin; ekologismen – de gröna rörelsernas filosofi och program; den radikala feminismen – kvinnorörelsernas pionjärer och de nya kvinnopartierna; islamismen – religionen som revolutionär ideologi i Iran; den tredje vägen – nya idéer för socialdemokratien; den globaliseringskritiska rörelsen – den ideologiska kritiken mot globalisering och frihandel".
- ³ Här kan vi anknyta till Talcott Parsons (1951: 349) som uppfattade ideologi som en speciell form av kulturellt system som ett visst kollektiv omfattar. Han diskuterade detta i termer av "system of beliefs, held in society by a collectivity, i.e. a society or a sub-collectivity". Tack till Mats Lindberg som gjort mig uppmärksam på detta.
- ⁴ Ingelhart (1997) diskuterar även en mekanism "auktoritär reflex" enligt vilken människor som erfar osäkerhet och kriser kan komma att efterfråga auktoritära ledare, dvs. en återgång till ett mera traditionellt förhållningssätt i skeden då trygghet byts mot otrygghet.
- ⁵ Som jämförelse kan nämnas att Oscarsson & Holmberg (2013) i väljarundersökningen rörande 2010 års val hade tillgång till drygt femtio frågor. Ur dessa utmönstrade de hela nio särskilda åsiktsdimensioner som de relaterar till partiväljare.
- ⁶ I analysen av nitton förslag kom även en femte faktor fram. Denna gällde Karlstadspolitikernas roll för Värmlands utveckling. Jag knyter denna till centraliseringsdimensionen på innehållsmässiga grunder. Av pedagogiska skäl

väljer jag att redovisa analysen med just fyra faktorer. Skillnaderna med fem är marginella.

- ⁷ Aspekter av konservatism finns i flera olika politiska partier. Historiskt är denna förstås förknippad med högern eller "gammalmoderater" men även med KD (i betoning av familjen, som vi tyvärr inte har någon fråga om) och C (i prioriteringen av regionalpolitik och landsbygd); kanske också FP/L (ordning och reda i skolan).
- ⁸ Hos Berglund & Oskarsson (2010) laddade frågor om att "införa dödsstraff för mord", "ge homosexuella rätt att ingå äktenskap", "begränsa rätten till fri abort" och att "satsa på ett samhälle som slår vakt om svenska traditioner och värden", tillsammans med just "ta emot färre flyktingar" på denna ideologiska dimension.
- ⁹ Kategorierna grundas på ett additivt index där "mycket bra förslag" getts värdet 1, "ganska bra förslag" värdet 2, "varken bra eller dåligt förslag" värdet 3, "ganska dåligt förslag" värdet 4 och "mycket dåligt förslag" värdet 5. Sammanlagt för de tre förslagen kan man därmed få mellan 3 och 15 poäng. De som fått 3-7 poäng har givits beteckningen "för privatisering", 8-10 "neutrala till privatisering", 11-12 "motståndare till privatisering" samt 13-15 "anti-privatisering".
- ¹⁰ Kategorierna grundas på ett additivt index där "mycket bra förslag" getts värdet 1, "ganska bra förslag" värdet 2, "varken bra eller dåligt förslag" värdet 3, "ganska dåligt förslag" värdet 4 och "mycket dåligt förslag" värdet 5. Sammanlagt för de fyra förslagen kan man därmed få mellan 4 och 20 poäng. De som fått 4-60 poäng har givits beteckningen "starka GAL", 7-8 "svaga GAL", 9-10 "neutrala till GAL" samt 11-18 "icke-GAL".
- ¹¹ Kategorierna grundas på ett additivt index där "mycket bra förslag" getts värdet 1, "ganska bra förslag" värdet 2, "varken bra eller dåligt förslag" värdet 3, "ganska dåligt förslag" värdet 4 och "mycket dåligt förslag" värdet 5. Sammanlagt för de tre förslagen kan man därmed få mellan 3 och 15 poäng. De som fått 3-5 poäng har givits beteckningen "starka traditionalister", 6-7 "svaga traditionalister", 8-10 "neutrala till traditionalism" samt 11-15 "icke-traditionalister".
- ¹² Kategorierna grundas på ett additivt index där "mycket bra förslag" getts värdet 1, "ganska bra förslag" värdet 2, "varken bra eller dåligt förslag" värdet 3, "ganska dåligt förslag" värdet 4 och "mycket dåligt förslag" värdet 5. Sammanlagt för de tre förslagen kan man därmed få mellan 3 och 15 poäng. De som fått 3-7 poäng har givits beteckningen "centralister", 8-10 "neutrala till centralisering", 11-15 "icke-centralister".

¹³ Våra få svarande med FI-sympatier har en mycket klar profil i nästan alla de ideologianknutna dimensionerna. De står tydligt till vänster och är i huvudsak anti-privatisering. De är icke-traditionalister i en socialkonservativ mening men solklara förespråkare för GAL, med en tendens till decentralism. Det finns ett tydligt ideologiskt släktskap med anhängarna till V och MP. Sjukvårdspartiet i Värmland (SiV) finns idag politiskt i huvudsak i Säffle kommun och i landstinget i Värmland. Partiet fick sitt stora uppsving i samband med nedläggningarna av akutsjukhusen i Kristinehamn och i Säffle för ett drygt decennium sedan. Vi har få svar (14) som beskriver sig som anhängare, däremot betydligt fler som uppger sig ha röstat på partiet i landstingsvalet (68). Vi har valt att inte redovisa dessa i tabellmaterialet då underlaget skiljer sig från övriga partier. Mönstret för de röstande är ändå att dessa befinner sig nära genomsnittet för populationen på de flesta av dimensionerna dock med en tydlig dragning mot traditionalism (nummer två efter SD).

Referenser

- Berglund, Tomas & Oskarson, Maria (2010) Klass och ideologiska dimensioner. I Oskarson, Maria, Bengtsson, Mattias & Berglund, Tomas (red) *En fråga om klass – levnadsförhållanden, livsstil, politik*. Malmö: Libers förlag
- Bogason, Peter (2000) *Public Policy and Local Governance. Institutions in Postmodern Society*, Cheltenham UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Clark Terry Nicholas & Inglehart, Ronald (1998) The New Political Culture. Changing Dynamics of Support for the Welfare State and Other Policies in the Postindustrial Society. I Clark T. N & Hoffmann-Martinot V. (red) *The New Political Culture*. Boulder: Westview Press.
- Friedrich, Carl J. (1963) *Man and his Government. An empirical Theory of Politics*. New York. McGraw-Hill
- Hagevi, Magnus (2015) *Den svenska väljaren 2014*. Malmö: Gleerups
- Hayek, Friedrich von (1944) *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press
- Holmberg, Sören (1974) *"Riksdagen representerar svenska folket": Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur
- Holmberg, Sören & Oscarsson, Henrik (2004) *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Hood, Christopher (1991) "A Public Management for all Seasons", *Public Administration*, 69:1, Spring, s. 3-19.
- Hooghe Liesbet, Gary Marks & Carole J. Wilson (2002) Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration: *Comparative Political studies*, Vol. 35 No. 8, October 2002, s. 965-989
- Inglehart, Ronald (1990) *Cultural Shift*. Princeton: Princeton University Press

- Inglehart, Ronald (1997) The Trend Toward Post-Materialistic Values Continues. I Terry Nicholas Clars & Michael Rempel (red) *Citizen Politics in Post-Industrial Societies*. Boulder: Westview Press.
- Inglehart, Ronald & Welzel, Christian (2005) *Modernization, Cultural Change and Democracy*. New York, Cambridge University Press
- Kriesi, Hans Peter, et al., (red) (2008) *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press
- Larsson, Reidar (2014) *Politiska ideologier i vår tid*. Åttonde upplagan. Lund: Studentlitteratur
- Liedman, Sven-Erik (2015) Stockholm: NE
- Lipset S. M. & S. Rokkan (1967) "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction", i Lipset S. M. & S. Rokkan (red) *Party Systems and Voter Alignment*. New York, NY: The Free Press, s 1-64.
- Nilsson, Lennart (2014) Nej till vinstutdelning – ja till valfrihet. I Bergström, A. & Oscarsson, H. (red) *Mittfåra och marginal*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nordin, Svante (2011) *Filosoferna. Det västerländska tänkandet sedan år 1900*. Stockholm: Atlantis
- Olsen, Johan P. (1986) Foran en ny offentlig revolusjon. *Nytt Norsk Tidsskrift* 3, s 3-15
- Oscarsson, Henrik (1998) *Den svenska partirymden. Konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen (avhandling).
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (2013) *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Oskarson, Maria, Bengtsson, Mattias & Berglund, Tomas (red) (2010) *En fråga om klass – levnadsförhållanden, livsstil, politik*. Malmö: Libers förlag
- Pollitt, Christopher & Bouckaert Geert (2011) *Public Management Reform. A Comparative Analysis: New Public Management, Governance, and the Neo-Liberal State*. Third edition. Oxford: Oxford University Press
- Thompson Michael, Richard J. Ellis & Aaron Wildavsky (1991) *Cultural Theory*. Westview Press
- Värmlands Folkblad 2016-01-16 *Hundratals protesterade mot jaktstopp*.
- Österud, Öyvind (1996). Statskunskap. Introduktion i politisk analys. Natur och kultur. Akademisk.

2014 ÅRS VAL I VÄRMLAND: MOT ÖKAD INSTABILITET?

P O NORELL

Supervalåret

År 2014 kom att ges beteckningen "supervalåret": de tre traditionella valen i september – till Riksdag, landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige – kombinerades detta år med junivalet till EU-parlamentet. Detta skapade ett intensivt politiskt år med täta opinionsundersökningar och återkommande debatter i media. Ett positivt utslag var att valdeltagandet både i riket och i Värmland vände uppåt. I Riksdagsvalet på nationell nivå och i Värmland uppgick detta till 86 procent som är högst sedan 1994.

För Värmlands del handlade det om att vara del av en nationell valkrets – EP-valet – där det inte finns särskilda regionala kandidater men där Sverige har tjugo platser, en regional valkrets – Riksdagsvalet – som detta år omfattade elva mandat av 365, vidare fem valkretsar till landstingsfullmäktige om totalt 81 platser samt slutligen om val till fullmäktige i sexton kommuner med varierande antal ledamöter men totalt 596 stycken (Valmyndigheten).

Riksdagsvalet resulterade i ett regimskifte i "rödgrön" riktning men med en regering med ett svagt parlamentariskt stöd: S och MP kom att bilda en minoritetsregering med ett underlag på mindre än 38 procent av rösterna men med indirekt stöd också av V:s knappa sex procent. Valet stora vinnare var SD som mer än fördubblade sitt röstetal till nära tretton procent av rösterna. M var förlorare: stödet minskade från cirka 30 procent till drygt 23. M tappade med andra ord ungefär lika mycket som SD vann. Om blocken står mot varandra kan SD avgöra som "vägmästare". Av detta skäl gjordes en särskild "decemberöverenskommelse" som innebar att regerings- och allianspartierna inte ger SD möjlighet att påverka centrala politiska beslut. Även om denna överenskommelse formellt sett inte längre gäller förefaller det ändå som att minoritetsregeringen kommer att få fortsätta mandatperioden ut. Skulle oppositionen ena sig blir regeringen oförmögen att driva sin politik.

I landstinget är en stor koalition med borgerliga förtecken fortsatt vid makten. Denna består av hela sex partier och trots detta är den inte i majoritet; också i det fallet skulle en enad opposition kunna blockera besluten. Men inte heller här finns någon samlad opposition. Av samma skäl som i rikspolitiken: andra partier samverkar inte med SD. I många kommuner inträffade betydande svängningar och olika majoritetskonstellationer uppstod. Detta gäller generellt i landet¹. Dessa

förhållanden och andra som vi återkommer till antyder att den politiska situationen på flera nivåer kännetecknas av en ökad instabilitet.

Perspektiv: val och politisk stabilitet

Formen för vår demokrati är representativ, dvs. väljarna röstar fram politiska representanter med uppdraget att fatta beslut som har betydelse för samhället för en viss period. Deltagandet i politiska val får därmed en särskild dignitet. Det är i valrörelser som de politiska partierna presenterar sina program för framtiden och som den politiska debatten intensifieras. Det är i samband med dessa val som politiker bedöms: är man som väljare nöjd med vad som utträttats och har tilltro till att dessa kommer att göra ett gott arbete också i framtiden eller vill man rösta fram andra representanter? Knappt någon förespråkar att man i ett land som Sverige eller i en region som Värmland skulle överge en representativ form av demokrati med alternativa partier att rösta på. Politiken har idag en sådan bredd och en sådan komplexitet att det är svårt för medborgaren i gemen att sätta sig in i alla frågor. Det krävs någon form av arbetsuppdelning både mellan valda och väljare och inom kretsen valda. Frågan är snarare hur denna form kan kombineras med deltagande mellan valen (Esaïasson & Westholm 2006)². (I kapitlet om politiskt deltagande ges en mera utvecklad redovisning av olika demokratiideal).

Farhågor relaterade till det politiska systemet har i olika sammanhang lyfts fram. I en nordisk studie för några år sedan omfattande parlamentariker uttrycktes oro för det politiska systemets legitimitet och där pekades på: *"medborgarnas apati, minskat förtroende för politiker och minskat inflytande för politiska partier. I tillägg förväntar de att journalister och massmedia blir mer inflytelserika och att tendensen till populism och kortsiktiga lösningar tar över från långsiktig planering i policyprocessen (Narud & Valen 2000)"* (i Narud & Aalberg 1999:35) (min översättning).

Varje politiskt system behöver ett mått av stabilitet för att kunna hantera svåra samhällsfrågor och för att kunna agera långsiktigt och ansvarstagande (SOU 2008:125). Detta gäller oavsett nivå: internationell, nationell, regional eller kommunal. En viktig del av en sådan stabilitet skapas av väl fungerande institutioner. För de allra flesta människor handlar det om att den samhällsservice som den offentliga sektorn är ansvarig för fungerar i vardagen. Vidare är det helt centralt att demokratins och rättsstatens principer följs. I detta ingår att politiska förslag blir granskade och diskuteras offentligt, liksom att beslut blir verkställda på ett effektivt sätt. Samtidigt får man inte glömma det mest grundläggande: det handlar om ett folkstyre. I ett sådant måste det förstås finnas ett utbyte mellan de folkvalda och folket. Leif Lewin (1970) utvecklade vad han benämnde "den interaktiva demokratin" där just denna aspekt var central. En anknytande fråga är hur de valda skall reagera på de folkliga initiativen. I dagens samhälle kan det komma mätningar av opinioner med bara några dagars intervall. Vi vill, å den ena sidan, att den politiska församlingen skall vara representativ och spegla alla viktiga åsiktsriktningar och erfarenheter och för detta är partiväsendet viktigt. Å den andra

sidan är det således önskvärt att de politiska församlingarna är effektiva beslutsorgan med förmåga att föra en mera sammanhållen politik. Även om det institutionella fungerar väl kan det politiska systemet präglas av instabilitet av andra skäl och då främst politiska. Majoritetssituationen kan vara ytterst komplex och relationerna mellan politiska partier och deras företrädare vara starkt konfliktfylld. Tilliten kan saknas på ett mellanmänniskt plan. Politik på olika nivåer kräver skicklighet både när det gäller att förstå komplexa frågor och i att finna accepterade lösningar på dessa. I det politiska ledarskapet ingår att föra ut och på ett övertygande sätt kunna motivera beslut som kan rymma svåra dilemman (Möller 2016). Den ekonomiska och personella situationen sätter gränser.

I vår förra studie (Norell 2012a och 2012b) betonades strukturens betydelse för den värmländska politiken. Hur den strukturella situationen – som vi mäter denna i demografisk sammansättning och förändring, utbildningsnivå, näringsstruktur med mera – speglar behov och resurser, påverkar kommunens finanser, vidare den politiska dagordningen, sammansättningen av mobiliserande institutioner (föreningsliv mm) samt politiska majoritetsförhållanden. Strukturella förhållanden förändras endast långsamt. I årets studie genomförs en uppföljning av något mera begränsat slag (se inledningskapitlet). Denna bekräftar i stor utsträckning den tidigare studiens resultat: många värmlandskommuner befinner sig i en strukturellt sett utsatt position. Den finansiella situationen är också pressad för många med begränsade reserver.

Varför röstar vi som vi gör?

Låt oss göra några nedslag i grundläggande modeller för att förklara människors partival. Vi har i den här studien fäst stort avseende vid de strukturella skillnaderna mellan kommuner. Dessa skillnader speglar olikheter i levnadsvillkor för människor och kan därmed utgöra en bas för de erfarenheter som dessa gör och som påverkar verklighetssyn, attityder, normer och värderingar. Erfarenheterna kan vara kopplade till sådant som kön, klass och generation (och inte minst kombinationen av dessa!). De olika erfarenheterna påverkar också hur vi ser på oss själva och vilka vi identifierar oss med. Genom att politiska partier har utvecklats ut särskilda konfliktdimensioner som också kan knytas till särskilda sociala grupper får vi också en koppling mellan social struktur och röstningsbeteende (Lipset & Rokkan 1967). De sociala egenskaperna påverkar politiska preferenser (Lazarsfeld m. fl. 1944). Genom sin grupp tillhörighet kan man således känna identifikation med ett visst parti (Campbell m. fl. 1960). Ett utslag av detta är klassröstandet: att arbetare röstar socialistiskt och medelklassen borgerligt.

Denna förklaringsmodell knyter närmare till en mera känslomässig anknytning än en instrumentell till ett visst politiskt parti. Partivalet avser primärt väljarens attityder till tre aspekter av politik: till särskilda kandidater, till politikens innehåll (ideologi) och till särskilda kopplingar till sociala grupper (Narud & Aalberg 1999:23). Var och en av dessa kan oberoende av de andra starkt påverka partivalet. Man kan

således känna stort förtroende för en specifik politisk ledare eller vara starkt berörd av en särskild ideologi. Detta kan även ses som mekanismer som ger stabilitet åt ett politiskt system. Om väljarna känner stark partiidentitet blir svängningarna mindre mellan olika val. Dessa tjänar främst som kanaler eller mellanliggande variabler mellan identifikation och faktiskt röstande. Identifikationen påverkar tolkningen av vad som sker i samhälle och politik³. Beroende på partisystemens utformning och sätt att fungera kring särskilda skiljelinjer kan en identitet komma att omfatta flera partier i vad vi idag ofta refererar till som partiblock: man kan uppfatta sig som till exempel borgerlig eller socialist. Över tid har olika borgerliga partier dominerat och förmått fånga den så kallade allmänborgerliga väljaren. I ett internationellt perspektiv har det förhållandet att kopplingen mellan väljarnas sociala egenskaper och partipreferenser försvagats varit föremål för en omfattande forskning (Clark & Lipset 2001).

Klassröstandet knyts till skiljelinjen arbete/kapital. Det är den ekonomiska strukturen som uppfattas som väsentlig. Ett parti kan uppfattas som företrädare för en social klass; att inte rösta på "sitt" parti kan ses som närmast ett förräderi. Med ökat välstånd och mindre tydliga klasskillnader och inte minst klassresor i efterföljden av utbildningsrevolutionen öppnar sig fler alternativ. Andra politiska dimensioner som knyter mera an till attityder och sakfrågor öppnar sig. Kanske underlättas även ett mera kalkylerat och rationellt röstande: vad gynnar mig bäst (Listhaug 1997).

Med en annan social sammansättning där industrisamhällets tydliga uppdelning inte längre dominerar ökar utrymmet för sakfrågors betydelse, liksom för andra ideologiska dimensioner än den i Sverige så starka vänster-högerdimensionen (se kapitlet om ideologiska orienteringar). Samtidigt får vi inte glömma att partier går till val på program med en mängd olika förslag och uppfattningar. Det är inte orimligt att tänka sig att även väljare gör helhetsbedömningar utifrån mera diffusa preferenser. Man kan tycka att ett visst parti har en rimligt god politik sammantaget. I litteraturen om röstande finns en så kallad "directional theory" (Narud & Aalborg 1999:32f). Enligt denna räcker det sällan för ett parti att vara allmänt gott, det måste markera sig tydligt i någon eller några frågor som också väljarna uppfattar som centrala. Betydelsen av att få den politiska debatten att handla om de frågor där man har en markerad position lyfts allt mera fram. Frågor kan komma att uppmärksammas i media som får starkt genomslag på opinionen. Det kan handla om flyktinkatastrofer, miljökatastrofer, skandaler relaterade till politiker eller andra framträdande personer med mera. En näraliggande och ofta uppmärksammat perspektiv handlar om "issue-ownership" eller sakägarskap dvs., att partier förknippas starkt med en position i en viss fråga. Det kan finnas en tendens att man söker källor som bekräftar ens egen position och som tydliggör skillnaden mot andras uppfattning. Det blir viktigt för partier att få valdebatten att handla om just dessa frågor.

Sin tydligaste instrumentella form får röstningsbeteendet hos Anthony Downs (1957). Utgångspunkten är ett resonemang som utgår ifrån en renodling: en politisk huvuddimension med två politiska grupperingar som konkurrerar om makten och med väljare som är rationella och som vill tillgodose ett egenintresse kanske främst av ekonomiskt slag. Partierna kommer då att försöka locka till sig medianväljaren och detta medför att dessa kommer att dras mot mitten. Utgångspunkten är att partier ytterst strävar efter att få makt, mer än att skapa ett visst samhälle. Att tillskriva väljare ett mått av rationalitet i meningen att dessa har en bild av vad som utträttats och även en föreställning om vad som kan förväntas, genom att till exempel följa politik i media, är förstås inte realistiskt. Vad man värderar behöver inte vara direkt förbundet med ett egenintresse i snäv mening (se nästa avsnitt).

Röstning kan förstås även påverkas av taktiska skäl: att man vill garantera att ett näraliggande parti klarar gränsen för mandat och därför inte röstar på sitt egentliga favoritparti.

Låt oss med denna korta allmänna översikt som bakgrund till att närma oss det värmländska fallet med fokus på kommuner.

Kontexten

Politiska val äger rum i särskilda kontexter: internationella, nationella, regionala och lokala. Samhället och det politiska livet bevakas intensivt av olika medier. Människor påverkas av de frågor som uppmärksammas och de relaterar till sin egen situation men många har ett vidare perspektiv. Det förekommer även en "överspilling" mellan händelser på olika nivåer. En oro för vad som pågår internationellt kan komma att påverka ens partival till Riksdagen. En ofta diskuterad fråga är hur den nationella debatten påverkar kommunvalet. Vi vet från en värmländsk erfarenhet att händelser på regional nivå i början på 2000-talet, med nedläggningar av akutsjukvård i Kristinehamn och Säffle även kom att starkt påverka kommunvalet i dessa kommuner (Norell 2012b).

Många svenska studier har visat att (uppfattningen om) hanteringen av ekonomin varit av stor betydelse för Riksdagsvalet: det parti eller block som uppfattats sköta ekonomin bäst har även blivit belönat (Oscarsson & Holmberg 2011). Detta var särskilt viktigt under 1990-talskrisen och valen efter att ekonomin hade stabiliserats. Vilka var då de stora frågorna i 2014 års val? I ett internationellt perspektiv framstod Sverige som ekonomiskt sett lyckat. Effekterna av finanskrisen 2008-09 var inte bestående och Sverige var heller inte direkt berört av euro-problematiken: BNP-tillväxten var relativt god, bytesbalansen kraftigt positiv, inflation och räntor mycket låga och arbetslösheten i stort sett oförändrad, fast på en relativt hög nivå; reallönerna hade stigit för de flesta i nästan tjugo år. Det var andra frågor som uppmärksammades. En sådan var de jämförelsevis svaga och allt sämre svenska studieresultaten så som dessa mättes i de så kallade PISA-studierna. Den svenska flykting- och invandringspolitiken, som i ett europeiskt perspektiv var den överlägset mest generösa, var inte dominerande i debatten även om SD försökte lyfta

denna; de övriga riksdagspartierna hade en relativt likartad syn i frågan. Denna kom att få en helt annan aktualitet ett år senare, under hösten 2015.

Enligt den valundersökning som SVT genomför på valdagen bland mer än 12 000 väljare fanns ingen helt dominerande fråga för väljarnas partival: skola och utbildning låg högst följt av sjukvård, svensk ekonomi, social välfärd, sysselsättning, äldreomsorg mm; flykting- och invandringsfrågan fanns först på fjortonde plats! (VALU 2014). Från vår studie av värmlänningarnas uppfattning (se inledningskapitlet) om viktigaste problem lyfts särskilt frågor som dels anknyter till sysselsättning, dels till grundläggande samhällsservice: sjukvård, äldreomsorg och skola. I tre värmlandskommuner genomfördes folkomröstningar i skolfrågor som särskilt berörde landsbygden och nedläggningen av skolor. Även i andra kommuner var den problematiken aktuell. I några andra kommuner och på särskilda orter hade flyktingmottagandet fått mycket stor omfattning. Ledande politiker uppfattade situationen som svår när det gällde att klara den service som förväntades. Det pågick också en nationell debatt om ojämnt mottagande: vissa kommuner fick en stor belastning medan andra inte påverkades alls då där inte fanns bostäder att inrymma migranter (se även inledningskapitlet för statistikuppgifter om Värmland). Lokalt kan andra frågor ha särskild aktualitet och betydelse, vilket vi skall återkomma till.

Mot ökad instabilitet?

Som nämns ovan fick vi minoritetsstyren både i Riksdagen och i landstinget i Värmland (LiV). Det finns ett antal tendenser som varit tydliga i senare års svenska val och som påverkar politiken. Andelen väljare som har en klar partiidentitet minskar men inte det politiska intresset (Oscarsson & Holmberg 2011). Antalet politiska partier med rimlig möjlighet att ta sig in i beslutande församlingar på olika nivåer förefaller öka. De sex partier som starkt förknippas med VH-skalan – V och S på den socialistiska sidan och M, C, FP/L och KD i den borgerliga alliansen – förlorar i stöd i förhållande till övriga partier (Norell 2012b). Till detta kommer att väljare har en tendens att bestämma sig allt senare under valrörelsen och inte så få på valdagen! I konsekvens med detta är röstsplitringen betydande; det är alls inte självklart för många att rösta på samma parti i de olika valen. Sett i ett systemperspektiv innebär detta sammantaget att situationen blir mera instabil. Den ställer den politiska eliten inför svåra avgöranden då det gäller att finna koalitionspartner och samverkansformer. På kommunal nivå kan detta få oväntade lösningar med konstellationer som inte var vanliga om vi går några val tillbaka⁴. Hagevi (2015) diskuterar i termer att ett nytt politiskt landskap håller på att etableras.

Det mest centrala för stabiliteten i ett politiskt system är ändå att det finns en tydlig majoritet som även har förmågan att hantera svåra politiska frågor, medan det instabila kännetecknas av svårigheter att forma majoritet och att hantera politiska dilemman. Det är samtidigt viktigt att betona att ett politiskt system kan bli alltför stabilt och förlora i receptivitet; vi skulle kunna tala om ett system kännetecknat

av rigiditet. Det kan vara en svår avvägning mellan stabilitet och lyhördhet. Var den ideala avvägningen går kan knappast fastställas.

Syfte, perspektiv och disposition

Syftet med detta kapitel är att analysera 2014 års val. Vi kommer främst att behandla kommunvalet men kommer också att beröra landstingsvalet, det värmländska riksdagsvalet och valet till EU-parlamentet. Det är framför allt utifrån ett systemperspektiv som studien genomförs och som sagt med särskild fokus på det lokala politiska systemets grad av stabilitet.

Vi skall se på den mera långsiktiga trenden i de värmländska valen, med fokus på dels blockskillnader, dels relationen mellan ”blockpartier” och övriga. Den första delen av analysen utgår från *offentlig valstatistik* och har i stor utsträckning länet i dess helhet som analysenhet. Därefter går vi över till att mera specifikt analysera 2014 års val. Vi jämför utfallet mellan de olika valen 2014 och mellan 2014 års och det föregående. Resultatet år 2014 analyseras utifrån fyra olika mått: *faktiskt resultat* (i procent eller mandat), *lokalpolitisk trend*, LPT, (förändring från föregående val i procent), *lokalpolitiskt förtroendekapital*, LPFK, (procentuell skillnad i valresultat mellan kommunval och riksdagsval för visst parti) samt *partiturbulens*, PT, (genomsnittlig procentuell förändring för fullmäktigeparti från föregående val).

Konsekvenserna på kommunnivå diskuteras och inte minst påverkan på majoritetssituationen. Här är kommun analysenhet. Huvudfrågeställningen är varför valresultatet blev som det blev. Vi har särskilt följt regionala medier och i synnerhet de värmländska dagstidningarna för att identifiera viktiga sakfrågor som kan förväntas påverka valresultatet lokalt. Till detta har vi fört samtal med initierade personer; sådana som under många år följt politiken och verkat i dess omedelbara närhet.

Vi övergår därefter till att fokusera på individnivån. En fördjupad studie görs av partiernas förankring både sociodemografiskt och ideologiskt: vad kännetecknar de typiska partisympatisörerna? Och i vilka kretsar är de olika partierna särskilt svaga? Vi analyserar också klassröstandet: var förekommer detta främst? Vidare: vad är typiskt för de som splittrar sina röster och de som väljer att personrösta? En helt central källa för analysen på individnivå är förstås vår medborgarstudie som gick ut en vecka efter valet. Vi avslutar med en mera försöksmässig diskussion om de värmländska kommunerna som politiska subsystem. Låt oss först se på EP-valet som blev något av ett mellanspel.

EP-valet 2014⁵

Valet till EU-parlamentet inträffade i juni 2014, tre månader innan de traditionella valen andra söndagen i september. Det fick därmed funktionen av indikator till riksdagsvalet, med dess särskilda status. Andra val och i synnerhet sådana som inträffar under en mandatperiod för ett parlamentsval har beskrivits som ”andra

rangens val” (Reif & Schmitt, 1980); de får karaktären av opinionsmarkeringar. Det kostar mindre att reagera mot en sittande regering i sådana val än då det verkligen gäller regeringsmakten. Valdeltagandet har varit relativt lågt i EP-valen. Många har uppfattat att möjligheterna att påverka varit begränsade. Förtroendet för EU generellt och för politiker och byråkrater i denna institution har genomgående varit lågt. Det har också varit svårt för många att förstå beslutssystemen och hur de olika institutionerna verkar⁶. Sammantaget innebär detta att utfallet av EP-valet blir mer osäkert än vad som kännetecknar till exempel ett riksdagsval. Utrymmet för små och profilerade partier är större. Så har till exempel partier som Novemberlistan och Piratpartiet (PP) haft svenska mandat i EU-parlamentet.

Starka personligheter med markerad profil i särskilda frågor kan påverka i större utsträckning än vad som varit vanligt i riksdagsval. FP/L:s Marit Paulsen är ett exempel från senare års val. En konsekvens av att valdeltagandet är relativt lågt är att resursstarka väljarkategorier kan få ett oproportionerligt inflytande. Tre politiker fick ett särskilt omfattande stöd genom personröstning: Lars Adaktusson, KD (49 procent), Marit Paulsen, FP/L (39 procent) och Soraya Post, FI (37 procent). Hälften av alla röstande i EP-valet personröstade mot cirka en fjärdedel i de andra valen (se för övrigt tabell 17).

Tabell 1 EP-valet 2014, i jämförelse med 2009, för riket och Värmland, procent (mandat)

Parti	Riket 2014	Riket 2009	Skillnad	Värmland 2014	Värmland 2009	Skillnad
M	13,7 (3)	18,8 (4)	– 5,1	11,2	14,8	– 3,6
C	6,5 (1)	5,5 (1)	+1,0	8,1	7,6	+0,5
FP/L	9,9 (2)	13,6 (3)	– 3,7	8,6	11,8	– 3,2
KD	5,9 (1)	4,7 (1)	+1,2	5,9	4,1	+1,8
S	24,2 (5)	24,4 (6)	– 0,2	31,8	31,2	+0,6
V	6,3 (1)	5,7 (1)	+0,6	6,6	6,5	+0,1
MP	15,4 (4)	11,0 (2)	+4,4	12,4	9,2	+3,2
SD	9,7 (2)	3,3	+6,4	9,4	3,3	+6,0
FI	5,5 (1)	2,2	+3,3	3,8	1,2	+2,6
PP	2,2	7,1 (2)	– 4,9	1,7	6,4	– 4,8
Övriga	0,7	3,7	– 3,0	0,6	3,9	– 3,3
Summa	100	100	0	100	100	0
Valdeltagande	51,0	45,5	+5,5	48,0	40,8	+7,2

Källa: Valmyndigheten

Valdeltagandet steg betydligt i jämförelse med år 2009. På riksnivå passerades nu femtio procentsstrecket. Även i länet var ökning betydande: från knappt 41 procent till 48. Valet var en stor framgång för MP, som blev näst störst parti och fördubblade sitt mandatantal till fyra, för SD som fick två och för FI som fick ett mandat; de båda senare har inte varit representerade i EU-parlamentet tidigare. M och FP/L gjorde svagare val än tidigare och förlorade var sitt mandat. PP som var överraskningen i det förra valet tappade nu båda sina mandat. De värmländska väljarna följde rikstrenden (se tabell 1). Utfallet av valet till EU-parlamentet skapade särskilda förväntningar inför septembervalen.

Värmländska val 1973-2014 med fokus på blockskillnader

Den långsiktiga trenden

Socialdemokratin har historiskt haft en stark ställning i Värmland, inte minst i kraft av industrins stora betydelse. Industrierbetarna har utgjort en viktig väljarbas för detta parti. Även om antalet anställningar i industrin kraftigt reducerats de senaste decennierna i samband med introducerandet av ny teknik och omfattande rationaliseringar gäller fortfarande att ett eller flera stora företag är viktiga arbetsgivare i ett antal värmländska kommuner (se till exempel Ekonomifaktas kommunredovisning).

Styrkeförhållandena mellan de politiska blocken påverkas förstas av den mera generella valvinden. Sett i ett längre perspektiv, sedan den nuvarande kommunstrukturen fastlades i och med 1973 års val och fram till 2010, har i Värmland det socialistiska blocket i genomsnitt varit cirka åtta procentenheter starkare än det borgerliga (Norell 2012b:129; All 1998).

Åren 1998 till 2010 fanns en tydlig trend: skillnaden mellan blocken minskade från drygt fjorton procentenheter till 3,5. Detta mönster bröts i 2014 års val då denna återigen steg till över det gamla genomsnittet (se tabell 2). Orsaken till ökningen var dock inte att de socialistiska partierna gjorde ett anmärkningsvärt gott val utan att de borgerliga gjorde ett sällsynt svagt sådant. Även de socialistiska partierna minskade sitt stöd samlat för de tre septembervalen, fast mera marginellt.

Tabell 2 Genomsnittliga blockskillnader för riksdagsval, landstingsval och kommunval sammantaget 1998-2014 (procent)

Val/Politiskt block	S+V	M+C+FP/L+KD	Totalt	Skillnad
1998	53,5	39,3	92,8	14,2
2002	50,3	40,0	90,3	10,3
2006	47,7	42,0	89,7	5,7
2010	45,7	42,2	87,9	3,5
2014	45,0	35,4	80,4	9,6

Källa: Valmyndigheten, en bearbetning

Ser vi historiskt finns en tydlig trend när det gäller de traditionella politiska blockens styrka: andelen väljare som röstar på de sex partier som traditionellt knyts till ett socialistiskt (S + V) och ett borgerligt block (M + C + FP/L + KD) minskar stadigt. Under perioden 1973-94 röstade i genomsnitt 97 procent av väljarna på något av dessa sex partier. Procentandelen har gradvis sjunkit för att i 2010 års val uppgå till 88 och i 2014 års val till cirka 80. Den viktigaste orsaken är förstas SD:s framgång. En mera generell konsekvens är som påpekats att bildandet av majoriteter blir en mera komplicerad historia. I synnerhet som inget annat parti vill samarbeta med det nu starka SD.

Ett annat sätt att illustrera skillnaden är att jämföra blockens styrka de två senaste kommunvalen (tabell 3). Vi finner då att de sex blockpartierna tappade 7,3 procentenheter till MP, SD och övriga, huvudsakligen lokala partier.

Tabell 3 Kommunvalen i Värmland 2010 och 2014, sammanfattade efter politiska block mm (procent)

Politiskt block	2010	2014	Förändring	
S + V	46,0	44,8	- 1,2	}
M + C + FP + KD	43,4	37,4	- 6,0	
MP	4,9	5,6	+0,7	}
SD	3,5	8,7	+5,2	
Övriga	2,1	3,6	+1,5	
Totalt	99,9	100,1	0	

-7,3

+7,3

Källa: Valmyndigheten, en bearbetning

2014 års val

Grundmönster

Mot bakgrund av vår kunskap om Värmlands näringsstruktur blir vi inte förvånade av att än en gång notera att S är betydligt starkare i Värmland än i riket (se tabell 4). Även C är av tradition starkt i vårt län och detta har särskilt gällt i kommunval. Övriga borgerliga partier är genomgående svagare i länet än i riket. Detta gäller speciellt för M. Inte heller V, MP och SD når samma nivåer i Värmland som i landet i dess helhet. Även kategorin "övriga partier" ligger lägre i kommun- och riksdagsval, men inte i landstingsval: Sjukvårdspartiet i Värmland (SiV) höjer här talen till över riksgenomsnittet. Värmland är således inget Sverige i miniatyr i detta avseende. Det är kopplingen till de så kallade skogslänen som är starkare. Intressant att notera är dock att Värmland nu ligger marginellt över riksgenomsnittet då det gäller valdeltagandet för samtliga dessa tre val⁷.

Tabell 4 Värmland i förhållande till Sverige i dess helhet vid 2014 års val (procent)

	RD-val Sverige	RD-val Värmland	LF-val Sverige	LF-val Värmland	KF-val Sverige	KF-val Värmland
M	23,3	19,6	21,5	16,0	21,6	17,4
C	6,1	7,4	6,3	8,6	7,9	11,1
FP	5,4	4,1	6,3	4,5	6,6	5,1
KD	4,6	4,0	5,2	4,5	4,0	3,8
S	31,0	39,1	32,9	40,2	31,2	39,1
V	5,7	5,2	7,1	5,8	6,4	5,6
MP	6,9	5,2	7,2	5,1	7,8	5,6
SD	12,9	12,6	9,1	8,4	9,3	8,7
Övriga	4,1	2,7	6,0	7,1 *	5,3	3,6
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Valdeltagande	85,8	86,0	82,4	82,7	82,8	83,2

Kommentar: All valstatistik har Valmyndigheten som källa. * Varav SiV 6,4 procent

Väljer vi att ta förändringen i riksdagsvalet för riket mellan 2010 och 2014 som en utgångspunkt – rikstrenden – för att analysera utfallet i Värmland framträder ett alternativt mönster (tabell 5). Som konstaterades redan inledningsvis kom M att göra ett sällsynt svagt riksdagsval, men också de andra borgerliga partierna tappade väljare. S och V fick marginellt ökat stöd. MP, som mot bakgrund av resultatet i EU-valet hade stora förväntningar, fick ett sämre utfall än 2010. Den stora vinnaren var SD som mer än fördubblade sina röster. Även FI gick kraftigt framåt men nådde inte över spärren för mandat.

Tabell 5 Valen i Värmland 2014 i jämförelse med 2010 och med rikstrenden i riksdagsvalet (procentdifferenser)

Partival	Rikstrend	RD-val i Värmland	LF-val i Värmland	KF-val i Värmland
M	- 6,7	- 6,1	- 4,9	- 4,1
C	- 0,4	- 0,1	+0,1	- 1,1
FP	- 1,6	- 1,9	- 1,5	- 1,1
KD	- 1,0	- 0,7	+0,9	+0,3
S	+0,4	+0,4	- 0,9	- 1,5
V	+0,1	- 0,6	+0,4	+0,2
MP	- 0,5	- 0,5	+0,6	+0,7
SD	+7,2	+7,8	+4,9	+5,2
FI	+2,7	+1,8	+0,2	+0,5
Övriga	- 0,1	- 0,2	+0,4	+1,0
Summa	0	0	0	0

Generellt gäller att förändringarna för partierna i Värmland från 2010 års val ganska väl följer rikstrenden. M gjorde ett något bättre val i Värmland trots nedgången totalt sett. C som är starka lokalt gjorde ett relativt sett svagt kommunval. Konsekvenserna för den värmländska bänken i riksdagen blev att FP/L förlorade sitt enda mandat och M ett av tre, medan SD fick sitt första. Totalt är det nu elva personer som representerar Värmland mot tolv under den förra mandatperioden.

Fyra sätt att analysera ett valresultat på: faktisk nivå, LPT, LPFK och PT

Inledning

Vi lämnar därmed analysen på aggregerad nivå för länet och övergår till att ha kommun som analysenhet. I den motsvarande analysen för 2010 års val (Norell 2102b) introducerades en modell med tre mått för att bättre förstå utfallet av valet: faktisk nivå, förändring från föregående val – här benämnt lokalpolitisk tendens (LPT) – samt resultat i jämförelse med riksdagsvalet – här lokalpolitiskt förtroendekapital (LPFK). Här skall vi lägga till ytterligare ett mått: partiturbulens i fullmäktige (PT)

Det mest intressanta i sammanhanget är förstås det *faktiska resultatet* och dess konsekvenser för majoritetsförhållandena. I vilka kommuner påverkas till exempel vilket parti som blir ordförandeparti? Var sker förändringar av majoritet? Får vi blocköverskridande koalitioner? Kommer det att finnas kommuner med oklara eller instabila majoritetsförhållanden efter valet? *LPT* mäter den procentuella förändringen från föregående till nuvarande val. Man kan ha gjort ett gott val i förhållande till det förra trots att man inte kommer i majoritet. På motsvarande sätt behöver ett försvagat stöd inte innebära att man förlorar sin position i till exempel en majoritetskoalition. *LPT* kan även mätas i relation till rikstrenden (som i tabell 5). Det är genom att jämföra utfallet i kommunvalet med utfallet i riksdagsvalet för enskilda partier som vi får måttet *LPFK*. Att få en betydligt högre andel röster i kommunvalet än i riksdagsvalet tolkar vi här som att partiet har ett stort lokalpolitiskt förtroendekapital. Även i detta fall kan vi jämföra över tid: har förtroendekapitalet ökat eller minskat? Detta är således ett relativmått. Det nya mått som här introduceras, *PT*, visar på den genomsnittliga procentuella förändringen från föregående val för partier representerade i fullmäktige: i hur stor utsträckning har detta organ skakats om av valresultatet?

Liksom i 2012 års studie kommer vi att särskilt fokusera analysen på de partier som under den gångna mandatperioden har haft ordförandeposten i kommunstyrelsen eller som fick den efter valet. Det är denna position som skiljer ut sig från andra. Vi talar nu om vad som i normalfallet är kommunens ledande politiker. I de flesta kommuner handlar det om den enda politiker som kan ägna sig åt sitt uppdrag på heltid. Det är innehavaren av detta uppdrag som förknippas med makten i kommunen och som får försvara viktiga beslut offentligt. Inte sällan förbinds höga värden på *LPFK* med specifika personer. Detta är dock inte självklart och vi kan inte utifrån vårt material specifikt särskilja om förtroendet väsentligen knyts till

Tabell 6 Valresultat i värmländska kommuner och landstinget 2010 och 2014 för det parti som innehade ordförandeposten i kommunstyrelsen före och efter valet

Kommun	Ord- förande parti	Resultat i RD-val 2010	Resultat i KF-val 1010	Resultat i RD-val 2014	Resultat i KF-val 2014	Skillnad mellan KF-valen 2014 och 2010: LPT	LPFK 2010	LPFK 2014
Arvika	S	39,0	47,2	39,4	47,9	+0,7	+8,2	+8,5
Eda	S****	43,0	30,1	41,8	28,9	- 1,2	- 12,9	- 12,9
	C**	12,3	27,9	11,2	14,3	- 13,6	+15,6	+2,9
	HEL ***	0	21,4	0	27,7	6,3	(21,4)	(27,7)
Filipstad	S	51,8	48,1	46,2	40,6	- 7,5	- 3,7	- 5,6
Forshaga	S	47,2	55,0	46,9	47,3	- 7,7	+7,8	+0,4
Grums	S	48,8	53,2	48,0	51,0	- 2,2	+4,4	+3,0
Hagfors	S	53,7	50,1	54,1	50,6	+0,5	- 3,6	- 3,5
Hammarö	S****	35,1	39,7	37,7	42,5	+2,8	+4,6	+4,8
	M**	31,5	26,7	25,8	20,5	- 6,2	- 4,8	- 5,3
Karlstad	S****	32,9	37,3	34,7	36,0	- 1,3	+4,4	+1,3
	M**	29,9	27,4	23,3	23,1	- 4,3	- 2,5	- 0,2
Kil	S	38,0	40,0	38,8	42,5	+2,5	+2,0	+3,7
Kristinehamn	M****	25,4	27,3	19,3	17,1	- 10,2	+1,9	- 2,2
	S	40,6	38,2	41,2	37,8	- 0,4	- 2,4	- 3,4
Munkfors	S	56,1	52,4	58,1	57,5	+5,1	- 3,7	- 0,6
Storfors	S	50,8	53,2	49,0	43,7	- 9,5	+ 2,4	- 5,3
Sunne	C	16,8	35,5	13,8	20,4	- 15,1	+18,7	+6,6
	S***	32,6	29,6	34,9	29,1	- 0,5	- 3,0	- 5,8
Säffle	C	12,1	27,5	13,6	24,7	- 2,8	+15,7	+11,1
Torsby	S	44,0	47,9	43,5	46,4	- 1,5	+3,9	+2,9
Årjäng	C	14,3	24,9	12,5	24,5	- 0,4	+10,6	+12,0
	S***	31,7	36,2	29,5	29,8	- 6,4	+4,5	+0,3
Landstinget	S****	38,7	41,1*	39,1			+2,4*	
	M**	25,7	20,9*	19,6			- 5,2*	

*Avser Landstingsfullmäktigeval. ** Detta parti fick ordförandeposten efter 2010 års val. *** Detta parti fick ordförandeposten efter 2014 års val.****Detta parti förlorade ordförandeposten efter 2010 års val – är med som anmärkningsvärt exempel.

en specifik person, till ett parti, en partikonstellation eller för den delen en regim bestående av politiker och tjänstemän.

Utfallet i 2014 års kommunval och landstingsval – betydelsen för ordförandeposter

I länet finns ett antal kommuner brukar benämnas industrikommuner och i de flesta av dessa dominerar allt fort S med över 45 procent av rösterna. Detta gäller för Munkfors, Grums, Hagfors, Arvika, Forshaga och Torsby. I de tre förstnämnda med över hälften av rösterna. Vidare har partiet mellan 40-45 procent i Storfors, Kil, Hammarö och Filipstad. I samtliga dessa har S följaktligen ordförandeposten även om den politiska situationen kan vara något turbulent, vilket vi återkommer till. Förutom dessa tio har S ordförandeposter i ytterligare tre, vilket kan vara förvånande då väljarstödet inte är särskilt starkt: Kristinehamn (38 procent), Årjäng (30 procent) och Sunne (20 procent). Konsekvensen av valet blev således att M och C nu endast har en ordförandepost var, i Karlstad och Säffle respektive. Den återstående har det lokala partiet Hela Edas Lista (HEL). Den borgerligt dominerade koalitionen under en M-ordförande leder fortsatt landstinget.

Lokalpolitisk trend (LPT)

Ser vi till ordförandepartierna är det få av dessa som ökade sin procentandel i kommunvalet 2014 jämfört med 2010 (se tabell 6): I Munkfors, Kil, Arvika och Hagfors ökade S något. I andra fall var minskningen i procentenheter mer dramatisk: i C-styrda Sunne (-15,1) och Eda (-13,6), vidare i S-styrda Storfors (-9,5), Forshaga (-7,7) och Filipstad (-7,5), samt i M-styrda Hammarö (-6,2). I genomsnitt minskade ordförandepartiernas röster med hela 3,9 procentenheter! Det var uppenbarligen inte lätt att vara vid makten under den gångna mandatperioden.

Lokalpolitiskt förtroendekapitel (LPFK)

Vi kunde i studien av värmländska kommuner i valet år 2010 konstatera att det fanns ett antal kommuner där ordförandepartiet var betydligt starkare i kommunvalet än i riksdagsvalet (Norell 2012b). Uppenbart hade den politiska ledningen byggt upp ett förtroende som fick som konsekvens att många valde att splittra sina röster och stödjade ett annat parti lokalt än nationellt.

I 2014 års val är dessa jämförelsetal nästan genomgående lägre (se tabell 6). SD:s stora framgång påverkar förstås stödet för dominerande partier. Det förhållandet att stödet för SD är betydligt större i riksdagsvalet än i kommunvalet gör att effekten på detta mått inte blir lika stor. Även lokala partier växte i styrka i några kommuner.

Det är fortsatt tre kommuner där stödet är betydligt högre för ordförandepartiet i kommunvalet än i riksdagsvalet: C i Årjäng (med 12,0 i LPFK), C i Säffle (11,1) och S i Arvika (8,5). Det fjärde högsta värdet på LPFK finns hos C i Sunne men nedgången från 2010 är dramatisk. Ett liknande exempel är C i Eda som också förlorat en stor del av sitt tidigare mycket höga LPFK. Även i Forshaga minskade LPFK kraftigt. Klart negativa tal finns för S i Filipstad (-5,6) och i Storfors (-5,3). Ett tidigare ordförandeparti, S i Eda har mycket svagt LPFK (-12,9). Den genom-

snittliga LPFK för partier som hade ordförandeposten då valet 2010 genomfördes var +3,3 mot +1,7 år 2014.

Partiturbulens (PT) i fullmäktige

2014 års val innebar betydande förändringar för många ordförandepartier i de värmländska kommunerna, men hur stor var turbulensen generellt i fullmäktige? I tabell 7 redovisas ett mått för denna avseende 2014 men också bakåt för att ge perspektiv. 2002 års val påverkades starkt av nedläggningsbesluten rörande akutsjukvården i Kristinehamn och Säffle. I den senare kommunen ändrades, upp eller ned, den genomsnittliga procentandelen för ett fullmäktigeparti med hela 7,5. Turbulensen var med andra ord extrem. Även i landstinget och i Kristinehamn fick detta stora återverkningar. I flera fall fortsatte turbulensen även till valet därefter. Etableringen av lokala partier medverkar inte sällan.

Ser vi till 2014 års PT kan vi konstatera att den genomsnittliga förändringen uppgick till 2,8 procentenheter, vilket var lika hög siffra som 2006 men högre än både 2010 och 2002 på kommunal nivå. Turbulensen var störst i Sunne, Eda, Filipstad och Årjäng. Men även Storfors ligger högt. Minst turbulens fick vi i Arvika, Karlstad, Grums, Hammarö och Torsby.

Vi skall nedan närmare diskutera vad som kan ha orsakat dessa resultat.

Tabell 7 *Grad av politisk turbulens i kommunvalet. Genomsnittlig procentuell förändring från föregående val för partier representerade i fullmäktige*

	2014 jämfört med 2010	2010 jämfört med 2006	2006 jämfört med 2002	2002 jämfört med 1998
Arvika	1,7	1,2	2,2	
Eda	4,1	3,5	2,6	
Filipstad	4,0	2,1	2,3	
Forshaga	2,4	1,0	1,7	
Grums	1,9	2,7	3,8	
Hagfors	2,4	1,0	2,4	
Hammarö	2,1	1,8	2,3	
Karlstad	1,7	1,5	2,0	
Kil	2,3	1,6	3,9	
Kristinehamn	2,6	2,0	4,7	4,0
Munkfors	3,1	1,7	4,7	
Storfors	3,5	4,8	1,1	
Sunne	4,2	0,9	2,5	
Säffle	2,3	2,6	4,9	7,5
Torsby	2,2	1,7	1,9	
Årjäng	3,9	3,7	2,4	
Samtliga kommuner	2,8	2,1	2,8	2,2
LiV	1,6	1,4	3,1	5,1

Faktorer som påverkar det kommunala valresultatet

Vi har tidigare konstaterat att det finns en stark koppling mellan valresultatet på riksnivå och resultatet i Värmland. Tidigare studier har visat att ideologisk orientering är viktigare för röstningen i Riksdagsval än i kommunval (Johansson 2010). I det senare fallet kan vi förvänta att frågor på ett mera praktiskt plan med lokal anknytning spelar in. Den strukturella situationen och kommunfinanserna påverkar frågornas karaktär och handlingsutrymmet att agera.

Även om riksdagsvalet är det klart dominerande i massmedier och i den allmänna debatten så ges också utrymme åt regionala och lokala frågor. Under de senaste valen har röstsplittningen legat på drygt trettio procent; ungefär tredje väljare ger sin röst åt mer än ett parti i de tre samtidiga valen: riksdagsval, landstingsval och var kommunval (Holmberg & Oscarsson 2004; jämför även Oscarsson & Holmberg 2011). Detta är en indikation på att väljarna i betydande utsträckning förmår särskilja de olika nivåernas politik och verksamhet från varandra. Det har också funnits särskilda sakfrågor som engagerat medborgarna lokalt. Ett antal kommuner i länet har under kort tid mottagit, i förhållande till befolkningen och sett i ett europeiskt perspektiv, många flyktingar. Både lokalsamhället och behoven av kommunal service påverkas förstås starkt av denna förändring. Detta är som allom bekant SD:s profilfråga och det är inte svårt att se kopplingarna mellan stort mottagande och ett stärkt SD.

I 2014 års val fick SD i Värmland 12,6 procent i riksdagsvalet och mot 8,6 i kommunvalet. I riksdagsvalet fick detta partiet mer än tio procent av rösterna i alla kommuner utom Karlstad (9,6 procent) och Hammarö (8,3), med högst värden i Filipstad (21,3), Årjäng (18,4) och Storfors (17,5). I kommunvalet var stödet störst i Filipstad (17,6), Säffle (13,8), Hagfors (13,6) och Storfors (13,0). SD:s svagaste kommuner var Hammarö, Eda, Karlstad och Munkfors (5,4 – 6,8). Genomför vi en korrelationsanalys (Pearsons r) av relationen mellan andelen mottagna på asylboenden och SD:s röstandel i kommunvalet uppgår denna till 0,81, vilket är anmärkningsvärt högt.

I den nationella debatten har skolfrågan varit starkt fokuserad. Det har handlat om PISA-undersökningen och svenska elevers svaga resultat. Vidare har diskuterats behoven av ordning och reda i klassrummen, vikten av traditionellt lärande och betyg samt om huvudmannaskapet bör åter till staten. I kommunpolitiken har den sakfråga som engagerat snarare gällt lokaliseringen och inte minst nedläggningen av skolor. För kommuner med såväl en strukturellt pressad situation till exempel med minskande och åldrande befolkning, som en finansiellt svag situation är det naturligt att hela tiden söka sätt att reducera kostnader. Ett typiskt område för sådana försök är skolorganisationen. Då elevunderlaget minskar i delar av en kommun ser ledningen möjligheten att effektivisera genom att lägga ned mera perifera skolor och att fylla på klasserna på centralorten. Detta argument kombineras med andra som att kvaliteten blir bättre i undervisningen och sårbarheten mindre. Förslag av detta slag möter nästan alltid motstånd och det sker då en lokal mobilisering.

Argumentationen följer olika spår. Ett är att resor med skolskjutsar är slitsamma för barnen. Ett annat är att den lokala skolan ger stor trygghet som man riskerar förlora. Ett tredje fokuserar på den mindre ortens fortlevnad: det hävdas att utan skolan kommer lokalsamhället att sakta dö ut. Gradvis har annan samhällsservice och privat service försämrats och detta kan vara droppen som får bägaren att rinna över. Det är heller inte ovanligt att de kalkyler som förvaltningen presenterar över besparingar ifrågasätts. I länet förde situationer liknande den ovan beskrivna fram till folkomröstningar i tre kommuner under senare delen av den förra mandatperioden, i respektive: Sunne, Årjäng och Grums⁸. I samtliga fall segrade den lokala opinionen mot kommunledningen. I Sunne bildades ett särskilt parti med fokus på denna fråga – Hela Sunne – som fick nära 13 procent i kommunvalet. Men också i andra kommuner har denna problematik varit aktuell, till exempel i Eda. I åtminstone tre av dessa kommuner påverkades valresultatet i betydande grad av denna fråga.

Båda dessa frågor kan knytas till större samhällsförändring och till nationell politik: urbaniseringen och det minskade antalet barn i glesare befolkade områden samt migrationen. Det finns förstås andra lokala frågor som kan skapa starka känslor och uppmärksamhet i medier: myggplågan i Deje (Forshaga kommun); kraftigt höjt arvode för kommunalrådet i Storfors; konflikten mellan villaägare och det kommunala energibolaget på Hammarö för att ta tre exempel som uppmärksammas i media och som vi också skall återkomma till.

Ett kommunval påverkas inte bara av rikstrend, ideologi, struktur och särskilda sakfrågor. En annan faktor är utbudet av alternativa partier och karaktären på dessa. Genom blockpolitikens starka ställning är det särskilt de icke-blockrelaterade som är av intresse. Här finns MP som har för vana att då de befinner sig i en vågmästarroll förhandla med båda blocken för att få ut mesta möjliga i form av politiska poster och politisk inriktning. I samband med 2010 års val bytte MP partner i samtliga de fyra fall där de var vågmästare! Efter 2014 års val fortsatte man att samarbeta med de borgerliga partierna i Karlstad och i landstinget och med de socialistiska i Kristinehamn. Partiet blev också delar av majoritetskoalitioner i Forshaga och i Filipstad, kommuner som S gick kraftigt tillbaka i. I Hammarö var partiet del av en borgerlig majoritet efter år 2010 års val. År 2014 skulle MP bli vågmästare om man bytte sida och stödde det socialistiska blocket. I det fallet skapades dock en blocköverskridande majoritet utan MP.

I Värmland har särskilt ett regionalt parti med också lokal koppling, Sjukvårdspartiet i Värmland, (SiV), och ett lokalt parti, Hela Edas Lista (HEL), varit etablerade under längre tid. I årets val tillkom ett parti av betydelse: Hela Sunne. Även i Filipstad finns ett lokalt parti representerat. SiV finns nu endast representerat i landstinget och i Säffle. I både fallen är partiet delar av en borgerligt styrd majoritetskoalition. I turbulenta Eda gick HEL kraftigt framåt och fick till och med ordförandeposten! I Sunne blev det nya partiet del av den koalition som styr kommunen.

Typiskt är att mindre etablerade partier i kombination med en svår strukturell situation och måttligt till obefintligt inflytande medför fragmentering. I Filipstad gjorde som framgått SD ett starkt val i ljuset av den stora flyktinginvandringen. Detta parti har hittills haft uppenbara svårigheter i kommunpolitiken med brist på kandidater, avhopp och passivitet som typiska inslag. Av partiets sex mandat finns våren 2016 bara tre med den partibeteckningen kvar, två benämns ”utan partitillhörighet” och ett mandat saknar företrädare, ett ”tomt mandat”. Således finns i Filipstad elva olika beteckningar på fullmäktigemandaten.

Just förekomsten av ”politiska vildar”, dvs. politiskt valda som lämnat sitt parti, påverkar systemets stabilitet. I slutet av den förra mandatperioden fanns det 169 sådana i fullmäktigeförsamlingarna i landet och ett och ett halvt år in på den nya mandatperioden uppgick antalet till 118. Av dessa fanns sex stycken i Värmland. Kommunerna som berörs är förutom Filipstad (2) även Arvika, Forshaga, Hagfors och Torsby. Det handlar framför allt om tidigare SD-ledamöter men även andra partier är berörda (DN2016-03-5). Som statsvetaren David Karlsson påpekar i en intervju i den aktuella artikeln behöver en politisk vilde inte bry sig om konsekvenserna då de inte kommer att kandidatera för sitt parti i framtiden. I enstaka fall kan majoritetsförhållandena även påverkas.

Konfliktnivån i fullmäktige och ordförandens styrka är faktorer som kan förväntas påverka karaktären på den lokala politiska kulturen och förmågan att komma till beslut i svåra frågor (Norell 2012b). LPFK är i vissa fall nära förbundet med särskilda framträdande politiker och skiften på ordförandeposter är också en faktor att ta i beaktande.

Kommunvis redovisning

Låt oss som avslutning på denna del försöka väga samman de olika faktorerna och relatera dessa till de olika kommunerna. Vi skall återkoppla till analysen i inledningskapitlet om strukturell och kommunfinansiell situation. I tabell 8 sammanfattas viktiga aspekter som hänvisas till nedan.

Karlstad skiljer sig på många sätt från länets övriga kommuner. Både struktur och kommunfinanser är starka. Det är befolkningstillväxt och expansion som gäller. På den politiska dagordningen finns frågor om nya bostadsområden och vidareutvecklad service. Det politiska livet är starkt professionaliserats med ett antal kommunalråd både i majoritet och i opposition. Till deras stöd finns dessutom ett antal politiska sekreterare. Detta skapar en viss konfliktnivå. Samtidigt som det är dock svårt att peka på politiska konfliktfrågor av mera avgörande betydelse: det rullar på. I Karlstad är MP än en gång vågmästare, som i stort sett vid varje val de senaste trettio åren. Här har den tidigare regimen nu valt att fortsätta. Utfallet av 2014 års val blev således att den blågröna majoritetskoalitionen fortsätter. De icke-blockrelaterade partierna ökade i styrka men det var förhållandevis små förändringar i fullmäktige. Dessa låg nära rikstrenden.

Hammarö är den andra kommunen i länet med stark struktur men med en historia av svagare kommunfinanser. Liksom i Karlstad är det jämnt mellan blocken. Den blågröna majoritetskoalitionen kom att ersättas av en blocköverskridande majoritet bestående av S, V och C. Under längre tid har en särskild sakfråga skapat osämja inom den tidigare majoriteten och en hög konfliktnivå i fullmäktige. Det har handlat om en konflikt om taxor mellan energibolaget och villaägare (se till exempel NWT 2012-05-24). Den tidigare ordföranden bedömdes ha relativt litet inflytande.

Kil är en kommun som inte utmärker sig politiskt. Denna kommun med betydande pendling till Karlstad är relativt välmående med rimligt stark struktur och relativt starka kommunfinanser. Den tidigare blocköverskridande klara majoriteten (S plus C) förstärkte sin ställning och fortsätter.

Den tredje kommunen med nära Karlstadsanknytning är *Forshaga*. Den strukturella situationen liknar Kils även om kommunfinanserna är något svagare. S har över tid haft en stark ställning med ett stort LPFK. Här avgick ett profilerat kommunalråd som sannolikt bidragit till detta. I kommunen har en speciell sakfråga särskilt uppmärksamats: förekomsten av mygg i Deje (se till exempel VF 2014-04-26). Det är inte lätt att bedöma i vilken utsträckning denna fråga påverkade utslaget i valet. Men det finns personer som uppfattade att kommunen kunde ha agerat mera kraftfullt. S position försvagades men denna är fortsatt stark. En majoritet bestående av S, V och MP skapades.

Länets näst största kommun, *Arvika*, har en något känslig struktur där kommunen vid tillfällen fått agera näringspolitiskt. Befolkningen har minskat marginellt det senaste decenniet. Här finns även positiva inslag. Ett sådant är de goda kommunfinanserna som har en lång tradition. Politiskt finns likheter med Forshaga. En framträdande politisk personlighet med stark ställning avgick som ordförande i samband med valet. Konfliktnivån i fullmäktige har varit låg under den gångna mandatperioden och den tidigare ordföranden bedömdes ha stort inflytande (högst värden av samtliga ordföranden i värmlandskommuner). I detta fall behöll dock S sitt stora förtroendekapital och bildar majoritet med V.

Kristinehamn är ungefär lika stort som Arvika och liknar även strukturellt den kommunen: industrin är viktig för båda. Kristinehamn har gradvis förstärkt sina kommunfinanser från en svag position till en riktigt stark. En knapp majoritetskoalition bestående av S, V och MP fortsätter. Kommunen utmärker sig inte i övrigt.

Grums har karaktären av att både vara del av det urbana Karlstadsområdet och av att vara en industrikommun. I jämförelse med de övriga kranskommunerna är den närmare den senare kategorin. Grums har en relativt svag struktur med låg utbildningsnivå och minskande befolkning; de finansiella reserverna är också små. S är av tradition starkt i kommunen. Liksom i två andra kommuner har skolfrågan skapat konflikt med folkomröstning men utan större omkastningar som konsekvens. Kommunen har till detta haft ett relativt stort asylmottagande.

Även i Grums har en ordförande med förtroendekapital avgått. Även om ordförandepartiet S förlorade något behöll detta ändå en fortsatt mycket stark ställning med över hälften av rösterna.

De övriga industrikommunerna har det gemensamt att strukturen är svag. I de två minsta kommunerna, *Munkfors* och *Storfors*, gäller detta också för kommunfinanserna. I några andra avseende skiljer sig dessa åt. I Munkfors gjorde det dominerande partiet, S, ett mycket gott val med klar egen majoritet. I Storfors förlorade S kraftigt (- 9,5 procentenheter) och behöver nu stöd av V för majoritet. Ett förslag om kraftigt höjt arvode till kommunalrådet uppmärksammades i pressen bara någon vecka före valet (NWT 2014-09-04). Uppenbart upprördes många sinnen av detta förslag. Båda dessa kommuner har mottagit en betydande grupp asylsökanden. SD gick kraftigt framåt i Storfors.

I synnerhet *Filipstad* men också Hagfors och Torsby har mottagit, i ett svenskt och europeiskt sammanhang, extremt många asylsökande under kort tid. Detta har försatt kommunerna i en mycket pressad situation. Den kommunala organisationen är inte alls anpassad till detta: skola och socialtjänst har haft stora problem. Filipstads kommunalråd har sökt och även fått betydande uppmärksammas också i nationella media. Han bedöms även som inflytelserik (se tabell 8). Kombinationen av en mycket svag struktur i utgångsläget, med svaga kommunfinanser, och en trist politisk dagordning där mycket har handlat om att anpassa efter en minskande och åldrande befolkning, hög arbetslöshet och nu dramatiskt ökande behov gav en mycket stressad situation. Konfliktnivån i fullmäktige steg. (Det skall sägas att den största pressen kom året efter valet (VF 2015-10-01)). De politiska konsekvenserna blev att SD ökade kraftigt medan S var förloraren. Partiet fick inte ens majoritet tillsammans med V, något som i ett historiskt perspektiv framstår som helt unikt. Majoritetskoalitionen är nu blocköverskridande och består av S, V, MP och KD. Även *Torsby* har denna typ av majoritetskoalition. I det fallet ingår S, C och FP/L. I *Hagfors* däremot behåller S sitt grepp med klar egen majoritet. Även om S fortsatt är starkt i industrikommunerna så har i några fall den totala hegemonin brutits under trycket av förhållanden som kommunen inte råder särskilt mycket över.

De kommuner som återstår att behandla har det gemensamt att de ligger i västra Värmland och att C under lång tid haft en stark ställning. Detta är kommuner där småindustri, turism och handel är viktig. Närheten till Norge är för många av stor betydelse. I flera av dessa kännetecknas valet av stor turbulens. Minst turbulent var det i *Säffle*. Denna kommun har haft en svag strukturell utveckling med många förlorade arbetsplatser, hög arbetslöshet och en minskande befolkning. Kommunfinanserna är dock i god ordning. I likhet med andra kommuner i en sådan strukturell belägenhet har många platser beretts till asylsökanden. Den tidigare ordföranden, med ett gott förtroendekapital, valde en riksdagskarriär. Den borgerliga majoriteten inklusive SiV har fortsatt men försvagad majoritet, också nu under en C-ordförande. Det lokalpolitiska förtroendekapitalet för ordförandepartiet gick nedåt men är ändå betydande. SD gick kraftigt framåt.

I det normalt lugna och trygga *Sunne* uppstod stor politisk turbulens. *Sunne* har en slags mellanposition strukturellt och finansiellt men med viss sårbarhet. Under den förra mandatperioden lades som sagt ett förslag om ändrad skolorganisation med nedläggning av skolor och bussning av elever som konsekvenser. Detta gav en kraftig motreaktion och en folkomröstning följde där förslaget inte mottogs positivt. Konfliktnivån i fullmäktige steg kraftigt. Uppenbart påverkade detta ordförandepartiet C:s väljarstöd i betydande grad. Detta parti har haft ett mycket stort förtroendekapital och ordföranden har bedömts som inflytelserik. Kommunen har därtill fått motta en betydande grupp asylsökande. De politiska konsekvenserna blev ganska dramatiska. C tappade kraftigt (-15 procentenheter). SD vann många röster. Ett nytt parti etablerades, Hela *Sunne* (HS). I det traditionellt starka borgerliga fästet *Sunne* har allianspartierna nu endast 17 av 41 mandat; det socialistiska blocket har 13, SD har 4 och Hela *Sunne* 5 av 41 mandat. En minoritetsregim bestående av S, V, HS och MP har bildats.

Även i *Årjäng*, ett annat traditionellt starkt C-fäste, kom en fråga om ändrad skolorganisation att leda till folkomröstning och till höjd konfliktnivå i fullmäktige. *Årjäng* liknar strukturellt *Sunne* men har något starkare kommunfinanser på senare år. Folkomröstningen fick ett likartat utfall som i *Sunne* och den borgerliga samverkan bröts (VF 2014-01-28). Det blev stor turbulens i fullmäktige med många omkastningar. En blocköverskridande majoritet bestående av S, M, FP/L och KD skapades. C gick således även här från en helt dominerande roll till opposition. I *Årjäng* gjorde dock C ett relativt gott val: på ungefär samma nivå som 2010 och med en förstärkning i jämförelse med Riksdagsvalet och med fortsatt mycket högt LPFK. Motsättningarna mellan C och de övriga borgerliga partierna gör att kommunen nu således har en S-ordförande trots att detta parti gjorde stora förluster! I detta fall har den lokala politiska kartan dramatiskt ritats om.

Eda, den återstående kommunen, är ett sällsynt svårskött pastorat (för att anknyta till Falstaff Fakir). Den är strukturellt svag och har försämrade finanser. Politiskt har den under lång tid varit konfliktfylld med både geografisk betingade och partimässiga skiljelinjer. Nedläggning av byskolor har också här varit ett tema med protester (VF 2013-12-03). Man har kunnat tala om tre starka krafter: C, ibland med stöd av andra borgerliga partier, S, ibland med stöd av V samt HEL, det lokala partiet. Typiskt för *Eda* är dels att ordförandens inflytande bedöms som mycket svagt, dels att konfliktnivån i fullmäktige är hög. C har i kommunen över tid haft ett mycket större stöd i kommunvalen än i Riksdagsvalen medan förhållandet varit omvänt för S. I kommunvalet 2014 förlorade ordförandepartiet C nästan hälften av sitt stora stöd (-14 procentenheter), motsvarande skedde med ordförandepartiet S efter valet 2010! År 2014 gick HEL klart framåt och fick med stöd av lilla V fick ordförandeposten i en minoritetsregim, då C efter sitt stora nederlag inte längre önskade styra. I *Eda* är osäkerheten bestående eller snarare förstärkt.

Tabell 8 Aspekter att förstå grad av stabilitet i lokalpolitiskt system

Kommun	Strukturell situation	Finansiell situation	Turbulens i partival	Förändrat LPFK 2010 till 2014	Styrka icke-block-partier	Konflikt nivå i KF	Ord-förändres inflytande
Arvika	2	4	Liten	+0,3 S	14 (9)	2,0	9,2 (9,5)
Eda	1	2	Stor	-12,7 C	35 (24)	5,9	6,4 (6,0)
Filipstad	1	1	Stor	-1,9 S	23 (12)	3,6	8,9 (9,1)
Forshaga	3	2	Medel	-7,4 S	15 (7)	2,8	8,4 (8,8)
Grums	2	2	Liten	-1,4 S	15 (7)	4,8	8,1 (7,9)
Hagfors	1	2	Medel	+0,1 S	16 (7)	3,0	7,7 (8,8)
Hammarö	4	2	Liten	-0,5, M	13 (8)	4,8	7,2 (9,1)
Karlstad	4	4	Liten	+2,3 M	19 (12)	5,1	6,9 (9,1)
Kil	3	3	Medel	+1,7 S	14 (10)	4,7	8,0 (7,4)
Kristinehamn	2	4	Medel	+1,0 S	14 (7)	2,8	7,8 (8,2)
Munkfors	1	1	Medel	+3,1 S	9 (5)	3,2	8,8 (8,8)
Storfors	1	1	Stor	-7,7 S	15 (7)	2,4	8,6 (8,6)
Sunne	2	2	Stor	-12,1 C	27 (8)	4,1	8,5 (8,4)
Säffle	1	3	Liten	-4,6 C	32 (23)*	3,2	8,5 (8,6)
Torsby	1	2	Liten	-1,0 S	12 (6)	2,7	7,3 (8,9)
Årjäng	2	3	Stor	+1,4, C	11 (9)	5,8	8,1 (9,3)
Samtliga kommuner					18 (10)	3,8	8,0 (8,5)
LiV			Liten		21 (14)*		

Kommentar: Strukturell situation och finansiell situation grundas på en analys i det inledande kapitlet där värdet 4 står för "mycket robust", 3 för "ganska robust", 2 för "ganska sårbar" och 1 för "mycket sårbar". Turbulens i partival är en sammanfattning av tabell 5. Underlaget för "Förändrat LPFK 2010 till 2014" finns i tabell 6. Styrka i icke-blockpartier är en beräkning av valresultatet för samtliga partier utom S, V, C, M, FP/L och KD i procent. Inom parentes anges motsvarande tal förra mandatperioden. Konfliktnivå i KF utgörs av det genomsnittliga värdet för fullmäktigeledamöterna i respektive kommun i en enkät 2012/13 där skalan går från 0 till 10. Ordförandens inflytande är en motsvarande bedömning på samma skala. Inom parentes motsvarande tal från förra mandatperioden (Norell 2012b:151). David Karlsson, Göteborgs universitet har gjort materialet tillgängligt för vårt projekt. Ett stort tack för detta. Den samlade analysen av de stora politikerenkäterna finns i Karlsson & Gilljam, red (2014).

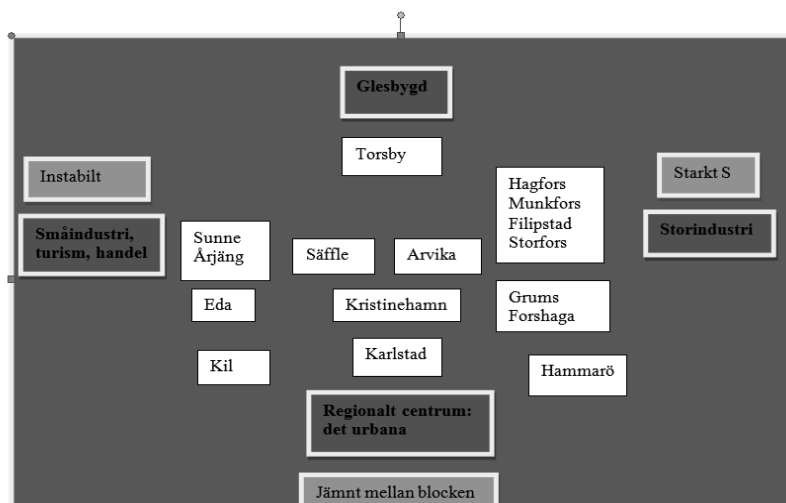
* SiV räknas här in i icke-blockpartier.

Värmland som politiskt subsystem

I 2012 års värmlandsbok sammanfattades den strukturella och politiska situationen i en kartbild (Norell 2012b:137). I huvudsak stämmer denna idag. En viktig skillnad är att beskrivningen av den politiska situationen i det "västra hörnet" då var "starkt C". Denna är nu utbytt mot "instabilt". I Sunne, Årjäng och Eda, liksom i Säffle, var stödet för C mycket starkt i 2010 års kommunval även i jämförelse med

Riksdagsvalet. Konfliktnivån, inte minst kopplad till frågor om nedläggning av skolor, har ökat betydligt och C som ordförandeparti fick betala ett högt pris i 2014 års val. Endast i Säffle har partiet kvar denna viktiga post. S dominerar fortfarande i industrikommunerna men inte i lika stor utsträckning som tidigare. Opinionen kan vara känslig för särskilda sakfrågor och detta påverkar valutslaget. Vi finner en stark koppling mellan förekomsten av asylboenden i kommunen och stödet för SD. Generellt försvåras skapandet av majoriteter av att de icke-blockrelaterade partiernas stöd ökat så kraftigt. Även i ett antal andra fall inverkar sannolikt lokala sakfrågor i betydande grad på valresultatet.

Figur 1 En politiskstrukturell karta över Värmland

Partisympatier mm

Inledning

Analysen övergår nu från kommunnivå till individnivå. Vi kommer också i denna att relatera till kommuner men då indelade i grupper. Vårt underlag är inte tillräckligt för att göra specifika kommunanalyser, annat än för de största kommunerna. Vi skall först se närmare på hur den partipolitiska förankringen i länet ser ut för de åtta riksdagspartierna. Traditionella bakgrundsvariabler och ideologiska orienteringar skall relateras till partisympati. Förutom att detta har ett intresse i sig utgör denna analys en viktig bakgrund till de analyser som följer⁹: av klassröstande, partisplittrande röstning och personröstning.

Förutom traditionella tabellanalyser skall vi använda oss av trädanalys (SPSS Decisions Trees 21). Fördelen med denna är att vi får fram effekter av kombinationer av egenskaper. I denna typ av analys söker programmet så homogena grupper som

möjligt som skiljer sig så mycket som möjligt från varandra. En stegvis uppdelning i två sker. Vi får då fram ett specifikt "träd" där egenskaper hos särskilt kategorier med många respektive få sympatisörer finns. För en närmare diskussion, se kapitlet om politisk deltagande i denna skrift.

Partisympatier 2010 och 2014

Tabell 9 Partisympatier 2010 och 2014 (procent)

Parti/år	2010	2014	Förändring
V	6	6	0
S	34	38	+4
C	7	8	+1
FP	6	5	-1
M	28	19	-9
KD	4	4	0
MP	8	7	-1
SD	3	8	+5
FI	1	1	0
Övriga	3	3	0
Summa	100	100	
N	1038	1238	

Kommentar: frågan löd "Vilket parti tycker du bäst om idag?". Cirka 13 procent har avstått från att besvara frågan.

I tabell 9 jämförs andelen partisympatisörer 2010 och 2014. De enda markerade skillnaderna i partisympatier för Värmland i dess helhet rör nedgången för M, ifrån det historiskt sett mycket höga läget 2010, och uppgången för S, från en historiskt sett mycket låg nivå samt uppgången för SD. I det senare fallet förtjänar det att påpekas att nivån sannolikt är underskattad för båda åren. Övriga förändringar är försumbara.

Partiernas sociodemografiska och ideologiska bas: grundmönstret

Vi kan förstås inte förvänta oss att de olika partiernas sympatisörer har andra egenskaper i Värmland än de har i riket. Den klassmässiga kopplingen till särskilda partier är välkänd. Särskilt S, M och C har tydliga klassmässiga kopplingar, men detta gäller även andra partier. Vi har tidigare noterat att VH-skalan fortsatt representerar den dominerande skiljelinjen i svensk politik. Det är ändå här värt att lyfta fram några speciella karakteristiska hos de olika mer eller mindre typiska partisympatisörerna.

I tabell 10 relateras traditionella bakgrundsvariabler till partisympati och i tabell 11 förbinds ideologisk orientering med partisympati. (I kapitlet om ideologiska orienteringar beskrivs hur dessa kategorier utvecklats). För båda dessa tabeller gäller att de inte får läsas alltför "närsynt". I de allra flesta fall är underlaget för litet för att splittras upp på åtta eller nio partier; enstaka fall kan starkt komma att påverka fördelningen. Ur dessa kan vi dock utläsa vissa övergripande mönster som vi väl känner igen från andra studier (till exempel Oscarsson & Holmberg 2011). Det är framför allt två partier som har en klar könsprofil: MP en kvinnlig och SD en manlig. Några markerade skillnader finns även mellan åldersgrupper. Särskilt M och övriga partier, till vilka bland annat FI räknas, har relativt sett stort stöd hos de allra yngsta, medan de yngre medelålders har en särskild preferens för MP. S blir starkare ju äldre åldersgrupp vi ser på. S och SD får allt svagare stöd med högre utbildningskategori. Situationen är motsatt för M och även för de andra borgerliga partierna. MP är särskilt starkt bland i den högsta utbildningskategorin, bland akademikerna. Det finns även bekanta skillnader relaterade till stad/land-kategorierna. C är förstas starkt på landsbygden. S och SD är relativt sett svaga i Karlstad medan M och MP men även KD är starka. S är starkast i tätorter och på centralorter. Som nämns ovan skiljer klasskategorierna ut ett bekant mönster med S, SD och V som överrepresenterade i arbetarhem, liksom C i jordbrukarhem och de borgerliga i tjänstemanna- och företagarhem. Ser vi till sysselsättning har S ett stort stöd bland pensionärer och andra personer som av olika skäl inte arbetar eller studerar. M, MP och övriggruppen är överrepresenterade bland de studerande. Vi kan inte säga att något av detta förvånar. Snarare bekräftas ett känt mönster.

När på motsvarande sätt ideologiska orienteringar relateras till partisympati så gäller samma reservation som i fallet ovan. Vi får inte läsa för närsynt utan hålla oss till övergripande mönster. Vi kan direkt slå fast att VH-skalan är djupt förankrad bland åtminstone de sex traditionella blockpartierna. Bland personer som uppfattar sig stå till vänster göra sig borgerliga partier ej besvär: här härskar V och S. På motsvarande sätt har de socialistiska partierna ytterst lite stöd hos personer som uppfattar sig stå till höger på skalan. SD:s anhängare står mera till höger än till vänster medan MP har motsatt tendens. Detta mönster gäller även synen på privatiseringar mm: de borgerliga är mindre kritiska medan de socialistiska är klart mot. SD:s sympatisörer utmärker sig med att vara klart överrepresenterade bland traditionalisterna medan MP och V har ett motsatt mönster: deras stödtrupper är kritiska. Som förväntat följer synen på GAL samma linjer, fast nu är V:s och MP:s anhängare överrepresenterade för en positiv och SD för en negativ syn. M är relativt sett starkare ju mer kritisk man är till GAL. När det gäller synen på centralisering är C och S överrepresenterade för en mera kritisk hållning medan M och MP har större stöd bland centralisterna.

Tabell 10 Partisympatier inom traditionella grupper (procent)

Egenskap/ partisympati	V	S	C	FP	M	KD	MP	SD	Övriga	Summa	Antal svarande
Kön											
Kvinna	6	39	7	5	19	5	10	4	5	100	628
Man	7	37	10	5	20	4	4	12	3	100	609
Alder											
16-29	9	22	9	4	30	3	8	7	9	100	162
30-49	5	35	8	3	22	4	13	8	4	100	301
50-64	9	38	7	5	16	4	6	10	4	100	357
65-84	4	46	9	6	17	6	3	7	3	100	417
Utbildning											
Låg	3	55	7	2	14	4	2	11	2	100	237
Medellåg	6	40	8	4	22	3	5	9	4	100	434
Medelhög	10	34	8	8	18	5	4	8	6	100	251
Hög	8	23	10	7	21	6	17	5	4	100	297
Stad-land											
Landsbygd	8	37	17	2	15	4	5	8	5	100	337
Tätort	4	41	6	3	19	4	6	10	6	100	203
Kommunens centralort	5	45	5	7	19	4	4	9	4	100	374
Karlstads stad	8	29	5	6	24	7	13	5	2	100	306
Kommuntyp											
Karlstads kommun	7	31	6	6	23	7	13	5	4	100	430
Förortskommuner	5	38	8	6	22	3	5	10	2	100	175
Mindre stadskommuner	6	45	9	5	12	2	6	10	5	100	236
Industrikommuner	10	48	4	4	18	3	1	9	4	100	208
Övriga kommuner	4	35	17	3	19	5	4	8	6	100	188
Subjektiv nuvarande klass											
Arbetarhem	8	50	5	2	12	4	4	12	4	100	574
Jordbrukarhem	3	22	36	2	16	5	9	3	4	100	58
Tjänstemannahem	6	33	8	8	24	5	10	4	4	100	388
Högre tjänste-mannahem	3	20	9	8	27	4	14	10	7	100	79
Företagarhem	0	7	14	10	49	8	5	7	1	100	74
Sysselsättning											
Förvärvsarbetande	8	31	9	5	22	4	9	9	4	100	603
Arbetslös, åtgärd, sjuk	8	48	9	2	9	5	5	11	4	100	101
Pensionär	4	48	8	6	16	6	3	7	3	100	415
Studerande	7	26	4	4	31	1	11	3	12	100	70
Samtliga	6	38	8	5	19	4	7	8	4	100	Lägst 1189

Tabell 11 Partisympatier hos företrädare för olika ideologiska orienteringar (procent)

Ideologisk orientering/ partisynpat	V	S	C	FP	M	KD	MP	SD	Övriga	Summa	Antal svarande
VH-skalan											
Klart till vänster	39	50	0	0	0	0	4	1	7	100	167
Något till vänster	3	72	1	1	0	1	13	5	4	100	332
Varken vänster eller höger	1	38	11	6	10	7	10	12	6	100	317
Något till höger	0	4	19	13	44	9	1	8	1	100	289
Klart till höger	0	2	4	3	68	4	0	18	1	100	113
Synen på privatiseringar mm											
Förespråkare	0	6	13	8	51	11	2	10	1	100	160
Neutral	3	25	11	9	27	5	9	8	4	100	351
Motståndare	3	48	10	4	11	4	9	7	4	100	300
Antiprivatisering	15	55	3	1	5	2	6	8	6	100	404
Traditionalism											
Starkt för	3	31	10	5	22	5	2	18	4	100	374
Svagt för	4	44	7	6	22	6	3	7	2	100	324
Neutral	5	42	10	5	17	5	10	2	4	100	322
Ikke-traditionell	20	34	4	2	12	2	19	1	7	100	191
GAL											
Starkt för	11	37	8	3	11	5	16	4	7	100	340
Svagt för	6	42	10	3	18	4	7	7	4	100	400
Neutral	4	38	7	7	24	6	2	9	3	100	311
Ikke-GAL	3	29	7	8	31	4	0	17	2	100	160
Centralism											
Centralist	7	31	5	6	26	6	10	8	4	100	237
Neutral	6	38	8	6	19	5	7	8	4	100	712
Ikke-centralist	8	44	11	3	14	3	4	8	5	100	262
Samtliga	6	38	8	5	19	4	7	8	4	100	1211

Trädanalyser av partisynpat: en studie av interaktion

Dessa tabeller utgör även grunden för den trädanalys vi skall använda oss av för att utmönstra typiska företrädare för de aktuella åtta partierna som beskrivs ovan. Tre typer av trädanalyser har genomförts: en separat för traditionella bakgrundsegenskaper (motsvarande tabell 10), en separat för ideologirelaterade variabler (motsvarande tabell 11) samt en där dessa båda kombineras. Låt oss se på ett typexempel: en trädanalys av andelen sympatisörer för S utifrån traditionella bakgrundsvariabler. För samtliga har S 38 procents sympatisörer. Först utskiljer sig en klassvariabel: arbetarhem. Nu stiger andelen till 50 procent. Nästa som utmönstras är utbildningsnivå. Här skiljer de högutbildade ut sig från de tre andra kategorierna. I den gruppen minskar andelen S-sympatisörer till 27 procent, medan

den stiger till 55 bland personer med lägre utbildning. Effekten av klass är viktig men för en mindre undergrupp, personer som tagit en akademisk examen, förloras denna, medan den förstärks av personer med lägre utbildning. Det är denna typ av resultat som särskilt väcker tankar. I den fortsatta analysen skall vi hålla oss till de trädanalysen som genomförts med både traditionella bakgrundsvariabler och ideologirelaterade variabler.

I figurerna 2a-2h redovisas trädanalysen för de åtta riksdagspartierna med utgångspunkt från traditionella bakgrundsfaktorer och ideologisk orientering. Mot bakgrund av KD:s historia har variabeln religiös aktivitet lagts till med tre värden: ingen, lite eller stor aktivitet¹⁰.

Låt oss börja med S (figur 2a). Det är slående hur kraftfullt VH-skalan slår. För personer som uppfattar sig stå till höger om mitten är inte S ett egentligt alternativ (här 3 procent). Detta förstärks ytterligare i den urbana miljön och i glesbygd medan centralort och mindre orter i vilka de flesta industriorter kvalificeras är stödet något större. Starkast är S hos personer som uppfattar sig stå till vänster och i synnerhet i kombination med låg utbildning (här 77 procent). Det är också intressant att se närmare på några andra uppsplittingar. Bland personerna till vänster men med hög utbildning försvagas stödet för S om detta förenas med ett starkt grönt engagemang (32 procent). Personer som uppfattar sig vara varken vänster eller höger är stödet ungefär lika stort som genomsnittet, men kombineras detta med att uppfatta sig komma från ett arbetarhem förstärks kraftigt stödet för S (49 procent) och ännu mer om man 50 år eller äldre (60 procent mot 30 för de båda yngre). För personer som placerar sig i mitten på VH-skalan men inte kommer från ett arbetarhem förstärks stödet om man är motståndare till privatiseringar.

Väljer vi att se närmare på M (figur 2b), det dominerande partiet på den borgerliga sidan, är det också här slående hur bestämmande VH-skalan är för fördelningen av sympatisörer. För personer som uppfattar sig stå till vänster är stödet i stort sett noll! För personer som uppfattar sig vara varken vänster eller höger är stödet tio procent, medan det växer till 44 procent för personer något till höger och till 68 procent för de klart till höger. Denna skala fångar upp all väsentlig del av variansen. Ser vi till traditionella bakgrundsfaktorer finner vi att M har ett starkt stöd i företagarkretsar. Från personer i tjänstemannamiljö är stödet särskilt starkt bland yngre. Bland personer från arbetar- eller jordbrukarhem är stödet störst hos yngre.

Det tredje viktigaste partiet i Värmland, av tradition, är C (figur 2c). I likhet med de övriga borgerliga partierna är stödet i det närmaste obefintligt hos personer som bedömer sig stå till vänster på skalan. Det är bland mitten- och högerväljare man har sina sympatisörer. Detta förstärks av strukturfaktorn "landsbygdsboende" och där av om man tillhör ett jordbrukar- eller företagarhus. Nu stiger stödet till hela 45 procent. På landsbygden i arbetare- och tjänstemannahem är stödet störst hos personer som inte är starkt traditionalistiska (26 procent mot 11 ibland de starka traditionalisterna). Genomför vi motsvarande analys utan de ideologirelaterade

variablerna är det de förväntade: att tillhöra ett jordbrukarhem diskriminerar först och i nästa steg för övriggruppen att bo på landsbygden.

I den befästa blockpolitiken har de olika borgerliga partierna av tradition nischats i olika grupper. För FP/L, liksom för de övriga, gäller att stödet bland personer med vänstersympatier är minimalt (figur 2d). Det är heller inte starkt bland väljare som ser sig som ”klart till höger” – detta är M:s domän. Det är ibland tjänstemän och företagare som uppfattar sig vara i mitten eller ”något till höger” på VH-skalan vi finner det starkaste stödet. Visst stöd finns i den yngsta åldersgruppen. Längre ned på trädet finner vi att personer som inte är engagerade i GAL ger ett större stöd än bland de engagerade.

För det fjärde borgerliga partiet, KD, är det en annan dimension som verkar: religiös aktivitet (figur 2e). Detta är förstås inte oväntat. Partiet grundades på 1960-talet just utifrån kristna värderingar. Fortfarande har dessa således betydelse. Den första uppsplittringen i trädanalysen går mellan de mycket religiöst aktiva och andra. I den förra gruppen är partiets stöd fem gånger så starkt som i den senare. Därefter får vi samma mönster som för övriga borgerliga partier: personer som uppfattar sig som vänster har andra partisympatier. Som framgår av trädet, fortsätter religiös aktivitet att verka för någon gren. KD-sympatierna är klart starkast i Karlstad och dess närhet.

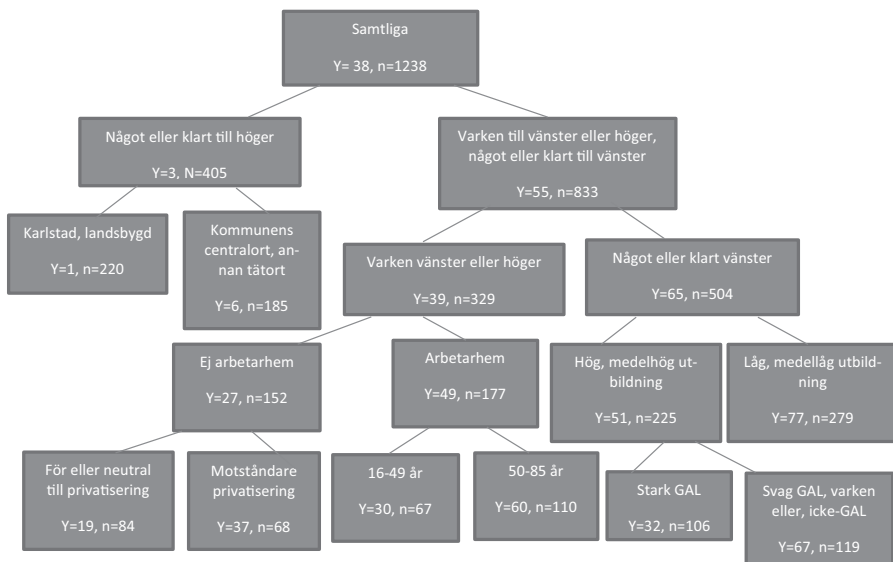
Så går vi över till att se närmare på V (figur 2f). Även i detta fall finns en klar och tydlig ideologisk koppling. Inte förvånande är det till VH-skalan och positionerna ”klart till vänster” och något till vänster som skiljer ut grupper. Men även den alternativa dimensionen verkar: V-anhängarna är i liten utsträckning starka traditionalister.

När det gäller MP (figur 2g) är mönstret något annorlunda. Som förväntat är det ”den alternativa ideologiska dimensionen” med dess båda uttryck – grad av traditionalism och GAL – som markerar sig. MP-sympatisörerna är inte traditionalister. Hög utbildning förstärker deras ställning relativt sett men även annan status som kan intolkas i klass. GAL, med dess starka koppling till gröna värden, finns förstås också där. En problematik förenad med trädanalysen är att en viss variabel kan fånga upp variansen från en näraliggande.

För SD gäller att den ideologiska dimensionen traditionalism är avgörande: ju starkare desto större är SD. Detta förstärks av manligt kön (figur 2h).

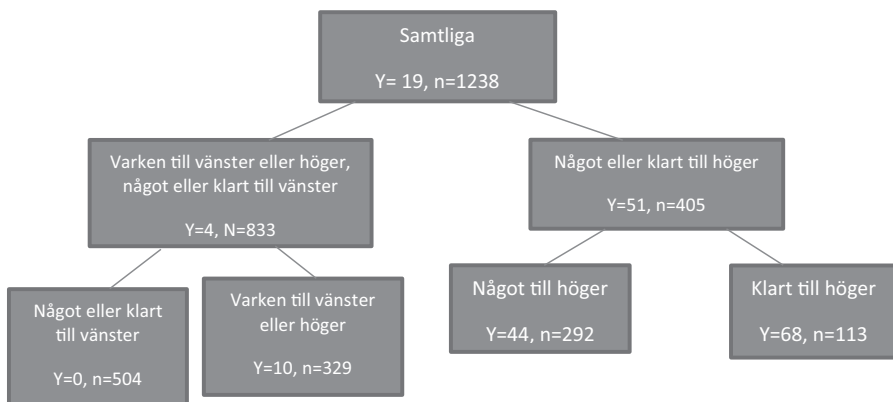
Det är förstås inga direkta överraskningar att blocken står klart emot varandra ideologiskt, efter VH-skalan. Att detta gäller på elitnivån är uppenbart men att det är så tydligt även på medborgarplanet förvånar något. Vi ser detta klarast mellan V och M. Något motsvarande finns mellan MP och SD på traditionalism-skalan. V står nära MP i denna dimension.

Figur 2a Sympatisörsträd för socialdemokratin (trädanalys: IBM SPSS Decision trees 21)

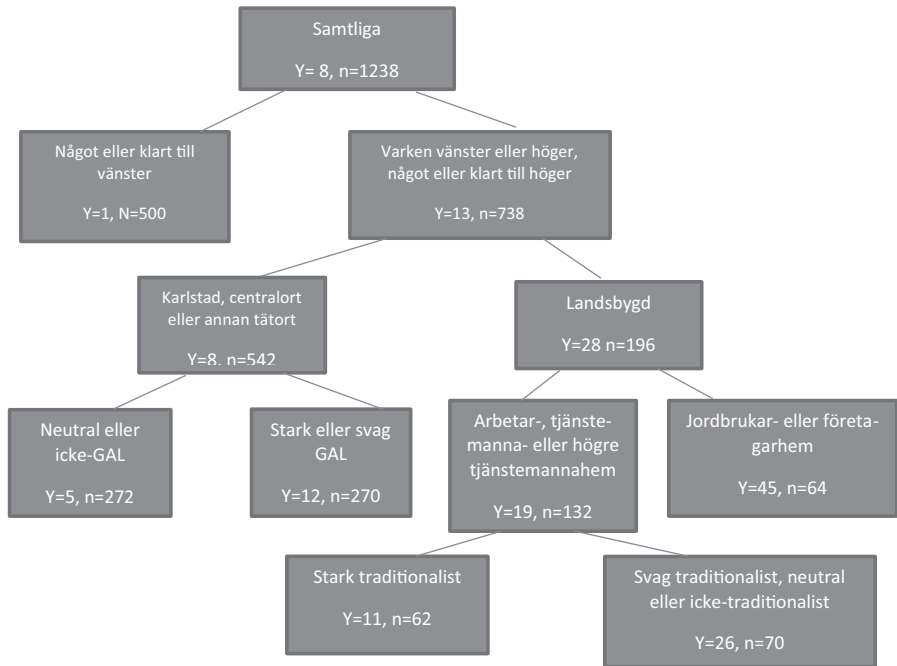

Kommentar figur 2a–2h: Y-värdet avser procentandelen sympatisörer som ingår i respektive "förgrenat träd". N avser antalet svarande som ingår i de olika "förgreningarna". Se för övrigt texten.

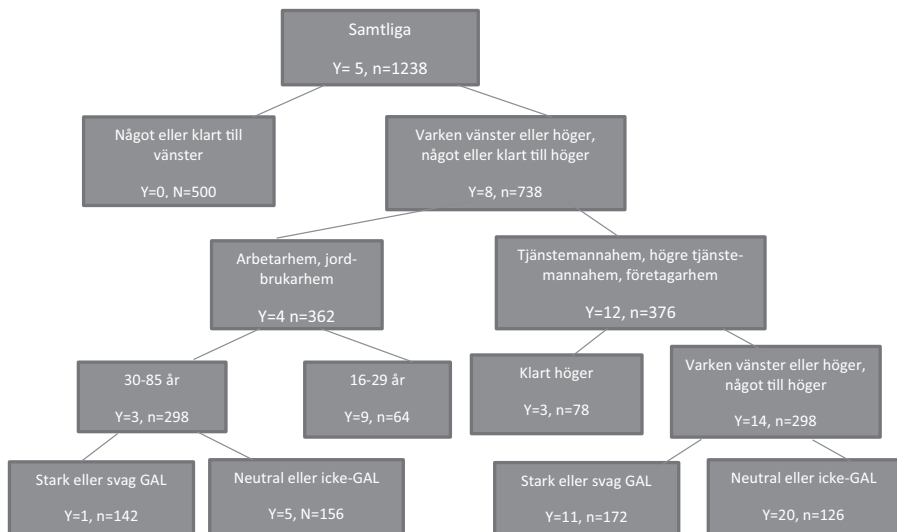
Figur 2b Sympatisörsträd för M (trädanalys: IBM SPSS Decision trees 21)

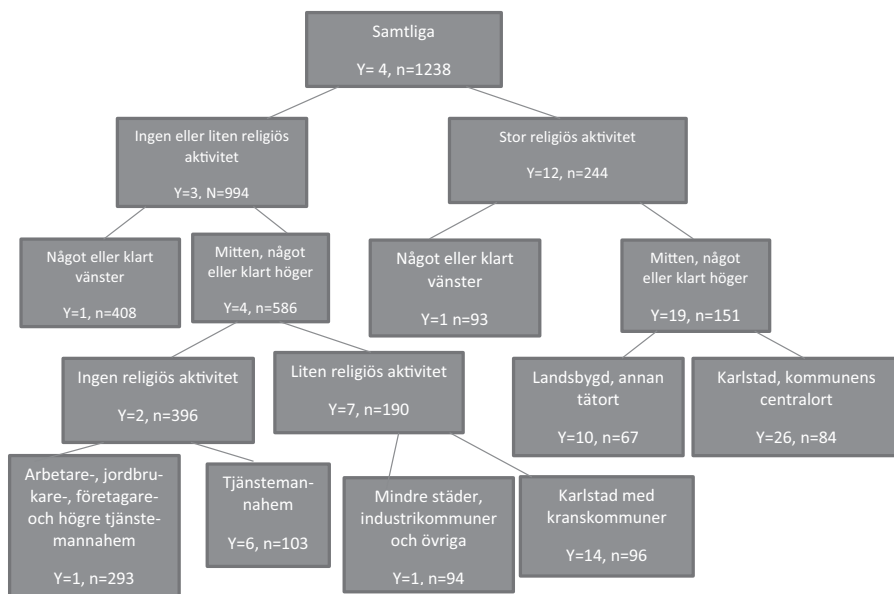
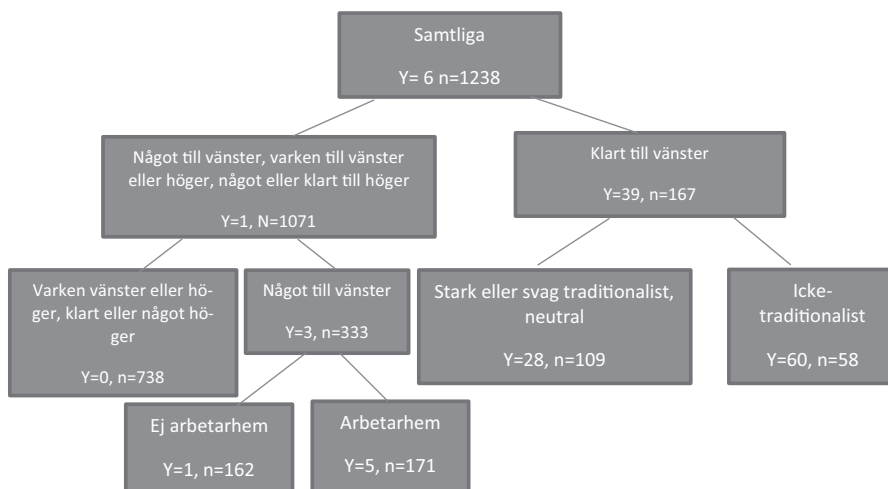

Figur 2c Sympatisörsträd för C (trädanalys: IBM SPSS Decision trees 21)

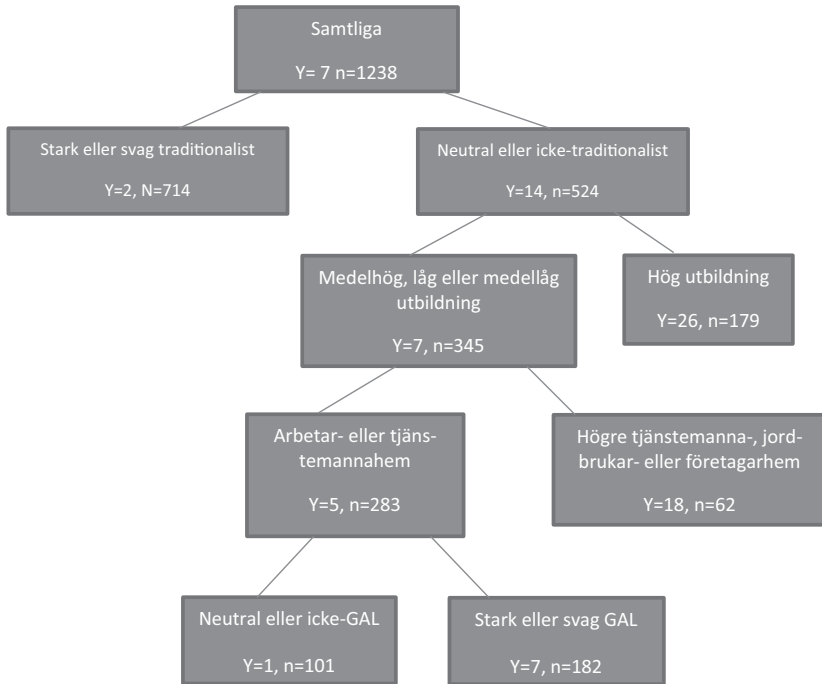

Figur 2d Sympatisörsträd för FP/L (trädanalys: IBM SPSS Decision trees 21)

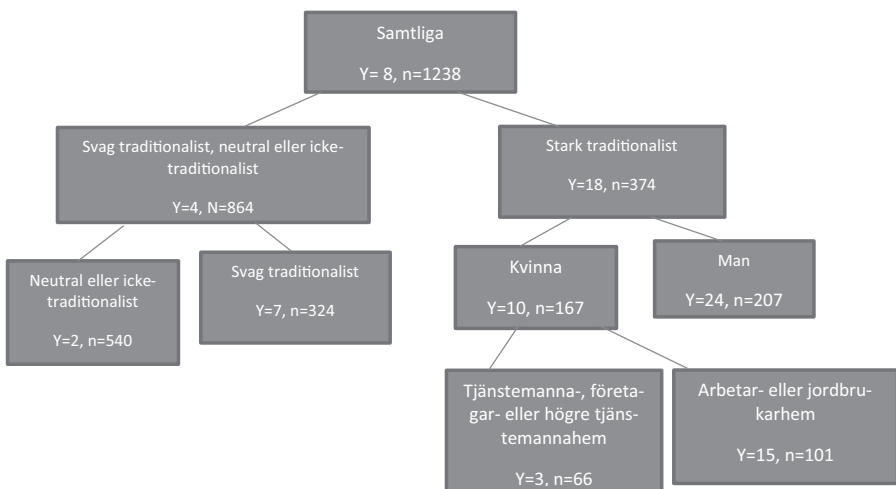

Figur 2e Sympatisörsträd för KD (trädanalys: IBM SPSS Decision trees 21)**Figur 2f Sympatisörsträd för V (trädanalys: IBM SPSS Decision trees 21)**

Figur 2g Sympatisörsträd för MP (trädanalys: IBM SPSS Decision trees 21)

Figur 2h Sympatisörsträd för SD (trädanalys: IBM SPSS Decision trees 21)

Klassröstning

Vi har redan konstaterat att det finns starka kopplingar mellan klassrelaterade faktorer och partisympatier. Vi skall nu ta den analysen ett steg vidare genom att se närmare på klassröstandet dvs. att arbetare röstar socialistiskt (S eller V) och att tjänstemän och företagare röstar borgerligt (C, FP/L, M eller KD). Tre förhållanden brukar lyftas fram som väsentliga för utvecklandet av klassröstandet: (1) en tydlig social stratifiering, (2) krafter som påverkar en socialisation mot en gruppidentitet samt (3) förekomsten av politisk organisation som kan anknyta till identiteten (Holmberg & Oscarsson 2004:50f).

Klassröstandet förknippas starkt med industrisamhället och med en tydlig social stratifiering. Ingenstans kunde detta vara tydligare än på bruksorterna med en brukspatron boende i en herrgård, med en särskild ingenjörsväg med villabebyggelse för de högre tjänstemännen och med mindre småhus och flerfamiljshus för arbetarna. Stratifieringen visade sig på många olika plan. Boendet vara bara ett. De ekonomiska skillnaderna var lika tydliga. Men det fanns även andra mera psykologiska som till exempel i förväntningar på barnen då det gällde vidare studier och yrkesval. På bruksorten kan man i många familjer följa en struktur generationer tillbaka: för arbetarfamiljen och dess söner var det naturligt att gå i tidigare generationers fotspår. Det fanns en trygghet i detta. Arbetarrörelsens organisationer och nära anknutna andra institutioner har varit starka på dessa orter. En särskild kultur finns etablerad och den vidmakthålls av dessa olika institutioner. Det är också viktigt att tillägga att dessa även representerade alternativa yrkesval och karriärvägar: i fackföreningsrörelsen, Konsum, Folkets hus, ABF etcetera. Minst lika viktiga, sannolikt, kom kommunens olika arbetsplatser att utgöra: mellan 1960 och 1980 tredubblades antalet kommunanställda i landet (Strömberg & Norell 1982)! Och kommunerna på bruksorterna dominerades förstås helt av S som var det självklara politiska alternativet. För den mera radikala fanns ytterligare ett sådant: motsvarigheten till dagens V.

Det finns faktorer som talar för att klassröstandet skulle minska och som starkt uppmärksammas i den internationella (Clark & Lipset 2001) och svenska litteraturen (Holmberg & Oscarsson 2004; Oscarsson & Holmberg 2011) och som här diskuteras i inledningskapitlet. Låt oss sen närmare på denna företeelse sådan den ter sig i Värmland.

Vilka klassröstar?

För det första kan vi konstatera att klassröstandet är mera frekvent i arbetarklassen än i medelklassen och detta gäller för samtliga val (tabellerna 12a-d). Vidare noteras att vi inte kan finna tydliga skillnader mellan de fyra valen då det gäller arbetarklassens socialistiska röstande: procentandelarna finns i intervallet 57-60. Däremot finns skillnader för medelklassens borgerliga röstande. I Riksdagsvalet och kommunvalet omfattar detta cirka hälften (50-51 procent), medan det är

klart lägre i EP-valet och landstingsvalet (43 procent). I det senare fallet finns en särskild omständighet som inverkar. Det regionala partiet SiV som etablerades i samband med nedläggningen av sjukhus för ett drygt decennium sedan, och som är delar av den borgerliga dominerade majoritetskoalitionen, påverkar uppenbart i minskande riktning. När det gäller EP-valet bör observeras att medelklassen har ett högre valdeltagande än arbetarklassen. I detta val var som framgått ovan icke-blockrelaterade partier som MP, SD och FI starka. Som vi kan utläsa av tabellerna om partisympatier ovan är det i medelklassen framför allt bland tjänstemän som vi finner sympatisörer med V eller S.

Ett vanligt mått i internationella studier är Alford's index (Alford 1962). Detta koncentreras på arbetarklassens röstande och mäts som procentandelen för socialistiska partier minus procentandelen för borgerliga partier. I svenska studier avseende Riksdagsvalet finns långa tidsserier och den långsiktiga trenden är att värdena på detta index minskat: från 55 år 1960 till 23 år 2010 (Oscarsson & Holmberg 2011:73). I vårt material, som inte är helt jämförbart de nationella studierna, ser även vi en minskning från 2010 till 2014¹¹. Våra värden för Värmland är: Riksdagsvalet: 27 (år 2010: 33), landstingsvalet: 20 (2010: 28) och kommunvalet: 25 (2010: 26). För EU-valet är värdet 25 och där har vi inget tidigare jämförelsetal.

Mot bakgrund av de grundläggande teorierna om socialisation mm är det av särskilt intresse att se närmare på klassröstandet i olika kommuntyper. Vi finner här tydliga skillnader mellan våra fem kategorier. På industriorterna och i de mindre stadskommunerna (Arvika och Kristinehamn) som också de kännetecknas av att ha viktig industri, är differensen mellan arbetarklassens socialistiska och borgerliga röstande stor: 55 respektive 48 procentandelar. I urbana Karlstad och i kategorin "övriga kommuner" som omfattar kommuner i västra delar av länet där turism, handel och småindustri är särskilt viktiga är detta klassröstande inte alls lika framträdande (21 och 20). Å den andra sidan är medelklassens klassröstande starkast i kategorin "övriga kommuner" och i Karlstads kommun. Det förefaller således som att där arbetarklassen historiskt är stark och där det finns starka etablerade institutioner politiskt, fackligt och i övrigt där lyckas de socialistiska partierna mobilisera; i dessa kommuner väljer också en betydande del av medelklassen att rösta socialistiskt. Medan på orter där dessa institutioner är svagare och har större konkurrens så lyckas man inte lika väl. Det kan även vara så att arbetarklassen i Karlstad och i "övriga kommuner" i mindre utsträckning finns i industrin och i större utsträckning i servicenäringen med mindre arbetsplatser och en svagare facklig koppling till LO och arbetarrörelsen.

Tabell 12a Klassröstande i EU-valet (procent)

Klass/ blockröstning	Socialistiskt	Borgerligt	Annat parti	Totalt	Differens socialistiskt/borgerligt	Antal svarande
Arbetarklass	57	22	21	100	35	368
Medelklass	32	43	25	100	-11	458
Totalt	43	33	23	100		826

Kommentar: Klasstillhörighet grundas på de svarandes egen bedömning. Till medelklass har räknats tjänstemanna-, högre tjänstemanna-, företagare- eller jordbrukarhem. I socialistiskt parti ingår V och S. I borgerligt parti C, FP/L, M och KD. Annat parti omfattar alla som inte ingår i de två övriga kategorierna samt även blankröstande.

Tabell 12b Klassröstande i Riksdagsvalet (procent)

Klass/ blockröstning	Socialistiskt	Borgerligt	Annat parti	Totalt	Differens socialistiskt/borgerligt	Antal svarande
Arbetarklass	59	23	18	100	36	476
Medelklass	32	51	17	100	-19	528
Totalt	45	38	17	100		1004

Kommentar: se tabell ovan

Tabell 12c Klassröstande i landstingssvalet (procent)

Klass/ blockröstning	Socialistiskt	Borgerligt	Annat parti	Totalt	Differens socialistiskt/borgerligt	Antal svarande
Arbetarklass	58	24	19	100	34	462
Medelklass	38	43	19	100	-5	531
Totalt	47	34	19	100		993

Kommentar: se tabell ovan

Tabell 12d Klassröstande i kommunvalet (procent)

Klass/ blockröstning	Socialistiskt	Borgerligt	Annat parti	Totalt	Differens socialistiskt/borgerligt	Antal svarande
Arbetarklass	60	25	16	100	35	470
Medelklass	35	50	15	100	-15	535
Totalt	46	38	15	100		1005

Kommentar: se tabell ovan

Tabell 13 Klassröstande efter kommunstruktur, genomsnitt för de fyra valen 2014 (procent)

Kommunstruktur/klassröstande	Arbetarklass	Medelklass	Antal svarande
Karlstads kommun	21	-16	365
Förortskommuner	34	-12	153
Mindre stadskommuner	48	1	184
Industrikommuner	55	-8	158
Övriga kommuner	20	-25	144
Åldersgrupp			
16-29 år	(6)	(-36)	113
30-49 år	34	-9	252
50-64 år	38	-8	312
65-85 år	49	-25	326
Kön			
Kvinnor	38	-6	494
Män	33	-19	510
Genomsnitt	35	-13	1004

Kommentar: Klassröstandet mäts här som procentandelen röster på socialistiskt parti (S och V) minus andelen röster på borgerligt parti (C, FP/L, M och KD). I procentbasen ingår även andelen röster på andra partier samt blankröstande.

Klassröstandet skiljer sig även något åt mellan åldersgrupper och kön. Klassröstandet är särskilt starkt i den äldsta åldersgruppen. En rimlig förklaring är att såväl stratifiering som socialiserande krafterna var starkare under dessa personers uppväxt än vad som gäller för de medelålders och i synnerhet för de yngsta. Kanske något överraskande är att kvinnorna i arbetarklassen är mera trogna de socialistiska partierna än männen. En förklaring kan vara att SD attraherar män i betydligt större utsträckning än kvinnor.

Medelklassens klassröstande är inte lika omfattande. Även här gäller att den äldsta gruppen har höga värden. Detta gäller även för de yngsta men med hänsyn till bortfallet och de få svarande är vi mera osäkra. Männen i medelklassen röstar i större utsträckning borgerligt än kvinnorna. I det fallet kan vi peka på miljöpartiets dragningskraft på kvinnor.

Partisplittrarna

Inledning: koppling till parti

Vi har konstaterat att politiska sakfrågor spelade en stor roll inför 2014 års val. I ett antal värmländska kommuner följde en politisk mobilisering med konsekvenser som folkomröstningar, bildandet av nya partier och att de traditionella partierna förlorade i stöd. Starkt engagemang i en lokal sakfråga kan vara *en* drivkraft att också splittra sina röster; partiet man normalt sympatiserar med kan ha hamnat på "fel" sida i den aktuella frågan.

I detta avsnitt genomför vi tre olika typer av analyser. Först jämförs partisplittningen 2014 med 2010, också med koppling till partisympati. Partisplittningen mäts endast med avseende på de tre septembervalen, dels för att få jämförbarhet med vår egen tidigare studie och andras studier, dels då valdeltagandet skiljer sig så kraftigt åt att resultaten skulle bli svårtolkade om också EP-valet inkluderades. Därefter presenteras en analys av "partitroget röstande" utifrån partisympati för alla fyra valen, alltså även EP-valet, av denna framgår även vilka andra partier man röstat på i dessa olika val. Slutligen ser vi på traditionella bakgrundsvariabler: i vilka grupper är partisplittningen stor och var är den särskilt liten?

Vårt material tyder på att partisplittningen ökade marginellt mellan 2010 och 2014 (tabell 14). Fortsatt är det cirka en tredjedel av väljarna som använder sig av denna möjlighet. Detta gäller även för landet (SKL 2015:36). De socialdemokratiska sympatisörerna är klart minst benägna att rösta på andra partier. Detta parti har en trogen väljarbas. Som framgår av analysen av partisympati och partitrogen röstning (tabell 15) lägger var tionde borgerlig sympatisör sina röster i landstingsvalet på SiV. Detta gäller även för SD:s sympatisörer. Det finns vidare en betydande grupp allmänborgerliga väljare som är öppna för olika alternativ, framför allt inom Alliansens ram. Det finns alltid ett mått av osäkerhet då antalet svarande är lågt som till exempel för FP/L och KD. Vi kan dock konstatera att mönstret från 2010 i många stycken återkommer. Högst värden har vi för MP-sympatisörer och de viktigaste alternativen för dessa är S, V och FI. För SD:s sympatisörer är M och S alternativen.

Mönstret i EP-valet avviker något från de övriga. I det fallet var MP ett alternativ för också borgerligasympatisörer. Historiskt har detta parti haft en skeptisk syn på EU. Kanske EU-skeptiker inom borgerligheten valde att rösta något okonventionellt i detta "andra rangens val".

Tabell 14 Partisympati och röstsplittning (procent) år 2010 och 2014

Partisympati	Andel röstsplittrare 2010	Andel röstsplittrare 2014	Minsta antal svarande
V	22	38	69
S	14	15	366
C	37	42	81
FP/L	50	55	55
M	38	36	200
KD	38	43	44
MP	46	60	72
SD	44	42	76
Samtliga	30	34	1001

Kommentar: I samtliga ingår även övriga partier.

Tabell 15 Partisympati och partitrogen röstning (procent)

Partisympati	Röstade enligt partisympati i EP-val	Röstade enligt partisympati i RD-val	Röstade enligt partisympati i LF-val	Röstade enligt partisympati i KF-val	Minsta antal svarande
V	74 (S 11)	83 (S 8)	75 (S 15)	72 (S 22)	60
S	87	96	93	90	295
C	65 (MP 9, M och FP/L 8)	91 (S 5)	67 (SiV 10)	70 (M 10)	66
FP/L	59 (C 15)	76 (M 11)	56 (M och SiV 10)	58 (M 14, C 10)	44
M	70 (MP 9)	86 (KD 5)	72 (SiV 10, KD och C 6)	70 (C10)	118
KD	59 (MP 10, M och C 8)	81 (S 7)	60 (SiV 10, M och S 7)	55 (M 11, C 9, S 7)	35
MP	68 (S 8, V 7, FI 5)	67 (s 10, FI 9)	49 (S 20, V 11)	55 (S 23, V 7, C 6)	88
SD	64 (M och S 11, blankt 8, FP/L 5)	87 (S 6)	53 (S 17, SiV 11)	53 (S 15, M14)	43

Kommentar: Inom parantes redovisas procentandelen för partier som sympatisörerna valde istället för det man sympatiserar med. En gräns har satts vid 5 procentenheter. Detta innebär att för S-väljare fanns inget tydligt andra alternativ. Minsta antal svarande avser EP-valet. Övriga val har betydligt fler.

Vilka är röstsplitrarna?

Det ligger i sakens natur att klassröstande och partisplittring i någon mening är varandras motsatser. Grunden för klassröstandet är en känsla av grupptillhörighet av viss styrka och beständighet, inte nödvändigtvis kopplad till ett särskilt stort politiskt intresse. Den som splittrar sina röster kan förväntas vara mera öppen för olika alternativ att väga mot varandra. I den typologisering av väljartyper som Olof Petersson (1977) presenterade i en svensk kontext är det närmast ”vaneröstaren” – den måttligt politiskt intresserade men med partiidentifikation – som vi förknippar klassröstandet. Mot denna kan vi ställa ”fribytaren” – den politiskt intresserade utan stark partiidentifikation. Detta hindrar förstås inte att också ”partiaktivisten” – den politiskt intresserade och partiidentifierade – kan vara klassröstare. (Den fjärde typen – ”den passiva” – kännetecknas av litet eller inget politiskt intresse och avsaknad av partiidentifikation).

Vårt huvudresonemang stöds av analysen (tabell 16). Det är de mycket övertygade partianhängarna som också är de mest partitrogna med endast 15 procents splittrare mot 36 procent för de ”något övertygade” och 43 procent för de som svarar nej på frågan om övertygelse. Vidare diskriminerar just ”politiskt intresse”. Ju större politiskt intresse desto högre andel röstsplitrare finner vi: cirka fyra av tio av de mycket intresserade, mot cirka två av tio av de av de inte alls politiskt intresserade

väljer att röstsplitra. Ställer vi ideologisk orientering mot röstsplitrning bekräftas tesen om den allmänborgerliga väljaren: det är personer som beskriver sig som "något till höger" som har klart högst andel (46 procent).

Vilka är i övrigt överrepresenterade – förutom de politiskt intresserade utan partiengagemang och placering "något till höger" på VH-skalan? Som i andra analyser, till exempel av politiskt deltagande, finner vi en tydlig koppling till utbildning: ju högre utbildningskategori, desto större andel röstsplitrare (tabell 16). Vidare är personer från högre tjänstemannahem överrepresenterade. Detta är kategorier som förknippas med borgerliga sympatier eller med sympatier för MP. Det är också kategorier som redovisar högst politiskt intresse mera generellt. Vi har tidigare pekat på den stora turbulensen och instabiliteten i kommuntypen "övriga kommuner" och här bekräftas att röstsplitrningen var särskilt stor i dessa kommuner. I denna kategori finns även ett antal med höga och låga värden på LPFK som är ett annat sätt att illustrera röstsplitrning. Ett särskilt starkt eller särskilt svagt förtroende för ordförandepartiet och dess ledande företrädare kan förstärka motiven.

Riktat vi istället ljuset mot de kategorier som i särskilt stor utsträckning väljer att rösta på samma parti i de tre valen och således avstår från att röstsplitra finner vi också ett bekant mönster. Det är personer med kortast utbildning, från arbetarhem och i högst ålderskategori som är mest partitrogna. I dessa kategorier är S särskilt starkt.

Personval

Inledning

Personval är en relativt ny företeelse i det svenska valsystemet: det infördes 1998. Förutom att rösta på parti kan väljaren kryssa vid ett namn på partilistan och därmed stärka den personens kandidatur. Ett partis mandat fördelas först bland de kandidater som fått mer än fem procent av rösterna i valkretsen, därefter följs ordningen på röstsedeln.

Av Valmyndighetens sammanställningar framgår att i 2014 års val i landet utnyttjade i Riksdagsvalet 25 procent av de röstande denna möjlighet, mot 23 procent i landstingsvalet, 29 procent i kommunvalet och hela 50 procent i EP-valet. För Värmland var motsvarande tal respektive: 24, 24, 32 och 46 procent, dvs. skillnaderna var relativt små jämfört med riket. Ser vi till personröstningens omfattning i olika kommuner är det en som särskilt sticker ut: Årjäng med 51 procent. Även Forshaga (42 procent) och Filipstad (39 procent) har relativt stor andel personröstning. Lägst är andelen i Karlstad (26 procent).

I Riksdagsvalet för Värmland kom fyra kandidater in som konsekvens av personval: Christian Holm, M (18 procent), Daniel Bäckström, C (12 procent), Lars Mejern Larsson, S (7 procent) och Stina Bergström, MP (5 procent). Även Nina Larsson, FP/L (15 procent) och Christian Weimers, KD (6 %) hade personröster

Tabell 16 Röstsplittring inom traditionella grupper (procent)

Egenskap/Röstsplittring	Andel röstsplittrare	Antal svarande
Kön		
Kvinna	35	558
Man	34	538
Ålder		
16-29	38	148
30-49	42	273
50-64	36	321
65-84	26	354
Utbildning		
Låg	18	186
Medellåg	30	384
Medelhög	38	224
Hög	49	294
Stad-land		
Landsbygd	36	295
Tätort	35	181
Kommunens centralort	33	332
Karlstads stad	34	285
Kommuntyp		
Karlstads kommun	33	397
Förortskommuner	41	164
Mindre stadskommuner	27	203
Industrikommuner	30	170
Övriga kommuner	46	162
Subjektivt nuvarande klass		
Arbetsarhem	28	493
Jordbrukarhem	35	51
Tjänstemannahem	38	362
Högre tjänstemannahem	53	76
Företagarhem	36	66
Politiskt intresse		
Mycket stort	39	137
Ganska stort	37	543
Inte särskilt stort	31	350
Inte alls	21	57
Partianhängare		
Ja, mycket övertygad	15	202
Ja, något övertygad	36	495
Nej	43	336
VH-skalan		
Klart till vänster	27	151
Något till vänster	28	289
Varken till vänster eller höger	34	270
Något till höger	46	256
Klart till höger	38	101
Samtliga	34	1033

över gränsen men deras respektive partier hade sammantaget för svagt stöd för mandat. På rikslistor fick även Jimmy Åkesson, SD (31 procent) och Gudrun Schyman (FI) (35 procent) stora andelar personröster i Värmland. I FI:s fall räckte detta inte till mandat.

Vilka personröstar?

Som indirekt framgår av redovisningen ovan är personröstningen särskilt viktig i mindre partier där det kan handla om vem som får det enda mandatet. För S på industriorter där partiet kan förväntas få kanske hälften av 31 eller 35 mandat i fullmäktige har denna institution mindre betydelse. Detta kan även tänkas påverka omfattningen av personröstningen för ledande politiker i kommuner: dessa personer får ändå en plats. Men med den reservationen är det ändå av intresse att se på vilka kategorier som främst använder sig av denna möjlighet¹². I tabell 17 redovisas andelarna personröstande fördelade på traditionella bakgrundsfaktorer samt kommunstruktur. I tabell 18 görs motsvarande för politiskt relaterade variabler.

Personröstande förekommer i alla centrala kategorier och detta är rimligt väl spritt. Det finns dock några systematiska skillnader värda att uppmärksamma. En sådan är knuten till ålder. Det är de yngre medelålders som har störst andel av våra fyra kategorier, medan ålderspensionärerna har lägst. Detta mönster gäller för samtliga fyra val. Det finns även en systematisk skillnad med avseende på utbildning; ju högre utbildningskategori, desto större andel personröstande. Störst är skillnaderna i EP-valet. Det skall noteras att var fjärde med en låg utbildning personröstade i kommunvalet, vilket ligger på samma nivå som högutbildade som personröstade i EP-valet. Personer från arbetarhem har lägst andel i EP-valet av de klassrelaterade kategorierna; skillnaderna är betydligt mindre i de övriga tre valen. Personer från företagarehem ligger genomgående högst. Skillnaderna mellan könen är i personvalsavseende marginella, till manlig fördel. Karlstadsborna har högst andel personröster i EP-valet men lägst i kommunvalet. Sannolikt speglar detta skillnader i ålderssammansättning och utbildningsnivå, i kombination med att avståndet till kommunpolitiker blir större ju större kommunen blir.

Skillnaderna blir generellt sett större då vi relaterar till mått på politiskt engagemang, vilket förstås inte förvånar (tabell 18). Personröstandet är i stor utsträckning förbundet med politiskt intresse, med starkt engagemang för ett parti och med ett brett politiskt deltagande även i övrigt. För att sammanfatta: personröstandet är förhållandevis väl spritt bland värmlänningarna men kategorier som har ett starkt politiskt engagemang och som är resursstarka är klart överrepresenterade.

Tabell 17 Värmlänningar som utnyttjade sin möjlighet till personval i 2014 års olika val relaterat till traditionella bakgrundsegenskaper (procent)

Egenskap	EP-valet	RD-valet	LF-valet	KF-valet	Antal svarande
Kön					
Kvinna	14	19	19	28	698
Man	17	21	21	31	659
Ålder					
16-29	20	22	17	29	174
30-49	22	26	28	39	314
50-64	15	19	20	30	397
65-84	10	17	16	22	472
Utbildning					
Låg	9	19	18	26	266
Medellåg	14	19	18	28	481
Medelhög	16	21	21	29	272
Hög	24	23	24	35	323
Stad-land					
Landsbygd	17	20	20	28	380
Tätort	9	17	18	29	223
Kommunens centralort	13	20	21	33	417
Karlstads stad	22	24	20	27	330
Subjektiv nuvarande klass					
Arbetsarhem	12	19	19	28	635
Jordbrukarhem	17	23	16	33	70
Tjänstemannahem	19	22	20	31	417
Högre tjänste-mannahem	19	17	24	23	86
Företagarhem	32	26	25	39	80
Kommuntyp					
Karlstads kommun	19	22	19	25	465
Förortskommuner	14	23	23	32	189
Mindre stadskommuner	15	15	16	27	257
Industrikommuner	13	21	23	33	231
Övriga kommuner	13	19	19	34	215
Samtliga	16	20	20	29	1357

Kommentar: I basen för procentberäkningen ingår samtliga som besvarat frågan aktivt. Endast det interna bortfallet har exkluderats. Detta innebär att även personer som inte deltagit i val omfattas. Se för övrigt not.

Tabell 18 Värmlänningar som utnyttjade sin möjlighet till personval i 2014 års olika val relaterat till andra typer av politiskt engagemang (procent)

Egenskap/VH	EP-valet	RD-valet	LF-valet	KF-valet	Antal svarande
Politiskt intresse					
Mycket	29	30	28	36	154
Ganska	18	23	21	31	658
Inte särskilt	10	16	17	27	454
Inte alls	6	10	13	18	78
Partianhängare					
Ja, mycket engagerad	23	33	31	40	234
Ja, något engagerad	15	20	20	31	606
Nej	13	15	14	23	418
Deltagandebredd					
Mycket passiv	10	12	13	23	230
Ganska passiv	12	15	14	24	247
Genomsnittlig	14	20	20	27	471
Ganska aktiv	19	24	22	31	232
Mycket aktiv	29	37	38	52	155
Samtliga	16	20	20	29	1357

Kommentar: I basen för procentberäkningen ingår samtliga som besvarat frågan aktivt. Endast det interna bortfallet har exkluderats. Detta innebär att även personer som inte deltagit i val omfattas. Måttet deltagandebredd avser antalet av tolv politiska aktiviteter som personer deltar i (se kapitlet om politiskt deltagande). Se för övrigt not 12.

Avslutning

Valresultaten

Fyra olika val genomfördes under 2014 – supervalåret och låt oss börja med att rekapitulera **huvudresultaten**. Från ett värmländskt perspektiv skiljer EP-valet klart ut sig, dels inträffade detta tre månader före de andra, dels fanns inga särskilda värmländska kandidater. Det är knappast fel att beskriva detta som ett andra rangens val enligt Reif & Schmitt (1980); mindre än hälften av de röstberättigade deltog och intrycket är att detta hade karaktären av opinionsmarkering.

Generellt sett var Allianspartierna förlorarna både nationellt och i Värmland. Det var särskilt M som tappade röster och i Värmland även C i kommunvalen, det senare från en mycket stark utgångsposition. Inte heller de socialistiska partierna gjorde något starkt val; i Värmland fortsatte den nedåtgående trenden, som förevarit under en längre tid, fast mera marginellt denna gång. Det var således de återstående partierna – de icke-blockrelaterade – som hade framgång, särskilt SD, men även MP och lokala partier gick framåt. En konsekvens blev ändå att de socialistiska partierna stärktes i förhållande till de borgerliga och att relationen nu

är tillbaka till vad som varit det vanliga dvs. att de förra är åtta, nio procentenheter starkare än de senare.

I Riksdagsvalet följde Värmland rikstrenden; den nationella valvinden drog också igenom detta län. I landstingsvalet i Värmland förlorade M cirka 5 procentenheter och SD vann lika mycket. Den borgerliga utvidgade koalitionen med SiV och MP fortsätter i ledningen men som minoritetsregim. Liksom i Riksdagen samverkar den övriga oppositionen inte med SD.

I kommunvalen var turbulensen betydligt större. Det var framför allt M och C som relativt sett förlorade positioner. Det sistnämnda partiet har en tradition av att ha stort lokalpolitiskt förtroendekapital i vissa kommuner; i tre av dessa förlorade partiet ordförandeposten. Även M förlorade ordförandeposter. Dessa båda partier leder nu bara var sin kommun. Även S gick klart tillbaka i ett antal kommuner men har ordförandeposten i hela tretton av länets sexton kommuner! I ett ökande antal fall handlar det om blocköverskridande majoriteter och i några fall med MP och i ett fall ingår ett lokalt parti i den ledande koalitionen. I ett stort antal fall är S beroende av stödet från V, i en typisk socialistisk majoritet. I en kommun har ett lokalt parti ordförandeposten. Även i kommunvalen ökade SD betydligt sin väljarandel. Detta partis position i den dagliga lokalpolitiken måste ändå bedömas som relativt svag då det hålls utanför samarbete. Det är även vanligare än i andra partier med avhopp, frånvaro och stor passivitet från ledamöter.

Varför gick det som det gick?

I inledningen till detta kapitel presenterades ett antal **teorier om partival** och röstning, både mera generellt, och specifikt för kommunval. Låt oss återkoppla till dessa och diskutera **orsakerna** till resultaten i Värmland med särskild betoning på kommunvalen.

Låt oss först slå fast att det finns en stark koppling mellan *ideologisk orientering och partisympati*. För de sex blockrelaterade partiernas sympatisörer diskriminerar VH-skalan på ett effektivt sätt. De personer som sympatiserar med borgerliga partier uppfattar sig samtidigt står till höger eller vara i mitten på denna skala. Sympatisörerna med de socialistiska partierna finns till vänster eller i mitten. M:s och V:s sympatisörer står särskilt tydligt mot varandra som överrepresenterade längst till höger respektive längst till vänster. Samtidigt illustreras den viktiga politiska *kampen om medianväljaren* som Downs (1957) lyfte fram i sin ”ekonomiska teori om demokrati”. En alternativ ideologisk dimension, som bland annat knutits till dimensionen traditionalism, modernism och postmodernism, har alltmera uppmärksamats. I vårt material är det SD och MP som framstår som motpoler. Detta är samtidigt partier som befinner sig i mitten med dragning åt höger, respektive mot vänster på VH-skalan.

Denna dimension framhäver dessutom den kanske viktigaste politiska skillnaden mellan könen som vi får fram: kvinnorna, och särskilt de högutbildade, prefererar de gröna värdena och MP, medan männen, och i synnerhet de med kortare utbild-

ning, är överrepresenterade som traditionalister och sympatisörer med SD. I *den sociologiska modellen* för att förstå röstning betonas de erfarenheter man gör och som kan knytas till egenskaper som kön, klass och generation. Klass är fortsatt av stor betydelse i värmändska val men i minskande utsträckning. Det är i de miljöer där man kan tänka att de socialiserande krafterna är som starkast dvs. i industrikommunerna och särskilt bland äldre och lågutbildade som denna företeelse är särskilt framträdande. Den strukturella situationen i länet, med fortsatt viktig basindustri, påverkar den allmänna politiska situationen där de socialistiska partierna är och har varit cirka åtta procentenheter starkare än de borgerliga. Den relativt starka kopplingen mellan näringsstruktur och partistyrka gör att man kan tala om ett tredelat län. På industriorterna har S fortsatt en stark ställning således. I huvudsakligen de västra delarna av länet, men angränsning till Norge, i vilka handel, turism och småindustri är framträdande har det varit borgerlig majoritet under ett starkt C. Viktiga ledare för C har utvecklat ett starkt lokalpolitiskt förtroendekapital. I flera fall har detta nu försvagats och situationen är snarast instabil. I de centrala delarna av länet, som till skillnad från de andra delarna har en positiv strukturell utveckling är det jämnt mellan blocken och MP har i flera fall en vågmästarroll. I dessa delar är utbildningsnivån högre och den politiska kulturen något annorlunda, närmare den postmoderna modellen. De mest politiskt resursstarka har också högst andel *personröstande*, men denna företeelse har stor spridning.

Vi får en större instabilitet då *partiidentifikationen* gradvis minskar och då det lokala förtroendekapitalet, av olika skäl, går ner. Det kan handla om att *erfarna ledare* slutar, att de känner sig tvungna att fatta svåra men impopulära beslut, eller att de av något skäl förlorar detta kapital. Typiskt är att väljare i betydande utsträckning *splittrar sina röster* och väger in specifika förhållanden knutna till de tre nivåer vi här talar om: nationell, regional och lokal. Särskilt lätt att splittra röster är det om partierna upplevs som näraliggande som för många borgerliga sympatisörer. För personer som uppfattar sig ligga "något till höger" på VH-skalan, de allmänborgerliga, är det uppenbarligen inget stort steg att välja olika borgerliga alternativ i de olika valen, för att ta ett typiskt exempel. För en grupp väljare, och en minskande sådan, finns egentligen bara *ett* parti som man kan tänka sig att rösta på: lojaliteten är stark. Det skall väldigt mycket till för att dessa personer skall rösta på ett annat parti. För många av dessa är sannolikt alternativet "soffan" dvs. att avstå från att rösta. I denna kategori är socialdemokrater överrepresenterade.

Uppenbart har *specifika sakfrågor* fått stor vikt i detta val. Vi har här särskilt pekat på den kraftigt ökade flyktinginvandringen och på försök att göra rationaliseringar och nedläggningar av skolor. I båda dessa fall påverkas den lokala beslutssituationen av det strukturella läget. Vi har konstaterat att Värmland starkt påverkas samhällsförändringen: urbanisering, centralisering, migration, ekonomisk globalisering mm. Flyktingar placeras där det finns tomma lägenheter och det är i många fall i kommuner där befolkningen minskar och där arbetslösheten är stor; dvs. i kommuner med en redan svag *strukturell situation*. Det är också i liknande lägen som pressen att lägga ned skolor är som störst dvs. där elevunderlaget minskar. I det

förstnämnda fallet finns en direkt koppling till att SD blir starkare; detta parti har haft ett slags ”sakägarskap” då övriga partier enats om en i jämförelse med andra europeiska länder mycket generös flyktingpolitik. Skolfrågorna har splittrat block och stärkt partier som motsatt sig förändring. Även andra lokala frågor har uppenbart påverkat kommunvalet; här har vi pekat på tre mer eller mindre tydliga fall. Det finns en tendens att konfliktnivån har höjts i de kommuner som haft dessa specifika sakfrågor på agendan. Just kopplingen mellan strukturell situation och politisk dagordning, finansiell situation och konfliktnivå lyftes särskilt fram i 2012 års studie (Norell 2012b).

Vi får heller inte glömma att väljarkårens sammansättning förändras från ett val till ett annat. Ett antal människor, främst äldre förstås, dör och andra flyttar in eller ut från en valkrets medan nya åldersklasser och invandrade får rösträtt.

För att förstå 2014 års val måste vi således relatera till ett antal viktiga samhällsförändringar med förankring i olika teorier. De krafter som lyfts fram varierar i betydelse i de olika kommunerna, även om vi kan se tydliga kopplingar strukturell situation.

Konsekvenser: ökad instabilitet

Sammanfattningsvis, 2014 års val innebar en ökad instabilitet i ett antal av de lokala politiska systemen. Den strukturella situationen, som lokala politiska ledare har små möjligheter att styra över, åtminstone i det korta perspektivet, är av stor betydelse. Den påverkar direkt och indirekt den politiska agendan och karaktären på de politiska utmaningarna. Den inverkar även på resurssituationen. Faktorer som normalt bidrar till stabilitet som klass- och partiidentifikation, erfarna ledare som har ett stort förtroendekapital och en på ideologi grundad röstning, förefaller att försvagas. I ett antal kommuner hade 2014 års val karaktären av protestval. Majoritetssituationen innebär utmaningar i ett antal kommuner. Det blir oerhört spännande att analysera kommande val i detta perspektiv. Får vi en återgång till mera stabila förhållanden eller fortsätter försvagningen av de stabiliserande faktorerna?

Noter

- ¹ I landet minskade antalet kommuner med Alliansstyre från 140 till 90 kommuner, antalet kommuner med vänsterstyre från 110 till 99 medan antalet med blocköverskridande styre ökade från 38 till 101. Det är främst S och C som förekommer i de blocköverskridande. Vidare uppstod minoritetsstyren i 92 kommuner mot 41 under förra mandatperioden. Rent borgerliga majoriteter förekommer nu bara i 37 av landets kommuner och rena vänsterstyren i 57. Annan majoritet dvs. där något icke-blockrelaterat parti (till exempel MP eller lokalt parti) ingår eller där det är blocköverskridande majoritet finns nu i 195 av landets kommuner mot 128 under förra mandatperioden (SKL 2015:41). Förändringarna gick i alla riktningar. I landstingen finns nu 5 med alliansstyre, 12 med vänsterstyre och 3 med blocköverskridande styre. (SKL 2015:36).

- ² En näraliggande fråga är förstås den om demokratin tar sig andra former lokalt och regionalt än den gör nationellt eller internationellt. Särskilt före de två stora indelningsreformerna var kommunerna små och skötte avgränsade uppgifter. Alla berörda kunde samlas för att fatta beslut i gemensamma ärenden. Den sista rådsstugan lär ha stängts för ett helt representativt system omkring år 1950 (Strömberg & Westerståhl 1982). Historiskt fanns förstås andra begränsningar som idag uppfattas som helt oacceptabla som att kvinnor inte hade rösträtt eller att rösträtten var kopplad till hur mycket skatt man betalade. Med utgångspunkt från att många frågor på kommunal nivå är av en praktisk natur och att antalet personer som berörs är mindre än regionalt och nationellt kan man tänka sig att direktdemokratiska inslag, såsom folkomröstningar, skulle ha större relevans där. Vi kan notera att i de värmländska kommunerna förekom tre folkomröstningar i direkt anslutning till valet 2014.
- ³ Andra forskare är mera kritiska till betonandet av det affektiva elementet i partiidentifikation. Fiorina (1981) menar att bedömningen av vad ett parti faktiskt utträttat är viktigare för partiidentiteten.
- ⁴ En av mera ovanliga finns i Kiruna. I fullmäktige finns tolv partier och majoriteten består av S, V, M, FI och samelistan!
- ⁵ Vår ursprungliga tanke var att ett särskilt kapitel skulle behandla Värmland och EU. Tyvärr hade de två forskare som var våra ursprungliga kandidater inte möjlighet.
- ⁶ I vårt material uppger 46 procent att de uppfattar demokratin i EU fungera mycket eller ganska bra, mot 77 procent för demokratin i Sverige; 4 procent uppfattade att möjligheterna att påverka beslut i EU var ganska eller mycket goda, mot 15 procent i Sverige, vidare uppfattade 16 procent att EU-parlamentarikerna gjorde ett ganska eller mycket bra jobb, mot 27 procent för riksdagsledamöter.

Tabell 19 Förtroende för politiska aktörskategorier relaterad till kommunstruktur, balansmätt (procent "ingen uppfattning")

Kommuntyp/ kategori	EU-parla- mentariker	Riks- politiker	Landstings- politiker	Politiker i Region Värmland	Kommunens politiker	Tjänstemän i kommunen	Antal svar
Karlstad	-4 (28)	11 (12)	-10 (18)	-8 (25)	15 (16)	15 (17)	453
Förortskommuner	-12 (20)	3 (9)	-11 (14)	-18 (19)	9 (9)	7 (13)	188
Mindre städer	-14 (24)	4 (11)	-17 (17)	-10 (26)	22 (10)	14 (13)	248
Industrikommuner	-15 (30)	-1 (16)	-20 (17)	-16 (23)	-1 (10)	-4 (12)	233
Övriga kommuner	-19 (29)	-4 (9)	-16 (14)	-14 (20)	-3 (6)	-6 (9)	213
Totalt	-12 (27)	4 (12)	-13 (16)	-13 (23)	10 (11)	7 (13)	1335

Kommentar: Balansmättet mäts som procentandelen som svarat "mycket stort förtroende" eller "ganska stort förtroende" minus andelen som svarat "ganska litet förtroende" eller "mycket litet

förtroende". I basen ingår även alternativen "varken stort eller litet förtroende" och "ingen uppfattning". Balansmättet kan anta värden från 100 till -100. Inom parantes visas procentandelen som svarat "ingen uppfattning".

- 7 En annan sida av förtroendefrågan är apatin dvs. att avstå från att rösta. I riksdagsvalet var valdeltagandet högt, också i Värmland, hela 86 procent av de röstberättigade utnyttjade möjligheten. Högst låg Hammarö (90 procent) och Karlstad (88), medan Årjäng (83) och Eda (80) låg lägst men ändå på en rimligt hög nivå. Läget är något annorlunda i kommunvalet. Här är talen genomgående lägre och totalt 81 procent i Värmland. Högst ligger Hammarö (89), Forshaga (86), Kil (86) och Sunne (85). Lägst är Eda (69) och Årjäng (75), men också Karlstad ligger förvånansvärt lågt (80). Det är inte klarlagt vad som orsakar de stora diskrepanserna mellan kommunerna. Hänger det samman med att personer som kommer från andra länder inte känner sig berörda eller tillräckligt insatta? Vad innebär pendling? Vilken betydelse har en eventuell frustration vid kommunpolitiken mera allmänt? Samtidigt är det svårt att tro att det sistnämnda skulle vara en särskilt viktig faktor i fallet Karlstad.
- 8 Utfallen blev följande. I Sunne (23/9 2012) deltog 54 procent av de röstberättigade med 69 procent nej, 25 procent ja och 7 procent avstod. I Årjäng (9/6 2013) deltog 51 procent av de röstberättigade med 59 procent nej, 39 procent ja och 3 procent avstod. I Grums (24/3 2013) deltog 38 procent av de röstberättigade med 77 procent nej, 21 procent ja och 2 procent avstod
- 9 Av utrymmesskal i enkäten genomförde vi en något mera begränsad studie av väljarbeteendet denna gång i jämförelse med 2010 års studie. Vi hade denna gång ingen fråga om man övervägde att rösta på annat parti. Istället fördes till frågor om röstning i EU-valet.
- 10 Indelningen grundas på svaret på fråga om man bett till Gud och i så fall hur ofta.
- 11 Det vanliga är att klasstillhörigheten grundas på en objektiv yrkeskodning vilket vi inte genomfört. Här är istället grunden en skattning av intervjupersonen själv. Detta innebär att en klassidentifikationsfaktor som inte har grund i objektiva förhållanden kan slå igenom. Detta kan verka i båda riktningarna: arbetare som känner sig som medelklass och tvärtom. Vi använde samma metod även i 2010 års studie, så dessa båda är i det avseendet jämförbara.
- 12 Det är viktigt att notera att procentbasen i vår studie skiljer sig från den offentliga statistiken. Den senare återger procentandelen av de röstande som använt sig av denna institution. Vårt intresse gäller hela populationen dvs. samtliga som haft möjlighet att besvara enkäten. Detta innebär betydliga skillnader till exempel avseende EU-valet där enligt den offentliga statistiken 46 procent i

Värmland använt sig av denna möjlighet, men då valdeltagandet endast var 48 procent innebär detta att av de valberättigade så utnyttjade endast 22 procent ($0,48 * 0,46$) denna möjlighet. Betänker vi även att vår studie omfattar även personer som ännu inte är röstberättigade så blir överensstämmelsen mellan den offentliga statistiken och vår studie god. Vårt val av population att relatera till beror som sagt på att vi vill uttala oss om helheten: om värmlänningar totalt och inte bara värmlänningar som röstar.

Referenser

- Alford, R D (1962): A Suggested Index of the Association of Social Class and Voting. *Public Opinion Quarterly* 26:417-425.
- All A. (1998): *Värmland väljer. Värmlänningarnas partival i åtta allmänna val under drygt två decennier*. Stencil. Högskolan i Karlstad, Statsvetenskap
- Campbell, A, Converse P.E., Miller, W. E. & Stokes, D. E (1960) *The American Voter*. New York, NY: John Wiley & Sons Inc.
- Clark T. N. & Lipset, S. M., red. (2001) *The Breakdown of Class Politics. A Debater on Post-Industrial Stratification*. Baltimor and London: The John Hopkins University Press
- Dagens Nyheter 5 mars 2016 "Politiska vildar ett problem". Artikel.
- Downs, A (1957) *An Economic Theory of Democracy*, New York, NY:Harper & Row Publishers
- Easton, D. (1965): *A Framework for Political Analysis*. Prentice-Hall.
- Esaiasson, P. & Westholm, A., red. (2006): Deltagandets mekanismer. I Esaiasson, P. & Westholm, A., red. (2006): *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber AB
- Esaiasson, P. & Westholm, A., red. (2006): *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber AB
- Fiorina, M. (1981) *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven: Yale University Press
- Franklin M. (2004): *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilljam M., D. Karlsson & A. Sundell (2010): *Politik på hemmaplan – tiotusen fullmäktigeledamöter tycker om politik och demokrati*. Stockholm: SKL Kommentus Media.
- Hagevi, M (2015) *Den svenska väljaren 2014*. Malmö: Gleerups
- Holmberg, S (1984): *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber Förlag
- Holmberg, S. & H. Oscarsson (2004): *Väljare. Svenskt väljarbeteende under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Johansson F (2010): Partival i kommunvalen. I Johansson, Folke, red.: *Kommunvalet 2006. Väljare och partier i den lokala demokratin*. Göteborgs universitet, Cefos.

- Johansson, B (2010): I skuggan av riksdagsvalet. Lokala medievalrörelser och andra rangens val. I Johansson, Folke, red.: *Kommunvalet 2006. Väljare och partier i den lokala demokratin*. Göteborgs universitet, Cefos.
- Karlsson, D. & Gilljam, M., red (2014) *Svenska politiker. Om de valda i riksdag, landsting och kommuner*. Stockholm, Santérus förlag 2014
- Lazarsfeld P F, B. Berelson & H. Gaudet (1944): *The People's Choice*. New York: Columbia University Press
- Lewin, L. (1970): *Folket och eliterna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Lipset, S M & Rokkan, S (1967): *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Listhaug, O (1997) "The Decline in Class Voting". I Ström, K & Svasand, L, red., *Challenges to Political Parties*. Ann Arbor: University of Michigan Press
- Möller, T. (2016) *Politiskt ledarskap*. Andra upplagan. Malmö: Liber
- Narud, H. M. & Aalberg, T. (1999) Challenges Facing Representative Democracy. I Narud, H. M. & Aalberg, T., red *Challenges to Representative Democracy: Parties, Voters, and Public Opinion*. Bergen: Fagbokforlaget
- Norell P O (2007): Governing Karlstad: an Insider's Story. I Rhodes, R.A.W., P. 't Hart & M Noordegraaf, eds. *Observing Government Elites. Up Close and Personal*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Norell, P O (2012a): Värmland och Karlstad – struktur, finanser och förutsättningar för politik. I Nilsson, L, Aronsson, L & Norell P O, red P O: *Värmländska landskap. Politik, ekonomi, samhälle, kultur, medier*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Norell, P O (2012b): Värmländska val: struktur, politik och förtroende. I Nilsson, L, Aronsson, L & Norell P O, red: *Värmländska landskap. Politik, ekonomi, samhälle, kultur, medier*. Karlstad: Karlstad University Press.
- NWT 2012-05-24 "Öppen konflikt inom majoriteten. Hammarö: bråket om energibolaget". Artikel.
- NWT 2014-09-04 "Rejäl löneförhöjning för kommunalrådet". Artikel.
- Oscarsson, H. & S. Holmberg (2011): *Åttapartivalet 2010*. Allmänna valen. Valundersökningen. Statistiska Centralbyrån.
- Oscarsson H. & S. Holmberg (2006): *Europaval*. Göteborgs universitet. Statsvetenskapliga institutionen.
- Oskarson, M. (1994): *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm: Nerenius & Santerus.
- Petersson, O (1977) *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Putnam, R. (1994): *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.
- Reif K. & H. Schmitt (1980): Nine Second-Order Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. I *European Journal of Political Research* 8:3-44.

- Sannerstedt, (2010): De okända väljarna – en analys av de skånska väljare som röstade på Icke-riksdagspartier i 2006 års val. I Johansson, Folke, red.: Kommunvalet 2006. *Väljare och partier i den lokala demokratin*. Göteborgs universitet, Cefos
- SKL (2015) 310 val. 2014 års kommun- och landstingsval. Sveriges Kommuner och Landsting
- SOU 2008:125 *En reformerad grundlag*. Grundlagsutredningens betänkande
- Strömberg, L & Norell P O (1982) *Kommunalförvaltningen*. Ds kn 1982:8. Kommundepartementet.
- VALU 2014. *SVT:s valundersökning*. SVT. Stencil.
- Westerståhl J. (1970): *Ett forskningsprogram. Den kommunala självstyrelsen del 1*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- VF 2013-12-03 "Protester mot skolnedläggning i Gunnerud". Artikel.
- VF 2014-01-28 "C i Årjäng avgick". Artikel.
- VF 2014-04-26 "Mygginvasionen i Deje fortsätter". Artikel.
- VF 2015-10-15 "Situationen i Filipstad 'ohållbar'". Artikel.

VEM ÄR DEN POLITISKT AKTIVA VÄRMLÄNNINGEN?

EN STUDIE AV POLITISKT DELTAGANDE VID SIDAN AV DE POLITISKA VALEN

P O NORELL

Hur skall detta deltagande uppfattas?

Inledning: demokratisyn och deltagande

Politiskt deltagande handlar för enskilda medborgare i den representativa demokratin om försök att påverka. Detta sker huvudsakligen på två sätt: genom röstning påverkas *vilka* som skall ha beslutanderätt och genom andra aktiviteter påverkas *de beslut* som dessa skall fatta (Verba & Nie, 1972). Som diskuteras i andra kapitel riktas såväl röstningen som andra former av deltagande mot aktörer och institutioner på olika nivåer: EU, Sverige, landstinget i Värmland och Region Värmland (indirekt valt) och hemkommunen. När det gäller påverkan på beslut handlar det både om vilka frågor som skall behandlas, dvs. *den politiska dagordningen*, och *innehållet* i besluten. Till detta skall läggas att allt politiskt deltagande inte behöver riktas mot valda representanter, eller tjänstemän som också verkar i den formella politiska processen. Andra aktörer, som exempelvis organisationer, företag och massmedier, kan ha viktiga roller för hur värden fördelas i ett samhälle på ett auktoritativt sätt, för att anknyta till Eastons klassiska definition av politik. Genom att ge stöd till särskilda ideella grupper, genom aktioner av typen bojkott av varor, politiskt medvetna köp eller liknande handlingar kan man vilja påverka den politiska debatten och resursfördelningen i samhället och därmed aktörers sätt att verka och ytterst samhällsutvecklingen. Detta kapitel handlar om värmlänningarnas politiska deltagande vid sidan om de politiska valen.

Synen på detta deltagande skiljer sig åt i olika demokratiideal. Röstningen som deltagandeform kan uppfattas som jämlik – utifrån principen en person, en röst. Vi vet att valdeltagandet är relativt högt i Sverige – åtta eller nio av tio röstberättigade utnyttjar denna sin möjlighet – och att det generellt sett är förhållandevis enkelt att delta på detta sätt; valkampanjer och särskilda informationsinsatser förstärker möjligheten och ökar motivationen. Personer kan därtill känna det närmast som en plikt att delta på detta sätt. Man skall förstås inte bortse från att även beträffande valdeltagandet finns grupper med lägre deltagande än andra. När det gäller andra former av deltagande kan skillnaderna vara stora mellan olika grupper. Politiskt resursstarka kan komma att påverka mer än andra (Dahl 1982; Gilljam 2003;

Wohlgemut 2003; Gilljam & Jodal 2006; Esaiasson & Westholm 2006). Dessa andra former kan vara mera avancerade och kräva en större egen insats. Trösklar av olika slag kan finnas som sammanhänger med avsaknad av personliga kontakter eller brister i kunskaper eller förmåga att formulera sig mm. Två starka värden som förknippas med en demokrati är just att det faktiskt är folket som styr och att det råder en politisk jämlikhet (Wohlgemut 2003). Var gränserna går mellan ett politiskt jämlikt system och ett politiskt ojämlikt är inte självklart. Man kan till exempel tänka sig att grupper väljer olika former för sitt deltagande dvs. att svaghet i ett avseende kompenseras av styrka i ett annat. Deltagandet vid sidan av de politiska valen kan ta sig många olika uttryck, vilket vi skall återkomma till.

I den svenska debatten har särskilt tre olika demokratiideal diskuterats: valdemokrati, deltagardemokrati och samtalsdemokrati¹. I projektet ”Demokratis mekanismer” beskrivs det förstnämnda på följande sätt:

”Valdemokrati är en samlingsbeteckning för sådana demokratiideal som framhåller betydelsen av regelbundet återkommande val mellan konkurrerande alternativ av representanter. I valdemokratin påverkar medborgarna politikens utformning genom att rösta på partier och politiker. Det är därför viktigt att medborgarna – särskilt under valrörelserna – får relevant information om den politik som har förts under den gångna mandatperioden och om de alternativ till framtida politik som ställer upp till val. Mellan valen är det de folkvalda representanterna som sköter beslutsfattandet.” (Gilljam & Hermansson 2003:15f).

Ett viktigt argument för valdemokratin är att denna ger förutsättningar för ett beslutsfattande som är långsiktigt och ansvarstagande (SOU 2008:125). Gilljam & Hermansson (2003) betonar samtidigt att politikerna enligt detta synsätt kan vara lyhörda för medborgarnas synpunkter och kommunicera med dessa men att det primärt då handlar om att få ökad kunskap i sakförhållanden, vidare att lyssna av opinioner och att motivera beslut. Två nyckelbegrepp och demokratiska mekanismer är här viktiga: ansvarsutkrävande i efterhand (vad utträttade de valda under den gångna mandatperioden) och mandatgivande för den kommande perioden (att se närmare på program mm). En central fråga blir trovärdigheten: kan man förvänta att de valda för en god politik, med hänsyn till vad man tidigare utträttat och vad man kan förväntas utträtta? Anciennitet kan till exempel visa sig vara viktig i kommunpolitiken (Norell 2012b).

Gilljam & Hermansson (2003:19) beskriver det andra idealet² som följer:

”Det [...] idealet utmärks av att medborgarna är aktiva i politiken på andra sätt än att enbart välja sina representanter i val: Så många medborgare som möjligt skall kontinuerligt vara med och påverka politikens utformning och, när så är möjligt, själva vara med och fatta de avgörande besluten.”

Här uppfattas det således vara av särskilt värde att medborgarna är aktiva och engagerade. Med ett sådant engagemang kan det förväntas att medborgarnas självförtroende växer och att de fostras till att få en ökad känsla för det allmännas bästa, till utvecklandet av en allmänanda. Just allmänandans betydelse betonade Lewin (1970) i sin programmatiska skrift "Folket och eliterna". Lewin lyfte fram interaktionen mellan väljare och valda och talade om "den interaktiva demokratin"³. Med aktiva medborgare blir det mindre sannolikt att en politisk elit utvecklas som kan bortse från vad medborgare i gemen tycker. Det övertag som eliter har i opinionsbildningen blir mindre (Amnå 2003). Politiker ska ändå vara medborgarnas representanter. I grundlagarna läggs till exempel fast ett antal fri- och rättigheter som är helt nödvändiga för en fungerande demokrati och för deltagandet: yttrandefrihet, tryckfrihet, organisationsfrihet, mötesfrihet och demonstrationsfrihet. Vid samma tid som Lewin presenterade Jörgen Westerståhl (1970) en demokratimodell som var vägledande för kommunforskargruppen (KFG). Enligt denna uppfattades deltagandet som en särskild teknik för att nå det övergripande målet om folkviljans förverkligande (se även Bäck 2010). Åsiktsrepresentativitet mellan väljare och valda sågs som ett särskilt värde⁴. Den form som oftast förknippas med *direkt demokrati* är folkomröstningen (Rose 2014). Denna kommer vi inte att specifikt behandla här. (Dock diskuteras folkomröstningars betydelse i kapitlet om valet i Värmland).

Vi kan heller inte bortse ifrån att synen på deltagandet kan skilja sig åt beroende på om vi diskuterar till exempel en lokal, regional, nationell eller europeisk demokrati. Historiskt har den lokala demokratin haft starka direktdemokratiska inslag med ting och rådstugor (Strömberg & Westerståhl 1983). De lokala frågorna har uppfattats som mera praktiska än principiellt ideologiska till sin natur (Johansson 2010). Det finns effektivitetsvärden förknippade med att medborgare kan påverka till exempel servicen så att den svarar mot de behov som finns (Rose 2014). I ett värmländskt perspektiv är det förstås intressant att studera om deltagandets karaktär skiljer sig åt mellan olika typer av kommuner och mellan stad och landsbygd.

Synen på deltagandets omfattning och intensitet – aktuella reformer

En fråga som i en tidigare statsvetenskaplig debatt var föremål för farhågor var den om deltagandet kunde bli alltför omfattande och intensivt. Erfarenheterna från nazism, fascism och kommunism förskräckte. I den moderna demokratilitteraturen hänvisas ofta till Schumpeter (1942) och till vad som brukar beskrivas som en demokratisyn där politiska eliter konkurrerar om väljarnas gunst, vilket skall ses som en variant av valdemokratin. Schumpeter var kritisk till ett omfattande folkligt deltagande. Han betonade särskilt vikten av att de som deltar har goda kunskaper, vilket fordrar både tid och intresse⁵.

I den internationella, men även den svenska, debatten har det snarare varit en motsatt farhåga som lyfts fram, nämligen att samhället i allt större utsträckning kännetecknas av minskat politiskt intresse, av minskat förtroende för politiker och för offentliga institutioner, av apati (SOU 2000:1; Petersson m fl. 2000; Gilljam &

Hermansson 2003;). Särskilt på kommunal nivå har det funnits en stark drivkraft att öka medborgarnas deltagande. I samband med den stora kommunblocksreformen under tidigt 1970-tal då antalet förtroendevalda kraftigt reducerades kom denna fråga att debatteras. Två typer av initiativ togs: sådana som förstärkte politikernas möjligheter att styra, utifrån en rädsla för allt för stort tjänstemannainflytande, och sådana som vidgade möjligheterna till politiskt deltagande (Norell 1989:36). I det första skedet handlade de senare initiativen om sådant som ersättare i fullmäktige, lokala organ, remissförfarande, rådgivande folkomröstningar och opinionsundersökningar. På senare år har till exempel nämnd- och styrelsesammanträden öppnats och en mängd initiativ för att få igång en medborgardialog. Tendensen har uppenbart fortsatt (Bäck 2000; Gilljam & Jodal 2006; SOU 2012:30; Montin & Granberg 2013). Många av de institutioner som etablerats har sin grund i nationella initiativ: medborgarförslag, öppna sammanträden, medborgardialoger mm. Men det finns också exempel på många lokala initiativ. I en stad som Karlstad finns till detta ett antal institutionaliserade samrådsorgan med olika grupper. I Arvika, för att ta ett annat exempel, har politikerna under lång tid arbetat med att utveckla dels politikerrollen, dels kontakterna med invånarna. Det finns fler exempel.

Vi skall här inte närmare belysa den tredje formen av demokratiideal utan bara nöja oss med att konstatera att denna i stor utsträckning handlar om att ge alla utrymme, och att visa respekt, i det politiska samtalet. I detta ligger att det skall finnas en vilja att försöka förstå motsidans argument. Förhoppningen är att man då skall finna goda kompromisser eller gemensamt accepterade lösningar (se t ex Räftegård 1998). Vi kan även notera att Demokratiutredningen i sitt slutbetänkande förordade ett ideal med starka inslag av samtalsdemokratin (SOU 2000:1).

Bland svenska politiker förordas främst ett valdemokratiskt ideal. Ställda inför ett valdemokratiskt och ett deltagardemokratiskt alternativ uttrycker tre fjärdedelar stöd för det valdemokratiska mot en fjärdedel för det deltagardemokratiska⁶. Det finns tydliga skillnader i demokratisyn mellan olika partiföreträdare: M, S, FP, C och KD ligger alla över 75 procent förespråkare för valdemokratin, medan V, SD och MP liksom övriga partier alla ligger under 50 procent. Det finns även ett samband mellan position och demokratisyn: högst värden för valdemokratiidealet har företrädare som befinner sig i majoritetsläge och med ett ordförandeuppdrag, därefter i majoritetsläge utan sådan och lägst i opposition. Sammanfattningsvis: ju mer man är del av etablissemangen desto högre tal för den valdemokratiska synen. Andra intar en mera etablissemangskritisk hållning (Karlsson & Gilljam 2014:76f). Vi kan konstatera att de värmländska politikerna inte skiljer sig från det nationella mönstret. Av ledamöterna i kommunfullmäktige i samtliga värmlandskommuner uttryckte åtta av tio ett stöd för valdemokratin, mot två av tio för deltagardemokratin⁷. (Det kan noteras att motsvarande fråga också ställts till journalister år 2011 och där var fördelningen annorlunda: 49-51 (Karlsson & Gilljam 2014:74f).

Vad vi kan se är att synen på medborgarnas deltagande skiljer sig åt i de olika demokratimodellerna. Särskilda värden som förknippas med deltagandet är ”de

fostrande” – medborgare som engagerar sig och deltar politiskt får också ökade kunskaper och (möjligen) en större förståelse för helhetens problem: en allmänanda kan utvecklas. Aktiva medborgare bidrar till en levande debatt och kritik som för med sig att många alternativ kommer att diskuteras; samtidigt kontrolleras beslutsfattarna. Mot detta står en farhåga att särskilda resursstarka aktörer och/eller tillfälliga opinioner kan få ett alltför stort inflytande som utmanar den representativa demokratis principer och som kan försvåra ett långsiktigt och ansvarstagande beslutsfattande.

En anknyttande fråga sammanhänger med partiernas roll i demokratin. Antalet medlemmar i de politiska partierna har minskat kraftigt sett i ett längre perspektiv: för tjugofem år sedan var tionde person partimedlem mot cirka var tjugonde idag (SCB 2009; se även Dagens Samhälle 2013-04-17). På motsvarande sätt har medlemskapen i de politiska ungdomsförbunden minskat till idag cirka var tjugofemte ungdom (Ungdomsstyrelsen 2013). Detta torde försvaga partiernas roll som länk mellan medborgare och de formella politiska institutionerna. Studier visar att även andra traditionella folkrörelseorganisationer har minskande medlemsantal och att fokus mera inriktas på enskilda sakfrågor som sällan har ideologisk koppling (Harding 2012).

Det skall också noteras att regeringen under 2014 tillsatte en särskild demokratiutredning (Dir 2014:111) som direkt anknyter till det här kapitlets innehåll. Utredningen skulle ta fram förslag till åtgärder dels för att öka och bredda engagemanget för den representativa demokratin, dels för att stärka medborgarnas möjligheter till delaktighet och inflytande mellan de politiska valen. Fokus är bland annat på grupper som uppvisar svagt politiskt engagemang. (Betänkandet som kom 2016 diskuteras närmare i Bromans kapitel).

Syfte och övergripande frågor

Syftet med detta kapitel är att kartlägga värmlänningarnas politiska deltagande vid sidan av valen. Det är två typer av frågeställningar som är centrala i detta kapitel. Den första anknyter till **demokratins jämlikhetsideal: hur är deltagandet, vid sidan av valen, fördelat mellan olika grupper?**

Det man kan anta är att grupper som också i andra avseenden är resursstarka är mest aktiva, men finns kompensatoriska drag? Det vill säga: är det så att vissa grupper väljer en viss typ av deltagande medan andra grupper väljer andra former? Det är förstås av intresse att identifiera de särskilt aktiva och de särskilt passiva: vad kännetecknar dessa? Kan vi förvänta att den politiska dagordningen och de politiska besluten påverkas i särskild riktning? Denna sista frågeställning kan vi diskutera i mera spekulativa termer genom att koppla deltagandet till ideologisk orientering.

Vi är också intresserade av att anknyta till en av de överordnade frågorna för studien i dess helhet: vad kännetecknar **Värmland som politiskt subsystem? Skiljer sig deltagandet åt mellan olika kommuntyper och mellan stad och land?**

Det finns en tredje frågeställning som vi kommer att beröra mera översiktligt och den handlar om **demokratins mekanismer: Varför deltar man i politiska aktiviteter och varför skiljer sig detta ev. åt mellan olika grupper?** Sannolikt kan vi redan av svaren på de inledande frågorna få indikationer. Teori om förklaringar till deltagande är viktiga för vårt val av bakgrundsfaktorer/indikatorer på deltagande. Låt oss fortsätta där.

Vad förklarar skillnader i deltagande? Några centrala teorier

Skiss till förklaringsmodell

Varför aktiverar man sig politiskt mellan valen? Den enkla förklaringen är som nämns inledningsvis att man vill påverka skeendet i samhället i ett eller annat avseende. Det kan handla om mera begränsade frågor eller omfattande som samhällsutvecklingen i stort. Aktiviteten kan ha sin grund i en stark politisk övertygelse och en bild av hur det goda samhället gestaltar sig eller i mera vaga sådana föreställningar. En vilja eller en motivation som också kan utläsas i att politiskt intresse är betydelsefull. Men detta är förstås inte tillräckligt. Det måste också finnas möjligheter till deltagande. Som nämns ovan har till exempel kommuner tagit en rad initiativ för att underlätta politiska handlingar men den institutionella inramningen kan vara mer eller mindre inbjudande. Denna kontext kan påverka även på annat sätt. Våra intervjupersoner har vissa kontextuella likheter: de finns i en europeisk, en svensk och en värmländsk politisk kontext, även om kontakterna med och berördheten av dessa kan skilja sig kraftigt åt. Till detta kommer att de finns i skilda kommunala politiska kontexter, med variationer i politisk och administrativ struktur och funktion, i resurser mm.

Pippa Norris (2002) har utvecklat en modell för nationella jämförelser i politiskt deltagande. Hon lyfter fram fem aspekter: nivån på samhällelig modernitet, (statens) struktur, rollen för mobiliserande krafter, individers resurser samt motivation. Teorierna sträcker sig från makro-, över meso-, till mikronivån. Låt oss ta denna som utgångspunkt för en diskussion om tillämpbarhet i vårt fall. (För alternativa modelldiskussioner, se till exempel Bäck, Teorell & Westholm 2006⁸).

Struktur och samhällelig modernitet

I kulturellt hänseende kan man skilja mellan traditionella, moderna och postmoderna samhällen (Inglehart 1990). Det finns förstås inga självklara kopplingar mellan samhällets karaktär och förutsättningar för demokrati dvs. att utvecklingen i riktning mot modernitet och postmodernitet skulle garantera en utvecklad demokrati (Norris 2002). Inglehart förespråkar "icke-linjära" modeller där t ex en ekonomisk kris starkt kan påverka det politiska systemet och bryta en utvecklingstrend. Det är ändå ganska naturligt att i det förindustriella samhället betona närheten, identiteten, föreställningen om en gemensam historia och en gemensam framtid; "community" och social kontroll. Med övergången till ett mera modernt samhälle följer oftast en

bättre utbildad och mera informerad befolkning. Fler och fler människor befinner sig i en annan och mera resursstark livssituation i vilken de mest grundläggande behoven är tillfredsställda och med mera fritid, med möjligheter till resor med mera. Mot ett ökat deltagande kanske faktorer som en ökad individualisering, sekularisering och flyendet till förortslivet kan verka. En annan sådan mottendens rör graden av sekularisering. Denna gäller inte generellt: i invandrartäta och segregerade områden kan finnas en riktning mot ökad traditionalism och religiositet. Här skall vi inte gå närmare in på detta. En tendens är ändå att ökad (post-) modernitet förstärker sociala rörelser och direkt agerande; att agera genom protestgrupper underlättas. Å den andra sidan försvagas traditionella institutioner så som politiska partier – färre känner en stark lojalitet – och traditionella hierarkiska institutioner såsom kyrkor, partier och vissa intresseorganisationer.

Vad av detta kan vara av intresse för en intraregional studie? I en tidigare studie (Norell 2012a och b) och i vårt inledningskapitel lyfts skillnader i strukturell situation mellan de värmländska kommunerna fram. En rimlig utgångspunkt är att graden av modernitet/postmodernitet varierar mellan kommunerna och i vissa fall mellan olika delar av en kommun. Industriorterna har under en längre tid brottats med problem som visat sig i minskad befolkning, relativt låg utbildningsnivå och även svaga kommunfinanser. Skillnaden i modernt/postmodernt visar sig även i partistrukturen. S är traditionellt starka på industriorter medan partier som MP, FI och Piratpartiet finns i Karlstad och i den typen av städer men förekommer nästan inte på industriorter eller i traditionella rurala miljöer.

Som Dahl & Tufte (1973) noggrant rett ut finns det sannolikt systematiska skillnader mellan små och stora politiska system (se även Rose 2014). Större demokratier förfogar normalt över mer resurser och har därmed bättre möjligheter att lösa samhällsproblem. Mot detta står att små demokratier har lättare att ge medborgarna möjlighet att på ett effektivt sätt delta i beslutsprocesser. Den fråga man kan ställa sig är om detta gäller alla former för deltagande, med hänsyn till teknologisk utveckling mm. Det är lätt att slå fast att andelen förtroendevalda är mycket större i små kommuner än i stora. Sannolikheten att man är personligen bekant med en politiker ökar med minskande kommunstorlek. Bekantskap underlättar kontakt. Ledande politiker ingår som delar av en lokal samhällselit som träffar andra inom denna elit i olika sociala sammanhang (Norell 2007). Accessen till ledande politiker är sannolikt inte jämlikt fördelad. Detta kan ses som ett exempel på politiska resurser av betydelse för att förstå deltagande. Andra sådana är tid och kunskaper. Inte minst i förmågan att formulera krav och därmed påverka den politiska agendan. Den som tagit vissa initiativ redan och till exempel valt att bli medlem av ett politiskt parti kan förväntas ha försteg jämfört med den som står utanför. En styrka utifrån ett demokratiskt jämlikhetsideal är om organisationer kan försvara även politiskt sett svagare grupperns intressen.

Problematiskt blir det hela om vissa grupper systematiskt har ett försteg i de avseenden som här beskrivs: i motivation, i institutionella och andra möjligheter

samt i kunskaper, tid och förmåga att formulera krav. I en näraliggande studie av just värmlänningars förtroende för politiska aktörer och samhällsinstitutioner framkom att en dimension välbefinnande/utsatthet gav utslag i analysen. Personer som befann sig i en särskilt utsatt situation på grund av dålig hälsa, svag ekonomi eller otrygghet uttryckte särskilt lågt förtroende (Norell 2014). Den fråga man kan ställa sig här är om dessa kategorier också utmärker sig när det gäller politiskt deltagande: blir de särskilt passiva?

Institutionell struktur

Den statliga strukturen i Norris modell kan här närmast överföras till den institutionella strukturen som kommunen etablerat. Läser man hemsidor ser man begränsade skillnader mellan kommunerna⁹. Intressant är förstås betydelse av nya medier, något som Norris i endast begränsad grad noterar i sin bok från 2002; här har utvecklingen gått mycket snabbt på de allra senaste åren. Den dramatiska teknologiförändringen har säkerligen påverkat synen på deltagandet. På nätet finns idag oerhört många möjligheter att lättillgängligt ta till sig budskap och att politiskt agera/reagera (se även nedan).

Mobiliserande krafter

Som framgått av resonemangen ovan kan särskilda institutioner kan främja deltagandet. Självklart finns politiska partier som en väg till deltagande och till direktkontakt med politiskt valda. Dessa bidrar även med att paketera och formulera politiska förslag. De är också vägarna in i de valda församlingarna: det är partierna som nominerar kandidaterna. Politiska partier i Sverige har gått från att vara starkt samhällsbaserade – utflöden av politiska rörelser av typen folkrörelser i ett samhälle med en liten och ganska obetydlig stat – till att vara delar av en omfattande stat för sin finansiering och sin funktion som problemlösare, men med allt svagare och mera otydlig samhällelig koppling på ett folkligt plan (Hagevi & Loxbo 2014). Att ge sig in i politiken kan vara en start på en särskild karriär med många möjligheter till deltagande.

Även de fackliga organisationerna har institutionaliserade kanaler till formella beslutsprocesser. Dessa kan också ha särskilda kopplingar till vissa partier, såsom LO till socialdemokratin. Till detta finns mängder av olika intresseorganisationer som i varierande grad är påverkade av politiska beslut tagna på lokala, regionala, nationella och internationella arenor. I en svensk kontext finns föreningar av alla de slag. Många av dessa har ekonomiskt stöd av offentliga organ. Den service som kommuner och landsting är ansvariga för kan påverka föreningsmedlemmar i betydande grad.

Man måste lyfta fram betydelsen av medierna. Det är via TV, radio och allehanda nyare medier som frågor lyfts fram och blir föremål för diskussion. Journalisterna har en särskilt viktig roll men även andra aktiva i olika typer av medier. Ett aktuellt exempel är den massiva mediala uppmärksamheten kring flyktingars problem som

förekommit i Sverige på senare år med stora insamlingskampanjer i olika tevekanaler mm. Massmediernas starka genomslag på opinionen kan nästan inte överskattas.

Resurser

Resurser i detta sammanhang relateras primärt till individegenskaper men även sådant som nätverk bör räknas in – att finnas i sammanhang där (andra) nyckelpersoner finns. Sociala och ekonomiska skillnader förväntas spela in. Utbildning är en viktig indikator. Det förhållandet att man befinner sig i samma kretsar och, för att tala med Bourdieu (1986), förfogar över olika typer av kapital – kulturellt, ekonomiskt och socialt – kan påverka deltagandet. Det kulturella förknippar Bourdieu främst med förtrogenhet med vad som ofta benämns finkultur, med så kallad god smak samt med att förfoga över ett kultiverat språk. Ekonomiskt kapital knyts till materiella tillgångar och kunskaper i ekonomi. Med socialt kapital menas nätverk, släkt- och vänskap mm. Den som förfogar över ett kulturellt kapital blir trygg i olika sociala sammanhang och kan lätt närma sig (andra i) en elit; det finns en ömsesidighet kulturellt som underlättar samvaro: det är lätt att finna samtalsämnen, förutom resursen i sig att kunna formulera sig och driva sin sak. Den ekonomiskt kapitalstarka individen kan samtidigt vara en viktig arbetsgivare, fastighetsägare och/eller partner i olika affärsuppgörelser etc. och kan därför ofta räkna med att bemötas med respekt. Nu är förstås Värmland något annat än en fransk centralmakt. Det är sannolikt inte samma sak att vara kulturellt rik på en mindre industriort som i en storstad. Kanske är i det förra fallet en lokal dialekt lika viktig som ett ”fint” språk. Detta är spekulationer men poängen är att denna typ av kapital är lokal- och situationsberoende, vilket förstås Bourdieu var högst medveten om. En näraliggande faktor som särskilt berör kontakter med väsentliga aktörer är bostadsanknytningen. Den som är uppväxt i den kommun som man nu bor i och kanske bött där hela sitt liv har rimligen också byggt upp ett lokalt nätverk: man kan ha skolkamrater, grannar, vänner och bekanta i kommunen som tjänstemän eller politiker. Det är förstås lättare att kontakta personer man redan känner. Ju mer integrerad man är i den lokala miljön desto fler, trendmässigt, borde man vara bekant med.

Två citat från Pippa Norris (2002:29) visar på kopplingen mellan mobiliserande krafter och resurser: *”I hemmet, i skolan och på arbetet, i frivilligorganisationer och i religiösa institutioner förvärvar man resurser, får förväntningar på aktivitet och utvecklar politiska uppfattningar som leder till deltagande”*; vidare *”... eftersom resurser är ojämmt fördelade i samhället, hjälper dessa faktorer till att förklara skillnader i politiskt deltagande relaterat till kön, ras/etnicitet, ålder och social klass”* (min översättning).

Motivation

Så till faktorn motivation. Intresse, information och tillit är tre indikatorer. Det kan finnas många olika skäl till ett politiskt deltagande. Man skall inte underskatta

mera övergripande motiv som att ha en ideologisk förankring, en föreställning om hur det goda samhället ter sig.

Motivationen kan vara både känslomässigt och instrumentellt relaterad. I många länder och samhällen existerar en cynism i förhållande till det politiska livet och till politiska aktörer: att dessa skor sig själva och inte arbetar för allas bästa". Norris (2002:30) diskuterar relationen mellan bristen på förtroende för politiken, viktiga samhällsinstitutioner och politiska aktörer å den ena sidan och framväxten av extrema rörelser å den andra. Hon konstaterar samtidigt att sådana även kan växa fram i liberala, toleranta och djupt förankrade demokratiska samhällen.

På senare år har vi i Sverige, men i mindre grad i Värmland, sett andra uttryck för politisk protest särskilt i socioekonomiskt svaga områden, med segregerad befolkning och oftast svag förankring i det svenska samhället: attacker på polis, ambulanser och brandkår och till och med på åklagare och domare; anlagda bränder i bilar, bostadshus och skolor. I dessa fall passeras gränsen till kriminalitet. Särskilt Robert Putnam (1993, 2000) har lyft fram vikten av ett rikt lokalsamhälle med många olika typer av organisationer och mötesplatser för människor: betydelsen av tillit i samhället.

Begreppet "efficacy" är viktigt i sammanhanget dvs. föreställningen om att det är möjligt att påverka genom sin aktivitet (Lewin 1970). Detta är en nyckelfaktor i ett politiskt system, att medborgarna uppfattar det meningsfullt att försöka påverka samhällsutvecklingen; att man har tilltro till att politiska instanser beaktar ens synpunkter. Detta kan även knytas till föreställningar om rättsstaten och till proceduriell rättvisa, dvs. att även om man inte får igenom sin sak substantiellt, så uppfattas ens ärende ha blivit korrekt hanterat (jämför Rothstein 1994).

Att missnöje kan utgöra en grund för politisk aktivitet finns exempel på också i Värmland. Nedläggningarna av akutsjukhusen i Säffle och Kristinehamn för ett drygt decennium sedan förde med sig en omfattande politisk aktivitet: etableringen av ett politiskt parti (Sjukvårdspartiet i Värmland, SIV), demonstrationer, namninsamlingar, uppvaktningar av politiker och tjänstemän både på landstingsnivå och på kommunal nivå, särskilda möten, aktivering av fackliga organisationer mm. Effekterna blev mångåriga: utfallen av de politiska valen, åtminstone fram till 2010, påverkades av de politiska besluten och reaktionerna på dessa. Som beskrivs närmare i kapitlet om 2014 års val påverkades utfallet i detta sannolikt i betydande utsträckning av en skolnedläggningsproblematik i åtminstone två av de tre värmlandskommuner som genomförde särskilda folkomröstningar (se kapitlet om 2014 års val).

Vi har diskuterat politiska och andra resursers betydelse för deltagandet men bör inte bortse från att även upplevda behov kan utgöra en kraft. Det finns också en förväntansnivå som vi har svårt att fånga. Tage Erlander beskrev detta fenomen redan 1956; han talade om de stigande förväntningarnas missnöje som en av politikens stora utmaningar.

Motiven för deltagandet kan således vara mångskiftande. De behöver förstås inte vara begränsade till det som specifikt gynnar en själv eller ens närmaste. Människor motiveras, som antytts ovan, även av altruistiska skäl: man vill till exempel hjälpa utsatta. Föreställningen om hur ”det goda samhället” bör vara utformat kan påverka. Vi talar nu om ideologi som motiverande kraft. I de flesta auktoritativa definitionerna av begreppet ideologi betonas kopplingen mellan idégoods (visioner, mål, värden), synen på verkligheten och vägar att nå visioner eller mål (se vidare i kapitlet om ideologiska orienteringar).

Vi har här talat om olika typer av deltagande och förklaringarna till aktivitet kan skilja sig åt mellan de olika formerna. Det är ganska stor skillnad på att kontakta politiker eller tjänstemän å den ena sidan och att göra medvetna köp eller att ge ekonomiskt stöd till ideell verksamhet å den andra. I de senare fallen kan man förvänta att det handlar om ett vidare syfte, ett stöd till ”något allmänt gott” medan man i det förra fallet kan förvänta sig att aktiviteten är kopplad till en mera konkret fråga i kommun eller landsting/region.

Operationalisering av bakgrundsvariabler/oberoende variabler

Hur förhåller sig våra frågor/indikatorer till analysmodellen? Vad kan vi täcka in och vad faller utanför? Som redan påtalats finns inte tillgång till alla de variabler man skulle önska för en mera fullständig analys av deltagandet. Nedan ges ändå en redogörelse för vilka indikationer som används i analysen relaterade till rubrikerna: samhällsstruktur, institutionell struktur, mobiliserande krafter, resursfaktorer och motiverande krafter.

Samhällsstruktur/grad av modernitet

I denna vidare kontext jämförs fyra typer av platser: Karlstad som mellanstor stad, centralorten i kommunen, annan tätort och glesbygd. Utgångspunkten är att både möjligheter och problem kan skilja sig åt med hänsyn till platsens karaktär. I den mellanstora staden, **Karlstad**, finns ett omfattande utbud av såväl offentlig som kommersiell service. Det finns många olika slags föreningar av olika slag. Det finns förhållandevis få politiker i relation till antalet invånare jämfört med övriga kommuner. Massmedierna följer dagligen det som sker i Karlstad vars struktur mest liknar kunskapssamhällets. I kommunernas övriga centralorter finns en del likheter med Karlstad, särskilt i Arvika och Kristinehamn, när det gäller utbud av service, men detta är inte lika mångfasetterat. Det är på dessa orter som kommunkontoren finns och därmed ledande politiker och tjänstemän. Vi kan förvänta att man är något närmare politiker än i Karlstad. I övriga tätorter är man normalt längre ifrån de centrala beslutsinstanserna i kommunen och serviceutbudet är mindre. Detta gäller i ännu högre grad för **landsbygden**.

En alternativ indelning vörd att testa är en som utgår ifrån skillnader i näringsstruktur och storlek¹⁰. Här är det av intresse att skilja mellan **Karlstads kommun** och dess **förortskommuner** å den ena sidan, och **industrikommunerna** å den

andra. Vi förväntar oss att de förra skall vara mera förankrade i det postmoderna medan de andra har sin bas i det moderna, i industrisamhället. Men som nämns ovan finns även skäl att beakta de två något större kommunerna **Arvika och Kristinehamn** samt en övriggrupp som i huvudsak finns i den västra delen av länet med mer av småindustri och handel.

Institutionell struktur

I idealfallet skulle vi här ha mått på de olika initiativ som tagits i kommunerna för att öppna för deltagande. Vi vet att vissa kommuner varit mycket profilerade medan andra har en lägre profil. Indirekt kan vi anknyta till vårt "efficacy-mått" dvs. i vad mån medborgarna uppfattar att de har möjlighet att påverka och att demokratin fungerar väl.

Mobiliserande krafter

Det förhållandet att det finns ett etablerat föreningsliv, kyrkor och andra religiösa sammanslutningar, politiska partier, fackföreningar mm som ger särskilda ingångar till det politiska beslutsfattandet bedöms ofta vara en viktig faktor. Vi kan här inte relatera till faktiskt utbud, utan endast till i vad mån våra intervjupersoner valt att engagera sig i olika sammanslutningar.

Resursfaktorer

De viktigaste resursindikatorerna är sannolikt utbildning och klass. Vi skall även relatera till välmående/utsatthet i ekonomiskt, socialt och hälsomässigt avseende. Ett försök görs även att skapa olika livsstilsindex. Det är förstås svårt att urskilja effekter av dessa faktorer som kan vara ytterst sammansatta: befinner man sig i en utsatt situation påverkar detta livsstilen och i förlängningen ens politiska aktivitet.

En annan värd att studera är den om bostadsanknytningen. Den variabel vi här använder för att försöka fånga denna dimension har fyra värden: har alltid bott här; har alltid bott bortsett från kortare eller längre boende på annan ort, inflyttad sedan mer än tio år, samt slutligen inflyttad kortare än tio år.

Motivation

Vi har redan noterat att missnöje med politiskt förslag eller beslut kan mobilisera medborgare till aktivitet: man vill inte förlora det man bedömer som en viktig samhällsservice. Vi kommer också att anknyta till politiskt intresse och tillit till andra. Det har visat sig i andra studier att personer som ideologiskt befinner sig i "ytterpositioner" kan vara starkare motiverade att uttrycka sig och agera än personer i "mittposition" (Bäck, Teorell & Westholm 2006:53).

Ideologisk orientering

Ideologi kan både utgöra en motiverande faktor och samtidigt en indikator på aktivitetens innehåll eller riktning. Vi har i ett tidigare kapitel om ideologisk

orientering utvecklat fyra särskilda index med bas i ideologiska dimensioner och ur dessa ett antal karakteriseringar. Här skall vi relatera dessa samt de svarandes egenpositionering på VH-skalan till deltagandet.

Frågornas karaktär: begreppsprecisering och operationalisering av beroende variabler Esaiasson & Westholm (2006:15) betonar att handlingar skall utföras i avsikt att påverka kollektiva utfall (resultat) och att definitionen av politiskt deltagande rymmer tre centrala kriterier: handling, avsikt och utfall. Genom att anknyta till handling så utesluts det som enbart är föreställningar om eller bilder av; det fordras en tydlig aktivitet. Definitionens avsiktsdel innebär att man vill påverka i viss riktning. Det räcker således inte med att man vill informera sig. Slutligen utfallskriteriet som betyder att man inte enbart vill påverka sin egen situation eller denna för en snävare krets utan att det handlar om ett större kollektivt.

Vår fråga formulerades: *Det finns många sätt att som medborgare försöka åstadkomma förbättringar eller motverka försämringar i samhället. Har du de senaste 12 månaderna gjort något av följande?* Därefter räknas tolv olika aktiviteter upp (se fråga 23 i bilagan som visar enkäten). Denna fråga svarar därmed mot den definition som återges ovan: för handlingskriteriet räknas särskilda aktiviteter upp; avsiktskriteriet möts med formuleringen ”åstadkomma förbättringar eller motverka försämringar”; medan, utfallskriteriet för ett större kollektiv anknyts till ”i samhället”.

Samtidigt skall vi förstås vara medvetna om det validitetsproblem som här föreligger då vi inte efterfrågar vad mera konkret som aktiviteterna avser: vi vet inte vilken eller vilka specifika frågor i till exempel kommunen, landstinget, riksdagen eller EU som man vill påverka. Det är inte osannolikt att det kan finnas en kombination av egen berördhet och av ett mera generellt samhällsintresse i en fråga. För att ta ett konkret exempel vet vi att skolnedläggningar i glesbygd kan väcka starka reaktioner hos dem som berörs. Men frågan kan även kopplas till en större problematik som kan handla om en bys överlevnad, om betydelsen av en levande landsbygd mm. Även om frågan formulerades så att inriktningen är på individuell handling för att förbättra samhället så kan detta förstås tolkas olika.

Det är således viktigt att observera att vi inte känner till innehållet i aktiviteten. Vi vet inte vad namninsamlingen gick ut på, eller vad man demonstrerade för eller mot, vad kampanjen eller uppropet syftade till, vad orsaken var till att man kontaktat eller medverkat massmedia eller vilken verksamhet man gett ekonomiskt stöd till. Vi vet heller inte i vilket eller vilka ärenden man kontaktat en tjänsteman eller en politiker. Det framgår heller inte av denna fråga vilken organisation, rörelse eller nätverk man arbetat i eller vilket parti man verkat i. I det senare fallet kan vi dock av andra frågor närma oss svaren; vi har frågor om partisympati och om aktivitet i olika typer av sammanslutningar.

Demonstrationer kan vara av olika karaktär och ha skiftande orsaker. De kan primärt bekräfta en samhörighet med en särskild grupp och/eller för en sak: arbetarrörelsen på 1:a maj eller Pridefestivalen. I detta ligger förstås att man vill

visa styrka och att man vill åtnjuta respekt. Mer eller mindre spontana demonstrationer kan uppstå vid särskilda händelser som väcker starka känslor; man vill demonstrera lojalitet med ett offer och/eller kanske avsky mot förövare av t ex ett allvarligt brott. Denna typ av aktivitet är heller inte ovanlig då grupper starkt berörs av politiska beslut som till exempel vid nedläggning av skolor i glesbygd. Vi ser även exempel på demonstrationer och motdemonstrationer från extrema grupper för vilka provokationer kan ha ett värde i sig¹¹.

Några metodmässiga anmärkningar

Vi skall i analysen där vi försöker fånga extremvärdena – vad som kännetecknar personer som i särskilt stor utsträckning är aktiva respektive passiva – använda oss av trädanalys (SPSS Decision Trees 21). Med denna kan man bland annat på ett mera explorativt sätt få fram mönster av egenskaper hos personer med höga respektive låga värden. Denna teknik söker homogena grupper som möjligt som dessutom skiljer sig så mycket åt som möjligt utifrån förklarad varians (IBM Corporation 1989, 2012). En poäng med denna är således att den hjälper oss att identifiera kombinationer av egenskaper. Vi kan även finna undantag från huvudmönstren för särskilda undergrupper. Detta är en slags prediktionsanalys som inte har till syfte att förklara skillnader mellan olika oberoende variabler men som förstås kan ge uppslag till vidare analys med sådan ambition.

Disposition

Först görs en jämförelse mellan 2014 och 2010, dvs. med den förra studien. Vi går därefter över till att se på om det finns särskilda mönster i svarsfrekvenserna: går det att skilja ut särskilda typer av deltagande? Denna analys utgör grunden för den fortsatta presentationen.

Den centrala frågan är därefter: hur fördelar sig deltagandet på olika centrala undergrupper: vilka är över- respektive underrepresenterade? I det därpå följande avsnittet relaterar vi deltagandet till andra politisknära faktorer: medlemskap i partier och andra organisationer, till om man diskuterar politik, till politiskt intresse mm. Möjligheterna och kraften att delta kan förväntas vara påverkat av medborgarnas livssituation. I analysens fortsättning behandlas just relationen mellan deltagande och livssituation i bemärkelser som välbefinnande eller utsatthet. Detta anknyter till resursaspekten i modellen ovan. Frågan vad som motiverar deltagande förs vidare i avsnittet därefter. Finner vi någon koppling till politiskt förtroende samt till nöjdhet eller missnöje med politiken? Vilken betydelse har det om man uppfattar sig kunna påverka eller inte ("efficacy-aspekten")? I den sista delanalysen anknyter vi igen till frågan om vad deltagandet kan motiveras av, men också i vilken politisk riktning påverkan kan tänkas gå: finns det kopplingar mellan deltagande och särskilda ideologiska orienteringar?

I slutavsnittet görs mera samlade analyser. Vilka mönster har tecknat sig? Kan vi urskilja "typdeltagare" för särskilda aktiviteter? Hur kan vi förstå värmlänningar-

nas politiska deltagande vid sidan av de politiska valen? Kan vi dra slutsatser om karaktären på den värmländska valdemokratien med deltagardemokratiska inslag? Vi är som sagt särskilt intresserade av att försöka fånga ev. skillnader mellan olika delar av länet, eller mellan ortstyper.

Allmänt svarsmönster

Allmänt svarsmönster och förändring över tid

Vad kännetecknar det allmänna svarsmönstret för deltagandet? Vilka är förändringarna från 2010? Av tabell 1 framgår att av de aktiviteter som här räknas upp har ”ekonomiskt stöd till ideell verksamhet” och ”bojkottat eller gjort politiskt medvetna köp” högst andel. I båda fallen är det också en tydlig ökning från 2010. Den tredje vanligaste är ”skrivit på namninsamling”. Därefter kommer ”kontaktat tjänsteman i kommun”. Vi ser också en ökning för ”arbete i organisation, rörelse eller nätverk”, för kampanj i sociala medier och för deltagande i demonstration. I övrigt är förändringarna små.

Tabell 1 Politiskt deltagande, en jämförelse mellan 2010 och 2014 (procent)

Aktivitet	2010	2014	Skillnad
Namninsamling	37	35	-2
Demonstration	4	8	+4
Partiarbete	4	3	-1
Organisation, rörelse eller nätverk	13	21	+8
Kontaktat press, radio eller TV	9	12	+3
Kampanj i sociala medier etc.	17	21	+4
Bojkottat eller gjort politiskt medvetena köp	37	49	+12
Ekonomiskt stöd till ideella föreningar	59	66	+7
Kontaktat politiker i kommunen	14	14	0
Kontaktat politiker i landstinget/regionen	4	5	+1
Kontaktat tjänstemän i kommunen	Ej uppgift	27	
Kontaktat tjänsteman i landstinget/regionen	Ej uppgift	6	

Kommentar: ”Har du någon gång under de senaste tolv månaderna” använt någon av dessa aktiviteter. För frågans exakta formulering se bilaga 2. Antal svarande (N) var som lägst 1089 i 2010 års studie och 1383 i 2014 års studie¹²; det interna bortfallet uppgår till knappt 3 % i båda studierna.

Som påpekas redan i inledningskapitlet finns det en större osäkerhet i 2014 års studie än i 2010 års, med hänsyn till det ökade bortfallet. Det är en betydande risk att det just är mindre aktiva och mindre politiskt intresserade som i större utsträckning avstått från att besvara enkäten. Denna reservation gäller framför allt

då vi skall försöka fastställa nivåer på aktiviteter, attityder etc. eller förändringar av nivåer, men i mindre utsträckning då vi relaterar till andra variabler.

Deltagandemönster

För den fortsatta analysen är det viktigt att söka finna mönster i deltagandet. Närmast till hands ligger att se på det totala deltagandet och att med detta som utgångspunkt skapa ett index (se tabell 2). Här skiljer vi mellan fem grupper med utgångspunkt från graden av aktivitet: inaktiva (med noll aktiviteter), lågaktiva (med en aktivitet), medelaktiva (med två eller tre aktiviteter), högaktiva (med fyra eller fem aktiviteter) samt mycket högaktiva (med sex till tolv aktiviteter). I genomsnitt är deltagandet 2,6 av tolv aktiviteter. Vi finner att en dryg tredjedel endera är inaktiva eller lågaktiva; en lika stor andel är medelaktiva; medan tre av tio kan beskrivas som högaktiva av olika kaliber.

Tabell 2 Procentuell fördelning av tolv aktiviteter rörande politiskt deltagande 2014

Antal aktiviteter	Procentuell andel	Antal svarande (n)
0 (inaktiv)	18	247
1 (lågaktiv)	18	255
2 (medelaktiv)	19	264
3 (medelaktiv)	16	226
4 (högaktiv)	10	137
5 (högaktiv)	7	99
6 (mycket högaktiv)	4	56
7 (mycket högaktiv)	3	43
8-12 (mycket högaktiv)	4	56
Samtliga	100	1383

Kommentar: I frågan fanns en uppdelning om man gjort någon av aktiviteterna en gång eller flera gånger. Dessa slås samman i redovisningarna.

Finns det andra mönster i svaren? För att få svar på detta används en PCA (Principal Component Analysis). Denna ingår i familjen faktoranalys och kan ge indikationer på underliggande dimensioner. Vi finner också tre sådana faktorer (tabell 3). Den första av dessa gäller kontakter med politiker och tjänstemän. Det finns således en tendens att den som tar kontakter med en kategori också gör det med andra. Den andra faktorn tycks fänga en personlig aktivitet vid sidan av de etablerade institutionerna: bojkott och medvetna inköp, stöd till ideell förening, namnsamling och deltagit i kampanj etc. på sociala medier. Den tredje gäller närmast aktivitet inom ramen för etablerade institutioner: deltagit i demonstration, partiarbete och kontaktat massmedier.

Det är viktigt att notera att det inte är renodlade mönster som framträder. Faktorn med kontakter har också relativt höga laddningar på partiarbete och kontakter med massmedier, vilket förstås inte är orimligt: är man partimedlem är sannolikheten inte obetydlig att man också känner politiker med uppdrag och kanske också tjänstemän. Aktiviteten ”deltagit i kampanj på internet etc.” laddar högt även på den tredje faktorn – aktivitet i etablerade institutioner. Aktiviteten ”arbetat i organisation, rörelse eller nätverk” faller något utanför. Det kan hänga samman med att detta kan handla om så många olika typer: allt ifrån aktivitet i en fackförening – en sällsynt etablerad institution – till rörelse och nätverk med mycket olika syften och av olika karaktär.

I den fortsatta redovisningen skall vi dela upp aktiviteterna i tre grupper: 1) Kontakter med politiker och tjänstemän (fyra typer), 2) Aktivitet i etablerade institutioner (fyra typer inklusive arbetat i organisation, rörelse eller nätverk) samt 3) Politisk aktivitet vid sidan av etablerade institutioner (fyra typer inklusive kampanj på internät mm). Vår indelning stämmer relativt väl med andra liknande studier. Det är vanligt att dela in deltagandet vid sidan av valdeltagandet i partiaktivitet, kontakter och manifestationer. Men för vår tredje kategori finns även benämningar som ”manifestationer”, ”okonventionellt deltagande” och ”protestaktiviteter” (Esaïasson & Westholm 2006:18).

Tabell 3 Politiskt deltagande. Faktoranalys (faktorladdningar)

	Kontakter med politiker och tjänstemän	Aktivitet vid sidan av etablerade inst.	Aktivitet inom etablerade institutioner
Kontaktat tjänsteman i landstinget/regionen	0,73	0,09	– 0,03
Kontaktat politiker i landstinget/regionen	0,73	– 0,05	0,25
Kontaktat tjänsteman i kommunen	0,67	0,29	0,00
Kontaktat politiker i kommunen	0,66	0,10	0,30
Bojkottat eller medvetet köpt viss Product av politiskt, etiskt eller miljömässigt skäl	0,12	0,74	0,02
Givit ekonomiskt stöd till ideell verksamhet	0,16	0,68	– 0,08
Skrivit på en namnsamling	0,04	0,55	0,30
Deltagit i en kampanj på internet, upprop via e-post eller sociala medier	– 0,02	0,52	0,41
Deltagit i en demonstration	– 0,03	0,16	0,72
Deltagit i partiarbete	0,37	– 0,13	0,55
Kontaktat eller medverkat i press, radio eller TV	0,37	0,12	0,47
Arbetat i organisation, rörelse eller nätverk	0,36	0,29	0,39
Andel förklarad varians	20	15	13

Kommentar: Komponent analys (PCA) enligt Kaisers kriterium. Varimax. Antal svarande 1383.

Vilka grupper är över- respektive underrepresenterade?

Inledning

Låt oss börja analysen med att se närmare på vilka kategorier som redovisar ett särskilt högt eller lågt deltagande. Vi relaterar här till klassiska bakgrundsvariabler som kan knytas till socioekonomisk status och som indikerar skillnader i erfarenheter som kan tänkas påverka benägenheten att agera politiskt. Vidare redovisas fördelning efter kontextvariablerna stad/land och kommunstruktur.

Kontakter med politiker och tjänstemän

Just kontakter med viktiga aktörer brukar uppfattas som en särskilt effektiv form av deltagande. Redan i den gamla låginkomstutredningen på tidigt 1970-talet framkom att företagare var särskilt inriktade på att ta direktkontakt (Johansson 1972). Av de fyra aktiviteter som vi först skall se närmare på är det kontakter med tjänstemän som är mest frekvent: fler än var fjärde har tagit en sådan kontakt. Detta är inte förvånande. Samtliga kommuner har idag en betydande förvaltning med tjänstemän inom alla viktiga sektorer. Det är tjänstemän man normalt möter då man kontaktar kommunen. Dessa utarbetar förslag till beslut. De flesta kommuner har bara *en* heltidsarvoderad politiker. Cirka var sjunde har kontaktat kommunpolitiker medan kontakter med tjänstemän och politiker i landstingen är mycket mera ovanliga; nu handlar det om cirka var tjugonde invånare. Kommunerna har ett bredare uppdrag än landstingen som starkt fokuserar på hälso- och sjukvården. Kontakterna med verksamhetens företrädare för att få service är förstås utomordentligt mycket vanligare.

Som visas i tabell 4a är skillnader i deltagandet mellan olika undergrupper mycket likartad för de olika kontakttyperna. Det är uppenbart så att en resursfaktor inverkar: ju högre utbildning, desto högre aktivitet; ju högre social status desto högre aktivitet. Personer från högre tjänstemannahem och i någon mån från företagarhus har klart högst värden på kommunkontakter. Män har fler kommunkontakter än vad kvinnor har. Detta gäller dock inte för landsting/region. Den yngsta gruppen utmärker sig med lägre kontakttal. Detta är heller inte oväntat. Det är sannolikt så att det är främst då man etablerat sig med arbete och familj som kommunen blir en tydligare kontaktyta; frågor om barnomsorg, skola, hemtjänst mm blir aktuella. När det gäller bostadsort så har de boende på landsbygden högre tal än de som bor i tätort, centralort för kommunen eller i Karlstad avseende kommunkontakter. Det finns relativt sett betydligt färre kommunpolitiker per invånare i Karlstad än i andra värmlandskommuner som sannolikt inverkar. Förhållandet är omvänt beträffande kontakter med landsting/Region Värmland. I det fallet är närheten större i Karlstad: det är här som huvudkontoren finns. Det är förstås så att det är lättare att ta kontakt med någon som man känner sedan tidigare; någon som man finns i samma kretsar som. Detta reser även frågan om betydelsen av social representativitet dvs. av att politikerkåren har en bred bas.

Aktivitet i etablerade institutioner

Drygt var femte värmlänning uppger sig försöka påverka genom organisation, rörelse eller nätverk. Ungefär var åttonde har kontaktat eller medverkat i press, radio eller tv. Medan var tolfte deltagit i demonstration har endast var trettionde deltagit i partiarbete.

Mönstret från kontakter med politiker och tjänstemän återkommer delvis då det gäller aktivitet i etablerade institutioner (se tabell 4b). Skillnader i utbildning och social status slår igenom på denna typ av aktivitet. Detta gäller särskilt för de massmediala kontakterna och verksamhet i organisationer, rörelser och nätverk. Personer som beskriver sig tillhöra ett högre tjänstemannahem har högst värden och motsvarande för arbetarhem lägst. Personer med hög utbildning har betydligt högre andelar än personer med låg. Skillnaderna mellan könen är små. När det gäller ålder visar det sig att de yngre är mera aktiva i demonstrationer och i massmediala kontakter. Den aktivitet som uppvisar minst skillnader mellan olika grupper är arbete i parti. Samtidigt skall, som ovan, konstateras att denna aktivitet omfattar få idag. Det är små skillnader generellt med hänsyn till stad-landfaktorn; Karlstadsborna har dock större andel som deltagit i demonstrationer. Ser vi till kommunstruktur är förutom i Karlstad andelen även relativt hög i gruppen "övriga kommuner": i denna ingår två av de kommuner som hade en turbulent politisk period med bland annat folkomröstningar i skolfrågor.

Aktivitet vid sidan av etablerade institutioner

Det finns både likheter och skillnader gentemot mönstren för de både tidigare redovisade typerna av deltagande då vi ser närmare på aktiviteter vid sidan av de etablerade (tabell 4c). Skillnader i utbildning och social status är också i detta fall utmönstrande enligt den tidigare redovisade tendensen: ju högre, desto större andel. Samtidigt är det intressant att konstatera att kvinnornas andelar är högre än männens på samtliga fyra aktiviteter! Det finns också några tydliga skillnader mellan olika åldersgrupper. Det tycks gå en gräns vid 50 år beträffande användandet av kampanjer via sociala medier etc.; pensionärsgruppen har här klart lägst siffror. Tendensen är likartad för bojkotter av varor mm. När det gäller stöd till ideella föreningar mm har den yngsta kategorin klart lägst andel, även om den bland dessa också är hög (nära hälften). Karlstadsborna ligger högre än övriga kategorier på stad-landfaktorn då det gäller bojkotter och kampanjaktivitet i sociala medier. Här kan vi räkna med att befolkningssammansättningen slår igenom med större andel unga och högutbildade (se inledningskapitlet). Landsbygdsborna har högst andel då det gäller att skriva på namninsamlingar. Ser vi till kommunstruktur är det Karlstad med förortskommuner som har högst andel som bojkottar medan namninsamlingarna är mest frekventa i industrikommunerna och gruppen "övriga kommuner".

Deltagandebredd i olika kategorier

Använder vi det ovan beskrivna indexet för deltagandebredd (kan variera mellan noll och tolv) bekräftas huvudmönstret dvs. att det finns klara skillnader mellan olika utbildnings- och statuskategorier (tabell 4d). De lägst utbildade deltar i genomsnitt i ungefär hälften så många aktiviteter som de högst utbildade; nästan lika stor är skillnaden mellan personer som beskriver sig som tillhörig ett arbetarhem och motsvarigheten högre tjänstemannahem. Bland åldersgrupperna är det de yngre medelålders som får högst värden och de äldsta lägst. Däremot finner vi inga skillnader mellan könen. Inte heller stad-landuppdelningen ger markerade utslag.

Delar vi in det sammanlagda deltagandet i fem grupper (se ovan) finner vi att för de högutbildade och personer i hög tjänstemannahem finns nästan hälften i någon av de båda högaktiva kategorierna, medan endast var åttonde av de lågutbildade återfinns där. Nära sex av tio av de lågutbildade var endera inaktiva eller lågaktiva. För de högutbildade är motsvarande tal knappt en av fem.

Ser vi istället till profilen på deltagandet framkommer en del skillnader även vid sidan av det resurs- och statusrelaterade huvudmönstret. Kvinnorna har större andelar för aktiviteter vid sidan av de etablerade institutionerna: i bojkotter, stöd till ideella föreningar, namninsamlingar, kampanjer via sociala medier och även i demonstrationer. Männen är överrepresenterade då det gäller kontakter med kommunen och även något i massmediekontakter och aktivitet i organisationer, rörelser och nätverk, dvs. inom och med mera etablerade institutioner och aktörer.

Den yngsta gruppen ligger klart lägst då det gäller kontakter med etablerade aktörer som politiker och tjänstemän. Däremot är de mest frekventa i demonstrationer. De ligger också högst, tillsammans med de yngre medelålders, i kontakter med massmedier, i bojkotter och i synnerhet i kampanjer på sociala medier. Den äldsta gruppen ligger särskilt lågt då det gäller kampanjer via sociala medier och bojkotter, men faller i övrigt inte ur ramen. Detta är ett förväntat mönster.

Faktorn stad-land ger få utslag. Karlstads genomsnittligt lägre medelålder och högre utbildningsnivå påverkar något skillnaderna i frekvenser. Skillnaderna med hänsyn till kommunstruktur är små.

Politiknära faktorer och politiskt deltagande

Inledning

Det finns givetvis ett starkt samband mellan politiskt intresse och politisk aktivitet även om den politiska aktiviteten inte alltid behöver ha sin grund i ett sådant. Det kan finnas en känsla av att ha blivit orättvist behandlad eller av att något särskilt beslut uppfattas som felaktigt som kan medföra att man ändå agerar politiskt i det enskilda fallet.

Att diskutera politik är förstås en form av politisk aktivitet, även om det sker över köksbordet och/eller i goda vänners lag, på arbetsplatsen, i kaféet eller på puben. Den politiska diskussionen förekommer naturligtvis också i och i anslutning till

de politiska institutionerna och i massmedierna. Det är lika rimligt att förvänta sig en nära koppling mellan denna aktivitet och annat politiskt deltagande. Det som skiljer intresset och diskussionen från annan politisk aktivitet är att denna inte har en lika tydlig riktning, därav benämningen "latent deltagande" till skillnad från "manifest" som våra tolv aktiviteter lever upp till (jämför Gilljam & Jodal 2006).

Den som ansluter sig till en organisation, förening eller i ännu högre grad till ett politiskt parti visar med detta i många fall på ett samhällsengagemang. Att delta i föreningslivet har samtidigt en socialt viktig sida; man får möjlighet att träffa andra med likartat intresse. Vi skall i detta avsnitt även se på kopplingarna mellan denna typ av aktivitet och politiskt deltagande.

Som förväntat finns det även ett tydligt samband mellan politiskt intresse och att diskutera politik. Av de personer som säger sig vara "mycket intresserade" av politik redovisar 75 procent även att de diskuterar politik minst någon gång varje vecka. För personer som uppger sig "inte alls" vara intresserade av politik är motsvarande tal 8 procent. Av de mycket intresserade är det 3 procent som uppger att de inte alls diskuterat politik det senaste året, medan motsvarande tal för de inte alls intresserade uppgår till nära 60 procent.

Latent och manifest politiskt deltagande

Det är inga oväntade mönster som framträder beträffande kontakter (tabell 5a-c)¹³. Det är de mycket politiskt intresserade och personer som diskuterar politik flera gånger i veckan som också har de tätaste kontakterna med politiker och tjänstemän i kommun och region/landsting. Det är också dessa som i störst utsträckning demonstrerar, arbetar i partier, har massmediakontakter och verkar via organisationer och rörelser. Mönstret är likartat för aktiviteterna vid sidan av de etablerade institutionerna: i bojkotter, i stöd till ideella syften, i kampanjer via sociala medier och i huvudsak även beträffande namninsamlingar.

Föreningsengagemang och politiskt deltagande

Det finns också tydliga kopplingar mellan föreningsengagemang och politisk aktivitet. Högst värden då det gäller kontakter redovisar, förutom partimedlemmar, medlemmar i miljöorganisationer, i kulturföreningar och i lokala samhällsföreningar, byalag med flera. Detta är inte heller förvånande. Engagemang i dessa typer av föreningar speglar ett tydligt samhällsintresse. Det är heller inte ovanligt med samverkansprojekt mellan flera av dessa och kommuner, landsting och andra regionala myndigheter. Även engagerade i "annan typ av förening", i idrotts- och friluftsförening samt i humanitär hjälporganisation ligger högre än personer utan sådant engagemang¹⁴.

Deltagande och partisympati

Hur skiljer sig deltagandet mellan personer med olika partisympatier (tabell 5e-g, se not 13)? Vilka är de särskilt aktiva? Här är det viktigt att vara medveten om att

partiernas förankring i olika befolkningsgrupper skiljer sig åt och att det samtidigt finns en relativt stark koppling till både stad/land och till kommunstruktur.

När det gäller kontakter redovisar sympatisörerna för MP och i någon mån C och V högre värden än andra. MP och V har störst andel demonstranter och dessa ligger generellt högt på aktiviteter inom etablerade institutioner. Ännu tydligare blir mönstret då vi ser till aktiviteter vid sidan av de etablerade institutionerna: särskilt för bojkotter, namninsamlingar och kampanjer i sociala medier.

Ser vi till antalet aktiviteter som man använt sig av det senaste året så finns följaktligen en klar rödgrön tendens. Genomsnittet för samtliga uppgår till 2,6 men MP har värdet 4,0 och V värdet 3,5¹⁵

Dessa ligger klart högst. Övriga partier finns i intervallet 2,3 (M) till 3,0 (C). MP och V ligger högst på de flesta av de aktiviteter vi har mätt.

Vi ser även ett mönster som säger att ju starkare ens övertygelse är beträffande partisympati desto högre är ens aktivitet. Vi har tidigare noterat att bland politiker är företrädarna för partierna MP och V (tillsammans med SD!) klart högst då det gäller att förespråka en deltagardemokratisk demokratisyn (Karlsson & Gilljam 2014:76).

Livssituation och deltagande

Inledning

Vi skall i detta avsnitt göra något som tidigare inte varit så vanligt i statsvetenskapliga studier men som sannolikt är i ökande: att ställa deltagandet mot livssituation¹⁶. Utgångspunkten är att vi som sociala varelser påverkas av det sammanhang vi verkar i och att sättet vi lever på sker i någon slags helhet, i mer eller mindre lätt identifierbara former eller livsstilar. Frågan är då förstås hur den politiska aktiviteten förhåller sig till livssituationen och till de livsstilar man anammat. Det är viktigt att notera att det kan finnas kompensatoriska drag. För den som har ett mindre stimulerande arbete finns normalt en längtan till fritiden: det är då det verkliga livet börjar. Det är då man, förutom sin behövliga vila, kan gå till sin studiecirkel, göra det man verkligen är intresserad av. Bilder av detta slag, med en kanske något idealiserad föreställning, återkommer historiskt i tal och skrift från arbetarledare. I dagens postindustriella samhälle är det så för många att arbete och fritid flyter ihop; det är mer eller mindre självklart att man har ett starkt engagemang i arbetet, liksom i fritidsaktiviteter.

I detta avsnitt skall vi i den första delen särskilt se på de kategorier som befinner sig i en mera utsatt situation – av hälsomässiga, ekonomiska eller sociala skäl: vad kännetecknar deltagandet för dessa kategorier? Är det så att utsattheten, som vanligen kombineras med små resurser, gör att man blir passiv? Eller triggas man till aktivitet som följd av att ha behov, som det finns förväntningar på att den offentliga sektorn skall hjälpa till att tillgodose?

I den senare delen relaterar vi deltagandet till olika indikatorer på livsstil. I enkäten finns ett drygt tjugotal sociala aktiviteter uppräknade. Här redovisas några av dessa direkt – bokläsande, vin- och ölkonsumtion – medan vi i andra fall har skapat särskilda index för livsstilrelaterade aspekter: finkulturell aktivitet, religiös aktivitet, fysisk aktivitet, uteliv, sällskapsliv, musikalisk aktivitet och spel. Man skulle för att sammanfatta kunna hänföra till en överordnad dimension: passivt/aktivt liv.

I teoriavsnittet diskuterades även faktorer som kulturellt, socialt och ekonomiskt kapital. Vi vet från otaliga studier att det finns starka samband mellan god ekonomi, god hälsa, samt ett aktivt socialt och kulturellt liv. Frågan är om vi här skall lägga till också ett aktivt politiskt liv?

Utsatthet/välbefinnande och deltagande

Det är intressant att notera att personer som bedömer sin hälsa vara dålig och sådana som har svag ekonomi inte har lägre deltagande än andra, snarare tvärtom (tabell 6a-d, se not 13)! Från andra studier, också värmländska, är bekant att dessa kategorier har särskilt låg tilltro till politiska aktörer och samhällsinstitutioner (Norell 2014). Att personer i utsatta situationer, som samtidigt kan förväntas vara resurssvaga, agerar måste ses som ett positivt tecken utifrån det demokratiska jämlikhetsideal som beskrivs i inledningen till kapitlet. Det finns kanske skäl att ändå lägga in en reservation. Vi talat om personer med svag hälsa som ändå är så starka och intresserade att de också besvarar en omfattande enkät.

Livsstilsindikatorer och deltagande

Det generella mönstret är att personer med en aktiv livsstil också är mer politiskt aktiva än personer med en mera passiv livsstil. När det gäller kontakter med politiker och tjänstemän är det särskilt "finkulturaktivitet" som diskriminerar: medan bara tio procent av de mycket lågaktiva kontaktar kommunpolitiker så gör 25 procent av de mycket högaktiva det. Det är just den sistnämnda gruppen som särskilt sticker ut även beträffande kontakter med kommuntjänstemän och landstingets politiker och tjänstemän. Det skall noteras att omfattningen av bokläsande är en nästan lika god indikator.

Detta mönster gäller även för politiskt deltagande i (andra) etablerade institutioner: demonstrationer, mediekontakter och aktivitet i organisationer, rörelser och nätverk. När det gäller den sistnämnda av dessa utmärker sig även de religiöst aktiva, vilket kanske kunde förväntas.

Mönstret återkommer återigen i indikatorerna på deltagande vid sidan av de etablerade institutionerna; skillnaderna är markerade mellan de socialt aktiva och de socialt passiva. De "finkulturella", de ivriga bokläsarna är också de mest politiskt aktiva. Men, som sagt, även andra mått på aktivitet skiljer ut grupper: religiös aktivitet, fysisk aktivitet, uteliv, sällskapsliv, spelande; i någon mån även vin- och öl-drickande och musikaktivitet. Det är förstås så att de olika indikatorerna på ett aktivt liv är korrelerade. Den "finkulturella" är också flitig bokläsare, för att ta det mest uppenbara exemplet. Vi kan spekulera över orsakerna till dessa mönster.

Mekanismer som skulle kunna vara viktiga är förstås förbundna med de ovan beskrivna resursfaktorerna. Det finns kopplingar till ålder och utbildning: unga som har ett mycket omfattande spel på dator är även mycket aktiva i kampanjer i sociala medier, för att ta ett exempel. Se för övrigt Starrins kapitel där kulturell livsstil relateras till bakgrundsfaktorer.

Deltagandet och politiskt förtroende samt nöjdhet eller missnöje med politiken

Inledning

Vi går nu över till att se närmare på faktorer som berör motivation att delta. Ett antal frågor handlar om förtroende för politiker och tjänstemän samt om att bedöma möjligheter att påverka institutioner på olika nivåer.

Deltagande och nöjdhet med politik, service mm samt förtroende för offentliga aktörer

Vi ser inga stora markerade utslag då vi relaterar olika deltagandeformer till värm-länningarnas bedömning av hur väl kommunstyrelsen respektive landstingsstyrelsen sköter sina uppgifter eller hur väl servicen fungerar lokalt och i länet. Det finns dock en tendens att de missnöjda med servicen, en liten undergrupp, är mest aktiva i t ex kontakter med tjänstemän och i viss mån politiker. Det samma gäller för namninsamlingar och kampanjer i sociala medier mm. (tabell 7a-c, se not 13)

Ett annat generellt och förväntat mönster är att personer som har har tillit till politiker och tjänstemän också kontaktar dessa i större utsträckning än de som saknar förtroende. Mönstret är likartat beträffande aktivitet genom organisationer, rörelser och nätverk, liksom beträffande stöd till ideella föreningar mm (tabell 8a-c, se not 13).

Bedömningen av möjligheterna att påverka

När det gäller ”efficacy-faktorn” – bedömningen av möjligheterna att påverka är även här resultatet i huvudsak förväntat (tabell 10a-c, se not 13). Personer med stor tillit till sina möjligheter att påverka ligger med något undantag även högst: se till exempel på kontakter med politiker och tjänstemän. Mönstret är likartat för aktiviteter inom etablerade institutioner, liksom för bojkotter och kampanjer i sociala medier mm. En koppling till namninsamlingar ger inga tydliga utslag, tendensen är där snarast motsatt. Mönstret är heller inte klart för stöd till ideella föreningar, vilket förstås är rimligt: denna aktivitet riktar sig mot andra aktörer än de etablerade politiska.

Deltagande och ideologisk orientering

Inledning

Vi har, som tidigare påpekats, inte information om vilka typer av frågor eller ärenden

som värmlänningarna tar upp då de till exempel kontaktat politiker eller tjänstemän eller för den delen när de använder sig av någon eller några av de aktiviteter vi här studerar. Intressant är dock att knyta aktivitet till ideologisk orientering. Är det så att personer som kan knytas till särskilda positioner efter ideologiska dimensioner är överrepresenterade som aktivister eller som passiva?

I det här avsnittet skall vi ställa fem sådana ideologiska dimensioner mot politisk aktivitet (se kapitlet om ideologiska orienteringar). Det handlar om 1) vänster-högerskalan (VH-skalan), 2) synen på privatiseringar mm, 3) grad av traditionalism, 4) grad av "GAL" dvs. grön, alternativ och (social-) liberal, samt 5) om placeringen på en skala centralism/decentralism. Hur dessa, på huvudsakligen empirisk grund utvecklade, ideologiska dimensioner formats mera i detalj framgår av kapitlet om ideologiska orienteringar. Det skall noteras att placeringen på VH-skalan grundas på respondenternas egen placering. De övriga har huvudsakligen utvecklats som additiva index utifrån en faktoranalys om ett antal politiska förslags lämplighet.

VH-skalan kräver knappast kommentar. Detta är den dominerande dimensionen i svensk politik sedan länge (se t ex Holmberg 1974). Nära förbunden med denna är förstås synen på privatiseringar med mera i offentlig sektor. Under senare år har en annan dimension, en med kulturell anknytning, lyfts fram. Denna har givits olika beteckningar: modern/postmodern, materialistisk/postmaterialistisk, GAL/TAN (traditionalistisk, auktoritär och nationalistisk) med flera. I vårt material kom denna ut som två separata faktorer som här benämns grad av traditionalism respektive GAL. Det är förstås viktigt att betona att valet av sakfrågor som analysen görs utifrån starkt påverkar utfallet. Vi hade ambitionen att särskilt utgå ifrån en värmländsk problematik. Den femte handlar om synen på centralism, vilket även den har en nära politisk anknytning till samhällsutvecklingen och till Värmland. På de olika ideologiska dimensionerna har respondenterna delats in i tre till fem kategorier (se tabell 9a-c, se not 13).

Ideologisk orientering och deltagande

När det gäller kontakter med politiker och tjänstemän är det besläktade kategorier som utmärker sig: personer som beskriver sig som klart till vänster och som finns i kategorierna anti-privatisering, icke-traditionalister och starka förespråkare för GAL. I övriga fall är skillnaderna mellan kategorierna förhållandevis små.

Huvudmönstret då det gäller deltagande i etablerade institutioner liknar det vi beskriver i avsnitt om kontakter men med tillägget att även de som beskriver sig som "klart till höger" visar större aktivitet än genomsnittet vad gäller mediakontakter. Samma mönster, fast ännu mera markerat, uppträder då det gäller sådant som bojkotter, stöd till ideella föreningar mm, namninsamlingar samt kampanjer i sociala medier etc.

Den "superaktiva" är således kraftigt överrepresenterad bland vänsterradikala, förespråkare för en grön ideologi och bland motståndare till traditionalism. Vi är förstås inte överraskade med hänsyn till resultatet från analysen av partisympati och deltagande.

Övergripande mönster 1: bakgrundsfaktorer och deltagande

I det första av de mera sammanfattade analysavsnitten skall vi se närmare på kopplingarna mellan våra bakgrundsvARIABLER, med de särskilda erfarenheter och resurser som dessa kan indikera, och politiskt deltagande.

Ser vi till **kön** har männen klart fler kontakter med kommunens företrädare (politiker och tjänstemän); däremot ser vi inga skillnader när det gäller landsting/region. Kvinnorna har, å den andra sidan, ett något högre deltagande när det gäller aktiviteter vid sidan av de etablerade institutionerna: bojkotter, stöd till ideell verksamhet, namninsamlingar, kampanjer i sociala medier och även som deltagare i demonstrationer. Något fler män än kvinnor agerar genom organisationer och rörelser samt genom massmedier. Ser vi till antalet aktiviteter är kvinnorna något fler ibland de högaktiva.

När det gäller **generation** eller åldersgrupper finns en del klara skillnader. Den yngsta gruppen (16-29 år) har betydligt färre kontakter med politiker och tjänstemän än vad de äldre har, vilket förstås inte är förvånande: det är framför allt då man bildat familj som till exempel frågor om kommunala och landstingskommunala politiska prioriteringar mera direkt påverkar en. Den yngsta gruppen är, å den andra sidan, särskilt aktiva då det gäller demonstrationer och kampanjer i sociala medier mm, men även i massmedier. I dessa aktiviteter är även de yngre medelålders (30-49 år) frekventa. Den äldsta gruppen (65-85 år) har i dessa fall betydligt lägre aktivitet. Detta gäller även för bojkotter men inte för stöd till ideella, namninsamlingar eller kontakter. De äldre medelålders (50-64 år) ligger nära genomsnittet på de flesta aktiviteter. Störst andel med stor deltagandebredd uppvisar de yngre medelålders.

De bakgrundsfaktorer som främst knyts till resursaspekten är **utbildning** och **klass**. I dessa fall finner vi markerade skillnader i deltagandet. Sambandet är det förväntade och gäller nästan undantagslöst: ju högre utbildningskategori, desto större andel deltar. Personer som är uppväxta i ett högre tjänstemannahem eller som tillhör ett sådant idag har i nästan alla fall störst deltagande bland dessa kategorier och personer från arbetarhem har i de flesta fall lägst.

Det finns även en del skillnader med avseende på **ort- och kommunkontext** även om dessa inte är särskilt framträdande. Karlstadsborna har färre kontakter med kommunens företrädare än andra kommuner vilket är naturligt med hänsyn till befolkningsstorlek i relation till antalet politiker. Å den andra sidan har de högre deltagandeandelar för demonstrationer, kampanjer i sociala medier och i bojkotter. Sannolikt speglar detta befolkningssammansättningen: Karlstad har större andel unga och högutbildade än andra kommuner (undantag Hammarö som är på samma nivå). Industrikommunerna, kategorin "övriga kommuner" samt personer på landsbygd är flitiga att skriva på namninsamlingar. Personerna på landsbygden har även något högre tal för kontakter med kommunföreträdare än övriga. Resultaten där vi relaterar deltagandet till **kopplingen till bostadskommunen** är mera

svårtolkade. Det överraskande att personer som alltid bott i kommunen har lägst jämförelsetal då det gäller kontakter med politiker och tjänstemän kan förstås av det förhållande att i denna kategori ingår en stor andel av de yngsta men också av sådana som inte varit borta för att utbilda sig (dvs. en resursfaktor). Dessa som alltid bott i kommunen framstår som generellt sett de minst politiskt aktiva.

Hur är då förhållandet mera generellt mellan *livssituation*, *livsstil* och deltagande? Här kan vi först tala om ett nollresultat: vi ser liten eller ingen koppling mellan utsatthet/välbefinnande och deltagande! Kompenserar en större motivation att delta för mindre resurser för de utsatta i förhållande till de mera välmående? Detta har vi inget svar på. Det relativt stora bortfallet kan här spela oss ett spratt: är det bara de politiskt starkt motiverade som svarar på en stor enkät? När det gäller livsstil finner vi, å den andra sidan, ett mycket tydligt generellt mönster: högt politiskt deltagande samvarierar med en aktiv livsstil i övrigt. En aktiv livsstil är samtidigt korrelerad med en resursfaktor som till exempel hög utbildning. Ett annat indirekt resursmått som ger utslag på deltagandet är ett finkulturindex, liksom bokläsande.

I Värmland som i andra kontexter gäller att det finns ett starkt samband mellan *politiskt intresse samt om man diskuterar politik* och politiskt deltagande dvs. mellan latent och manifest deltagande. *Engagemang i organisations- och föreningsvärlden* är också klart kopplat till ett stort deltagande. Ett sådant engagemang kan dels ses som ett annat mått på livsstil, dels som att man är eller blir mobiliserad för en sak och därmed öppnar kanaler för deltagande. Typen av organisation och förening antyder samtidigt vad man är engagerad för. Särskild stark är kopplingen mellan parti, miljöorganisation, kulturförening samt lokal samhällsförening och politiskt deltagande.

Vi förväntar oss skillnader i deltagandet som kan kopplas till *partisympati* och till *ideologi*. När det gäller kontakter med kommunens politiker och tjänstemän är det sympatisörer med MP, V och C som redovisar högst andelar. De två förstnämnda har också störst andel aktiva i demonstrationer och i aktiviteter vid sidan av de etablerade institutionerna. (Även sympatisörerna med FI har detta mönster, men här har vi alltför få iakttagelser för att kunna uttala oss med rimlig säkerhet). Mönstret är relativt klart då det gäller ideologisk orientering och deltagande: personer som står till vänster (oftast klart till vänster), som är kritiska till privatiseringar, för GAL och negativa till traditionalism är klart överrepresenterade på de flesta av våra mått.

Vi har även relaterat deltagandet till *förtroendet för politiker, till hur nöjd man är med servicen och hur väl kommunala och regionala politiker sköter sina uppgifter*, liksom till hur man bedömer sina *möjligheter vara att påverka* beslut. Vi är därmed inne på andra typer av motiverande och/eller begränsande faktorer. Dessa resultat är inte alldeles lättolkade. Det finns en tendens att personer som är missnöjda med politik och service på länsnivå är mer aktiva än de som är nöjda när det gäller kontakter och några andra mått. Något som delvis motsäger detta är att personer som har tillit till politiker förefaller ha störst deltagande. Detta är förstås

rimligt: man är beredd att verka inom dessa politiska ramar. Detta förstärks av "efficacy-faktorn" dvs. att ju större möjligheter man tror sig ha att kunna påverka i desto större utsträckning deltar man. Samtidigt finns en stark koppling mellan politiska resurser och att tro sig kunna påverka.

Övergripande mönster 2: de typiska deltagarna

Inledning

Redan från tabellredovisningen har vi fått ett antal mera övergripande mönster över vad som kännetecknar de särskilt aktiva och de mera passiva. Vi har också diskuterat vad som kan tänkas förklara skillnader i aktivitet. I detta avsnitt skall vi börja med att sammanfatta resultaten innan vi övergår till att med hjälp av trädanalysen se närmare på vilka kombinationer av egenskaper som de särskilt aktiva och de särskilt passiva har. Det är viktigt att än en gång påpeka att syftet med denna typ av analys inte är att förklara skillnader. Däremot kan den ge inspiration till att utveckla hypoteser.

En generell kritik av trädanalysen där man inte styr ordning på vilka oberoende variabler som splittras upp är att dessa är teoretiskt "blinda" dvs. de gör sin uppsplittring helt utifrån förklarad varians. Mot detta kan sägas att om syftet är att finna kombinationer av egenskaper är problemet mindre. Man kan även se på vad som kännetecknar de kategorier som kopplas till extremvärden i andra avseende. Ett annat sätt att förfina analysen är att begränsa denna till en specifik typ av variabler och se på vilka mönster som uppstår. Här har förutom den stora analysen med tolv variabler även trädanalysen genomförts med enbart variabler kopplade till traditionella bakgrundsvariabler.

Det är just de variabler som ger störst utslag i tabellanalysen eller som av andra skäl är av särskilt intresse som skall användas (antalet positioner inom parantes): kön (2), åldersgrupp (4), utbildningsnivå (4), klass (5), stad/land (4), politiskt intresse (5), efficacy/bedömning av möjligheten att påverka (6), egenplacering på VH-skalan (5), syn på privatisering (4), grad av traditionalism (4), grad av GAL (4), finkulturell aktivitet (4).

Vilka kontaktar politiker och tjänstemän?

Vi skall i detta avsnitt främst uppehålla oss vid kontakter med kommunens politiker och tjänstemän. Som konstaterats tidigare är kontakterna med dessa mycket vanligare än med motsvarigheterna i landsting/region. Låt oss börja med att sammanfatta resultaten från tabellanalyserna innan vi övergår till att se på trädanalyserna.

Generellt sett är det de resursstarka som i särskilt hög grad kontaktar politiker och tjänstemän både i kommun och i landsting. Högst värden när det gäller kontakter med tjänstemän i kommunen redovisas för personer från högre tjänstemannahem. I det fallet handlar det om hälften av samtliga i denna kategori. Från arbetarhem är motsvarande andel en på fem. I linje med detta ligger att de högst utbildade

kontaktar i mycket större utsträckning än vad de lägst utbildade gör. Vi finner en större andel medelålders än unga och pensionärer. Det visar sig också att en större andel män än kvinnor tar sådana kontakter. Som andra studier visar är företagare benägna att kontakta andra ledande personer, som i vårt fall tjänstemän i kommunen.

Uppenbart spelar politiskt intresse en viktig roll. Av de mycket intresserade kontaktar nära hälften kommuntjänstemän mot mycket få av de politiskt ointresserade. Det finns vidare en nära koppling mellan frekvensen i att diskutera politik och att kontakta kommuntjänstemän.

Det är vidare intressant att notera att de politiskt aktiva i många fall även är aktiva i samhällslivet i övrigt. Störst utslag ger ett index för "finkultur". Den generella tendensen är att ju aktivare man är socialt och kulturellt, desto aktivare är man också politiskt. En kategori som är särskilt aktiv är personer i miljöorganisationer och – närmast självklart – partipolitiskt aktiva.

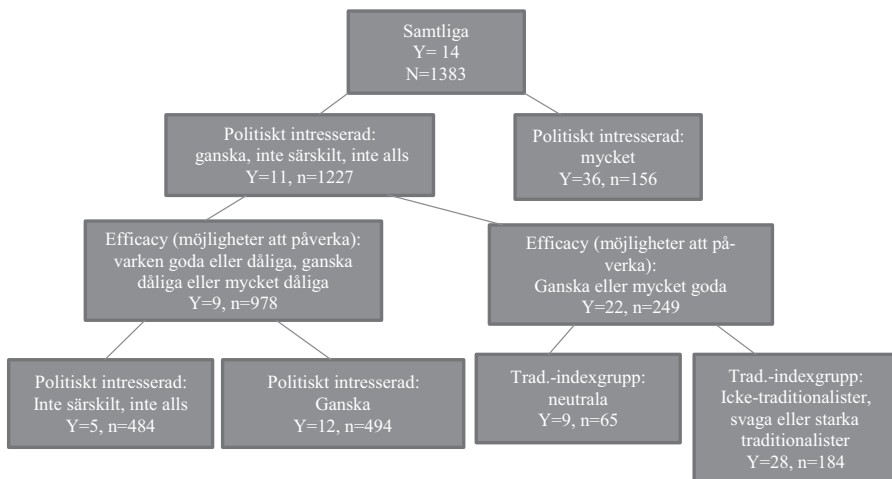
Om vi övergår från resursrelaterade variabler till motiverande kan vi notera att "efficacy-faktorn" är betydelsefull: personer som uppfattar att möjligheterna att påverka är stora kontaktar oftare än de som inte har den tilltron. De som har förtroende för kommuntjänstemän tar i betydligt större utsträckning kontakt med denna kategori än andra, och i synnerhet sådana som inte har någon uppfattning.

Det finns även kopplingar mellan kontakter och ideologisk orientering: högst värden har personer som betecknar sig som "klart vänster", men skillnaderna är inte överdrivet stora. Vidare kategorin "Icke-traditionalister" och personer starkt för "GAL".

Låt oss så övergå till att se på hur en trädanalys kan utmönstra särskilt aktiva och särskilt passiva undergrupper för kontakter med kommunpolitiker (figur 1).

Först utmönstras de politiskt mycket intresserade, vilket kunde antas från tabellanalysen. Bland övriga ger efficacy-faktorn ett starkt utslag: att tro sig om att kunna påverka är viktigt. Bland personer som varken är mycket politiskt intresserade eller tror sig om att ha goda möjligheter att påverka återkommer faktorn politiskt intresse; de ganska intresserade skiljer ut sig från de mindre intresserade. I kategorin av något mindre politiskt intresserade men som tilltro sig möjligheter att påverka utmönstras personer med en mera aktiv syn beträffande traditionalism från kategorin som har en mera neutral syn.

Vi vet samtidigt att det politiska intresset och tilltron att kunna påverka är störst i kategorier som uppfattas som resursstarka: medelålders högutbildade män i medelklasshem. Genomför vi motsvarande analys men begränsar oss till de traditionella bakgrundsvariablerna (från tabell 4a) är det just utbildning som först splittrar upp och för de högre utbildade sedan en klassfaktor; för de lägre utbildade skiljer männen ut sig med högre kontaktnivå än kvinnor. (Vi kan notera att en trädanalys av kontakter med kommuntjänstemän följer mönstret: först skiljs de politiskt intresserade ut och sedan faktorn "efficacy" – av utrymmesskäl redovisas denna inte här).

Figur 1 Trädanalys av kontakter med politiker

Kommentar: Trädanalysen (IBM SPSS Decision Trees 21), som den här används, söker splittra populationen i så homogena grupper som möjligt som i sin tur skiljer sig så mycket som möjligt från varandra. Som oberoende variabler används de viktigaste i tabellanalyserna, se löpande text¹⁷. Notera vidare att det i kategorierna kan finnas smärre underkategorier med internt bortfall mm som inte nämns i figuren. Dessa påverkar inte huvudmönstren. Y-värdet är procenttalet aktiva för gruppen. N-värdet avser antalet personer i gruppen. Ingen uppsplittring sker på grupper under 50. Figuren omfattar inte samtliga uppsplittringar. Det finns ytterligare uppdelningar för några av dessa nedre i figuren. Av utrymmesskäl redovisas inte dessa: huvudmönstret återges dock.

Vilka agerar inom de etablerade institutionerna?

Låt oss börja med att se närmare på aktiviteten ”att demonstrera”, för att sedan gå över till ”mediekontakter” och aktivitet i ”organisationer, rörelser och nätverk”. Det skall direkt noteras att partiaktivitet är förhållandevis jämnt fördelad mellan undergrupper men genomgående på en mycket låg nivå.

De yngsta *demonstrerar* i betydligt större utsträckning än de äldsta och de högst utbildade mer än de lägst. I övrigt är inte skillnaderna så stora när det gäller traditionella bakgrundsfaktorer som kön, klass mm. Vi kan dock notera att Karlstadsborna är något ivrigare demonstranter än andra värmlänningar.

Som fallet var beträffande kontakter ger de latenta politiska deltagandemåtten ”politiskt intresse” och ”diskuterat politik” utslag: ju större latent deltagande desto större manifest. Det finns som vi kunde förvänta en klar vänsterprofil i denna aktivitet: personer som betecknar sig som klart till vänster är också högst; detta speglas även bland partisympatisörer där MP och V (liksom i ännu högre grad FI, men där har vi alltför få observationer) ligger klart över de andra partierna. Personer engagerade i partier, i miljöorganisationer och kulturorganisationer utmärker sig som mer aktiva än andra. Detta speglas även i ideologiska orienteringar: demon-

stranterna är överrepresenterade bland "icke-traditionalister" och bland de som förespråkar GAL.

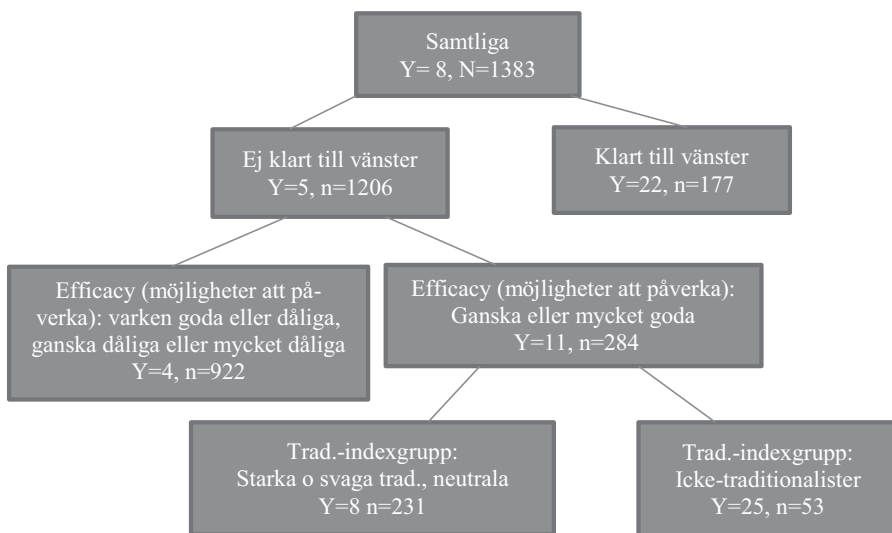
Vi kan vidare notera att det är personer med förhållandevis stort förtroendet för ledande företrädare i landsting, region och kommuner som är klart överrepresenterade som demonstranter! Samma sak gäller möjligheterna att påverka: det är personer som tror sig kunna påverka EU, Sverige, landstinget och hemkommunen som ligger högst! Även denna gång diskriminerar livsstilsvariabeln "finkultur"; de mest aktiva på detta fält demonstrerar mer än andra.

Låt oss så se vad trädanalysen ger oss. Vi har tidigare konstaterat att demonstrationer kan avse många olika ting. Allt ifrån mer eller mindre pliktskyldig solidaritetsförklaring med sitt parti (till exempel på 1 maj), till ett starkt politiskt uttryck i särskild sakfråga. Den faktor som klarast skiljer ut en underkategori är VH-skalan: personer klart till vänster har betydligt högre andel demonstranter än personer med andra preferenser. För kategorierna till höger om "klart till vänster" återkommer efficacy-faktorn: personer som tror sig om att kunna påverka demonstrerar mer än de som inte har denna tro. Ideologifaktorn "traditionalism" verkar även den: bland personerna som inte är klart till vänster men som tilltror sig möjligheter att påverka är det "icke-traditionalisterna" som har högst värden. Detta är således personer som t ex är kritiska till en restriktiv flykting- och invandringspolitik. Ser vi till mönsteret enbart för traditionella bakgrundsfaktorer skiljer de yngre (16-49 år) ut sig från de äldre (50-85 år) med betydligt högre värden. Bland de äldre är det framför allt akademikerna (de högutbildade) som utmärker sig med höga tal.

Den typiska demonstranten faller väl in i en gammal stereotyp: en yngre, välutbildad och starkt politiskt intresserad person med röd-gröna sympatier. Samtidigt har denna i vårt fall en förhållandevis positiv syn på samhällets institutioner och på sina möjligheter att påverka.

Även beträffande *mediefrågan – kontaktat press, radio eller TV* – finns en tendens att de yngre är mera aktiva än de äldre, liksom att utbildningsfaktorn har tydligt genomslag. I det här fallet slår även klassfaktorn: personer från högre tjänstemannahem ligger klart högst och från arbetarhem klart lägst. I linje med detta ligger förstås att livsstilsvariabeln "finkultur" samvarierar med denna aktivitet.

Politiskt intresse och att diskutera politik hänger nära samman med också denna aktivitet. I detta fall finns en tendens att personer med sympatier i den politiska mitten ligger lägre än de mest till höger och vänster; det är personer som är mest för eller mot i ideologiskt hänseende som genomgående ligger något högre än övriga men skillnaderna är inte särskilt stora. Efficacy-faktorn har än en gång effekt: det är personer som uppfattar sig ha möjlighet att påverka som också främst agerar via media. När det gäller förtroende för samhällsinstitutioner skiljer sig inte de aktiva från de passiva.

Figur 2 Trädanalys av demonstranter

Kommentar: Se figur 1.

När det gäller mediekontakter är mönstret, sammanfattningsvis, inte lika tydligt som i fallet ovan. Uppenbart finns en resursfaktor som visar sig i utbildning och klass; det kan handla om en mera kvalificerad handling som kan förutsätta både självförtroende, viss kompetens och engagemang.

Att ha arbetat i organisation, rörelse eller nätverk är den tredje aktiviteten under denna rubrik. Utbildning och klass ger också i detta fall klara utslag: högutbildade agerar klart mer än lågutbildade och från högre tjänstemannahem betydligt mer än från arbetarhem. Politiskt intresse och om man diskuterat politik skiljer klart ut även denna aktivitet: engagemang ger aktivitet. När det gäller typen av organisation mm utmärker sig främst partiaktiva, aktiva i miljöorganisationer och i kulturföreningar – vi känner mönstret från kontaktfrågorna.

Vi ser en klar koppling till förtroende för samhällsinstitutioner, och allt annat vore en sensation: man verkar faktiskt genom likartade former. Högt ligger även denna gång icke-traditionalister, men även privatiserings-förespråkare! Inga tydliga mönster i övrigt visar sig då det gäller ideologisk förankring. Som förväntat är det personer som uppfattar sig ha möjlighet att påverka som agerar också enligt detta spår. Vi har vidare noterat att faktorn utsatthet/välmående beträffande hälsa, trygghet och ekonomi inte alls ger utslag.

Vilka agerar vid sidan av etablerade institutioner?

Det finns några generella mönster för samtliga de fyra aktiviteter som vi inrymt under denna rubrik: bojkotter, stöd till ideella, namninsamlingar och kampanjer

i sociala medier mm. Ett sådant är att kvinnor visar större aktivitet än män. I dessa aktiviteter är mönstret relativt likartat för ”bojkott” och ”kampanjer i sociala medier mm” samt för ”stöd till ideella” och ”namninsamlingar”. Den följande redovisningen delas därför upp på dessa två grupper.

Bojkott och kampanjer i sociala medier

Det visar sig att de yngre är mera aktiva än medelålders och äldre som bojkottande och deltagare i kampanjer. Det är vidare stora skillnader mellan olika utbildningar: ju högre desto mer aktiv. Personer i högre tjänstemannahem är mest aktiva medan tillhörighet till arbetarhem ligger lägst. Karlstadsborna har klart högre värden än personer från övriga länet, vilket förstås kan hänga samman med utbildnings-skillnader. Det är naturligt nog stor skillnad i aktivitet med hänsyn till skillnad i politiskt intresse och om man diskuterar politik: latent deltagande visar sig än en gång vara nära förknippat med faktiskt. Aktivitet i miljöorganisation och denna aktivitet hänger samman; liksom, fast något svagare, med engagemang i kulturförening och i human hjälporganisation. Det är än en gång de rödgröna partierna som visar klart högst aktivitet. Ideologiskt ligger personer klart till vänster högst, vidare, i linje med det ovan nämnda icke-traditionalister och GAL-företrädare.

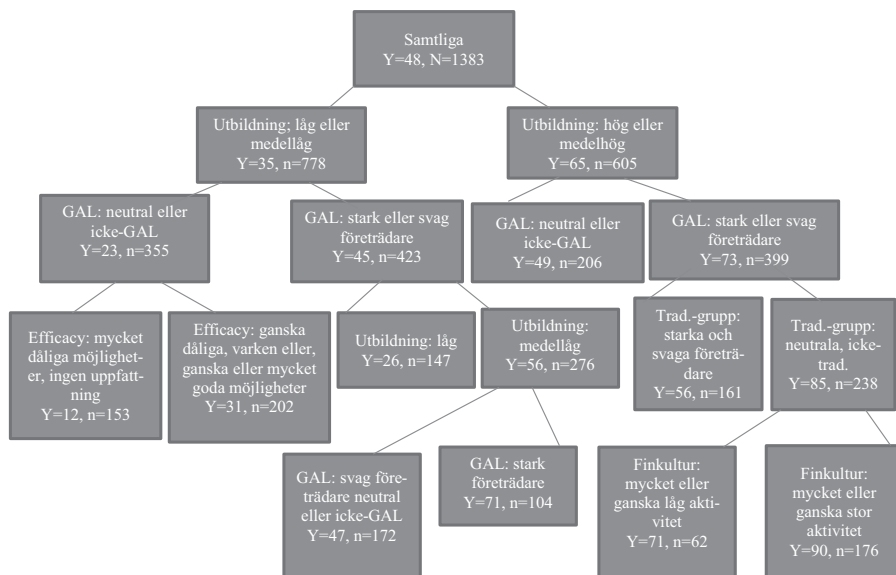
Det kan noteras att personer som är missnöjda med servicen i hemkommunen och i landsting/region är överrepresenterade. Förtroendefaktorn ger inga eller små utslag, däremot efficacy: ju större tilltro man har till sina möjligheter att påverka offentlig politik på olika nivåer, i desto större utsträckning är man aktiv i bojkotter och i sociala kampanjer.

Ser vi till livsstil och levnadsförhållanden är det intressant att konstatera att personer med en sårbar ekonomi är något mera aktiva än personer med en mera stabil situation! Men också här gäller att en aktiv livsstil och politisk aktivitet är nära förknippade på så gott som samtliga aspekter. Särskilt starkt slår ”finkulturindexet”: ju högre värden desto större aktivitet.

Låt oss så se närmare på vad trädanalyserna ger för dessa båda typer av aktiviteter. Vi börjar med den för bojkott.

Trädanalysen av personer som bojkottat varor mm, dvs. som uppträder som starkt medvetna konsumenter, ger ett av de mest illustrativa utslagen (figur 3). Som den ena extremen visar sig en lågutbildad person som inte är engagerad i GAL (gröna frågor och jämställdhet mm) och som bedömer sina möjligheter att påverka som mycket dåliga eller som inte har någon uppfattning i den frågan. I det fallet får vi en aktivitet på endast tolv procent. Som andra ytterlighet finner vi en högutbildad person som förespråkar GAL men inte traditionalism, men som däremot är finkulturellt aktiv: här är motsvarande procentandel nittio! Vi ser hur resursfaktorn (utbildning, kulturellt kapital) i kombination med bedömningen av möjligheter att påverka samt ideologisk orientering ger utslag i analysen. Det är nästan så att man får bilden av särskilda personer.

Figur 3 *Bojkottat eller medvetet köpt viss produkt av politiskt, etiskt eller miljömässigt skäl*

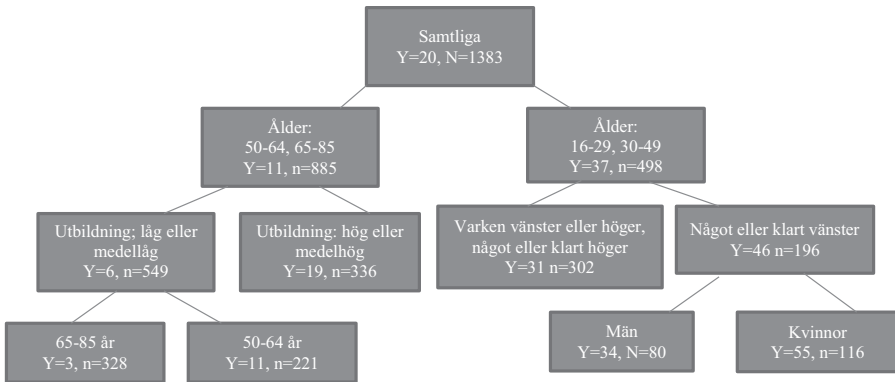
Kommentar: Se figur 1.

Gör vi motsvarande trädanalys av deltagandet i kampanj på internet, upprop via e-post eller i sociala medier (figur 4) kommer åldersfaktorn fram igen. Det är de yngre (16-49 år) som främst använder dessa tekniker för sitt deltagande och ibland dessa är det särskilt kvinnor till vänster på VH-skalan som utmärker sig med höga värden: det handlar nu om klart över hälften i denna grupp. Mycket låga värden finner vi bland lågutbildade pensionärer för vilka detta inte tycks utgöra något alternativ; dessa får sin information och agerar på andra vägar.

Stöd till ideella och namninsamlingar

Generellt gäller att skillnaderna mellan olika undergrupper inte är lika markerade för stöd till ideell verksamhet och namninsamlingar i jämförelse med de två ovan nämnda, men i de flesta fall är tendensen densamma. Skillnaderna mellan utbildningsgrupper och klass är till exempel endast marginell när det gäller att ge stöd till ideella föreningar och/eller att skriva på en petition. I fallet engagemang i förening visar dessa båda ett starkare utslag: aktivitet i human hjälporganisation extremt högt, men även aktivitet i miljöorganisation.

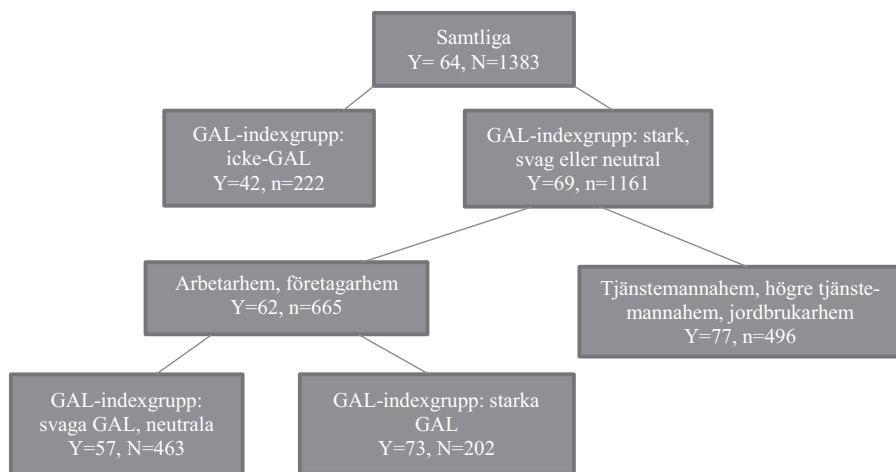
Figur 4 Deltagit i kampanj på internet, upprop via e-post eller sociala medier

Kommentar: Se figur 1.

Även för dessa aktiviteter finns en klart rödgrön tendens. Personer klart till vänster ligger högst, liksom förespråkare för GAL. Det finns inte alls en lika klar koppling mellan politiskt intresse och dessa båda aktiviteter som beträffande bojkotter och deltagande i sociala kampanjer. Dessa personer är heller inte lika klart missnöjda med offentlig service. Kopplingen till faktorn efficacy – i meningen möjlighet att påverka (EU, Sverige, region/landsting och kommun) – är heller inte lika tydlig. Man kan förvänta att aktiviteten huvudsakligen riktas mot andra aktörer och organ. Som i många fall ovan är det främst personer med en aktiv livsstil i övrigt som deltar men inte lika markerat i alla delar; finkulturindexet ger utslag, liksom t ex religiös aktivitet. Personer med svag hälsa är aktivare när det gäller namnin-samlingar än personer med mycket god; personer med svag ekonomi har högre värden än de med en god ekonomi.

I trädanalysen när det gäller ”stöd till ideell verksamhet” (figur 5) ger ideologi-kategoriseringen GAL utslag. Lägst värden har personer som kategoriserats som ”icke-GAL” dvs. med litet eller inget miljöengagemang och låga värden på frågor om jämställdhet. Bortser vi från denna grupp och ser till de återstående så kommer klass in som andra faktor: högre och vanliga tjänstemannahem samt jordbrukarhem redovisar större andel aktiva än personer från arbetar- eller företagarhus. I den sistnämnda kategorin utmärker sig de starka GAL-företrädarna med höga andelar. GAL-faktorn förknippas i litteraturen med höga värden för tolerans, solidaritet med mera. Samtidigt måste noteras att så gott som samtliga undergrupper har en betydande aktivitet.

Figur 5 Trädanalys av "givit stöd till ideell verksamhet"

Kommentar: Se figur 1.

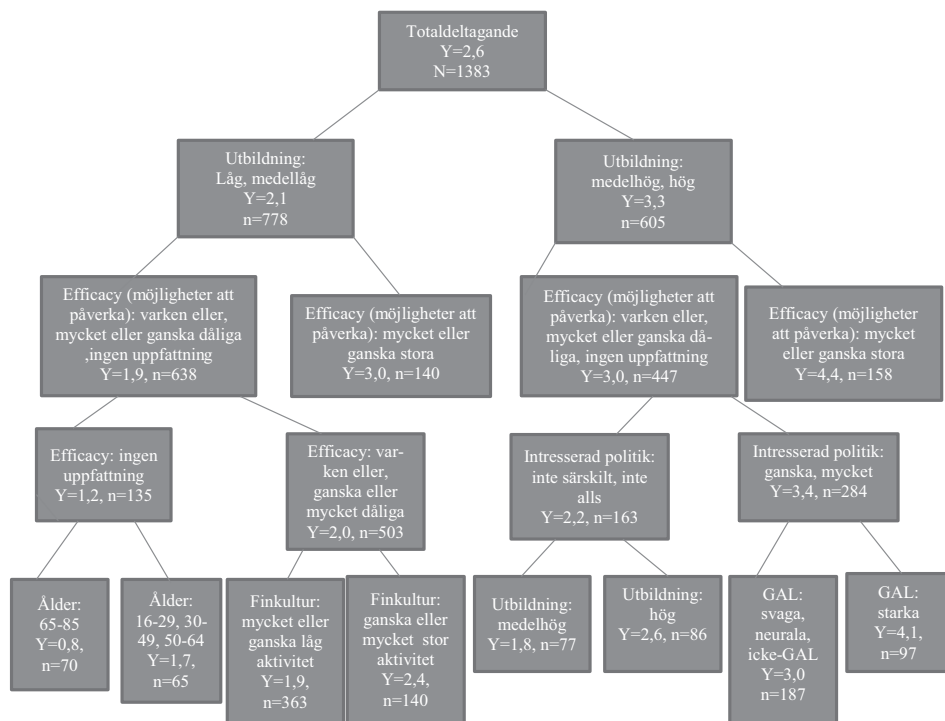
Deltagandebredd – ett sammanfattande mått

Fokus i studien har så här långt varit att se närmare på vad som kännetecknar de särskilt aktiva och de särskilt passiva när det gäller politiskt deltagande vid sidan av de politiska valen. Vi skall nu gå över till att närmare analysera omfattningen på deltagandet i meningen antalet typer av aktiviteter man använder. Vi kan inte med utgångspunkt från den analysen dra slutsatser om hur effektivt man deltar, men det speglar en viktig aspekt: att öppna vägar att vilja påverka.

Vi har tidigare konstaterat att deltagandebredd är starkt kopplad till politiska resursfaktorer. Högutbildade och personer från högre tjänstemannahem visar höga värden. Detta gäller också för personer som är mycket politiskt intresserade och som diskuterar politik flera gånger i veckan, liksom för personer som uppfattar sig ha mycket goda möjligheter att påverka för att ta några belysande exempel. Trädanalysen (figur 6) följer ett mönster där just resursfaktorn utbildning följs av efficacy och politiskt intresse. Ideologisk orientering, ålder och finkulturell aktivitet förgrenar och förfinar trädet ytterligare.

Det är bland högutbildade vi finner personer med stor deltagandebredd, särskilt då vi kombinerar denna egenskap med stor tilltro till möjligheterna att påverka och ett stort politiskt intresse. Läger vi till ett starkt ideologiskt engagemang i gröna frågor förstärks detta. Mot detta står en lågutbildad person som bedömer sig ha sämre möjligheter att kunna påverka, eller – och i synnerhet denna – som inte har någon uppfattning om påverkansmöjligheter, i hög ålder.

Figur 6 Trädanalys av totaldeltagande (variation 0-12 aktiviteter)

Kommentar: Se figur 1.

Slutsatser

I detta kapitel har vi utgått från tre huvudproblematiker. Den första tar sin utgångspunkt i demokratiteorins jämlikhetsideal: hur är deltagandet vid sidan av valen fördelat mellan olika grupper? Är det de mest resursstarka som dominerar? Finns kompensatoriska drag? Vad kännetecknar de mest aktiva och de mest passiva?

Det finns en klar tendens att kategorier som traditionellt uppfattas som resursstarka också har störst deltagande: högutbildade och med en medelklassbakgrund, särskilt från ett högre tjänstemannahem. De lägst utbildade har genomgående lägst andel deltagande; personer från arbetarhem i de flesta typer av deltagande lägre än andra kategorier. Däremot är skillnaderna mellan kvinnor och män inte lika tydlig. Dessa kategorier väljer delvis olika former för sitt deltagande: männen är överrepresenterade i kontakter med politiker och tjänstemän medan kvinnorna har större deltagande vid sidan av de etablerade institutionerna. Det finns även några viktiga skillnader mellan ålderkategorier/generationer: särskilt aktiva är de yngre medelålders. De yngsta har sina särskilda former där de är överrepresenterade:

demonstrationer, kampanjer i sociala medier mm. Den äldsta gruppen väljer andra former men är inte extremt passiv.

Vi finner ett förhållandevis väntat mönster: de typiskt resursstarka dominerar men inte helt. Det finns kompensatoriska drag. Förvånansvärt nog finner vi små skillnader mellan personer som av olika skäl befinner sig i en mera utsatt situation och de mera välmående. Dock finner vi tydliga kopplingar mellan ett aktivt liv mera generellt och politiskt deltagande. Sett från ett demokratiskt jämlikhetsideal kan man till exempel reflektera över partiernas och andra traditionellt mobiliserande institutioners verksamhet. Det förhållandet att partiernas medlemsantal gått ned så kraftigt och att så få personer aktivt verkar i dessa kan vara ett problem. Dessa har historiskt kunnat mobilisera även mindre resursstarka och verkat i deras intresse. Generellt sett underlättas kontakter om man redan är bekant eller om man befinner sig på samma plan i till exempel socialt hänseende.

Om vi skall försöka utmönstra de särskilt aktiva och de speciellt passiva ger oss de traditionella bakgrundsfaktorerna en grund men den är inte tillräcklig. Vi måste föra till andra typer av variabler som politiskt intresse, efficacy (om man tilltror sig möjligheter att kunna påverka) och motivation. Vi får heller inte bortse från den tydliga kopplingen mellan till exempel utbildning och politiskt intresse samt efficacy. Personer motiveras förstås också av ideologi och av inställning i särskilda sakfrågor. Då vi genomför analyser där vi söker finna undergrupper som är särskilt aktiva och passiva (trädanalyserna) finner vi att just faktorer som politiskt intresse och efficacy ger utslag, inte sällan i kombination med ideologisk orientering.

Som särskilt politiskt aktiv finner vi kategorier som även i övrigt lever ett mycket aktivt liv, inte minst i olika föreningar, som är starkt politiskt intresserade och med en betydande tilltro till sina möjligheter att påverka, oftast i kombination med en rödgrön övertygelse. De har en tilltro till det politiska systemet men kan vara missnöjda med delar av den offentliga verksamheten. Om vi med bakgrund i dessa data skulle spekulera om hur den politiska dagordningen påverkas av värmlänningarnas politiska deltagande vid sidan av valen skulle det vara i en rödgrön riktning. Vi har i tidigare kapitel konstaterat att det fanns en relativt stark traditionalism bland värmlänningarna men dess förspråkare är mindre aktiva.

Den andra typen frågor anknöt till en mera överordnad för hela vår studie: ger oss deltagandemönstren några indikationer på skillnader mellan kommuntyper eller boendemönster som kan hjälpa oss förstå Värmland som politiskt (sub-) system? Vi kan konstatera att deltagandet är något annorlunda i Karlstad jämfört med länet i övrigt. Kontakter med politiker är mindre frekventa men genom att huvudkontoren för landstinget och Region Värmland finns där är kontakterna med dessa institutioner något mera förekommande än i övriga kommuner. Politiska yttringar som bojkotter, kampanjer i sociala medier etc. och demonstrationer har en större andel aktiva än i länet i övrigt. Detta kan förstås av befolkningssammansättningen: en större andel unga och högutbildade än i länet som genomsnitt. Förortskommunerna liknar Karlstad en del då det gäller de ovan uppräknade politiska formerna och

demografiskt finns även likheter. Skillnaderna i övrigt är inte särskilt markerade. Som konstaterades i valkapitlet kan specifika händelser i kommuner också påverka aktiviteten såsom till exempel skolnedläggningar.

Vårt primära syfte har inte varit att förklara skillnader i deltagandet mellan olika grupper. Även om vi naturligtvis inte har kunnat undgå att tangera även den problematiken. När det gäller valet av bakgrundsfaktorer har teorier om förklaringar till deltagandet spelat en stor roll. Tabell- och trädanalyserna antyder att förklaringsmodellerna ser något olika ut beroende på vilken typ av aktivitet som vi intresserar oss för¹⁸. Politiskt intresse och tron på möjligheten att kunna påverka är viktiga faktorer och dessa sammanhänger med till exempel utbildning. En övertygelse, en ideologi, och i synnerhet en rödgrön sådan tycks förstärka tendensen till aktivitet.

Tabellbilaga

Tabell 4a Olika samhällsgruppers kontakter med politiker och tjänstemän (procent)

Grupp/aktivitet	Kommun-politiker	Kommunal-tjänsteman	Politiker i landsting/region	Tjänsteman i landsting/region	Antal svar
Kön					
Kvinna	12	23	5	7	713
Man	16	31	5	6	669
Ålder					
16-29 år	8	15	2	5	176
30-49 år	16	31	7	7	322
50-64 år	15	32	4	8	403
65-85 år	14	25	5	5	481
Utbildning					
Låg	10	16	3	4	274
Medellåg	11	24	3	4	481
Medelhög	18	30	7	8	278
Hög	21	39	10	11	327
Subjektiv klass nuvarande					
Arbetsarhem	11	21	4	3	649
Jordbrukarhem	19	26	10	7	73
Tjänstemannahem	17	33	9	7	416
Högre tjänstemannahem	27	49	12	12	86
Företagarhem	19	36	6	3	80
Stad-land					
Landsbygd	17	30	6	8	387
Tätort	10	22	5	6	223
Kommunens centralort	15	28	4	5	423
Karlstad stad	13	26	5	8	336
Kommunstruktur					
Karlstads kommun	12	23	5	8	472
Förortskommuner	16	32	5	5	189
Mindre städer	14	32	5	6	260
Industrikommuner	15	26	4	5	241
Övriga kommuner	16	25	6	6	220
Kommunanknytning					
Alltid bott här	12	21	5	2	337
Återvänt hemkommun	16	29	3	6	267
Inflyttad, sedan 10 år<	17	29	6	8	523
Inflyttad 0-9 år	10	29	6	10	230
Samtliga	14	27	5	6	1357

Tabell 4b Olika samhällsgruppers aktiviteter vid sidan av etablerade institutioner (procent)

Grupp/aktivitet	Bojkott	Stöd ideella	Namn- insamling	Kampanj sociala medier mm	Antal svar
Kön					
Kvinna	51	68	38	22	713
Man	46	60	32	18	669
Ålder					
16-29 år	56	48	65	36	176
30-49 år	63	67	62	38	322
50-64 år	49	67	62	17	403
65-85 år	35	67	71	6	481
Utbildning					
Låg	21	57	29	6	274
Medellåg	44	60	34	18	481
Medelhög	59	65	39	26	278
Hög	70	77	38	31	327
Subjektiv klass nuvarande					
Arbetslöshet	40	59	35	18	649
Jordbruksarbetare	47	70	40	21	73
Tjänstemannabarn	57	73	35	24	416
Högre tjänstemannabarn	71	74	31	30	86
Föräldrabarn	51	61	30	15	80
Stad-land					
Landsbygd	47	67	41	19	387
Tätort	40	67	35	18	223
Kommunens centralort	45	62	34	19	423
Karlstad	59	63	30	25	336
Kommunstruktur					
Karlstads kommun	54	63	31	22	472
Förortskommuner	53	64	34	23	189
Mindre städer	44	66	34	18	260
Industrikommuner	42	64	39	20	241
Övriga kommuner	43	67	40	17	220
Kommunanknytning					
Alltid bott här	35	53	30	15	337
Återvänt hemkommun	59	75	42	22	267
Inflyttad, sedan 10 år<	47	67	34	16	523
Inflyttad 0-9 år	58	64	34	35	230
Samtliga	49	64	35	20	1357

Tabell 4c Olika samhällsgruppers aktivitet i etablerade institutioner (procent)

Grupp/aktivitet	Demonstration	Partiarbete	Massmedier	Organisationer och rörelser	Antal svar
Kön					
Kvinna	9	3	11	19	713
Man	6	4	14	23	669
Alder					
16-29 år	15	3	15	19	176
30-49 år	10	5	15	24	322
50-64 år	6	2	11	20	403
65-85 år	5	4	10	20	481
Utbildning					
Låg	4	2	5	12	274
Medellåg	7	3	11	16	481
Medelhög	9	4	13	25	278
Hög	11	5	21	32	327
Subjektiv klass nuvarande					
Arbetslöshet	7	3	8	15	649
Jordbrukarhushåll	10	4	15	25	73
Tjänstemannahushåll	8	3	14	26	416
Högre tjänstemannahushåll	8	7	30	35	86
Företagarhushåll	4	1	20	24	80
Stad-land					
Landsbygd	6	4	12	23	387
Tätort	7	3	12	17	223
Kommunens centralort	6	4	12	20	423
Karlstad	12	3	13	21	336
Kommunstruktur					
Karlstads kommun	11	2	12	22	472
Förortskommuner	4	3	12	15	189
Mindre städer	6	4	12	19	260
Industrikommuner	5	4	10	22	241
Övriga kommuner	9	4	14	22	220
Samtliga	8	3	12	21	1357

Tabell 4d Olika samhällsgrupper fördelade på deltagandebredd (procent)

Grupp/aktivitet	Inaktiva	Lågaktiva	Medel-aktiva	Högaktiva	Mycket högaktiva	Summa	Antal svar
Kön							
Kvinna	17	19	36	18	11	100	713
Man	19	18	35	16	12	100	669
Ålder							
16-29 år	19	17	36	18	10	100	176
30-49 år	13	13	36	21	17	100	322
50-64 år	15	20	36	20	10	100	403
65-85 år	23	21	35	13	9	100	481
Utbildning							
Låg	32	27	30	8	4	100	274
Medellåg	19	20	39	16	7	100	481
Medelhög	15	16	34	21	15	100	278
Hög	6	12	37	24	21	100	327
Subjektiv klass nuvarande							
Arbetarhem	22	21	35	14	8	100	649
Jordbrukarhem	21	16	26	21	16	100	73
Tjänstemannahem	11	17	36	21	15	100	416
Högre tjänstemannahem	6	8	41	22	23	100	86
Företagarhem	15	20	34	21	10	100	80
Stad-land							
Landsbygd	18	18	31	21	13	100	387
Tätort	18	21	40	13	9	100	223
Kommunens centralort	20	17	36	16	10	100	423
Karlstad stad	15	19	36	17	13	100	336
Kommunstruktur							
Karlstads kommun	16	20	37	16	12	100	472
Förortskommuner	19	15	32	24	10	100	189
Mindre städer	19	21	35	14	12	100	260
Industrikommuner	20	20	33	18	10	100	241
Övriga kommuner	18	15	39	17	11	100	220
Kommunanknytning							
Alltid bott här	26	21	37	10	7	100	337
Återvänt hemkommun	11	17	36	21	14	100	267
Inflyttad, sedan 10 år<	17	18	34	19	12	100	523
Inflyttad 0-9 år	16	16	37	18	13	100	230
Samtliga	18	18	36	17	11	100	1357

Noter

- ¹ Detta är förstås inte det enda sättet att klassificera demokratimodeller. Rose (2014) väljer att skilja mellan tre idealtypiska demokratiformer: direktdemokrati, indirekt demokrati och deliberativ demokrati. Den förstnämnda innebär att samtliga medborgare ges möjlighet att direkt delta i beslutsfattandets olika processmässiga delar. Vi skall här inte närmare fördjupa oss i denna som av praktiska skäl i dagens samhälle framstår som orealistisk. Det är den indirekta demokratin som ligger närmast till hands, även om denna kan ha ett direktdemokratiskt inslag som i formen av folkomröstning i speciella frågor. Dessa folkomröstningar är rådgivande men får ofta en starkt styrande inverkan. Den deliberativa är en annan beteckning på det som ovan benämns samtalsdemokrati.
- ² Det finns en smärre begreppsmässig problematik, som inte alls påverkar den här aktuella empiriska studien men som det ändå kan vara av värde att vara medveten om.
- ³ I den demokratimodell som Leif Lewin (1970) utvecklade efter en noggrann analys av särskilt amerikansk demokratidebatt utmynnar i det som benämndes "den interaktiva demokratin" och där allmänandans utveckling sågs som det centrala värdet är deltagandet förstås ytterst centralt. I denna formulerar Lewin: "Demokrati är en styrelseform som förverkligas i samma utsträckning som det uppstår växelverkan elit och massa i den politiska beslutsprocessen."
- ⁴ I denna demokratimodell uppfattades "förverkligandet av folkviljan" vara det centrala i den representativa (lokal) demokratin. Deltagandet sågs där som en av tre "tekniker" att uppnå detta, tillsammans med representation och anticipation. De nämnda teknikerna har i sin tur förbindelse med delvärden kopplade till förverkligandet av folkets vilja. Med sådana avses (1) identitet/deltagande, (2) åsiktsöverensstämmelse och (3) åsiktsrespekt. Med identitet/deltagande avses att medborgarna tar del av fattandet av de beslut som omedelbart rör dem själva. Åsiktsöverensstämmelse uppnås genom två tekniker: åsiktsrepresentativitet och/eller personrepresentativitet. Åsiktsrespekten sker däremot främst med hjälp av anticipationen, medan deltagandet fyller identitetsvärdet. Informationskomponenten innehåller ett centralt värde, till vilket KFG hänvisar med begreppet "öppna kanaler". Medborgarnas informationskanaler till beslutsfattarna hålls öppna genom tre tekniker: (1) omedelbara kontakter, (2) organiserade kontakter och (3) iakttagelser och opinionsundersökningar (Westerstahl, 1970:45). För att värdet "självständig åsiktsbildning" skall kunna förverkligas bland medborgarna, bör dessa skaffa information om, visa intresse och aktivitet för, skötseln av gemensamma angelägenheter.
- ⁵ Joseph Schumpeter (1942) föreslog fem särskilda villkor för en framgångsrik demokrati: 1) Politiker skulle ha en god karaktär och vara intelligenta men också skickliga i förhandling och i att skapa koalitioner, samt i att föra valkampanjer

mm. 2) Den politiska processen skulle inte vara överbelastad med massor av olika projekt och program; det offentliga beslutsfattandet skulle vara avgränsat (jämför idéer om att allt är politik). 3) Det skall finnas en professionell byråkrati för att ge kontinuitet och tillföra expertis till lagstiftning och administrativa processer; byråkraterna skulle vara starka och ha självförtroende att instruera politiker. 4) Demokratisk självkontroll skulle känneteckna kulturen. De mindre framträdande politikerna skulle vara uppmärksamma på de mera framträdande och inte kritisera för kritiserandets skull; en opposition skulle agera med moderation och inte störa och besvära i allt. Vidare skulle väljarna acceptera en rollfördelning där politiker och tjänstemän hade huvudrollen mellan valen; de får inte ta tillbaka sitt stöd så snart något går emot. 5) Tolerans mot dem som har en annan uppfattning är viktig. Det måste finnas en slags enighet om undersåtlighet mot landets intresse och mot samhällets strukturella principer. Detta skrivs mot bakgrund av erfarenheterna från 1930-talets massrörelser och utveckling mot diktatur. JS ges ofta en förenklad föreställning om sin syn; den är ju ganska elaborerad.

- 6 Den förhärskande synen, ”valdemokratin”, operationaliseras på följande sätt och vi ser likheterna med beskrivningen ovan:

”Medborgarna bör främst påverka politiken genom att rösta på partier och politiker. Därför är det viktigt att väljarna, särskilt inför valen, får veta vad partierna står för. Mellan valen är det de folkvalda politikerna som ska sköta beslutsfattandet. Naturligtvis ska politikerna lyssna på medborgarna även mellan valen, men då på hela opinionen och inte enbart på de som ropar högt om problem som berör dem själva” (Karlsson & Gilljam 2014:74).

Alternativet, deltagardemokratin formuleras:

”Medborgarna ska delta i val och rösta på partier och politiker. Men medborgarna bör vara aktiva även mellan valen. Därför är det bra med många folkomröstningar. Dessutom är det viktigt att olika grupper kontinuerligt för fram sina uppfattningar via namninsamlingar, uppvaktningar, aktioner och demonstrationer” (Karlsson & Gilljam 2014:75).

- 7 Ett tack till David Karlsson, ansvarig för studien tillsammans med Mikael Gilljam, för detta material.
- 8 Deras modell utgår ifrån föreställningen om rationellt handlande dvs. en slags kalkyl där utbytet av deltagandet skall stå i relation till insatsen för deltagandet.
- 9 För att tillförlitligt kunna bedöma vilken betydelse som olika kommunala demokratiinitiativ har bör man genomföra panelstudier dvs. med en mätning för samma individer före och efter införandet. En relativt aktuell svenska studie som genomförts med en sådan design visar inte på några tydliga genomslag (Gilljam & Jodal, 2006).

- 10 Karlstads kommun utgör en enhet i den första variabeln. Denna skiljer sig från stad/land-variabeln genom att hela kommunen nu omfattas, oavsett om man bor i själva staden, på mindre orter som Vålberg, Edsvalle, Skåre, Våse etc. eller i ren glesbygd. Till förortskommuner förs här Hammarö, Kil och Forshaga. En betydande andel av de boende arbetar i Karlstad. De mindre stadskommunerna är Arvika och Kristinehamn med ungefär 25 000 invånare och med en inte obetydlig arbetspendling till Karlstad (särskilt Krisitnehamn). Till industrikommuner räknas här Filipstad, Grums, Hagfors, Munkfors, Storfors och Torsby. I gruppen "övriga" ingår Eda, Sunne, Säffle och Årjäng.
- 11 I tidigare statsvetenskapliga studier har det förekommit att man undantagit just demonstrationer av typen 1:a maj då denna primärt betraktats som en partiaktivitet (Esaïasson & Westholm 2006:19).
- 12 Beträffande bortfallet har personer som svarat aktivt på del av frågebatteriet (där man deltar) men underlåtit att göra så på andra, tolkats som ett nej-svar.
- 13 Tabellerna 5a-10c redovisas inte i denna skrift av utrymmesskäl. Dessa finns tillgängliga hos författaren: p.o.norell@kau.se
- 14 Utifrån ett index där medlemskapen i olika typer av föreningar och organisationer räknas samman till före-ningsbredd och en kategorisering görs i fem typer utmärker sig de mest aktiva även av ett stort på så gott som samtliga deltagandemått. Vi märker detta särskilt då föreningsbredd ställs mot deltagandebredd. Av de mycket högaktiva i föreningslivet är hälften också högaktiva eller mycket högaktiva då det gäller politisk deltagande-bredd. För personer med mycket låg föreningsbredd är motsvarande andel ca var nionde. Av utrymmesskäl redovisas inte denna här. Kontakta författaren för närmare upplysningar.
- 15 Det skall noteras att FI redovisar ett ännu högre värde (5,1) men här är antalet observationer få (endast 17). MP och V ligger högst på de flesta av de aktiviteter vi har mätt. FI ligger i de flesta fall ännu högre men med den reservation som ges ovan.
- 16 I den utmärkta boken Deltagandets mekanismer (Esaïasson & Westholm (red.), 2006) sker detta i flera olika kapitel: Lindvall (2006) behandlar otrygghet och utanförskap; Jangsten & Hermansson (2006) analyserar familjens politiska betydelse.
- 17 Vi har valt att inte redovisa mått på förklarad (eller predicerad) varians för att inte tynga redovisningen.
- 18 Vi har även genomfört ett antal regressionsanalyser som vi här av utrymmesskäl inte kan presentera. Dessa bekräftar starkt tabellanalyserna. Politiskt intresse, efficacy och ideologifaktorer ger utslag. I vissa fall fångar dessa upp effekten från utbildning.

Referenser

- Amnå, Erik (2003) Deltagardemokratin – Önskvärd, nödvändig – men möjlig? I Gilljam, Mikael & Hermansson, Jörgen (red) (2003) *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber AB
- Bäck, Hanna, Teorell, Jan & Westholm, Anders (2006). I Esaiasson, Peter & Westholm, Anders (red) (2006) *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber AB.
- Bäck, Henry (2010) Partiväsendet i stat och kommun: Från integration till dualism. I Johansson, Folke (red.) *Kommunvalet 2006. Väljare och partier i den lokala demokratin*. CEFOS Göteborgs universitet
- Bourdieu, Pierre (1986): ”The Forms of Capital” i John Richardson (red) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, Greenwood: Greenwood Press s. 241-258
- Dagens Samhälle 2013-04-17: *Medlemmarna flyr partierna – 57 procent borta på 20 år*.
- Dahl, Robert (1982) *Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy vs. Control*. New Haven: Yale University Press
- Dahl, Robert & Tufte, Edward (1973) *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press
- Dir. 2014:111 *Demokratisk delaktighet och inflytande över det politiska beslutsfattandet*. Justitiedepartementet.
- Esaiasson, Peter & Westholm, Anders (red) (2006) Deltagandets mekanismer. I Esaiasson, Peter & Westholm, Anders (red) (2006) *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber AB
- Esaiasson, Peter & Westholm, Anders (red) (2006) *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber AB
- Friedrich, Carl J. (1963) *Man and his Government*. New York: McGraw-Hill
- Gilljam, Mikael (2003) Deltagardemokrati med förhinder. I Gilljam, Mikael & Hermansson, Jörgen (red) (2003) *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber AB
- Gilljam, Mikael & Hermansson, Jörgen (red) (2003) *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber AB
- Gilljam, Mikael & Hermansson, Jörgen. (2003) Demokratins ideal möter verkligheten. I Gilljam, Mikael & Hermansson, Jörgen (red) *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber AB
- Gilljam, Mikael & Jodal, Ola (2006) Kommunala demokratiseringsningar – vägen till mer vital demokrati. I Esaiasson, Peter & Westholm, Anders (red) (2006) *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber AB
- Hagevi, Magnus & Loxbo, Karl (2014). *Partierna och demokratin efter medlemsnedgången*. Rapport till Demokratiutredningen.
- Harding, Tobias (2012). *Framtidens civilsamhälle*. Underlagsrapport 3 till Framtidskommissionen. Regeringskansliet

- Holmberg, Sören (1974) *‘Riksdagen representerar svenska folket’*. *Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- IMB Corporation (1989, 2012) *IBM SPSS Decision Trees 21*.
- Jangsten, Frida & Hermansson, Jörgen (2006) Om familjens politiska betydelse. I Esaiasson, Peter & Westholm, Anders (red) *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber AB
- Johansson, Folke (2010) partival i kommunvalen. I Johansson Folke (red) *Kommunvalet 2006. Väljare och partier i den lokala demokratin*. Göteborgs universitet, Cefos
- Karlsson, David & Gilljam, Mikael (2014) Svenska politikernas demokratisyn. I Karlsson, David & Gilljam, Mikael (red) (2014) *Svenska politiker. Om de folkvalda i riksdag, landsting och kommun*. Stockholm: Santérus förlag. (s. 73-92)
- Karlsson, David & Gilljam, Mikael (red) (2014) *Svenska politiker. Om de folkvalda i riksdag, landsting och kommun*. Stockholm: Santérus förlag
- Lewin, Leif (1970) *Folket och eliterna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Lindvall, Johannes (2006) Från otrygghet till utanförskap. I Esaiasson, Peter & Westholm, Anders (red) (2006) *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber AB
- Montin, Stig & Granberg, Mikael (2013) *Moderna kommuner*. Malmö: Liber AB
- Naurin Elin & Öhberg, Patrik (2013) Call me Maybe? Politicians' Views of Citizen-initiated Contacts with Elected Representatives. A Survey and Experiment with Swedish Politicians. I Dahlberg, Stefan, Henrik Oscarsson & Lena Wängnerud (red.) (2013), *Stepping Stones: Research on Political Representation, Voting Behavior, and Quality of Government*. Gothenburg Studies in Politics: 133
- Norell P O (2007) Governing Karlstad, an Insider's Story. I Rhodes, 't Hart & Noordegraaf (red) *Observing Government Elites. Up Close and Personal*. Houndmills: Palgrave Macmillan
- Norell, P O (2012a) Värmland och Karlstad – struktur, finanser och förutsättningar för politik. I Nilsson, L, Aronsson, L & Norell P O (red) *Värmländska landskap. Politik, ekonomi, samhälle, kultur, medier*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Norell, P O (2012b) Värmländska val: struktur, politik och förtroende. I Nilsson, L, Aronsson, L & Norell P O (red) *Värmländska landskap. Politik, ekonomi, samhälle, kultur, medier*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Norell, P O (2014) Har värmlänningarna förtroende för för samhällsinstitutioner och politiker? I Kalander Blomqvist, Marina, Nyberg, Cecilia & Janson, Staffan (red.) *Värmlänningarnas Liv och Hälsa 2012*. Landstinget i Värmland.
- Norris, Pippa (2002) *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Cambridge University Press
- Oscarsson Henrik & Wängnerud, Lena (red) (2013) *Stepping Stones. Research on Political Representation, Voting Behavior, and Quality of Government*. University of Gothenburg. Nr 133 Göteborg Studies in Politics.

- Pateman, Carole (1970) *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press
- Petersson, Olof (2006) Deltagandeforskningens mekanismer. I Esaiasson, Peter & Westholm, Anders (red) (2006) *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber AB
- Petersson, Olof, med flera (2000). *Demokrati utan partier*. SNS Demokratiråd 2000. Stockholm: SNS Förlag
- Rose, Lawrence E. (2014) Demokratiteori – forventningar og virklighet, i Baldersheim, Harald & Rose Lawrence E. *Det kommunale laboratorium. Teoretiske perspektiver på lokal politikk og organisering* 3. Utgave, Bergen: Fagbokforlaget
- Räftegård, Curt (1998) *Pratet som demokratiskt verktyg. Om möjligheten till en kommunikativ demokrati*. Gidlunds Förlag
- SCB (2009) *Undersökning av levnadsförhållanden (ULF) 2008-2009. En av hundra svenskar är partipolitiskt aktiv*, SCB
- SOU 2000:1 *En uthållig demokrati! Politik för folkstyret på 2000-talet*. Demokratiutredningens betänkande
- SOU 2001:48 *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och lands-ting*. Betänkande av Kommunaldemokratikommittén
- SOU 2008:125 *En reformerad grundlag*. Grundlagsutredningens betänkande
- SOU 2012:30 *Vital kommunal demokrati*. Kommittén för förstärkande av den kommunala demokratins funktionsätt.
- Strömberg, Lars & Westerståhl, Jörgen (red) (1983) *De nya kommunerna. En sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*. Stockholm: Publica
- Ungdomsstyrelsen (2013) *Ung idag 2013. En beskrivning av ungdomars villkor*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:2
- Verba, Sidney, Nie, Norman E. (1972) *Participation in America. Political Democracy and Social Equality*. Chicago: Chicago University Press
- Wallin, Gunnar (2007) *Direkt demokrati, Det kommunala experimentfältet*. Stockholms universitet. Statsvetenskapliga institutionen
- Westerståhl, Jörgen (1970) *Den kommunala självstyrelsen. Ett forskningsprogram*. Uppsala
- Westerståhl, Jörgen & Johansson, Folke (1983) Medborgerlig aktivitet. I Strömberg, Lars och Westerståhl, Jörgen (red) *De nya kommunerna. En sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*. Stockholm: Publica.
- Wettergren, Åsa & Jamison, Andrew (red) (2006) *Sociala rörelser*. Politik och kultur. Lund: Studentlitteratur
- Wohlgemut, Daniel (2003) "Aktiva medborgare – hur går det med representativiteten?" I Gilljam, Mikael & Hermansson, Jörgen (red) (2003) *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber AB

VÄRMLANDS FRAMTID – UNGDOMARS FÖRHÅLLNINGSSÄTT GENTEMOT SAMHÄLLET

ANDERS BROMAN

Detta kapitel ska ge en bild av de värmländska ungdomarnas förhållningssätt gentemot samhället utifrån ett antal aspekter. Fokus är riktat åt flera håll. Ett fokus är riktat mot politiska attityder i förhållande till exempelvis politiska partier, politiska institutioner och grundläggande värderingar. Ett andra fokus handlar om ungdomarnas tankar kring uttryckssätt och informationssökande samt identitet. Och den tredje grundaspekten undersöker ungdomarnas sociala beteende och upplevda hälsa. Allt detta med utgångspunkt i resultatet från Värmlands-SOM 2104 och de analyser som gjorts i övriga kapitel i denna bok. Ungdomar som grupp är intressanta ur flera aspekter. Att studera ungdomars agerande och åsikter brukar ibland beskrivas som att titta in i framtiden och vad som kommer att dominera då. Detta ska förstås inte överdrivas, även dagens ungdomar kommer att påverkas av samhällsutvecklingen såväl som sin egen mognad och därmed förändra beteende och åsikter. Förutom att påverka framtiden är ungdomar också på flera sätt de som först drabbas (eller gynnas) av samhällsförändringar. Att försöka ge en samlad bild av de värmländska ungdomarna kan således både ses som att försöka blicka in i framtiden och som att se vilka spår de senaste årens utveckling gett.

Ungdomarna i undersökningen

Innan jag försöker mig på att ge en sammantagen bild av de värmländska ungdomarnas attityder gentemot samhälle och media utifrån Värmlands-SOM 2014 behöver frågan om en sådan analys alls är möjlig besvaras. Den stora betänkligheten med att analysera ungdomarnas svar i förhållande till de svarande som helhet är att ungdomarna har en klart lägre svarsfrekvens. För samtliga 3000 tillfrågade att delta i 2014 års Värmlands-SOM är svarsfrekvensen 51 procent (netto) medan det för gruppen 20-29 år endast var 29 procent (för gruppen 16-19 år 33 procent) som besvarade enkäten (se kapitel "Den värmländska SOM-undersökningen 2014" i denna volym). Orsakerna till att inte besvara en enkät kan vara många men för frågor kring samhället och politik finns det några extra viktiga faktorer som kan göra att bortfallet påverkar de attityder som framkommer i en sådan undersökning. Lågt förtroende för det politiska systemet och lågt politiskt intresse är faktorer som ofta är ett skäl till att inte besvara en enkät av den karaktär som Värmlands-SOM utgör och därmed bör ett högt bortfall medföra en risk att förtroende för

institutioner och politiker samt det politiska intresset övervärderas. En jämförelse mellan partipolitiska preferenser i Värmlands-SOM och det faktiska valresultatet 2014 (enkäten skickades ut i september 2014, strax efter valet) visar att det kan finnas fog för en viss övervärdering av exempelvis intresse och förtroende men att detta bör vara i mindre grad. Sympatisörer till Miljöpartiet brukar ofta ha det högsta politiska intresset och största förtroendet för det politiska systemet medan sympatisörer till Sverigedemokraterna framför allt brukar ha lågt förtroende för det politiska systemet. Med ett sådant resonemang om bortfallsfaktorer jag fört borde det om bortfallet ska ge en skevhet i attityderna för intresse och förtroende innebära att Miljöpartiet har ett större stöd i Värmlands-SOM jämfört med valresultatet och att förhållandet för Sverigedemokraterna borde vara det omvända. För Sverigedemokraterna stämmer också detta mönster: 7,9 procent "bästa parti" i Värmlands-SOM och 12,6 procent i valresultat för riksdagsvalet i Värmland. Den motsatta tendensen finns för Miljöpartiet, men den är inte alls lika stark som för Sverigedemokraterna. För övriga partier finns det en god överensstämmelse mellan stöd i Värmlands-SOM och valresultat. Det tämligen höga bortfallet i allmänhet och hos ungdomarna i synnerhet bör således tolkas som att de attityder som är särskilt starka hos sverigedemokratiska sympatisörer riskerar att undervärderas i analysen av Värmlands-SOM 2014. Men i övrigt bör de 51 procent, 30 procent bland ungdomarna, som besvarat enkäten spegla en med verkligheten överensstämmande bredd i åsikter och attityder.

En viktig metodologisk konsekvens vi drar av att bortfallet är särskilt högt bland ungdomar är att inte göra några statistiska tester (T-tester eller liknande) där det undersöks om ungdomar har en statistiskt signifikant skillnad jämfört med andra åldersgrupper. Men däremot menar jag att det, med en viktig dos av försiktighet i slutsatserna, går att föra resonemang där ungdomarnas procentandelar för de olika attityderna jämförs med övriga åldersgrupper.

Ungdomars politiska förhållningssätt i Sverige och världen

I de flesta attitydundersökningar som görs i Sverige och andra länder, eller i internationella studier som WVS (World Value Survey), finns det tillräckligt många och stora skillnader mellan ungdomar och befolkningen som helhet för att kunna tillskriva ungdomar en särskild karaktär för sina politiska förhållningssätt. Men hos uttolkare av dessa resultat kan det vara lockande att dra alltför långtgående konsekvenser av skillnaderna och till exempel utmåla ungdomar som politiskt ointresserade och okunniga. Ett sådant utpekande av ungdomars förhållningssätt som något som i förlängningen skulle kunna leda till en nedgång i medborgares politiska deltagande och därmed en demokratisk kris saknar nämligen till allra största delen grund i empirin. Istället är det kanske mest utmärkande med ungdomars attityder och agerande att de i många centrala delar liknar befolkningen som helhet (Bäck et al. 2014).

Om vi delar in politiska förhållningssätt i de tre delarna *agerande*, *attityder* och *kunskap* brukar likheterna mellan ungdomar och övrig befolkning främst ligga i generella grader och mängd medan olikheterna främst finns kring delar och ”Hur-frågan” för de olika perspektiven. För det *politiska agerandet* visar undersökningar ofta att ungdomar till stor del deltar politiskt i lika stor omfattning som övrig befolkning men att de i jämförelse är underrepresenterade i partipolitik och annat som har en direkt koppling till den representativa demokratis institutioner. Istället är ungdomar överrepresenterade i icke-parlamentariska deltagarformer som demonstrationer, att skriva under protestlistor och politisk konsumtion. För ungdomar är det också så att de i högre grad än övrig befolkning utför eller planerar sitt politiska deltagande via sociala medier (Bäck et al. 2014). När det gäller *politiska attityder* är ungdomar, särskilt i Sverige, i de allra flesta perspektiv överensstämmande med den övriga befolkningen. De stödjer i lika hög grad grundläggande demokratiska principer och har till stor del samma spridning i åsikter kring olika sakfrågor. Ungdomar har en något lägre grad av uttalat politiskt intresse men jämfört med för 30 år sedan är intresset snarare högre hos dagens ungdomar. *Kunskaperna om politik* brukar i undersökningar visa på en lägre nivå hos ungdomar. Men även här är detta något som uppvisats länge och det finns inget som tyder på att dagens ungdomskull har en lägre kunskapsnivå kring politik än tidigare kullar. Det är även så att svenska ungdomars politiska kunskaper brukar hamna högt upp i internationella jämförelser (se Skolverket 2010, Arensmeier 2012).

Ungdomar får således generellt sett ses som politiskt kunniga, intresserade och deltagande även om de i flera avseenden agerar på sätt som skiljer sig åt från övriga befolkningen. Finns det då inget skäl till oro i relation till ungdomars politiska förhållningssätt? Jo kanske, det är främst i två aspekter som varningsflaggor brukar hissas. För det första har legitimiteten för den representativa demokratin haft en nära koppling, inte minst i Sverige, till att politiska partier och dess företrädare representerar de åsikter samt de sociala och kulturella grupperingar som finns i samhället. Med ett minskat partimedlemskap och förtroende för politiska partier, särskilt bland unga, riskerar denna legitimitet att försvagas. För det andra har socioekonomiska faktorer som utbildningsnivå, inkomst och hemmiljö fått en ökad betydelse för politiska förhållningssätt hos såväl ungdomar generellt som för de typer av politiskt deltagande som har ökat och där ungdomar är överrepresenterade. Med andra ord riskerar vi att få en utveckling där de som inte deltar politiskt överhuvudtaget ökar samtidigt som den grupp som deltar allra mest också ökar med en ökad polarisering som följd. Dessa farhågor har också i flera sammanhang lyfts fram från det politiska styret som något vi behöver ta på allvar och hitta strategier för att åtgärda. I direktivet för 2014 års Demokratiutredning påpekas att det är främst formerna för ungdomarnas politiska engagemang som ändrats och där det är traditionella folkrörelser, politiska partier och de folkvalda parlamentariska församlingarna som är förlorarna. I direktivet uttrycks farhågor för att detta innebär att det är få ungdomar som får direkta erfarenheter av den

representativa demokratin och att känslan av delaktighet och inflytande därmed riskerar att hamna på en kritiskt låg nivå (Dir 2014:111 sid 7). Direktivet ger därför i uppdrag åt Demokratiutredningen att: se över effekterna av redan införda forum som ungdomsfullmäktige och liknande; ge förslag till åtgärder som kan stärka ungdomars delaktighet och faktiska inflytande i det politiska systemet; analysera skillnader i ungdomars politiska deltagande utifrån olika bakgrundsfaktorer som socioekonomi och kön samt föreslå hur sådana skillnader kan minskas (Dir 2014:111 sid 8).

Sammantaget vet vi således innan vi i denna undersökning analyserar de värmländska ungdomarna att ungdomar i Sverige i mängd och grad via andra undersökningar och via utsagor från det politiska styret anses ha ett tämligen stort samhällsengagemang och deltagande. Skillnaden jämfört med befolkningen i stort och det som brukar anses som problematiskt gäller politiska partier och de institutionella politiska processerna.

Två grundläggande frågor kommer att vara vägledande i resonemangen kring de värmländska ungdomarna och också vara avgörande för vilka aspekter som tas upp i detta kapitel:

- Vilka likheter och skillnader finns mellan de attityder och det agerande som de värmländska ungdomarna visar jämfört med det som brukar utmärka ungdomar?
- Hur förhåller sig ungdomar till de värmländska särdragen som framkommer i undersökningen? Driver de på eller håller de tillbaka?

Relationen till partier, politiker och institutioner

De värmländska ungdomarna följer i stort det traditionella ungdomsmönstret i sina förhållningssätt gentemot politiska partier och enskilda politiker. Ungdomarna (16-29 år) i Värmland är således den åldersgrupp som visar lägst förtroende för både rikspolitiker och kommunpolitiker. Dock visar ungdomarna ett högre förtroende än övriga för såväl EU-parlamentariker som för politiker i Värmlands landsting och Region Värmland (SOM 2015:11 tabell 8a). En möjlig förklaring till ungdomarnas relativt sett högre förtroende för politiker i regionen och EU kan ligga i det tämligen stora antalet ungdomar som valde alternativet ”varken stort eller litet förtroende” vilket kan tyda på en stor andel som inte anser sig tillräckligt insatta för att ha en uppfattning om politiker på dessa nivåer. Ungdomarna i Värmland är också jämnare i graden av förtroende för politiker på olika nivåer än befolkningen som helhet. Det kan vara så att ungdomar lättare ser politiker som en enhetlig grupp eller så har de inte samma förutfattade meningar om EU som den äldre befolkningen.

Skolan är den institution som alla ungdomar i åldern 16-29 år generellt har den närmaste relationen till. Antingen går de fortfarande i skolan eller så har de

tämligen nyligen lämnat den och dessutom tillbringat en stor del av sitt liv inom skolan. Värmlands-SOM har undersökt förtroende för lärare i grundskolan och de värmländska ungdomarna får anses ha ett högt genomsnittligt förtroende. Balansmättet (skillnad mellan procentandelar som uttrycker mycket stort eller ganska stort förtroende och de som uttrycker mycket litet eller ganska litet förtroende) är +48 för gruppen 16-29 år jämfört med +49 för samtliga. Gruppen 30-49 år som i störst omfattning har barn i skolåldern uttrycker det största förtroendet för grundskolans lärare, +66, och värmlänningarna kan därmed anses följa det vanliga mönstret att brukare och deras anhöriga har det största förtroendet för en specifik verksamhet (se kapitel "Den värmländska skolan" i denna volym).

Som vi bland annat kan se i direktiven till Demokratiutredningen är en av farhågorna att ungdomarnas svaga intresse och låga förtroende för politiska partier och enskilda aktörer i politiska institutioner kan leda till en känsla av alienation från beslutsprocesser och därmed möjligen även till den representativa demokratin som helhet. Det är därför viktigt att relatera ungdomarnas svaga förtroende för lokala och nationella politiker till deras syn på hur demokratin fungerar på dessa nivåer. Som åldersgrupp är det också ungdomar som har den lägsta graden av nöjdhet med hur demokratin fungerar i Sverige och sin hemkommun. Men det är viktigt att poängtera att skillnaden gentemot övriga åldersgrupper är liten och att det är så hög andel som 71 procent av de värmländska ungdomarna som anger att de är ganska eller mycket nöjda med hur demokratin fungerar i såväl Sverige som sin hemkommun (SOM 2015:11 tabell 13a). På samma sätt som för befolkningen i stort och för svenska ungdomar i helhet verkar det alltså inte vara så att den skeptiska inställningen till och det låga förtroendet för politiska partier och enskilda representanter för de politiska institutionerna smittar av sig på tilltron till det demokratiska systemet i stort. Någonstans finns det förstås en smärtgräns för när ett lågt förtroende för enskilda politiska aktörer och för politiska partier också leder till en misstro för den representativa demokratin som idé och verklighet. Men denna gräns är enligt min bedömning inte nära att nås hos de värmländska ungdomarna.

Politiskt intresse

Hur intresserade är de värmländska ungdomarna av politik? I Värmlands-SOM har fem frågor ställts med grundformuleringen "Hur intresserad är du av politik?" som preciserats med *i allmänhet, EU, Sverige, Värmland samt den kommun där du bor*. Att värmlandsungdomarna följer det förväntade ungdomsmönstret med ett lägre förtroende för politiker och partier än övriga åldersgrupper kan också förväntas få betydelse för hur de uppger sitt politiska intresse. Inte minst därför att ungdomar tidigare visat en tydlig tendens att relatera begreppet "politik" till politiker och politiska partier (se t.ex. Odenstad 2010, Amnå & Ekman 2014). Eftersom den direkta frågan om politiskt intresse relateras till något ungdomarna

generellt är skeptiska till svarar de gärna negativt på en sådan fråga medan de i frågor där ordet "politik" inte nämns visar ett högre faktiskt politiskt intresse (se Broman 2009, Ekman 2013).

I tabell 1 kan vi se att de värmländska ungdomarna för alla aspekter, med undantag av EU, är den åldersgrupp som uppger det lägsta politiska intresset. För *i allmänhet*, *EU* och *Sverige* är dock skillnaderna ganska små och ungdomarna ligger nära det totala genomsnittet. Om vi också i linje med tidigare undersökningar antar att ungdomarna har en något snävare definition av politik än andra åldrar är bedömningen att värmlandsungdomarna i aspekterna kring nationell- och EU-nivå uppvisar ett tämligen starkt politiskt intresse.

Tabell 1 Politiskt intresse, åldersgruppernas fördelning

	Hur intresserad är du av politik....				
	i allmänhet?	när det gäller EU?	när det gäller Sverige?	när det gäller Värmland?	när det gäller den kommun där du bor?
Totalt	59	43	72	67	69
Alder					
16-29	51	41	70	48	54
30-49	56	40	70	58	64
50-64	57	43	74	70	70
65-85	65	46	73	77	76
	Procent som svarat "Mycket intresserad" eller "Ganska intresserad"	Procent som svarat "Mycket intresserad" eller "Ganska intresserad"	Procent som svarat "Mycket intresserad" eller "Ganska intresserad"	Procent som svarat "Mycket intresserad" eller "Ganska intresserad"	Procent som svarat "Mycket intresserad" eller "Ganska intresserad"

Källa: Värmlands-SOM 2014

Om vi däremot tittar på regional och lokal nivå urskiljer sig ungdomarna i Värmland som betydligt mindre intresserade än övriga åldersgrupper. Särskilt stark är denna tendens gentemot politik i Värmland. 48 procent i gruppen 16-29 år svarar att de är mycket eller ganska intresserade av politik när det gäller Värmland jämfört med det totala genomsnittet på 67 procent och exempelvis gruppen 65-85 år på 77 procent. Att värmlandsungdomarna relativt sett är mindre intresserade av politik i sin egen kommun och i Värmland än andra åldersgrupper är intressant men svårförklarad. En uppfattning om att politiska beslut på lokal och regional nivå inte är lika viktiga som på nationell nivå är en möjlighet. Detta skulle i så fall kunna grundas på att frågor om service och omsorg som dominerar i den lokala och regionala politiska arenan inte prioriteras lika högt av ungdomarna som av övriga värmlänningar. En

annan möjlig förklaring kan vara att de informationskanaler som dominerar hos ungdomar inte fokuserar på lokala och regionala frågor.

Hemmahörighet och nöjdhet

Ungdomstiden och den tidiga vuxentiden är ofta en tid då det händer mycket såväl psykiskt, fysiskt som praktiskt för individen. Att revoltera mot det invanda samtidigt som att omfamna tryggheten i det bekanta är bara en av flera motstående processer och förhållningssätt som kan tänkas påverka vad ungdomar identifierar sig med och hur de förhåller sig till olika företeelser på hemorten. På många sätt följer de värmländska ungdomarna samma mönster som övriga åldersgrupper i den upplevda geografiska tillhörigheten. Hemorten/kommunen, Värmland och Sverige är topp tre för samtliga åldersgrupper när de ombeds gradera hur väl de känner sig hemma i olika geografiska områden. Ju längre bort från hemorten desto mindre känner sig värmlänningen hemma. Dock är åldersgruppen 16-29 år den grupp som känner sig något mer hemma i övriga Norden (utanför Sverige och Norge), övriga Europa och utanför Europa. Även om hemmakänslan även för ungdomsgruppen här är tämligen låg (se kapitel "Hemmahörighet i Värmland och i världen" i denna volym).

Den lokala och regionala identiteten är således viktig för de värmländska ungdomarna. Men de kombinerar detta med att vara något mindre nöjda med tillståndet på hemorten utifrån ett antal aspekter jämfört med övriga åldersgrupper. Även om skillnaderna oftast inte är jättestora mellan åldersgrupperna är det värt att notera att för såväl "boendemiljö", "trygghet", "samhörighet med andra", "kultur och konst", "hembygdskultur och traditioner", "natur/miljö" samt "jämförbarhet" är gruppen 16-29 år den åldersgrupp som är minst nöjd med detta på sin hemort. För "trygghet" och "jämförbarhet" är skillnaderna dessutom tämligen stora (se kapitel "Hemmahörighet i Värmland och i världen" i denna volym). För flera av aspekterna har ungdomarna plusvärden, de är mer nöjda än missnöjda, men att de är det i minst grad av åldersgrupperna och att de är missnöjda med exempelvis kulturliv och jämförbarhet på hemorten är faktorer som kan vara avgörande för viktiga beslut. Värmlandsungdomarna i undersökningen får sägas ha en grundidentitet med värmländsk prägel. Men det ålderstypiska sökandet och missnöjet med vissa aspekter av det invanda lyser igenom på ett sätt som troligen gör ungdomarna mer förändringsbenägna, antingen kan de förväntas försöka förändra på hemorten eller flytta därifrån.

Deltagande i politik och inhämtande av information

Även om det är oklart vad som påverkar vad finns det ett tydligt samband mellan ungdomarnas svaga förtroende för politiska partier och formerna de väljer för sitt politiska eller generella samhällsdeltagande. Ungdomar brukar generellt vara

underrepresenterade i deltagande kopplat direkt till politiska partier och politiska institutioner och överrepresenterade i deltagandeformer som kan betraktas som utomparlamentariska och individcentrerade. Detta gäller också i de allra flesta avseenden för de värmländska ungdomarna även om det lika ofta är den äldsta åldersgruppen (65-85 år) som utmärker sig och att grupperna 16-29 år och 30-49 i flera sammanhang är likvärdiga:

- Värmländska ungdomar kontakter i lägre grad än andra åldersgrupper politiker på samtliga beslutsnivåer
- Ungdomar (16-29) och yngre medelålder (30-49) deltar mer än de äldre i aktiviteterna "bojkott", "kampanjer på sociala medier och liknande" och "demonstrationer"
- För aktiviteterna "partiarbete", "massmedier" och "organisationer och rörelser" är det genomgående en liten skillnad mellan åldersgrupperna (se kapitel "Politiskt deltagande vid sidan av de politiska valen: värmlänningars vägar till att påverka politik" i denna volym)

De värmländska ungdomarna har således det traditionella ungdomsmönstret att vara underrepresenterade i aktiviteter direkt kopplade till partier och politiska institutioner och överrepresenterade i det som brukar betecknas som utomparlamentariska aktiviteter. Men att gruppen värmlänningar 30-49 år till och med är något mer aktiv i utomparlamentariska aktioner (förutom demonstrationer) än gruppen 16-29 år enligt denna undersökning är viktigt att påpeka. Möjligen pekar detta på att det utomparlamentariska politiska deltagandet inte längre ska ses som något okonventionellt och annorlunda som hör ungdomen till utan som något den politiskt aktive medborgaren fortsätter med under hela livet. Åtminstone verkar det vara så för värmlänningarna.

En väsentlig del av de värmländska ungdomarnas sätt att uttrycka sig politiskt och att försöka påverka sker alltså genom sociala och andra digitala medier. Denna tendens syns också i hur ungdomarna skaffar sig information och konsumerar nyheter. I kapitlet "Värmländska nyhetsvanor 2014" påpekas att värmlänningarnas nyhetskonsumention och hur denna förändras till största delen överensstämmer med Sverige som helhet. De traditionella nyhetskanalerna som TV, radio och tidningskoncernerna dominerar och där de digitala formerna visserligen ökar men med undantag av Aftonbladet på nätet inte når en stor publik. Utbildningsnivå spelar roll för nyhetskonsumention i flera avseenden, särskilt för nyhetsanvändning via internet, men det är tydligt att ålder är den gruppering som visar störst betydelse för värmlänningarnas nyhetsvanor. Gruppen ungdomar (16-29 år) har lägst nyhetsanvändning för så gott som samtliga exempel av traditionella medier (se kapitel "Värmländska nyhetsvanor 2014" i denna volym). Endast för "Kvällstidning" har gruppen 30-49 år något lägre användning men för båda grupperna är

konsumtionen nästan försumbar. För nyhetsanvändning på Internet är situationen den omvända. Ungdomarna ligger relativt andra åldersgrupper högt, om ej alltid högst, för de olika exemplen av nyhetsanvändning via Internet. Och gällande att konsumera nyheter via sociala medier är det 55 procent av de värmländska ungdomarna som anger att de gör detta minst 5 dagar i veckan, vilket är väldigt mycket mer än någon av de andra åldersgrupperna. Förutom att gruppen ungdomar har sin nyhetskonsumtion mer riktad gentemot Internet än andra åldersgrupper är det också utmärkande att värmlandsungdomarna både har en lägre nyhetskonsumtion i stort och använder färre antal nyhetskanaler än värmlänningarna som helhet (se kapitel "Värmländska nyhetsvanor 2014" i denna volym).

Det finns som tidigare nämnts andra faktorer som påverkar nyhetsanvändningen och det kan därför vara missvisande att betrakta värmlandsungdomarna som en enhetlig grupp gällande nyhetskonsumtionen. Att bortfallet i Värmlands-SOM är särskilt högt bland ungdomar gör dock att det inte blir tillförlitligt att dela in undergruppen ungdomar i ytterligare undergrupper. Men det är enligt min mening högst troligt att den betydelse som socioekonomiska faktorer, t.ex. utbildningsnivå, har för värmlänningarnas nyhetsanvändning också gäller för ungdomar. Och när då värmländska ungdomar i hög grad skaffar sig information enbart via nätet blir det förstås extra intressant, eller till och med alarmerande, när det är denna informationskanal som är mest sammankopplad till vilken utbildningsnivå individen har. Vi kan inte utifrån materialet statistiskt säkerställa att värmlandsungdomarna har en ökad tendens att dela upp sig i två grupper rörande informationssökning; de som själva aktivt söker information via nätet och de som knappt får information alls. Men det går att se varningssignaler att detta är en möjlig utveckling och att socioekonomiska faktorer spelar stor roll.

Grundläggande värderingar

När det gäller grundläggande värderingar och ideologi är det lätt att argumentera för att värmländska ungdomar är ett särskilt intressant fall. I västvärlden i allmänhet och i Sverige och bland ungdomar i synnerhet har det skett en svängning från materialistiska och traditionella värden som ekonomisk och fysisk säkerhet till postmaterialistiska värden som individens självförverkligande och miljö. Denna svängning sker dock tämligen långsamt och det finns också en tendens att det är en åldersfråga, en del av de ungdomar som har postmaterialistiska värderingar går således längre fram i livet över till materialistiska och traditionella värderingar (se t.ex. Inglehart 1997). För ungdomar i västvärlden och Sverige brukar en skala som mäter graden av dessa förhållningssätt ge utslag. I ena änden av skalan finner vi ett förhållningssätt kallat GAL (Grön, Alternativ och Libertariansk) och i den andra änden finner vi förhållningssättet TAN (Traditionell, Auktoritär och Nationalistisk). Ungdomar som grupp brukar genomsnittligt vara mera GAL än befolkningen som helhet. Men Värmland har också ett antal kommuner som har varit och till

stor del fortfarande är att betrakta som industrikommuner. Och i kommuner där industrin har stor betydelse brukar dels andelen GAL vara tämligen låg och dels brukar den vanliga vänster/höger-skalan vara den dimension som bäst beskriver medborgarnas grundläggande värderingar och de politiska skiljelinjerna. Och i de värmländska industrikommunerna har det socialdemokratiska partiet länge haft en dominerande maktposition. Därför blir det extra intressant att se hur de Värmländska ungdomarna förhåller sig till grundläggande värderingar och ideologier. Som ungdomar kan vi förvänta oss att de i större omfattning har en stor anslutning till GAL men som medborgare i ett landskap med starka industritraditioner kan vi förvänta oss att en sådan ideologisk inriktning dämpas.

I kapitlet "Värmlänningarnas ideologiska orienteringar" beskrivs värmlänningarna som en komplex grupp där både vänster-höger och GAL-TAN behöver användas för att ge en korrekt bild. Den genomsnittlige värmlänningen är vänsterorienterad, skeptisk till privatisering, traditionalist och till viss del GAL (gällande de gröna värdena).

De värmländska ungdomarna har en svag övervikt åt vänster och är i princip lika mycket GAL som värmlänningarna i stort. I dessa två perspektiv skiljer sig således ungdomarna inte särskilt mycket åt jämfört med den äldre befolkningen (se kapitel "Värmlänningarnas ideologiska orienteringar" i denna volym). Och jämfört med andra undersökningar av ungdomar är det därför något förvånande att de unga värmlänningarna inte har en större inriktning gentemot GAL. Men det är i perspektiven "privatisering" och "traditionalism" ungdomarna utmärker som en egen och tydlig undergrupp:

- Den genomsnittlige unge värmlänningen är visserligen kritisk gentemot privatisering men i betydligt lägre grad än övriga åldersgrupper. Detta visar sig särskilt i en mindre negativ inställning gentemot friskolor.
- Den genomsnittlige unge värmlänningen har den klart lägsta anslutningen till traditionalism av alla åldersgrupper. Av övriga undergrupper som urskilts via bakgrundsfrågor är det bara "högutbildade" som har likvärdigt låg anslutning till traditionalism som ungdomar i åldern 16-29 år.
(se kapitel "Värmlänningarnas ideologiska orienteringar" i denna volym)

"Värmlandsfaktorn" med förankring i landskapet som industribygd verkar således vinna över "ungdomsfaktorn" gällande vänstersympatier och GAL. I dessa perspektiv är den genomsnittlige värmlandsungdomen mer värmlänning än ungdom i sin orientering. Men för perspektiven kring privatisering och TAN är förhållandet det omvända. Här är ungdomarnas förhållningssätt främst ungdomliga och de verkar här ha en annan inriktning än värmlänningarna i stort. Särskilt när det gäller traditionalism kan avvikelsen hos ungdomarna bero på det urval av frågor Värmlands-SOM mäter denna dimension med. Frågorna handlar om syn på invandring, jakt

på vargar och ordning i skolan. Det kan således vara viktigt att poängtera att det är i dessa perspektiv som värmlandsungdomarna får betraktas som svagare traditionister, men det gör det inte mindre intressant. Att gruppen 16-29 år genomsnittligt i lägre grad än övriga åldersgrupper är mer positiva till invandring, mer skeptiska till vargjakt samt mer skeptiska till ordningsbetyg i skolan är en viktig ungdomlig markering även om det inte beskriver hur värmlandsungdomarna förhåller sig till alla så kallade traditionella värderingar. Inte minst är vargfrågan intressant i detta perspektiv. Detta är en värdeladdad fråga i Värmland och att ungdomarna som grupp generellt har en mer vargvänlig inställning kan tas som en signal för att värmlandsungdomarna inte är rädda för att gå emot starka regionala normer.

Bilden av värmlandsungdomarna som mer positiva till invandring och i mindre grad försvarare av traditionella värderingar stärks vid analys av de specifika frågorna kring syn på invandring och effekter av mångkultur. Även om åldern inte är den faktor som har störst utslag är det ändå tydligt att ungdomar är den åldersgrupp som i lägst grad stöder förslaget om att ta emot färre flyktingar (se kapitel "Gränsens politik: om attityder till flyktingmottagande i Värmland och Sverige" i denna volym). Också i synen på vilka effekter som mångkulturen fört med sig är åldern 16-29 år den åldersgrupp som är mest positiv, detta gäller både för effekter på samhällssystemet och vardagslivet (se kapitel "Gränsens politik: om attityder till flyktingmottagande i Värmland och Sverige" i denna volym). Om det finns en tendens till en mer negativ syn på invandring och dess konsekvenser hos värmlänningarna får därför ungdomarna snarare ses som att de bromsar än tillskyndar denna attitydförändring.

Aktiviteter och hälsa

Under avsnittet om hemmahörighet och nöjdhet visades att ungdomar är den åldersgrupp som är minst nöjd med kulturlivet på sin hemort. Men detta missnöje verkar inte överföras till ungdomarnas kulturvanor. Av de åtta kulturaktiviteter som efterfrågats i Värmlands-SOM är det endast för "Teater" och "Opera" som ungdomar 16-29 år har den lägsta andelen aktiva. För flera av kulturaktiviteterna har ungdomarna högst aktivitetsgrad och i det sammantagna måttet "Kulturellt aktiv" har ungdomsgruppen klart högst andel (se kapitel "Värmlänningarnas kulturvanor" i denna volym).

Även för aktiviteter utanför det som brukar kallas kulturvanor ligger de värmländska ungdomarna i flera avseenden högt jämfört med övriga åldersgrupper. Som visas i tabell 2 har ungdomarna en något högre grad av fysisk aktivitet och en lägre grad av aktivitet kring religion än övriga åldersgrupper. Av de olika typer av aktiviteter Värmlands-SOM frågat om är det de som benämns "sällskapsliv" där ungdomarna uppger sig delta betydligt mer än övriga åldrar. Här ingår exempelvis hur ofta hen gått på bio eller umgått med vänner (se tabell 2).

Tabell 2 Hälsa och aktiviteter (procent), åldersgruppernas fördelning

	Hälsotillstånd	Lycka	Religiositet	Fysisk aktivitet	Sällskapsliv
Totalt	73	87	21	64	55
Alder					
16-29	80	80	13	69	88
30-49	81	88	18	65	58
50-64	74	89	21	69	56
65-85	63	87	26	57	39
	Procent som svarat "mycket bra" eller "bra"	Procent som svarat "mycket lycklig" eller "ganska lycklig"	Procent i högsta (3) indexvärde. T.ex. hur ofta hen bett till Gud, besökt religiöst möte	Procent i två högsta (3, 4) index- värden. T.ex. cyklat, varit ute i naturen	Procent i två högsta (3, 4) indexvärden. T.ex. umgåtts med vänner, gått på bio

Källa: Värmlands-SOM 2014

När det gäller värmlandsungdomarnas upplevda hälsotillstånd och lycka uppfyller det till stor del förväntningarna från andra undersökningar. I tabell 2 visas att ungdomarna upplever ett något bättre allmänt hälsotillstånd men en lägre känsla av lycka än det totala genomsnittet. Det är en rimlig tolkning att de värmländska ungdomarna upplever sitt psykiska hälsotillstånd som sämre än det fysiska hälsotillståndet, åtminstone i relation till övriga åldersgrupper. Att ungdomars psykiska hälsa, inte minst hos skolungdomar, försämrats de senaste åren är något som dokumenterats i flera studier. Ökningen i ohälsa rör främst kvinnor från tonåren och uppåt medan yngre flickor och män knappast visar någon ökning alls (se Hagquist 2009, Bor et al. 2014).

Avslutande diskussion

Vad kan vi då ge de värmländska ungdomarna för karaktär med utgångspunkt i Värmlands-SOM 2014? Att deras förhållningssätt har tydliga spår i såväl att de är värmlänningar som att de är ungdomar är tydligt. Ibland väger värmlandsperspektivet tyngst och ibland dominerar ungdomsperspektivet

Som värmlänningar är mest?

De värmländska ungdomarnas identitet har en tydlig regional och lokal förankring. Även om de i något högre grad än andra åldrar känner samhörighet utanför orten, landskapet och nationen är det tydligt att ortsbo och värmlänning är grunden för en geografisk identitet. Detta förstärks också i ungdomarnas förhållningssätt gentemot vänster-höger i politiken och hur positiva de är gentemot Grönt-Alternativ-

Libertarianskt (GAL). De värmländska ungdomarna har en dragning åt vänster och är mindre GAL än vad som kan förväntas av ungdomar. Den värmländska industritraditionen är troligen huvudorsak till detta. De politiska konfliktmönster som är viktiga i Värmland är således också viktiga för de värmländska ungdomarna.

Även i några avseenden där ungdomarna urskiljs som en egen grupp kan ett värmländskt karaktärsdrag synas. Exempelvis gäller detta Värmland som ett kulturlandskap där de värmländska ungdomarna uppger sig delta i många delar av kulturlivet samtidigt som de är mer missnöjda med utbudet än andra. Om inte missnöjet och andra strukturella faktorer leder till att dessa ungdomar flyttar bör det finnas goda förutsättningar för att de bidrar till att utveckla det värmländska kulturlivet

Som ungdomar är mest?

I många förhållningssätt har värmlandsungdomarna det förväntade mönstret som följer av att de är ungdomar. I såväl attityder gentemot politiska företrädare och politiska institutioner som i hur de uttrycker sina politiska åsikter är de värmländska ungdomarna till allra största delen som ungdomar är mest. De har i jämförelse med andra åldersgrupper lägre förtroende för politiska företrädare och deras deltagande är i lägre grad kopplat till de politiska institutionerna och i högre grad relaterat till sociala medier och utomparlamentariska metoder. Även när det gäller hur information inskaffas är de värmländska ungdomarna ungdomliga till sin karaktär och har en stark övervikt för att hämta informationen via internet och sociala medier samtidigt som de har en lägre sammanlagd grad av nyhetskonsumtion jämfört med övriga åldersgrupper. Det bör påpekas att i flera aspekter kring politiskt deltagande finns det tänkta ungdomsmönstret även i den näst yngsta åldersgruppen 30–49 år.

För några grundläggande och specifika attityder är värmlandsungdomarna typiska ungdomar i det avseendet att de särskiljer sig från andra åldersgrupper. Särskilt gäller detta för aspekten traditionalism där ungdomarna tydligt har en lägre grad av traditionella värderingar än övrig befolkning. Även om denna typiska ungdomsattityd var förväntad är det intressant att värmlandsungdomarna till stor del kombinerar en hög grad av traditionell geografisk och ideologisk identifikation med en lägre grad av traditionella värderingar.

Både när det gäller ungdomarnas attityder kring gröna alternativ och kring traditionella värderingar är det viktigt att beakta den risk för övervärdering av resultatet på grund av det höga bortfallet som diskuterades i inledningen. Men eftersom ungdomarna i undersökningen har en lägre anslutning till GAL än förväntat, vilket talar emot att bortfallet skapar en skevhet i detta avseende, menar jag att tillförlitligheten är tillräckligt hög för att resultatet ska tas på allvar.

Värmlands framtid – var är vi på väg?

De värmländska ungdomarna är således enligt analysen i detta kapitel tydligt tillhörande såväl ”ungdomar” som ”värmlänningar”. Ibland blir denna dubbelhet motsägelsefull, detta gäller till exempel att identiteten och tillhörigheten grundas i det regionala och lokala medan det politiska intresset främst riktas gentemot allmän och nationell nivå. Som helhet är det en spännande och i många avseenden komplex bild som värmlandsungdomen visar upp i sina förhållningssätt. Att såväl ta in information och åsikter som att uttrycka sina egna åsikter genom kanaler som sträcker sig långt utanför den direkta geografiska närheten och sedan bearbeta detta med hjälp av en identitet bottnad i närhet är nog så som de flesta ungdomar gör idag. Och om detta görs av värmländska ungdomar ger det en särskild värmländsk karaktär åt slutprodukten.

Detta kapitel har rubriken ”Värmlands framtid” och avslutningsvis vill jag återknyta till den rubriken och till några av varningsflaggorna som hissades i kapitlets inledning. De värmländska ungdomarna kan även i framtiden förväntas vara pådrivare för viss förändring och bromsare när det gäller annan. När det gäller ”hur” saker ska göras kan vi förvänta oss att ungdomarna snabbt tar till sig nya sätt och rent av förkastar det gamla medan de när det gäller ”vad” som ska göras och tyckas i starkare grad är påverkade av så det ser ut idag och hur det har sett ut tidigare. Men de värmländska ungdomarna uppvisar också mod att gå emot traditionella värderingar om de anser det nödvändigt och viktigt.

På många sätt ser således Värmlands framtid ljus ut i aspekter av människors agerande och förhållningssätt. Men några av de varningsflaggor som hissades i inledningen och som exempelvis Demokratiutredningen också påpekat är fortsatt viktiga att betona. Det höga bortfallet av svarande, särskilt hos ungdomar, i denna undersökning gör att det är svårt att analysera exempelvis socioekonomiska faktors betydelse för förhållningssätt och agerande hos de värmländska ungdomarna. Detta gäller läget när undersökningen genomfördes hösten 2014 och därmed blir det också svårt att med statistikens hjälp resonera om vilken betydelse detta kan ha i framtiden. Men eftersom de värmländska ungdomarna har en tydlig tendens kring att individualisera sitt politiska uttryckssätt och att göra detta via sociala medier menar jag att det finns en oroande möjlig utveckling ur ett demokratiskt perspektiv. De uttryckssätt och deltagandeformer de värmländska ungdomarna väljer har i tidigare undersökningar visat sig ha en större socioekonomisk uppdelning än de mer kollektiva och partianknutna former som ungdomarna till största del väljer bort. Om dessa tendenser förstärks kan det leda till en alienering av en viss grupp i samhället. En grupp som på ett tämligen enhetligt sätt avviker både när det gäller åsikter och deltagande, såväl socialt som politiskt. Med andra ord finns det risk att de som är värmländska ungdomar idag delar upp sig i en grupp som är aktiva i samhället och vill driva utvecklingen framåt och i en grupp som knappast alls deltar i samhällslivet.

Vad kan vi då göra för att motarbeta de demokratiska farhågorna och istället utnyttja de möjligheter som ungdomarnas förhållningssätt inbjuder till? 2014 års Demokratiutredning ”*Delaktighet och jämlikt inflytande*” lämnade i början av 2016 sitt slutbetänkande. Utredningen delar till stor del den syn på möjligheter och problem kring ungdomar och demokrati som framkommer i Värmlands-SOM. De presenterar också ett antal förslag, några är direkt riktade till ungdomar och några är riktade mer allmänt men har särskild betydelse för farhågorna kring ungdomars demokratiska deltagande. Försöksverksamhet med rösträtt från 16 år i kommunalval, att landsting och kommuner ska försäkra sig om ungdomars inflytande i beslutsprocessen och att stärka skolans arbete med att förbättra elevernas demokratiska kunskaper och färdigheter är exempel på förslag riktade direkt till ungdomar. Att införa en folkmotion till riksdag, kommun och landsting samt att skapa en nationell demokratiportal är exempel på utredningens förslag som har särskild betydelse för ungdomars förhållningssätt och agerande (SOU 2016:5).

Vi vet inte när detta skrivs om Demokratiutredningens förslag blir verklighet och det är förstås svårt att förutsäga vilken effekt de kan få. Men det är intressant att förslagen i hög grad inriktar sig på att hitta nya och förbättra existerande kanaler in till det demokratiska beslutsfattandet på ett sätt som anpassar sig till ungdomarnas sätt att tänka och agera. Men de förslagen riktar sig i största delen till de ungdomar som redan är intresserade och aktiva och som nu ska få bättre möjlighet till påverkan. Analysen av de värmländska ungdomarnas förhållningssätt ger stöd för inriktningen i Demokratiutredningens förslag. Men det finns i Värmland, och överallt, också ungdomar som riskerar att hamna utanför även om de nya förslagen genomförs. Värmlands framtid ser ljus ut men inte utan några mörka moln i horisonten.

Referenser

- Amnå, Erik & Ekman, Joakim (2014) *Standby citizens: diverse faces of political passivity*. European Political Science Review 6, no. 02 2014:261–281.
- Arensmeier, Cecilia (2012) *Medborgarkunskaper i sikte*. Skolverket
- Bor, William, Dean, Angela J., Najman, Jacob & Hayatbakhsh, Reza (2014) ”Are child and adolescent mental health problems increasing in the 21st century? A systematic review”. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry* 1–11
- Broman, Anders (2009) *Att göra en demokrat? Demokratisk socialisation i den svenska gymnasieskolan*. Karlstad: Karlstad University Studies 2009:41
- Bäck, Emma, Bäck, Hanna & Gustafson, Nils (2014) *Ungas politiska deltagande. Nya former och aktivitet genom social medier?.* Delrapport 2014 års Demokratiutredning
- Dir 2014:111 Regeringens kommittédirektiv. *Demokratisk delaktighet och inflytande över det politiska beslutsfattandet*

- Hagquist, Curt (2010) "Psychosomatic health problems among adolescents in Sweden—are the time trends gender related?". *European Journal of Public Health*, Vol. 19, No. 3, 331–336
- Ekman, Joakim (2013) "Schools, Democratic Socialization and Political Participation: Political Activity and Passivity among Swedish Youths". *Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education*. 2013:1, 1-11
- Inglehart, Ronald (1997) "The Trend Toward Post-Materialistic Values Continues" i Rempel, M & Clark, T.N. (red) *Citizen Politics in Post-Industrial Societies*. Boulder: Westview Press
- Odenstad, Christina (2010) *Prov och bedömning i samhällskunskap. En analys av gymnasielärares skriftliga prov*. Karlstad: Karlstad University Studies 2010:41
- Skolverket (2010a) *Morgondagens medborgare*. ICCS 2009
- SOM (2015) SOM-rapport 2015:11 *Värmland 2014. Resultat från den värmländska SOM-undersökningen*
- SOU 2016:5, Demokratiutredning – Delaktighet och jämlikt inflytande *Låt fler forma framtiden!*, Stockholm: Wolters Kluwers

Ekonomi och samhälle

HEMMAHÖRIGHET I VÄRMLAND OCH I VÄRLDEN

LENA GRIP OCH IDA GRUNDEL

Värmland välkomnar och vågar. Vi är stolta över och njuter av Vänern, skogen, Klarälven och vårt rika kulturutbud som lockar besökare från hela världen. Här finns goda möjligheter till en aktiv fritid med ett stort utbud av idrott och friluftsliv. Här finns rum för olikhet. Här finns ett skönare liv. (Region Värmland 2014:9)

Region Värmland utgör inget undantag när det handlar om arbetet med att skapa regionala visioner och strategier för framtiden. I flertalet andra regionala utvecklingsprogram runtom i Sverige går det att läsa texter liknande raderna ovan. Det ligger i tiden att skapa bilder av att vara en attraktiv och tilldragande region som kan locka utomstående att bo, verka och etablera sig i regionen i fråga. Gränsen mellan att se en vision som en målbild för framtiden eller en form av marknadsföringsstrategi är hårfin, vilket visar på kopplingarna mellan regional styrning och alltmer företagsliknande styrningsformer (Mukhtar-Landgren 2009; Syssner 2012). Vidare syftar de regionala utvecklingsprogrammen och strategierna till att locka framtida arbetskraft och regioninvånare som ska vara högt utbildade och attraktiva på arbetsmarknaden. Något som i hög grad har lett fram till en tydlig kategorisering av dagens regionmedborgare utifrån deras förmåga att bidra till ekonomisk tillväxt (se t.ex. Syssner 2011). I strävan efter att framställa regionen som en attraktiv plats för etablering, boende och turism är aspekter kopplade till platskänsla, hemmahörighet och identitet vanligt förekommande i regionala utvecklingsprogram och en gemensam regional identitet och sammanhållning har pekats ut som viktiga för regional utveckling och tillväxt. Tilltron till ett starkt socialt kapital kopplas samman med en regions företags- och entreprenörsanda och därigenom med ekonomisk utveckling (Syssner 2006; Norberg m.fl. 2008; Paasi 2013).

I det här kapitlet vill vi framförallt lyfta fram en diskussion om hemmahörighet och platsidentitet, som också kan relateras till upplevelsen av platsen där man bor, och hur detta i sin tur förhåller sig till de mål och visioner som finns på den regionala nivån. I den regionala tillväxtstrategin *Värmlandsstrategin 2014-2020*, betonas ett antal grundläggande åtaganden för regionen i form av: de sociala, miljömässiga och ekonomiska hållbarhetsdimensionerna samt regionalt ledarskap, internationalisering och samplanering. I den sociala dimensionen lyfts ett gemensamt arbete mot diskriminering utifrån kön, könsidentitet, etnisk tillhörighet, religion, funktionsnedsättning, ålder och sexuell läggning som grundläggande för att öka den sociala

sammanhållningen och delaktigheten i regionen (Region Värmland 2014). Vårt fokus i denna undersökning är att belysa faktorer som relaterar till dessa sociala dimensioner i relation till upplevelsen av platsen där man bor kopplat till olika personers bakgrund och identitet. Frågorna vi utgår ifrån är:

- *I vilken grad känner sig människor med olika bakgrund hemma i Värmland, Sverige och världen?*
- *Hur kan detta förstås i relation till hur man uppfattar platsen där man bor?*

Vi fokuserar särskilt på de sociala dimensionerna kön, etnicitet och ålder.

Mångfald i regional utveckling

Mångfaldsfrågor lyfts i de regionala visionerna fram som en potential för ekonomisk utveckling och tillväxt, som i exemplet från Värmlandsstrategin nedan.

Värmlandsstrategin syftar till att förstärka arbetet med att bejaka mångfald och respekten för människors olika önskemål och val i Värmland. [...] I utvecklingen av en region är det förhållningsättet avgörande eftersom kreativa och innovativa samhällen inte är enhetliga. De kännetecknas istället av att det finns en mångfald av bakgrunder, kunskaper och idéer hos befolkningen. (Region Värmland 2014:11)

Region Värmland inkluderar i begreppet mångfald betydelser såsom jämställdhet, öppenhet och tolerans. Detta är begrepp som också kan kopplas samman med de teorier som lyfts fram av Richard Florida (2002) som menar att några av de mest framgångsrika platserna världen över består av människor från olika bakgrunder, förhållande till exempelvis kön, etnicitet och religion. Det finns en risk att mångfaldsfrågorna ses som ett sätt att skapa ekonomisk tillväxt framför att verka för ett samhälle där alla ges samma förutsättningar och möjligheter. Flertalet regionala utvecklingsprogram runt om i Sverige betonar öppenhet som viktigt och grundläggande för en regions utveckling. Intressant är dock att det i första hand handlar om att skapa en konkurrenskraftig och attraktiv plats där människor och företag vill etablera sig:

Tillgången på människor i en region är avgörande för regionens ekonomiska och sociala utveckling. Människorna utgör grunden och kraften i den regionala tillväxten och utvecklingen. Människorna i Värmland beskrivs i flera attitydundersökningar som varma, positiva, öppna, välkomnande, enkla, genuina, jordnära och ödmjuka. Flera empiriska studier visar att ett bra bemötande ökar till exempel en stads konkurrenskraft och attraktivitet och att människor oftare väljer att återkomma till en plats om de får en positiv upplevelse vid första besöket. (Region Värmland 2014:11)

På det här sättet handlar dagens regionala tillväxtpolitik inte i första hand om att skapa en god livsmiljö för de människor som bor och verkar i en region, utan snarare om att förmedla en bild av en attraktiv och konkurrenskraftig region, där människorna ska vara ambassadörer för denna bild (Grundel 2014). Idag används ofta begreppen regional identitet och tillhörighet som ett verktyg som ska bidra till regional utveckling och tillväxt. Bland annat på grund av en tilltro till att en gemensam regional identitet sägs bidra till en social gemenskap som binder samman människor inom ett territorium, ger människor gemensamma värderingar och självförtroende (Paasi 2002; Syssner 2006). Identiteter och kulturer bör i sammanhanget ses som sociala konstruktioner och genereras på så sätt genom sociala praktiker och maktrelationer i relation till en given geografisk skala som till exempel regionen (Paasi 2013). På samma sätt och i takt med att en plats marknadsförs och paketeras sorteras en del av mångfalden på platsen bort genom att det attraktiva väljs ut och visas upp (Syssner 2012). Pierre Bordieu (1999) pekar även på att både det skrivna och talade ordets makt är slående när det handlar om att kategorisera grupper och att skapa kollektiva föreställningar, rädslor eller fobier. I Värmlandsstrategin lyfts fram att tidigare forskning har visat att i förhållande till öppenhet och tolerans så rankas Värmland på artonde plats av Sveriges län, vilket visar på utmaningar med ett slutet samhälle (Region Värmland 2014). I relation till detta blir det intressant att studera hur människor med olika bakgrund upplever platsen där de bor och i vilken mån de känner sig hemma på denna plats. För närvarande ser vi en flyktingvåg där det precis som tidigare är viktigt att få människor att känna sig välkomna och delaktiga i det svenska samhället. Generellt har vi varit dåliga på att ta hand om de resurser som dessa människor utgör för det svenska samhället (SOU 2005:56). Vikten av att också se mer än en ekonomisk dimension av mångfaldsfrågan är viktig, där den här typen av frågor även handlar om regioninvånarnas upplevelser av att känna sig hemma på en plats, vilket i sin tur också kan kopplas till en känsla av delaktighet och samhörighet. För att nå en hållbar utveckling krävs att frågan om mångfald, utanförskap och främlingsfientlighet (Lilja 2000) även hanteras i planering för såväl den fysiska miljön som för de invånare som tänks befolka våra städer och regioner. En del i planeringen för mångfald bör därför handla om att alla invånare i våra städer, regioner och mindre kommuner ska kunna känna sig hemma och tillhöriga (Sanderkock 2003). En ekonomisering av mångfaldsperspektivet kan riskera att missa dessa perspektiv.

Trots omfattande forskning om platskänsla och migration finns det inte mycket forskning som belyser betydelsen av plats och känsla för plats i relation till frågor om integration. Platsens betydelse är inte tillräckligt utredd i migrationsstudier (Mendoza & Morén-Alegret 2012; Phillips & Robinson 2015; Platts-Fowler & Robinson 2015). Tidigare forskning visar att människor med utländsk bakgrund ofta inte känner sig hemma eller accepterade som dem de är i samhället i stort (Lilja 2002). Grip (2010) visar till exempel i sin avhandling om kommunal integrationspolitik hur plats att känna sig hemma på var ett återkommande tema i

invandrade kvinnors berättelser om livet i Sverige. Detta behov tillgodosågs ofta av föreningar som de var aktiva i. Föreningarna beskrevs som platser där de kunde få vara sig själva, platser där de inte behövde föreställa sig för att passa in, platser där de kunde känna sig hemma. Föreningarna blev genom detta en kontrast mot det övriga samhället där kvinnorna kände att de var tvungna att ändra och anpassa sig. Många kände sig inte inkluderade och som en del av det svenska samhället hur mycket de än försökte anpassa sig. Att förstå upplevelsen av att tillhöra en plats rent kroppsligt men att ändå inte känna tillhörighet eller känna sig hemma på en plats, är viktigt för att skapa kunskap om upplevelsen av tillhörighet och känslor för en plats.

Identitet, platskänsla och hemmahörighet

En känsla av hemmahörighet skulle enkelt uttryckt kunna sägas vara samma sak som en positiv känsla för platsen där man bor. Det är t.ex. möjligt att känna en större hemmahörighet med platser långt borta. Skalan av vad som betraktas som hemma är också flytande beroende på var en person befinner sig. I ett läge är det ens bostad som är hemma, i ett annat sin boendekommun och i andra sammanhang kan det vara regionen eller nationen (Tarkenli 1995). Det kan således handla om en specifik lokalitet, region ett land eller ett större territorium som till exempel Europa.

På ett sätt kan definitioner av hemmahörighet också ses som näraliggande de definitioner som gjorts av begreppet plats inom den humanistiska geografin (se t.ex. Relph 1976; Tuan 1977) där platser är något som upplevs på olika sätt i olika sammanhang och av olika människor. Platser är då något som upplevs genom dess omgivning, i olika ritualer och rutiner, i möten med andra människor, genom personliga upplevelser och i förhållande till andra platser. Identitet är också ett begrepp som kan kopplas samman med upplevelsen av en plats, så kallad platsidentitet, och som därigenom konstitueras genom våra upplevelser och känslor för platsen som baseras på en känsla av att känna sig tillfreds och hemma. Det här kan i sin tur också kopplas samman med olika värderingar och attityder som finns på platsen eller i samhället (Rose 1995). Ser vi till de olika geografiska kopplingarna skulle begreppet platsidentitet kunna sägas koppla till det mer lokala samhället, medan en regional identitet istället visar på en social gemenskap inom ett större territorium, en region. Här kan vi också se likheter med den nationella identiteten, som Anderson (1992) menar bygger på en föreställd gemenskap inom nationen. Samtidigt kan vi inte se våra identiteter som enbart bundna till en specifik plats, utan snarare som kopplade till andra platser, människor och vår omgivning. Vår identitet, och därmed också känslor för en specifik plats, bygger också på andra attribut såsom kön, ålder, klasstillhörighet, yrke, religion eller olika intressen där våra identiteter är multipla och hybrida (se t.ex. Kershen 1998; Gustavsson & Elander 2005; Phillips & Robinson 2015).

Kopplingen mellan identitet och ett specifikt geografiskt område kan vara tvetydig i dagens samhälle, i och med att vi blir alltmer mobila. Vi är ständigt uppkopplade mot den övriga världen och rör oss över allt större geografiska områden. Idag kan kopplingar och relationer till andra platser och människor som sträcker sig bortom och över olika geografiska gränser vara viktigare för vår känsla av samhörighet med andra och frågan är om vi verkligen är lika platsbundna som tidigare (Massey 1995; Allen et al. 1998). Samtidigt utgör gränser en viktig del i ett politiskt identitetskapande oavsett vilken typ av identiteter vi pratar om, något som oftast leder till ett skapande av ett ”vi och ett dom” som i sin tur kan leda till utanförskap och exkludering av vissa grupper i samhället. I Europa ser vi ett tydligt exempel på detta där gränser mellan länder inom Europa suddas ut, samtidigt som de blir allt tydligare utåt sett från den Europeiska Unionen, genom olika skyddstullar och ogenomträngliga barriärer för flyktingar från länder utanför Europa (Paasi 2002).

Hemmahörighet och mångfald i Värmland

I detta kapitel har vi alltså valt att studera frågor som på olika vis belyser plat-skänsla och hemmahörighet utifrån de sociala kategorier som beskrevs tidigare: kön, ålder och etnicitet¹. För att på ytterligare sätt fånga betydelsen av plats har vi också analyserat våra frågor utifrån var i Värmland man bor, var i en kommun man bor, vad som karakteriserar platsen där man vuxit upp samt hur länge man bott i kommunen där man nu bor.

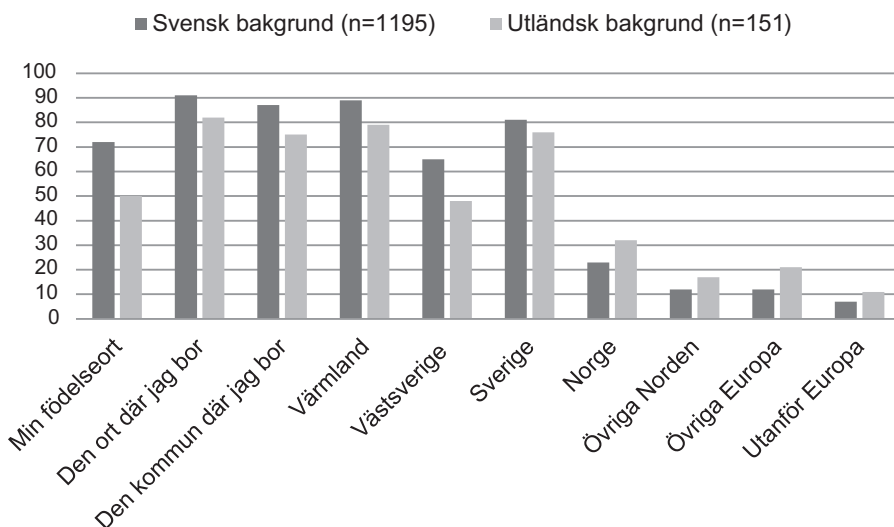
Etnisk bakgrund och hemmahörighet

När det kommer till frågor om etnisk bakgrund och hemmahörighet visar föreliggande undersökning att personer med utländsk bakgrund, i jämförelse med personer med svensk bakgrund, i lägre grad (runt 10 procentenheter) känner sig hemma i förhållande till såväl orten där man bor, Värmland, kommunen där man bor samt i Sverige, jämfört med de svarande med svensk bakgrund (se Figur 1).

När det gäller födelseorten är det en ännu större andel med svensk bakgrund (72 procent) jämfört med de med utländsk bakgrund (50 procent) som anger att de känner sig hemma. Det är dock viktigt att framhålla att oavsett svensk eller utländsk bakgrund så är det en stor del av de svarande som känner sig hemma på orten där de bor (91 respektive 82 procent). Vidare finns också stora likheter i var de svarande i högsta grad känner sig hemma. I första hand är det på orten där personen bor rätt följt av Värmland, Sverige och kommunen där personen bor. Det är också intressant att, om än i mycket liten utsträckning, personer med utländsk bakgrund känner sig mer hemma i såväl Norge, övriga Norden, övriga Europa som utanför Europa jämfört med personer med svensk bakgrund. Det finns således intressanta skillnader mellan de båda grupperna som eventuellt kan

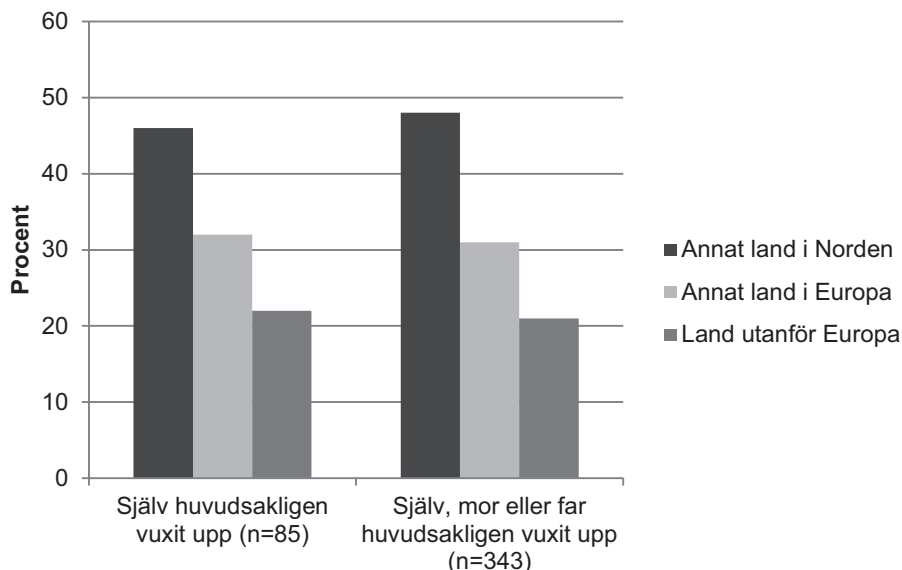
kopplas samman med en större rörlighet och till viss del även öppenhet gentemot andra kulturer.

Figur 1 Upplevd geografisk hemmahörighet utifrån bakgrund

Kommentar: Fråga 40. "Hur väl känner du dig hemma i följande geografiska områden? Markera på varje rad det som ligger närmast din uppfattning." Svarsalternativen utgörs av en skala från 1-7, där 1 står för *Inte alls hemma* och 7 för *Helt hemma*. Här har alternativen 1-2 slagits samman till *Känner sig inte hemma* och 6-7 för *Känner sig hemma*. I figuren redovisas det senare alternativet, det vill säga de som svarat att de känner sig hemma i de olika geografiska områdena utifrån svensk eller utländsk bakgrund. (Procentbasen utgörs av dem som svarat på frågan, eller del av frågan).

Innan vi går vidare bör poängteras att gruppen "utländsk bakgrund" inkluderar alla som inte huvudsakligen vuxit upp i Sverige, vilket betyder att såväl personer från Nordiska länder som personer från mer avlägsna delar av världen samlas i denna kategori. I figur 2 visas fördelningen av de personer som fyllt i att de själva eller personens mor eller far huvudsakligen vuxit upp utomlands. Av detta kan konstateras att knappt hälften av dem som i undersökningen kategoriseras som "utländsk bakgrund" har nordisk bakgrund. Det låga antalet svarande med utländsk bakgrund tillåter inte att vi delar gruppen i kommande analyser och vi kan därför inte säga om geografiskt avstånd till platsen man själv, mor eller far huvudsakligen vuxit upp spelar roll för hemmahörighetskänsla och upplevelse av platsen.

Figur 2 Fördelning av personer med utländsk bakgrund

Kommentar: Fråga 67. "Var någonstans har du, respektive din far och din mor, huvudsakligen vuxit upp?" I figuren har svarsalternativen *Annat land i Norden*, *Annat land i Europa* och *Land utanför Europa* analyserats.

När vi har tittat på uppväxtområde² framträder vissa skillnader i förhållande till etnisk bakgrund. Av de svarande menar 44 procent av de som inte vuxit upp i Sverige att de inte känner sig hemma på sin födelseort jämfört med 71 respektive 73 procent bland de som vuxit upp på svensk landsbygd och stad (se tabell 1). Det kan alltså konstateras att personer med utländsk bakgrund (oavsett om man själv vuxit upp i Sverige eller inte) till lägre andel än personer med svensk bakgrund och som har vuxit upp i Sverige har en upplevd geografisk hemmahörighet till viktiga platser i sin omgivning, men också till platsen som man är född på. När det gäller platser som ligger utanför Sverige anger dock en större andel personer med utländsk bakgrund att de känner sig hemma. Extra tydlig är denna skillnad när det gäller Norge och Övriga Europa. Här finns också en framträdande skillnad mellan de som vuxit upp på den svenska landsbygden jämfört med staden.

Tabell 1 Upplevd geografisk hemmahörighet i förhållande till uppväxtområde (procent)

	Min födelseort	Den ort där jag bor	Den kommun där jag bor	Värmland	Västsverige	Sverige	Norge	Övriga Norden	Övriga Europa	Utanför Europa	Minsta antal svar
<i>Totalt i Värmland</i>	69	89	85	87	61	79	24	12	13	7	1309
<i>Etnisk bakgrund</i>											
Svensk bakgrund	72	91	87	89	65	81	23	12	12	7	1195
Utländsk bakgrund	50	82	75	79	48	76	32	17	21	11	151
<i>Uppväxtområde</i>											
Svensk landsbygd	71	92	88	89	63	79	23	11	11	6	976
Svensk stad	73	89	85	87	66	86	24	13	16	11	314
Ej i Sverige	44	78	69	73	41	72	37	21	26	12	85

Kommentar: Fråga 40. "Hur väl känner du dig hemma i följande geografiska områden? Markera på varje rad det som ligger närmast din uppfattning." Svarsalternativen utgörs av en skala från 1-7, där 1 står för *Inte alls hemma* och 7 för *Helt hemma*. Här har alternativen 1-2 slagits samman till *Känner sig inte hemma* och 6-7 för *Känner sig hemma*. I tabellen redovisas det senare alternativet, det vill säga de som svarat att de känner sig hemma i de olika geografiska områdena i förhållande till uppväxtområde. (Procentbasen utgörs av dem som svarat på frågan, eller del av frågan).

Boendekområde, tid på orten och hemmahörighet

I denna undersökning har en indelning av länet Värmland gjorts utifrån fyra olika delregioner; Karlstadsområdet, Norra Värmland, Östra Värmland och Västra Värmland (se tabell 2). På samma sätt som i den undersökning som genomfördes i Värmland under 2010 (Grundel 2012) är det tydligt att de boende i östra Värmland inte identifierar sig med Västsverige och inte heller med Norge i lika hög utsträckning som boende i de övriga delområdena. Föga förvånande är också att den största andelen av de som svarat att de känner sig hemma i de här delarna är bosatta i västra Värmland.

När det gäller var i kommunen en person bor framkommer inga större skillnader i hur väl man känner sig hemma på olika platser. Extra intressant är detta när det gäller hur väl man känner sig hemma i kommunen där man bor. Endast små skillnader finns här beroende på om man bor i kommunens centralort, i annan tätort i kommunen eller i mindre by/landsbygd. Var i kommunen man bor spelar alltså ingen större roll för hur hemma man känner sig i kommunen som helhet.

Tabell 2 Upplevd geografisk hemmahörighet i förhållande till boendeområde och år i kommunen

	Min födelseort	Den ort där jag bor	Den kommun där jag bor	Värmland	Västsverige	Sverige	Norge	Övriga Norden	Övriga Europa	Utanför Europa	Minsta antal svar
<i>Totalt i Värmland</i>	69	89	85	87	61	79	24	12	13	7	1309
<i>Boendeområde</i>											
Karlstadsområdet	66	90	87	87	61	81	22	14	16	8	719
Norra Värmland	73	89	83	88	57	77	27	13	9	8	211
Östra Värmland	68	85	79	80	51	74	16	13	12	7	189
Västra Värmland	73	90	85	89	69	78	29	8	9	5	300
Kommunens centralort	67	91	87	87	60	82	22	12	13	7	773
Annan tätort i kommunen	71	90	87	88	61	78	24	15	15	6	228
Mindre by/ landsbygd	73	89	83	88	65	75	27	12	11	7	396
<i>Antal bodda år i kommunen</i>											
Har alltid bott här, bortsett från kortare perioder	86	95	94	83	75	67	22	11	11	6	513
Uppvuxen här, återvänt efter långvarigt boende på annan ort.	80	91	88	89	81	69	31	14	18	15	102
Inflyttad, sedan mer än 4 år	54	89	85	85	82	60	24	14	13	7	668
Inflyttad, sedan mindre än 4 år	66	65	69	56	84	48	26	15	18	10	101

Kommentar: Fråga 40. "Hur väl känner du dig hemma i följande geografiska områden? Markera på varje rad det som ligger närmast din uppfattning." Svarsalternativen utgörs av en skala från 1-7, där 1 står för *Inte alls hemma* och 7 för *Helt hemma*. Här har alternativen 1-2 slagits samman till *Känner sig inte hemma* och 6-7 för *Känner sig hemma*. I tabellen redovisas det senare alternativet, det vill säga de som svarat att det känner sig hemma i de olika geografiska områdena utifrån boendeområde. (Procentbasen utgörs av dem som svarat på frågan, eller del av frågan).

Föga förvånande, visar tabell 2 att de som bott kortare tid i kommunen generellt känner sig mindre hemma i sitt närområde än de som bott i kommunen en längre tid. När det gäller hemmahörighetskänsla i Sverige anger dock en högre andel av dem som bott kort tid i kommunen att de känner sig hemma i Sverige än dem som alltid bott i kommunen (84 jämfört med 75 procent). Intressant att notera är också att de som har vuxit upp på orten men har återvänt efter långvarigt boende

på annan ort, uppvisar en större hemmahörighet utanför Sverige än de som alltid har bott på samma plats. Samma sak gäller även de som har bott mindre än fyra år i samma kommun.

Ålder, kön och hemmahörighet

Inte heller kön ger några större utslag i hur väl personer känner sig hemma i olika områden, även om tabell 3 visar en tendens att högre andel män än andel kvinnor anger att de känner sig hemma, oavsett område (förutom övriga Europa där en högre andel kvinnor anger att de känner sig hemma). Skillnaderna är dock väldigt små.

Tabell 3 *Upplevd geografisk hemmahörighet i förhållande till ålder, kön och antal bodda år i kommunen*

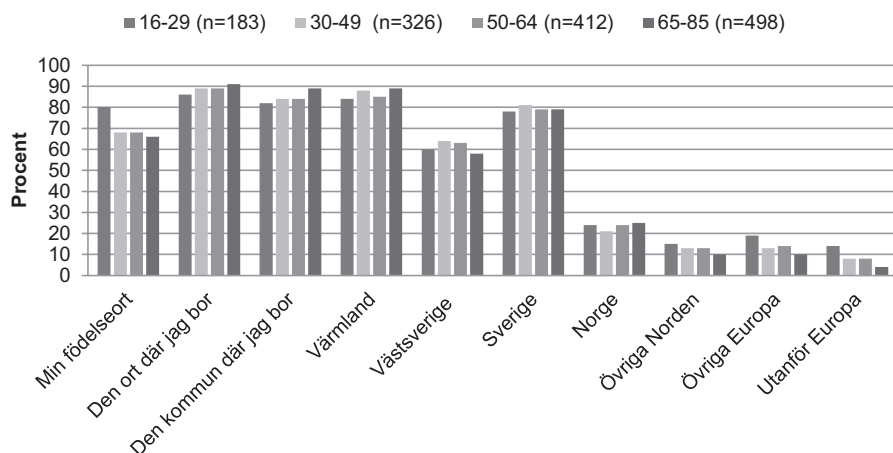
	Min födelseort	Den ort där jag bor	Den kommun där jag bor	Värmland	Västsverige	Sverige	Norge	Övriga Norden	Övriga Europa	Utanför Europa	Minsta antal svar
<i>Totalt i Värmland</i>	69	89	85	87	61	79	24	12	13	7	1309
<i>Kön</i>											
Kvinna	69	89	85	86	58	79	20	12	14	7	719
Man	70	91	87	89	66	80	28	13	12	8	678
<i>Ålder</i>											
16-29	80	86	82	84	60	78	24	15	19	14	183
30-49	68	89	84	88	64	81	21	13	13	8	326
50-64	68	89	84	85	63	79	24	13	14	8	412
65-85	66	91	89	89	58	79	25	10	10	4	498

Kommentar: Fråga 40. "Hur väl känner du dig hemma i följande geografiska områden? Markera på varje rad det som ligger närmast din uppfattning." Svarsalternativen utgörs av en skala från 1-7, där 1 står för *Inte alls hemma* och 7 för *Helt hemma*. Här har alternativen 1-2 slagits samman till *Känner sig inte hemma* och 6-7 för *Känner sig hemma*. I tabellen redovisas det senare alternativet, det vill säga de som svarat att de känner sig hemma i de olika geografiska områdena. (Procentbasen utgörs av dem som svarat på frågan, eller del av frågan).

I förhållande till hemmahörighet och ålder finns inga tydliga skillnader när det kommer till att känna sig hemma i närområdet, det vill säga den egna orten, kommunen eller Värmland. Däremot känner de yngre i undersökningen (16-29 år) en starkare koppling till födelseorten än de äldre i undersökningen. Ytterligare en

intressant skillnad handlar om att känna sig hemma utanför Sverige. Där finns det skillnader mellan framförallt den yngsta gruppen (16-29 år) jämfört med den allra äldsta gruppen (65-85 år). Här känner sig de yngre i undersökningen mer hemma i såväl Norge (24 procent), övriga Norden (15 procent) och Europa (19 procent) som utanför Europa (14 procent) jämfört med de äldsta där tio procent känner sig hemma i Europa och endast fyra procent utanför Europa (se figur 2). Detta är dock en intressant skillnad i förhållande till den undersökning som genomfördes under 2010 där det var en liten andel av de yngre i undersökningen som upplevde geografisk hemmahörighet utanför Sverige (Grundel 2012). Samtidigt kan skillnaderna mellan den yngre och den äldre gruppen förstås i att unga generellt har ett större driv att expandera sina horisonter och göra världen till sin, medan relationen mellan en specifik plats och individen ofta blir starkare med ålder och att man slår sig ner, bildar familj osv. (Terkenli 1995; Hidalgo & Hernández 2001).

Figur 3 Upplevd geografisk hemmahörighet i förhållande till ålder

Kommentar: Fråga 40. "Hur väl känner du dig hemma i följande geografiska områden? Markera på varje rad det som ligger närmast din uppfattning." Svarsalternativen utgörs av en skala från 1-7, där 1 står för *Inte alls hemma* och 7 för *Helt hemma*. Här har alternativen 1-2 slagits samman till *Känner sig inte hemma* och 6-7 för *Känner sig hemma*. I figuren redovisas det senare alternativet, det vill säga de som svarat att det känner sig hemma i de olika geografiska områdena i förhållande till ålder. (Procentbasen utgörs av dem som svarat på frågan, eller del av frågan).

Andelen som faktiskt känner sig hemma utanför Sverige är dock relativt liten rent generellt. Sett till totalt i Värmland är Norge den plats utanför Sverige där flest känner sig hemma (24 procent), vilket är intressant jämfört med när frågan utvidgas till övriga Norden, där det endast är 12 procent som känner sig hemma.

Platskänsla och boendemiljö

Upplevelsen av en plats är något som kan påverkas genom olika planeringssatser. En plats är i grund och botten en social konstruktion, det vill säga något som konstruerats av oss människor, såväl materiellt, fysiskt som mentalt (Elden 2004). Platser byggs materiellt, men fylls med mening av människor. Den mening som fyller platser har påverkan på vad människor väljer att göra, eller hur de känner sig på platsen (Lefebvre 1991). På så sätt har varje plats en kollektiv mening, men också individuella innebörder. Den individuella upplevelsen är formad av var och ens levda erfarenhet, vilket betyder att människans kön, klass, etnicitet, plats, nationalitet, förflutna, position och förhållande till andra påverkar hur vi uppfattar en plats (Moi 1999; Simonsen 2005; Listerborn 2007).

I detta är det centralt att försöka förstå vad som skapar tillhörighetskänsla, eller vad som saknas. I vissa fall kan till exempel konstinstallationer bidra till att skapa en känsla för platserna för dem som bor i närområdet, men också skapa en känsla av samhörighet med andra personer som bor på platsen (se vidare Ryan Bengtsson 2012). I andra fall kan det handla om rent fysiska strukturer eller att platsen har god service och bra arbetsmöjligheter. En känsla av tillhörighet kan också handla om att känna trygghet på platsen. Känslan kan vara både individuell och kollektiv och kan uttryckas genom praktiska åtaganden i olika föreningar, organisationer, men också genom personliga kontakter och relationer. Tillhörighet kan också byggas utifrån identitetspolitik som bygger på olika diskurser och narrativ om specifika identiteter som förstärks i olika sammanhang, ofta utifrån ett skapande av ett "vi" och "de" (Massey 1995, Tomaney 2015). En känsla för plats hänger nära samman med betydelsen av platsbegreppet. Cresswell (2006) menar att en plats består av de innebörder vi ger den; vi kan känna tillhörighet till en plats, skapa mening och upplevelser, men också exkludera och inkludera människor till platsen (se även Simonsen 2005). De här frågorna blir idag alltmer aktuella i förhållande till ett samhälle med ökande klyftor och motsättningar. Utifrån detta blir det allt viktigare att lyfta fram frågor rörande utanförskap. Relationen mellan både regionala och kommunala strategier för att skapa goda livsmiljöer för alla samhällsmedborgare blir på så sätt allt viktigare.

Utifrån ett värmländskt perspektiv lyfts i *Värmlandsstrategin 2014-2020* flera faktorer fram som viktiga för en god livskvalitet. Bland annat pekas hälso- och sjukvård, skola, omsorg och bra kommunikationer ut. Vidare tas även andra faktorer såsom en "öppen och bejakande inställning till människors olika önskemål oavsett kön, bakgrund, ålder, sexuell läggning eller funktionshinder" upp. Att känna delaktighet och trygghet är andra faktorer som pekas ut som viktiga för sammanhållningen i regionen. För att skapa livskvalitet ses främst attraktiva boenden, livsmiljöer och ett brett utbud av upplevelser som viktiga. Här lyfts både skogen och kulturen i Värmland fram som viktiga resurser (Region Värmland 2014). Tabell 4 och figur 4 visar en översikt över hur de svarande i Värmland upplever olika faktorer på orten

Tabell 4 Upplevelse av att det är bra på orten där man bor (procent)

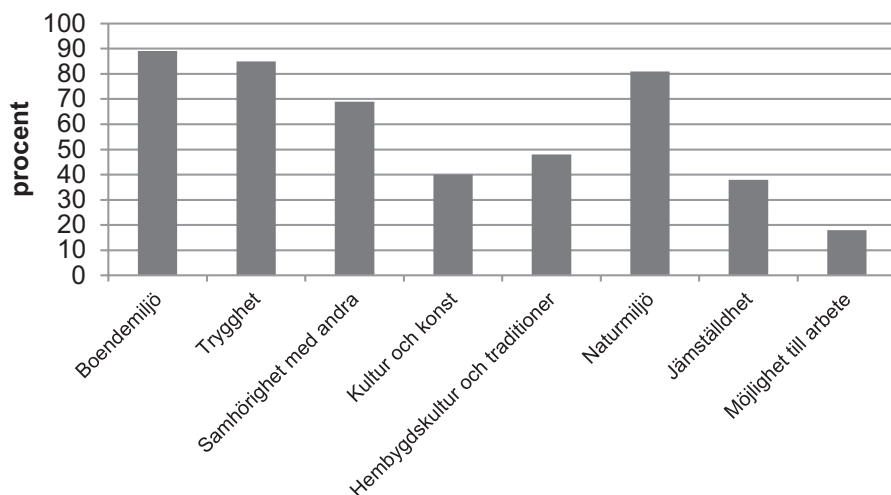
	Boendemiljö	Trygghet	Samhörighet med andra	Kultur och konst	Hembyggs-kultur och traditioner	Naturmiljö	Jämställdhet	Möjlighet till arbete	Minsta antal svar
<i>Totalt i Värmland</i>	89	85	69	40	48	81	38	18	1354
<i>Boendeområde</i>									
Karlstadsområdet	91	87	70	43	41	81	37	23	719
Norra Värmland	87	84	73	34	60	83	39	10	211
Östra Värmland	86	80	65	36	44	81	40	11	189
Västra Värmland	87	83	69	38	57	81	36	15	300
Kommunens centralort	92	86	68	52	45	83	38	21	773
Annan tätort i kommunen	87	84	64	25	42	76	36	14	228
Mindre by/ landsbygd	90	87	75	26	58	85	39	15	396
<i>Ålder</i>									
16-29	82	72	60	32	36	73	30	22	183
30-49	91	88	66	40	46	87	49	24	326
50-64	91	89	70	41	49	83	53	17	412
65-85	90	84	75	41	52	79	69	13	498
<i>Kön</i>									
Kvinna	89	85	67	44	51	82	32	15	732
Man	90	85	72	35	44	81	44	20	687
<i>Etnisk bakgrund</i>									
Svensk bakgrund	92	90	71	41	50	84	37	18	1195
Utländsk bakgrund	82	82	58	31	37	74	44	15	151
<i>Uppväxtområde</i>									
Svensk landsbygd	92	87	72	40	51	83	38	18	976
Svensk stad	90	86	71	44	44	84	34	16	314
Ej i Sverige	75	75	47	26	34	68	44	15	85
<i>Antal bodda år i kommunen</i>									
Har alltid bott här, bortsett från kortare perioder	90	85	75	38	53	81	41	17	513
Uppvuxen här, återvänt efter långvarigt boende på annan ort	92	89	72	49	56	84	37	23	102
Inflyttad, sedan mer än 4 år	92	88	69	41	44	85	37	18	668
Inflyttad, sedan mindre än 4 år	81	76	53	38	42	74	28	18	101

Kommentar: Fråga 44. "Hur upplever du följande på den ort där du bor?" Svartalternativen *Mycket bra* och *Ganska bra* har slagits samman, likaså svartalternativen *Ganska dåligt* och *Mycket dåligt*. I tabellen redovisas svartalternativen *Mycket bra* och *Ganska bra* (procentbasen utgörs av de som svarat på frågan).

där man bor och som också kan relateras till vad som kan tänkas känneteckna en god livsmiljö. Detta blir också intressant utifrån de förhållanden som Region Värmland själva pekat ut i den regionala tillväxtstrategin som viktiga för en god livskvalitet i länet.

I sin helhet är det möjligt att se att en majoritet av de svarande är nöjda med såväl boendemiljö, trygghet, samhörighet och naturmiljön på orten där man bor (se figur 4).

Figur 4 Upplevelsen av hur bra det är på orten där man bor

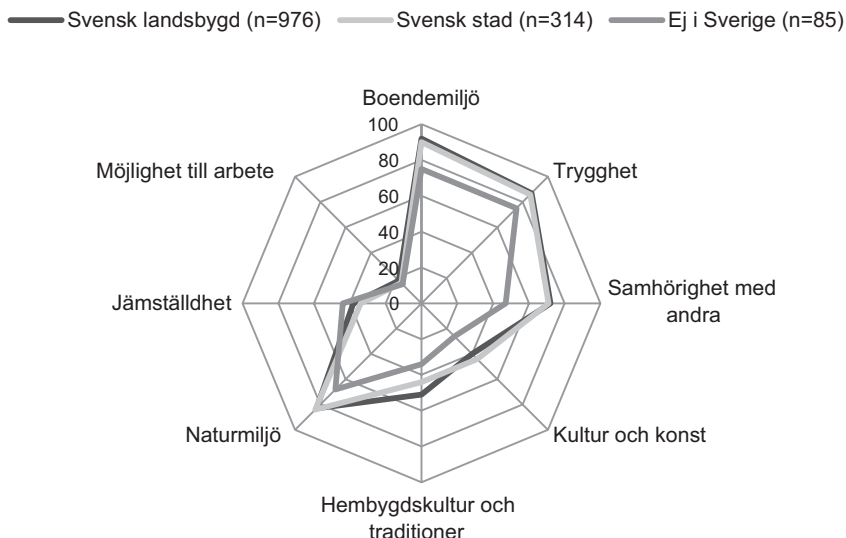

N=1354

Kommentar: Fråga 44. "Hur upplever du följande på den ort där du bor?" Svarsalternativen *Mycket bra* och *Ganska bra* har slagits samman, likaså svarsalternativen *Ganska dåligt* och *Mycket dåligt*. I tabellen redovisas svarsalternativen *Mycket bra* och *Ganska bra* (procentbasen utgörs av de som svarat på frågan).

Tabell 4 visar som nämnts ovan att de allra flesta är nöjda med boendemiljön på orten där de bor, oavsett ålder, kön och var i regionen de bor. Utmärkande är dock att det även kring denna fråga finns en skillnad mellan de som vuxit upp i Sverige och de som inte vuxit upp i Sverige, vilket även gäller för alla områden denna fråga berört (se figur 5). Detta kan tolkas som att personer som ej vuxit upp i Sverige till lägre andel anser att livsmiljön på orten där man bor är god.

Figur 5 Upplevelse av att det är bra på orten där man bor. Uppdelat på uppväxtområde (procent)

Kommentar: Fråga 44. "Hur upplever du följande på den ort där du bor?" Svarsalternativen *Mycket bra* och *Ganska bra* har slagits samman, likaså svarsalternativen *Ganska dåligt* och *Mycket dåligt*. I tabellen redovisas svarsalternativen *Mycket bra* och *Ganska bra* (procentbasen utgörs av de som svarat på frågan).

Kultur och livskvalitet

Kultur är också en faktor som är viktig när det handlar om en god livskvalitet och lyfts även fram av Region Värmland som viktiga i den regionala tillväxtstrategin. Intressant är att se hur de boende i Värmland uppfattar kulturen på den ort där de bor. Andelen nöjda med kultur och konst eller hembygdskultur och traditioner uppgår inte riktigt till hälften av de svarande (se figur 4 och tabell 4), vilket pekar på att det finns mer att utveckla när det gäller kulturutbudet runtom i länet. Det finns dock vissa skillnader i förhållande till de som bor i kommunernas centralorter och de som bor på landsbygden. Av dem som bor i kommunens centralort anger 52 procent att de är nöjda med utbudet av kultur och konst jämfört med boende i annan tätort i kommunen eller mindre by och landsbygd, där det endast är 25 respektive 26 procent av de svarande som är nöjda. Samtidigt är det fler av de boende på landsbygden, 58 procent, som är nöjda med hembygdskultur och traditioner, jämfört med de boende i kommunens centralort där 45 procent är nöjda. Detta kan också vara ett resultat av att större kulturinstitutioner finns förlagda på kommunernas centralorter och inte ute på landsbygden. Trots detta finns dock

inga skillnader i nöjdhet med konst och kultur när det gäller var i länet man bor, däremot är en större andel av de boende i norra och västra Värmland nöjda med hembygdskultur och traditioner jämfört med övriga länet. I förhållande till ålder finns också en skillnad, där det är en något lägre andel av de yngre som upplever att de är nöjda med hembygdskultur och traditioner på orten där de bor. Det är också möjligt att se att personer med svensk bakgrund är mer nöjda än de med utländsk bakgrund.

Jämställdhet och arbetsmöjligheter

Vår undersökning visar också att det i förhållande till ålder finns relativt stora skillnader i upplevelsen av både jämställdhet och möjlighet till arbete. När det handlar om jämställdhet är det endast 30 procent av de svarande i åldern 16-29 som upplever att jämställdheten på orten där de bor är mycket eller ganska bra. Nöjdheten med jämställdhet verkar stiga i ökande grad i relation till åldern, där det är 69 procent av de svarande i åldern 65-85 som är nöjda (se tabell 4).

I förhållande till möjligheter till arbete avtar tilltron till möjlighet till arbete. I den yngsta åldersgruppen 16-29 år är det 22 procent som upplever att möjligheterna till arbete är tillfredsställande, jämfört med 13 procent i åldern 65-85 (se tabell 4). Det är således rent generellt en negativ syn på möjligheterna till arbete oavsett ålder. Det är viktigt att framhålla att även om de allra flesta i den yngre gruppen upplever att de är nöjda med boendemiljön på orten där de bor visar detta samtidigt på en negativ framtidstro till de möjligheter som finns på orten där man bor. Detta utgör också en av de viktigaste faktorerna för att en stor del av de yngre på en plats inte ska lämna orten.

Vi kan också konstatera att personer som bor i en kommuns centralort till högre andel anser arbetsmöjligheterna på orten som bra (21 %) jämfört med dem på annan tätort i kommunen (14 %) och mindre by/landsbygd (15 %). Även personer som bor i Karlstadsområdet upplever dessa möjligheter bättre än dem som bor i andra delar av länet.

När det gäller frågan kring jämställdhet kan vi också se att en högre andel män (44 %) upplever den som god jämfört med andelen kvinnor där endast 32 % anger att jämställdheten är bra eller mycket bra på orten man bor. Även personer som vuxit upp utanför Sverige anger till högre andel att de upplever jämställdheten som bra (44 %), jämfört med personer som vuxit upp i svensk stads- och landsbygd (34 respektive 38 %).

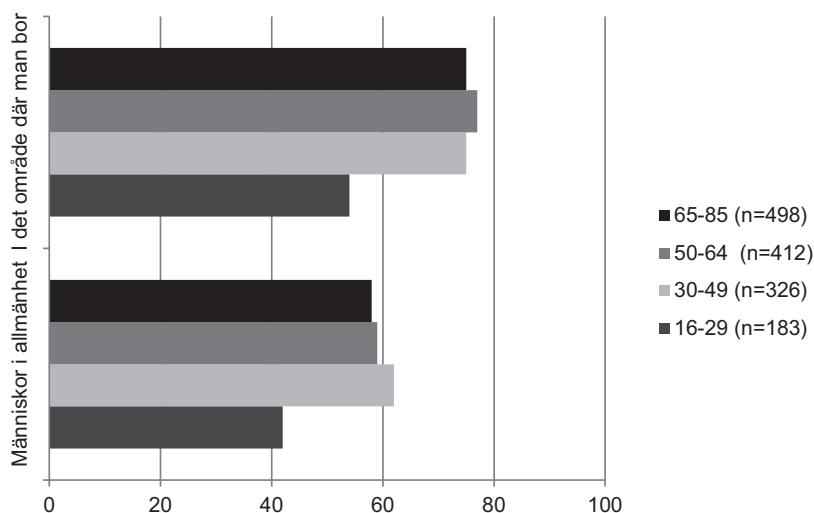
Sociala faktorer för tillhörighet

Tidigare forskning visar att sociala faktorer ofta är viktigare än fysiska när det gäller tillhörighetskänsla (Platts-Fowler & Robinson 2015). Detta betyder dock inte att fysiska faktorer är oviktiga (Hidalgo & Hernández 2001), men oro för

våld och trakasserier underminerar välbefinnande och begränsar möjligheterna för interaktion, engagemang och delaktighet (Platts-Fowler & Robinson 2015). Tabell 4 belyser sociala faktorer framför allt i frågorna om trygghet och samhörighet med andra. När det gäller båda dessa frågor visade sig ålder, etnisk bakgrund, uppväxtområde och hur länge man bott på en plats vara avgörande för hur man upplever tryggheten och samhörigheten på orten man bor. Lägre andel unga än äldre är nöjda på dessa områden, lägre andel personer med utländsk bakgrund är nöjda än bland dem med svensk bakgrund, personer som inte är uppväxta i Sverige är till lägre andel nöjda än bland dem som vuxit upp i svensk stads- eller landsbygd, samt de som bott kortare tid på orten är till lägre andel nöjda än de som bott där en längre tid.

Vi försöker här att ytterligare närma oss detta med samhörighet genom att koppla det till i vilken utsträckning man litar på människor. Tabell 5 visar att högre andel litar på människor i det område där man bor framför att lita på människor i allmänhet. Rent generellt i Värmland är det 73 procent av de svarande som litar på människor i det område där man bor jämfört med 57 procent i allmänhet.

Figur 6 Det går att lita på människor. Uppdelat på ålder (procent)

Kommentar: Fråga 35. "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet/i det område där du bor?" Svarsalternativen utgörs av en skala från 0-10, där 0 står för *Det går inte att lita på människor i allmänhet* och 10 för *Det går att lita på människor i allmänhet*. Här har alternativen 0-3 slagits samman till *Det går inte att lita på människor i allmänhet*, 4-6 till *Neutral* och 7-10 till *Det går att lita på människor i allmänhet*. I figuren redovisas det senare alternativet, det vill säga de som kryssat i 7-10 på frågan. (Procentbasen utgörs av dem som svarat på frågan).

Tabell 5 Det går att lita på människor (procent)

	Människor i allmänhet	I det område där man bor	Minsta antal svar
<i>Totalt i Värmland</i>	57	73	1346
<i>Boendeområde</i>			
Karlstadsområdet	61	74	719
Norra Värmland	54	69	211
Östra Värmland	49	69	189
Västra Värmland	53	73	300
<i>Kommunens centralort</i>	61	74	773
Annan tätort i kommunen	55	69	228
Mindre by/ landsbygd	51	75	396
<i>Alder</i>			
16-29	42	54	183
30-49	62	75	326
50-64	59	77	412
65-85	58	75	498
<i>Kön</i>			
Kvinna	56	70	732
Man	58	75	687
<i>Etnisk bakgrund</i>			
Svensk bakgrund	58	75	1195
Utländsk bakgrund	56	66	151
<i>Uppväxtområde</i>			
Svensk landsbygd	56	74	967
Svensk stad	62	76	314
Ej i Sverige	55	61	85
<i>Antal bodda år i kommunen</i>			
Har alltid bott här, bortsett från kortare perioder	54	72	513
Uppvuxen här, återvänt efter långvarigt boende på annan ort.	70	82	102
Inflyttad, sedan mer än 4 år	60	75	668
Inflyttad, sedan mindre än 4 år	47	61	101

Kommentar: Fråga 35. "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet/i det område där du bor?" Svarsalternativen utgörs av en skala från 0-10, där 0 står för *Det går inte att lita på människor i allmänhet* och 10 för *Det går att lita på människor i allmänhet*. Här har alternativen 0-3 slagits samman till *Det går inte att lita på människor i allmänhet*, 4-6 till *Neutral* och 7-10 till *Det går att lita på människor i allmänhet*. I figuren redovisas det senare alternativet, det vill säga de som kryssat i 7-10 på frågan. (Procentbasen utgörs av dem som svarat på frågan).

När det gäller ålder kan vi se samma skillnader som tidigare, att yngre personer till lägre andel litar på personer både i närområdet och på människor i allmänhet än äldre personer (se figur 6). Dock kan vi inte se lika tydliga skillnader när det gäller etnicitet eller uppväxtområde. I relation till frågorna i tabell 4 kan vi alltså konstatera att lägre trygghetskänsla och lägre samhörighet med andra inte behöver betyda att man inte litar på personerna i sin omgivning och i allmänhet. När det gäller ålder verkar ett sådant samband finnas, men alltså inte lika tydligt när det gäller etnicitet och uppväxtområde.

Avslutande diskussion

Utifrån vår undersökning om hemmahörighet i Värmland och i världen kan vi alltså konstatera att det finns några faktorer i personers bakgrund och identitet som verkar spela roll för hur man känner för olika platser. Sett till den SOM-studie som genomfördes i Värmland 2010 (se Grundel 2012) så har det skett en viss ökning av den upplevda geografiska hemmahörigheten generellt, där flera oavsett boendeområde, ålder, kön och så vidare verkar känna en starkare tillhörighet till de platser som pekas ut i undersökningen. Säkerheten i en faktisk ökning kan dock variera och det är i den här undersökningen inte möjligt att säga något om huruvida det har skett en faktisk ökning, eller om det har med en viss skevhet mellan de olika undersökningarna att göra.

En av de frågor vi ställt oss handlar om i vilken grad människor med olika bakgrund känner sig hemma på olika platser. Ett slående resultat i föreliggande undersökning är att personer som inte vuxit upp i Sverige, eller som har föräldrar som inte vuxit upp i Sverige (utländsk bakgrund) till lägre andel har en hemmahörighetskänsla till de allra flesta platser som ingår i undersökningen. Vad detta betyder för en persons vardagsliv och identitet kan vi utifrån denna undersökning inte ge några svar på, men det är en fråga som bör ägnas uppmärksamhet i andra studier. Detta gäller alltså gruppen generellt, och vi kan inte säga om det finns skillnader inom gruppen beroende på var i världen man har sina rötter. Det är även möjligt att konstatera att ålder är en faktor som spelar roll för en känsla av att känna sig hemma på en plats. Precis som personer med utländsk bakgrund/ej vuxit upp i Sverige skulle unga kunna kallas lite mer kosmopolitiska, där högre andel anger att man känner sig hemma i övriga Norden, övriga Europa och utanför Europa än jämförelsegrupperna. Föga förvånade känner sig en stor andel av de unga också hemma på sin födelseort.

Den andra frågan vi ställde oss var om hemmahörighetskänsla kan förstås i relation till hur man uppfattar platsen där man bor. I denna undersökning är det möjligt att se att de grupper som har en lägre hemmahörighetskänsla också till lägre andel känner sig tillfredsställda med olika faktorer på sin boendeort, t ex boendemiljö, samhörighet, kultur och konst samt hembygdskultur och tradition.

Dock är det intressant att konstatera att detta inte har någon tydlig korrelation med i vilken utsträckning man litar på folk i sin närmiljö eller i allmänhet. Intressant i undersökningen är också att hög andel missnöjda med förhållanden på platsen inte behöver betyda att man inte känner sig hemma. Tydligt är detta i kategorin unga. Bland unga har man dock lägre tillit till människor i sin närmiljö och i allmänhet än andra grupper, vilket alltså inte syns bland personer med utländsk bakgrund.

Flera av de frågor som lyfts fram i detta kapitel kan kopplas till arbetet med regionala utvecklingsstrategier och program runtom i landet. Identitet och sammanhållning pekas ofta ut som viktiga för ekonomisk tillväxt genom att de tros leda till ett stärkt socialt kapital och på så sätt en starkt entreprenörsanda. Samtidigt kan identitetsbegreppet verka exkluderande genom att det kan bidra till kategoriseringar av människor och på så sätt ett uppdelande av ett vi och dem i samhället. Att använda begreppet identitet inom planering kan därför verka för en uppdelning av människor baserat på tillhörighet. Det finns därför en poäng att istället se till begreppet platsidentitet eller att se till hur väl människor känner sig hemma på en plats. Idag tar strategier och utvecklingsdokument på såväl kommunal, regional som nationell nivå allt oftare formen av marknadsföringsstrategier för att även fungera som ett verktyg för att locka besökare, företag och investerare till platsen. Det finns då en risk att vissa aspekter av en plats utelämnas och att endast en viss grupps preferenser av en plats prioriteras inom såväl planering som policy. I Värmland lyfts vikten av att känna delaktighet och trygghet fram tillsammans med att arbeta mot en öppen och välkomnande region. Arbetet med den regionala utvecklingsstrategin ska verka för mångfald och respekt för människors olika val och önskemål. Problematiken ligger i att omsätta målen i praktiken och utifrån vårt specifika fokus på kön, ålder och etnicitet kan vi konstatera att mer arbete krävs för att skapa hemmahörighetskänsla bland den yngre generationen och för personer med utländsk bakgrund. Båda grupperna är viktiga för att uppnå en positiv befolkningsutveckling och en långsiktig hållbar utveckling framförallt i de regioner som brottas med en minskande befolkning. Flera studier pekar på att det saknas planering för mångfald i samhället på det stora hela och vi har varit dåliga på att se de människor som flyttar till vårt land som resurser och att få dem att känna sig hemma. För att kunna nå en hållbar social utveckling krävs att frågor om mångfald, utanförskap och främlingsfientlighet lyfts fram i både den fysiska planeringen som i planering för våra framtida invånare. Attraktivitet bör handla om utveckling och planering för mer än specifika grupper och att skapa en känsla av hemmahörighet för fler. För att nå målen med de strategier regionerna presenterar krävs att man också jobbar med frågan om *hur* framtidens regioner ska utformas och bygga på acceptans, öppenhet och tolerans där alla har möjlighet att känna sig hemma.

Noter

- 1 Etnicitet beskrivs i denna undersökning utifrån svensk eller utländsk bakgrund. Svensk bakgrund har här den som själv huvudsakligen vuxit upp i Sverige och där båda föräldrarna också huvudsakligen vuxit upp i Sverige. Utländsk bakgrund har här den som antingen själv, eller där någon av föräldrarna huvudsakligen vuxit upp utomlands (f67).
- 2 Var man själv vuxit upp (f67). *Ren landsbygd i Sverige* och *Mindre tätort i Sverige* har slagits ihop till "Landsbygd". *Stad eller större tätort i Sverige* och *Stockholm, Göteborg eller Malmö* har slagits ihop till "Stad". *Annat land i Norden*, *Annat land i Europa* och *Land utanför Europa* har slagits ihop till "Ej Sverige".

Referenser

- Allen, J, Cochrane, A and Massey, D (1998) *Rethinking the Region*. London. Routledge.
- Anderson, B (1993) *Den föreställda gemenskapen: reflektioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos.
- Cresswell, T (2006) *On the Move: Mobility in the Modern Western World*. New Yourk: Routledge.
- Elden, S (2004) *Understanding Henri Lefebvre: theory and the possible*. London: Continuum.
- Florida, R (2002) *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Grip, L (2010) *Likhetens rum – olikhetens praktik: om produktion av integration i fyra svenska kommuner*. Karlstad University Studies 2010:2. Karlstad: Karlstad University Press.
- Grundel, I (2012) Den värmländska själen. I Nilsson, L, Aronsson, L & Norell, PO (red) *Värmländska landskap*. Cerut, Karlstads universitet och SOM-institutet, Göteborgs universitet. Karlstad University Press.
- Grundel, I (2014) *Jakten på den attraktiva regionen – En studie om samtida regionaliseringsprocesser*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Gustavsson, E & Elander, I (2015) Sustainability potential of a redevelopment initiative in Swedish Public Housing: The Ambiguous Role of Residents Participation and Place Identity. *Progress in Planning*. Article in Press.
- Hidalgo, C & Hernández, B (2001) Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*. Vol. 21, sid. 273-281.
- Kershner, AJ (1998) *A Question of Identity*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Lefebvre, H (1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Lilja, E (2000) *Periferi och identitet – den moderna förortens paradox*. Copenhagen: Dansk Byplanlaboratorium.

- Lilja, E (2002) *Segregationens motsägelsefullhet, Integrerad i en stadsdel – segregerad i staden*. Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
- Listerborn, C (2007) *Kroppen som situation: om kön, makt och rum*. Rapporter och notiser 168, Lunds universitet, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi.
- Massey, D (1995) Imagining the world. I Allen, J och Massey, D (red) *The Shape of the World: Explorations in Human Geography*. Vol. 1, Geographical Worlds. Oxford: Oxford University Press.
- Mendoza, C & Morén-Alegret, R (2012) Exploring methods and techniques for the analysis of senses of place and migration. *Progress in Human Geography*. No. 37(6), sid. 762-785.
- Mukhtar-Landgren, D (2009) Om gammalt och nytt i marknadsföringen av staden. I Hedlund, G och Montin, S (red) *Governance på svenska*. Stockholm: Santérus Academic Press Sweden.
- Norberg, L, Cars, G, Nordfors, L, Dethorey, S & Nordenskjöld, S (2008) *Socialt kapital i Regional Utvecklingsplanering*. Stockholm: Regionplane- och trafikkontoret, Stockholms Läns Landsting.
- Moi, T (1999) *What is a Woman? And Other Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- Paasi, A (2002) Regional Transformation in the European Context: Notes on Regions, Boundaries and Identity. *Space and Polity*. No. 6 (2), sid. 197-201.
- Paasi, A (2013) Regional Planning and the Mobilization of 'Regional Identity': From Bounded Spaces to Relational Complexity. *Regional Studies*, Vol. 47(8), sid. 1206-1219.
- Phillips, D & Robinson, D (2015) Reflections on Migration, Community and Place. *Population, Space and Place*. Vol. 21, sid. 409-420.
- Platts-Fowler, D & Robinson, D (2015) A Place for Integration: Refugee Experiences in Two English Cities. *Population, Space and Place*. Vol. 21, sid. 476-491.
- Region Värmland (2008) *Värmland växer och känner inga gränser*. Regionalt Utvecklingsprogram 2008-2013.
- Region Värmland (2014) *Värmlandsstrategin 2014-2020*.
- Relph, E (1976) *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Rose, G (1995) "Place and Identity: a sense of place". I Massey, D & Jess, P (red) *The Shape of the World: explorations in human geography*. Vol 4, *A Place in the World? Places, cultures and globalization*. Oxford: The Open University.
- Ryan Bengtsson, L (2012) *Re-negotiating social space. Public art and interactive experience*. Karlstad University Studies 2012:9. Karlstad: Karlstad University Press.
- Sandercock, L (2003) *Cosmopolis II: Mongrel Cities of the 21st Century*. London: Continuum.
- Simonsen, K (2005) *Byens mange ansigter: konstruktion af byen i praksis og fortælling*. 1. udgave. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- SOU 2005:56. *Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige*. Stockholm: Fritzes.

- Syssner, J (2006) *What kind of regionalism? Regionalism and region building in northern European peripheries*. Frankfurt: Peter Lang.
- Syssner, J (2011) No space for citizens? Conceptualisations of citizenship in a functional region. *Citizenship Studies*. Vol. 15 (1), sid. 109-123.
- Syssner, J (2012) *Världens bästa plats? Platsmarknadsföring, makt och medborgarskap*. Lund: Nordic Academic Press.
- Terkenli, T (1995) Home as a region. *Geographical Review*. Vol 85(3), sid. 324-331.
- Tomaney, J (2015) Region and place II. Belonging. *Progress in Human Geography*. Vol. 39(4), sid. 507-516.
- Tuan, Y (1977) *Space and Place, The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota.

HUR UPPFATTAR VÄRMLÄNNINGARNA NORGE?

LOTTA BRAUNERHIELM OCH EVA OLSSON

Närheten till Norge skapar specifika förutsättningar i en region som Värmland. Närheten anses på regional strategisk nivå generera tillväxt, dvs skapa möjligheter. Vi har i tidigare forskning identifierat möjligheter men även utmaningar som exempelvis gränshinder som skapar svårigheter för invånare och företagare. Det vi avser att fördjupa oss i detta kapitel är vilken roll Norge spelar för de enskilda individerna i regionen i relation till en uttalad Norge-strategi. Vilken betydelse har närheten till Norge och skiljer sig uppfattningen om den region medborgarna i Värmland bor och verkar i beroende av närhet till Norge eller ej?

Värmland och värmlänningen har alltid haft en speciell relation till grannlandet i väster, Norge, och dess invånare. Det har skett ett utbyte över riksgränsen i alla tider, men det har ändrats och tagit sig olika vägar över tid. För inte så länge sedan, på 1960- och 70-talet, åkte värmlänningarna över gränsen för att handla mjöl, socker och margarin. Norge sågs som "lillebror" som låg efter Sverige i både ekonomisk och industriell utveckling (Lundén, 2002). Införselkvoten var dock, då som nu, begränsad och ökade om man hade med sig barn som fyllt 12 år. Det var inte ovanligt att låna med sig grannarnas barn, så kallade "margarinungar" fick åka med på inköpsresorna. Numera kommer norrmännen till oss och handlar varor som är betydligt billigare här, medan vi åker till Norge för att arbeta. Prisbilden i Norge ser helt annorlunda ut jämfört med Sverige och det finns ett behov av arbetskraft som inte kan tillgodoses med hjälp av den egna befolkningen (Olsson, Hauge & Ericsson, 2012). Utvecklingen har med andra ord lett till att "lillebror" numera är "storebror", och den mest använda förklaringen till detta är Norges oljefyndigheter som gjort landet till ett av de allra kapitalstarkaste länderna i världen. Norges huvudstad Oslo har också blivit en metropol för svenska besökare och arbetspendlare. Svenska ungdomar åker till Oslo för att jobba och tjäna pengar, om inte för gott så för en eller flera perioder (Ørbeck & Gløtvold-Solbu, 2012). Tilläggas bör att lönerna i Norge generellt är högre jämfört med lönerna i Sverige, vilket naturligtvis lockar arbetskraft över gränsen. Det är alltså inte enbart arbetslöshet som leder till att svenska arbetare åker över gränsen för jobb (Gottfridsson, 2011). När det gäller arbetspendling så går alltså riktningen från Sverige till Norge i första hand. Närheten har därför genererat lägre arbetslöshet i Sverige och högre sysselsättning i Norge.

Det har varit lockande under många år för svenska ungdomar att efter gymnasiet ta anställning inom servicesektorn i Norge och specifikt i Oslo-regionen. Det har varit lätt för svenska ungdomar att få jobb i Norge då norska ungdomar inte själva varit intresserade av den typen av lågstatusarbete¹ (SCB 2014). Arbete inom servicesektorn i Norge har gett svenska ungdomar en god ekonomisk grund. Detta har resulterat i att en mängd ungdomar längs svensk-norska gränsen har valt arbete i Norge framför lägre betalda jobb i Sverige, arbetslöshet eller högre utbildning (Berger, 2011) Upptagningsområdet sträcker sig utanför Värmlands gränser, exempelvis även över Västra Götalands gränser. Närheten till Norge har dock samtidigt som det skapat arbetstillfällen även resulterat i en befolkningsökning för gränskommunerna genom migration från Norge (SCB 2015, StatNord [a]²). Med gränskommuner i detta sammanhang syftar vi på de värmländska kommunerna som gränsar till Norge, det vill säga Årjäng, Eda, Arvika och Torsby.³

Gränshandeln har även den kommit att bli karaktäristisk för gränsregionen. Denna gränshandel har både ekonomiska, kulturella och sociala följder (Olsson, 2011a, 2011b). Den gränshandel som finns i området finns framförallt i de värmländska gränskommunerna Eda och Årjäng på den svenska sidan. Den ekonomiska utvecklingen i form av norska kundbesök och handelns explosionsartade utveckling i och med de norskägda köpcentren vid gränsen, har under senare år haft en positiv effekt för berörda kommuner. Det har lett till fler arbetstillfällen och ett ökat underlag för både besöks- och servicenäringar av olika slag. Effekterna av den ekonomiska utvecklingen har inte enbart varit positiv. Förutom negativa effekter för miljön, kan lokala kulturer riskera att utarmas och relationer mellan grupper drabbas av negativa effekter när utvecklingen går för snabbt. Relationen mellan värmlänningarna och brödrasfolket i väst har således inte varit helt gnisselfri (Olsson m.fl., 2011; 2012). Framförallt tycks det beroende av norska kunder som skapats inom handeln i gränskommuner som Eda och Årjäng, lett till en viss typ av socialt gnissel mellan lokalbefolkning och de norska kunderna. Det tar sig bland annat uttryck i nedsättande kommentarer om vad de norska kunderna stoppar i sina kundvagnar, hur de parkerar och om hur de kör bil på svenska vägar. Det ger också upphov till nya anekdoter och historier om de norska grannarnas handel ochandel.

En viktig aspekt i sammanhanget är att den mobilitet som kan iakttas i relation till nationsgränsen mellan Norge och Sverige inte är statisk. Gränsen är en motor för mobilitet men hur strömmar av handel och arbetspendling går har som redan påpekats, varierat över tid. Det är därför ingen självklarhet att den situation som råder nu kommer att råda för all framtid – eller kanske inte ens för särskilt lång tid framöver. Vi har nu börjat se en försiktig nedgång i den norska ekonomin, och den norska kronans värde, vilket troligen kommer att få effekt för de svenska gränskommunerna på ett eller annat sätt. Konjunkturen och den starka norska kronan i relation till den svaga svenska kronan, som har skapat möjligheten för

både exempelvis gränshandel och en utökad arbetsmarknadsregion för svenskar, kan snabbt vända. Det har hänt tidigare (Lundén, 2002).

Politiskt sker samarbeten över gränsen. Det finns till exempel flera aktiva gränskommittéer som arbetar med gemensamma frågor av olika slag (Svensson & Öjehag, 2012). För några få år sedan diskuterades även om inte Värmland borde gå över riksgränsen i regionfrågan och bilda storregion tillsammans med Osloregionen istället för att närma sig Västra Götaland eller angränsande kommuner och landsting i Svealand som tidigare varit aktuellt i debatten om regionförstoring (<https://www.gp.se/nyheter/debatt/1.704659-dags-att-ta-stallning-om-regionforstoring?m=print>). Det är förstås en något utopisk diskussion, men icke desto mindre ett uttryck för den relation som finns mellan Värmland och Osloregionen. I Värmland har krafttag gjorts för att satsa på möjligheterna som närheten till Norge ger. I den Norgestrategi som Region Värmland (Region Värmland 2014⁴) tagit fram lyfts framförallt satsningen på det värmländska näringslivet och deras affärer med Norge fram. Genom en etablering av ett Värmlandskontor i Oslo och en Norgekoordinator försöker man skapa förbättrade möjligheter för de värmländska företagen. Strategin handlar framförallt om att stärka strategiska Sverige-Norge relationer och utgår från näringslivets behov. Fokus ligger på Oslo samt Akershus, Östfold och Hedmark, och på att ta vara på redan upparbetade relationer och nätverk. Det ingår också i strategin att samordna verksamheter av gränsöverskridande karaktär, att kartlägga verksamheter och statistik samt att påverka de båda ländernas regeringar, Nordiska ministerrådet och Grensetjensten.

Att det skapas förbättrade möjligheter för värmländska företag att göra affärer i Norge är tydligt. Det finns även ett stort intresse bland norska företag att göra affärer i Sverige. I rapporten "Relationen Sverige-Norge och Värmlands roll" som Region Värmland gav ut 2013, ges en samlad bild av Sverige och Norges beroende av varandra utifrån till exempel kartläggning av arbetspendling, gränshandel, import, export och attityder till och uppfattningar om varandra.⁵ I en av undersökningarna som frågar efter attityder och uppfattningar om företagare emellan har norska och svenska privata företag med minst fem anställda deltagit. Av rapporten framgår att av de värmländska företag som gör affärer med Norge tyckte två tredjedelar att det är ganska eller mycket positivt, medan tio procent var negativt inställda. Värmländska företag exporterade i större utsträckning till Norge än vad de norska företagen gjorde till Sverige. De norska företagen hade istället en större import från Sverige. Vad gäller kundunderlag för och leverantörer till de värmländska företagen fanns de huvudsakligen i Oslo. Av de norska företagen hade en femtedel gjort affärer med företag i Karlstad eller övriga Värmland, medan nästan 40 procent hade gjort affärer med företag i Göteborg eller i övriga Västra Götalandsregionen. De flesta norska företag som tillfrågades i undersökningen upplevde att det var positivt att göra affärer med värmländska företag (75 procent), medan endast en procent var negativa. De norska företagen ombads också jämföra företag i Värmland och Västra Götaland. Båda regionerna fick då mycket höga och jämförbara betyg.

Svenska företag ansågs till exempel ha såväl högt förtroende som god service och hög kompetens.

Norge-strategin (Region Värmland 2014) fokuserar främst de värmländska företagens möjligheter att göra affärer i Norge och att skapa möjligheter för ett ökat samarbete över den svensk-norska gränsen. För de enskilda medborgarna i Värmland är det därför intressant att fråga sig vad Norge spelar för roll. De värmländska kommuner som ligger längs den norska gränsen, det vill säga gränsregionen, präglas av att vara ett landsbygdsområde med traditionell landsbygdsproblematik i kontrast till storstaden. Det innebär att det inte finns någon utpräglad tradition att satsa på högre utbildning och att utbudet på framtida jobb och olika yrkesval ej är lika stort som i storstaden. Men när det gäller gränsområdet finns det fler faktorer som spelar in. Det är inte bara skillnaden mellan stad och land, det vill säga centrum – periferi, som påverkar regionen utan det faktum att gränsen mellan Sverige och Norge skapar både möjligheter och hinder. Det skapar specifika omständigheter inom regionen som behöver lyftas och tydliggöras. Den rådande «bruksmentalitet» och sammankopplingen med möjligheten till arbete på andra sidan gränsen (framförallt för ungdomar som väljer arbete inom servicesektorn, men även exempelvis sjuksköterskor) har betydelse för gränsregionens förutsättningar. Historiskt kan bruksmentalitet beskrivas som en särskild "lokal kultur" som ofta präglar brukssamhällen. Den innebär att lokalbefolkningen förväntat sig att bruket och brukspatronen "tar hand om" lokalbefolkningen både vad gäller att ge arbete och att engagera sig socialt i samhällslivet på orten. I en så kallad brukskultur ingår också en förväntan om att inte ha behov av högre utbildning. Det finns en övertygelse om att det går att få jobb ändå (Berger, 2011). Det skall tilläggas att brukskultur inte ska tolkas som något negativt. I brukskulturen ingår också ett individuellt engagemang för kollektivet. Det ingår till exempel att vara engagerad och fackligt aktiv, att delta i de sociala arrangemang som anordnas på orten, och att ställa upp för varandra när inte "det allmänna" tar ansvar för individen (Bergdahl, Isacson & Mellander (red), 1997).

I vår tidigare forskning (se t.ex. Blom & Braunerhielm, 2011) om utvecklingen i gränsområdet tycker vi oss se att norska arbetsgivare har ersatt den roll "bruket" hade i brukskommunen tidigare. Huruvida det är positivt eller inte, är dock en fråga för framtiden. Det vi kan säga idag är att tidigare forskning visat att arbetsmarknaden i gränsområdet är ensidig och sårbar samtidigt som den präglas av traditionella yrkesval vad gäller kön (Ørbeck & Braunerhielm (red), 2013:67). Arbetskraftsmobiliteten är också, vilket nämns ovan, «enkelriktad» i sin form och lockar främst svenskar att söka jobb i Norge, men inte tvärtom. Den tidigare forskningen visar att det pågår en regionförstoring inom länderna, såväl som över riksgränsen (Olsson, Hauge & Ericsson, 2012). Medborgarna i gränsregionen arbetspendlar längre och längre sträckor. Närheten till Norge har således betydelse.

I detta kapitel skall vi fokusera på närheten till Norge och på värmlänningarnas syn på denna närhet till broderlandet. I relation till detta analyserar vi hur med-

borgarna upplever sin boendemiljö, service på orten och allmänt sett hur bra de tycker att det är att bo där de bor. Vi ställer oss frågan hur nöjda medborgarna är med livet och relaterar det till landsbygdsperspektiv kontra stad. I kapitlet gör vi jämförelser mellan medborgarna i Värmland och boende i västra Värmland, det vill säga gränskommunerna Årjäng, Torsby, Eda och Arvika. Syftet med det är att jämföra de olika medborgargrupperna, alltså boende i gränsregionen kontra boende i övriga kommuner i Värmland, mot en tydlig strategi mot Norge. Frågan är om, och i så fall hur, Norge har betydelse för värmlänningarna?

Tidigare Norge-studier

Som bakgrund till vårt fokus i detta kapitel lutar vi oss mot tidigare forskning kring gränsöverskridande rörlighet, mobilitet över gränsen, arbetspendling och Norges betydelse för tillväxten i Värmland. Vi använder huvudsakligen ett Interreg-projekt, GRESS, Att Göra Regionala Skillnader till Styrka, som genomfördes under åren 2009-2013, som referens till vårt kapitel (samt Ørbeck & Braunerhielm (red), 2013:67). Ett viktigt resultat från GRESS-projektet var att gränsen mellan Norge och Sverige på båda sidor karaktäriseras av ett tillstånd av «permanent mobilitet» vilket inkluderar både möjligheter och utmaningar i utvecklingen av sysselsättning och kompetensförsörjning. Positiva effekter av mobiliteten som ofta lyfts fram, och som även forskningen visar, inkluderar skapandet av större arbetsmarknadsregioner, fler arbetstillfällen och bättre tillgång på arbetskraft. Men arbetskraftens mobilitet kan samtidigt skapa utmaningar i form av «brain-drain» (till exempel svensk arbetskraft som väljer arbete i Norge istället på grund av bättre löne- eller arbetsvillkor) och låg utbildningsnivå i gränskommunerna.

Gränskommunernas förutsättningar

Relationerna mellan Sverige och Norge går långt tillbaka i tiden. Länderna har inte bara varit "grannar" utan även en union. Den senaste unionsupplösningen skedde så sent som 1905. Norge och Sverige har en lång historia av migrationsströmmar över gränsen, ofta kopplat till den ojämlika ekonomiska situationen i de två länderna. Flödet av arbetssökande svenskar till Norge finns dokumenterad tillbaka till 1700-talet och 1762 var det till exempel 139 värmlänningar som fick ett särskilt pass för att arbeta i Norge (Olausson, 2005). Arbetskraftsutvandringen från Sverige till Norge ökade kraftigt under unionsperioden och totalt emigrerade 66000 svenskar till Norge under perioden 1985-1910, varav 17000 värmlänningar (Ørbeck & Gløtvold-Solbu, 2012).

Perioden från 1970 till och med lågkonjunkturen i slutet av 1980-talet var mycket stabil och migrationsströmmarna mellan Norge och Sverige var balanserad, ± 2000 årligen i varje riktning. Samma bild gällde för 1950-talet och 1960-talet. De sista 20 åren har dock präglats av större variationer i både omfattning och riktning för

flyttströmmarna. Den riktigt stora utvandringen från Norge till Sverige under den senaste 100-årsperioden skedde 1989 och 1990. Den drevs fram av bankkris, rekordhöga räntor och stigande arbetslöshet i Norge. Så småningom kom samma ekonomiska problem till Sverige, medan Norge fick ett ekonomiskt uppsving och invandringsflödet blev det omvända. 1997-1999 flyttade fler svenskar till Norge än någon gång sedan 1920-talet. Efter 2005 har det dock varit en ökande nettoinvandring från Sverige till Norge (Ørbeck & Gløtvold-Solbu, 2012).

Förvärvsfrekvensen för regionen är låg. De låga talen beror enligt Ørbeck och Braunerhielm (2013) på hög pendling till Norge, vilket inte hanteras i svensk statistik. Gränspendlare ingår i befolkningsstatistiken för invånare mellan 20-64 år men ej i svensk registrerad arbetsmarknadsstatistik. I verkligheten har alltså gränskommuneran på den svenska sidan en högre förvärvsfrekvens än vad svensk statistik visar, och den ligger även högre än både EU:s och Sveriges målsättning (75 procent respektive 80 procent av befolkningen 20-64 år ska vara sysselsatta) (Ørbeck & Braunerhielm, 2013).

Allt oftare kan vi se hur regioner på olika sätt försöker möta strukturella problem genom att fokusera på varuhandel under rubriceringen turism/shoppingturism och upplevelser. Ett antal olika regioner, företrädesvis gränsregioner, profilerar sig allt tydligare på att skapa en attraktion genom att erbjuda ett brett utbud av handel. Haparanda, Strömstad, Töcksfors och Charlottenberg är tydliga exempel på denna nya shoppingturismrelaterade verksamhet (Blom & Braunerhielm, 2011). Det finns dock en problematik inbyggd i denna form av näringsutveckling. Den problematik som många så kallade bruksorter upplevt under de senaste decennierna riskerar att uppstå på nytt, men nu istället med koppling till handel istället för industri. Många, ofta mindre regioner, har inte sällan gått från en ensidig näringsverksamhet till annan, med liknande problem inbyggda.

I de värmländska gränskommunerna Årjäng och Eda har stora investeringar gjorts inom gränshandeln. Den norska intressenten Olav Thon Gruppen (OTG) är Norges ledande aktör inom handelscentrum och har ägarintressen i en mängd handelscentrum och hotell (www.olavthon.no). I både Eda och Årjängs kommuner har stora köpcenter etablerats i gränsorterna Charlottenberg respektive Töcksfors, som i sin tur attraherat andra aktörer inom främst handel, men också inom besöksnäringen. Köpcentrum i Töcksfors öppnade 2005 och köpcentrum i Charlottenberg öppnade 2006. Projektering för ytterligare investeringar pågår. Uthålligheten i denna gränshandel är svår att överblicka. Närheten till Norge, skillnader i köpkraft och prisnivåer är avgörande faktorer för framgång. Det finns ett starkt beroende av den norska köpkraften då majoriteten av besökarna idag är från Norge.

Etableringen av köpcentra i gränsregionen har skapat nya arbetstillfällen för en region som drabbats av arbetslöshetsproblem. De positiva och eventuellt negativa effekterna måste dock relateras till en samhällskontext och till medborgarnas livsform. En negativ effekt kan vara att möjligheten att få ett arbete i närregionen samtidigt inneburit att traditionen att inte skaffa sig en högre utbildning stärkts

åter igen. Gränsregionen präglas av att vara en region som bebos av medborgare med relativt låg utbildningsnivå.

Tabell 1 *Utbildningsnivån för medborgare i gränskommuner respektive övriga kommuner (procent)*

	Låg	Medellåg	Medelhög	Hög	Summa	(n)
<i>Gränskommuner</i>						
Kvinnor	33	31	18	18	100	135
Män	24	44	19	13	100	138
<i>Övriga kommuner</i>						
Kvinnor	17	32	20	31	100	577
Män	20	38	22	20	100	536

Kommentar: Frågan lyder: "Vilken skolutbildning har du?" Gränskommuner n=273 och övriga kommuner n=1113. Gränskommuner utgörs av Eda, Arvika, Torsby och Årjäng. Svarsalternativet "låg utbildningsnivå" innebär max grundskola eller motsvarande. "Medellåg utbildningsnivå" = max gymnasium, folkhögskola el. motsvarande. "Medelhög utbildningsnivå" = eftergymnasial utbildning, men ej examen från högskola/universitet. "Hög utbildningsnivå" = examen från högskola/universitet. Procentbasen utgörs av dem som svarat på frågan eller del av frågan.

I tabell 1 visas utbildningsnivån bland boende i gränskommuner, det vill säga de fyra angivna ovan, respektive övriga kommuner i Värmland. Som tabellen visar är andelen med hög utbildning i Värmland inte hög generellt. Bland boende i övriga kommuner har 31 procent av kvinnorna hög utbildning och av män enbart 20 procent. Bland boende i gränskommuner är andelen ännu lägre. Här har enbart 18 procent av kvinnorna hög utbildning och bland männen enbart 13 procent.

Den låga utbildningsnivån i specifikt gränskommunerna påverkar människors olika intentioner i livet, hur de vill leva och forma sina liv, vilka möjligheter som ges i den region man är boende i och hur de boende ser på regionens framtida utveckling. Centralt i detta fall är också om närheten till Norge har betydelse.

När vi beskriver gränskommuner i följande text har vi två definitioner av gränskommuner som vi rör oss med. I vissa fall är det de värmländska gränskommunerna Årjäng, Eda, och Torsby vi avser. Det är dessa kommuner vi studerat tidigare (Olsson, Hauge & Ericsson (red), 2012). Eftersom Arvika också gränsar till Norge rör vi oss med ytterligare en definition av gränskommuner där även Arvika ingår. Försättningsvis syftar vi i texten på Arvika, Eda, Torsby och Årjäng när vi anger gränskommuner, om vi inte anger något annat.

Värmlänningarna är generellt nöjda där de bor

I enkäten ställdes frågor om hur de svarande i det stora hela är nöjda med det liv de lever, hur bra de tycker att det är att bo där de bor och hur de upplever olika miljöer på den ort de bor. På frågan om hur nöjda de svarande är med det liv de lever skiljer

det sig inte nämnvärt mellan dem som bor i de värmländska gränskommunerna Årjäng, Eda, Arvika och Torsby och de boende i övriga värmländska kommuner.

Av det totala antalet svarande har 283 personer, det vill säga 20 procent angett att de bor i någon av Värmlands gränskommuner. Övriga 1137 svarande motsvarar 80 procent av de svarande och bor i övriga kommuner i regionen. Bland de boende i gränskommunerna har totalt 88 procent svarat att de är mycket nöjda eller ganska nöjda med det liv de lever. Bland övriga kommuner i Värmland har 91 procent av svarande angett att de är mycket nöjda eller ganska nöjda med det liv de lever. Av de boende i gränskommunerna har 9 procent respektive 7 procent av boende i övriga kommuner i länet angett att de inte är särskild nöjda eller inte nöjda alls med det liv de lever.

När det gäller frågan om hur bra medborgarna tycker att det är att bo i Sverige, Värmland, den kommun där de bor respektive det område inom kommunen de bor i är inte skillnaden mellan boende i gränskommuner och övriga kommuner i länet nämnvärd (se tabell 2). Lite anmärkningsvärt är att alla som svarat har en högre positiv svarsfrekvens på frågan om vad de tycker om att bo i Sverige än övriga svarsalternativ. Generellt sett skiljer sig inte svaren mellan boende i gränskommunerna kontra boende i övriga kommuner.

Tabell 2 *Åsikter om hur bra medborgarna tycker det är att bo i olika geografiska områden (procent)*

	Mycket dåligt	Ganska dåligt	Varken bra eller dåligt	Ganska bra	Mycket bra
<i>Sverige</i>					
Gränskommuner	1	1	6	11	81
Övriga kommuner	0	1	4	12	83
<i>Värmland</i>					
Gränskommuner	1	1	6	14	78
Övriga kommuner	1	0	5	16	78
<i>Kommun</i>					
Gränskommuner	2	1	9	20	68
Övriga kommuner	0	2	8	20	70
<i>Område inom kommun</i>					
Gränskommun	1	1	9	17	72
Övriga kommuner	2	1	6	13	78

Kommentar: Frågan lyder: "Allmänt sett, hur bra tycker du det är att bo i Sverige, Värmland, Den kommun där du bor samt Det område inom kommunen där du bor?" Svarsalternativen var från -5 ("mycket dåligt") till -1, 0 ("varken bra eller dåligt"), vidare från +1 till +5 ("mycket bra"). "Mycket dåligt": -5 - -4, "Dåligt" -3 - -2, "Varken bra eller dåligt": -1 - +1, "Bra" +2 - +3 och "Mycket bra" +4 - +5. Svarsfrekvens 97,3 procent av boende i gränskommuner och 98,3 procent från övriga kommuner.

Vikten av trygghet, samhörighet och bra boendemiljö

I undersökningen ställdes även en fråga om hur de svarande upplever olika typer av företeelser på den ort där de bor (se tabell 3). De fick exempelvis svara på åsikter om boendemiljö, trygghet, samhörighet med andra och möjlighet till arbete. Nedan redogörs för medborgarnas syn på boendemiljö, trygghet, samhörighet och företagsklimat uppdelat på boende i gränskommuner respektive övriga kommuner i Värmland. Det tabellerna visar är att upplevelsen av boendemiljö och trygghet inte skiljer sig beroende på geografiskt område. Andelen svarande som uttryckt att boendemiljö är mycket bra eller ganska bra är mycket hög, det vill säga 93 procent av boende i gränskommuner respektive 92 procent bland boende i övriga kommuner.

Tabell 3 Medborgarnas upplevelse av olika företeelser på den ort där de bor (procent)

	Mycket/ Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska/ Mycket dåligt	Ingen uppfattning
Upplevelsen av boendemiljön på medborgarnas boendeort				
Gränskommuner	93	5	1	1
Övriga kommuner	92	6	2	0
Upplevelsen av trygghet på medborgarnas boendeort				
Gränskommuner	91	6	2	1
Övriga kommuner	87	8	4	1
Upplevelsen av samhörighet på medborgarnas boendeort				
Gränskommuner	75	18	5	2
Övriga kommuner	71	23	4	2
Upplevelsen av företagsklimat på medborgarnas boendeort				
Gränskommuner	32	30	17	21
Övriga kommuner	36	28	13	23

Kommentar: Frågan lyder: "Hur upplever du följande på den ort där du bor?" Svarsalternativen på frågorna om upplevelsen av boendeorten var "mycket bra", "ganska bra", "varken bra eller dåligt", "ganska dåligt", "mycket dåligt" samt "ingen uppfattning". I tabellen ovan har svaren för "mycket bra" och "ganska bra", respektive svaren för "ganska dåligt" och "mycket dåligt" räknats samman.

När det gäller trygghet är andelen som tycker att det är mycket bra eller ganska bra bland boende i gränskommuner 91 procent och i övriga kommuner 87 procent. Närheten till Norge spelar således ingen roll när det gäller den här typen av företeelse på boendeorten. Samhörigheten på den ort där medborgarna bor skiljer sig inte heller bland boende i gränskommuner respektive boende i övriga kommuner. Det

som skiljer medborgarnas syn på boendemiljö och trygghet på boendeorten med samhörighet på boendeorten är att det är fler medborgare som angett varken bra eller dåligt, 18 procent i gränskommuner och 23 procent bland boende i övriga kommuner. När det gäller företagsklimatet skiljer sig svaren markant från tidigare svar, det vill säga tidigare frågor om företagsklimatet på boendeorten. Enbart en knapp tredjedel bland andelen boende i gränskommuner anser att företagsklimatet är mycket bra eller ganska bra på den ort där de bor medan en dryg tredjedel bland boende i övriga kommuner tycker att det är mycket bra eller ganska bra. Det är också en relativt hög andel som anser att företagsklimatet är ganska eller mycket dåligt. 17 procent bland andelen svarande i gränskommunerna respektive 13 procent bland svarande i övriga kommuner anser att företagsklimatet är ganska eller mycket dåligt. Det här visar att medborgarna generellt i länet är nöjda med sin boendemiljö och anser den vara trygg men förutsättningarna för arbete, eller snarare företagsklimatet är sämre.

Åsikten kring möjligheten till arbete bland medborgarna stämmer ganska väl överens med åsikten om företagsklimatet på den ort där medborgarna bor. Nedan redogörs för åsikter kring möjligheten till arbete bland boende i gränskommuner respektive övriga kommuner i relation till utbildningsnivå och kön (tabell 4).

Det tabellen (tabell 4) visar är att kvinnor boende i gränskommuner anser att upplevelsen av möjligheten till arbete på den ort där de bor minskar vid hög utbildningsnivå. Kvinnliga medborgare med hög utbildningsnivå, boende i övriga kommuner, anser att möjligheten till arbete är bra eller ganska bra. Andelen män med högre utbildning som anser att möjligheten till arbete är mycket bra eller ganska bra, är nästan dubbelt så hög bland boende i övriga kommuner jämfört med boende i gränskommuner. Skillnaden i upplevelsen av möjligheten till arbete bland medborgare som svarat ganska dålig eller mycket dålig skiljer sig ej markant åt för boende i gränskommuner eller övriga kommuner.

Gränskommunerna karaktäriseras av att vara glesbygdskommuner, vilket även flera av kommunerna inom avgränsningen övriga kommuner gör. Dock är samtliga kommuner inom avgränsningen gränskommuner del av glesbygdsregion varför svaren blir karaktäristiska för en glesbygdsregion. Tydligt är att skillnaden är mest markant för medborgare med hög utbildningsnivå jämfört med medborgare med lägre utbildning. I anknytning till detta vore det intressant att också se på vilken utbildning Norge-pendlarna har. Intressant vore att fördjupa sig i om det är de högre utbildade kvinnorna som arbetspendlar till Norge exempelvis. I denna undersökning är tyvärr antalet svarande som gränspendlar allt för få för att kunna uttala sig om detta. Av de som angett att de gränspendlar (n=20) har en person angett högre utbildning, och det är en kvinna. Av dem som gränspendlar är 16 män och 4 kvinnor.

Tabell 4 Upplevelsen av möjlighet till arbete på boendeort i relation till utbildningsnivå för kvinnor respektive män (procent)

	Övriga kommuner	Mycket/ Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska/ Mycket dåligt	Ingen uppfattning
KVINNOR					
Gränskommuner	Låg	13	20	47	20
	Medellåg	23	23	47	7
	Medelhög	30	4	56	10
	Hög	9	30	52	9
Övriga kommuner	Låg	9	16	41	34
	Medellåg	10	15	54	21
	Medelhög	11	20	47	22
	Hög	25	25	36	14
MÄN					
Gränskommuner	Låg	16	25	40	19
	Medellåg	22	15	58	5
	Medelhög	20	16	60	4
	Hög	17	28	50	5
Övriga kommuner	Låg	14	28	44	14
	Medellåg	18	27	47	8
	Medelhög	24	14	49	13
	Hög	31	29	30	10

Kommentar: Frågan lyder: "Hur upplever du följande på den ort där du bor?" Gränskommuner n=283 och Övriga kommuner n=1137. Svarsalternativen på frågorna om upplevelsen av boendeorten var "mycket bra", "ganska bra", "varken bra eller dåligt", "ganska dåligt", "mycket dåligt" samt "ingen uppfattning". I tabellen ovan har svaren för "mycket bra" och "ganska bra", respektive svaren för "ganska dåligt" och "mycket dåligt" räknats samman.

Intresset för förslag i den politiska debatten

I enkäten fick de svarande ange sin åsikt genom att svara på frågor om ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten.⁶ Här var ett svarsalternativ åsikten om att öka det ekonomiska stödet till glesbygden. Bland de boende i gränskommunerna anger 84 procent att de stödjer förslaget om att öka det ekonomiska anslaget till glesbygden. Bland övriga medborgare, det vill säga i övriga kommuner i regionen, anger tre fjärdedelar att det är ett mycket bra respektive ganska bra förslag. Enbart 3 procent av de boende i övriga kommuner i Värmland anser att förslaget är ganska dåligt eller mycket dåligt och knappt 2 procent bland medborgarna i gränskommunerna. Gränskommunerna utgör en glesbygdregion så om skillnaden i svaren har att göra med närheten till Norge eller det faktum att det är glesbygd går ej att uttala sig om.

På frågan om hur viktigt det är att känna till större nyheter i Osloområdet, är det inga större skillnader mellan svaranden i gränskommunerna jämfört med svaranden

i resten av Värmland.⁷ Vad gäller intresset för vad som händer i Karlstadsområdet är det däremot mycket lägre för dem som bor i gränskommuner jämfört med svaranden i övriga Värmland, medan det är tvärt om vad gäller intresset för det som händer och sker i Västra Värmland. Norra Värmland är lika ointressant för dem i gränskommunerna som i övriga Värmland medan Östra Värmland är av mer intresse för övriga Värmlänningar än för gränskommuninvånare. Storstäderna Göteborg och Stockholm är av mindre intresse för gränskommuninvånare i jämförelse med övriga svaranden, men skillnaderna är inte så stora. Det som är mest intressant att följa för gränskommuninvånare är vad som sker in Västvärmland, medan övriga svaranden är mest intresserade av att följa med i det som händer och sker i Karlstadsområdet.

Känsla av tillhörighet

Intresset för vad som händer och sker i ett visst område har också med känsla av tillhörighet och känslan av att känna sig hemma på en viss plats, att göra. De som bor i gränskommunerna känner sig mer hemma i Norge än övriga, men de liksom övriga känner sig mest hemma i den ort där de bor.⁸ Av dem som svarat från gränskommunerna är det Torsbyborna som känner sig minst hemma i Norge. Vad gäller Eda-, Årjängs- och Arvikabor är det ingen större skillnad. Närheten till Norge påverkar förmodligen känslan av att känna sig hemma i Norge. De som bor nära gränsen är inte lika främmande för grannlandet som dem som bor längre in i Värmland. Torsbyborna verkar, även om de känner sig mindre hemma i Norge jämfört med övriga gränskommuners invånare, ändå känna sig mer hemma där jämfört med övriga värmlänningar. I en tidigare studie (Olsson, Hauge & Ericsson, 2012) har vi frågat efter värmlänningarnas sociala relationer i form av vänner, släkt och liknande i Norge. Där kunde vi konstatera att invånare i gränskommunerna (Årjäng, Eda och Torsby) i hög utsträckning har släktingar i Norge jämfört med invånare i övriga Värmland.

Värmlänningarnas tankar om närheten till Norge

I den senaste medborgarundersökningen som genomfördes 2014 infördes två frågor specifikt om närheten till Norge: *Vad tycker du är det mest positiva med närheten till Norge?*, respektive *vad tycker du är det mest negativa med närheten till Norge?* Denna fråga (fråga 73) har inte ställts i tidigare medborgarundersökningar vare sig i Värmland, Västra Götaland eller nationellt. Frågorna är öppna frågor utan svarsalternativ och således kvalitativa till sin natur.

Totalt har 1420 personer svarat på medborgarundersökningen 2014. Av dessa 1420 personer besvarade 290 personer ingen del av fråga 73, det vill säga de besvarade vare sig frågan om vad som var det mest positiva eller det mest negativa med närheten till Norge. Detta bortfall uppgår till 20 procent av det totala antalet svaranden på undersökningen.

Vad gäller svarsfrekvensen för båda frågorna så har en större andel svarat enbart på vad som är positivt med närheten till Norge, men valt att inte svara på frågan om vad som är negativt. Den finns inga större skillnader mellan könen avseende svarsfrekvens eller internt bortfall. Den största gruppen som inte besvarat någon av de två frågorna finns i åldersgruppen 50-75 år. De som inte besvarat positiv-frågan är 50-85 år. Alla yngre har besvarat denna fråga. De som inte besvarat negativ-frågan finns i alla åldersgrupper.

Bortfallet på positiv-frågan ser något annorlunda ut. Vi har fortfarande 20 procent som inte svarat på någon av våra två frågor, men det bortfall som gäller enbart positiv-frågan uppgår bara till 0,6 procent (vilket är 8 personer).

Vad har då värmlänningarna att säga om närheten till Norge? Nedan ska vi se på några återkommande teman i värmlänningarnas svar på frågorna.

Det mest positiva med närheten till Norge

Analysen av de öppna svaren som lett till nedanstående teman har genomförts som traditionell kvalitativ tematisk analys.⁹ De teman som framkommit kodades sedan i SPSS för att ge en möjlighet att göra vissa korskorningar mot andra variabler. Den kodning som gjordes innebar att alla svar gavs tillhörighet till ett tema, till exempel så kodades alla svar som handlade om arbetsmöjligheter, pendling etcetera med en siffra, alla svar som handlade om gränshandel med en annan siffra, svar som handlade om natur, släkt respektive turism kodades också med en egen siffra. Även svar av typen vet ej kodades, samt ej svar kodades också. Även en kategori Övrigt fick en siffra, eftersom inte alla svar kunde inordnas under de större teman som identifierats. Vid kodningen enligt ovan gjordes bedömningen att de svar som innehöll flera teman, skulle kodas enligt det tema som var mest framträdande i det som skrivits. Det var således nödvändigt att göra en tolkning av vissa svar, på samma sätt som tolkning måste göras vid kodning av till exempel kvalitativa intervjuer där det som sägs måste tolkas för att renodla teman och fenomen.

Återkommande teman vad gäller det positiva med närheten till Norge är den norska arbetsmarknaden, gränshandeln, turismen, den geografiska närheten till Norge samt likheten mellan Sverige och Norge kulturellt och språkmässigt. Dessa teman kan vidare ordnas i två huvudgrupper, ekonomiskt orienterade svar samt kulturellt och socialt orienterade svar. Nedan redovisar vi dock temana var för sig för att sedan återkomma till ekonomi och kultur i vår slutdiskussion. Vi har vidare tittat på skillnader mellan dem som bor i gränskommuner och andra kommuner samt om det finns några köns- och åldersskillnader i svaren.

Jobben i Norge samt gränshandeln

Kommentarer om att det är positivt att det finns arbetstillfällen för svenskar i Norge är den mest förekommande synpunkten om vad som är mest positivt med närheten till Norge. De kommentarer som framförts angående arbetsmarknaden

handlar huvudsakligen om att svenskar kan få jobb i Norge, i synnerhet påpekas att ungdomar får jobb där och att det är särskilt positivt, "Lätt att få arbete för unga" är en kommentar som är vanlig ("Affärer över gränserna, Norska jobb för svenska ungdomar" är också ett talande citat). Vidare anges också lönen i Norge som speciellt positiv. Andra exempel på vad som beskrivs är att det är bättre arbetstider, bättre villkor och bättre arbetsmiljö. Bland de respondenter som själva uppger sig arbetspendla till Norge (enbart 20 personer), är det just möjligheten att få ett arbete som omnämns av flest svarande som det mest positiva, sedan kommer den högre lönen och till sist arbetstiderna. Eftersom gruppen arbetspendlare till Norge är så få ska vi dock inte dra förhastade slutsatser av deras svar. Däremot är det intressant att så många av dem som svarat på frågan anser att möjligheten att få jobb i Norge är det mest positiva med närheten till Norge, sam tidigt som det är så få av dem som svarat som faktiskt jobbar i Norge.

Det som tidigare beforskats och som kan vara intressant att titta extra på även här, är skäl till gränsarbetspendling. En respondent som skrivit en lång kommentar beskriver att, "Möjligheten att jobba i Norge & bo kvar i Värmland. En nödvändighet för att många ska kunna bo kvar i norra Värmland." (Denna respondent bor i Karlstad). En annan respondent skriver, "Har själv jobbat i Norge de sista 15 år så det är positivt". De 20 Norgependlare som deltagit i undersökningen svarar när det gäller skäl till att pendla, att det viktigaste skälet till Norgependlingen är den högre lönen, därefter kommer att de vill bo kvar på hemorten, och som det tredje viktigaste skälet anges möjligheten att ha ett intressantare arbete jämfört med om man skulle arbeta på hemorten. Först därefter kommer skälet att det inte finns arbete på hemorten (För vidare diskussion om arbetspendling, se kapitel i denna volym.) Det vi kan konstatera här är att de Norgependlare som deltagit i vår undersökning anser att det viktigaste skälet till deras egen arbetspendling är den högre lönen, men det mest positiva med närheten till Norge är ändå att det finns arbetstillfällen där. Vi kan dessutom anta, med hjälp av svaren på frågan om skälen till att pendla, att det är viktigt att kunna bo kvar på hemorten.

En annan vanlig kommentar om det positiva med närheten till Norge behandlar synpunkter på gränshandeln. Den beskrivs som positiv utifrån att det skapas arbetstillfällen i Sverige, att det kommer in "norskt kapital" till Sverige, och att det är särskilt positivt för gränskommunerna. Här finns till exempel kommentarer som att "vi har fått ett gigantiskt utbud av varor" och "vi har fått bättre butiker", kommentarer som lämnats av respondenter boende i närheten av gränsen (gränskommuner). Gränshandeln generar också turism utöver shoppingturismen, en respondent skriver "...norrmännen har upptäckt Värmland, natur, handel etcetera.". Ett citat som kombinerar båda temana och som också sammanfattar det många respondenter uttrycker är "många svenskar arbetar i Norge och norrmännen handlar hos oss, vilket är positivt för båda ..."

Naturen, kulturen och släkten

Norges vackra natur och släktskapet med det norska folket är också återkommande teman. Fjällen och fjordarna, samt möjligheten till att turista i vackra omgivningar i Norge omnämns, även om några respondenter också påpekar att Norge är ett dyrt land. De trevliga norrmännen och likheten mellan länderna är viktiga positiva aspekter, "mest positivt att de känns som oss" skriver till exempel en respondent, och den geografiska närheten, "det går snabbt att åka dit" poängteras av en annan. Att en respondent kort och gott skriver "min fru" som det som är det mest positiva med närheten till Norge får representera en viktig aspekt i släkt- och närhetstemat, nämligen att det också är vanligt med giftermål över gränsen och då också att man har biologiska släktingar på andra sidan riksgränsen. Flera respondenter nämner barnbarn, systrar och andra släktingar som viktiga skäl att besöka Norge, och även som skäl till att tycka om Norge och norrmännen.

Annat som är positivt är närheten till en storstad, Oslo, och närheten till en internationell flygplats, "Nära till en storstad (Oslo) och internationell flygplats", skriver till exempel en respondent. Kultur- och nöjesmöjligheter i Oslo omnämns också. Det finns också kommentarer som är mer specifika vad gäller vad som är bra i Norge, tomatost till exempel. Den finns inte i Sverige. Respondenter som är inflyttade från Norge påpekar också i ett par fall att de saknar vissa matvaror här, som de åker till Norge för att köpa. Svenska respondenter poängterar utöver tomatosten de norska skaldjuren, som särskilt viktiga norska delikatesser, "Räkor och tomatost ☺" skriver till exempel en respondent.

Några mer udda synpunkter som lämnats kan också vara av intresse. En respondent skriver att "hög lön för lite arbete" är det mest positiva med närheten till Norge, och en annan har "ingen åsikt om det eftersom jag inte har bil".

Ålder och utbildning påverkar förmodligen hur man svarar på frågorna. När vi studerar hur olika åldersgrupper svarat kan vi se att de yngsta är mer benägna att peka på arbetsmarknaden som positiv med närheten till Norge jämfört med de äldre, medan naturen är något viktigare för de äldre. Vad gäller övriga teman som gränshandel, turism och släkten är skillnaderna mellan åldersgrupper liten.

Vad gäller utbildning så är det de med låg utbildning som svarar att det inte finns något positivt med närheten till Norge. De är också de som i störst utsträckning svarar att de inte har någon uppfattning i frågan, samt inte besvarat frågan alls. Gruppen med låg utbildning har också i mindre utsträckning än grupperna med medellåg, medelhög, eller hög utbildning angett arbetsmarknaden och gränshandeln som viktig med närheten till Norge. Naturen är i stort sett lika viktig för alla, även släkt. De med lägst utbildning har i större utsträckning än övriga gett mer "udda svar", det vill säga svar som kodats som "övrigt" eftersom de inte passar in i några av de större teman som bildats i analysen.

Exempel på sådana kommentarer är "bra på affärer", "Vissa matvaror billigare. Många norrmän på besök", "Bra grannsämja", "Närheten", "Folket", "Att dom är rikare", "Norska folket är enkla o positiva", "Blöjor, Vänligheten", "olja", "kapital-

stark granne", "helt OK", "En trevlig veterinär i Flisa", "Känner mig hemma i både länderna" och "Bra". I övrigt-kategorin ingår flera kommentarer som handlar om just närhet och grannsamja. Detta skulle kunna koda för sig som en egen kategori, som eventuellt skulle kunna inordnas under kategorin "släktskap".

Negativt med närheten till Norge

De teman som växer fram när vi studerar åsikterna om det som uppfattas som negativt med närheten till Norge matchar det som ansågs positivt ganska väl. Det är alltså samma teman som tidigare som kommer igen. Det visar sig att det som är positivt även har negativa sidor. Det finns dock ett förhållandevis stort antal respondenter som svarat att det inte finns något negativt med närheten till Norge.

Nackdelar med arbetspendling till Norge och gränshandel

Sverige blir av med betydelsefull arbetskraft, det bidrar till så kallad brain-drain för svensk del, "flykten av utbildad personal som skulle behövas här" skriver till exempel en respondent. Det är särskilt yrkesgrupper inom sjukvården som omnämns, det blir brist på sjuksköterskor och läkare i Sverige, "stor brist bland annat på sjuksköterskor i Västsverige ..." och "... tar arbetskraft från Sverige, specialist vårdpersonal", är några kommentarer. Även att unga åker till Norge för att jobba har negativa sidor, "ungdomarna flyttar från småsamhällena", skriver en respondent, en annan ser möjliga inläsningseffekter som en följd, "det finns viss risk att unga fastnar i enkla men välbetalda jobb i Norge" skriver en kvinnlig respondent. Att allt är så mycket dyrare i Norge än i Sverige är nästa stora negativa tema, vilket också innefattar kommentarer om att "Dom driver upp prisbilden i Sverige" och om "Höjda bostadspriser i vissa områden där normmännen vill köpa hus". Just upplevelsen av att priserna på både åretruntbostäder och sommarhus trissas upp på grund av normmännens intresse för husköp i Sverige är en vanlig åsikt bland respondenterna. Det finns vidare respondenter som kommenterar att både arbetspendling och gränshandel kan vara problematiska av mer specifika skäl. Problem med beskattning av gränspendlare tas upp, och problem med koncentrationen av gränshandeln genom de köpcentra som byggts vid gränsen likaså. Att vissa arbetspendlare inte betalar skatt i sina hemkommuner nämns, liksom att det kan bli problem för gränspendlare vid sjukdom etcetera. Vad gäller köpcentra så kommenteras att dessa "dödar stadscentrum" och att de enbart är till för de norska kunderna, "baksidan av ovan nämnda positiva sak är allt är anpassat till normmännen som förväntas komma hit och spendera. Till exempel är det svårt att kunna gå ut och köpa en bok på orten. Däremot finns en bokaffär med enbart böcker på norska. Det känns knepigt eftersom vi fortfarande befinner oss i Sverige." Här finns alltså både positiva och negativa åsikter om samma fenomen.

Vad gäller negativa aspekter av så väl arbetsmöjligheter i Norge som gränshandel på svensk sida, finns dock tendenser till geografiska skillnader. Respondenterna

i Årjäng och Eda tar till exempel inte upp negativa aspekter av möjligheten att arbeta i Norge, däremot tas negativa aspekter av gränshandeln upp. Torsbybor som besvarat frågan gör tvärtom, de tar inte upp negativa aspekter av gränshandeln. Inte heller respondenter som bor i Hammarö, Grums, Sunne, Filipstad, Säffle och Hagfors nämner gränshandeln som något negativt. Karlstadbor liksom Arvikabor tar däremot i flertal fall upp det negativa med gränshandeln. Några av de negativa aspekter som nämns är att shoppingcenter byggs enbart för den norska gränshandeln, att det driver upp priserna på den svenska sidan, att mindre butiker slås ut och att stadscentrum "dödas". Det kan mycket väl vara så att lokal befolkning i vissa kommuner ser med negativa ögon på den utbyggda gränshandeln, vilket vi varit inne på tidigare (se även Blom & Braunerhielm, 2011), på grund av att handeln blir allt för "norgeanpassad". Kommentarer som "Gränshandeln som slår ut alla små affärer. Slitage på vägar" respektive "högre priser på grund av de har högre löner", samt den långa kommentaren om bokhandeln med de norska böckerna, kan tyda på det.

Angående negativa kommentarer till arbetspendling över gränsen och möjligheten att arbeta i Norge finns det en övervikt för kopplingen till att Värmland förlorar vårdpersonal, till exempel sjuksköterskor, som väljer att arbeta i Norge. Respondenter från Forshaga anger detta som negativt i inte mindre än 7 fall. Exempel på kommentarer är "Tar arbetskraft från Sverige --> specialist vårdpersonal" och "Sjuksköterskor/barnmorskor arbetar i Norge istället för på sjukhuset i Karlstad". Att vårdpersonal försvinner tas upp av respondenter i stort sett alla kommuner där någon respondent svarat att möjligheten till arbete ha negativa följder. Åsikten att Värmland dräneras på vårdpersonal tycks alltså vara förhållandevis utbredd. Enstaka respondenter nämner också skol- och förskolepersonal i sammanhanget. Det tycks också finnas en ganska utbredd uppfattning om att det är den högre lönen i Norge som lockar till sig svensk arbetskraft. Det är också ett huvudmotiv hos dem som själva gränspendlar (Olsson & Gottfridsson 2011; Gottfridsson 2012).

Vi är inte så lika varandra som vi tror!

Det förekommer missnöje med normmännens beteende i Sverige. Det kan handla om allt från hur de betar sig i trafiken, att det förekommer smuggling och "gränskriminalitet", till inflyttning av pensionärer i behov av vård och "socialfall" med problem av olika slag. De många kommentarerna om just smuggling är något förvånande, men det tycks vara en inte alltför ovanlig uppfattning att smuggling är ett problem. En viss typ av migration från Norge till Sverige kommenteras. Dessa kommentarer är inte så många men de som förekommer menar att en viss typ av normmän flyttar till Sverige för att utnyttja de svenska systemen, "kommunen får hit norska medborgare som redan tidigare har problem i sitt hemland, problem som de tar med sig hit." "På västkanten t.ex i Årjängs kommun flyttar det in många människor med sociala problem på grund av de inte får stöd i Norge" samt "...

många äldre flyttar hit för att få bättre omvårdnad ...”(erfarenhetsmässigt) är att många äldre flyttar hit för att få bättre omvårdnad- hälso o sjukvård samt hemtjänst” är några av de kommentarer som getts.

EU, samarbete och politik

Några av de mer udda kommentarerna som kan nämnas är att Norge inte är med i EU, att vi inte samarbetar länderna emellan mer än vad vi gör, och att Värmland och Oslo ligger för långt från Stockholm för att det ska vara av intresse rikspolitiskt. ”Värmland är långt från Stockholm/politisk makt”, skriver en respondent. Här har respondenten en poäng. Från forskarhåll har det länge påpekats att det finns fel i svensk inkomststatistik på kommunnivå, där svenska gränskommuner med hög arbetspendling inte får tillgodoräkna sig alla invånares inkomster på grund av att många som gränspendlar beskattas i Norge. Detta leder i sin tur till att kommuner som Eda och Årjäng felaktigt pekas ut som kommuner med höga andelar ”fattiga barn”, bland annat i Röda Korsets regelbundna rapportering. Trots att detta påpekas vid varje tillfälle den felaktiga statistiken publiceras, rättas det inte till (Ørbeck & Braunerhielm (red), 2013).

När det gäller EU-medlemskapet så finns det även positiva åsikter om att Norge står utanför, det är enligt ett antal respondenter inte enbart negativt. Det finns också respondenter som anser att både Värmland och Sverige i stort borde samarbeta mer med Norge än vad som sker. En respondent skriver ”känner släktskap med norrmännen! Hade hoppats bilda pakt med dem”. En annan skriver att det ”Borde vara mera gränsöverskridande åtgärder o samarbete. Fungerar rätt bra ändå...”, en respondent poängterar att norrmännen är ”Ett skandinaviskt folk, som vi har en gemensam historia med”. I tidigare studier (Nilsson 2012, Oxford Research 2010, Wetterberg, 2010) har man sett att invånarna i de nordiska länderna har begränsad kunskap om det samarbete som finns mellan länderna, men att inställningen till samarbete var positiv, det borde till och med utökas.

De sociala relationerna – ambivalent kärlek till broderfolket!

Vi har tidigare beskrivit hur de sociala relationerna mellan lokalinvanare i gränskommunerna och norska gränshandelskunder utvecklats på senare år, troligen i takt med att både gränshandeln och norskt kapitals inflytande i gränskommunerna ökat. Det som framkom i våra tidigare studier (2011, 2012) var att relationerna mellan lokalinvanare och norska kunder kunde beskrivas som minst sagt ansträngda. De norska kunderna upplevdes som ohysade och lokalbefolkningen kände sig undanskuffade av både norrmännen och sina egna lokala politiker. Det var en vanlig åsikt att det norska kapitalet fått allt för stort inflytande, både ekonomiskt och politiskt. Det finns uttryck för sådana åsikter i de kommentarer vi fått i den här studien också, men inte många. Det fåtal kommentarer av den här typen är dessutom spridda geografiskt, även om de flesta kommentarerna kommer från

lokalinvånare i de två gränskommunerna Eda och Årjäng. Däremot förekommer desto fler kommentarer av typen "trevliga människor" om norrmännen och vad som är positivt med närheten till Norge.

Avslutande reflektioner

Vi har i detta kapitel intresserat oss för närheten till Norge och vilken betydelse den kan tänkas ha för värmlänningen i gemen. Vi har också undersökt hur värmlänningarna upplever sin boendemiljö, service på orten och allmänt hur bra de trivs där de bor. Vi har även tittat på åsikter om vissa politiska debattfrågor, exempelvis hur inställningen är till att öka det ekonomiska stödet till glesbygden, samt hur intressant det är att känna till vad som händer och sker i olika områden av Värmland, Sverige och Oslo-området i Norge. Vi tänker oss att det säger något om känsla av tillhörighet till ett område eller en plats. Vi har vidare undersökt ovanstående i två grupperingar, dels en grupp medborgare bestående av gränskommuninvånare, dels en grupp medborgare bestående av invånare i övriga Värmland. Vi ville se om det fanns skillnader och/eller likheter ur ett landsorts- och stadsperspektiv, men också skillnader och/eller likheter med tanke på Norgestrategins betydelse för Värmland och värmlänningarna.

Vi ser emellertid inga större skillnader mellan de två grupperna värmlänningar vad gäller ovanstående frågeställningar. Värmlänningarna trivs bra där de bor och är huvudsakligen nöjda med företeelser av olika slag på boendeorten. I de fall vi ser större skillnader mellan olika grupper har det med andra variabler än den geografiska tillhörigheten och boendeorten att göra, t.ex. finns det vissa skillnader i åsikter utifrån vilken utbildning man har (se tabell 4). I huvudsak är dock skillnaderna mellan de olika grupperna små och likheterna större.

Vi kan heller inte se några större skillnader i åsikterna om vad som är positivt respektive negativt med närheten till Norge boende av om man bor nära gränsen eller ej. Oavsett var man bor så är det möjligheten för svenskar att arbeta i Norge och gränshandeln, det vill säga att norrmän kommer till Sverige för att handla diverse varor som är avsevärt billigare här, som är både mest positivt samtidigt som det också delvis är negativt. När det gäller negativa aspekter av arbete i Norge och norsk gränshandel i Sverige så finns det emellertid skillnader mellan respondenter i olika kommuner. Visserligen ska vi tolka svaren med försiktighet, men vi kan konstatera att de svarande som bor i de gränsnära kommunerna Eda och Årjäng inte tar upp negativa aspekter med möjligheten att arbetspendla, förutom en negativ kommentar om "att man ska vara tvungen att betala gränsgångar-skatt. Det som åsyftas med den här anmärkningen är att de som bor i en gränskommun på ena sidan gränsen och jobbar (det vill säga arbetspendlar) i en gränskommun på andra sidan gränsen, är föremål för en särskild typ av beskattning. Så kallade gränsgångare betalar skatt till sin hemkommun, såväl gränsgångare i Sverige som gränsgångare

i Norge (skatteverket.se)¹⁰. Övriga gränspendlare från Sverige betalar skatt till den kommun i Norge där de arbetar. En intressant reflektion i sammanhanget är att de flesta som gränspendlar bor nära gränsen. Gränspendlarna blir färre ju längre in i Värmland vi kommer. Det är trots att det är få i vissa kommuner som arbetar i Norge, ändå en vanlig uppfattning om att det är en möjlighet. Det är intressant eftersom vi skulle kunna förvänta oss det omvända förhållandet – där gränspendlingen är ovanlig där ses den inte som en möjlighet. Så kan det visserligen vara också. Det är ju inte alldeles säkert att den som svarat att det är en positiv möjlighet ser det som en möjlighet för egen del. Andra som studerat fenomenet gränspendling har noterat att det i vissa fall är en möjlighet som inte finns ens i tanken, därför att den inte finns i föreställningsvärlden som en möjlig utväg vid arbetslöshet (Van Houtom & van der Walde, 2003). Här säger det oss dock något om att kunskapen eller medvetenheten om de möjligheter som finns har betydelse, även om man personligen inte behöver utnyttja det aktuella fenomenet just nu. Motiv kan också ha betydelse, inte enbart möjligheter.

Positiva aspekter av både möjligheten till arbete i Norge och gränshandel tas alltså upp av respondenter från alla kommuner. Det förhållandet att detta inte gäller negativa aspekter av de samma är intresseväckande. När det gäller negativa aspekter av möjligheterna till arbete så är det inte svårt att förstå att respondenter från gränskommunerna Eda och Årjäng inte lyfter fram det, i dessa kommuner är att jobba i Norge något som allmänt sett är mycket vanligt bland befolkningen i kommunen (Olsson, 2011b). Det kanske till och med är så att det finns en föreställning om att gränspendlingen är mycket mer vanlig och omfattande än vad den i praktiken är. Hur det nu än är med det så har förmodligen föreställningen om det positiva med gränspendling och arbete i Norge företrädde i förhållande till negativa föreställningar om det samma. Negativa aspekter på gränshandeln saknas däremot i svaren från respondenter från flera kommuner, dock inte i kommentarerna från respondenter i gränskommunerna. De respondenter som inte tar upp negativa aspekter med gränshandeln finns i de flesta fallen i kommuner längre in i Värmland, kommuner där den norska gränshandeln inte är så utbredd – med undantag för Torsby.

Vad kan det vara som ligger bakom värmlänningarnas tankar om Norge och norrmännen? Vad bygger åsikterna på – egna erfarenheter, vad man hört andra säga och tycka, eller kanske rent av forskning? Ja, för det finns faktiskt en hel del forskning om relationerna mellan Sverige och Norge, liksom det finns statistik som visar hur både migration, arbetspendling och gränshandel utvecklats över tid.

Vi har redan påpekat i kapitlets inledning att relationerna mellan Sverige och Norge går långt tillbaka i tiden, och att länderna inte bara varit ”grannar”, de har också varit union. Norge och Sverige har en lång historia av migrationsströmmar över gränsen, ofta kopplat till den ojämlika ekonomiska situationen i de två länderna. Gränshandeln har också utvecklats över tid, av samma skäl som flyttströmmar och

arbetskraftsinvandring. Det handlar i båda fallen om att nationsgränsen mellan Sverige och Norge är en dynamisk gräns som gör att det ständigt pågår skiften och förändringar – en period är det svenskar som shoppar margarin i Norge, den andra är det norrmän som shoppar fläsk i Sverige.

De ekonomiska förändringarna leder också till förändrade relationer – både ekonomiska och sociala relationer. Dessa förändringar kan med all säkerhet iakttas först och i störst omfattning i gränstrakterna – det är ju där relationerna mellan broderfolken är mest vanligt förekommande och också starkast emotionellt och socialt, på både gott och ont. Längre in i Värmland blir relationerna mer urvattnade och mindre emotionella, kanske mer rationella och instrumentella till sin natur. Värmlänningar i allmänhet verkar ha god kännedom om att det finns både arbetstillfällen och högre löner på andra sidan gränsen, men det säger inget om den reella beredskapen för att arbetspendla eller flytta. Det verkar tvärtom vara så att trots att kännedomen om möjligheten finns, är beredskapen för att gå från teori till praktik inte så stor. Den utbredda arbetslösheten i kommuner längre in i Värmland¹¹ samt känslan av att inte känna sig hemma i Norge över huvudtaget, tyder på detta. Inte minst siffrorna på den faktiska gränspendlingen visar detta. Från de orter där arbetslösheten är relativt hög, är norgependlare ändå inte särskilt många. Från Grums pendlade till exempel 116 personer i absoluta tal till Norge året 2009, och från Kristinehamn pendlade 236 personer samma år (i absoluta tal) (StatNord [b]¹²). I jämförelse pendlade i absoluta tal 832 personer från Årjäng och 677 personer från Eda år 2009 (StatNord [b]).

Avslutningsvis, återkommer vi till den inledande frågan; är närheten till Norge viktig för värmlänningarna? Svaret finns kanske i att det varierar, utifrån vem man är och var i Värmland man bor. För den som bor nära gränsen är skillnaden mellan Norge och Sverige ibland obefintlig, vilket tidigare forskning av Olsson (2011) visat. Ibland är gränsen osynlig, men vid andra tillfällen blir den mycket påtaglig. Gränsen blir mest påtaglig när utvecklingen går för snabbt, och när utvecklingen medför lokala förändringar som det tar lite tid att vänja sig vid (jfr Durkheim, 1897/1983). Så småningom blir det nya gammalt och gränsen blir åter osynlig. Närheten till Norge har dock fått stor betydelse på senare år eftersom den ekonomiska utvecklingen lett till att Norge har ett försprång i förhållande till Sverige. Det är därför inte underligt att det är politiskt intressant för Värmland att närma sig Norge och Osloreregionen som visat sig vara en riktig motor för den ekonomiska utvecklingen på båda sidor gränsen. För värmlänningen i gemen är dock Norge både nära och främmande – det inte alla som förstår norska och det är inte alla som ser på Norge som en möjlighet vad gäller arbete eller migration. Värmlänningar vill främst både arbeta och bo där de är födda och uppväxta (Kaland Blomqvist, Jansson & Starrin, 2009).

Till sist ...

Inledningsvis ställde vi frågan om vilken betydelse närheten till Norge har för värmlänningarna och om det fanns någon skillnad i uppfattning om regionen beroende av hur nära Norge de som svarat på våra frågor lever sina liv. Vi kan emellertid inte se att närheten till riksgränsen verkar ha så stor betydelse för hur man svarat på våra frågor. De som svarat är tvärtom väldigt överens, oavsett var i Värmland de bor.

Det som är positivt med närheten till Norge har samtidigt negativa sidor. Det är bra att det finns jobb för arbetslösa svenskar, både unga och äldre, i Norge. Närheten kan också innebära brist på vissa yrkesgrupper i Sverige, sjuksköterskor till exempel. Det kan också innebära avfolkning av vissa svenska bygder, särskilt med tanke på ungdomar som åker till Norge för att jobba och sedan inte återkommer till sina hemtrakter. Det innebär att det finns två sidor av myntet...eller kanske att den norska kronan har både en positiv och en negativ sida. Paradoxen berör även gränshandeln, som även den är samtidigt positiv och negativ. Att norrmän kommer över gränsen för att shoppa innebär både inkomster och utgifter för svenskar. Det blir jobb i handeln på den svenska sidan (Karlsson, 2011) som genererar skatteinkomster åt kommuner, men dyrare mat vid gränsen och högre priser på villor och sommarhus. Gränshandeln har också en tendens att utarma de små gränskommunernas lokala centrumkärnor och mindre butiker bär sig inte längre. Lokalbefolkningen vid gränsen hyser också viss oro för avbefolkning genom migration till Norge, samtidigt som omvänd migration, det vill säga inflyttning från Norge anses bestå av ”fel” norrmän. Det är de mindre bemedlade norrmännen, gamla, sjuka och arbetslösa, som flyttar därför att det är billigare att bo i Sverige.

Men det negativa tycks överbryggas av närheten och likheten – trots vissa besvärligheter så finns det kulturella, sociala och språkliga likheter som underlättar relationerna betydligt. De konfliktämnen som finns liknar mer syskonbråk och mycket av det som det gnabbas om sker med glimten i ögat.

Intressant är dock att regionens Norge-strategi egentligen inte har så stor betydelse för invånarna/värmlänningarna – att utgå främst från näringslivets behov är inte det Värmlänningarna ger uttryck för. För Värmlänningen är det sociala relationer av annat slag som är viktiga. Det är möjligheterna för individer att få arbete främst, att slippa arbetslöshet alltså, som är viktigt. Att ha ett broderfolk som är nära och lika, har också stor betydelse. ”Dom är ju som oss”, ”vi har släkt där”, ”min fru är norsk”, det är fraser som understryker likhet, inte främlingskap. Det är också fraser som går bortom de rent ekonomiska transaktionerna och ekonomiska vinningar – det finns något djupare som binder samman våra två länder – och i vissa fall är gränsen rent av osynlig.

Noter

- ¹ http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Manga-svenska-ungdomar-pendlar-till-Norge/
- ² <http://www.grs.scb.se/Statistics.aspx?type=lev2&sel=1>
- ³ Antal svarande i studien var totalt 1420 personer. Vad gäller gränskommunerna fördelar sig antalen svaranden som följer: från Arvika 140 svaranden, från Eda 46 svaranden, från Torsby 59 svaranden, och från Årjäng 38 svaranden.
- ⁴ http://www.vgregion.se/Pages/347651/Region_Varmlands_Norgestrategi.pdf
- ⁵ Rapporten tillkom med syftet att fylla det tomrum som uppstod då nordiska minsiterrådet valde att inte fortsätta finansiera den nordiska databasen StatNord 2009. Det bör också poängteras i sammanhanget att det för närvarande inte finns någon samlad bild av hur relationerna mellan Sverige och Norge ser ut och inte heller någon analys av vilka konsekvenser det får.
- ⁶ Frågan löd: Nedan finns ytterligare ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem?
- ⁷ Frågan lyder: Hur viktigt anser du att det är att känna till de större nyheterna i följande områden. Frågan gäller olika områden indelad i Karlstadsområdet, Norra Värmland, Östra Värmland, Västra Värmland, Göteborg, Stockholm och Oslo. Svarsalternativen var "mycket viktigt", "ganska viktigt", "inte särskilt viktigt", "inte viktigt alls" samt "ingen uppfattning".
- ⁸ Frågan löd: Hur väl känner du dig hemma i följande geografiska områden?
Min födelseort,
Den ort där jag bor nu,
Den kommun där jag bor,
Värmland,
Västsverige,
Sverige,
Norge,
Övriga Norden,
Övriga Europa,
Utanför Europa
- ⁹ De öppna svaren i enkäten har efter genomläsning kodats och sedan ordnats och grupperats i de mest förekommande teman som framkommit. Bearbetningen av data har mer preciserat gått till på följande vis. Först skrevs alla öppna svar på de två frågorna ut direkt från dataprogrammet SPSS. I SPSS hade frågorna etiketterna Norpos (positivt svar på fråga 73) respektive Norneg (negativt svar). Utskrifterna lästes sedan igenom, Norpos för sig och Norneg för sig, utan att koda eller tematisera. Utskrifterna lästes sedan igenom igen var för sig, samti-

digt som en första manuell kodning av materialet gjordes utifrån teman. Det blev först en sortering av materialet i de två kategorierna positivt med närheten till Norge respektive negativt med närheten till Norge. Dessa två kategorier ordnades sedan genom att underordnade grupperingar gjordes som sedan blev teman under positivt respektive negativt.

Nästa steg var att gruppera Norpos respektive Norneg utifrån kommundillhörighet. Varje kommun lästes sedan och kommunerna jämfördes i relation till de teman som tidigare vaskats fram. Detta gjordes i avsikt att se skillnader och likheter mellan de svar som getts från kommuninvånare representerande olika kommuner. Då vi var särskilt intresserade av dem som svarat att de inte såg något negativt med närheten till Norge (eftersom flera respondenter svarat så), gjordes en beräkning av antalet "Inget negativt-svaranden" i relation till antalet svaranden per kommun, för att se om någon kommun utmärkte sig på något sätt, eller om närheten till gränsen kunde antas spela någon roll. Det bör poängteras i detta sammanhang att motsvarande svar på Norpos-frågan, inte befanns aktuell att behandla på samma sätt eftersom de var mycket få till antalet.

¹⁰ <https://www.skatteverket.se/privat/skatter/arbeteinkomst/internationella-inkomster/foretagararbeteinorge/norge/gransgangare.4.7b610ded10741da92fa80001408.html>

¹¹ <http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Regional-statistik/Alla-lan/Varmlands-lan/Arjang/?var=17255>

¹² <http://www.grs.scb.se/Statistics.aspx?type=lev2&sel=5>

Referenser

- Bergdahl, E., Isacson, M., & Mellander, B., (red) (1997) *Bruksandan – hinder eller möjlighet?*– Smedjebacken: Ekomuseum Bergslagens skriftserie, nr 1.
- Berger, S. (2011) "Plats på gränsen" I Olsson, Eva, Berger, Sune & Gottfridsson, Hans-Olof (red) *Gränslöst liv? En studie av två gränskommuner i Värmland*. Karlstad: Karlstads University Press.
- Blom, T. & Braunerhielm, L. (2011) Från ensidighet till helhet – Tillväxt genom handel och kreativa samhällen/kulturer? I Aronsson, L. & Braunerhielm, L. (2011) (red). *Kreativitet på plats*. Karlstad University Press.
- Durkheim, E. (1897/1983) *Självmordet*. Uppsala: Argus.
- Ekonomifakta (2015) <http://www.ekonomifakta.se/Fakta/Regional-statistik/Din-kommun-i-siffror/?compare=1®ion=1785> [2015-12-05]
- Gottfridsson, H O. (2011) Gräset är grönnare på andra sidan – att pendla till en arbetsplats i Norge. I Olsson, E., Berger, S. & Gottfridsson, H O. (red) *Gränslöst liv? En studie av två gränskommuner i Värmland*. Karlstad: Karlstad University Press.

- Gottfridsson, H O. (red) *Gränslöst Liv? En studie av två gränskommuner i Värmland*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Hanaeus, C-G. & Wahlström, F. (2014) *Många svenska ungdomar pendlar till Norge*. SCB. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Manga-svenska-ungdomar-pendlar-till-Norge/ [2015-11-13]
- Kalander Blomqvist, M., Jansson, S. & Starrin, B. (2009) *Värmlänningarnas Liv & Hälsa 2008*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Karlsson, S. (2011) Perifera platser på gränsen till omvandling. Gränshandel som drivkraft för regional utveckling. I Olsson, E., Berger, S. & Gottfridsson, H O. *Gränslöst Liv? En studie av två gränskommuner i Värmland*. Karlstad: Karlstads University Press.
- Lundén, T. (2002) *Över gränsen – Om människan vid territoriets slut*. Studentlitteratur, Lund.
- Nilsson, L. (2012) Värmländsk flernivådemokrati. I Nilsson, L., Aronsson, L. & Norell PO (red) *Värmländska landskap*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Olsson, E. (2011a) I skuggan av den Norske Lykken – ambivalens, insiders och outsiders. I Olsson, E., Berger, S. & Gottfridsson, H O. (red) *Gränslöst liv? En studie av två gränskommuner i Värmland*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Olsson, E. (2011b) Gränsbunden livsstil – om genusrelationer och social polarisering. I Olsson, E., Berger, S. & Gottfridsson, H O. (red) *Gränslöst Liv? En studie av två gränskommuner i Värmland*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Olsson, E., Hauge, A. & Ericsson, B. (red) (2012) *På gränsen – Interaktion, attraktivitet och globalisering i Inre Skandinavien*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Oxford Research (2010) *Undersøgelse af den nordiske befolknings kendskab og holdning til Nordisk Råd og Nordisk Minister-råd og et særligt forstærket nordisk samarbejde*, Oktober 2010.
- Region Värmland (2014) *Region Värmlands Norgestrategi*. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.vgregion.se/Pages/347651/Region_Varmlands_Norgestrategi.pdf [2015-11-02]
- SCB (2014) *Många svenska ungdomar pendlar till Norge*. http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Manga-svenska-ungdomar-pendlar-till-Norge/
- StatNord [a] <http://www.grs.scb.se/Statistics.aspx?type=lev2&sel=1> [2015-11-06]
- StatNord [b] <http://www.grs.scb.se/Statistics.aspx?type=lev2&sel=5> [2015-11-06]
- Svensson, S. & Öjehag, A. (2012) Politik bortom gränsen: globala trender och lokala realiteter, I Olsson, E., Hauge, A. & Ericsson, B. (red) *På gränsen – Interaktion, attraktivitet och globalisering i Inre Skandinavien*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Van Houtum, H. & Van Der Velde, M. (2004) The Power of cross-border labour market immobility. I *Economische en Sociale Geografie*. Vol 95. No. 1, pp 100-107.
- Wetterberg, G. (2010) *Förbundsstaten NORDEN*. Nordiska rådets och Nordiska ministerrådets årsbok 2010.

Ørbeck, M. & Braunerhielm, L. (red) (2013) *Grenseindeks og grenseanalyser Interreg Sverige-Norge. Faktaunderlag for ny programsøknad for 2014-2020*. ØF-rapport 7/2013.

Ørbeck, M. & Gløtvold-Solbu, K. (2012) Svensker på jobb i Norge, I Olsson, E., Hauge, A. & Ericsson, B. (red) *På gränsen – Interaktion, attraktivitet och globalisering i Inre Skandinavien*. Karlstad: Karlstad University Press.

Elektroniska källor

<https://www.gp.se/nyheter/debatt/1.704659-dags-att-ta-stallning-om-regionforstoring?m=print> 24 juni 2015

GRÄNSENS POLITIK: OM ATTITYDER TILL FLYKTINGMOTTAGANDE I VÄRMLAND OCH SVERIGE

ANDREAS ÖJEHAG-PETTERSSON

Medan informationen idag finns praktiskt taget "överallt", och medan varuflödena och valutatransaktionerna har blivit i stort sett helt "liberaliserade", är den mänskliga rörelsefriheten underkastad allt hårdare inskränkningar. Denna skillnad tycks vara avgörande för försvaret av statens "suveränitet" inom den internationella politiken och diplomatin; den går hand i hand med en intensifiering av gränsernas socialt diskriminerande funktion (i en annan tid hade vi kallat detta för deras "klassfunktion"). [...] De fattiga behöver i vilket fall som helst sällas och regleras vid inkörsportarna till de mest förmögna territorierna. (Balibar, 2009:118).

Den taggtråd som målmedvetet rullas ut kring Europas gränser som "svar" på några av de största flyktingströmmarna på årtionden kan möjligen framstå som paradoxal för de som följt akademiska och politiska diskussioner sedan 1990-talet. Dessa brukar vanligen innehålla vida spridda uppfattningar om hur världen är globaliserad och hur människor, kapital och information rör sig fritt mellan länder. Även om den diskussionen det senaste årtiondet avstannat något i kölvattnet av både terrorattacker och finanskriser finns ofta ändå en föreställning om att världen är globaliserad och att sådana utmaningar representerar tillfälliga avvikelser i en annars linjär och oundviklig utveckling. Men världen har aldrig varit globaliserad för alla (Hirst, Thompson & Bromley, 2009). Tvärtom har en intensifierad handel och ett ökat flöde av information gått hand i hand, som Etienne Balibar (2009) uttrycker det, med en varierad grad av tröghet för olika mänskliga kroppar vid nationalstaternas gränser.

I stark kontrast till de flyende människornas möjlighet till gränsöverskridande står exempelvis de nästintill unisont formulerade målen bland Europas regioner (och länder) att attrahera särskilda internationella, kreativa och innovativa medborgare för att i sin tur öka möjligheterna till tillväxt. Den här diskursen om *den kreativa klassens* (Florida, 2005) betydelse för enskilda städers och regioners utveckling har ett starkt fäste inom såväl svenska som europeiska regioner och det är snarast regel att i svenska regionala utvecklingsstrategier se ett uttalat fokus på att bygga, fostra och skapa miljöer som attraherar just den kreativa klassen (se exempelvis Mitander, Säll & Öjehag-Pettersson, 2013; Mitander, 2015; Säll, 2014; Öjehag-Pettersson, 2015). Det här innebär, något förenklat, att runt om i Europa och Sverige finns uttalade strategier för att attrahera ingenjörer, forskare, programmerare, förfat-

tare, företagsledare och konstnärliga entreprenörer från världens alla hörn. Städer och regioner antas i det här avseendet stå i direkt konkurrens med varandra vilket betyder att de tävlar om samma hett eftertraktade grupp människor – de kreativa och lönsamma. Praktikerna som knyts till att attrahera denna globalt mobila elitgrupp är därför ett uttryck för gränsens politik som är diametralt motsatt det som artikuleras i samband med flyktingmottagande och skillnaden mellan dem sätter fingret på kraftigt varierande förutsättningar för mobilitet i dagens samhällen.

Förutom att gränsen i den här meningen har en socialt diskriminerande funktion så som det uttrycks i det inledande citatet av Balibar (2009) finns också ytterligare två viktiga teoretiska poänger. För det första ligger gränsen förvisso per definition precis i utkanten av statens legitima räckvidd, men knappast mer än bildligt talat. Särskilt i just en globaliserad tid blir gränsens politik förflyttad till centrum av den politiska diskussionen och de praktiker som knyts till den blir föremål för program och reformer, designade för att strukturera och reglera in- och utflöden i enighet med specifika logiker.

Denna strukturering och reglering pekar, för det andra, på gränsens speciella funktion i demokratiska system eftersom den inte enbart utgör en specifik sträcka i ett euklidiskt rum utan också en sorts *gränsland* för den demokratiska ordningen. I den meningen kollapsar här demokratin in i omfattande system av kontroll, övervakning och underordning (Balibar, 2009).

Balibars politisk-teoretiska resonemang manar till eftertanke kring själva demokratis avgränsning. Varje demokratiskt system måste finna sätt att formulera sin gräns och sitt förhållande till den utsida som omsluter det eftersom gränsens politik ständigt kommer att vara närvarande. Denna politik tar sig olika uttryck, som i exemplet ovan med strävan efter att attrahera en internationellt mobil elitklass till svenska regioner och städer, men också (mer uppmärksammat) som meningsskapande kring invandring, flyktingmottagande, integration och mångkultur. I en svensk kontext år 2016 saknas knappast det vi brukar kalla för samhällelig relevans för forskning kring exempelvis just attityder till flyktingmottagande eller mångkultur samtidigt som forskningsfältet kring sådana attityder i Europa och i andra delar av världen varit stadigt växande de senaste åren (för nyare översikter se exempelvis Ceobanu & Escandell, 2010; Hainmueller & Hopkins, 2014).

I det här kapitlet undersöks rent empiriskt gränsens politik i det ganska så specifika avseendet ”attityder till flyktingmottagande och mångkultur bland befolkningen i Värmland”. Det betyder att det bredare teoretiska anslaget om gränsens funktion, demokrati och globalisering lämnas som en bakgrund mot vilka resultaten kan förstås och tolkas, men det gör inte ett sådant anslag mindre meningsfullt. Tvärtom menar jag att attityder till flyktingmottagande är intressanta, inte i första hand som en sorts psykologisk faktor i termer av varför de uppstår i enskilda individer, utan snarare som del av en bredare politisk kontext.

På det hela taget har kapitlet en explorativ karaktär i den betydelsen att den huvudsakliga delen av texten går ut på att redovisa, och löpande kommentera,

de resultat som finns från Värmlandsundersökningen 2014. Denna redovisning är dock indelad i tre delar där olika aspekter av resultaten hanteras. I det första avsnittet redovisas attityder till flyktingmottagande med en i huvudsak jämförande ambition. De värmländska svaren från 2014 jämförs med motsvarande resultat från värmlandsundersökningen 2010 samt också med svar ifrån de nationella SOM-undersökningarna från samma år. Utöver det jämförs också skillnader och likheter i Värmlands olika delregioner samtidigt som några andra bakgrundsvariabler så som utbildning, kön, ålder, klass och inkomstnivå används för att belysa olika sociala gruppers attityder till flyktingmottagande. Dessa variabler baseras dels på viss konvention som finns i SOM-undersökningarna men också på vad tidigare forskning brukat använda sig av i olika typer av förklaringsmodeller kopplat till hur människor formar åsikter om invandring, migration och mångkultur i bred mening (Bohman, 2014; Ceobanu & Escandell, 2010; Demker, 2015; Hainmueller & Hopkins, 2014).

I den andra delen fokuserar jag på attityder till mångkultur genom att illustrera hur svaren på en uppsättning frågor rörande mångkulturens effekter på olika områden kan förstås som relaterade till två underliggande dimensioner. Med utgångspunkt i den faktoranalysen konstruerar jag två olika index som sammanvägda mått för positiv eller negativ attityd till mångkultur. Jag presenterar sedan medelvärden för indexen fördelat på olika sociala grupper med utgångspunkt i samma bakgrundsvariabler som i avsnittet innan om flyktingmottagande. Detta är på flera sätt en stark förenkling av en komplex fråga, men samtidigt är det ett relativt lättöverskådligt sätt att närma sig attityder till mångkultur och för avseendet att i det här kapitlet presentera data från värmlandsundersökningen fungerar det bra.

I den korta tredje delen görs ett försök att relatera attityder till flyktingmottagande till åsikter om mångkulturens effekter. Som redan nämnts hänger de båda delarna samman inte bara empiriskt utan rimligen också konceptuellt, även om det som sagt var inte är samma sak att förhålla sig till flyktingmottagande som till mångkultur. Kapitlet avslutas sedan med ett avsnitt där jag översiktligt sammanfattar resultaten samt diskuterar vad som kan vara en betydande anledning till försiktigheter i tolkningar av de värden som redovisas här. Jag återkommer också till min tanke om gränsens politik och det bredare komplex av attityder, diskurser och praktiker som knyts till gränsöverskridande i demokratiska samhällen.

Kort om attityder och datamaterial

I det här kapitlet redovisas i huvudsak resultatet från svaren på två olika frågor i Värmlandsundersökningen. Båda två kan kopplas till det jag kallat gränsens politik ovan, men på lite olika sätt.

För det första används ett påstående kopplat till en fråga som formulerats som ”Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem?”. Påståendet som undersöks närmare här är

”Ta emot färre flyktingar i Sverige” och svarsalternativen för de svarande har varit ”mycket bra förslag”, ”ganska bra förslag”, ”varken bra eller dåligt förslag”, ”ganska dåligt förslag” samt ”mycket dåligt förslag”. Med andra ord redovisar jag svaren från ett representativt urval av värmlänningar då de fått ta ställning till huruvida de tycker det är bra att Sverige minskar sitt flyktingmottagande eller ej.

För det andra använder jag en fråga om de svarandes syn på mångkultur inom olika områden. Frågan som ställdes var formulerad som ”Man talar ibland om att Sverige har blivit ett mångkulturellt samhälle. Anser du att denna utveckling har varit positiv eller negativ på följande områden?”. De svarande kunde välja på ”mycket positiv”, ”ganska positiv”, ”varken positiv eller negativ”, ”Ganska negativ”, ”mycket negativ” eller ”ingen uppfattning” för totalt tio olika områden: mat, idrott, kultur, språk, religion, lag och ordning, ekonomi, politik, sysselsättning och företagande.

Frågan om flyktingmottagande finns med i Värmlandsundersökningarna 2010 och 2014 såväl som i Riksundersökningarna vid samma år vilket gör det relativt enkelt att förhålla värmlänningars attityder till svenskar i det avseendet. När det gäller mångkultur finns dessa endast med i Värmlandsundersökningarna vilket gör att framställningen begränsas till värmländska förhållanden.

Min ambition i det här kapitlet är alltså att redogöra för en del attityder som är av relevans för gränsens politik, och även om jag menar att vi har att göra med angränsande och rimligen relaterade attityder så är det viktigt att hålla i huvudet att det inte är samma sak att ta ställning till flyktingmottagande och mångkultur. Om vi med attityd menar en sorts respons från en social aktör på ett ”attitydobjekt” (Ajzen, 2001; Bohman, 2014) så är det klart att de båda objekten skiljer sig en del. I det förra fallet ställs den svarande inför frågan om hur hon förhåller sig till en sorts policy rörande den sociala praktiken flyktingmottagande, vilket inte nödvändigtvis säger något om attityden till människorna som tas emot eller motas bort (även om det som sagt var rimligen finns ett samband inte bara rent empiriskt utan också konceptuellt). När det gäller den andra frågan är ”attitydobjektet” ett annat då den svarande uttrycker sin inställning till fenomenet mångkultur, vilket inte är en policy utan snarare ett existerande tillstånd. Med en ganska grov förenkling kan vi säga att de båda frågorna ”sträcker sig in i” gränsens politik från olika håll och att de båda tillsammans är viktiga för att förstå en del av de attityder som formas kring den.

Forskning om Attityder till Flyktingmottagande och Invandring

Attityder till flyktingmottagande har i en svensk kontext studerats ingående av Marie Demker (se exempelvis Demker, 2014; 2015) ofta med utgångspunkt i SOM-institutets långa tidsserier. Demker visar bland annat hur dessa attityder bland svenskar blivit allt mer positiva över tid trots att det de senaste tio åren också funnits en allt starkare främlingsfientlig opinion med sitt starkaste uttryck i Sverigedemokraternas framgångar. I anslutning till det visar hon vidare att

frågan om flyktingmottagande i ökande grad är partipolariserande eller det vill säga att de olika partiernas sympatisörer i stigande grad ser på frågan olika. Sedan Sverigedemokraternas inträde i riksdagen är frågan lika polariserad som klassiska höger-vänsterfrågor så som exempelvis privatiserad sjukvård. Återkommande i Demkers (se exempelvis 2014) studier om flyktingmottagande är att utbildningsnivå verkar vara en variabel som i stor utsträckning kan användas för att förklara positiva och negativa attityder. Dessutom finns, som nämnts, skiljelinjer mellan olika politiska partiers sympatisörer samt mer generellt mellan olika positioner på höger-vänsterskalan.

Som argumenterats för ovan kan attityder till flyktingmottagande i Sverige också placeras in som del av ett betydligt bredare forskningsfält om immigration och främlingsfientlighet. I en europeisk kontext har exempelvis Andrea Bohman (2014) studerat formandet av attityder till immigration genom att undersöka hur politisk *framing* av immigrationsfrågor påverkar sådana attityder. Hon gör det med utgångspunkt i tidigare forskning där en uppdelning ofta finns mellan en *ekonomisk-materiell* sida och en mer *sociotropisk* sida.

I det förra fallet har forskningen ofta sökt förklaringar till hur sociala aktörer formar attityder till invandring i teorier om vilka som i ekonomisk-materiell mening vinner och förlorar på olika former av invandring (Bohman, 2014; Hainmueller & Hopkins, 2014). Där förutsätts ofta att invånare i ett givet land reagerar utifrån sitt egenintresse och formar negativa eller positiva attityder till invandring utifrån hur de potentiellt påverkas av konkurrens om arbete och ekonomiska resurser som en effekt av ökade eller minskade flöden. I termer av att kunna förklara vem eller vilka som hyser negativa åsikter till invandring har sådana teorier om arbetsmarknadskonkurrens visat sig påfallande svaga. Heinmueller & Hopkins (2014) pekar på hur den typen av teoribyggen gång på gång misslyckas med att finna empiriskt stöd och menar att den enda rimliga förklaringen till utgångspunkten lever kvar i forskningen har att göra med den utbredda föreställningen om sparsamhet och återhållsamhet (jämför engelskans *parsimonious*) i formuleringen av vetenskapliga teorier. Enkelt uttryckt så är arbetsmarknadskonkurrens och egenintresse en mycket simpel modell som harmonierar med allmänna nationalekonomiska utgångspunkter vilket gör att det fortfarande är en relativt utbredd ingång i forskningen om attityder till invandring. Kombinationen av svagt empiriskt stöd och relativt hög popularitet för tesen om arbetsmarknadskonkurrens har fått Heinmueller & Hopkins (2014) att karaktärisera forskningsfältet som hemsökt av en Zombieteori – den är död sedan länge, men lever ändå kvar.

När det gäller den andra stora huvudfåran för forskning som vill förklara attityder till invandring så fokuseras där mer på hur kollektiva *social tropes* eller diskurser om grupper, nationer, etniciteter och folk skapar föreställningar om invandring som positivt eller negativt. Sådana studier bidrar ofta till att förklara betydelsefulla aspekter menar Heinmueller & Hopkins (2014), men de är också relativt spretiga i betydelsen att det inte finns någon större enhetlighet i förklaringarna. De

utgår från olika teoretiska förståelser och fokuserar på varierade aspekter av hur främlingsfientlighet kan förklaras vilket gör det något vanskligt att ge ett generellt intryck (Heinmueller & Hopkins, 2014).

Utifrån det här forskningsläget går det att konstatera flera olika saker, men jag begränsar mig här till ett par av dem. Baserat framför allt på genomgången av Heinmueller & Hopkins (2014) kan sägas att också i den internationella forskningen om immigration och främlingsfientlighet så finns många studier som pekar på utbildningsnivåens betydelse för hur individer formulerar attityder i sådana frågor. Dessutom har forskningen i förvånansvärt begränsad omfattning fokuserat på hur ideologisk orientering, partipolitiska skillnader och elitgruppers formulering av *frames* påverkar sociala aktörers åsikter och attityder. Bohman (2014) utgör här ett undantag.

I det följande förhåller jag mig till den tidigare forskningen såtillvida att värmlänningars attityder till flyktingmottagande och mångkultur relateras till olika sociala grupperingar baserat på exempelvis utbildningsnivå och ideologisk orientering, men också kön, klass, intresse för politik och ålder. Det handlar dock inte om hypotesprövning, utan kapitlet har, som redan förklarats, en mer utforskande och redovisande karaktär.

Attityder till Flyktingmottagande i Värmland 2010 och 2014

Både år 2010 och 2014 ställde vi en fråga till ett representativt urval av värmlänningar om hur de förhåller sig till ett minskat flyktingmottagande i Sverige. Frågan, eller snarare påståendet, är en del av flera olika så kallade aktuella förslag i den politiska debatten och det formulerades ordagrant som "Ta emot färre flyktingar i Sverige". De svarande kunde välja ifall de anser att det är ett "mycket bra", "ganska bra", "varken bra eller dåligt", "ganska dåligt" eller "mycket dåligt" förslag. I tabell 1 redovisas svaren för både 2010 och 2014 tillsammans med balansmått och andelen positiva. Balansmättet uttrycker skillnaden mellan andelen positiva och andelen negativa svarande och kan i teorin därför variera mellan -100 och 100 där dessa båda extrempunkter betyder endera att alla svarande är positiva till påståendet eller att alla svarande är negativa till påståendet.

En av de mest slående skillnaderna mellan de båda åren är ökningen av andelen som tycker att det är ett bra förslag att ta emot färre flyktingar i Sverige. Givet urvalens storlek är det en statistiskt signifikant skillnad mellan de båda åren och det innebär i klarspråk att värmlänningar år 2014 kan tolkas som mer negativa till flyktingmottagande jämfört med år 2010. En annan tolkning av svaren rör den interna fördelningen mellan svarsalternativen. Den andel som i någon grad tycker att det är ett dåligt förslag att ta emot färre flyktingar i Sverige är ungefär den samma de båda åren medan andelen som tycker att det är ett bra förslag är betydligt högre. Det innebär att förändringen i huvudsak kommer ifrån att andelen som tycker att det är varken bra eller dåligt har blivit mindre och att flödet huvudsakligen verkar

ha gått till de som är positiva till förslaget att minska flyktingmottagandet. Det är också värt att notera något som tenderar att döljas i mer aggregerade siffror, så som balansmättet, att det också finns en skillnad i intensitet gällande de som är positiva till förslaget. Det är i huvudsak gruppen som tycker att det är ett mycket bra förslag att minska flyktingmottagandet som ökat, vilket kan tolkas som att läget blivit mer "extremt".

Tabell 1 *Åsikt om förslag: "Ta emot färre flyktingar i Sverige"*

År	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Andel bra förslag*	Balans-mått**	Antal svarande***
2010	15 %	22 %	31 %	18 %	14 %	37 %	+ 5	1047
2014	22 %	22 %	25 %	17 %	13 %	44 %	+ 13	1337

Kommentar: Tabellen visar hur de svarande fördelas på de fem olika svarsalternativen gällande påståendet/förslaget att "Ta emot färre flyktingar i Sverige". Procentsatserna uttrycker andelar av det totala antal svarande varje år. * = Andel bra förslag är en sammanslagning av de båda alternativen "mycket bra" och "ganska bra" förslag och uttrycker därför den andel som i någon utsträckning tycker att det är ett bra förslag att minska flyktingmottagandet i Sverige. ** = Balans-mått uttrycker andelen positiva ("mycket bra" + "ganska bra") minus andelen negativa ("mycket dåligt" + "ganska dåligt") till förslaget. Det kan således variera mellan -100 och +100. *** = För år 2010 var n = 2000; för år 2014 var n = 3000.

Värmländska attityder till flyktingmottagande – jämförelser inom och utom länet

Förändringen mellan 2010 och 2014 är påtaglig också ifall en tolkning görs av svaren fördelade på fyra delregioner i Värmland. År 2010 stod framför allt västra Värmland ut som ett område där andelen skeptiska till flyktingmottagande var betydligt större än länet i övrigt. Med 2014 som utgångspunkt har som sagt var en ökning av motståndet skett i hela länet, men kraftigast är den i norra Värmland som nu ligger på ungefär samma nivåer som västra Värmland. Siffrorna i tabell 2 pekar dels mot denna övergripande trend som diskuterades för länet i sin helhet – att flyktingmotståndet ökar – men också mot konsekventa inomregionala skillnader.

Störst är denna skillnad mellan Karlstadsregionen och resten av länet där Karlstadsborna står ut som klart mest negativa till förslaget att ta emot färre flyktingar i Sverige både 2010 och 2014. Utöver sådana generella konstaterande är det dock viktigt att påminna om att de tolkningar som görs här baseras på mycket små underlag. Exempelvis framstår andelen som tycker att det är ett mycket bra förslag att ta emot färre flyktingar som kraftigt ökande mellan 2010 och 2014 i framför allt norra, västra och östra Värmland, men det är endast i en av delregionerna (norra) det går att tala om en statistiskt säkerställd ökning. Med andra ord är det rimligast att hålla sig till tolkningar som rör den generella ökningen av nivån på motståndet mot flyktingmottagande i Värmland snarare än ökning av specifika andelar i specifika delregioner.

Tabell 2 Åsikt om förslag: "Ta emot färre flyktingar i Sverige" fördelat på varmländska delregioner (procent)

Delregion	Mycket bra förslag		Ganska bra förslag		Varken bra eller dåligt förslag		Ganska dåligt förslag		Mycket dåligt förslag		Balans-mått**		Antal svarande	
	År		År		År		År		År		År		År	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Karlstads-regionen	14	19	18	20	31	26	22	19	16	17	-5	4	516	679
Norra Värmland	12	25	27	26	31	26	17	14	14	10	6	28	184	196
Östra Värmland	19	25	19	23	32	20	17	20	14	12	7	16	139	177
Västra Värmland	19	26	27	23	30	26	14	15	11	10	21	25	208	284
Totalt	15	22	22	22	31	25	18	17	14	13	5	13	1047	1336

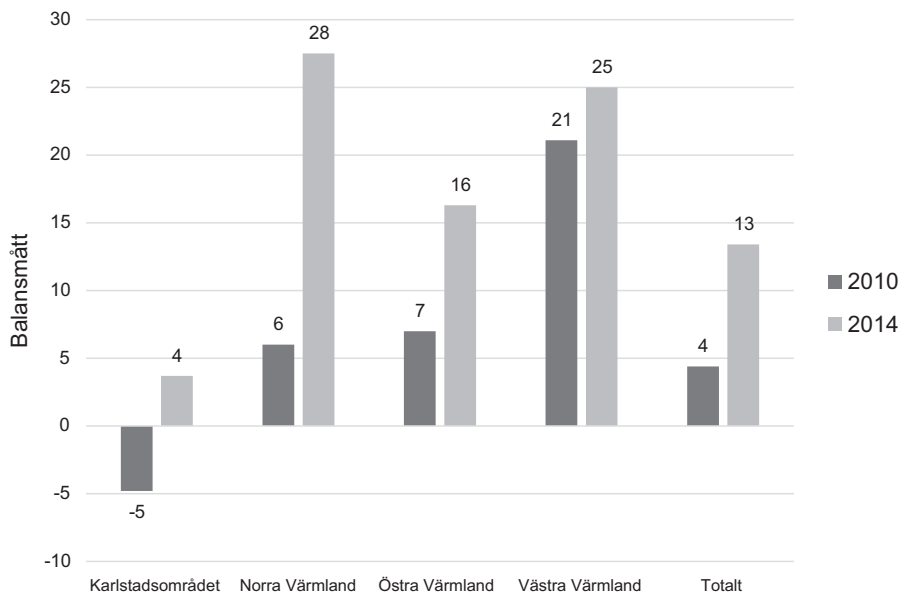
Kommentar: Tabellen visar hur de svarande fördelas på de fem olika svarsalternativen gällande påståendet/förslaget att "Ta emot färre flyktingar i Sverige". Procentsatserna uttrycker andelar av det totala antal svarande varje år. ** = Balansmått uttrycker andelen positiva ("mycket bra" + "ganska bra") minus andelen negativa ("mycket dåligt" + "ganska dåligt") till förslaget. Det kan således variera mellan -100 och +100. *** = För år 2010 var n = 2000; för år 2014 var n = 3000.

En sådan generell bild ges i figur 1 där balansmättet för de olika delregionerna används som underlag för illustrationen. Karlstadsområdet var tidigare den enda del av Värmland där en större andel var negativa till förslaget än de som var positiva, men i den senaste mätningen finns inte längre någon sådan region.

Sammantaget kan svaren från värmlänningar 2014 tolkas som mer negativa till flyktingmottagande jämfört med de från 2010, samtidigt som det finns skillnader mellan länets olika delar som består över tid.

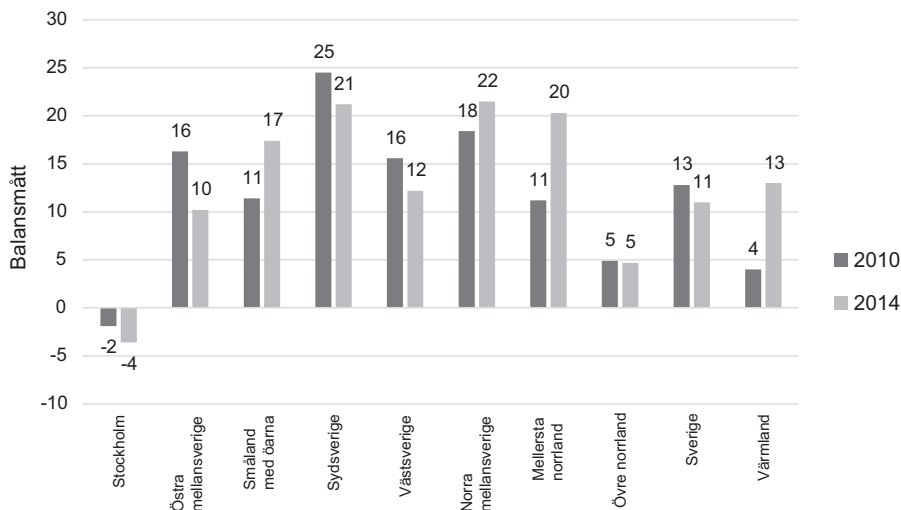
Frågan om minskad flyktingmottagning har också ställts i de nationella SOM-undersökningarna vilket möjliggör jämförelser mellan värmlänningars attityder och svenskar i stort. Det kan ge ett mått på hur "positiva" eller "negativa" värmlänningar är med en annan jämförelsepunkt. Med svaren från 2010 som grund går det att påstå att värmlänningar framstår som förhållandevis positivt inställda till flyktingmottagande jämfört med befolkningen i andra svenska regioner samt till svenskar generellt (Öjehag-Pettersson, 2012). Med de nya svaren från undersökningen 2014 till grund är den tolkningen fortfarande rimlig även om vissa justeringar bör göras.

Figur 1 Åsikt om flyktingmottagande i Värmlands delregioner

Kommentar: Siffrorna uttrycker balansmätt för svaren på förslaget "Ta emot fler flyktingar i Sverige" fördelat på fyra olika geografiska delregioner i Värmland. Balansmättet uttrycker andelen positiva (Mycket bra + Ganska bra) minus andelen negativa (Ganska dåligt + Mycket dåligt) till förslaget. Det kan således variera mellan -100 och 100.

I figur 2 redovisas balansmåtten för förslaget att ta emot färre flyktingar i Sverige baserat på undersökningar genomförda i Sverige och Värmland 2010 respektive 2014 nedbrutet på olika geografiska regioner. Även i det här fallet blir dataunderlaget ganska litet för vissa av regionerna så också här bör punktskattningar göras med försiktighet. Med det sagt kan ändå två övergripande tolkningar göras. För det första att det finns betydande skillnader mellan olika delar av Sverige med avseende på attityd till flyktingmottagande och för det andra att värmlänningars attityder (balansmätt 13 för 2014) kan sägas ligga nära ett svenskt genomsnitt (balansmätt 11 för 2014). När det gäller utveckling över tid blir det hela vanskligare att tolka, men det är ändå viktigt att notera att nedbrutet på regional nivå så är det inte så enkelt som att påstå att svenskar blivit mer positiva till flyktingmottagande, vilket är en tolkning som görs av Demker (2015).

Figur 2 Attityder till minskat flyktingmottagande i Sverige och Värmland 2010 respektive 2014 (balansmätt)

Kommentar: Figuren illustrerar förändringen av balansmättet för attityder till flyktingmottagande mellan år 2010 och 2014 fördelat på olika geografiska regioner i Sverige. Balansmättet uttrycker den andel svarande som ställer sig positiva (mycket + ganska) minus den andelen svarande som ställer sig negativa (ganska + mycket) till förslaget att "Ta emot färre flyktingar i Sverige". Det kan således variera mellan -100 och 100, där den förra extrempunkten är ett exempel på en situation då alla svarande är negativa, medan den senare ett exempel där alla är positiva.

Attityder till flyktingmottagande i olika sociala grupper

Så här långt har redovisningen av värmlänningars attityder till flyktingmottagande relaterats till olika geografiska regioner, men Värmlandsundersökningen ger naturligtvis också möjlighet att jämföra olika sociala grupper med varandra. I tabell 3 redovisas balansmättet för variablerna kön, ålder, utbildningsnivå, klass, politiskt intresse, nöjdhet med demokratin samt politisk orientering. Med andra ord går det att börja i den för att kort kommentera olika sociala gruppers hållning i flyktingfrågan.

I tabellen kan den tidigare nämnda förändringen mellan de båda åren översiktligt utläsas så till vida att det bara finns två undergrupper (de som är mycket nöjda med demokratin samt de unga 16-29 åringarna) som 2014 är mer positiva till flyktingmottagande än 2010. För alla andra grupper i tabell 3 gäller att de är mer negativt inställda, och i vissa fall mycket mer så. Ett exempel finns i gruppen som inte alls är nöjda med demokratin som 2014 har ett balansmätt på 73 vilket motsvarar en ökning på 60 enheter jämfört med 2010. Ytterligare ett finns bland de som kategoriserar sin nuvarande klassstillhörighet som "företagarhem" där balansmättet på 30 år 2014 gör dem till den mest flyktingnegativa gruppen under variabeln klass.

Tabell 3 Attityder till minskat flyktingmottagande i olika sociala kategorier (balansmått)

Variabel	Värmland 2010	Värmland 2014
Kön		
Kvinna	-4	4
Man	13	23
Ålder		
16-29	6	1
30-49	-5	3
50-64	-1	18
65-85	18	20
Utbildning		
Låg	23	39
Meddellåg	16	20
Medelhög	5	13
Hög	-38	-19
Klass		
Arbetarhem	19	28
Jordbrukarhem	11	22
Tjänstemannahem	-15	-12
Högre tjänstemannahem	-17	4
Företagarhem	2	30
Politiskt intresse		
Mycket intresserad	-15	-7
Ganska intresserad	-9	6
Inte särskilt intresserad	17	26
Inte alls intresserad	35	48
Nöjd med demokratin		
Mycket nöjd	-10	-18
Ganska nöjd	0	7
Inte särskilt nöjd	24	37
Inte alls nöjd	13	73
Politisk orientering		
Klart till vänster	-23	-17
Något till vänster	-15	-11
Varken till vänster eller till höger	14	31
Något till höger	10	22
Klart till höger	34	54

Kommentar: I tabellen redovisas balansmättet för frågan "Ta emot färre flyktingar" fördelat på olika variabler. Balansmättet uttrycker andelen positiva (mycket+ganska) svarande minus andelen negativa (ganska+mycket) svarande och varierar således mellan -100 och 100.

Konsekvent för båda åren är också att det finns påtagliga skillnader inom varje variabel så att variationen är stor. I linje med tidigare forskning (Demker, 2015; Heinmueller & Hopkins, 2014) syns det hela tydligt inom variabeln utbildning där skillnaden i balansomått mellan de högutbildade och de lågutbildade är 58 enheter. I den redan nämnda variabeln nöjdhet med demokratin är skillnaden dock som störst i det här fallet – 91 enheter skiljer gruppen som anser sig vara mycket nöjd med demokratin från gruppen som inte alls är nöjd med demokratin. Det är också värt att notera den ihållande skillnaden mellan män och kvinnor där de senare är betydligt mer positivt inställda till flyktingmottagande än de förra samt också hur det finns påtagliga skillnader mellan unga och gamla.

Sammantaget bidrar därför tolkningar av tabell 3 ytterligare till den bild som redan målats upp här, nämligen att värmlänningar är mindre positiva till flyktingmottagande 2014 än 2010, men att det alltså finns betydande skillnader mellan olika grupper. Som synes är inte dessa skillnader mest markerade mellan olika regioner utan snarare inom och mellan sociala grupperingar.

Mångkulturens Dimensioner

När det gäller attityder till mångkultur finns det med största sannolikhet flera olika beröringspunkter mellan dessa och ställningstaganden i frågan om ökat flyktingmottagande, men det är samtidigt heller inte samma sak. Båda två är dock aspekter av min bredare benämning gränsens politik och eftersom undersökningarna som gjorts i Värmland 2010 och 2014 innehåller frågor om just attityder till mångkultur görs nedslag i dessa här.

I de båda undersökningarna ställdes frågan: "Man talar ibland om att Sverige blivit ett mångkulturellt samhälle. Anser du att denna utveckling har varit positiv eller negativ på följande områden?". De tio olika områden som listades framgår i tabell 4 ovan och för vart och ett av dem kunde de svarande ange om de anser att utvecklingen varit "mycket positiv", "ganska positiv", "varken positiv eller negativ", "ganska negativ", "mycket negativ" samt också ifall de inte har någon uppfattning.

Till skillnad från frågan om flyktingmottagande finns inga markanta förändringar mellan 2010 och 2014 när det gäller åsikter om mångkulturens effekter. Snarare är det rimligt att tolka svaren som slående likartade. Av den anledningen är inte den viktigaste poängen här jämförelsen över tid (även om det naturligtvis är en poäng att det verkar finnas viss stabilitet i opinionen), utan liksom tidigare den skillnad som finns mellan de olika områdena (Öjehag-Pettersson, 2012).

Tabell 4 Uppfattning om mångkulturens effekter på olika områden 2010 och 2014 (balansmått)

Område	Värmland 2010*	Värmland 2014**
Mat	79	80
Idrott	60	61
Kultur	53	50
Språk	31	33
Religion	-6	-11
Lag och ordning	-25	-27
Ekonomi	-7	-3
Politik	-4	-5
Sysselsättning	-5	-5
Företagande	34	30

Kommentar: Tabellen visar balansmått för vart och ett av de tio områden som listades i anslutning till frågan "Man talar ibland om att Sverige blivit ett mångkulturellt samhälle. Anser du att denna utveckling varit positiv eller negativ på följande områden?". Svarsalternativen var "mycket positiv", "ganska positiv", "varken positiv eller negativ", "ganska negativ", "mycket negativ" samt "ingen uppfattning". Balansmättet uttrycker andelen som uppger en positiv åsikt (mycket positiv + ganska positiv) minus andelen som uppger en negativ (ganska negativ + mycket negativ) åsikt. Det kan således variera mellan +100 och -100. Alternativet "ingen uppfattning" ingår i procentbasen. * = Lägsta antal svarande för 2010 är 1060 personer (n=2000). ** Lägsta antal svarande för 2014 är 1342 personer (n=3000).

För områden så som mat, idrott och kultur är balansmåten mycket höga, vilket indikerar att en påtaglig majoritet tycker att mångkulturen varit positivt i de avseendena. Samtidigt finns områden, så som lag och ordning, där balansen är klart negativ. Med andra ord är det inte så lätt som att säga att folks uppfattningar om mångkulturen är positiv eller negativ, men samtidigt finns det ett tydligt mönster. De tio frågorna kan sägas ha bäring på två underliggande komponenter som spelar roll när människor tar ställning till mångkulturens effekter. Med hjälp av en så kallad *Principal Component Analysis* (PCA) går det att konstruera en modell av hur svaren på frågorna korrelerar med varandra och därmed också av hur eventuella underliggande dimensioner kan tänkas se ut. Alla sådana typer av explorativa faktoranalyser¹ involverar påtagliga mått av tolkning av mig som forskare och de underliggande dimensionerna är i stor utsträckning min konstruktion. I tabell 5 redovisas resultatet av den PCA som genomförts på 2014 års data² och jag har valt att kalla de två dimensioner som ingår i min modell för *samhällssystemet* respektive *vardagslivet*.

I klarspråk betyder det att svaren på frågorna om mångkulturen kan tolkas som sammanhängande enligt ett tvådelat mönster. För det första verkar det finnas en dimension som kopplar till samhällssystemet i stort i den meningen att svar

rörande mångkulturens effekter på ekonomi, politik, sysselsättning, lag och ordning, företagande samt religion laddar högt här. För det andra menar jag att det finns en dimension som har mer med vardagslivet att göra i vilken det går att gruppera frågorna om mat, kultur, språk och idrott. Med andra ord tolkar jag svaren om mångkulturens effekter som så att det finns skillnader mellan hur de svarande förhåller sig till sådana effekter när det gäller samhällssystemet jämfört med privatlivet.

Tabell 5 Summering av explorativ faktoranalys (PCA) för dimensioner av mångkulturens effekter (roterade faktorladdningar)

Område	Samhällssystemet	Vardagslivet
Ekonomi	.927	-.054
Politik	.889	-.007
Sysselsättning	.886	-.014
Lag och ordning	.828	-.029
Företagande	.714	.147
Religion	.455	.375
Mat	-.132	.901
Kultur	.067	.848
Språk	.108	.782
Idrott	.058	.706
Cronbachs α för dimensionen	.907	.844

Kommentar: Principalkomponentanalys (PCA) med *direct oblimin rotation*. Faktorladdningar från mönstermatris (*pattern matrix*). Laddningar $>.40$ är fetmarkerade. Antalet komponenter har extraherats baserat på en kombination av Kaisers kriterium, scree plot analys samt parallellanalys (Monte Carlo simulation).

Mångkulturens dimensioner i olika sociala kategorier

Med utgångspunkt i faktoranalysen går det att konstruera ett index kring varje dimension som uttrycker hur positiva respektive negativa olika svarandes åsikter är gällande mångkulturens effekter på, å ena sidan, samhällssystemet och å andra sidan på vardagslivet. I det här fallet har jag valt att konstruera indexen så att de båda kan variera mellan 0 och 10 där 0 uttrycker maximalt negativ inställning och 10 uttrycker maximalt positiv åsikt³. Mer konkret betyder det alltså att för indexet som mäter de svarandes åsikter om mångkulturens effekter på *samhällssystemet* har svaren på de frågor som hade faktorladdningar högre än .40 för den dimensionen i faktoranalysen summerats och sedan transformerats så att det totala värdet för varje svarande uttrycks på en skala mellan 0 och 10. Det innebär alltså att det indexet baseras på sex av frågorna om mångkulturens effekter. När det gäller åsikter om

Tabell 6 Åsikter om mångkulturens effekter på två olika dimensioner (indexvärden)

Variabel	Effekter på Samhällssystemet		Effekter på vardagslivet	
	Medelvärde	Antal svarande	Medelvärde	Antal svarande
Kön				
Kvinna	5.16	403	7.79	493
Man	4.55	481	7.01	542
Ålder				
16-29	5.39	115	7.67	138
30-49	4.93	232	7.73	264
50-64	4.51	280	7.22	317
65-85	4.84	258	7.14	317
Utbildning				
Låg	4.26	131	6.64	161
Meddellåg	4.60	314	7.09	375
Medelhög	4.95	201	7.60	227
Hög	5.36	230	8.12	260
Klass				
Arbetarhem	4.46	371	7.01	457
Jordbrukarhem	4.86	51	6.97	54
Tjänstemannahem	5.30	301	7.82	343
Högre tjänstemannahem	4.93	64	7.87	72
Företagarhem	4.70	61	7.54	64
Politiskt intresse				
Mycket intresserad	5.31	111	7.81	134
Ganska intresserad	4.96	457	7.52	524
Inte särskilt intresserad	4.54	267	7.11	319
Inte alls intresserad	3.66	40	6.61	51
Nöjd med demokratin				
Mycket nöjd	5.95	111	8.18	132
Ganska nöjd	5.02	555	7.55	650
Inte särskilt nöjd	4.12	150	6.67	176
Inte alls nöjd	2.45	46	5.73	47
Politisk orientering				
Klart till vänster	5.75	100	8.15	119
Något till vänster	5.32	211	7.81	272
Varken till vänster eller till höger	4.39	244	6.97	281
Något till höger	4.73	215	7.23	240
Klart till höger	4.06	93	6.89	95
Totalt	4.83	885	7.39	1036

Kommentar: I tabellen redovisas medelvärden för två index fördelade på olika variabler och kategorier. Indexen har designats för att fånga två olika dimensioner av värmlänningars åsikter om mångkulturens effekter i Sverige. De är konstruerade utifrån en faktoranalys av tio frågor om mångkulturens effekter på olika områden (se tabell 5 och not 1) och benämns här som *effekter på samhällssystemet* respektive *effekter på vardagslivet*.

mångkulturens effekter på *vardagslivet* är det indexet konstruerat på samma grunder men baseras alltså på de frågor som laddade högt (>0.40) på den dimensionen i faktoranalysen. Med andra ord är det beräknat utifrån de resterande fyra frågorna. I tabell 6 redovisas medelvärden för de båda indexen fördelat på samma variabler som användes för att undersöka inställningar till flyktingmottagande i tabell 3.

En första tolkning av tabell 6 ligger i linje med vad som noterats mer översiktligt i relation till balansmåten i tabell 4, nämligen att det finns påtagliga skillnader mellan de olika dimensionerna. Medelvärdet för åsikter om mångkulturens effekter på vardagslivet är genomgående betydligt högre i alla grupper än motsvarande åsikter om samhällssystemet. Det betyder med andra ord att värmlänningar i olika sociala kategorier är mer positivt inställda till hur mångkulturen påverkar dem i vardagslivet när de möter den i form av mat, idrott, kultur och religion än vad de är när de uppskattar dess effekter på samhällssystemet i termer av exempelvis ekonomi och politik.

Vidare går det, liksom i fallet med attityder till flyktingmottagande, att notera hur resultaten skiljer sig åt mellan och inom olika sociala kategorier för de båda indexen. Mest påtaglig är den här variationen inom de olika kategorierna för variabeln "nöjd med demokratin". De som inte alls är nöjda med demokratin i Sverige har också det lägsta medelvärdet för båda indexen av alla grupper i tabell 6. Skillnaden i medelvärde jämfört med de som istället är mycket nöjda med demokratin i Sverige är när det gäller samhällssystemet (5.95-2.45) 3.5 enheter och för vardagslivet (8.18-5.73) 2.45 enheter. Liknande skillnader mellan grupper finns inom alla de ingående variablerna, om än i mindre magnitud. Det är dock samtidigt viktigt att komma ihåg att de tolkningar som kan göras utifrån tabellen inte tar hänsyn till samband mellan de olika variablerna. Annorlunda uttryckt så finns det starka skäl att tro att flera av dem samvarierar på olika sätt så att skillnader i exempelvis medelvärden mellan grupper inom variabeln politiskt intresse till viss del förklaras av utbildningsvariabeln. Ett sätt att ta hänsyn till sådana effekter är att med hjälp av regressionsanalys undersöka hur de enskilda variablerna tillsammans bidrar till att förklara variationen i indexvärden hos de svarande. Av utrymmesskäl redovisas inte sådana analyser i detalj här, men med dem som grund kan tolkningarna av tabell 6 ytterligare stärkas. Regressionsanalyserna⁴ pekar mycket riktigt på att de variabler som listas i tabellen hjälper till att förklara variationen i synen på mångkulturens effekter, både när det gäller i förhållande till samhällssystemet och när det gäller i förhållande till vardagslivet. Ett undantag finns dock och det gäller variabeln politiskt intresse som inte på ett signifikant sätt bidrar till att förklara variationen i något av de båda indexen.

Värmlänningarna och mångkulturen – fyra kategorier av svarande

Innan jag lämnar området mångkultur för att återknyta till resonemanget om gränsens politik vill jag kort närma mig frågan om värmlänningarna och deras attityder till mångkultur på ytterligare ett sätt. Utifrån de båda indexen går det att

konstruera en enkel taxonomi för värmlänningar och deras förhållande till mångkulturen genom att grovt dela indexen i två delar (med medianen som utgångspunkt) och sedan kombinera dem. Det gör att vi får en utfallsrymd där fyra olika kombinationer är möjliga. I tabell 7 redovisas dessa närmare, men det kan med en sådan indelning finnas svarande som bedömer mångkulturens effekter som [1] negativa både i förhållande till samhällssystemet och till vardagslivet, [2] negativa i förhållande till samhällssystemet men positiva i förhållande till vardagslivet, [3] positiva till samhällssystemet men negativa i förhållande till vardagslivet samt [4] positiva både i förhållande till samhällssystemet och i förhållande till vardagslivet. Här finns endast begränsat utrymme för att beskriva hur värmlänningarna faller in i dessa olika kategorier, men för framtida studier kan det vara av intresse att närmare följa upp hur dessa kategorier generellt sett kan karaktäriseras i termer av bakgrundsvariabler som kön, klass, utbildning och så vidare.

Tabell 7 *Fördelningen av svarande i fyra kategorier av åsikter om mångkulturens effekter i Sverige*

		Åsikt om effekter på samhällssystemet		
		Negativ	Positiv	Totalt
Åsikt om effekter på vardagslivet	Negativ	380	123	503
		46 %	15 %	61 %
		[1]	[3]	
	Positiv	101	218	319
		12 %	27 %	39 %
		[2]	[4]	
	Totalt	481	341	822
		59 %	42 %	100 %

Kommentar: Tabellen illustrerar fyra olika kategorier av åsikter om mångkulturens effekter samt hur stor andel av de svarande (n=822) som faller i de olika kategorierna. Siffror inom hakparentes refererar till det resonemang som förs i texten ovan.

Kortfattat går det att utifrån tabell 7 göra tolkningen att nästan hälften av alla värmlänningar (46 procent) är negativa till mångkulturens effekter oavsett i vilket sammanhang de bedömer den. Jag har, för enkelhetens skull i följande analys valt att kalla denna grupp för *Klart negativa*. Lite mer än en fjärdedel (26 procent) av de svarande är på ett motsatt sätt positiva till mångkulturens effekter oavsett sammanhang, dessa har jag valt att benämna *Klart positiva*. Utöver det anser ca en åttondel (12 procent) att mångkultur är negativt i förhållande till samhällssystemet men positivt för vardagslivet. Det här är en lite svårare grupp att finna en

bra benämning för, men jag har valt att kalla dem *Vardagspositiva*. Slutligen anser 15 procent av värmlänningarna att mångkultur är positivt för samhällssystemet men inte för vardagslivet och jag har enligt samma enkla logik valt att benämna dem *Systempositiva*.

Mångkultur och flyktingmottagande

Genom att utgå från den skissartade typologin som tecknades kring värmlänningars attityder till mångkultur i det förra avsnittet går det att förhålla sig till hur åsikter om mångkulturen samvarierar med attityder till flyktingmottagande. Nedan finns en enkel presentation av hur ett sådant samband ser ut där attityd till flyktingmottagande och åsikter om mångkultur finns kombinerade i en korstabell. För att förenkla framställningen har svaren på frågan om att minska flyktingmottagande kodats om så att den nu endast uttrycks i tre värden där 'positiv' avser de som svarat att de i någon utsträckning (mycket eller ganska) tycker att det är ett bra påstående att "minska flyktingmottagandet". De som är 'negativa' är de som i någon utsträckning (mycket eller ganska) tycker att det är ett dåligt påstående att "minska flyktingmottagandet". Förutom dessa finns också en kategori för de som uttryckt att de inte har någon uppfattning. Notera att det här betyder, liksom tidigare när jag presenterat attityder till flyktingmottagande, att de som är positiva till påståendet att minska flyktingmottagandet i det här sammanhanget alltså är negativa till flyktingmottagande. De som är negativa till påståendet att minska flyktingmottagandet har i det här sammanhanget, liksom i kapitlet i övrigt, helt enkelt klassats som positiva till flyktingmottagande.

En första tolkning av tabell 8 är att det verkar finnas ett klart samband, som väntat, mellan synen på flyktingmottagande och åsikter om mångkulturens effekter. Inom gruppen som är klart negativa till mångkulturens effekter är exempelvis också nästan sju av tio (69 procent) positiva till förslaget att minska flyktingmottagandet i Sverige. Bland de klart negativa är också endast en tiondel negativa till påståendet. Kontrasten gentemot gruppen som är klart positiva till mångkulturens effekter är påtaglig. Bland dem är istället endast 14 procent positiva till förslaget att minska flyktingmottagandet medan hela 66 procent är negativa till det. Givet de små undergrupperna är den mest rimliga tolkningen av de båda andra grupperna, de vardagspositiva och de systempositiva, att de är likvärdiga i sin inställning till flyktingmottagande. Sammantaget verkar det dock finnas ett påtagligt mönster som i huvudsak berör de positiva och negativa i båda variablerna så till vida att de flesta som är positivt inställda till mångkultur tycker inte att det är ett bra förslag att minska flyktingmottagande och tvärtom.

Tabell 8 Samvariation mellan åsikt om mångkultur och åsikt om förslag "minska flyktingmottagande"

		Åsikt om förslag "minska flyktingmottagande"			
		Positiv	Ingen uppfattning	Negativ	Totalt
Åsikt om mångkulturens effekter	Klart negativ	254 69 %	75 20 %	38 10 %	367 100 %
	Vardagspositiv	34 34 %	31 31 %	35 35 %	100 100 %
	Systempositiv	30 25 %	43 36 %	46 39 %	119 100 %
	Klart positiv	30 14 %	41 20 %	139 66 %	210 100 %
	Totalt	348 44 %	190 24 %	258 32 %	796 100 %

Kommentar: Tabellen illustrerar samvariationen mellan åsikter om mångkulturens effekter och åsikter om förslaget att minska flyktingmottagandet i Sverige. Både det totala antalet svarande och andelar för varje kombination redovisas. De redovisade andelarna är radprocent, dvs de är beräknade med grupperna i variabeln "åsikt om mångkulturens effekter" som procentbas. Eftersom andelarna är avrundade till närmaste heltal summerar inte alltid varje grupp till exakt hundra procent.

Attityder till gränsens politik

Jag har genomgående markerat min försiktighet inför de resultat som presenterats i det här kapitlet och de tolkningar som kan göras baserat på dem. Inte minst beror det på att analyserna som presenterats här flera gånger behandlar små grupper av svarande, vilket sannolikt gör att de mest relevanta tolkningarna handlar om riktningar och grova drag snarare än precisa punktskattningar. Men det finns dessutom anledning att flagga för ytterligare en övergripande brasklapp. Datamaterialet som ligger till grund för analyserna insamlades under hösten 2014 vilket gör att svaren i den meningen redan är föråldrade innan den här texten publiceras. Frågor om mångkultur och immigration i allmänhet och flyktingmottagande i synnerhet har varit ytterst framskjutna i den politiska diskussionen åtminstone sedan sommaren 2015 och de fortsätter att utgöra regelbundna inslag i nyheter samtidigt som Sverige också tagit emot ca 160 000 asylsökande under 2015, eller det vill säga ungefär dubbelt så många som år 2014 (ca 80 000). Det i sin tur är cirka tre gånger så

många som 2013 (ca 55000). Alla dessa är mycket höga värden i förhållande till vad som annars är normalt för Sveriges del eftersom vi i genomsnitt mellan 1984 och 2014 tagit emot ca 27000 asylsökande varje år (Migrationsverket, 2016). Med det sagt ska kanske inte kopplingen mellan attityder och det "faktiska förhållandet" överdrivas. Åtminstone inte i den enkla meningen att folk blir mer negativa ifall vi tar emot många flyktingar. Dennis Andersson och Anna Bendz (2015) har undersökt just attityder till flyktingmottagande i relation till det pågående asylsökande och finner att det närmast förhåller sig så att opinionen blir mer positiv i tider med hög andel beviljad asyl i Sverige. Det skulle kunna sägas peka i samma riktning som den forskning som betonar *framing* av migrationsfrågor som betydande för hur attityder formas (Bohman, 2014; Hainmueller & Hopkins, 2014). Där framhålls snarare att sättet som frågor om migration ramas in och artikuleras i politiken är mer betydelsefullt än materiella förhållanden.

Sammanfattningsvis går det alltså att tolka de resultat som presenterats här på flera sätt och det finns anledning till försiktighet. Ett spår löper dock relativt konsekvent genom de olika redovisningar som gjorts ovan och det kan möjligen benämnas som *skillnader*. Det vill säga, gränsens politik, uttryckt i termer av attityder till flyktingmottagande och åsikter om mångkulturens effekter, präglas av stora skillnader dels mellan sociala grupper och dels inom de olika frågorna. Med det menar jag att det exempelvis finns betydande skillnader mellan högutbildade och lågutbildade eller mellan de som definierar sig själva som "vänster" och de som ser sig som "höger". Men det finns också skillnader inom frågor i betydelsen att det genomgående kan sägas vara så att värmlänningar tycker bättre om mångkulturens effekter i relation till "vardagslivet" än i relation till "samhällssystemet".

Ur en sådan synvinkel är naturligtvis gränsens politik just en mycket *politisk* fråga. Tidigare forskning har också visat att frågor om immigration i allmänhet har stor potential att mobiliseras som drivande för politiken eftersom de aktualiserar skiljelinjer som snabbt uppfattas som viktigare än andra. Hainmueller och Hopkins (2014) hävdar därför att frågor om immigration har *flash potential*, eller med andra ord, de kan snabbt destabilisera etablerade politiska positioner. I svenska förhållanden har Marie Demker (2015) illustrerat hur flyktingfrågan på senare tid också är allt mer partipolitiskt splittrande vilket alltså ligger i linje med den internationella forskningen. Det är rimligt att anta att liknande förhållanden också går att finna i Värmland, även om det inte explicit varit fokus i det här kapitlet.

Så, för att återgå till gränsens politik så som jag lyfte fram den i inledningen, det vill säga de bredare lager av attityder, diskurser och praktiker som knyts till gränsens funktion i vår globaliserade tidsålder, är det rimligt att efterlysa en större förståelse för dess centrala position i så väl demokratiska som icke-demokratiska stater. Som redan påpekats är gränsen knappast i utkanten av den politiska diskussionen under tillstånd av globalisering. Tvärtom verkar gränsen kunna knytas till frågor om förändrade förhållanden för själva idén om stater och de politiska system som styr dem.

Exempelvis har Wendy Brown (2010) pekat på den allt mer utbredda ambitionen hos stater runt om i världen att bygga fysiska barriärer runt sina territorier, och för den delen också inom respektive territorium. Dessa *walled states* ska inte förstås som ett nytt uttryck för nationalstatens kraft och beslutsamhet utan snarare kan de tolkas just som delar av en omformulerad suveränitet. Hotet som murarna ska skydda emot, de kriminella, de sjuka, terroristerna och (i allt större utsträckning) de flyende är huvudsakligen inte internationellt, det är snarare transnationellt och inte tydligt knutet till andra nationalstater. Dessutom är gränsen en mobil praktik som på flera sätt skär genom samhället och alltså inte stannar vid murarna eller taggtråden. Ett talande exempel på det kan vara de utökade kraven på att kunna uppvisa identitetshandlingar, även "inom" en stats territorium.

Om det nu är så att det kring gränsen som politiskt fenomen kan lyftas flera centrala frågor kopplade till statens form och innehåll är det viktigt att börja betrakta attityder till flyktingmottagande eller åsikter om mångkulturens effekter som intimt knutet till demokratins framtid. Kanske går det att söka svaren på främlingsfientliga och fascistiska partiers frammarsch runtom i Europa i deras ambition att artikulera gränsens politik som avgörande och ytterst betydelsefull för samhället, inte som perifer eller partikulär. I så fall borde en av de viktigaste uppgifterna för demokratiska partier vara att också formulera gränsens politik som central och som något som knappast bara berör de "de andra", de som kommer hit. Enkelt uttryckt, för demokrater är det hög tid att på allvar fundera över hur gränsen kan demokratiseras och vi skulle därmed också fortsätta en välbehövlig diskussion om vad demokrati är och hur vi bör formulera dess mål och visioner i den så kallade globaliserade världen. Om inte detta lyckas finns tyvärr anledning att som demokrat vara orolig inför framtiden.

Noter

- ¹ Jag är medveten om att PCA i strikt mening inte är *faktoranalys* utan snarare just *komponentanalys*. När jag talar om faktoranalys i det här kapitlet inkluderar jag dock ändå PCA.
- ² Mer specifikt genomfördes en *principal component analysis* baserat på de 10 olika items om mångkulturens effekter som finns inkluderade i 2014 års värmlandsundersökning. Givet samplestorleken ($n=1310$) är det inte förvånande att Kaiser-Meyer-Olkin måttet är högt ($KMO = .914$) samtidigt som KMO för alla individuella items $>.879$. Det betyder i korthet att urvalet passar bra för en faktoranalys av det här slaget. Korrelationen mellan olika items är också tillräckligt hög då *Bartlett's test for sphericity* är klart signifikant, $\chi^2 (45) = 8529.09$ ($p<.001$). I det första steget genomfördes analysen utan rotation vilket gjorde det möjligt konstruera två underliggande dimensioner med en total förklarad varians

på 69.737 procent. Utifrån samma analys gjorde jag tolkningen att de båda dimensionerna rimligen är relaterade tillvarandra varför ortogonala rotationer uteslöts. Istället genomförde jag *direct oblimin* rotation med Kaisers kriterium. Använt helt på egen hand tycker jag att Kaisers kriterium är problematiskt som grund för dimensionsextraktion, men eftersom det är etablerat använder jag det tillsammans med analys av *scree plot* och Monte Carlo-simulation. I det här fallet pekar alla tre mot två underliggande komponenter. De roterade faktorladdningar som redovisas i tabell 5 är från mönstermatrisen (*pattern matrix*). Av utrymmesskal redovisas inte strukturmatriken (*structure matrix*).

- 3 Det finns en lång diskussion gällande konstruktion av index utifrån faktoranalyser som knyter an till hur informationen som finns i faktorladdningarnas relativa styrka ska tas till vara på. Det går exempelvis att enkelt använda sig av just faktorladdningarna som vikter i indexkonstruktionen på olika sätt. Ett grundläggande sådant är helt enkelt att specificera en linjär modell för de ingående variablerna så att $Y_i = b_1X_{1i} + b_2X_{2i} + \dots + b_nX_{ni} + \epsilon_i$ där värden för b är faktorladdningarna för en given variabel X på en given faktor (dimension) Y . Det är generellt ansett som en simpel metod och den begränsas i realiteten också ofta av att, till skillnad från vad som är fallet här, de ingående variablerna inte har samma skalor vilket ställer till problem. Vanligare är istället att använda vad som anses som mer sofistikerade tekniker så som *Regressionsmetod*, *Bartletts metod* eller *Anderson-Rubins metod*. I det här fallet har jag inte använt mig av någon viktning överhuvudtaget. Jag grundar det ställningstagandet på två saker. För det första är faktorladdningar unika för den givna faktoranalysen vilket betyder att den relativa styrkan kommer att vara annorlunda ifall samma analys görs på ett annat data-set. Med andra ord begränsas jämförbarheten mellan exempelvis två tidsmässigt skilda mätpunkter. För det andra behöver eventuella vinster i precision vägas mot grad av abstraktion och möjligheter för att så enkelt som möjligt kommunicera resultaten. I det här sammanhanget väger det senare tungt.
- 4 En modell (OLS-regression) specificerades för vart och ett av de båda indexen. Dessa behandlades alltså som beroendevariabler på intervallnivå medan dummyvariabler konstruerades för de sex olika oberoende variablerna (kön, utbildning, klass, politiskt intresse, nöjd med demokratin samt politisk orientering). För enkelhetens skull kodades alla dummyvariabler, förutom klass, som binära. I det här sammanhanget ville jag mest kontrollera för huvudsakliga effekter och bredare drag som kan stärka analysen som gjorts av tabell 6 varför vilket gör att binära variabler fungerar bra, även om det naturligtvis reducerar komplexiteten och gör tolkningarna mer grovkorniga än vad de skulle kunna vara.

Referenser

- Andersson D och Bendz A (2015) Hur reagerar opinionen på ökad flyktingmottagning? I: Bergström A, Johansson B, Oscarsson H, Oskarson M (red), *Fragment: SOM-undersökningen 2014*, Göteborg: SOM-institutet.
- Balibar É (2009) *Vi, det europeiska folket? : reflektioner kring ett transnationellt medborgarskap*. Hägersten: Tankekraft.
- Bergström A, Johansson B, Oscarsson H & Oskarson M (red) (2015) *Fragment: SOM-undersökningen 2014*. Göteborg: SOM-institutet.
- Bohman A (2014) *Anti-immigrant attitudes in context: the role of rhetoric, religion and political representation*. Umeå: Department of sociology, Umeå university.
- Ceobanu AM och Escandell X (2010) Comparative Analyses of Public Attitudes Toward Immigrants and Immigration Using Multinational Survey Data: A Review of Theories and Research. *Annual Review of Sociology* 36(1): 309–328.
- Demker M (2014) *Sverige åt svenskarna: motstånd och mobilisering mot invandring och invandrare i Sverige*. Stockholm: Atlas
- Demker M (2015) Mobilisering kring migration försändrar det svenska partisystemet. I: Bergström A, Johansson B, Oscarsson H & Oskarson M. (red), *Fragment: SOM-undersökningen 2014*, Göteborg: SOM-institutet.
- Florida RL (2005) *The flight of the creative class: the new global competition for talent*. New York: HarperBusiness.
- Hainmueller J och Hopkins DJ (2014) Public Attitudes Toward Immigration. *Annual Review of Political Science* 17(1): 225–249.
- Mitander T (2015) *Regio ex machina: Om det regionala medborgarskapets villkor*. Karlstad: Karlstads universitet.
- Mitander T, Säll L och Öjehag-Pettersson A (red) (2013) *Det regionala samhällsbyggandets praktiker. Tiden, makten, rummet*. Bokförlaget Daidalos.
- Öjehag-Pettersson A (2012) Världen i Värmland: Attityder till mångkultur och flyktningsmottagande. I: Nilsson L, Aronsson L, and Norell P. (red), *Värmländska landskap: politik, ekonomi, samhälle, kultur, medier*, Karlstad: Karlstad University Press.
- Öjehag-Pettersson A (2015) *Space Craft: Globalization and Governmentality in Regional Development*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Säll L (2014) *Regionalpolitikens diskursiva grunder och gränser: om politik, makt och kunskap i det regionala samhällsbyggandet*. Karlstad: Karlstad University Press.

VÄRMLAND OCH ARBETSMARKNADEN

JOHAN MARTINSSON

Värmland har länge varit något mer drabbat av sysselsättningsproblem än Sverige som helhet. Ända sedan andelen sysselsatta i industrisektorn började minska under 1960-talet och den offentliga sektorns expanderande andel av sysselsättningen stannade upp under 1980-talets mitt (SCB, AKU) har svårigheterna för många mindre värmländska orter ökat.

Under senare decennier har dessutom både 90-talskrisen och sedan finanskrisen 2008 satt sina spår på den värmländska arbetsmarknaden. Utöver arbetsmarknadsproblemen tillkom även under en tid problemen med en minskande befolkning och utflyttning från Värmland. Efter att ha legat relativt konstant sedan 1970-talet med omkring drygt 280 000 invånare påbörjades en snabbare nedgång vid 1990-talets mitt. År 1994 hade Värmland 285 000 invånare, men år 2000 hade siffran minskat till 275 000. Sedan dess är tendensen att antalet invånare i Värmland ligger ganska stabilt. Denna nedgång kan tyckas marginell, men då ska vi ta med i beräkningen att Sverige som helhet under samma period hade en positiv befolkningsutveckling.

Det finns dock mycket stora skillnader vad gäller befolkningsutvecklingen inom Värmland. I Karlstad och Hammarö kommun ser vi under de senaste tre decennierna ungefär samma befolkningsökning som i Sverige som helhet. Andra delar av Värmland har istället haft en i stort sett konstant befolkning under perioden, som exempelvis Kil, Årjäng och Sunne. Andra av de mindre kommunerna har däremot istället fått se en tämligen dramatisk befolkningsnedgång under de senaste 30 åren och i vissa fall minskat till 80 procent eller mindre av sin befolkning 30 år tidigare. Dessa kommuner inkluderar i norra Värmland både Munkfors och Hagfors, men även Filipstad i östra Värmland.

Ovan nämnda svårigheter kan även ses i den frågeundersökning SOM-institutet 2014 genomförde under namnet Värmlands-SOM. I 2014 års undersökning ligger sysselsättningen bland de tre viktigaste frågorna för värmlänningarna både på kommunal och på regional nivå (Bové et al. 2015, sid. 21). Två saker är här viktiga att komma ihåg. För det första gjordes Värmlands-SOM 2014 alltså innan den senaste tidens uppgång för flykting- och asylfrågor till dagordningens topp. År 2014 befann sig fortfarande flyktingfrågan i skymundan på den politiska dagordningen. Exempelvis kom den 2014 först på 14:e plats bland frågor viktiga för partivalet i SVT:s vallokalsundersökning (VALU). För det andra så låg sysselsättningsfrågan ännu högre på värmlänningarnas dagordning år 2010 då den var den enskilt viktigaste frågan för länet som helhet, och den näst viktigaste frågan på kommunal nivå.

År 2014 anger 26 procent att sysselsättningen är ett av de viktigaste problemen i Värmland. Svårigheterna på den värmländska arbetsmarknaden syns också när det gäller servicebedömningar. När medborgarna bedömer servicen inom olika områden har vi tidigare sett att "möjligheten att få jobb" bedöms mycket negativt i Värmland. Vi kan också tydligt se att denna bedömning är mer negativ än i exempelvis Västra Götalandsregionen där motsvarande frågor har ställs inom ramen för den så kallade Väst-SOM-undersökningen sedan 1992. År 2010 var balansmättet -34 (andelen nöjda minus andelen missnöjda) i Värmland och 2014 är siffran -35. Detta kan jämföras med -21 för Sverige som helhet år 2014 (Bové et al. 2015, sid. 15; Mattsson-Wallinder & Nilsson 2011, sid. 20).

Även när det gäller vilka områden som värmlänningarna helst vill prioritera om det ska göras ökade satsningar så har jobben fått se sig omsprungna av andra frågor. År 2010 kom möjligheten att få jobb högst upp i en sådan prioritering, men 2014 ligger den frågan på andra plats efter äldreomsorg (Bové et al 2015; Mattsson-Wallinder & Nilsson 2011).

I övrigt tycks inte något större svårmod ligga över värmlänningarna. Synen på såväl den personliga ekonomiska situationens utveckling som den lokala ekonomins utveckling skiljer sig inte från Sverige i stort. De svarande i Värmlands-SOM uppvisar också lika stor grad av livstillfredsställelse som övriga Sverige, och lika stor andel anser att utvecklingen går åt rätt håll (Bové et al 2015; sid. 34).

I Berger, Dahlgren och Westlinds *Krisen kom plötsligt* konstateras att efterverkningarna på sysselsättningen av finanskrisen 2008 inte blev lika allvarliga eller långvariga som 90-talskrisen (Berger mfl 2011). Dock tillhörde Arvika en av de orter i Sverige som drabbades hårdast av ökad arbetslöshet i ett tidigt skede av finanskrisen. Två faktorer som bidrog till att krisen ändå inte slog så hårt mot sysselsättningen som framhålls av Berger, Dahlgren och Westlindh är närheten till Norge, samt de tillfälligt utökade statsbidragen till kommunerna.

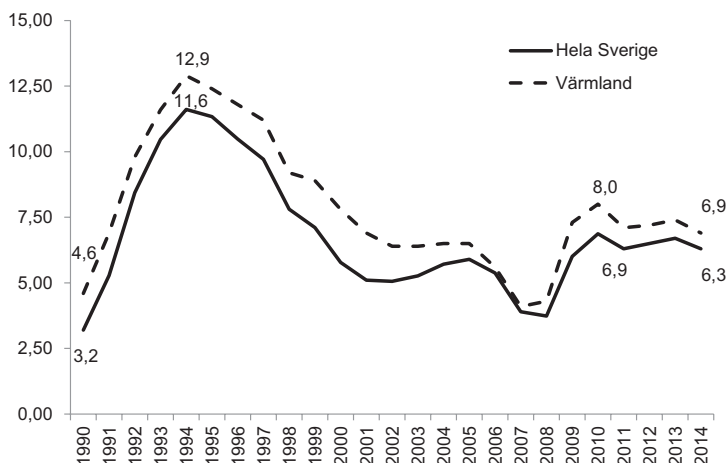
Detta kapitel ämnar ge en systematisk överblick över hur viktig sysselsättningsfrågan bedöms av medborgarna i Värmland. Hur viktiga olika frågor upplevs av olika grupper hjälper oss att förstå människors politiska beteende. Vilka, och var i Värmland, tycker människor att sysselsättningen är ett viktigt problem? Detta kapitel undersöker närmare vilka grupper av värmlänningar som tycker frågan är viktig, och i vilken utsträckning åsikterna kan förklaras av arbetsmarknadsläget, eller av den demografiska sammansättningen.

Arbetslösheten i Värmland

Hur ser då läget ut i Värmland och dess olika delar när det gäller arbetsmarknad och befolkningsutveckling? Innan vi analyserar åsikter och gruppskillnader ska vi börja med en översiktlig bild av utvecklingen på arbetsmarknaden i Värmland. I föreliggande kapitel används genomgående Arbetsförmedlingens statistik över andelen arbetslösa. Anledning till att denna används istället för Statistiska central-

byråns officiella arbetslöshetstal från Arbetskraftsundersökningarna (AKU) är att Arbetsförmedlingens statistik finns tillgänglig även för små geografiska enheter, som kommuner, då det är registerbaserade uppgifter. SCBs arbetslöshetssiffror bygger istället på stora slumpmässiga urval. Då det är viktigt att i detta kapitel kunna undersöka betydelsen av den lokala arbetsmarknaden används istället genomgående Arbetsförmedlingens statistik. Figur 1 visar andelen arbetslösa i Sverige och i Värmland under perioden 1990 till 2014.

Figur 1 Andel arbetslösa i Sverige och i Värmland 1990-2014

Kommentar: Siffrorna avser procent totalt arbetslösa i Värmland och i Sverige. Siffrorna är baserade på Arbetsförmedlingens egen registerstatistik över antalet inskrivna arbetssökande i relation till befolkningen 16-64 år. I denna figur räknas även personer i arbetsmarknadsutbildningar och med arbete i arbetsmarknadspolitiska åtgärder till de arbetslösa. Siffrorna skiljer sig alltså från Sveriges officiella arbetslöshetstal (SCBs ArbetskraftsUndersökningar), men har den fördelen att motsvarande siffror även finns på kommunnivå vilket är av stor vikt för detta kapitel.

Av figur 1 ser vi att den totala arbetslösheten, det vill säga inberäknat arbetsmarknadsåtgärder och arbetsmarknadsutbildningar, under hela perioden varit något högre i Värmland än i Sverige som helhet. Skillnaden är dock inte särskilt stor, utan uppgår ofta till enbart omkring en procentenhet. När arbetslösheten stod som högst under 90-talskrisen var 11,6 procent i Sverige utan jobb jämfört med nära 13 procent i Värmland. Efter finanskrisen, år 2010, var samma siffra för hela Sverige ca 7 procent och 8 procent i Värmland och har år 2014 sjunkit ytterligare cirka en procentenhet. Även om skillnaden mellan Värmland och hela Sverige är systematisk under hela perioden så kan den ändå inte sägas vara särskilt alarmerande.

I tabell 1 går vi vidare och undersöker olika delar av Värmland vad gäller arbetslöshetsutvecklingen under perioden. Liksom i andra kapitel i denna bok används

här en indelning av Värmland i fyra delregioner: Karlstadsområdet, Östra-, Västra-, och Norra Värmland.

Tabell 1 Arbetslöshet i värmländska kommuner, i Värmland och i Sverige (procent)

	Arbetslöshet 1990	Arbetslöshet 1995	Arbetslöshet- 2000	Arbetslöshet 2010	Arbetslöshet 2014
<i>Karlstadsområdet</i>					
Karlstad	4.3	11.8	7.4	7.5	6,5
Hammarö	2.4	8.3	5.2	6.2	4,7
Kil	3.0	11.6	8.1	8.4	6,8
Forshaga	3.9	13.3	7.5	8.7	7,9
Grums	2.9	11.3	7.7	8.8	7,9
<i>Östra Värmland</i>					
Kristinehamn	4.6	12.6	8.2	9.2	9,1
Storfors	4.7	14.8	9.2	12.2	11,7
Filipstad	4.0	13.5	9.2	11.1	8,8
<i>Västra Värmland</i>					
Årjäng	5.1	15.3	6.8	6.1	4,8
Arvika	4.7	12.1	7.1	8.5	6,4
Eda	5.8	12.8	6.0	7.8	5,3
Säffle	4.1	10.0	7.6	9.3	9,8
<i>Norra Värmland</i>					
Sunne	4.6	15.2	7.7	6.8	5,3
Torsby	7.3	15.6	9.2	6.6	5,5
Munkfors	9.0	14.2	11.2	9.7	9,4
Hagfors	7.7	14.5	12.0	8.5	8,0
Hela Värmland	4.6	12.4	7.8	8.0	6,9
Hela Sverige	3.2	11.3	5.8	6.9	6,3

Kommentar: Arbetslöshet avser total arbetslöshet enligt Arbetsförmedlingens registerstatistik över inskrivna arbetssökande som andel av befolkningen 16-64 år. Siffrorna avser årsmedeltal och inkluderar även personer i arbetsmarknadsutbildningar samt med arbete i arbetsmarknads-politiska åtgärder.

Tabell 1 visar oss att alla värmländska kommuner inte helt och hållet följer samma utvecklingstrender under perioden. Karlstadsområdets kommuner tenderar att ligga i den nedre delen av skalan för det mesta. I västra Värmland däremot ser vi en allt ljusare tendens efter 1990-talets slut. Under periodens första halva hade flera av dessa kommuner, exempelvis Årjäng, Arvika och Eda en högre arbetslöshet än i Karlstad, men när 2000-talet kommer är situationen i flera fall den omvända och såväl Årjäng som Arvika och Eda har en lägre arbetslöshet än Karlstad. Det

är tydligt att närheten till Norge tycks bidra till en lägre arbetslöshet framförallt i kommuner i västra Värmland.

I norra Värmland ser vi däremot en delad utveckling där de gamla bruksorterna Munkfors och Hagfors har fått se de höga arbetslöshetsnivåerna bita sig kvar längre. Även om läget 2014 inte skiljer sig särskilt mycket från Värmland som helhet såg de inte en lika stor upphämtning i början av 2000-talet. Dels kan detta bero på ett starkare beroende av en enskild dominerande industri, men även denna skillnad kan kanske delvis förklaras av skillnaden i avstånd till Oslo. I östra Värmland kan vi istället konstatera att det är den något större orten Kristinehamn som har ett ljusare arbetsmarknadsläge än de mindre kommunerna Storfors och Filipstad. Överlag är det generella draget vi ser i tabell 1 att situationen i Värmland är långt ifrån entydig. Det finns både ljusa och mörka sidor hos utvecklingen. Och framförallt, skillnaderna mellan olika delar av Värmland är ganska stora när det gäller arbetsmarknadsläget.

Hur viktig är sysselsättningen för värmlänningarna, och för vem är den viktig?

Vi ska nu gå över till att analysera hur viktiga frågor värmlänningarna tycker att sysselsättning och arbetslöshet är som samhällsproblem betraktade. Detta görs med hjälp av två öppna frågor i Värmlands-SOM där respondenterna själva får skriva vilka frågor eller problem de tycker är viktigast i den kommun de själva bor i, samt i Värmland. För varje fråga kan upp till tre svar ges. Nedan återges resultaten för vilka problem som är viktigast i Värmland respektive i den egna kommunen för de fem viktigaste frågorna/problemen.

Tabell 2 Viktiga samhällsproblem i Värmland (procent)

Viktigast i Värmland	Viktigast i kommunen
Sjukvården, 34 procent	Skola/utbildning, 36 procent
Sysselsättning, 26 procent	Sjukvården, 30 procent
Skola/utbildning, 20 procent	Sysselsättning, 23 procent
Infrastruktur/kommunikationer, 18 procent	Äldreomsorg, 20 procent
Äldrevård, 9 procent	Infrastruktur/kommunikationer, 14 procent

Kommentar: Frågans formulering är: 'Vilken eller vilka frågor eller problem tycker Du är viktigast i dag i Värmland / i den kommun där Du bor? Ange högst tre frågor/problem' Procentbasen utgörs av samtliga som deltagit i undersökningen.

Resultaten visar att värlänningarna tar sysselsättningsproblemen på stort allvar. Frågan ligger på andra plats i länet och på tredje plats som problem i den egna kommunen. Även om arbetsmarknadspolitiken inte är ett kommunalt ansvar uppfattas sysselsättningsproblemen av många medborgare som ett av de viktigaste problemen på deras egen ort. Sjukvården och skolan engagerar också många värlänningar som vi kan se av tabell 2. Drygt 30 procent anger sjukvården som en av de viktigaste frågorna, både för Värmland och i den egna kommunen. När det gäller kommunala frågor ligger dock skola och utbildning högst med 36 procent totalt.

Tabell 3 *Sysselsättningen som viktigt samhällsproblem i Värmland och i den egna kommunen bland olika grupper (procent)*

	Värmland	Egna kommunen	Antal svarande
Samtliga	26	23	1420
<i>Politiskt intresse</i>			
mycket intresserad	33	30	156
ganska intresserad	29	26	679
inte särskilt intresserad	23	20	478
inte alls intresserad	9	7	89
<i>Vänster-högerplacering</i>			
klart till vänster	31	34	180
något till vänster	33	29	26
varken till vänster eller	22	20	394
något till höger	23	20	311
klart till höger	24	16	123
<i>Arsinkomst i hushållet</i>			
max 300 000	22	19	363
301 000–700 000	28	25	680
mer än 700 000	30	25	281
<i>Utbildning</i>			
Låg	21	20	494
Medelhög	29	27	596
Hög	26	22	330

Kommentar: För frågans formulering, se tabell 2. Procenten är baserade på samtliga tillfrågade. I kategorin med låg utbildning ingår de som har högst grundskoleutbildning. I kategorin medelhög ingår de som har gymnasieexamen eller eftergymnasial utbildning utanför högskolan. I kategorin med hög utbildning ingår de som har minst högskoleexamen.

Den fortsatta analysen koncentrerar sig nu på att undersöka skillnader i upplevd viktighet för sysselsättningsfrågan bland olika grupper av värmlänningar. Det första vi ser i tabell 3 är att många fler bland de politiskt intresserade nämner sysselsättning som ett av de viktigaste problemen. Detta ska dock inte tolkas som att de med lägre politiskt intresse inte tycker att arbetslöshet och sysselsättning är viktiga samhällsproblem. Vi måste ta i beaktande att de med högre politiskt intresse också är mer benägna att över huvud taget svara på denna öppna fråga och nämna någon fråga eller problem alls. När det gäller ideologisk vänster-högerplacering är det människor som placerar sig själva "något till vänster" som i störst utsträckning nämner sysselsättning som ett av de viktigaste problemen. Det finns en tendens att de som placerar sig till höger är något mindre benägna att nämna arbetslöshet eller sysselsättning som ett av de viktigaste problemen, men skillnaden är inte särskilt stor.

När det gäller inkomst så ser vi att personer med högre inkomst oftare anger sysselsättningen som viktig. Personer med högre hushållsinkomst anger oftare sysselsättningen som ett viktigt problem. Om det sedan verkligen är just inkomstnivån i sig som orsakar detta, eller om det beror på andra faktorer som samvarierar med inkomst kan vi inte veta säkert från tabell 3. Mellan olika utbildningsgrupper ser vi dock inte någon nämnvärd skillnad i viktighetsbedömning.

I tabell 4 undersöker vi hur sambandet med ålder och egen arbetsmarknadssituation ser ut. Vad gäller ålder finns ett intressant mönster där de yngsta och de äldsta i mindre utsträckning tycker att arbetslöshet och sysselsättning är ett av de viktigaste problemen i Värmland eller i den egna kommunen. Grupper som själva i mindre utsträckning är berörda av arbetsmarknadsläget upplever också i mindre utsträckning detta som ett av de viktigaste problemen i samhället. Det är istället grupperna mellan 30 och 64 år som i störst utsträckning anger sysselsättningsfrågan som ett viktigt problem.

Även när det gäller den egna arbetsmarknadssituationen ser vi samma mönster som för ålder. Det finns en tendens att de som själva är drabbade av problem på arbetsmarknaden av olika slag i större utsträckning anger arbetslösheten som ett av de viktigaste problemen. Bland arbetslösa är siffran hela 48 procent, jämfört med 27-28 procent bland de som är förvärvsarbetande. Studenterna å andra sidan framstår som tämligen obekymrade över sysselsättningsproblemen. Könskillnaderna är relativt små, men vi ser likväl en tendens att kvinnor oftare nämner arbetslöshet och sysselsättning som viktiga problem. När det gäller geografiska skillnader så framträder sådana främst i synen på vad som är viktiga problem i den egna kommunen. Det blir då tydligt att Karlstadsområdets och västvärmlands lägre objektiva arbetslöshet också leder till mindre oro för sådana frågor.

Tabell 4 Sysselsättningen som viktigt samhällsproblem i Värmland och i den egna kommunen efter ålder och arbetsmarknadssituation (procent)

	Värmland	Egna kommunen	Antal svarande
Samtliga	26	23	1420
<i>Kön</i>			
Kvinna	23	21	732
Man	29	25	687
<i>Ålder</i>			
16-29	25	22	183
30-49	29	25	326
50-64	32	32	412
65-85	18	15	498
<i>Arbetsmarknadssituation</i>			
förvärvsarbetande	28	27	677
arbetslös	48	48	77
ålderspensionär/avtalspensionär	20	16	486
studerande	21	12	81
<i>Delregion</i>			
Karlstadsområdet	26	19	719
Norra Värmland	25	31	211
Östra Värmland	28	26	189
Västra Värmland	24	24	300

Kommentar: För frågans formulering, se tabell 2. Procenten är baserade på samtliga tillfrågade. I gruppen arbetslösa ingår även personer med sjuk- eller aktivitetsersättning. Förvärvsarbetande inkluderar även sjukskrivna och föräldralediga. För indelningen i delregioner används samma indelning av kommuner som i tabell 1.

Sammantaget har detta kapitel visat att sysselsättningsfrågan står högt på den politiska agendan hos värmlänningarna, både när det gäller vilka frågor som är viktiga i Värmland, och i den egna kommunen. Samtidigt är situationen för olika kommuner i Värmland synnerligen olika. En del kommuner som Karlstad och Hammarö har haft en relativt god utveckling, även jämfört med övriga Sverige, medan andra som Hagfors, Munkfors och Filipstad har fått se sin befolkning minska kraftigt och arbetslösheten bita sig fast de senaste decennierna. Samtidigt har den norska arbetsmarknaden runt Oslo de senaste tio åren bidragit till att hålla nere arbetslösheten bland bosatta i en del västvärmländska kommuner. När vi undersöker vilka grupper som anser att arbetslöshet och sysselsättning är viktiga problem framkommer att de lokala förhållandena i den egna kommunen och den

personliga situationen på arbetsmarknaden är faktorer som i stor utsträckning avgör om sysselsättningsfrågan upplevs som viktig eller ej av en individ.

Referenser

- Berger, Sune, Dahlgren, Bengt och Westlindh, Sara (2011) *Krisen kom plötsligt – En värmländsk berättelse om den globala finanskrisen*, Karlstad: Karlstad University Press
- Bové, Klara, Bergström, Annika och Ohlsson, Jonas (2015) *Värmland 2014. Resultat från den värmländska SOM-undersökningen*. SOM-rapport nr 2015:11, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Mattsson-Wallinder, Ylva och Nilsson, Lennart (2011) *Värmland 2010. Resultat från Värmlands-SOM-undersökningen 2010*, SOM-rapport nr 2011:11, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Nilsson, Lennart (2010) *Värmland i Sverige och Europa*, SOM-rapport nr 2010:17, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Statistiska Centralbyrån, AKU (Arbetskraftsundersökningen) www.scb.se

SOCIAL REPRODUKTION I VÄRMLAND

JOHAN LINDELL

Detta kapitel handlar om trögrörlighet i den sociala världen. När vi tänker kring samhället gör vi det ofta i termer av förändring – vi rör oss framåt genom historien, genom moderniteten och in i det senmoderna (Giddens, 1997). Vi är individer som sägs ”skapa oss själva” – förverkliga våra personliga drömmar i en så kallad ”reflexiv modernitet” (Beck, Giddens och Lash, 1994). Men även om vi sett stora omvälvningar får vi inte glömma den trögrörlighet som kännetecknar samhället – det vill säga den *sociala reproduktionen* och de mekanismer som förleder den. Med social reproduktion menas det kontinuerliga (åter)skapandet av samhällsklasserna och relationen emellan dem (Bourdieu och Passeron, 1990: 11). I detta kapitel ska vi titta närmare på några konkreta instanser av detta i ett värmländskt sammanhang.

I praktiken yttrar sig den sociala reproduktionen i den statistiskt fastslagna tendensen att individer uppväxta i arbetarhem själva väljer traditionella arbetaryrken (Berglund, 2010), eller när barn till akademiskt meriterade föräldrar väljer att studera vid universitet (Bourdieu, 1996; Öhlin, 2010). Den yttrar sig när samhällets privilegierade (i termer av hög utbildning och hög inkomst) utvecklar en smak för den ”fina” kulturen, och då individen från en mindre privilegierad bakgrund upplever att operan, muséet och teatern ”inte är något för mig” (Bourdieu, 1984).¹

Varför ser det ut på det sättet? Varför tar inte individer uppväxta i arbetarhem examen vid högskola eller universitet i samma utsträckning som de som vuxit upp i tjänstemannahem? Svaret finns knappast i den kognitiva förmågan (man är inte mer intelligent för att man vuxit upp i ett tjänstemannahem), och inte heller i ekonomin (det kostar inte pengar att läsa vid universitet i Sverige). För sociologen finns svaret istället i det som Pierre Bourdieu (1984) kallar för klasshabitus. De olikartade existensvillkoren som återfinns i arbetarhemmet kontra det högre tjänstemannahemmet mynnar ut i olika föreställningar om vad man som individ kan- och bör göra. Under uppväxten socialiseras individer in i klasshabitus – den karta av möjligheter som individer med samma typ av social bakgrund delar. Att som barn till akademiskt meriterade föräldrar ”välja” att läsa vidare vid universitet kan därför förstås som en undermedveten, övergenerationellt skapad, strategi för att reproducera sitt klasshabitus (Bourdieu, 1984; 1990; Bourdieu och Wacquant, 1992). Vi agerar i den sociala världen efter våra habitus, och på så vis upprätthåller var och en av oss samhällets klasstruktur.

I det som följer redogörs för några sätt på vilka social reproduktion yttrar sig i det samtida Värmland. Mot den korta teoretiska bakgrunden ovan, och de analyser som tilläts av 2014 års SOM-undersökning i Värmland kan vi förvänta oss följande:

1. Individens nuvarande typ av hem tenderar att vara samma typ av hem som de vuxit upp i.
2. Individer från tjänstemannahem är mer benägna än individer med jordbrukar- och arbetarbakgrund att läsa vid högskola och universitet.
3. En "finkulturell" livsstil återfinns framförallt bland individer med hög utbildning och hög inkomst.

Den sociala reproduktionen i Värmland

I de första två tabellerna undersöks om klasshabitus (här indikerat av den typ av hem man vuxit upp i: arbetarhem, jordbrukarhem, företagarhus, tjänstemannahem eller högre tjänstemannahem)² spelar roll för vilken typ av hem man nu befinner sig i, och för vilken typ av utbildningsnivå man skaffar sig genom livet. Tabell 1 visar i vilken utsträckning man som vuxen "landar" i samma typ av hem som man vuxit upp i.

Bland de som vuxit upp i högre tjänstemannahem är ingen jordbrukare idag. Dock befinner sig en fjärdedel av denna grupp nu i arbetarhem – dessa individer har rört sig nedåt i det Bourdieu (1984) kallar för "rummet av sociala positioner" (en metafor för samhället och de klasspositioner som individer och grupper antar, beroende på deras uppsättning av ekonomiskt- och kulturellt kapital). Detta måste dock ses i relation till att hela 70 procent av de som vuxit upp i ett högre tjänstemannahem nu befinner sig i någon typ av tjänstemannahem. En liknande siffra finns bland de som vuxit upp i tjänstemannahem (ej "högre") – bland dem är över tre fjärdedelar (77 %) tjänstemän eller högre tjänstemän idag. Den övergripande tendensen pekar alltså mot att tjänstemännen reproducerar sin sociala bakgrund.

Bland de som vuxit upp i arbetarhem lever en majoritet (59 %) i arbetarhem idag. Medan nästan en tredjedel (30 %) av de med arbetarbakgrund numer är tjänstemän och således rört sig uppåt i "det sociala rummet", är det enbart fem procent som blev högre tjänstemän. Bland de som vuxit upp i jordbrukarhem är 66 procent idag antingen arbetare eller jordbrukare. Dock är det bara en femtedel av de som växt upp i jordbrukarhem som nu är jordbrukare. Vi måste också understryka att de med arbetarbakgrund inte lika benägna att reproducera sin bakgrund som tjänstemännen. Detta måste ses i ljuset av att det svenska samhället under 1900-talet omvandlats till ett tjänstesamhälle där "allt färre arbetar inom jordbruks- och industrisektorn" (Bengtsson och Berglund, 2010: 40). Överlag pekar dock resultaten på att även individer som vuxit upp i arbetar- eller jordbrukarhem överlag reproducerar sin sociala bakgrund – en majoritet "landar" i jordbrukar- eller arbetarhem som vuxna.

Materialet ger också indikationer på att män är något mer benägna än kvinnor att reproducera sin sociala bakgrund, och således att kvinnor oftare är uppåtsträvande klassresenärer (resultat ej redovisade här).

Resultaten i Tabell 1 är statistiskt signifikanta (Cramers $V = .000$) och kan därför förväntas spegla populationen (värmlänningar) som helhet.

Tabell 1 Nuvarande hem efter uppväxtem (värmlänningar över 30 år) (procent)

	Nuvarande hem					
	Arbetar- hem	Jordbrukar- hem	Tjänste- manna- hem	Högre tjänste- manna- hem	Företagar- hem	Total (n)
Uppväxt i:						
Arbetarhem	59	2	30	5	4	100 (679)
Jordbrukar- hem	45	21	23	4	8	100 (186)
Tjänstemanna- hem	14	3	61	14	9	100 (175)
Högre tjänstemanna- hem	25	0	46	25	4	100 (24)
Företagarhem	24	4	33	11	27	100 (70)
n	533	61	387	79	74	1134/100

Kommentar: Cramers $v = .000$. Tabellen baseras på fråga 66a och 66b, som lyder "Om du skulle beskriva ditt nuvarande hem respektive det hem du själv växte upp i, vilket av nedanstående alternativ stämmer då bäst?". Värmlänningar yngre än 30 år har exkluderats från analysen eftersom det finns risker att de a.) inte flyttat hemifrån, b.) inte etablerat sig på arbetsmarknaden eller c.) inte läst klart vid universitet (vilka är förutsättningar för att kunna kategorisera ett eget och etablerat "nuvarande hem").

Källa: Värmlands-SOM 2014.

Vi vänder oss nu till den andra förväntningen: nämligen att klasshabitus också reproduceras i det att tjänstemännen väljer att utbilda sig vid högre lärosäten i högre utsträckning än de med arbetar- eller jordbrukarbakgrund. Tabell 2 visar att så är fallet – även i en tid då fler och fler arbetsgivare ställer krav på högre utbildning.

Bland de som vuxit upp i högre tjänstemannahem har ingen idag en låg utbildningsnivå. Hela 71 procent har examen från högskola eller universitet. Även de som

vuxit upp i tjänstemannahem (ej ”högre”) är högutbildade – bland dem skaffade sig 44 procent examen vid högskola eller universitet. Enbart tre procent av dessa har idag en låg utbildningsnivå.

Bland de som vuxit upp i arbetarhem ser vi motsatt mönster. Nästan en fjärdedel (23 %) har låg utbildning (ej fullgjort grundskola eller fullgjort grundskola) och 39 procent en mellanlåg utbildning. Procentdifferensen för hög utbildning mellan de som vuxit upp i arbetarhem och de som vuxit upp i högre tjänstemannahem är 52. Nästan en femtedel (19 %) av de som vuxit upp i arbetarhem gick vidare för att ta examen vid universitet eller högskola – en minoritet av uppåtsträvarare i det sociala rummet. De som vuxit upp i jordbrukarhem har ännu lägre tendens till att utbilda sig – 66 procent har antingen låg eller mellanlåg utbildningsnivå.

Även dessa resultat är statistiskt signifikanta (Cramers $V = .000$) och understryker resultatens relevans mot populationen som helhet.

Tabell 2 Nuvarande utbildningsnivå efter uppväxthem (värmlänningar över 30 år) (procent)

	Nuvarande utbildningsnivå				
	Låg	Mellanlåg	Mellanhög	Hög	Total (n)
Uppväxt i:					
Arbetarhem	23	39	19	19	100 (690)
Jordbrukarhem	41	25	17	17	100 (190)
Tjänstemannahem	3	23	30	44	100 (178)
Högre tjänstemannahem	0	17	13	71	100 (24)
Företagarhem	16	32	16	36	100 (73)
n	254	386	228	287	1155/100

Kommentar: Cramers $v = .000$. Utbildningsnivåer tagna ur 4-delad omkodning av fråga 71: ”Låg utbildning” = Ej fullgjort grundskola, grundskola, ”mellanlåg utbildning” = Studier vid gymnasium, examen från gymnasium, ”mellanhög utbildning” = eftergymnasial utbildning, ej högskola/universitet, studier vid högskola/universitet, ”hög utbildning” = examen från högskola/universitet, studier vid/examen från forskarutbildning

Källa: Värmlands-SOM 2014.

Det finns alltså ett tydligt samband mellan klasshabitus (indikerat av den typ av hem man växt upp i) och benägenheten att utbilda sig. Men med hur mycket ökar sannolikheten att ta examen vid högskola eller universitet om man har ett visst klasshabitus? Vilka andra faktorer påverkar tendensen att utbilda sig? Tabell 3 redovisar hur oddsen för att inneha en högre examen påverkas av klasshabitus (uppväxt

i tjänstemannahem jämfört med andra hem), under kontroll för vart i Värmland man bor (Karlstad/Hammarö kontra övriga Värmland), om man är uppväxt på landsbygden eller inte, kön, och slutligen om man har en "finkulturell" livsstil.

Tabell 3 Sannolikheten för att inneha examen från högskola eller universitet bland värmlänningar över 30 år (logistisk regression med oddskvoter)

	Högre examen Ref.: Ej högre examen	
	Oddskvoter	Sig.
Kommun: Karlstad eller Hammarö Ref.: Övriga Värmland	1.455	.018
Uppväxt i tjänstemannahem Ref.: företagare-, jordbrukar-, arbetarhem	3.138	.000
Uppväxt på landsbygden Ref.: mindre tätort, stad, storstad	1.029	.866
Kvinna Ref.: Man	1.861	.000
"Finkulturell" livsstil Summerat index 1-5	2.217	.000
Konstant	.042	.000
Nagelkerke R ²	19 %	
n	1076	

Kommentar: "Finkulturell" livsstil är ett summerat index från Fråga 37 som ställer över tjugo frågor om vad människor ägnar sin fritid åt, i syfte att komma åt underliggande livsstilar. En faktoranalys av detta frågebatteri (inte redovisad här) visar att olika "finkulturella" aktiviteter (gå på opera, museum, teater och konsert) hänger samman och således utgör en enhetlig livsstil (Cronbachs alfa = .707).

Källa: Värmlands-SOM 2014.

Tabell 3 visar att individer som har vuxit upp i tjänstemannahem har över tre gånger så höga odds att ha en examen från högskola eller universitet, jämfört med övriga klasshabitus. I och med det är klasshabitus är den starkaste förklaringsfaktorn för sannolikheten att ha examen vid högskola eller universitet – resultat som går i linje med tidigare forskning i Sverige (Öhlin, 2010). Vidare spelar geografi roll: individer i Karlstad och Hammarö är mer benägna att ha en universitetsexamen än individer i övriga Värmland. Att man bor på landsbygden spelar dock ingen

roll – den geografiska förklaringen handlar alltså mer om vilken kommun man bor i (Karlstad eller Hammarö) än om själva boendeformen (stad/land). Däremot är värmländska kvinnor mer benägna än män att utbilda sig (vilket speglas i rekryteringen av studenter till Karlstads universitet som rekryterar ca 30 procent av sina studenter från Värmland). Slutligen ser vi också att den ”finkulturella” livsstilen också spelar roll – de som är orienterade mot den ”legitima” kulturen (det vill säga de som relativt ofta går på opera, teater, konsert och muséum) (Bourdieu, 1984) är också mer troliga att ha en examen från högskola eller universitet. Här är det rimligt att också anta det omvända förhållandet.

”Finkulturen” tycks alltså vara förknippad med en högre utbildning. Men vad är det som föranleder en sådan livsstil? Vi vänder oss till vår tredje förväntning – att en ”finkulturell” livsstil framförallt återfinns bland individer med hög position i samhället. Tabell 4 visar att både ett ekonomiskt kapitalt (här indikerat av årsinkomst) och det som kallas för ett institutionellt kulturellt kapital (här indikerat av examen från universitet eller högskola) är positivt korrelerade med orienteringen mot ”finkulturen” (Bourdieu, 1984). Ett sådant resultat överensstämmer med tidigare studier i Sverige (Nilsson och Peurell, 2010; Peurell, 2014). Vi ser också en svag, positiv, effekt av ålder. Även här spelar geografin en roll – den ”finkulturella” livsstilen är mer utbredd i Karlstad och Hammarö än i övriga kommuner i Värmland. Detta kan dels förklaras av lättare tillgång till kulturlivet, men också av att ett visst klasshabitus (tjänstemän) har samlats i just Karlstad och Hammarö.

Att den ”finkulturella” livsstilen framförallt återfinns bland ”kapitalstarka” individer är ett tecken på att den fungerar som ett instrument genom vilket människor upprätthåller sin position i samhället (Bourdieu, 1984). Den sociala funktionen av kulturkonsumtion är att upprätthålla distinktioner klasser emellan. De som relativt ofta går på opera, teater, muséum och konsert att har ofta ackumulerat ekonomiskt- och kulturellt kapital (ibid). Eller omvänt – att röra sig mot den ”fina” kulturen är ett sätt att bekräfta sin kapitalstarka position i samhället.

Tabell 4 Förklaringsfaktorer för en "finkulturell" livsstil. OLS-regression med b-koefficienter (standardfel inom parentes)

	"Finkulturell" livsstil
Examen från högskola eller universitet <i>Ref.: Ej examen</i>	.454*** (.048)
Uppväxt i tjänstemannahem <i>Ref.: Uppväxt i arbetar-, jordbrukar- eller företagarhus</i>	.104 (.054)
Bor i Karlstad eller Hammarö <i>Ref.: Övriga Värmland</i>	.256*** (.041)
Årsinkomst>500 000 kr <i>Ref.: Årsinkomst<500 000 kr</i>	.177*** (.044)
Ålder	.008*** (.002)
Kvinna <i>Ref.: Man</i>	-.084* (.040)
Konstant	.853***
R_{adj}^2	16 %
n	1113

Kommentar: Signifikanskoder: * $p < .01$, ** $p < .05$, *** $p < 0.01$. För information om beroende variabel "finkulturell" livsstil, se kommentar till tabell 3.

Källa: Värmlands-SOM 2014.

Hammarö – Värmlands Djursholm

Hammarö har visat sig vara en särskilt intressant plats. Tabell 5 ger en jämförelse mellan Värmlands kommuner (här bör man dock tänka på att analyser som bryts ned på kommunnivå lider av låga n-tal). På Hammarö utgör de högre tjänstemännen 17 procent av befolkningen. Det är den högsta andelen bland alla värmländska kommuner (för Torsby, Storfors, Munkfors, Forshaga och Årjäng utgör denna grupp 0 % i SOM-materialet). Samtidigt har Hammaröborna en relativt stark benägenhet att utbilda sig vid högre lärosäten, och därtill en jämförelsevis "finkulturell" livsstil. Utöver det är Hammarö den kommun i Värmland där störst andel placerar sig till höger på en politisk vänster-höger-skala (42 %) och här finns även en hög andel höginkomsttagare (54 %). 2015 utsågs Hammarö till årets företagarkommun i Värmland, och som den femte bästa i landet. Av värmlänningarna är det Hammaröborna som är mest nöjda med att bo i sin kommun.

Hammarö sticker alltså ut bland de värmländska kommunerna. Den mest slående skillnaden syns i Lärarförbundets ranking över landets skolkommuner. Hammarö

Tabell 5 Socio-demografisk uppsättning av värmiländska kommuner, och deras placering på Lärarförbundets ranking över bästa skolkommun. (+/- = över/under länets genomsnitt)

	Arvika	Eda	Filipstad	Fors-haga	Grums	Hag-fors	Hammarö	Karlstad	Kil	Kristinehamn	Munkfors	Storfors	Säffle	Sunne	Torsby	Ärjäng	Hela Värmland
Andel högre tjänstemän (%)	5 (-)	4 (-)	4	0 (-)	7 (+)	1 (-)	17 (+)	8 (+)	5 (-)	9 (+)	0 (-)	0 (-)	9 (+)	3 (-)	0 (-)	0 (-)	6
Andel med examen från högskola/uni. (%)	12 (-)	15 (-)	14	22 (-)	13 (-)	10 (-)	29 (+)	32 (+)	24 (-)	27 (+)	9 (-)	30 (+)	16 (-)	31 (+)	20 (-)	22 (-)	24
Andel "till höger" politiskt (%)	25 (-)	30 (-)	17	24 (-)	42 (+)	25 (-)	42 (+)	36 (+)	38 (+)	30 (-)	33 (+)	40 (+)	39 (+)	25 (-)	26 (-)	28 (-)	32
Andel höginkomsttagare (<500 000 kr/år) (%)	32 (-)	48 (+)	24	41 (-)	40 (-)	43 (-)	54 (+)	49 (+)	61 (+)	48 (+)	33 (-)	22 (-)	38 (-)	38 (-)	38 (-)	33 (-)	44
"Finkulturell" livsstil: index 1-5 (medelvärde)***	1,45 (-)	1,39 (-)	1,54	1,47 (-)	1,48 (-)	1,25 (-)	1,64 (+)	1,78 (+)	1,62 (+)	1,49 (-)	1,05 (-)	1,28 (-)	1,63 (+)	1,45 (-)	1,35 (-)	1,36 (-)	1,58
Bra att bo i kommun 5-5 (medelvärde)***	3,96 (+)	1,93 (-)	2,78	3,55 (-)	2,76 (-)	2,93 (-)	4,16 (+)	4,07 (+)	3,81 (+)	3,34 (-)	3,27 (-)	2,60 (-)	3,40 (-)	4,03 (+)	3,56 (-)	3,89 (+)	3,67
Sveriges bästa skolkommun (SBS) 2015 (ranking)	89	146	261	172	65	144	5	69	163	148	209	164	186	90	145	35	-
SBS 2015: övergång till högskola (ranking)	154	282	233	205	180	79	30	64	154	141	242	219	262	141	233	154	-
Antal svarande (Värmlands-SOM 2014)	140	46	52	62	41	74	74	483	59	127	12	10	76	66	59	38	1420

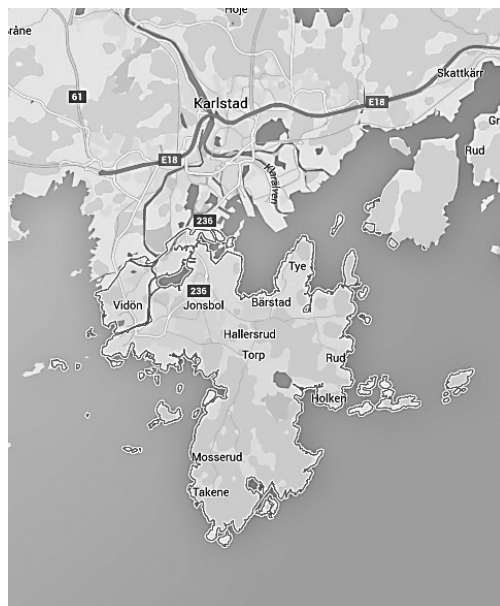
Kommentar: Analyser som bryts ner på kommunnivå leder av låga n-tal, vilket läsare bör ha i åtanke. *** = ANOVA-test visar att skillnaderna mellan kommunerna är statistiskt signifikanta ($p = .000$). För info om skolranking: Lärarnas riksförbund [https://www.lararforbundet.se/artiklar/14-kriterier-for-basta-skolkommun](https://www.lararforbundet.se/artiklar/basta-skolkommun-2015-vellinge).
 skolkommun-2015-vellinge och <https://www.lararforbundet.se/artiklar/14-kriterier-for-basta-skolkommun>.

är landets femte bästa skolkommun, medan Karlstad hamnar på 69:e plats och Filipstad på plats 261 (av 290). Årjäng, den värmländska kommun som placerar sig näst bäst, hamnar på 35:e plats. Tittar vi enbart på ett av rankingens kriterier – elevers övergång till högskola – finner vi återigen Hammarö högst placerad bland de värmländska kommunerna på plats 30 (här tappar Årjäng dramatiskt i placering med plats 154).

Även om vi här förlitar oss på övergripande statistiska mönster snarare än etnografiska djupdykningar tycks barnen och ungdomarna på Hammarö, i högre utsträckning än elever i andra kommuner, vara invidga i skolans kultur och dess ”dolda läroplan”³ (Broady, 2007). Den sociala reproduktionen görs verksam då ”kapitalstarka” föräldrar undermedvetet och medvetet på olika sätt förbereder sina barn för skolan och förväntningarna som den ställer (Bourdieu och Passeron, 1990; Bourdieu, 1996). Detta belystes också ovan när vi såg att sannolikheten för att utbilda sig på universitet är tre gånger så hög bland tjänstemän som bland övriga samhällsklasser.

Sammantaget ser vi att Hammarö, i jämförelse med övriga Värmland, befolkas av högutbildade och höglönlade individer. Smaken för ”finkulturen” är mer utbredd (undantaget Karlstad). Lärarförbundets ranking säger många saker, men kanske framförallt att elever på Hammarö har det habitus som krävs för att framgångsrikt kunna navigera på utbildningens fält.

Hammarö (källa: Google maps)

Bourdieu menar att ”rummet av sociala positioner” tenderar att ta form på fysiska platser (konstnärer och artister ansamlas i en stadsdel, affärseliten i en annan, och arbetare i en tredje) (2000: 134). Fallet Hammarö påskiner detta väldigt tydligt i det att individer som tillsammans formar ett relativt privilegierat kluster i det sociala rummet bosätter sig på samma plats, strax söder om Karlstad, på en ö i den värmländska skärgården.

Lite tillspetsat kan Hammarö därför sägas utgöra ett värmländskt Djursholm (jfr Holmqvist, 2015). Hammarö är den plats där den värmländska eliten skapas.

Slutsatser och sammanfattning

Mot bakgrund av Pierre Bourdieus teori om social reproduktion – den sociala världens ”trögrörlighet” – förväntade vi oss tre mönster i 2014 års SOM-undersökning av Värmland. Resultaten i detta kapitel gav, på ett övergripande plan, stöd för samtliga förväntningar. Vi har sett att klasshabitus reproduceras på följande sätt:

1. Värmlänningarnas nuvarande hem är ofta samma typ av hem som de vuxit upp i. 59 procent av de med arbetarbakgrund lever även som vuxna i arbetarhem, och 77 procent av de som vuxit upp i tjänstemannahem är nu tjänstemän.
2. Värmlänningar från tjänstemannahem är mer benägna än individer från andra typer av hem att utbilda sig. Sannolikheten att inneha examen från högskola eller universitet är över tre gånger så hög för tjänstemän som för andra.
3. En ”finkulturell” livsstil återfinns framförallt bland höginkomsttagare, och bland de med hög utbildning, som bor i Karlstad eller Hammarö.

Klasshabitus, här indikerat av den typ av hem man vuxit upp i, är alltså en central aspekt i hur människor tar sig fram genom livet – vilka vägar de väljer att gå. Som vi sett i detta kapitel kan vår livsstil, vår framtida karriär och utbildningsnivå härledas till vårt klasshabitus (Bourdieu, 1984; 1990). Hammarö har i detta kapitel belysts som en plats där framtida generationer av den värmländska eliten uppfostras av en kapitalstark befolkning (och därmed via ett klasshabitus inställt på avkastning på utbildningens fält) – en position som upprätthålls genom smaken för den ”fina” kulturen.

Klasshabitus är dock inte ett öde som individer inte kan frigöra sig från – i detta kapitel har vi sett både uppåtgående och nedåtgående social mobilitet. Det ska också betonas att den sociologiska förklaringen till ”varför vi gör som vi gör” inte är den enda förklaringen. Vi måste dock, mot bakgrund av resultaten i detta kapitel, inse att ”most people are statistically bound to encounter circumstances that tend to agree with those that originally fashioned their habitus.” (Bourdieu och Wacquant, 1992: 133).

Noter

- ¹ Det hör till kultursociologins natur att undvika att lägga normativa värderingar i kulturlivet och människors livsstilar. De senare förstås som verktyg som individer och grupper mer eller mindre framgångsrikt använder i kampen om sociala positioner – snarare än indikationer på höga värderingar och en av naturen given ”god” smak. När jag i detta kapitel använder ordet ”finkultur” menar jag därför den kollektivt erkända kulturen, eller ”den kultur som räknas, den legitima och dominerande, den som i praktiken erkänns i skolan och i karriärgångarna på sociala fält där makt utövas.” (Broady, 1988: 3-4). För mer om livsstil se Starrins kapitel i denna volym.
- ² Denna operationalisering vilar på antagandet om att de olika typerna av hem karaktäriseras av olika existensvillkor, och att dessa föranleder olikartade förhållningssätt i- och gentemot den sociala världen (för vidare diskussioner se Bourdieu, 1984; 1990).
- ³ Att som elev förstå den dolda läroplanen innebär att kunna 1.) arbeta individuellt, 2.) vara uppmärksam, 3.) vänta, 4.) kontrollera sig motoriskt och verbalt, 5.) uttrycka sina egna erfarenheter och 6.) underordna sig lärarens osynliga auktoritet (Broady, 2007: 17).

Referenser

- Beck, Ulrich, Anthony Giddens och Scott Lash (1994) *Reflexive Modernity*. Cambridge: Polity.
- Berglund, Tomas (2010) 'Klass och arbete' i Oskarson, Maria, Mattias Bengtsson och Tomas Berglund (red) *En Fråga om Klass – Levnadsförhållanden, Livsstil, Politik*. Stockholm: Liber, pp. 72-86.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. New York, London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1986) "The forms of capital" i John Richardson (red) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York, Greenwood: Greenwood press, pp. 241-258.
- Bourdieu, Pierre (1990) *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1996) *The State Nobility*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre (2000) *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre och Jean-Claude Passeron. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington: Sage.
- Bourdieu, Pierre och Loic Wacquant (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity.

- Broady, Donald (1998) 'Kulturens fält – Om Pierre Bourdieus sociologi' i *Nordicom-nytt*, 1-2: 59-88. Tillgänglig: <http://people.dsv.su.se/~jpalme/society/pierre.pdf>
- Broady, Donald (2007) 'Den dolda läroplanen' i *Krut* 127: 15-19.
- Giddens, Anthony (1997) *Modernitet och självidentitet: Självet och samhället i den moderna epoken*. Göteborg: Daidalos.
- Holmqvist, Mikael (2015) *Djursholm – Sveriges ledarsamhälle*. Stockholm: Atlantis.
- Läraryrket (2015) "Bästa skolkommun 2015". <http://res.cloudinary.com/lararforbundet/image/upload/v1444735750/330b83e759b7dad0886b280e9f12140b/Riket.pdf> (Hämtad 2015-11-12).
- Nilsson, Åsa och Erik Peurell (2010) 'Klassresor och kulturintresse' i Oskarson, Maria, Mattias Bengtsson och Tomas Berglund (red) *En Fråga om Klass – Levnadsförhållanden, Livsstil, Politik*. Stockholm: Liber, pp. 123-142.
- Peurell, Erik (2014) *Vem besöker de statliga museerna?: Redovisning av ett regeringsuppdrag*. Stockholm: Myndigheten för kulturanalys.
- Öhlin, Mira (2010) 'Samhällsklassernas utbildningshorisont – är utbildning ett fritt val?' i Oskarson, Maria, Mattias Bengtsson och Tomas Berglund (red) *En Fråga om Klass – Levnadsförhållanden, Livsstil, Politik*. Stockholm: Liber, pp. 42-56.

VÄRMLÄNNINGARS SYN PÅ SATSNINGAR PÅ LÄNETS KOMMUNIKATIONER

HANS OLOF GOTTFRIDSSON OCH CECILIA MÖLLER

Infrastruktur och tillhörande transportsystem ger förutsättningar för rörlighet och mobilitet i ett samhälle. De är också en produkt av investeringar och samhällseliga önskemål över tid, ibland i otakt med nuvarande samhällsbehov. Tidigare satsningar inom infrastrukturuområdet styr dagens transportmöjligheter samtidigt som nutida beslut sätter ramarna för framtidens transportmöjligheter och geografiska strukturer.

I följande kapitel sätts aktuella regionala planer och prioriteringar inom infrastrukturuområdet för länet i relation till hur dessa satsningar uppfattas av värmlänningarna själva.

För att ge en så nyanserad bild som möjlig kommer kommunikationer i kommande kapitel att belysas och analyseras ur ett antal olika perspektiv. Grunden för analysen är den föreliggande SOM-studien, men för att bredda och stärka analysen har också avstamp tagits i data från ett antal kompletterande studier samt relevant forskning på området.

Infrastruktur och transportsystem ger grunden

Genom historien har ett antal olika basstrukturer för transporter och andra grundläggande samhällsfunktioner byggts upp i olika samhällen. Dessa ger i sin tur i olika grad förutsättningarna för vårt nuvarande samhälles utformning. Utformningen av infrastruktur styrs av det samhälle det byggs upp i och dess nuvarande form är i många fall ett resultat av en mängd politiska beslut och sociala förhållanden över tid. (Kaijser, 1994) Att förändra infrastruktur är komplext. Den förändras ofta långsamt, ibland långsammare än det samhälle den existerar i. Resultatet blir att i vissa fall kan beslut tagna mer än hundra år tidigare ge förutsättningar och sätta begränsningar för verksamheter idag. På samma sätt sätter beslut idag i många fall agendan för framtiden. (se exempelvis Hägerstrand, 1991; Goodwin, 1998)

Infrastruktur ger grundläggande förutsättningar för ett flertal primära verksamheter i ett samhälle. De ger förutsättningar för ekonomisk tillväxt, förändrar den geografiska strukturen, har en politisk och militär betydelse samt inverkar på människors miljö och hälsa. Ett transportsystem liksom andra system inom en infrastruktur är skapat av människor och det krävs att någon anlägger, upprätthåller och begagnar systemet. Det krävs också juridiska och ekonomiska villkor

som ger förutsättningar för verksamheten. (Kaijser, 1994) Enligt White & Senior¹ kan ett trafiksystems utformning härledas till fem grundläggande faktorer; *historia* (transportsystemens lokalisering och mönster, teknologisk utveckling, institutionell utveckling, bosättningar och mönster för brukandet av landskapet), *teknologi* (teknologisk karaktäristik, den teknologiska utvecklingens effekter), *fysiska faktorer* (fysiografisk, geologisk och klimatologisk inverkan vid val av rutter), *ekonomiska faktorer* (kostnadsstrukturer och typer av transportkostnader tillsammans med kvalitet på service, prissättningsmetoder och uttagande av avgifter) och *politiska och sociala faktorer* (sociala och politiska motiv bakom uppbyggnaden av ett transportnät).

Ett transportsystem ger både möjligheten att uppfylla vissa behov och innebär en begränsning för att fullgöra andra. Konkret kan konstateras att dess utformning i mångt och mycket avgör medborgarnas tillgänglighet till olika samhällsfunktioner och också styr vilket krav på individuella förflyttningsresurser som ställs på de samma. Den förändring som skett i samhällets grundläggande infrastruktur under senare decennier är att utvecklingen generellt gått mot längre avstånd mellan exempelvis bostad och olika verksamhetsstationer som ingår i det dagliga aktivitetsmönstret. Resurser för rörlighet har därmed också fått en allt större betydelse för individers tillgänglighet till olika samhällsfunktioner (Hanson, 1995).

Modellen för ökad tillgänglighet inom samhällsplanering ligger idag på att öka hastigheter snarare än att minska avstånd (Solá, 2013)². Exempelvis hävdar forskare som Waldo och Reneland att bilberoende i tätorter är kopplat till den fysiska urbana strukturen och att det krävs aktiva politiska beslut om fler serviceutbudspunkter och högre boendetäthet i tätorter för att bryta den samma (Waldo, 2002; Reneland, 2000).

För arbetsresor och andra typer av resor och transporter kan ett liknande resonemang föras. Ökad tillgänglighet till arbetsplatser i en region kan uppnås inte bara genom effektivare transportsystem ut också genom en ökad närhet mellan boende och arbetsplatser. Att genomföra detta paradigmskifte, som delvis kan sägas ha skett inom stadsplanering genom trenden att förtäta staden, även inom regional samhällsplanering skulle ge stora förändringar i hur strategier för framtida investeringar i infrastruktur skulle komma att utformas. Liksom i det exempel som lyfts fram av Waldo och Reneland krävs dock aktiva politiska beslut för att detta skall kunna ske vilka i nuläget skulle bryta mot rådande trend på området.

I följande analys av värmlänningars syn på satsningar på länets kommunikationer sätts de politiska och sociala aspekterna av olika investeringar i transportsystemet i fokus.

Infrastruktur och transportsystem ur ett värmländskt perspektiv

Värmland med en utdragen geografisk struktur och en tydlig befolkningscentrering kring Karlstad i dess södra del har ett antal utmaningar när det gäller att hålla ihop länet kommunikationsmässigt. Viktigt i detta blir en välutbyggd transportinfrastruktur.

tur som möjliggör för länets invånare att kunna bo och leva utanför centralorterna och för kommuner även utanför Karlstadsregionen att kunna upprätthålla sina befolkningsunderlag. För såväl boende som företag i länet är också snabba kommunikationer till större städer som Stockholm, Göteborg och Oslo, men också destinationer ute i Europa viktiga och ibland direkt avgörande för möjligheten/viljan att bo kvar, driva sina verksamheter eller rent av att omstationera sig till länet.

Länsplanen för regional transportinfrastruktur i Värmland 2014-2025 sätter upp målen för den regionala transportinfrastrukturen för samtliga transportslag samt både person- och godstrafik. I planen anges ett antal prioriteringar, bland annat behovet av förbättring av ett antal vägsträckor viktiga för transporter och pendling i länet. Här anges de nationella vägarna E18 och E45, samt riksväg (Rv) 61, 62 och 63. Även ett antal enskilda vägar i länet ingår i prioriteringarna. Satsningar skall också ske i länet på ett hållbarare transportssystem vad gäller effektivitet, säkerhet och miljö. Resurser skall säkras för att transportbehov som uppkommer under innevarande planeringsperioder effektivt skall kunna hanteras och samfinansieringar kunna göras med Trafikverket när det gäller nationell infrastruktur i länet av strategisk vikt för Värmland. I planen lyfts även att återbetalningar skall ske av de medel som olika kommuner under föregående planeringsperiod förskottat till olika transportprojekt i länet, exempelvis för utbyggnader av Rv 61. (Region Värmland, 2014a)

I Värmlandsstrategin lyfts bättre kommunikationer fram av Region Värmland som ett av fyra prioriterade områden för länet. Inom strategin finns målet att förbättra pendlingsmöjligheterna för de boende i länet och förstora de lokala arbetsmarknaderna (LA). När det gäller kommunikationerna in och ut ur länet ligger fokus på att minska restiderna med tåg och buss till de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Oslo, något som ses som viktigt för den framtida utvecklingen av näringslivet. Flygets roll för regionen betonas utifrån behovet av internationella linjeförbindelser, liksom ett ökat antal resande och avgångar med flyg till och från Värmland i allmänhet. Kopplat till näringslivets utveckling betonas också vikten av att vända trenden av minskad godstrafik via Vänern. Slutligen konstateras att bilen i dagsläget är det totalt dominerande färdmedlet i länet. Ambitioner finns därför att minska den totala andelen biltrafik till förmån för gång-, cykel- och kollektivtrafik. (Region Värmland, 2014b)

Att transporter och kommunikationer även uppfattas som viktiga för Värmlands framtida utveckling av de boende i länet och inte bara i officiella politiska dokument bekräftas av såväl 2010-års SOM-studie som i den här föreliggande studien. I båda dessa placerar sig transporter som tvåa efter offentlig service när de svarande uppmanades rangordna hur viktiga de ansåg olika verksamheter vara för Värmlands framtida utveckling³.

Utbyggnad och underhåll av transportinfrastruktur skapar ofta en konkurrens om resurser mellan flera olika intressen. Satsningar i syfte att främja regionförstoring och utökad arbetspendling riskerar att dränera resurser från kontinuerlig drift och

underhåll av vägnät och kommunikationer i glesbygder, vilka tenderar att hamna i skuggan av de stora kommunikationsprojekten (Hansson, 2003). Det är tydligt att flertalet av de mål som lyfts fram i Länsplanen och Värmlandsstrategin kräver mer omfattande investeringar i länets transportinfrastruktur. Därmed måste också ett antal prioriteringar mellan olika intressen göras. Fastställas kan också att i de samma finns en tydlig tankegång om att satsa på effektivare kommunikationer och ökad rörlighet bland länets invånare snarare än att exempelvis öka den geografiska spridningen av länets arbetsplatser.

Trafik och infrastruktur i Värmland är beroende av ett antal nationella och internationella förhållanden och beslut, vilka inte alla alltid ligger i fas med de regionala visionerna för länet. Ett konkret exempel på detta är planerna på en ny och lägre Götaälvbron i Göteborg. Stadsutvecklingsbehovet riskerar i detta fall att hamna i konflikt med Vänersjöfartens behov. Andra exempel som kan lyftas fram är hur satsningarna på internationell tågtrafik i Norge riktar sig främst söderut mot kontinenten via Göteborg snarare än mot Stockholm. Noteras skall också att de större satsningar på vägnätet som lyfts fram i Värmlandsstrategin ingår i nationella planer där regionala perspektiv endast utgör delar av prioriteringarna. Det samma gäller eventuella satsningar på nya slussar i Trollhättan, vilket i mångt och mycket avgör framtiden för den kommersiella Vänersjöfarten.

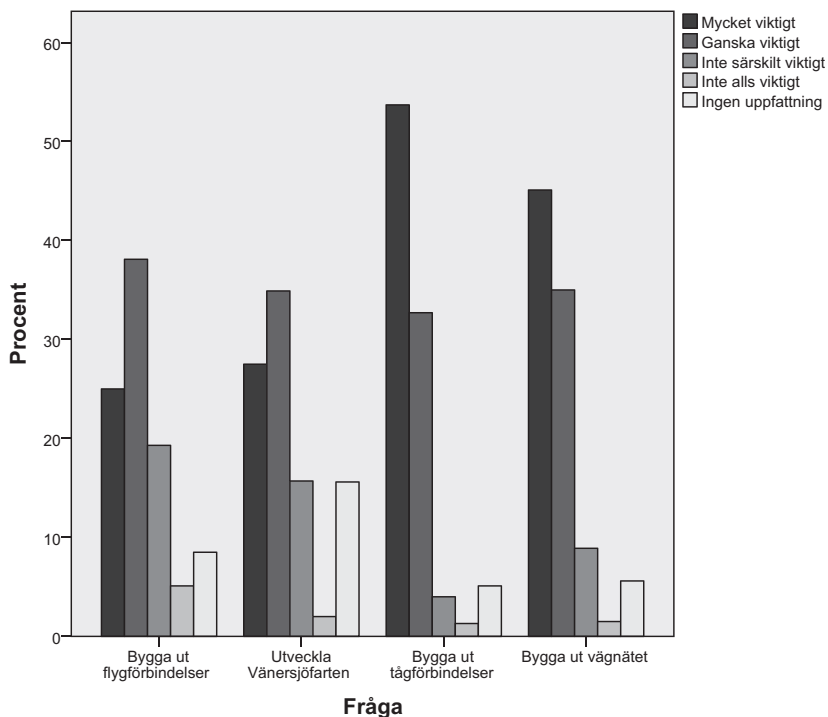
I följande avsnitt redovisas och analyseras värmlänningars syn på ett antal olika tänkta och pågående satsningar på länets kommunikationer. Detta sker ur ett antal olika perspektiv och resultaten ställs mot de regionala strategierna som formulerats i Länsplan för regional transportinfrastruktur för Värmland samt den regionala utvecklingsplanen – Värmlandsstrategin.

Värmlänningars syn på trafik- och infrastruktursatsningar i länet

Hur värderar då värmlänningarna själva olika framtida satsningar på länets trafik och infrastruktur? SOM-studien visar att utbyggnationer av väg- och tågförbindelser har det starkaste stödet bland de svarande. Hela 86 procent anger att satsningar på *tågförbindelser* är ”mycket/ganska viktigt” för framtiden. När det gäller en utbyggnad av länets *vägnät* ligger andelen av de svarande som uppfattar detta som ”mycket/ganska viktigt” på 80 procent. 61 procent av de svarande värmlänningarna anser att utbyggda *flygförbindelser* till och från länet är mycket eller ganska viktiga. När det gäller utvecklandet av *Vänersjöfarten* ligger uppfattningarna på i stort sett samma nivåer som för flyget (62 procent).

När svaren om tågförbindelsernas betydelse bryts ned på enskilda destinationer uppfattas sträckorna till och från Stockholm som de i första hand viktigaste att satsa på (34 procent), följt av Karlstad – Oslo (20 procent) och Karlstad – Göteborg (20 procent). Att i första hand prioritera tågtrafiken på den inomregionala Fryksdalsbanan (Karlstad-Sunne-Torsby) hamnar längre ned bland de svarande (16 procent).

Figur 1 Hur värderar värmlänningarna olika satsningar på länets trafik och infrastruktur? (procent)

Kommentar: Frågan lyder: Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland? "Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland", "Utveckla Vänersjöfarten", "Bygga ut tågförbindelserna", "Bygga ut vägnätet". Den redovisade procentsatsen utgår från samtliga svar. Endast giltiga svar har inkluderats i diagrammet.

Tabell 1 Värmlänningars syn på prioritering av utbyggnad av tågsträckor (procent)

	Andel svarande i procent som anser utbyggnad av denna tågsträcka vara viktigast
Karlstad – Stockholm	34
Karlstad – Oslo	20
Karlstad – Göteborg	20
Fryksdalsbanan (Karlstad – Sunne – Torsby)	16

Kommentar: Frågan lyder: Om man skall satsa på utbyggnad av tågförbindelser, vilken sträcka bör man i första hand satsa på? Den redovisade procentsatsen utgår från samtliga svar. Endast giltiga svar har inkluderats i tabellen (N=1284).

När det gäller en utbyggnad av länets vägnät uppfattas sträckan E45/E18 Karlstad-Göteborg vara den enskilt viktigaste sträckan att förbättra (33 procent). Därefter följer E18 mellan Karlstad och Oslo (16 procent). Noterbart är att fler svarande uppfattar att satsningar på Riksväg (Rv) 61 (Karlstad-Arvika-Charlottenberg) (14 procent) är viktigare än satsningar på E45 (Nyängen-Torsby-Mora) (10 procent) och E18 mellan Karlstad och Stockholm (10 procent).⁴

Tabell 2 Om man skall satsa på utbyggnad av vägnätet, vilken sträcka bör man i första hand satsa på? (procent)

	Andel svarande i procent som anser utbyggnad av denna vägsträckning vara viktigast
E45/E18 (Karlstad – Göteborg)	33
E18 (Karlstad – Oslo)	16
Rv 61 (Karlstad – Arvika – Charlottenberg)	14
E45 (Nyängen – Torsby – Mora)	10
E18 (Karlstad – Stockholm)	10
Rv 62 (Karlstad – Filipstad)	8

Kommentar: Frågan lyder: *Om man skall satsa på utbyggnad av vägnätet, vilken sträcka bör man i första hand satsa på?* Den redovisade procentsatsen utgår från samtliga svar. Endast giltiga svar har inkluderats i tabellen (N=1277). Att notera är att den utskickade enkäten innehåller ett fel vad gäller vägnummer/vägsträcka för Riksväg 62. Detta uppfattas dock inte ha inverkat på resultatet.

I följande avsnitt kommer resultaten av studien att förfinas och spridningen av åsikter bland olika undergrupper av svarande att tydliggöras. Initialt skall klargöras att i samtliga fall utgör andelen svarande som uppfattar en utbyggnad av ett föreslaget trafik- och infarktstukturprojekten som ”mycket/ganska viktigt” alltid fler än hälften av populationen oberoende av undergrupp. Med andra ord finns alltid en majoritet bland de svarande som i olika grad är positiva till en föreslagen trafiksatsning. De variationer som redovisas utgår istället ifrån skillnader i *hur viktig* man uppfattar en satsning vara.

Geografisk rörlighet och synen på trafik- och infrastruktur satsningar

Graden av geografisk rörlighet är en faktor som kan förväntas ha betydelse för åsikter om trafik- och infrastruktursatsningar. Avgörande i sammanhanget har här ansetts vara på vilket sätt man färdas och hur länge man reser för att nå sitt arbete/skola snarare än om man definierar sig som ”pendlare” eller ”icke-pendlare”. Med grund i detta har de svarande delats upp i tre grupper utifrån restider enkel resa till arbete/skola; a) de med kortare restid än riksgenomsnittet på 32 minuter enkel resa, b) de med restider från riksgenomsnittet upp till 60 minuter enkel resa, c) långpendlare med restider över 60 minuter enkel resa.⁵ Indelningen i svarande utifrån restid har gjorts oberoende av om individen själv definierat sig som pendlare eller inte.

När det gäller färdmedel har en uppdelning av de svarande gjorts efter om de i första hand uppger sig resa med bil eller kollektivtrafik i vardagen.

Totalt 79 procent av de svarande i studien har kortare restider till eller från arbete/skola än riksgenomsnittet. De som har restider från riksgenomsnittet och upp till 60 minutersgränsen utgör 15 procent och gruppen med restider över 60 minuter representerar 6 procent av de svarande. Utifrån färdmedel uppger 36 procent att de inte rest kollektivt någon gång under de senaste 12 månaderna, medan 10 procent inte kört bil under samma period. Enbart 10 procent av de svarande uppger att de kontinuerligt under det senaste året rest kollektivt flera gånger i veckan. Totalt 72 procent av de svarande säger sig under samma tidsspann kört bil flera gånger i veckan.

I materialet finns en tydlig tendens mellan att ha längre pendlingstid och att i högre grad uppfatta utbyggnad av tåg- och vägtrafik som ”mycket viktigt”. Samma tendens finns däremot inte när det gäller synen på flygets och Vänersjöfartens betydelse. Det senare kan möjligen förklaras av att dessa transportslag inte har en tydlig koppling till vardagligt pendlande.

Tabell 3 Hur värderar individer med olika restider till och från arbetet olika satsningar på länets trafik och infrastruktur? (procent/antal svarande)

	Bygga ut länets flyglinjer		Utveckla Vänersjöfarten		Bygga ut tågförbindelserna		Bygga ut vägnätet		Totalt antal svarande inom grupp
	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	
Kortare restid än 32 minuter	24	(37)	21	(36)	54	(36)	41	(38)	529
Restid mellan 33 och 60 minuter	19	(41)	26	(34)	57	(34)	47	(38)	100
Restid på över 60 minuter	20	(38)	20	(40)	68	(22)	50	(32)	40

Kommentar: Frågan lyder: Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland? ”Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland”, ”Utveckla Vänersjöfarten”, ”Bygga ut tågförbindelserna”, ”Bygga ut vägnätet”. Den redovisade procentsatsen anger fördelningen mellan de som svarat mycket eller ganska viktigt på frågan. Kopplat till respektive gruppering efter restid anges det totala antalet svarande på frågan.

Graden av utnyttjande av ett trafiksystem kan ha betydelse för åsikter om satsningar inom samma trafiksystem. Detta samband är tydligt i resultaten där de svarande som kör bil minst någon gång i veckan i högre grad vill prioritera satsningar på vägnätet, jämfört med motsvarande grupp av kollektivtrafikresenärer⁶. Kollektivresenärerna är dock mer positiva till satsningar på utbyggda tågförbindelser. När

det gäller satsningar på flyg och Vänersjöfart är bilister klart mer positiva till detta än kollektivtrafikresenärer.

Tabell 4 *Vilken koppling finns mellan att vanligtvis resa med bil respektive kollektivtrafik och värdering av satsningar på länets trafik och infrastruktur? (procent/antal svarande)*

	Bygga ut länets flyglinjer		Utveckla Vänersjöfarten		Bygga ut tågförbindelserna		Bygga ut vägnätet		Totalt antal svarande inom grupp
	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	
Främst bilförare	27	(40)	29	(37)	55	(34)	49	(36)	1021
Främst kollektivtrafikresenär	18	(41)	21	(28)	64	(29)	41	(33)	140

Kommentar: Frågan lyder: *Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland?* "Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland", "Utveckla Vänersjöfarten", "Bygga ut tågförbindelserna", "Bygga ut vägnätet". Den redovisade procentsatsen anger fördelningen mellan de som svarat mycket eller ganska viktigt på frågan. Kopplat till respektive gruppering efter färdmedel anges det totala antalet svarande på frågan.

Geografisk plats och synen på trafik- och infrastruktursatsningar

På vilket sätt kan respondenternas geografiska tillhörighet (i form av var i länet man bor) eventuellt påverka deras syn på infrastruktursatsningar? Här har fyra regioner valts för jämförelse; Karlstadsområdet samt norra, östra och västra Värmland.

Utifrån andelen svarande som anser att utvecklingen av flygförbindelserna till och från Värmland är "mycket/ganska viktigt", är utfallet i stort det samma oberoende av var i länet man bor. Undantaget är västra Värmland där andelen respondenter som anser detta vara "mycket viktigt" är betydligt lägre i jämförelse med övriga delar av länet. Denna skillnad skulle kunna förklaras av närheten till Gardemons flygplats utanför Oslo, vilken kan antas minska behovet av en utvecklad flygtrafik till och från länet för boende i dessa delar av länet.

När det gäller vikten av en utvecklad Vänersjöfart är det de boende i östra Värmland som i högst grad uppfattar detta som "mycket/ganska viktigt". I övriga delar av länet har denna fråga lägre prioritet. Särskilt tydlig är skillnaden mellan boende i östra och norra Värmland där andelen som uppfattar att utveckla Vänersjöfarten vara "mycket viktigt" är hela 19 procentenheter högre i östra Värmland än bland boende i länets norra delar.⁷

I prioriteringen av tågtrafikens utveckling i länet finns en koppling mellan att vara bosatt närmare en järnvägslinje och att uppfatta en utbyggnad av den samma som mycket viktig. Boende i östra Värmland och Karlstadsområdet rankar detta som viktigast, följt av boende i västra Värmland. Färre boende i norra Värmland uppfattar dessa satsningar som mycket viktiga. Anmärkas kan att boende i västra

Värmland delvis har tillgång till tågtrafik via Värmlandsbanan, och boende i norra delarna av länet via Fryksdalsbanan. Trots detta uppfattar de inte satsningar på området lika viktiga som de i Karlstadsområdet och östra Värmland.

Åsikter om vägtrafikens utbyggnad visar en begränsad geografisk variation då majoriteten av respondenterna i hela länet bedömer satsningarna som "mycket/ganska viktiga". Ser man till graden av "viktighet" uppfattar boende i norra och västra Värmland i högre grad satsningar på området som "mycket viktiga" än övriga.

Tabell 5 Vilken koppling finns mellan var i länet man bor och värdering av satsningar på länets trafik och infrastruktur? (procent/antal svarande)

	Bygga ut länets flyglinjer		Utveckla Vänersjöfarten		Bygga ut tågförbindelserna		Bygga ut vägnätet		Totalt antal svarande inom grupp
	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	
Karlstadsområdet	27	(38)	28	(36)	56	(32)	44	(37)	719
Norra Värmland	25	(37)	20	(33)	44	(39)	52	(30)	211
Östra Värmland	28	(36)	39	(33)	57	(30)	40	(38)	189
Västra Värmland	19	(41)	26	(35)	53	(31)	48	(32)	300

Kommentar: Frågan lyder: Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland? "Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland", "Utveckla Vänersjöfarten", "Bygga ut tågförbindelserna", "Bygga ut vägnätet". Den redovisade procentsatsen anger fördelningen mellan de som svarat mycket eller ganska viktigt på frågan. Kopplat till respektive gruppering efter länsdel anges det totala antalet svarande på frågan.

En annan geografisk faktor med möjlig koppling till syn på trafik- och infrastruktursatsningar är i vilken typ av samhälle man är bosatt. De typer av bygder som här jämförs är; boende i kommunens centralort, annan tätort i kommunen och landsbygd/mindre by.

Bland de svarande finns inte någon avgörande koppling mellan vilken typ av bygd man bor i och åsikter om utbyggnad av flygtrafiken i länet eller inte (mycket/ganska viktigt). Den tendens som kan utläsas i materialet är att boende i kommunernas centralorter i något lite högre grad anser att utbyggnaden av denna bör prioriteras, jämfört med boende i länets övriga tätorter och landsbygd. Det saknas även en tydlig koppling mellan vilken typ av bygd man bor i och prioriteringen av Vänersjöfartens utbyggnad. Boende i kommunens centralort och boende på landsbygd ligger något högre i prioritering än boende i länets övriga tätorter (mycket/ganska viktigt). När det gäller synen på fler tågförbindelser och utbyggnad av vägnätet följer även dessa samma trend som för flyg och Vänersjöfarten, dvs. andelen som uppfattar detta som mycket/ganska viktigt är i stort samma oberoende av typ av bygd. En liten variation i sammanhanget värd att notera är dock

att boende i de värmländska kommunernas centralort i allmänhet i högre grad är av uppfattningen att uppgraderingar av tågförbindelserna är ”mycket viktiga” än övriga. Något färre boende på landsbygd ser även utbyggnad som vägtrafik som ”mycket viktigt” jämfört med övriga.

Tabell 6 *Vilken koppling finns mellan att typ av bygd man bor i och värdering av satsningar på länets trafik och infrastruktur? (procent/antal svarande)*

	Bygga ut länets flyglinjer		Utveckla Vänersjöfarten		Bygga ut tågförbindelserna		Bygga ut vägnätet		Totalt antal svarande inom grupp
	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	
Kommunens centralort	27	(39)	29	(34)	59	(30)	46	(36)	773
Annan tätort i kommunen	26	(35)	26	(33)	48	(37)	46	(34)	228
Landsbygd eller mindre by	21	(40)	26	(39)	48	(37)	44	(35)	396

Kommentar: Frågan lyder: *Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland?* ”Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland”, ”Utveckla Vänersjöfarten”, ”Bygga ut tågförbindelserna”, ”Bygga ut vägnätet”. Den redovisade procentsatsen anger fördelningen mellan de som svarat mycket eller ganska viktigt på frågan. Kopplat till respektive gruppering efter bygd anges det totala antalet svarande på frågan.

Livsförutsättningar och synen på trafik- och infrastruktursatsningar

Ytterligare faktorer som är av betydelse för värmlänningarnas åsikter om länets framtida trafik- och infrastruktur är livsförutsättningar/attityder. De som lyfts fram i följande avsnitt är kön, familjesammansättning, ålder, utbildning samt hur man som individ ser på politiska satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle. Jämförelser har gjorts av hur prioriteringar skiljer sig mellan individer med olika förutsättningar/attityder, men även vilka enskilda satsningar individer ur olika grupper uppfattar som viktigast.

Män och kvinnor har ofta olika resmönster i vardagen vilket kan antas spela in på hur de värderar satsningar på trafik- och infrastruktur. I analysen av materialet framkommer skillnader i hur män och kvinnor värderar satsningar på Vänersjöfarten och vägnätet. En större andel av männen ser dessa satsningar som ”mycket viktiga”, jämfört med kvinnorna. När det gäller flyg- och tågtrafik är åsikterna mellan könen i stort sett de samma, men något fler kvinnor uppfattar utbyggnad av tågförbindelserna som ”mycket viktiga” jämfört med männen. Sett till enskilda trafikslag prioriterar både män och kvinnor främst en utbyggnad av länets tågtrafik.

Tabell 7 Vilken koppling finns mellan kön och värdering av satsningar på länets trafik och infrastruktur? (procent/antal svarande)

	Bygga ut länets flyglinjer		Utveckla Vänersjöfarten		Bygga ut tågförbindelserna		Bygga ut vägnätet		Totalt antal svarande inom grupp
	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	
Kvinnor	25	(37)	24	(34)	56	(31)	41	(37)	732
Män	25	(39)	32	(36)	52	(35)	50	(34)	687

Kommentar: Frågan lyder: Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland? "Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland", "Utveckla Vänersjöfarten", "Bygga ut tågförbindelserna", "Bygga ut vägnätet". Den redovisade procentsatsen anger fördelningen mellan de som svarat mycket eller ganska viktigt på frågan. Kopplat till respektive gruppering efter kön anges det totala antalet svarande på frågan.

Hushållets sammansättning framhävs ofta som betydelsefullt för hur det vardagliga resandemönstret utformas. I föreliggande studie framkommer detta i hur vuxna boende i hushåll med eller utan barn har olika åsikter i värderingen av infrastruktursatsningarna. Ett exempel är att boende i hushåll utan barn uppfattar satsningar på trafik och infrastrukturuområdet som klart viktigare jämfört med boende i hushåll med barn, oberoende av trafikslag. Undantaget är utbyggnad av flygtrafiken där åsikten är mer lika mellan grupperna. Gemensamt för boende i båda typerna av hushåll är att de båda uppfattar satsningar på tågtrafik som de enskilt viktigaste att genomföra.

Tabell 8 Vilken koppling finns mellan hushållets sammansättning och värdering av satsningar på länets trafik och infrastruktur? (procent/antal svarande)

	Bygga ut länets flyglinjer		Utveckla Vänersjöfarten		Bygga ut tågförbindelserna		Bygga ut vägnätet		Totalt antal svarande inom grupp
	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	
Boende i hushåll med barn	21	(38)	24	(32)	53	(31)	41	(34)	413
Boende i hushåll utan barn	22	(40)	26	(42)	55	(38)	46	(40)	185

Kommentar: Frågan lyder: Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland? "Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland", "Utveckla Vänersjöfarten", "Bygga ut tågförbindelserna", "Bygga ut vägnätet". Den redovisade procentsatsen anger fördelningen mellan de som svarat mycket eller ganska viktigt på frågan. Kopplat till respektive gruppering efter familjesituation anges det totala antalet svarande på frågan.

Utbildning och ålder är två ytterligare faktorer som inverkar på hur individer i allmänhet utnyttjar trafiksystem och infrastruktur. I enkätmaterialen finns en tydlig tendens att de svarande uppfattar samtliga trafik- och infrastruktursatsningar i länet som viktigare i takt med stigande ålder, med undantag för inställningen till utbyggnaden av tågtrafik bland de äldsta respondenterna. Exempelvis är det en högre andel individer i åldern 30 år och uppåt som anser att utbyggnaden av flyglinjerna till och från länet och Vänersjöfarten är ”mycket viktiga”, jämfört med den yngre åldersgruppen. Noterbart är att endast 13 procent av länets 16 till 29-åringar ser en utbyggnad av länets flyglinjer som ”mycket viktigt”, medan 30 procent av gruppen 65+ anser det samma. Liknande mönster återfinns i prioriteringen av vägnätets utbyggnad liksom för tågtrafiken, även om skillnaderna mellan grupperna här är mindre uttalade. I en jämförelse av vilka enskilda trafik- och infrastruktursatsningar olika åldersgrupper önskar, hamnar återigen tågtrafiken högst i samtliga åldersgrupper.

Tabell 9 Vilken koppling finns mellan ålder och värdering av satsningar på länets trafik och infrastruktur? (procent/antal svarande)

	Bygga ut länets flyglinjer		Utveckla Vänersjöfarten		Bygga ut tågförbindelserna		Bygga ut vägnätet		Totalt antal svarande inom grupp
	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	
16-29 år	13	(39)	13	(24)	49	(34)	30	(34)	183
30-49 år	24	(38)	23	(32)	54	(32)	39	(40)	326
50-64 år	26	(38)	27	(41)	57	(34)	49	(34)	412
65-85 år	30	(39)	36	(36)	53	(31)	52	(33)	498

Kommentar: Frågan lyder: *Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland?* ”Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland”, ”Utveckla Vänersjöfarten”, ”Bygga ut tågförbindelserna”, ”Bygga ut vägnätet”. Den redovisade procentsatsen anger fördelningen mellan de som svarat mycket eller ganska viktigt på frågan. Kopplat till respektive gruppering efter ålder anges det totala antalet svarande på frågan.

Sett till utbildningsnivå uppfattar grupperingen lågutbildade i länet utbyggnad av flygtrafik och Vänerhamn som något viktigare än vad högutbildade gör. Högutbildade prioriterar utbyggnad av tågtrafik i större utsträckning jämfört med lågutbildade. När det gäller utbyggnad av vägnätet värderar majoriteten av de svarande det som ”mycket viktigt/ganska viktigt”, oberoende av utbildning. Något högre andel lågutbildade anser emellertid detta vara ”mycket viktigt”. Sett till separata trafikslag uppfattas tågtrafiken som absolut viktigast bland högutbildade, medan lågutbildade till lika grad uppfattar satsningar på tåg och väg som ”mycket viktigt/ganska viktigt”. I tabell 10 framgår att andelen svarande som värderar satsningar

på tågtrafiken som ”mycket viktigt” bland högutbildade ligger 18 procentenheter över gruppen lågutbildade.

Tabell 10 Vilken koppling finns mellan utbildning och värdering av satsningar på länets trafik och infrastruktur? (procent/antal svarande)

	Bygga ut länets flyglinjer		Utveckla Vänersjöfarten		Bygga ut tågförbindelserna		Bygga ut vägnätet		Totalt antal svarande inom grupp
	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	
Låg utbildning	27	(39)	29	(37)	49	(32)	47	(34)	282
Hög utbildning	26	(35)	26	(36)	67	(26)	40	(39)	330

Kommentar: Frågan lyder: *Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland? "Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland", "Utveckla Vänersjöfarten", "Bygga ut tågförbindelserna", "Bygga ut vägnätet".* Den redovisade procentsatsen anger fördelningen mellan de som svarat mycket eller ganska viktigt på frågan. Kopplat till respektive gruppering efter ålder anges det totala antalet svarande på frågan.

Avslutningsvis gör vi en analys av hur värmlänningarnas inställningar till utvecklingen av trafiksystem och infrastruktur inom och till/från länet påverkas av deras åsikter om politiska satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle. I tabell 11 görs en jämförelse mellan de svarande som anser att politiska satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle är ett ”mycket bra förslag” mot de som uppfattar detta som ett ”varken bra eller dåligt förslag”⁸. Resultatet visar att grupperna skiljer sig åt i sina värderingar av infrastrukturella satsningar. Svarande i den förstnämnda gruppen prioriterar tågtrafiken betydligt högre än svarande ur den sistnämnda gruppen, särskilt vad gäller andelen svarande som värderar tågförbindelserna som ”mycket viktigt”. Ett motsatt mönster återfinns vad gäller utbyggnad av länets vägnät, även om skillnaderna här är betydligt mindre mellan grupperna. Gruppen av respondenter som ser politiska satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle som en önskad utveckling anger satsningar på tågtrafik som de enskilt viktigaste trafiksatsningarna, medan den mer ”miljöneutrala” gruppen i frågan prioriterar en utbyggnad av vägnätet.

Åsikterna om flygtrafikens utbyggnad är mer komplexa och motsägelsefulla. Å ena sidan lyfter en större andel av den ”miljöneutrala” gruppen fram flygets utbyggnad som ganska viktigt. Å andra sidan är andelen som prioriterar flygtrafiken som ”mycket viktigt” högre bland de som är positiva till satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle. I förhållande till Vänersjöfarten är åsikterna i stort de samma mellan grupperna, men en större andel som är för ett framtida mer miljövänligt samhälle uppfattar denna som ”mycket viktigt”.

Tabell 11 Vilken koppling finns mellan synen på politiska satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle och värdering av satsningar på länets trafik och infrastruktur? (procent/antal svarande)

	Bygga ut länets flyglinjer		Utveckla Vänersjöfarten		Bygga ut tågförbindelserna		Bygga ut vägnätet		Totalt antal svarande inom grupp
	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	Mycket viktig	(Ganska viktigt)	
Politiska satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle är ett mycket bra förslag	27	(33)	33	(33)	72	(20)	44	(32)	613
Politiska satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle är ett varken bra eller dåligt förslag	22	(43)	26	(38)	46	(38)	49	(37)	259

Kommentar: Frågan lyder: *Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland?* "Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland", "Utveckla Vänersjöfarten", "Bygga ut tågförbindelserna", "Bygga ut vägnätet". Den redovisade procentsatsen anger fördelningen mellan de som svarat mycket eller ganska viktigt på frågan. Kopplat till respektive gruppering efter syn på framtida miljövänligt samhälle anges det totala antalet svarande på frågan. Att inte svarande av uppfattningen att satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle är ganska/ mycket dåligt här har används som motpol beror på att denna gruppering endast utgörs av 2,5 procent (N=35) av de svarande.

Slutsats och kommentarer

Vid en första anblick ligger de svarande värmlänningarnas inställningar till infrastrukturens satsningar i linje med de regionalpolitiska strategierna på området. Sett ur ett mer kritiskt perspektiv kan dock framtida satsningar på utvecklingen av länets trafik och infrastruktur per automatik förväntas uppfattas som viktigt bland de svarande, vilket gör resultatet väntat. Vad som är av intresse är att resultatet pekar på att tågtrafiken är det färdmedel som respondenterna uppfattar som viktigast att utveckla, jämfört med vägtrafik (eller flygtrafik och sjöfart). Majoriteten av de svarande anser att tågförbindelserna mellan Karlstad-Stockholm ska prioriteras, samtidigt som E45/E18 mellan Karlstad-Göteborg är i fokus för önskade satsningar inom vägsektorn. Orsakerna till denna skillnad kan vara flera. En möjlig tolkning är att fler uppfattar resa med bil mellan Karlstad-Göteborg som ett gångbart alternativ jämfört med tåg och vill därför prioritera vägförbättringar före tågförbättringar på denna sträcka. En ytterligare och i sammanhanget tänkbar förklaring kan vara att trafikstandarden på övriga vägsträckningar, oberoende av tågtrafiken, är

mer acceptabla jämfört med sträckan Karlstad-Göteborg som framstår som mer angeläget att uppgradera. Varför uppfattas då Vänersjöfarten och flygtrafiken som mindre viktiga bland de svarande? Den begränsade prioriteringen av dessa båda trafikslag kan förklaras av att den första inte handlar om persontransporter och att den andra för de allra flesta inte ingår i vardagsresandet. Värt att noteras i sammanhanget är att det bland de värmlänningar som ingår i studien inte verkar finnas något gehör för de politiska åsikter som lyfter fram flygets avgörande betydelse för länets framtida utveckling. Här kan möjligen skönjas ett demokratiskt dilemma i hur denna ståndpunkt skall kunna kommuniceras från politiskt ansvariga och till olika grupper i länet.

Resultatet visar även att på att det finns skillnader i attityder till infrastruktur och kommunikationer i länet beroende på socio-kulturell bakgrund. I materialet finns en tydlig tendens att prioriteringen av trafik- och infrastrukturens satsningar ökar i de högre åldersgrupperna. Kopplingar finns också till hushållens sammansättning. Boende i hushåll utan barn ser utbyggnad av länets trafik och infrastruktur som viktigare än de som bor i hushåll med barn. Delar man upp de socio-kulturella faktorerna på färdmedel blir resultatet följande.

Tågtrafik, som generellt uppfattades viktigast att satsa på bland samtliga svarande, har sitt starkaste stöd bland kvinnor, yngre åldersgrupper, högre utbildade och individer ur hushåll utan barn. Stöd för dessa satsningar återfinns även hos gruppen respondenter som anger att politiska satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle är viktigt. Utbyggnad av vägtrafik har sitt starkaste stöd bland män, äldre åldersgrupper och lågutbildade. Investeringar i vägförbindelser är även framträdande bland grupper som har ett mera "neutralt" förhållningsätt till politiska ambitioner att utveckla ett framtida mer miljövänligt samhälle.

Flygtrafik är för de allra flesta svarande ett färdmedel som används mer sällan och främst är kopplat till semester- eller tjänsteresor. Här finns en tydlig åldersfaktor, då svarande under 30 år uppfattar satsningar på flygtrafiken som mindre viktiga än äldre. Högutbildade uttrycker även de en lägre prioritering av flygtrafiken jämfört med lågutbildade. Möjligen skulle detta kunna vara ett uttryck för en "ung och medveten hållbar livsstil", där satsningar på flygtrafiken i länet anses vara mindre betydelsefulla. Vad som ytterligare skulle kunna förstärka denna bild är att frekventa bilförare i högre grad stödjer utbyggd flygtrafik till/från länet, än motsvarande grupp av kollektivresenärer. Samtidigt framträder mer paradoxala mönster där den grupp av svarande som företräder politiska satsningar mot ett framtida mer miljövänligt samhälle även framhåller satsningar på fler flyglinjer till länet som mycket viktiga. Fler och djupare studier skulle här behövas för att kunna bekräfta eller avfärda ett sådant antagande.

Vänersjöfarten får en mer perifer roll i denna studie då den inte utnyttjas för persontransporter. De svarande som lägger störst vikt på Vänersjöfartens utbyggnad återfinns bland boende i östra Värmland, äldre, män och lågutbildade. Bakgrunden till detta kräver en mer djupgående analys, men en förklaring till att en högre

andel boende i den östra delen av Värmland uppfattar verksamheten som viktig att utveckla kan vara att hamnverksamhetens betydelse är mer uttalad i Kristinehamn jämfört med Karlstad.

Föga överraskande finns en koppling mellan en högre grad av användning av ett trafiksystem/infrastruktur och åsikten att det är viktigt att prioritera utbyggnader av detsamma. I materialet tar det sig uttryck i ett samband mellan att ha längre restider till arbete/skola och en prioritering av utbyggnad av tåg- och vägtrafiken. Bilförare värderar även satsningar på vägnätet som viktigare än kollektivtrafiksresenärer, och vice versa när det gäller satsningar på utbyggnad av tåglinjer. Prioriteringen av infrastruktursatsningar kan även ha geografiska dimensioner och variera beroende på närheten till ett trafiksystem/infrastruktur. Exempel i materialet är tillgången till ett trafiksystem som tågtrafik i Karlstadsregionen eller ett transportsystem, som i exemplet Vänerhamn i östra Värmland. Ett ytterligare exempel på detta är att boende i västra Värmland, med tillgång till Gardemons flygplats (Oslo) tenderar att uppfatta satsningar på en utbyggd flygtrafik till och från länet som mindre viktiga. Däremot verkar inte vilken typ av bygd man bor i, bortsett från mindre variationer, vara avgörande för synen på olika trafik- och infrastruktursatsningar i länet.

Återkopplingar till 2010-års SOM-studie (Nilsson, Aronsson & Norell, 2012)⁹ visar att åsikterna bland länets befolkning om vilka satsningar på trafik och infrastruktur som är viktigast att prioritera i stort är oförändrade. Det finns dock en viss tendens till att andelen män och kvinnor som uppfattar satsningar på utbyggda tåglinjer som ”mycket/ganska viktiga” jämnats ut. Samtidigt finns det i 2014 års material en viss övervikt av andelen män som vill prioritera flyg och Vänersjöfart jämfört med 2010. Även utifrån faktorer såsom ålder och utbildning är mönstren likartade, med undantaget att andelen lågutbildade som prioriterar en utbyggnad av vägtrafiken tydligt minskat i relation till högutbildade. När det gäller kopplingen mellan var i länet man bor och synen på olika satsningar på trafik och infrastruktur har andelen som uppfattar satsningar på länets flygtrafik som viktiga minskat mellan mätningarna bland boende i de västra delarna av länet.

Vad gäller vägtrafiken i länet finns idag en tydligare variation i nuvarande material jämfört med 2010. Det är nu tydligare att boende i Karlstadsområdet och östra Värmland ser satsningar på området som viktigare än övriga boende i länet. En jämförelse av inställningen till utvecklingen av länets vägtrafik blir dock mer svårtolkad. Variationerna av resultaten är begränsade mellan de båda mätillfällena, men det finns vissa geografiska skillnader mellan de olika boenderegionerna över tid. Ett exempel är att en större andel boende i Karlstadsområdet, och färre i västra Värmland, idag vill prioritera vägtrafiksatsningar jämfört med 2010.

Sett till enskilda trafiksatsningar kan konstateras att till de stora förändringarna främst handlar om att färre respondenter vill prioritera vägtrafiken mellan Karlstad och Göteborg idag jämfört med 2010. Samtidigt lyfter fler fram betydelsen av sträckan Karlstad – Oslo som viktig. Det är svårt att göra jämförelser mellan

de två SOM-studierna utifrån vägtrafikens prioritering då fler och mer uppdelade vägsträckningar tillkommit i den senare studien. Det är dock tydligt att E45:an, och då främst sträckan Karlstad-Göteborg, framstår som den vägsatsning som prioriteras mest i båda studierna¹⁰. För tågtrafiken anges sträckan Karlstad-Stockholm som viktigast av de svarande vid båda tillfällena.

Noter

- ¹ Refererat enligt Tolley & Turton, 1995.
- ² Solá lyfter också att det finns skillnader mellan män och kvinnor när det gäller hur de ser på prioriteringar inom infrastruktur. Medan män tenderar att prioritera ökade hastigheter som medel för förhöjd tillgänglighet, så tenderar kvinnor att föredra minskade avstånd. (Solá, 2013)
- ³ För resultat från 2010-års SOM-studie se Nilsson, Aronsson & Norell, 2012. För resultat från 2015-års studie se kapitlet Regional utveckling och besöksnäring.
- ⁴ Kommenteras kan att det finns stora skillnader i vägstandard och trafikflöden mellan de olika vägsträckorna i studien.
- ⁵ Noterbart när det gäller pendlingstider till/från arbetsplats är att individer som formellt definieras som "pendlare" emellanåt kan ha samma eller kortare restider än individer ur gruppen "icke-pendlare". Av intresse är också att av de svarande har en mycket stor andel kortare restider enkel resa till arbete/skola än genomsnittet för landet, och endast ett fåtal har restider upp mot de 60 minuter som ofta anförts som pendlingsgräns i den allmänna politiska debatten. En annan reflektion som kan göras på mer allmän basis utifrån studien är att köra bil är något man antingen gör ofta, eller inte alls. Andelen som uppger sig köra bil mer sällan än minst ett antal gånger i veckan är försumbar i sammanhanget. Att resa kollektivt är däremot en aktivitet där graden av resandefrekvens har större spridning bland de svarande. Kollektivtrafik är med andra ord mer vanligt att utnyttja på en mer sällan basis än bilkörande.
- ⁶ Argumenteras kan möjligen att kollektivtrafikresenärer med buss också utnyttjar vägnätet och skulle kunna tänkas vilja prioritera en utbyggnad av det samma. Detta visar dock inte resultatet av studien på.
- ⁷ Totalt finns nio kommersiella hamnar i Vänern. I Värmland finns fyra av dessa; Karlstad, Kristinehamn, Gruvön och Skoghall.
- ⁸ Orsaken till att gruppen som uppger sig uppfatta satsningar på ett framtida mer miljövänligt samhälle som ganska/mycket dåligt inte används som motpol är att denna grupp av svarande utgör en alltför liten andel.

- ⁹ En fullständig jämförelse av resultaten mellan 2010- och 2015-års SOM-studie är inte möjlig att göra i det att resultatet i den tidigare inte behandlar frågorna på samma ingående nivå som här.
- ¹⁰ Till skillnad från 2015-års SOM-studie särredovisas inte olika sträckningar av E45 i 2010-års studie, därför kan bara antas att det även då är sträckan Göteborg-Karlstad som de svarande syftar på.

Referenser

- Goodwin, Phil 1998. *The end of equilibrium*. Ingår i: Gärling, Tommy, Laitila, Thomas & Westin, Kerstin (red.) *Theoretical foundations of travel choice modeling* (s.103-132). Amsterdam: Elsevier.
- Hanson, Susan (red.) 1995. *The Geography of Urban Transportation*, Second edition. The New York: Guilford Press.
- Hansson, Bosse 2003. *Infrastruktur och regionförändringar*, CHOROS 2003:1, Göteborg: Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Hägerstrand, Torsten 1991. *Vidare mot stadslandskapet*. Ingår i: Carlestam, Gösta & Solberg, Barbro (red.) 1991. *Om tidens vidd och tingens ordning – Texter av Torsten Hägerstrand*. Stockholm: Byggforskningsrådet.
- Kaijser, Arne 1994. *Ifädrens spår... Den svenska infrastrukturens historiska utveckling och framtida utmaningar*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Nilsson, Lennart, Aronsson, Lars & Norell, Per Olof (red.) 2012. *Värmländska landskap – Politik, Ekonomi, Samhälle, Kultur, Medier*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Region Värmland 2014a. Länsplan för regional transportinfrastruktur i Värmland 2014-2025, http://www.regionvarmland.se/wp-content/uploads/2015/03/lansplan_140522.pdf, (2015-09-14)
- Region Värmland 2014b. Värmlandsstrategins 33 mål, nulägesanalys – Rapport nr 16, Region Värmland, http://www.regionvarmland.se/wp-content/uploads/2015/03/rapport_16_press.pdf, (2015-09-24)
- Reneland, Mats 2000. *I den uthålliga staden går och cyklar man – Sammanfattning av GIS-projektet Tillgänglighet i svenska städer 1980 och 1995*. Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Solá, Ana Gil 2013. *På väg mot jämställda arbetsresor? Vardagens mobilitet i förändring och förhandling*, Göteborg: Avdelningen för kulturgeografi.
- Tolley, Rodney & Turton, Brian 1995. *Transport Systems, Policy and Planning – A Geographical Approach*. England: Longman Scientific & Technical, Essex.
- Waldo, Åsa 2002. *Staden och resandet – Mötet mellan planering och vardagsliv*, Lund dissertations in sociology 49. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

VÄRMLÄNNINGAR I RÖRELSE

EN STUDIE AV VÄRMLÄNNINGARS VARDAGSMOBILITET

HANS OLOF GOTTFRIDSSON OCH CECILIA MÖLLER

I följande kapitel analyseras värmlänningarnas pendlingsmönster ur ett antal olika perspektiv. Grunddatan för analysen är hämtad ur föreliggande SOM-studie. Resultatet har sedan satts in i ett större sammanhang med hjälp av ett antal jämförbara studier på området, samt mer övergripande teoretiska resonemang kring pendling som allmän företeelse.

Initialt i kapitlet definieras pendling och dess förutsättningar, därefter följer en genomgång och analys av SOM-studiens resultat. Avslutningsvis sammanfattas och kommenteras resultatet.

Mobilitet och pendling som norm

Att ha möjlighet och resurser att förflytta sig geografiskt är viktigt och i grunden positivt för både individer och samhällen. Ur ett mer övergripande perspektiv har den geografiska rörligheten i samhället ökat inom ett antal olika områden sedan mitten av 1900-talet. Den ökade mobiliteten kan kopplas till övergången från ett *territoriellt organiserat samhälle* med närhet till verksamheter som idé till ett *funktionellt organiserat samhälle* där verksamheter av rationella skäl samlas till färre antal platser (Vilhelmson, 1994; Frändberg et al., 2005). En viktig faktor för denna utveckling är bilen, som blivit en självklar tillgång i vardagen i västvärlden sedan mitten av 1950-talet (se exempelvis Tolley & Turton, 1995). Det ökade avståndet mellan bostad och arbetsplats, både i tid och rum, är en del i denna utveckling och man kan med visst fog påstå att de politiska mål som finns idag, syftandes till att öka de lokala arbetsmarknadsregionerna i landet, utgör en norm där ökad pendling ses som ett viktigt medel för att uppnå regional tillväxt (se exempelvis SOU, 2004).

Vid sidan av det samhälleliga behovet och nyttan av geografiskt utökade arbetsregioner finns behovet av att nyansera bilden av pendling som företeelse ur ett mer individuellt och vardagsnära perspektiv. En grundläggande förutsättning för pendling är det fysiska avståndet mellan hem och arbetsplats och det hinder detta representerar. Hur detta uppfattas av pendlaren avgörs av flera olika faktorer. Hit kan exempelvis kopplas hens resurser att välja önskat färdmedel, kommunikationernas hastighet och kvalitet, men också olika individers varierande acceptans för restider, familjesituation etc. Ytterligare faktorer av betydelse för om man upplever pendling av godo eller inte är sannolikt graden av frivillighet i valet att

arbetspendla och individens förväntande ”vinster” av det samma. Hit kan föras möjlighet till högre lön, intressantare arbetsuppgifter eller möjlighet att bo kvar på sin bostadsort (Olsson & Gottfridsson, 2009; Gottfridsson, 2011). Vanligtvis finns emellertid, delvis i kontrast mot pendlingsnormen, en önskan om korta restider till och från arbetsplatsen. Studier visar generellt ett samband mellan lång restid till och från arbetsplatsen och upplevelsen av negativ stress hos pendlaren (se exempelvis Limmer & Rüger, 2010).

På ett strukturellt plan innebär samhällets krav på hög geografisk rörlighet en risk för utarmning av service och utbud i närmiljöer. Det finns även risk för att det uppstår konkurrenssituationer för hur olika färdmedel ska prioriteras i stads- och boendemiljöer, exempelvis utifrån planeringen av bil och cykel- och gångtrafik. Risker finns också att det skapas stora skillnader mellan grupper med goda förflytningsresurser och de med sämre sådana möjligheter (se exempelvis Berg, 1996). Ur ett kritiskt perspektiv kan vi ställa frågan om vem som egentligen, utöver pendlaren själv, ”betalar” priset för om mer tid läggs på arbetsresor. Sett till hela befolkningen har arbetstiden per individ bland sysselsatta under perioden 1987-2011 varit relativt konstant¹. Samtidigt har barns genomsnittliga tid i barn-omsorgen under samma period ökat². Allt längre arbetsresor i tid kan förväntas förstärka den senare trenden ytterligare. En annan central fråga kopplat till hushållssammansättning är pendlingens inverkan på de vuxnas ansvarsfördelning i hushållet. Frågan har berörts av forskaren Tora Friberg som betonar problematiken i att ansvaret för hushållet, särskilt bland dem med minderåriga barn, ofta hamnar på den part i hushållet som inte pendlar, vanligtvis kvinnan. Detta riskerar i sin tur att ytterligare förstärka en existerande obalans i ansvaret för vardagssysslorna i hushållen (Vinnova Rapport VR 2010: 08). Fribergs uppfattning kan kopplas till studien om Värmlänningarnas liv & hälsa 2008. Resultaten där visar att pendlare generellt och pendlande kvinnor i synnerhet uppfattar hushållsarbetet som en mer betungande del av vardagen än icke-pendlare. Studien visar också på att män som pendlar får mer stöd i hushållsarbetet av sin partner än kvinnor som pendlar, vilket ligger i linje med Fribergs resonemang. Samtidigt kvarstår en obalans då kvinnan är den pendlande parten (Olsson & Gottfridsson, 2009).

En ökad pendling har även andra negativa effekter. Utanför storstadsregionerna, där pendling innebär fler och längre bilresor, innebär ökade arbetsresor ett antal miljöproblem i form av t.ex. utsläpp, buller samt säkerhet. Utbyggnad och underhåll av kommunikationsnät är en resurskrävande verksamhet både sett till markanvändning och ekonomiska resurser, vilket också måste tas i beaktande ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. (se exempelvis Nutek, R 2000:17)

Avslutningsvis kan bilden av det allt mer fysiskt geografiskt rörliga samhället kompletteras med en motbild där fysisk rörlighet kompletteras eller ersätts med en virtuell rörlighet (Frändberg, et al., 2005). Ur pendlarperspektiv kan befintliga och framtida möjligheter till distansarbete lyftas fram. I dagsläget uppgår knappt 21 procent av de förvärvsarbetande i landet att de av och till distansarbetar (RVU

Sverige 2011-2014). Möjligheten till distansarbete är i hög grad kopplad till typ av arbetsuppgifter, men kan förväntas öka i framtiden och också ge ändrade förutsättningar för hur fysisk pendling kommer att utvecklas.

Pendlingsmönster i stora drag

För den enskilde individen är valet att pendla eller inte oftast summan av ett komplicerat samspel mellan givna villkor och personliga preferenser. Dessa faktorer kan delas upp i *omgivande strukturella förutsättningar* (t.ex. samhällsnormer om ökad pendling, hushållets sammansättning och rollfördelning, tillgängliga trafiksystem, nödvändiga reskedjor kopplade till arbetsresan, arbets- och bostadsmarknaders utbud), *arbetssituation* (t.ex. arbetstid per vecka, förläggande under dygn och vecka, flexitid, arbetets bundenhet till tid och plats), *individuella resurser* (t.ex. socioekonomiska förutsättningar, förflyttningsresurser, resurser för val som exempelvis utbildning) och *individuella preferenser* (t.ex. önskemål om boende, vanor, olika personliga motiv, livsstil) (se exempelvis Gottfridsson, 2007).

Individens pendlingsmönster varierar beroende på en rad olika faktorer och tar sig varierande uttryck vad gäller avstånd och restider. Även de *reskedjor*, dvs. olika stopp vid förskola, skola eller serviceförrättningar som kan vara en del av pendlingsresan, varierar utifrån individ och sammanhang. Pendlingen varierar även beroende av individernas möjligheter till att omvandla restiden till arbetstid eller att kunna förlägga delar av veckoarbetstiden till bostaden. Hushållens pendlingsmönster är också komplexa på grund av att olika familjemedlemmars dagsprogram skall hanteras och vägas in i en helhet. Inte minst förekomsten av minderåriga barn i ett hushåll har betydelse i detta sammanhang (Gottfridsson, 2007).

Pendlingsbenägenheten ökade bland svenskarna mellan 1975 och 2004. Under denna period skedde det nästan en fördubbling av antalet förvärvsarbetande som reste över en kommungräns. Ett resultat av detta blev att större geografiska områden med flera kommuner kopplades samman till gemensamma lokala arbetsmarknader (LA-regioner). Även pendlingen över LA-regiongränser dubblerades under motsvarande period. Denna typ av pendling kräver dock i allmänhet en högre acceptans vad gäller tid och avstånd och är därför volymmässigt betydligt mindre omfattande jämfört med pendling över kommungränser (SOU, 2007).

Arbetsresornas genomsnittliga *reslängd* visar stora regionala skillnader inom Sverige. Kortast avstånd har boende i storstäder och varuproducerande kommuner. Längst avstånd har boende i förortskommuner till större städer och s.k. pendlingskommuner. Omvandlat i genomsnittliga *restider* mellan hem och arbete är relationerna delvis det motsatta. Här ligger storstäderna, förortskommunerna och pendlarkommunerna i topp. Boende i glest befolkade regioner samt varuproducerande kommuner lägger minst tid på sin arbetsresa (RVU Sverige 2011-2014). Variationerna i restid och reslängd kan härledas till platsernas olika geografiska

förutsättningar, men kan även kopplas till etablerade pendlingsvanor och acceptans för arbetsresors längd.

På ett överordnat plan finns tydliga skillnader i pendlingsmönster mellan olika socioekonomiska grupper i samhället. Vilket kön man tillhör har här ett tydligt genomslag. Vanligen har män längre tid och avstånd till sin arbetsplats medan kvinnor har mer komplexa arbetsresor och reskedjor som innebär fler stopp för att till exempel hämta barn eller handla. Skillnaderna är tydligast i hushåll med yngre barn. Studier visar dock tendenser till att män och kvinnors restider och pendlingsavstånd utjämnas. Förändringen är dock långsam och resultaten inte heller helt entydiga och generella (Solá, 2013). Noterbart är att kön, hushållssammansättning och rollfördelning inom hushållet har en starkare inverkan på våra resvanor än exempelvis socioekonomiska faktorer såsom yrke och inkomst. Det samma gäller betydelsen av fysiska faktorer såsom transportsystemets utformning och arbetsplatsens lokalisering (Hanson & Hanson, 1993; Hanson & Schwab, 1995).

Förutom socioekonomiska faktorer påverkas även pendlingsmönstren av *individuella preferenser och tolerans*. En studie från 2007 av pendlare mellan Kil och Karlstad kommun visar att det fanns förhållandevis stora skillnader mellan individers acceptans för längre restider, särskilt bland pendlare i småbarnshushåll. Detta avspeglade sig också i deras val av färdmedel. Bilpendlare prioriterade flexibilitet och korta restider, medan pendlare som valde kollektivtrafik ville hålla nere resekostnaderna och hade högre acceptans för långa pendlingsstider (Gottfridsson, 2007).

Färdmedel för resan

Totalt utgör arbetsresor tillsammans med tjänste- och skolresor nära hälften av alla resor i Sverige. Dessa sker i sin tur främst under vardagar inom tidintervallerna 07:00-08:00 och 16:00-17:00 (RVU Sverige 2011-2014). Bilen är det dominerande färdmedlet både nationellt och i Värmland, oberoende av resans syfte och reslängd (Region Värmland, 2015a; RVU Sverige 2011-2014). Kollektivtrafikens marknadsandel är förhållandevis blygsam, även om andelen har ökat sedan 2010³. Nationellt utgjorde andelen kollektivtrafikresor ca 23 procent 2014, men siffrorna visar även stora regionala skillnader. Det är vanligast att resa kollektivt till och från arbetet i storstäder som Stockholm, Göteborg och Malmö och kringliggande förorter. Kollektivtrafikens marknadsandelar av det totala resandet i Stockholms län utgör 51 procent, medan den i Värmland enbart motsvarar 14 procent. I Värmland har andelen varit förhållandevis konstant sedan jämförelsepunkten år 2010 (RVU Sverige 2011-2014; Svensk kollektivtrafik, 2015).

Sammanlagt 80 procent av hushållen i Värmlands län uppger att de har tillgång till bil (Region Värmland, 2015a; RVU Sverige 2011-2014). I Länsplanen för regional transportinfrastruktur i Värmlands län 1998-2007 dras slutsatsen att tillgången till bil är avgörande för invånarnas pendlingsmöjligheter, särskilt för dem som bor utanför länets större tätorter (Länsstyrelsen i Värmland, 1998). Detta argument

är fortfarande aktuellt, liksom påståendet att förutsättningarna för arbetspendling i länet är sämre än för Sverige i genomsnitt på grund av brister i vägnätet.

Avslutningsvis kan konstateras att användningen av färdmedel för arbetsresor är könskodad (se exempelvis Sandow, 2008; Gil Solá, 2013). Exempelvis har män har i betydligt högre grad körkort och tillgång till egen bil än kvinnor. Män kör i allmänhet också mer än dubbelt så lång sträcka dagligen med bil (31,4 km/dag) jämfört med kvinnor (13,7 km/dag) (RVU Sverige 2011-2014). Studier har visat att kvinnor är mer positivt inställda till användning och utveckling av kollektivtrafik och använder kollektivtrafik i högre utsträckning än män (se exempelvis Björnehult et al., 1996).

Värmländska pendlingsmönster

Enligt Attityd och resvaneundersökningen som genomfördes i Värmland 2014 är arbete och studier de vanligaste motiven till att resa över en kommungräns inom länet. Totalt 25 procent av värmlänningarna säger sig göra detta på en daglig basis, och 40 procent minst någon gång per vecka. Noterbart är att 45 procent av de svarande uppger att de aldrig gör detta (Region Värmland, 2015a). När det gäller pendling inom Värmland har den totala pendlingen över en kommungräns i länet ökat med 13 procent mellan 2004 och 2012 (Fakta Region Värmland). Färdmedels- och ärendefördelningarna för resor i länet har dock inte förändrats nämnvärt mellan 2004 och 2014 (Region Värmland, 2015a).

Enligt SCB:s registerbaserade arbetsmarknadsstatistik (SCB RAMS) bor och arbetar drygt 116 000 personer i Värmlands län. En majoritet av dessa finns i Karlstads kommun eller någon av kranskommunerna Kil, Grums, Hammarö, Kristinehamn och Forshaga (SCB RAMS). Arbetspendlingen sker i detta fall främst till närmaste grannkommun. Den pendling som sker till andra svenska län är koncentrerad till Örebro, Västra Götalands eller Stockholms län (Regionfakta).

Sett till pendlingsöverskott respektive pendlingsunderskott inom länet är Karlstad den kommun i länet som har flest antal inpendlare. Övriga kommuner som uppvisar ett pendlingsöverskott är Torsby, Eda, Årjäng och Munkfors. Länets största utpendlingskommuner sett till antal pendlare är Karlstad, Hammarö, Kristinehamn, Forshaga och Kil (SCB RAMS).

Till Värmlands specifika förutsättningar för arbetspendling hör närheten till Norge. Här har antalet gränspendlare ökat kraftigt sedan år 2004 och år 2012 pendlade 5 420 personer från Värmland till ett arbete i Norge (Region Värmland, 2015b). Det är viktigt att tydliggöra att den arbetspendling som sker från Värmland till Norge inte enbart består av svensk arbetskraft utan till viss del också utgörs av norska medborgare som har valt att bosätta sig i Sverige men som har kvar sin arbetsplats i Norge (Gottfridsson, 2011). Motvarande inpendling från Norge till en arbetsplats i Sverige är betydligt mindre till sin omfattning (Region Värmland, 2015b)⁴.

I SOM-studien studeras inte pendlingsfrekvensens bland värmlänningarna. Den tidigare Liv & hälsa studien från 2008 visar dock att den absolut vanligaste formen av pendling är dagspendling, såväl bland män och kvinnor (64 procent). Bland de som pendlar mellan 2-4 dagar i veckan (22 procent) utgör kvinnorna en majoritet, medan i gruppen pendlare som reser till/från sin arbetsplats 5 dagar i veckan eller mer (64 procent) är männen i majoritet.

Veckopendlarna, vilka utgör 14 procent av pendlarna, är till största andel män (Olsson & Gottfridsson, 2009). Vad gäller pendlingen över gränsen till Norge är även här dagspendling den vanligaste pendlingsformen. Veckopendling utgör endast drygt en fjärdedel av all gränspendling (27 procent). Oberoende om det handlar om dags- eller veckopendling utgör männen en tydlig majoritet av gränspendlarna. (Gottfridsson et al., 2012)

En analys av värmländska pendlare

I följande avsnitt redovisas och analyseras resultatet av SOM-studien. Inledningsvis skall klarläggas att pendlare utgör en minoritet av länets förvärvsarbete/studerande. Med andra ord korsar de flesta svarande värmlänningar inte en kommungräns på väg till eller från sitt arbete.

Tidigare studier har visat att pendlare och icke-pendlare i stort lever liknande liv vad gäller fritid, föreningsliv och deltagande i politiska partier. Variationer finns däremot i pendlingsmönster och motiv till deras pendling (Olsson & Gottfridsson, 2009). En av de centrala frågeställningarna i detta kapitel är därför att studera vad som kännetecknar de värmländska pendlarna och deras pendlingsmönster.

Arbetspendling är ett övergripande och förhållandevis brett begrepp som bör beskrivas ur ett mer nyanserat perspektiv än vad som vanligen görs. Grunddefinitionen av en pendlare är en person som bor i en kommun och förvärvsarbetar i en annan kommun (SCB definitioner)⁵. Tar man utgångspunkt i denna definition ger olika kommuners varierande geografiska ytor att "pendling" kan innebära stora skillnader i fysiskt avstånd och restid - faktorer som enligt forskningen har betydelse för upplevelsen av och intresset för att pendla. Det finns exempel på arbetsresor där det faktiska avståndet/restiden inom en kommun vida kan överstiga det mellan två kommuner utan att definieras som pendling. För att nyansera bilden av pendling och fördjupa förståelsen av Värmlänningarnas arbetsresor kommer följande avsnitt inte enbart inkludera pendling i form av resor över kommungräns, utan även använda parametrarna *avstånd* och *restid*⁶.

Vilka är pendlarna och icke-pendlarna?

I SOM-studien kan de som arbetar eller studerar delas upp i två grupper; "pendlare" och "icke-pendlare". Pendlare definieras här som personer som uppger att de har "arbet/studier i en annan kommun än där jag bor", men inkluderar även gränspendling till Norge eller annat land. Norgependlarna utgör dock en begränsad del

av pendlarna i denna studie, enbart 20 individer. Totalt omfattar pendlarna 17 procent av samtliga respondenter. *Icke-pendlarna* består av de respondenter som jobbar eller studerar inom sin hemkommun, men som också kan ha viss restid till sitt arbete. Denna grupp utgör 36 procent av samtliga respondenter.

I tabell 1 görs en jämförelse mellan de två olika grupperna. Precis som tidigare forskningsstudier och aktuell statistik visar vår studie att männen är överrepresenterade i rollen som pendlare (56 procent). Jämförelsen visar även en skillnad i åldersfördelningen mellan grupperna. Medelåldern för pendlare är något lägre än för icke-pendlare, 45 år jämfört med 47 år. Majoriteten av pendlarna är mellan 30-49 år (40 procent), medan de flesta av icke-pendlarna återfinns i åldersgruppen 50-64 år (43 procent).

Sammanställningen visar även skillnader i utbildningsnivå. Vanligast är att pendlare har en hög utbildning (37 procent), vilket är särskilt framträdande bland pendlare kvinnor (51 procent av kvinnorna har en hög utbildning jämfört med 25 procent av männen). Majoriteten av icke-pendlarna har en medellåg utbildning (42 procent), men även här är kvinnorna överrepresenterade inom andelen högutbildade.

Tabell 1 Gruppen pendlare i jämförelse med icke-pendlare utifrån sociala faktorer (procent)

	Pendlare	Icke-pendlare
Kön		
Kvinna	44	53
Man	56	47
Ålder		
16-29 år	18	18
30-49 år	40	35
50-64 år	36	43
65-85 år	6	4
Utbildning		
Låg	7	8
Medellåg	31	42
Medelhög	24	22
Hög	37	27
Hushållssammansättning		
Gift eller sambo	79	74
Barn i hushållet	48	43

Kommentar: Frågan lyder: *Var förvärvsarbetar/studerar du för närvarande?* (procentbasen utgörs av de som svarat på frågan). I tabellen jämförs gruppen pendlare N=246 med gruppen icke-pendlare N=515.

Pendlarna skiljer sig delvis från icke-pendlarna sett till hushålls- och familjesammansättning. En majoritetet i båda grupperna är gifta eller sambo, även om andelen är högre bland gruppen pendlare (79 procent jämfört med 74 procent). Det är även en större andel av pendlarna som uppger att de bor med barn i hushållet än av icke-pendlarna (48 procent jämfört med 43 procent av icke-pendlarna).

Resultaten från SOM-studien visar att de värmälningar som reser över en kommungräns – *pendlare* – har en längre restid och geografiskt avstånd till sitt arbete/studier jämfört med de nationella siffrorna. En genomsnittlig resväg till arbete/skola är 64 km för pendlarna i SOM-studien och 9 km för icke-pendlarna. Den genomsnittliga restiden för pendlarna är 50 minuter jämfört med 14 min för icke-pendlarna. Längst pendlingstider har boende i norra Värmland. Kortast har de som bor Karlstadsområdet (se tabell 2). Jämförande siffror för pendling på nationell nivå är 32 minuter och 21 km (RVU Sverige 2011-2014).

I tabell 2 framgår att män som ingår i grupperingen "pendlare" gör längre resor utifrån *avstånd* och *tid* till eller från en arbetsplats/utbildning jämfört med kvinnor. Män har en genomsnittlig resväg på 74 kilometer till arbetet/utbildning jämfört med 52 kilometer för kvinnor. Den genomsnittliga restiden för de pendlare männen överstiger även kvinnornas restid med 11 minuter. Däremot finns inga större skillnader mellan män och kvinnors restid och reseavstånd inom gruppen "icke-pendlare".⁷

Det studerade materialet visar också på att det finns ett antal geografiska skillnader mellan pendlare och icke-pendlare inom länet. Absolut längst genomsnittliga avstånd till arbete eller utbildning bland pendlare har män boende i norra Värmland (125 km). Samma relation gäller för restider (87 minuter). Motsvarande har pendlare kvinnor i västra Värmland kortaste avstånd (36 km) och restid (33 minuter) till sin arbetsplats/utbildning. Bland icke-pendlarna är spridningen mellan olika delar av länet betydligt mindre. (tabell 2)

Skillnaden i restid och avstånd till arbetsplats/utbildning ser olika ut mellan manliga och kvinnliga pendlare i samma områden i olika delar av länet. Störst är skillnaderna mellan könen bland boende i norra och östra Värmland. Minst i Karlstadsområdet. Särskilt noterbart för Karlstadsområdet är att pendlare kvinnor där, i motsats till övriga områden har både längre avstånd och restider än männen. Bland icke-pendlare är den regionala skillnaden mellan män och kvinnor i länets olika delar mer jämn. (tabell 2)

Tabell 2 Regionala skillnader för arbetsresor i avstånd och restid mellan pendlare och icke-pendlare (km, min)

	Pendlare			Icke-pendlare		
	Kvinna	Man	Totalt	Kvinna	Man	Totalt
Avstånd (km)	52	74	64	8	10	9
Karlstadsområdet	56	53	54	8	9	8
Norra Värmland	61	125	100	8	11	10
Östra Värmland	41	105	75	9	8	8
Västra Värmland	36	76	62	10	11	11
Restid (min)	44	55	50	14	14	14
Karlstadsområdet	44	41	42	15	14	15
Norra Värmland	57	87	76	11	14	12
Östra Värmland	44	72	59	15	12	13
Västra Värmland	33	56	47	16	14	15

Kommentar: Frågan lyder: *Ungefär hur lång resväg respektive restid har du normalt till arbetet/skolan?* Antalet minuter och kilometer redovisas som genomsnittliga värden.

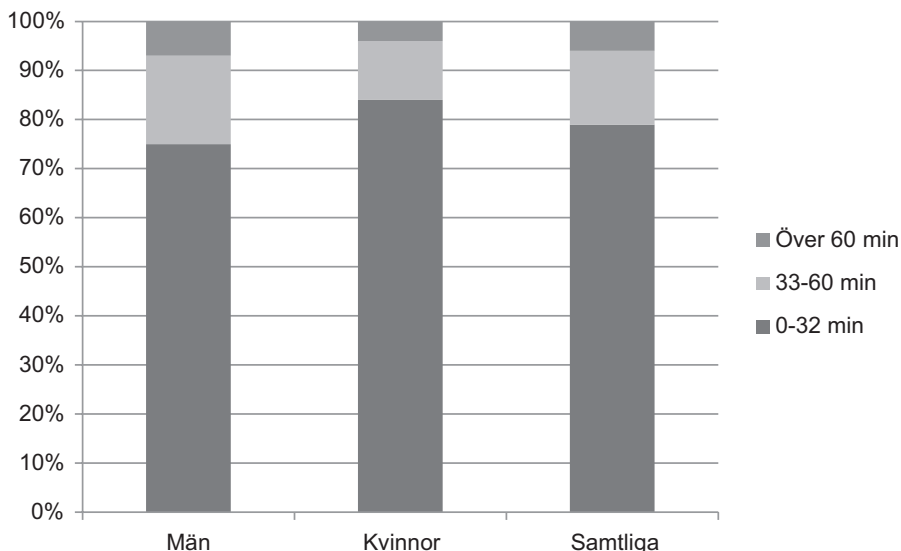
Arbets- och utbildningsresor utifrån restid

Att resa över en kommungräns eller inte för att komma till sitt jobb eller skola har för de allra flesta ingen praktisk betydelse även om detta vanligen används som definition på om en individ är pendlare eller inte. Vad som kan vara mer avgörande är den *kostnad i tid* som en individ måste investera i sin arbetsresa. I följande avsnitt analyseras därför arbets- och utbildningsresor utifrån *restid* istället för den traditionella definitionen av pendling.

Med utgångspunkt i detta har de svarande kategoriserats efter sin restid enkel resa till/från sin arbetsplats/skola. Den första kategorin (0-32 minuter) motsvarar ett slags *"riksgenomsnitt"* för restid till arbete/utbildning på omkring 32 minuter. Den andra kategorin motsvarar en *"medellång"* restid på mellan 33-60 minuter och den tredje kategorin är *"långresande"* som har en restid som överstiger 60 minuter⁸. Medellängden för en arbetsresa i Sverige är 21 km (RVU Sverige 2011-2014).

Figur 1 ger en översikt av restiden för *samtliga respondenter*, oavsett om de pendlar inom eller mellan kommuner. Resultatet visar att majoriteten av respondenterna, närmare 80 procent, har en restid till sitt arbete/skola som understiger riksgenomsnittet på 32 minuter. 15 procent av respondenterna spenderar mellan 33-60 minuters restid till arbetet/studierna, medan enbart 6 procent av de svarande har en restid som överstiger 60 minuter. Här finns även vissa skillnader kopplat till kön. Kvinnor är i högre utsträckning representerade som "korttidsresenärer", medan en högre andel män än kvinnor har en medellång eller lång restid.

Figur 1 Restid oberoende av resa över kommungräns eller inte

Kommentar. Frågan lyder: *Ungefär hur lång resväg respektive restid har du normalt till arbetet/skolan?* (Procentbasen utgörs av de som svarat på frågan). N=668.

Vad karaktäriserar då individer med olika restid till arbetsplats/utbildning? I tabell 3 finns en översikt av samtliga respondenter utifrån deras restid i förhållande till kön, ålder, utbildning, bostadsort och hushållssammansättning. Åter bör beaktas att andelen "långtidsresenärer" enbart utgör 6 procent av samtliga respondenter (N=40). Som framgår av tabellen är majoriteten (ca 60 procent) av de som har en medellång restid till/från arbete eller utbildning män. Samma gäller för de som har en restid på över 60 minuter. Motsatt relation gäller vid korta restider på 32 minuter eller lägre.

Inom åldersgrupp 50-64 år finns störst andel individer med lång pendlingstid. Bland individer upp till 29 år är medellång restid vanligast, medan fördelningen bland 30-49 åringarna är lika mellan de med kort restid och de med lång pendlingstid. Resultatet visar att lång restid på över 60 minuter är vanligast bland de med medellåg utbildning, vilka också är den grupp där kort pendlingstid är vanligast. Bland högutbildade är istället medellånga restider på 33-60 minuter vanligast.

Med utgångspunkt i hushållssammansättning är en högre andel av de med restider över 60 minuter gifta eller sambo. Sett till förekomsten av barn eller inte i hushållet är det vanligare med barn bland de som har antingen långt eller kort restid till arbete/utbildning.

Tabell 3 Restid och sociala faktorer oberoende av resa över kommungräns eller inte (procent)

	0-32 min	33-60 min	Över 60min
Kön			
Kvinna	53	40	37
Man	47	60	63
Ålder			
16-29 år	19	23	15
30-49 år	38	29	38
50-64 år	40	41	45
65-85 år	3	7	2
Utbildning			
Låg	6	9	10
Medellåg	42	31	35
Medelhög	24	21	28
Hög	28	39	27
Hushållssammansättning			
Gift eller sambo	74	76	95
Barn i hushållet	46	37	50

Kommentar: Frågan lyder: *Ungefär hur lång resväg respektive restid har du normalt till arbetet/skolan?* (Procentbasen utgörs av de som svarat på frågan). I tabellen jämförs respondenter som har en restid på 0-32 min (N=529), 33-60 min (N=100) och över 60 minuter (N=40).

Ett annat motiv till/förutsättning för att pendla längre eller kortare sträckor kan kopplas till i vilken del av länet som individen är bosatt (se tabell 4). Ett antagande är att respondenter som är bosatta i Karlstadsområdet har kortare restid till sitt arbete eller sin utbildning jämfört med de som är bosatta i andra delar av länet. Resultaten bekräftar delvis detta antagande. Över hälften av respondenterna som har en kort eller medellång restid till arbete eller utbildning är bosatta i Karlstadsområden. Det som även delvis bryter mönstret är att den största andelen individer mer restider över 60 minuter också är bosatta i Karlstadsområdet (37 procent).

Sett till övriga delar av länet har förhållandevis stor andel av de boende i Västra Värmland (20 procent) en resväg på under 32 minuter till arbete/utbildning jämfört med boende i övriga delar av länet (utanför Karlstadsområdet). När det gäller individer med långa restider finns dessa, förutom i Karlstadsområdet främst i Norra Värmland.

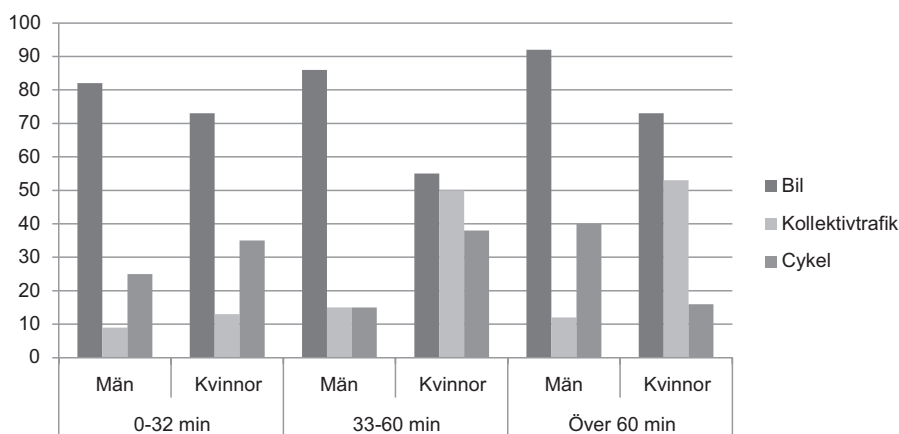
Tabell 4 Restid och bostadsort/stad-landsbygd (procent)

	0-32 min	33-60 min	Över 60min
Bostadsort			
Karlstadsområdet	57	52	37
Norra Värmland	13	15	33
Östra Värmland	10	16	15
Västra Värmland	20	17	15

Kommentar: Frågan lyder: *Ungefär hur lång resväg respektive restid har du normalt till arbetet/skolan?* (Procentbasen utgörs av de som svarat på frågan). I tabellen jämförs respondenter som har en restid på 0-32 min (N=529), 33-60 min (N=100) och över 60 minuter (N=40).

Färdmedel

Individernas arbetsresor påverkas av deras tillgång till olika former av *pendlings-resurser* såsom tid, ekonomi och familjeförhållanden. Andra viktiga faktorer är givetvis även individens egen tillgång till färdmedel, befintliga kommunikationer och vägsystem (Gottfridsson, 2007). SOM-studien inkluderade ingen fråga om hur respondenterna använder färdmedel för sitt resande till arbete och utbildning. Det finns dock andra frågor i enkäten som kan användas för att få en översikt över de svarandes användning av olika färdmedel i sitt vardagsliv. Figur 2 ger en bild av i vilken utstäckning män och kvinnor med olika restider till sin arbetsplats använder bil, kollektivtrafik och cykel för resande i allmänhet i sina vardagsliv.

Figur 2 Användning av färdmedel i vardagen (procent)

Kommentar: Frågan lyder: *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?* Svarsalternativet "Flera gånger i veckan" redovisas i procent i tabellen (procentbasen utgörs av de som svarat på frågan). Gruppen 0-32 min N=523, Gruppen 33-60 min N=99, Gruppen över 60 min N=40.

Resultatet visar att bilanvändningen i vardagslivet är hög i alla tre tidsgrupperna. Högst i samtliga grupper ligger männen och mellan drygt 80-90 procent av dem säger sig använda bilen på en regelbunden basis för sitt vardagsresande. Bland kvinnor är andelen lägre och exempelvis anger bara 55 procent av kvinnorna som har en restid mellan 32-60 minuter att de regelbundet använder bilen till vardags.

En sammanställning av respondenternas tillgång till bil inom hushållet visar att omkring 90 procent av både män och kvinnor i gruppen med kortast restid uppger att de har tillgång till detta. I gruppen som har en medellång restid är det enbart 83 procent av kvinnorna som har tillgång till bil, jämfört med 97 procent av männen.

Den grupp som främst åker med kollektivtrafik i vardagen är kvinnor med långa eller medellånga restider till/från arbetsplats eller utbildning. Något överraskande är det få korttidspendlande kvinnor och män som använder kollektivtrafik i sin vardag. Istället är det en högre andel bland dessa som cyklar.

Motiv till pendling

En av frågorna i SOM-studien handlar om olika motiv till pendling. I följande avsnitt redovisas svar från respondenter som kategoriserats som *pendlare* (resande över en kommungräns), för att kunna göra jämförelser med tidigare forskningsstudier⁹. Enligt tabell 5 svarar totalt 86 procent av pendlarna ja till påståendet att "*Jag vill bo kvar på hemorten*" som skäl för sin pendling. På andra plats för pendlingsmotiven hamnar möjligheten till "*ett intressantare arbete än vad jag skulle ha om jag jobbade på hemorten*". Totalt 57 procent av samtliga pendlare uppger detta som ett skäl för sin pendling, tätt följt av "*yrkesrelaterade motiv*" (56 procent). I det senare fallet använder respondenterna pendlingen som en strategi för att jobba med ett yrke som de är utbildade för men som inte finns på hemorten. *Utbildningsrelaterade motiv* är minst framträdande bland pendlarna, särskilt bland männen som grupp där enbart 9 procent anger utbildning är ett skäl för sin pendling jämfört med 26 procent av kvinnorna.

Sammanställningen av olika pendlingsmotiv visar även andra intressanta könsskillnader. De *platsrelaterade motiven* är viktiga för både kvinnor och män, men skillnaden är stor då hela 90 procent av männen framhäver detta motiv som centralt, jämfört med 80 procent av kvinnorna. För kvinnorna är de *yrkesrelaterade motiven* istället något mer framträdande. Även de *ekonomiska motiven*s betydelse för pendling skiljer sig mellan män och kvinnor. Resultaten visar att en högre andel män pendlar i syfte att "*det är bättre betalt än jobb på hemorten*" (58 procent) jämfört med kvinnor (41 procent). En högre andel kvinnor jämfört med män svarar även att *bristen på försörjningsmöjligheter* på hemorten gör att de väljer att pendla.

Tabell 5 Motiv till pendling bland pendlare (procent)

	Ingen möjlighet till försörjning på hemorten	Jag vill bo kvar på hem- orten	Yrket finns inte på hem- orten	Bättre betalt	Intres- santare arbete	För att utbilda mig	Minsta antal svarande
Totalt	43	86	56	50	57	17	136
Kön							
Kvinna	47	80	56	41	51	26	66
Man	41	90	55	58	63	9	68
Pendlingstid							
0-32 min	36	81	53	43	59	18	56
33-60 min	48	89	51	48	54	16	56
61- min	50	88	73	70	60	19	24

Kommentar: Frågan lyder: *Vilka är dina skäl för att pendla?* Respondenterna gavs möjlighet att ta ställning till samtliga motiv utifrån svarsalternativen "ja" eller "nej". Svarsalternativet "ja" redovisas i tabellen ovan (procentbasen utgörs av de som svarat på frågan) och har avgränsats till gruppen pendlare som korsar en kommungräns.

På vilket sätt påverkar restid motiven för pendling? I tabell 5 framgår att de ekonomiska och karriärorienterade motiven är centrala för långtidspendlarna. 70 procent av de svarande som pendlar över 60 minuter uppger att de får bättre betalt genom att pendla jämfört med motsvarande arbete på hemorten. Samtidigt är även pendlingen som en strategi för att kunna bo kvar på hemorten stark bland både medel- och långtidspendlare. Inom gruppen korttidspendlare är dock motivet att bo kvar på hemorten något svagare, liksom argumentet att det saknas försörjningsmöjligheter på hemorten.

Hur trivs värmlänningar med sitt pendlande?

Totalt 36 procent av respondenterna anger att det är "ganska/mycket positivt" att pendla, medan 26 procent bedömer att pendlingen är "ganska/mycket negativ". Åsikterna om pendlingen visar på en viss variation mellan kvinnor och män och kan även kopplas till andra faktorer såsom utbildningsnivå, ålder och familjesituation (se tabell 6).

Andelen män som är nöjda med sin pendling är högre än motsvarande andel kvinnor. Samtidigt är det en något högre andel av männen som anger att pendlingen är "ganska eller mycket" negativ jämfört med motsvarande andel kvinnor.

Respondenterna som har en högre utbildning (någon form av eftergymnasial utbildning) är mer nöjda med sin pendling jämfört med gruppen som enbart har gymnasieutbildning eller lägre utbildning. Sammanställningen visar också variationer kopplat till ålder. Tendensen är att ju yngre de svarande är, ju mer nöjda är

de med sin pendling. Enbart 26 procent inom åldersgruppen 50-64 år är ”ganska/mycket” nöjda med sin pendling jämfört med 53 procent av pendlarna som är mellan 16 och 29 år.

Tabell 6 Inställning till pendling (procent)

	Mycket/ ganska positivt	Varken positivt eller negativt	Ganska/ mycket negativt	Summa	N=
Totalt	36	38	26	100	213
Kön					
Kvinna	32	42	26	100	118
Man	39	33	28	100	94
Ålder					
16-29 år	53	20	28	100	40
30-49 år	38	43	19	100	84
50-64 år	26	40	35	100	78
65-85 år	27	55	18	100	11
Utbildning					
Låg	32	41	27	100	81
Hög	38	37	25	100	131
Hushåll					
Gift/sambo	34	37	29	100	166
Ensamstående	48	40	12	100	42
Hushåll med barn	40	37	23	100	102
Hushåll utan barn	33	31	36	100	36
Pendlingstid					
0-32 min	49	32	19	100	85
33-60 min	23	45	32	100	75
61- min	30	46	24	100	37
Typ av bygd					
Landsbygd	28	45	28	100	69
Tätort/centralort	43	34	23	100	106
Karlstad	29	37	39	100	38

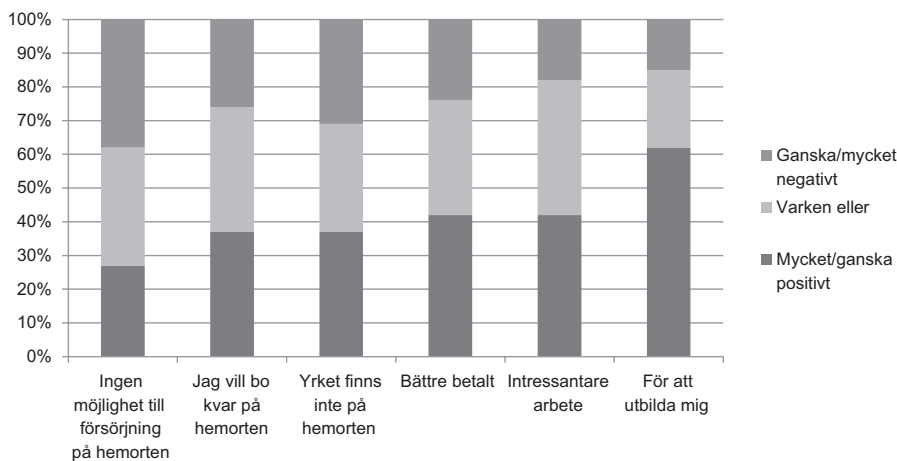
Kommentar: Frågan lyder: *Allmänt sett, hur tycker du det är att pendla?* (procentbasen utgörs av de som svarat på frågan).

Respondenternas *familjesituation* har även den en viss inverkan på deras inställning till sin pendling. Svarande som är ensamstående är mer positivt inställda till pendlingen jämfört med de som är gifta eller sambo. En förklaring till detta skulle kunna vara möjligheten till en större flexibilitet i sin pendling som ensamstående. Å andra sidan har ett antal av de ensamstående barn, vilket kan vara en utmaning i kombination med pendling. Resultatet visar även att pendlare som bor i hushåll med barn är mer positivt inställda till sin pendling jämfört med de som inte har barn hemma.

Vilka *geografiska variationer* i respondenternas inställning till pendling kan identifieras utifrån deras bostadsort? En jämförelse utifrån landsbygd-tätort/centralort-Karlstad visar att pendlarna i tätorter/centralorter är mer nöjda med sin pendling jämfört med boende i Karlstad och på landsbygden. Enbart 29 procent av pendlarna i Karlstad anger att de är "ganska/mycket nöjda" med sin pendling, medan 39 procent hävdar att pendlingen är "ganska/mycket negativ". Andelen "missnöjda" pendlare i Karlstad är därmed högre jämfört med de som bor på landsbygden. Resultatet är intressant, men någon tydlig enskild faktor till förhållandet kan inte spåras i materialet.

Respondenternas inställning till pendling kan även antas variera beroende på *restid* från och till arbetet/utbildningen. Resultaten visar att en högre andel av de som har en kortare pendlingstid tycker att pendlingen är "ganska/mycket positiv" jämfört med de respondenter som lägger mer tid på sin pendling. Enbart 23 procent av de svarande som har en restid mellan 33-60 minuter beskriver pendlingen som positiv, jämfört med 49 procent av respondenterna som pendlar upp till 32 minuter enkel väg till sitt arbete/skola. Samtidigt utgör "långtidspendlarna" ett intressant undantag i detta sammanhang, där 30 procent av de svarande är positivt inställda till sin pendling. Det bör dock tilläggas att dessa utgör ett begränsat antal i denna studie.

I Figur 3 nedan redovisas respondenternas inställning till pendling i relation till olika *pendlingsmotiv*. Resultaten visar att de pendlare som mer "ofrivilligt" använder pendlingen som ett försörjningsalternativ är mindre positivt inställda till sin pendling. Enbart 26 procent av respondenterna som anger försörjningsrelaterade motiv till sin pendling uppger att de tycker att pendlingen är "ganska/mycket positiv". Respondenter som är mer "karriärinriktade" i sina pendlingsmotiv, d.v.s. uppger att pendlingen är ett sätt att få en ökad inkomst eller ett intressantare arbete är dock i högre utsträckning nöjda med pendlingen. I dessa två grupper uppger 42 procent av de svarande att de är nöjda med sin pendling.

Figur 3 Inställning till pendling utifrån pendlingsmotiv

Kommentar: Frågan lyder: *Vilka är dina skäl för att pendla?* Respondenterna gavs möjlighet att ta ställning till samtliga motiv utifrån svarsalternativen "ja" eller "nej". Svarsalternativet "ja" redovisas i tabellen ovan (procentbasen utgörs av de som svarat på frågan) och har avgränsats till gruppen pendlare som korsar en kommungräns. Minsta antal svarande N=26 (för att utbilda mig), högsta antal svarande N=137 (jag vill bo kvar på hemorten).

Vem är den värmländske pendlaren? En sammanfattande avslutning

I följande avsnitt presenteras ett antal slutsatser om värmlänningars resor till arbete och utbildning. Analyserna baseras dels på *pendling* över en kommungräns och dels på vilka olika *restider* till en arbetsplats eller utbildning respondenterna har, oavsett om de kategoriseras som pendlare eller inte. Tyvärr är det inte möjligt att redovisa någon jämförelse mellan föreliggande studie och 2010-års SOM-studie vad gäller värmlänningarnas arbets- och utbildningsresor, då denna fråga inte behandlades där.

Pendlare och icke-pendlare

Den tidigare refererade studien om Värmlänningarnas liv & hälsa 2008 visar att pendlare och icke-pendlare lever relativt liknande liv när det gäller fritid, föreningsliv och deltagande i politiska partier (Olsson & Gottfridsson, 2009). Trots många likheter mellan pendlare och icke-pendlare kan emellertid ett antal skillnader vad gäller kön, ålder, utbildning och familjesituation identifieras mellan grupperna i det studerade materialet.

Konstateras kan att fler män än kvinnor reser över en kommungräns för att nå sitt arbete eller utbildning, d.v.s. är pendlare. Den värmländske pendlaren är vanligtvis en man i åldern 30-49 år, medan icke-pendlaren oftare är något äldre och kvinna. Sett till familjeförhållande är det vanligare att pendlaren är gift eller sambo, samt

bor i ett hushåll med barn än icke-pendlaren. Att ha en hög utbildning är också vanligare bland pendlarna än icke-pendlarna, särskilt bland den minoritet av kvinnorna som pendlar. För männen är sambandet inte lika tydligt.

Den värmländske pendlaren har i genomsnitt längre restider och avstånd till en arbetsplats/utbildning än pendlare i landet i allmänhet. Det skall dock påpekas att det finns stora variationer i pendlingstider och avstånd mellan olika delar av landet. Samma gäller för länet – längst pendlingstider har boende i norra Värmland. Kortast har de som bor i Karlstadsområdet. För icke-pendlarna är skillnaderna i avstånd och restid till en arbetsplats/utbildning mellan boende i olika delar av länet betydligt mindre.

Ytterligare jämförelser mellan manliga och kvinnliga pendlare i länet visar att män som reser över en kommungräns i allmänhet reser såväl längre avstånd som tid jämfört med vad de kvinnor som pendlar gör. Nyanserar man resultatet utifrån geografiska variationer av pendlares restider och avstånd inom länet framträder dock ett antal intressanta lokala skillnader. I norra och östra Värmland finns störst skillnader i restider och avstånd till arbetsplatser/utbildning mellan pendlande män och kvinnor. I Karlstadsområdet är skillnaderna mellan könen minst och där har pendlande kvinnor något längre avstånd och restid till sitt arbete eller studier jämfört med män. Bland icke-pendlare är relationen mellan könen mer lika i de olika områdena i länet.

Vår studie bekräftar betydelsen av sociala faktorer för pendlingsmönster som tidigare presenterats i forskningsstudier och nationell data. En intressant skillnad värd att gå vidare med i framtida studier är att pendlande kvinnor i Karlstadsområdet har längre restid och avstånd till sin arbetsplats/utbildning än männen. Av särskilt intresse är att identifiera vilka struktur som finns där och som leder till detta förhållande.

Restid som mått

Att resa över en kommungräns till sin arbetsplats eller utbildning har i många fall ingen avgörande betydelse för människors vardagsliv. Mer avgörande är den tid resandet tar och vilka ramar det sätter för övriga åtaganden i livet. En analys av restider snarare än enbart pendling över kommungränser ger helt andra förutsättningar för studierna av olika individers vardagsmobilitet. Kategoriseringen utifrån restid kan ta hänsyn till att det även finns icke-pendlare med långa avstånd eller restider till sitt arbets- eller utbildningsplats. Det är även tydligt att respondenterna, oberoende av att de definieras som "pendlare/icke-pendlare", hamnar i relativt samma tidspann vad gäller arbets- eller utbildningsresor.

Analysen baserad på restid snarare än pendling/icke-pendling visar att majoriteten av värmlänningarna har en restid som ligger under riksgenomsnittet på 32 minuter. Detta är särskilt tydligt bland kvinnor. Särskilt kan noteras att endast 6 procent av de svarande har en restid som överskrider 60 minuter. Denna tidsgräns har fått en stark position i utformningen av politiska strategier och tillhörande lokala

arbetsmarknadsregioner, vilket inte minst påverkar prioriteringar och investeringar inom infrastruktur.

Tidigare refererade studier visar att personer med en högre utbildning är mer benägna att pendla längre sträckor och lägga mer tid på sin arbetsresa än andra. Så även i SOM-materialet då de svarande delades in efter om de är pendlare/icke-pendlare. Utgår man istället från restider är detta samband inte lika tydligt. Resultatet blir då istället att längst restider är mest förekommande bland individer med medellåg utbildning. Bland högutbildade är istället medellånga restider vanligast.

Medan det är vanligare bland pendlarna än icke-pendlare att vara gift/ha en sambo och ha barn, visar analysen utifrån restid en mer nyanserad bild. Resultaten visar att barn i hushållet är vanligare bland de som antingen har lång eller kort restid, medan att vara gift eller sambo är vanligare desto längre restider man har. Det senare sambandet kan möjligen förklaras med att restiderna till arbete och utbildning blir högre med åldern.

Pendlingsmönster och restider påverkas även av geografiska faktorer såsom var i länet man är bosatt. Resultatet visar, kanske föga överaskande, att kortast restider till och från arbete och utbildning har boende i Karlstadsområdet. Mer överraskande är kanske att flest individer med restider över 60 minuter också är bosatta där. I materialet saknas uppgift om vart individer pendlar, men en möjlig förklaring är att Karlstadsområdet har störst utbud av kommunikationer, vilket i sin tur skapar bäst förutsättningarna för längre arbetsresor. Det är dock mindre överraskande att norra Värmland hamnar på andra plats vad gäller andelen individer med över 60 minuters restid till arbete/utbildning.

Sammanfattningsvis kan konstateras att en kompletterande analys av restider för resor till/från en arbetsplats eller utbildning ger en mer nyanserad bild av värmlänningarnas arbetsresor jämfört med studier av enbart pendling över kommungränser. Denna ansats möjliggör även en jämförelse av hur värmländska restider skiljer i förhållande till riksgenomsnittet. Olika sociala faktorerers inverkan på pendlingsmönstren visar också nya och intressanta variationer när materialet breddas och omkategoriseras baserat på restid.

Varför resa till ett jobb eller en arbetsplats?

När det gäller värmlänningars motiv för pendling visar resultatet från SOM-studien att pendling i första hand är en strategi för att kunna bo kvar på hemorten. Detta motiv har även hamnat i topp i andra studier. Enligt Värmlänningarnas liv & hälsa 2008 var det främsta argumentet för att pendla till och från en arbetsplats just vilja att bo kvar där man bor (Olsson & Gottfridsson, 2009). Möjligheten till ett intressantare arbete framkommer som det näst viktigaste motivet för pendling i både SOM-studien och Liv & hälsa-studien. Däremot särskiljer sig resultatet från SOM-studien genom att pendlingsmotivet ”möjligheten att utöva ett yrke som inte finns på hemorten” placerade sig före ”möjligheten att få bättre betalt för sitt arbete” genom pendling. Noterbart i båda studierna är att avsaknaden av försörj-

ningsmöjligheter på hemorten inte utgör ett huvudmotiv för de flesta pendlarna. Det bör också betonas att motiven för gränspendling är delvis annorlunda. Här visar tidigare studier att möjlighet till en högre lön i Norge för samma arbete som i Sverige är det absolut främsta skälet till pendling över gränsen (Gottfridsson, 2011).

En jämförelse mellan män och kvinnors pendling visar att andelen män som betonar möjligheten att bo kvar som motiv för sin pendling är högre än bland kvinnor. Fler män än kvinnor anger också möjligheten till högre inkomst som argument för sin pendling. Samtidigt är det fler kvinnor än män som lyfter fram svårigheter att försörja sig på hemorten eller att deras yrke inte finns på hemorten som motiv för sin pendling. Möjligen kan mäns motiv beskrivas som plats- och ekonomirelaterade, medan kvinnors drivkraft till pendling är mer yrkesmotive-rade. Kanske kan denna skillnad i motiv mellan könen härledas till deras olika förutsättningar arbetsmarknaden.

Det har tidigare i kapitlet konstaterats att det finns en koppling mellan pendlingsmotiv och individers acceptans för olika restider till arbete/utbildning. Detta påstående bekräftas även i resultaten av SOM-studien. En högre andel svarande med längst restider uppger bättre betalt som motiv för att pendla jämfört med övriga. Hos dem är också, liksom bland de med medellång restid viljan att bo kvar på sin bostadsort starkare än bland de med kortast restider. I den senare gruppen uppger istället den störta andelen svarande att de pendlar för att få ett intressantare arbete.

Studien Värmlänningarnas liv & hälsa från 2008 visade att 90 procent av värmlänningarna, pendlare liksom icke-pendlare, trivdes mycket eller ganska bra med sitt arbete och boende (Olsson & Gottfridsson, 2009). I resultaten framkom också att en tydlig majoritet av de värmländska pendlarna uppfattade resor till och från jobbet som acceptabla, men de flesta skulle helst vilja slippa arbetsresorna om så vore möjligt. Även SOM-studien visar att många pendlare är relativt nöjda med sin pendling även om andelen här är lägre än i Liv & hälsa-studien. Sett till kön har kvinnor en mer neutral inställning till sin pendling jämfört med män som i högre grad är antingen positiva eller negativa till sin pendling. Resultaten visar också att de som är yngre eller har en högre utbildning tenderar att vara nöjdare med sin pendling än äldre och lågutbildade. Även pendlarnas familjesituation påverkar synen på pendling. Ensamstående eller pendlare med barn i hushållet har i större utsträckning en positiv syn på sin pendling. Dessa två grupper har dock helt olika förutsättningar för flexibilitet i vardagslivet, en faktor som skulle kunna förväntas vara till fördel vid pendling. En möjlig förklaring med referens till tidigare resonemang i kapitlet är att i hushåll med barn sköts markservicen i hemmet i hög grad av en icke-pendlande part och att pendlaren trots allt har en förhållandevis stor flexibilitet i sammanhanget. Som tidigare refererats i kapitlet är emellertid oftast livspusslet i ett pendlarhushåll ett mycket komplext samspel mellan en rad olika faktorer och individuella preferenser och ovanstående är endast en av flera möjliga slutsatser.

Restid kan uppfattas som en ”kostnad” vid arbetsresor, vilket diskuterats i inledningen av kapitlet. I SOM-materialet är det tydligt att individer med kortast restid också är de som är nöjdast med sin pendling. Minst nöjda är de med medellånga restider, medan gruppen med de längsta restiderna ligger mittemellan. Dessa samband skiljer sig från tidigare studier som visat att längre restider ökar missnöjet med pendling¹⁰. Orsaken till detta skulle behöva undersökas i mer detalj genom fördjupade studier av materialet. En tänkbar faktor kan vara relaterad till vilka ”vinster” individer ur olika restidsgrupper uppnår genom pendlandet i förhållande till sin restid. Noteras skall dock att långpendlargruppen till är en förhållandevis liten grupp till antalet, vilket påverkar materialets tillförlitlighet.

I inledningen av kapitlet beskrevs hur graden av frivillighet bakom pendlingen kan förväntas påverka respondenternas inställning till sina arbetsresor. Resultaten av SOM-studien visar en koppling mellan att pendla utifrån någon typ av ”tvång”, exempelvis för att kunna försörja sig, och en mer negativ inställning till pendling. Som motsats är de som pendlar utifrån ett mer karriärsinriktat perspektiv betydligt mer positiva till sin pendling. Pendlarnas inställning till pendling visar även regionala variationer beroende av bostadsort i länet. Boende i länets tätorter/centralorter, förutom Karlstad, är nöjdare än boende på landsbygd. Högst andel missnöjda pendlare finns i Karlstad.

När det slutligen gäller hur värmlänningar reser i sin vardag kan konstateras att Värmland är ett län där bilen spelar stor roll för kommunikationerna. Liksom för landet i stort är det män som är de vanligaste bilåkarna i vardagen, medan kvinnor i högre grad reser kollektivt. Av intresse är att notera att cykeln, då möjligheten finns, verkar vara en nog så stark konkurrens till kollektivtrafiken bland såväl kvinnor som män.

Noter

- ¹ Skillnader i arbetstid finns mellan könen. Medan mäns arbetstid minskat något under 2000-talet, har i stället kvinnors arbetstid ökat (SCB, 2012).
- ² Från år 2005 och till 2012 har den genomsnittliga tiden barn vistas på förskolan per vecka ökat från 29 till 31 timmar/veckan (Skolverket, 2013).
- ³ I den citerade kollektivtrafikbarometern inkluderas även taxi som del av kollektivtrafiken (Svensk kollektivtrafik, 2015).
- ⁴ Relationen mellan Värmland och Norge belyses djupare i denna bok i kapitlet *Är närheten till Norge ett mått på framgång och tillväxt?*
- ⁵ Pendlingsstatistik i SCB:s arbetsmarknadsstatistik (SCB, RAMS) beräknas inte på faktiska förflyttningar utan på skillnader mellan boendeort och arbetsort och ett antagande om att arbetspendlings då sker (SOU, 2007).

- ⁶ En annan mätform för pendling är arbetsresor utanför Lokala arbetsregioner (LA-regioner). Dessa i sin tur utgörs av större geografiska enheter bestående av flera kommuner med gemensam arbetsmarknad. (SOU, 2007)
- ⁷ Att notera är att vid en beräkning av genomsnittlig restid får den minoritet som utgörs av pendlare med restider över 60 minuter förhållandevis stort genomslag i materialet. Samma gäller för avstånd till arbetsplats/utbildning.
- ⁸ Brytpunkten mellan ”medellång pendling” och ”långpendling” vid 60 minuter är baserad på den ”en timmespendling” som är vanligt förekommande som tänkt rimlig gräns för pendling för medborgare i den politiska debatten och offentliga dokument.
- ⁹ Enkätfrågan ”*Vilka är dina skäl för att pendla?*” har ett betydande internt bortfall, d.v.s. många respondenter har valt att inte svara på delar av eller hela frågan. Bortfallet är mellan 29-38 procent på de olika frågorna. Bortfallet är högre bland männen (upp till 42 procent), liksom bland respondenter som pendlar kortare tidsintervall (upp till 32 minuter).
- ¹⁰ Se exempelvis se exempelvis Limmer & Rüger, 2010.

Referenser

- Berg, Per G. 1996, *Rörlighet och Rotfasthet – Ett humanbiologiskt perspektiv på framtidens transporter och kommunikationer*, Malmö: Liber-Hermods AB.
- Björnehult, Åsa, Ingelsson, Marie, Rosén, Peter 1996, *Kvinnligt & manligt i kollektivtrafiken*, KFB-Rapport 1996:17.
- Fakta Region Värmland*. Fakta om antal pendlande i länet via mail 2016-01-19.
- Frändberg, Lotta, Thulin, Eva, Vilhelmson, Bertil 2005, *Rörlighetens omvandling. Om resor och virtuell kommunikation – mönster, drivkrafter, gränser*. Lund: Studentlitteratur.
- Gottfridsson, Hans Olof 2007, *Färdmedelsvalets komplexa förutsättningar – En studie av arbetspendling i småbarnshushåll med Kils kommun som exempel*, Doktorsavhandling. Karlstad University Studies. Karlstad: Karlstads universitet.
- Gottfridsson, Hans Olof 2011, *Gräset är grönnare på andra sidan – att pendla till en arbetsplats i Norge*. Ingår i: Olsson, Eva, Berger, Sune, & Gottfridsson, Hans Olof, *Gränslöst Liv? En studie av två gränskommuner i Värmland*, Karlstad: Karlstad University Press.
- Gottfridsson, Hans Olof, Olsson, Eva, Möller, Cecilia, & Öjehag, Andreas 2012, *Att gränspendla – samma fast olika*. Ingår i: Olsson, Eva, Hauge, Atle, & Ericsson, Birgitta, *På gränsen – Interaktion, attraktivitet och globalisering i inre skandinavien*, Karlstad: Karlstad University Press.
- Hanson, Susan & Hanson, Perry 1993, *The Geography of Everyday Life*. Ingår i: Gärling, Tommy, & Golledge, Reginald, G., (red.), 1993, *Behaviour and Environment. Psychological and Geographical Approaches*, Amsterdam: North-Holland.

- Hanson, Susan, & Schwab, Margo 1995, *Describing Desegregate Flows – Individual And Household Activity Patterns*. Ingår i: Hanson, Susan (red.), 1995, *The Geography of Urban Transportation*, Second edition, New York: The Guilford Press.
- Limmer, Ruth, & Rüger, Heiko 2010, *Job Mobilities and Qualify Life*. Ingår i: Schneider, Norbert F., & Collet, Beate (red.), 2010, *Mobile Living Across Europe II: Causes and consequences of job-related spatial mobility in cross-national comparison*, Opalen: Barbara Budrich Publishers.
- Länsstyrelsen i Värmlands län 1998, *Länsplan för regional transportinfrastruktur i Värmlands län 199208-2007*, 1998, Länsstyrelsen i Värmlands län.
- Nutek R 2001:7, *Regionförstoring – Hur kan åtgärder i transportsystemet bidra till vidgade lokala arbetsmarknadsregioner?* Stockholm.
- Olsson, Eva, & Gottfridsson, Hans Olof 2009, *Pendling – acceptabelt och lönsamt men helst inte*. Ingår i: Kalander Blomqvist, Marina, Jansson, Staffan, & Starrin, Bengt, *Värmlänningarnas Liv och hälsa 2008*, Karlstad: Karlstad University Press.
- Region Värmland, 2015a, *Attityd och resvaneundersökningen i Värmland 2014*.
- Region Värmland, 2015b, *Norge – Sveriges viktigaste grannland, 2015*, Rapport 17, Region Värmland.
- Regionfakta. Värmlands län – Fakta och perspektiv, <http://www.regionfakta.com/Varmlands-lan/Arbete/Arbetspendling-till-ovriga-lan/> (2015-09-28).
- RVU Sverige 2011-2014 – Den nationella resvaneundersökningen, Statistik 2015:10. http://trafa.se/PageDocuments/RVU_Sverige_2011-2014.pdf (2015-09-28).
- Sandow, Erika 2008, *Commuting behaviour in sparsely populated areas: evidence from northern Sweden*, *Journal of Transport Geography*, 16(1): 14-27.
- SCB, 2012, *Arbetade timmar: Gapet minskar mellan pappor och mammor*, http://www.scb.se/sv/_/Hitta-statistik/Artiklar/Arbetade-timmar-Gapet-minskar-mellan-pappor-och-mammor/, (2016-01-13).
- SCB, *definitioner*, http://www.scb.se/sv/_/Vara-tjanster/Regionala-statistikprodukter/Fardiga-tabellpaket/Definitioner/ (2015-09-24).
- SCB, RAMS, Antal pendlare per län och kommun, http://www.scb.se/sv/_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Arbetsmarknad/Sysselsattning-forvarvsarbete-och-arbetstider/Registerbaserad-arbetsmarknadsstatistik-RAMS/7895/7902/23020/ (2015-09-28).
- Skolverket, 2013, *Föräldrars val och inställning till förskola och fritidshem. Resultat från föräldraundersökningen 2012, 2013*, Rapport 392, Skolverket.
- Solá, Ana Gil 2013, *På väg mot jämställda arbetsresor? Vardagens mobilitet i förändring och förhandling*, Göteborg: Avdelningen för kulturgeografi.
- SOU 2004, *Regional utveckling – utsikter till 2020. Bilaga 3 till Långtidsutredningen 2003/04*, SOU 2004:34.
- SOU 2007, *Geografisk rörlighet – omfattning och trender 1974–2005: Bilaga 3 till LU 2008*, SOU 2007:35, <http://www.regeringen.se/contentassets/4b92473a96d544c68b9dfb4e86cbb013/sou-200735-flyttning-och-pendling-i-sverige>, (2016-01-20).

- Svensk kollektivtrafik, 2015, *Kollektivtrafikbarometern – Årsrapport 2014*, <http://www.svenskkollektivtrafik.se/globalassets/svenskkollektivtrafik/dokument/verktyg-och-system/kollektivtrafikbarometern/svensk-kollektivtrafik-kollektivtrafikbarometern-arsrapport-2014.pdf>, (2015-11-26). Tolley, Rodney & Turton, Brian, 1995, *Transport Systems, Policy and Planning – A Geographical Approach*, England: Longman Scientific & Technical, Essex.
- Vilhelmson, Bertil 1994, *Att undersöka geografisk rörlighet som en aspekt på relationen livsstil – miljö*, Occasional Papers 1994:2, Göteborgs universitet: Kulturgeografiska institutionen, Handelshögskolan.
- Vinnova VR 2010: 08, *Rörlighet, pendling och regionförstoring för bättre kompetensförsörjning, sysselsättning och hållbar tillväxt*. Vinnova Rapport.

ÄR BESÖKSNÄRINGEN VIKTIG FÖR DEN FRAMTIDA UTVECKLINGEN?

LOTTA BRAUNERHIELM

Utifrån ett regionalt perspektiv är strategier kring regional tillväxt genom exempelvis smart specialisering och satsningar på kluster centrala. I medborgarundersökningen från 2014 lyfter vi fram de vardagsnära frågorna som är centrala för värmlänningen. I detta kapitel belyses därför jämförelsen mellan medborgarnas perspektiv på vad som är viktigt för den framtida utvecklingen med regional strategiska perspektiv på framtida utveckling och med ett specifikt fokus på besöksnäringen, ett område som nyligen tagit plats i de framtida strategierna.

År 2014 tog Region Värmland fram en ny strategi för regionens tillväxt. Här framgår att Värmlandsstrategin är hela Värmlands strategi. Det är en plan för hur Värmland ska vara och uppfattas år 2020. Visionen för år 2020 är *Värmland – ett skönare liv*, ett Värmland som ska vara en hållbar, attraktiv region där människor vill bo och utvecklas och där företag vill expandera och etablera sig. Värmlandsstrategins vision *Värmland – ett skönare liv* är en bild av Värmland så som det skulle kunna vara år 2020 (Region Värmland, 2014). Så här ser en del av beskrivningen ut för hur livet ter sig i Värmland år 2020:

I en grön och öppen gränsregion skapar vi företag och jobb genom bra utbildning för alla, från förskola till universitet. Barnens framtid och bästa står alltid i fokus. Med vår uppfinningsrikedom och skogsnäringen som industriell bas utvecklar vi nya produkter och nya branscher i världsklass.... Det är lätt att resa till och inom Värmland och vi är Sveriges länk till Oslo. Landsbygden kännetecknas av driftighet och evenemangsstaden Karlstad bidrar till att hela Värmland utvecklas.... Värmland välkomnar och vågar. Vi är stolta över och njuter av Vänern, skogen, Klarälven och vårt rika kulturutbud som lockar besökare från hela världen. Här finns goda möjligheter till en aktiv fritid med ett stort utbud av idrott och friluftsliv. Här finns rum för olikhet. Här finns ett skönare liv (Värmlandsstrategin 2014).

Värmlandsstrategin handlar om att hitta vägar för en hållbar tillväxt och utveckling. Grundläggande perspektiv som till exempel barnens möjligheter, mångfald, jämställdhet, miljö, regionalt ledarskap, internationalisering och regional samplanering genomsyrar hela strategin och dess genomförande. Värmlandsstrategin syftar till att peka ut vad regionen ska satsa på. Här poängteras att alla har ett gemensamt ansvar att bidra för att förverkliga de uppsatta målen i strategin. Intressant är att fråga sig vilka "alla" som åsyftas, vilka som känner sig som "alla" och vad kän-

nedomen om strategin är hos regionens medborgare. I strategin lyfts styrkor fram som har koppling till en välkomnande och öppen region, skog, berättartradition, Karlstad, ett internationellt näringsliv, närheten till Norge och specifikt Oslo, Vätern och Karlstads Universitet. Det här är styrkor som tagits fram i dialog med många olika aktörer i regionen.

För att nå visionen har fyra prioriterade områden utformats i Värmlandsstrategin. *Bättre kommunikationer* och *Höjd kompetens på alla nivåer* är grundförutsättningar för regional utveckling. *Fler och starkare företag* är en möjliggörare för *Livsqualität för alla*. Det senare området är det som ligger närmast visionen om **ett skönare liv** i Värmland (Värmlandsstrategin 2014-2020). Målsättningen enligt Region Värmland, är att gå från en bild som präglas av brukskultur med jante, omodernt samhälle, en avkrok långt borta, tontighet, dålig självbild, svårtillgänglighet, dålig arbetsmarknad och fientlighet mot olikheter, mot just ett skönare liv, där regionens styrkor som redan är kända ska leda vägen tillsammans med styrkor som är mindre kända, men där det finns potential att skapa kännedom.

Från den tidigare tillväxtstrategin där tillväxt i sig var väldigt centralt lyfts fokus mer mot ett öppet och attraktivt samhälle för invånare och besökare. Tydligt är att mjuka värden fått större betydelse i strategin fram till år 2020 än tidigare regionala tillväxtprogram. I strategin fokuseras således inte bara en ekonomisk tillväxt utan mycket handlar om goda och attraktiva levnadsvillkor, exempelvis mjuka faktorer som en attraktiv livsmiljö. Detta ligger i linje med utvecklingsteorier kring ett bra människoklimat som en viktig förutsättning för att nå innovationskraft i en region (Florida 2002, Aronsson och Braunerhielm, 2012:200, Aronsson och Braunerhielm, 2011 samt Aronsson, Braunerhielm, Dahlgren & Westlind, 2013). Samtidigt är infrastruktur en mycket central fråga med bättre kommunikationer via tåg, vatten och väg samt exempelvis målet att höja utbildningsnivån i regionen.

Värmlandsstrategin syftar till att peka ut vad som ska göras. En mängd olika handlingsplaner och strategier kopplar således an till Värmlandsstrategin. Det gäller en mängd olika områden som exempelvis kultur, miljö, infrastruktur, folkhälsa och näringslivsutveckling. Intressant är därför att koppla an till strategier som klusterstrategin (Region Värmland, 2013) och den nya smart specialiseringsstrategin från 2015 (Region Värmland, 2015), två strategier som tydligt är sammankopplade och som båda ligger i linje med Värmlandsstrategin och med Europas tillväxtstrategi EU2020 (http://ec.europa.eu/europe2020/index_sv.htm).

I Värmland finns en stark tradition som kopplar till stål- och verkstadsindustrin, men också pappers- och massa industrin, två industrier som strategiskt satsats på i Värmland och som lyfts fram i tidigare klusterstrategi (Region Värmland, 2013). Det här är näringar som sysselsätter en stor del av regionens invånare. Det är dock den offentliga sektorn som står för de allra flesta jobben i regionen. I 2013 års klusterstrategi fokuserades områden som ledarskap, affärsutveckling, entreprenörskap och innovation, forskning och innovation samt kompetensförsörjning. De

kluster som lyftes fram var Compare för IT-sektorn, Stål och verkstad och The Paper province. Visit Värmland angavs som ett klusterinitiativ tillsammans med NIFA, Nordic Innovation Food Arena. Turism-/besöksnäringen är idag en av de snabbast växande näringarna (Tillväxtverket, 2014). Sedan 2000 har Sveriges totala export av varor och tjänster haft en god utveckling och ökat med nästan 66 procent. Det är också idag en av de näringar som står för en allt växande andel av arbetstillfällena. Medan antalet sysselsatta inom Sverige ökade i sin helhet med 0,9 procent ökade antalet sysselsatta relaterade till besöksnäringen med 5,2 procent. Trots detta hamnar besöksnäringen ofta utanför den mer traditionella innovations- och tillväxtpolitiken. När den senast genomförda medborgarundersökningen genomfördes år 2010, ingick turism och besöksnäring ej som en officiell del av klusterstrategin, vilket den gör idag.

Det har förekommit en viss kritik gentemot tidigare regionala innovationssystem som framförallt bygger på triple helix¹ genom att dessa i hög utsträckning kopplar an till manligt dominerade branscher, såsom till exempel trä- och stålindustrin (Pettersson, 2007; Lindberg, 2010; Lindberg et al. 2012; Lindberg et al. 2014). Detta har även lett fram till att tjänstesektorn där en stor del kvinnor är verksamma inte har omfattats eller inkluderats inom regionala innovationssystem i samma utsträckning (Nählinger, 2012). På flera sätt har detta i sin tur lett fram till att värderingar och normer inom regionala innovationssystem i hög grad har dominerats av manliga synsätt, såväl i förhållande till innovationer, entreprenörskap som småföretagande (Lindberg et al., 2012). Det här har också resulterat i att det tagit längre tid för besöksnäringen att komma in i "finrummet", att få jämföras med andra mer traditionella branscher och tydligt lyftas in i regionens strategier. Idag är dock besöksnäringen den nyaste delen av klustersatsningar i Värmland och ingår i smart specialiseringsstrategin från år 2015.

I jämförelse med ovanifrån perspektivet, och vad den regionala tillväxtstrategin säger om vägen till målet 2020, lyfts medborgarnas perspektiv på den framtida utvecklingen fram i SOM-undersökningen. Utifrån medborgarperspektivet i Värmland lyfts framförallt de traditionella näringarna fram och de vardagsnära frågorna. Det intressanta är att jämföra medborgarnas perspektiv med ovanifrån perspektivet och vad man konkret tar avstamp utifrån när det gäller strategin för Värmlands framtida utveckling. I detta kapitel lyfts de regionala strategiska perspektiven på Värmlands framtida utveckling i relation till medborgarnas syn på den framtida utvecklingen. En djupdykning görs i ett område som nyligen fått ta plats i de framtida strategierna, nämligen besöksnäringen. *Syftet* med kapitlet är att belysa värmlänningarnas uppfattning om verksamheter som är centrala för den framtida utvecklingen. Vidare är syftet att göra en djupdykning i medborgarnas syn på besöksnäringen i relation till strategiska satsningar som sker på regional och lokal nivå.

Medborgarnas syn på den framtida utvecklingen

I 2014 års medborgarundersökning har värmlänningarna tagit ställning till 19 olika områden och värderat hur stor vikt de är för den framtida utvecklingen i Värmland (se tabell 1).

De områden som hamnar i topp bland värmlänningarna är traditionella näringar och frågor som framförallt berör deras vardagsmiljö. De viktigaste områdena är offentlig service, transporter, detaljhandeln, högre utbildning/forskning, skogs- och pappersindustri och turism. Svaren kan vi tolka utifrån att värmlänningen besvarat frågan utifrån sin helhetssyn på livsmiljö, arbete, utbildning, offentlig service, möjlighet till rörlighet osv. Detta stämmer väl överens med svaren i medborgarundersökningen från 2010 (Aronsson & Braunerhielm, 2010: 203).

Tabell 1 Viktiga verksamheter för den framtida utvecklingen i Värmland

	Balansmätt	Mycket viktigt, procent
Offentlig service	87	51
Transporter	86	48
Detaljhandel	82	46
Högre utbildning och forskning	78	45
Turism	77	46
Skogs- och pappersindustrin	75	40
Livsmedelsindustrin	73	41
Verkstadsindustrin	72	33
Fritidsmiljö	72	29
Bank och försäkringsväsende	70	29
Miljöindustrin	64	35
Press/radio/tv	60	31
Informationsteknologi	59	27
Nöjesliv och evenemang	55	23
Hamn och sjöfart	44	25
Kultur	38	23
Förpackningsindustrin	34	18
Fordonsindustri	26	17
Elitidrott	3	12

Kommentar: Frågan lyder: "Hur viktiga anser du att följande verksamheter är för den framtida utvecklingen i Värmland?" med svarsalternativen "mycket viktigt", "ganska viktigt" "inte särskilt viktigt" och "inte alls viktigt". Balansmätt avser andelen som tycker det är mycket eller ganska viktigt minus andelen som tycker att inte alls är viktigt att satsa på respektive verksamhet. Det innebär att högt balansmätt visar på att fler tycker verksamheten är mycket viktig eller ganska viktig är de som tycker den är mindre viktig. Procentbasen utgör de som besvarat frågan.

Utmärkande både då och nu är att detaljhandel hamnar i topp, det vill säga på en tredje plats. Vid 2010 års medborgarundersökning var de fem främsta verksamheterna som medborgarna svarat var viktigast för den framtida utvecklingen turism, transport, offentlig service, detaljhandel och fritidsmiljö, i den rangordningen. Utmärkande är också när vi fördjupar oss i de verksamheter som ligger i topp (se tabell 2) att turism halkat ner från första placering från 2010 till sjätte placering.

Tabell 2 De viktigaste verksamheterna för den framtida utvecklingen i Värmland 2014 (procent)

	16-29 år	30-49 år	50-64 år	65-85 år	Kvinnor	Män
Transporter	85	91	92	90	88	92
Offentlig service	76	93	94	91	92	89
Detaljhandel	67	89	92	92	87	88
Högre utbildning och forskning	86	88	86	81	84	86
Skogs- och pappersindustri	76	84	87	84	78	88
Turism	72	87	87	86	84	86

Kommentar: Frågan lyder: "Hur viktiga anser du att följande verksamheter är för den framtida utvecklingen i Värmland?" Procentsatsen anger de som svarat "mycket viktigt" eller "ganska viktigt". Procentbasen utgör de som besvarat frågan. Rangordningen är baserat på balansmätt från tabell 1 ovan.

Åsikterna skiljer sig inte markant åt när det gäller kön. Det är generellt sett något fler män som svarat att de verksamheter som ligger i topp är viktiga för den framtida utvecklingen i regionen. Det är också fler i ålderskategorin 65-85 år i jämförelse med åldersgruppen 16-29 år som tycker att dessa verksamheter är mycket viktiga eller ganska viktiga. Dock visar åldersgrupperna 30-49 och 50-64, det vill säga främst yrkesverksamma, ett något högre intresse och fler har svart mycket eller ganska viktigt på de olika svarsalternativen. Det vi kan utläsa är att de som svarat mycket viktigt på ett svarsalternativ har svarat mycket viktigt på fler. Det visar på att de som svarat mycket viktigt är samhällsengagerade medborgare men svaren visar även att de visat intresset för verksamheter som ger en egen individuell vinning.

Det är en skillnad i alternativet detaljhandel där övervägande svarande från de äldre åldersgrupperna 50-64 år och 65-85 år angett att detta är mycket viktigt eller ganska viktigt. Det är förvånansvärt låg andel svarande bland gruppen 16-29 år som svarat att detaljhandel är mycket eller ganska viktigt. Det kan eventuellt tolkas som att det är en yngre åldersgrupp som ej står för inhandling av dagligvaror i form av livsmedel och att de eventuellt ej räknat in handel i övrigt här. Det är fler från åldersgruppen 30-49 år som angett högre utbildning och forskning som mycket viktigt eller ganska viktigt än de övriga åldersgrupperna, vilket inte

är förvånansvärt. Svaret tyder på att medborgarna svarat utifrån eget intresse för utbildning och inte för vad högre utbildning och forskning ger för den regionala utvecklingen i regionen. Det är också förvånansvärt få bland den yngsta åldersgruppen, 16-29 år, som angett att turism är mycket eller ganska viktigt. Övriga åldersgrupper har svarat likvärdigt.

Skillnaden i synen på verksamheter som är viktiga för den framtida utvecklingen i regionen skiljer sig något åt beroende på var i länet medborgarna bor (se tabell 3). En uppdelning utifrån delregion, det vill säga Karlstadsregionen, östra, västra och norra Värmland² visar att prioriteringen skiljer sig. Offentlig service, detaljhandel och transporter hamnar tre i topp (med olika rangordning) i Karlstadsregionen, östra Värmland och västra Värmland. Svaren i norra Värmland skiljer sig något åt, där detaljhandel, transporter och turism hamnar tre i topp och där bank och försäkringsväsendet lyfts fram på en femte plats. Livsmedelsindustrin får en femteplats i östra Värmland, vilket inte lyfts fram i någon av de andra delregionerna. Turism får en olik placering i alla delregioner. Turism kommer på en femteplats i både Karlstadsregionen och västra Värmland, en tredjeplats i norra Värmland och slutligen en fjärde placering i östra Värmland. Bakgrunden till synen kan eventuellt kopplas an till näringsstruktur i delregionerna, tradition, historiska och geografiska förutsättningar och förhållanden.

Tabell 3 Viktiga verksamheter för den framtida utvecklingen i Värmland utifrån geografisk härkomst (procent)

Karlstadsregionen		Östra Värmland	
Offentlig service	91	Offentlig service	89
Transport	90	Detaljhandel	86
Detaljhandel	88	Transporter	87
Högre utbildning	88	Turism	86
Turism	84	Livsmedelsindustrin	83
Norra Värmland		Västra Värmland	
Detaljhandel	90	Transporter	93
Transporter	90	Offentlig service	90
Turism	88	Detaljhandel	88
Offentlig service	89	Verkstadsindustrin	87
Bank och försäkringsväsende	85	Turism	85
Verkstadsindustri	87		

Kommentar: Frågan lyder: "Hur viktiga anser du att följande verksamheter är för den framtida utvecklingen i Värmland?" Procentsatsen anger de som svarat "mycket viktigt" eller "ganska viktigt". Procentbasen utgör de som besvarat frågan. Rangordningen är baserat på balansmätt utifrån svarande i varje delregion i Värmland.

Strategiska satsningar i Värmland

Vid 2010 års medborgarundersökning fanns en frågeställning om hur viktiga verksamheter som ingår i regionens klustersatsningar för den framtida utvecklingen i Värmland var. År 2010 rankades turism som den viktigaste verksamheten som ingår i regionens klustersatsningar för den framtida utvecklingen i Värmland framför skogs- och pappersindustrin, verkstadsindustrin, informationsteknologi och förpackningsindustri (Aronsson & Braunerhielm, 2010:205). Det fanns vid tidpunkten ingen specifik strategi för besöksnäringen som ett etablerat kluster i jämförelse med de traditionella näringarna inom IT och skogsindustri etc., vilket det gör idag. Den ekonomiska föreningen Visit Värmland hade startat men låg inte inom ramen för regions klustersatsningar. Sedan 2010 har strategiska satsningar skett där turism lyfts in i regionala strategier, dels smart specialiseringsstrategin, dels klusterstrategin (Region Värmland, 2013). På liknande sätt som i 2010 års medborgarundersökning görs här en djupdykning i medborgarnas syn på verksamheter kopplade till regionens kluster med en fördjupning i yngre och äldre ålderskategorier och män och kvinnor. (Se tabell 4.) Enligt tabell 1 ovan kunde vi utläsa att turism sjunkit från att ha rankats som den allra viktigaste verksamheten i länet för den framtida utvecklingen till en sjätte placering. Det tabell 4 visar är att turism är något viktigare för kvinnor än för män och viktigare för äldre medborgare (65-85 år) än för yngre (16-29 år). Skogs- och pappersindustrin är klart viktigare för män än för kvinnor och för den äldre åldersgruppen (65-85 år). Synen på verkstadsindustrin överraskar inte. Här är övervägande män (86 procent i jämförelse med 77 procent kvinnor) som anser det viktigare, liksom både informationsteknologi (74 procent män i jämförelse med 69 procent kvinnor) och förpackningsindustrin (60 procent för män i jämförelse med 51 procent kvinnor).

Tabell 4 Hur viktiga är verksamheter som ingår i regionens klustersatsningar för den framtida utvecklingen i Värmland 2014? (procent)

	16-29 år	65-85 år	Kvinnor	Män
Turism	72	86	92	89
Skogs- och pappersindustri	76	88	78	88
Verkstadsindustri	67	89	77	86
Informationsteknologi	57	71	69	74
Förpackningsindustri	55	49	51	60

Kommentar: Frågan lyder: "Hur viktiga anser du att följande verksamheter är för den framtida utvecklingen i Värmland?" Procentsatsen anger de som svarat "mycket viktigt" eller "ganska viktigt". Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Rangordning är baserad på balansmått i tabell 1.

Av intresse är att jämföra synen på de viktigaste verksamheterna för den framtida utvecklingen i regionen med teman i smart specialiseringsstrategin som Region Värmland tog fram år 2015. Turism ingår i smart specialiseringsstrategin Naturen, kulturen och platsens digitaliserade upplevelser. Skogsbaserad ekonomi ligger i linje med Skogs-, pappers- och förpackningsindustri. Dock skiljer sig inriktningen något. Strategin Digitalisering av välfärdstjänster berör Informationsteknologin och Avancerad tillverkning och komplexa system berör Verkstadsindustrin.

Smart specialisering

År 2015 tog Region Värmland fram en ny forsknings- och innovationsstrategi. Genom en ny strategi är syftat att visa upp regionens profilering inom näringsliv och forskning, att vara tydliga med regionens specialiseringar och där med skapa möjlighet för tillträde till arenor och nätverk där regionen kan vara med och påverka EU:s politik. Det kan exempelvis handla om att lättare hitta partners i Europa för samarbete inom de olika specialiseringarna.

Bakgrunden till smart specialiseringsstrategin är EU:s strategi för tillväxt och jobb, Europa 2020, som sjösattes 2010. Strategin syftar till att förutsättningar för en smart och hållbar tillväxt för alla. En av de största utmaningarna som pekas ut i Europa 2020 är för medlemsländerna i EU att skapa ett mer strategiskt förhållningssätt till innovation. Mot bakgrund av detta har EU-kommissionen etablerat det innovationspolitiska konceptet smart specialisering, benämnt S3 (smart specialisation strategies). Syftet med smart specialisering är att regionalpolitik ska bidra till smart, hållbar och inkluderande tillväxt i hela Europa. Alla Europas regioner har därmed bjudits in att koncentrera sina satsningar på prioriterade områden, så kallade Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation, RIS3, vilket syftar till att ange riktningen för en ny europeisk regionalpolitik. Regioner i Europa uppmanas att lyfta fram sina mest lovande områden inom innovation, tillväxt och entreprenörskap och samtidigt ta hänsyn till rådande trender, regionala förutsättningar och kompetenser (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag44/mag44_sv.pdf). Strategierna ska samtidigt syfta till att skapa innovation, att mötas på nya arenor, anta nya samhällsutmaningar genom nya arbetssätt och strukturer.

I Värmland har smart specialiseringsstrategin tolkats som ett verktyg som hjälper till att fokusera för att nå resultat, att profilera, bygga varumärket Värmland och bli tydligare gentemot Bryssel (Region Värmland, 2015). Värmlands tolkning av smart specialisering är;

"Smart specialisering är smarta sätt att organisera och utveckla befintliga regionala tillgångar för att skapa värden för användare och samhälle".

"Med Värmlands forsknings och innovationsstrategi för smart specialisering blir vi en del av en stor rörelse av regioner i Europa som alla har sina strategier för smart specialisering" (Region Värmland, 2015).

Smart specialisering handlar om att skapa konkurrenskraft inom ett begränsat antal områden och att gemensamt anta olika utmaningar i samhället. Strategin syftar till att hitta smarta sätt att organisera och utveckla befintliga tillgångar i regionen för att skapa starkare värden. Specialiseringarna som lyfts fram handlar om vad vi är bra på och vad vi är bra för och vänder sig både till brukare och samhället. Parallellt med de fem områden, Skogsbaserad bioekonomi, Digitalisering av välfärdstjänster, Avancerad tillverkning och komplexa system, Naturen, kulturen och platsens digitaliserade upplevelser och Systemlösningar med sol, löper den sjätte specialiseringen *Värdeskapande tjänster*. Det handlar om innovation av offentlig sektors egna tjänster och produkter där offentlig sektor är kund och där kund och brukarperspektivet är i fokus för innovationsarbetet.

I strategin lyfts vikten av en ökad tjänstefiering fram för att öka attraktionskraften för kvinnor inom mansdominerade branscher. Samtidigt kan ett ökat fokus på de branscher där tjänstesektorn redan är stor, såsom till exempel besöksnäringen som också är en av de snabbast växande näringarna komma att spela en stor roll för regionens utveckling. Från regionens sida finns en önskan om att öka regionens innovationsförmåga, entreprenörskapet i regionen samt att höja utbildningsgraden hos regionens invånare (Värmlands forsknings- och smart specialiseringsstrategi - för smart specialisering 2015-2020). Frågan hur regionens medborgare själva ser på de viktigaste branscherna för regionens framtida utveckling är dock intressant att ställa gentemot förhållandet till de strategiska satsningarna.

I tabell 2 och 4 ovan redogörs för de verksamheter som medborgarna anser vara viktigast för den framtida utvecklingen i regionen respektive synen på verksamheter kopplade till dagens klustersatsningar. Det som är anmärkningsvärt i relation till tabell 2 och 4 och till satsningen kring smart specialisering är att parallellt med att turism inkluderas i regionens strategier har medborgarnas syn på turism som en viktig verksamhet för den framtida regionala utvecklingen försämrats. Att turism sjunkit från en första placering till en sjätte placering kan ses som något anmärkningsvärt då strategiska satsningar på turism, eller satsning som lyft fram turismen som en viktig del för tillväxten i regionen, framförallt skett under de senaste åren. Samtidigt vet vi att turism är den snabbast växande näringen (Tillväxtverket, 2014). Frågan är vad medborgarnas förändrade syn beror på. Finns en okunskap hos medborgarna kring turismens betydelse för den regionala utvecklingen? Finns okunskap hos företrädare för turism- och besöksnäringen om besöksnäringens effekter och är kommunikationen om besöksnäringens effekter otydliga? Hur rimmar detta med regionala strategier? Intressant vore därför att fördjupa sig i kunskapen om turism hos medborgare, politiker och företrädare i kommuner. En viktig aspekt i sammanhanget är att kommentera att begreppet turism eller besöksnäring inte är en självklarhet. I begreppet besöksnäring inkluderas verksamheter som kultur, turism, fritidsmiljö, nöjesliv och evenemang som ingår i tabell 1 över viktiga verksamheter för den framtida utvecklingen i regionen. Hur medborgarna uppfattar turism generellt, eller hur medborgare, politiker eller andra företrädare i

kommunerna uppfattar och definierar turism framgår inte heller i sammanhanget. Vi vet inte heller hur de svarande exempelvis betraktar verksamheten detaljhandel och om gränshandeln räknas in här eller i verksamheten turism. Detta gör att vi måste vara medvetna om en definitionsproblematik och möjligen en missvisning i materialet.

Besöksnäring i nya framtidsstrategier

En av inriktningarna i Region Värmlands forsknings- och innovationsstrategi för smart specialisering är inriktad mot besöksnäringen (Region Värmland, 2015). Smart specialiseringsstrategin ska vara en angelägenhet för alla aktörer som jobbar inom de områden som inkluderas i strategin, exempelvis inom *Naturen, kulturen och platsens digitaliserade upplevelser*.

I smart specialiseringsstrategin för besöksnäringen, *Naturen, kulturen och platsers digitaliserade upplevelser*, uttrycks att "Vi iscensätter platsens kunskaper, berättelser och naturvärden med digital teknik och media som hjälp för att skapa unika upplevelser för besökare." Det finns en uttalad vision som dels riktar sig till besökaren, som i detta fall både betraktas som regionala besökare och externa, det vill säga både från övriga delar av landet och från utlandet, dels till brukare, det vill säga företagare inom besöksnäringen och andra branscher med samarbetspotential. Visionen fokuserar exempelvis på genusaspekten, på att stärka upplevelsen av attraktiva besöksmål i regionen genom digital teknik och bättre marknadsföring, förnyelse av upplevelser av platsers natur- och kulturvärden som skapar mer attraktiva platser och som genererar större dragningskraft och livskvalitet. Vidare talas det om en innovativ och hållbar besöksnäring i tillväxt som arbetar långsiktigt utifrån miljömässigt, ekonomiskt och socialt perspektiv, om kundnöjdhet och kännedom om besöksmål och om medvetet genusarbete. Här framhävs att det är en strategi som fokuserar integrering av IT-näringen, kvinnor med en kunskap om upplevelser och besöksnäring med män från IT-näringen som implementerar den digitala tekniken.

Medborgarnas uppfattning om besöksnäringen

Som ett led i strategiska satsningar på besöksnäringen i regionen och mot bakgrund att turism sjunkit från en första planering i år 2010 års medborgarundersökning till en sjätte placering i år 2014 års medborgarundersökning, bland medborgarnas syn på verksamheter viktiga för den framtida utvecklingen, är det intressant att jämföra med hur viktigt medborgarna i regionen anser att verksamheter kopplade till besöksnäringen som turism, kultur och nöjesliv är för den framtida utvecklingen i Värmland (jämför tabell 1). Fritidsmiljö låg i 2010 års medborgarundersökning i topp fem placering (balansmätt 72 2014 i jämförelse med 77 år 2010). Både nöjesliv och evenemang (55 i balansmätt år 2014 i jämförelse med 63 år 2010) samt kultur (38 i balansmätt år 2014 i jämförelse med 58 år 2010) har tappat i

intresse för verksamheter som anses viktiga för den framtida utvecklingen kopplat till besöksnäringen.

Den värmländska medborgaren har en positiv uppfattning om både konst, kultur, hembygdskultur och traditioner, men anmärkningsvärt är att andelen som svarat mycket bra eller ganska bra uppfattning om naturmiljö är så hög som 84 procent (tabell 5). Anmärkningsvärt är också att nästan en tredjedel anger att uppfattningen är varken bra eller dålig. Det kan tolkas som om en tredjedel av medborgarna varken är nöjda eller missnöjda eller att kunskapen eller intresset för fenomenen är för lågt.

Tabell 5 Medborgarnas uppfattning om kultur och konst, hembygdskultur och tradition, naturmiljö på den ort där de bor (procent)

	Mycket/ Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska/ Mycket dåligt	Ingen uppfattning
Kultur och konst	42	30	13	15
Hembygds- kultur och traditioner	50	27	5	18
Naturmiljö	84	9	2	5

Kommentar: Frågan lyder: "Hur upplever du följande på den ort där du bor?" Svarsalternativen "mycket bra" och "ganska bra" har slagits samman, likaså svarsalternativen "ganska dåligt" och "mycket dåligt".

En kort djupdykning har gjorts i medborgarnas uppfattning om besöksnärringsrelaterade verksamheter relaterat till vilken geografisk härkomst de har. Tabell 6 visar att andelen bland boende i Karlstadsregionen svarat mycket eller ganska bra (45 procent) jämfört med 36 procent i norra Värmland, 38 procent i östra Värmland och 40 procent i västra Värmland. Skillnaden är mest markant i kommunens centralort, 47 procent, jämfört med 26 procent i annan tätort eller 27 procent i landsbygd. Åldersmässigt skiljer sig inte uppfattningen. 33 procent bland 16-29 åringar och 40-41 procent bland övriga åldersgrupper. Det är övervägande kvinnor som har uppfattningen att kultur och konst är mycket eller ganska viktigt, 47 procent, jämfört med männens 35 procent.

Det är framförallt i norra Värmland (63 procent) och i västra Värmland (61 procent) som uppfattningen om hembygdskultur och traditioner uppfattas som mycket eller ganska bra. I Karlstadsområdet är det 43 procent och i östra Värmland 47 procent som anser att det är mycket eller ganska viktigt. Hembygdskultur och tradition är betydligt viktigare i mindre by eller på landsbygd (60 procent) jämfört med annan tätort i kommunen (44 procent). Äldre generation, 65-85 år, anser vikten av hembygdskultur och tradition (57 procent) i jämförelse med yngre åldrar, 16-29 år, (38 procent), vilket är vad vi kan förvänta oss. Det är också här

fler kvinnor, 55 procent, som anser det vara mycket eller ganska bra i jämförelse med 45 procent av männen.

När det gäller naturmiljön skiljer sig inte uppfattningen nämnvärt beroende på vilken delregion medborgarna bor i. Resultatet från delregionerna Karlstadsområdet, Östra Värmland och västra Värmland ligger på 83 procent, respektive 85 och 86 procent medan norra Värmland ligger på 88 procent. Skillnaden i ålder skiljer sig inte heller nämnvärt när det gäller naturmiljö. Det är dock fler i den yngre medelåldern (30-49 år) och medelålders (50-64 år) medborgare som anser att det är mycket viktigt eller ganska viktigt. När det gäller kön skiljer det sig inte alls. 86 procent av kvinnorna har svaret att det anser att naturmiljö är mycket bra eller ganska bra på den ort där de bor medan andelen män med samma svar är 83 procent.

Tabell 6 Medborgarnas uppfattning om kultur och konst, hembygdskultur och tradition, naturmiljö på den ort där de bor i relation till boendeområde, ortstyp, ålder och kön (procent)

	Kultur och konst	Hembygdskultur och traditioner	Naturmiljö	Minsta antal svar
Totalt i Värmland	41	50	85	1420
Boendeområde				
Karlstads-området	45	43	83	719
Norra Värmland	36	63	88	211
Östra Värmland	38	47	85	189
Västra Värmland	40	61	86	300
Ortstyp				
Kommunens centralort	47	54	86	773
Annan tätort i kommunen	26	44	79	228
Landsbygd	27	60	87	396
Ålder				
16-29	33	38	77	183
30-49	41	47	89	326
50-64	42	51	85	412
65-85	44	57	84	498
Kön				
Kvinna	47	55	86	732
Man	35	45	83	687

Kommentar: Frågan lyder: "Hur upplever du följande på den ort där du bor?" Svarsalternativen "mycket bra" och "ganska bra" har slagits samman, likaså svarsalternativen "ganska dåligt" och "mycket dåligt". I tabellen redovisas svarsalternativen "mycket bra" och "ganska bra". Procentbasen utgörs av de som svarat på frågan. Tabell: Ida Grundel.

Besöksnäringen i Karlstad kommun

Karlstad kommun är residensstaden i regionen och också den drivande motorn för många fenomen och verksamheter i regionen. Karlstad kommun har ett tydligt mål i att besöksnäringen i kommunen fram till år 2020 ska utvecklas. I denna fråga har kommunen arbetat över kommungränser tillsammans med Karlstadsregionens, det vill säga Karlstad med kranskommunerna Hammarö, Kil, Grums och Forshaga, med en strategi för turism 2005-2014. Målsättningen har varit att turismen ska fördubblas när det gäller både omsättning och sysselsättning. Ett av delmålen för Karlstad kommun är att omsättning och sysselsättning inom turismnäringen i kommunen ska öka med 60 procent från 2008 till och med 2015. Ett ytterligare delmål är att kommunen ska vara den fjärde största evenemangsstaden i Sverige.

”Rekreation, evenemang och shopping är några delar som lockar fler besökare till Karlstad. Målet om att kommunen ska vara en av de bästa evenemangstäderna.”

Karlstad kommun har en Tillväxtstrategi (reviderad version från år 2013). I ett av delmålen för 2015 går att läsa att målet är att centrumhandeln ska öka och följa samma takt som den totala omsättningsökningen i Karlstad. Omsättningsförändringen för detaljhandeln 2004-2008 var i riket plus 25 procent och totalt i Karlstad plus 28 procent. I Tillväxtstrategin framgår att ”kommunen ska erbjuda attraktiva livsmiljöer för att attrahera målgrupperna för tillväxt det vill säga besökare, människor med konkurrenskraftig kompetens och studenter. Karlstad måste ha en levande stadskärna både vad gäller utbud av rekreation, kultur, arrangemang och handel. Utvecklingen av stadskärnan ska genomföras i nära samarbete med Centrum Karlstad, där erfarenheter av stadskärnans utveckling i våra jämförelsekommuner bör tas tillvara.” ”Karlstad har ett högt handelsindex totalt sett, även om kommunen har tappat något de senaste åren. Under den senaste fyraårsperioden (2004-2008) har centrumhandelns totala omsättningsökning släpat efter i jämförelse med Karlstad totalt och riket. Ett viktigt arbete för kommunen är att se till att centrumhandeln inte tappar i jämförelse med den totala omsättningen i Karlstad. Här bör omsättningsförändringen beträffande detaljhandeln i Tingvalastaden följas i samarbete med Centrum Karlstad.”

I jämförelse med medborgare i Värmland visar studien att medborgare i Karlstad kommun angett att de fem verksamheter som är viktiga för den framtida utvecklingen är offentlig service, transport, högre utbildning och forskning, detaljhandel och turism. I jämförelse med de verksamheter i topp i Värmland (se tabell 2) lyfter Karlstadsborna fram samma verksamheter, förutom att skogs- och pappersindustrin hamnar på en femte plats i Värmland.

Tabell 7 Karlstadborna fem i topp över verksamheter som är viktiga för den framtida utvecklingen

Offentlig service	91
Transport	81
Högre utbildning och forskning	88
Detaljhandel	86
Turism	85

Kommentar: Frågan lyder: "Hur viktiga anser du att följande verksamheter är för den framtida utvecklingen i Värmland?" Procentsatsen anger som svarat "mycket viktigt" eller "ganska viktigt". Procentbasen utgör de som besvarat frågan. Rangordningen är baserat på balansmått utifrån svarande i Karlstad kommun.

Om vi fördjupar oss i verksamheter som är kopplade till besöksnäringen och studerar vad Karlstadborna anser om turism, kultur, nöjesliv och evenemang, idrott samt fritidsmiljö och dess koppling till den framtida utvecklingen så framkommer det att turism är mycket viktigt (se tabell 8). 40 procent av de svarande i Karlstadsregionen anser att turism är mycket viktigt och 45 procent ganska viktigt. Vi kan också se att verksamheter som nöjesliv och evenemang (27 procent), fritidsmiljö (27 procent) och kultur (28 procent) är mycket viktigt för Karlstadbon. Värt att notera med anledning av en stark idrottsprofilering i kommunen är att enbart 13 procent av Karlstadborna tycker att elitidrott är mycket viktigt och cirka en tredjedel 32 tycker att det inte är särskilt viktigt.

Tabell 8 Karlstadborna syn på verksamheter som är kopplat till besöksnäringen som anses viktiga för den framtida utvecklingen i Värmland (procent)

	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt	Inte alls viktigt	Ingen uppfattning
Elitidrott	13	36	32	7	12
Nöjesliv och evenemang	27	53	13	2	5
Turism	40	45	8	1	6
Fritidsmiljö	27	55	8	1	9
Kultur	28	41	19	5	8

Kommentar: Frågan lyder: "Hur upplever du följande på den ort där du bor?" Svarsalternativen "mycket bra" och "ganska bra" har slagits samman, likaså svarsalternativen "ganska dåligt" och "mycket dåligt". Procentbasen utgör de som besvarat frågan. Svarande enbart från medborgare i Karlstad kommun. Rangordningen är baserat på balansmått utifrån svarande i Karlstad kommun.

Av ovan nämnde verksamheter ligger turism i topp. Det är drygt 85 procent av Karlstadsborna som angett mycket viktigt eller ganska viktigt. Fritidsmiljö betraktas vara viktigare än kultur i kommunen då medborgarna i kommunen angett det som mycket eller ganska viktigt. Nöjesliv och evenemang har totalt 80 procent angett som mycket eller ganska viktigt medan 69 procent angett kultur. Påfallande många har angett att elitidrott inte är särskilt viktigt eller inte alls viktigt, det vill säga hela 39 procent. 15 procent av de svarande har angett att nöjesliv och evenemang inte är särskilt viktigt eller inte alls viktigt medan 24 procent angett att kultur, turism (9 procent) och fritidsmiljö (9 procent) inte är särskilt viktigt eller inte alls viktigt. Viktig att betona liksom i tidigare resonemang är att definitionen kring turism och besöksnäring kan innebära viss definitionsproblematik och eventuell missvisning i underlaget. Här (i tabell 8) är dock svarsalternativen som ligger inom besöksnäringen inkluderat i tabellen.

Genom en kort djupdykning i Karlstadsbornas utövande av olika besöksnärringsrelaterade aktiviteter kan vi se att verksamheterna som ansetts som viktiga inte alltid utövas i praktiken. Att utöva aktiviteter som ingår i besöksnäringen är inte lika vanligt bland Karlstadsborna (se tabell 9).

I jämförelse med tabell 8 kan vi i tabell 9 se att Karlstadsborna mer sällan valt att gå på kulturrelaterade aktiviteter som opera, museum, konsert etcetera. Det är förvånansvärt många som svarat att de inte någon gång har besökt ett kulturrelaterat evenemang eller aktivitet samtidigt som 69 procent angett att de anser att kultur är mycket eller ganska viktigt. Intressant är att se att motion och vistas ute i naturen, det vill säga friluftsliv, är det som Karlstadsborna angett att det gör mest regelbundet. Det är också väldigt få som utövar den typen av aktivitet sällan eller ingen gång. Vanligast bland Karlstadsborna är någon gång i veckan till någon gång i månaden. Det var också 82 procent av de svarande som angett att fritidsmiljö var mycket eller ganska viktigt. Den här frågan är svår att relatera till åsikten om att turism, det vill säga 85 procent av de svarande som angett mycket viktigt eller ganska viktigt.

Flera av de angivna svarsalternativen i frågan (i tabell 9) ingår i besöksnärringsrelaterade aktiviteter men om Karlstadsborna uppfattat det så och svarat så är oklart. Att ange turism som viktigt för den framtida utvecklingen behöver således inte betyda att Karlstadbor själva uppskattar aktiviteter som är kultur och turismrelaterade.

Tabell 9 Hur ofta Karlstadsborna utövat olika typer av aktiviteter under de senaste 12 månaderna (procent)

	Ingen gång	Någon gång under de senaste 12 mån	Någon gång i halvåret	Någon gång i kvartalet	Någon gång i månaden	Någon gång i veckan	Flera gånger i veckan
Motionerat tränat	10	4	3	3	13	28	39
Varit ute i naturen/ Friluftsliv	3	5	2	5	22	29	34
Restaurang/bar/ pub	22	15	15	20	23	4	1
Besökt idrotts- evenemang	38	16	12	12	13	6	3
Besökt bibliotek	39	15	9	12	17	6	2
Studiecirkel/ kursverksamhet	74	7	3	3	5	6	2
Gått på bio	36	24	15	17	7	1	0
Gått på teater	67	18	9	5	1	0	0
Gått på opera	91	5	2	1	1	0	0
Gått på konsert	60	19	11	7	3	0	0
Gått på museum	50	26	14	8	2	0	0

Kommentar: Frågan lyder: "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?" Svarsalternativen som redovisas är enbart de som är sammankopplade med besöksnäringen.

Avslutande reflektioner

Strategiska satsningar i Värmland sker kring en hållbar tillväxt och utveckling, kring en attraktiv region där människor vill bo och utvecklas och där företag vill expandera och etablera sig. Fyra prioriterade områden är framtagna för att lyfta fram barnens möjligheter, mångfald, jämställdhet, miljö, regionalt ledarskap, internationalisering och regional samplanering, vilka är *Bättre kommunikationer, Höjd kompetens på alla nivåer, Fler och starkare företag* och *Livsqualität för alla*. Mjuka värden har fått större plats i strategin i jämförelse med tidigare år. I jämförelse med starka traditioner i regionen framhävs industrier relaterade till stål- och verkstad och pappers- och massaindustrin. Dessa industrier lyfts tydligt fram i klusterstrategin för år 2013-2017. I klusterstrategin lyfts besöksnäringen in för första gången. Även i 2015 års smart specialiseringsstrategi möter vi ett fokus på besöksnäring och på specialiseringen *Naturen, kulturen och platsens digitaliserade upplevelse*. Strategiskt sett visar det en förändring sedan tiden då den senast genomförda medborgarundersökningen genomfördes år 2010. Parallellt med detta visar 2014 års medborgarundersökning en förändrad syn kring vilka verksamheter som anses

vara viktigast för den framtida utvecklingen i regionen. År 2014 ansåg medborgarna att offentlig service, transporter, detaljhandel, högre utbildning, skogs- och pappersindustri, forskning och turism var de viktigaste verksamheterna för den framtida utvecklingen. I den tidigare medborgarundersökning lyfte värmlänningen fram turism som den allra viktigaste verksamheten för den framtida utvecklingen. Valet då tolkades som att medborgarna valde utifrån ett brett perspektiv där turism sågs som ett sätt att generera intäkter, arbetstillfällen och attraktiva miljöer för besökare och boende. Valen medborgarna gör fyra år senare visar snarare tecken på ett individuellt val där offentlig service, transporter och detaljhandel hör till dagliga behov för den enskilde individen. Det ligger i medborgarnas egna intresse att ha en geografisk närhet till service, transporter och handel. Det handlar om deras personliga trygghet. Det skiljer sig således i medborgarnas individuella intressen kontra regionala strategiska intressen. Fokus i de regionala strategierna, Värmlandsstrategin, Klusterstrategin eller smart specialiseringsstrategin rimmar således inte med medborgarnas individuella val. Det vi kan konstatera är att vissa typer av frågor, intressen för den framtida regionala utvecklingen, är frågor som diskuteras på strategisk nivå och mer på en så kallad elitnivå. De verksamheter som rankas i topp bland värmlänningarna har genom turism och skogs- och pappersindustrin koppling till de regionala strategierna. De traditionella industrierna som stål- och verkstad och IT som tydligt utpekats i klusterstrategin för 2013-2017 och smart specialiseringsstrategin från år 2015 placerar sig längre ner på skalan.

En viss skillnad i uppfattning i olika geografiska områden framträder där vi kan se en viss koppling till industri och tradition i regionen. Regionens historiegeografi, det vill säga regionens historia och geografiska förutsättningar spelar in på medborgares syn. Att högre utbildning lyfts fram starkare i Karlstadsregionen och verkstadsindustri i västra Värmland är således inget som förvånar.

Det är fler män än kvinnor generellt som anser att verksamheter som kommer bland de sex viktigaste verksamheterna för den framtida utvecklingen. En generell uppdelning där män anser att hårda värden är viktigare än mjuka framträder även här. Det är exempelvis övervägande kvinnor som deltagit i studien som anser att kultur, konst, hembygdskultur etcetera är mycket viktigt. Det studien visar är också att de regionala strategierna i regionen främst är riktade mot manliga branscher, industrier som skog-, papper- och stålindustrin. Det vi också kan konstatera är att det är ett relativt stort gap till enskilda individer uppfattning om vad som är viktigt för den framtida utvecklingen i relation till regionens regionala strategier.

Det som är speciellt anmärkningsvärt i studien är att turism sjunkit från en första placering till en sjätte placering bland de viktigaste verksamheterna för den framtida utvecklingen i Värmland. Detta har skett parallellt med att turism och besöksnäring lyfts fram i de regionala strategierna och att turism har fått ta plats i "finrummet". En förklaring kan vara att turism inte ses som lika viktigt. Dock är det svårt att utläsa vad som påverkat medborgarnas syn på turism så märkbart mellan 2010 och 2014. Helt klart är att det finns ett glapp mellan medborgarnas syn på viktiga verksamheter för den framtida utvecklingen och synen på den regionala strategiska

nivån. Signalen är att medborgarna i regionen och den regionala strategiska nivån kommunicerar på olika nivåer och eller att kunskapen om verksamheter som är centrala för den framtida utvecklingen är låg bland medborgarna. En avgörande faktor kan också vara vad som lyfts fram i media. Att frågor rörande transporter lyfts fram i media under det senaste året kan ha påverkat medborgarnas syn på viktiga verksamheter för utvecklingen. Flera olika organ har exempelvis arbetat både för utbyggnad av vägnät och tågtrafik och frågan har fått stort utrymme i media.

För Karlstadsbornas del så ser synen på viktiga verksamheter för den framtida utvecklingen ut så som resterade medborgare i regionen, men med en någon annan fördelning. Högre utbildning och forskning placeras högre än detaljhandel, vilket inte är förvånansvärt. I den tidigare medborgarundersökning lyftes frågan om kunskapens geografier och ett tydligt resultat var att det geografiska avståndet spelade roll för vilket betydelse högre utbildning och forskning fick. Desto närmare till ett lärosäte desto viktigare ansågs det vara, desto fler hade på något sätt kontakt med ett lärosäte eller kände någon som hade (Braunerhielm, 2012). Att Karlstadbor lyfter fram vikten av högre utbildning och forskning är därför ett naturligt resultat.

I Karlstad kommuns tillväxtstrategi lyfts attraktiv livsmiljö och detaljhandel starkt fram. Turism och idrott är också viktiga profilbärare och målet att vara framgångsrik som idrotts- och evenemangsstad är en tydlig strategi. Karlstadsborna lyfter snarare fram turism och fritidsmiljö framför exempelvis idrott. Om vi ställer tillväxtstrategin i Karlstad kommun mot medborgarnas syn på verksamheter för den framtida utvecklingen ser vi även här att Karlstadsborna angivit verksamheter som har mer individuella intressen och som har stark koppling till deras vardag.

Slutligen kan vi konstatera att strategiernas profileringar handlar om framtidsområden för Värmland som skiljer sig mot medborgarnas åsikter om vad som är viktigt att satsa på för den framtida utvecklingen.

Noter

- ¹ Triple helix står för samverkan mellan näringsliv, offentlighet och akademi.
- ² I Karlstadregionen ingår Karlstad, Grums, Hammarö, Forshaga och Kil. I Östra Värmland ingår Kristinehamn, Filipstad och Storfors. I Norra Värmland ingår Torsby, Sunne, Hagfors och Munkfors och i delregionen Västra Värmland ingår Arvika, Årjäng, Eda och Säffle.

Referenser

- Aronsson, L. & Braunerhielm, L. (red) (2011) *Kreativitet på plats*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Aronsson, L. & Braunerhielm, L. (2012) Värmlands framtida utveckling?. I Nilsson, Aronsson & Norell (2010)(red). *Värmländska landskap. Politik, ekonomi, samhälle, kultur och medier*. Karlstad University Press.

- Aronsson, L., Braunerhielm, L., Dahlgren, B. & Westlind, S. (2013) *Livsmiljö och attraktivitet. Upplevelser inifrån och bilder utifrån av Värmland Ack Värmland. En studie om attraktiva livsmiljöer*. Cerut, Karlstads universitet. Karlstad University Press.
- Braunerhielm, L. (2012) Kunskapens geografier – Högre utbildning och universitetets roll som tillväxtmotor. I Nilsson, Aronsson & Norell (2010)(red). *Värmländska landskap. Politik, ekonomi, samhälle, kultur och medier*. Karlstad University Press.
- Florida, R. (2002) *The rise of the creativ class...and how it's transforming work, leisure, community, and everyday life*. New York. Basic Books.
- Karlstad kommun (2013) *Tillväxtstrategin. En av tre hållbarhetsstrategier i kommunens strategiska plan*.
- Lindberg, M. (2010) *Samverkansnätverk för innovation. En interaktiv och genusvetenskaplig utmaning av innovationspolitik och innovationsforskning*. [Online] Luleå: Universitetstryckeriet Luleå.
- Lindberg, M., Danilda, I. & Torstensson, B. (2012) Women Resource Centres - A Creative Knowledge Environment of Quadruple Helix. *Journal of the Knowledge Economy*, 3 (1), 36-52.
- Lindberg, M., Lindgren, M. & Packendorff, J. (2014) Quadruple Helix as a Way to Bridge the Gender Gap in Entrepreneurship: The Case of an Innovation system Project in the Baltic Sea Region. *Journal of the Knowledge Economy*, 5 (1), 94-113.
- Nählinder, J. (2012). *Vi tar höjd för innovationerna: Att förstå innovationer i kommunal sektor*. HELIX Working Papers. ISSN. 1654-8213 12:3) Linköping: Linköpings universitet.
- Pettersson, K. (2007) *Men and Male as the Norm? : A Gender Perspective on Innovation Policies in Denmark, Finland and Sweden*. Copenhagen: Nordiska Ministerrådet, NordRegio.
- Region Värmland (2015) *Värmlands forsknings- och innovationsstrategi – för smart specialisering 2015-2020*.
- Region Värmland (2014) *Värmlandsstrategin 2014-2020*.
- Region Värmland (2013) *Värmlandsmodellen 2.0. Klusterstrategi 2013-2017*.
- Tillväxtverket (2014) Fakta om svensk turism.
http://ec.europa.eu/europe2020/index_sv.htm (2015-11-23)
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag44/mag44_sv.pdf (2015-11-23)

VÄLFÄRD OCH SERVICE PÅ LOKAL OCH REGIONAL NIVÅ I VÄRMLAND 2010 OCH 2014*

LENNART NILSSON

I ett demokratiskt samhälle med en utbyggd välfärdsstat spelar det offentliga en central roll för att skapa social trygghet för befolkningen (Esping-Andersen 2002 och 2009). Medborgarnas kontakt med och erfarenheter av välfärdsstatens institutioner är viktiga och de är också av stor betydelse när det gäller att förklara politiska attityder och politiskt beteende (Kumlin 2003 och Solevid 2009). I detta kapitel skall med särskilt fokus på den regionala och lokala nivån medborgarnas bedömning av service analyseras och relateras till synen på demokratins sätt att fungera. Innan frågorna preciseras skall emellertid medborgarnas olika roller i förhållande till den offentliga sektorn och den offentligt servicens huvudområden kortfattat diskuteras.

Medborgarroller och den offentliga sektorn

Som väljare har alla röstberättigade möjlighet att ta ställning till den offentliga sektorns omfattning och inriktning i de allmänna valen via val av parti. Genom andra former av politisk aktivitet kan medborgarna också försöka påverka politikens innehåll. Utmärkande för den svenska välfärdsstaten är att praktiskt taget alla invånarna kommer i kontakt med välfärdsstaten både som brukare av service och bidrag/avdrag och som skattebetalare. Starka inslag av generell välfärdspolitik gör att även personer som betalar mycket i skatt kan få förhållandevis stort utbyte av offentligt finansierad service till skillnad från situationen i system som präglas av grundtrygghet. Dessutom är en stor del av alla yrkesverksamma anställda inom den offentliga sektorn. Det är i dessa fyra roller som medborgarna möter välfärdsstaten. (Nilsson 1996; jfr Dahlberg & Vedung 2001)

Väljarrollen har sedan allmänna rösträtten infördes i princip omfattat alla men har utvidgats genom sänkt rösträttsålder och kommunal rösträtt för alla som varit folkbokförda i Sverige de tre närmaste åren före valåret. Dessutom sker idag val till beslutande församlingar på fyra nivåer. Praktiskt taget alla kommer också som skattebetalare i kontakt med den offentliga sektorn. För det stora flertalet är kommunal och landstingsskatten större än den statliga skatten. Till följd av den

* Denna artikel är en uppdatering av artikeln "Välfärd och service på lokal och regional nivå i Värmland" publicerad i boken *Värmländska landskap* (2012).

offentligt finansierade serviceproduktionens storlek har idag brukarrelationerna till den offentliga sektorn en helt annan omfattning än tidigare och med en större andel privata utförare har ökad vikt kommit att fästas vid ett ”kundperspektiv”.¹

Välfärdsstaten är i hög grad skattefinansierad och bygger på att medborgarna under olika skeden av livsrytmen är med och betalar för service som man under andra perioder kommer i åtnjutande av. Barn och ungdomar är nettokonsumenter liksom äldre medan förvärvsarbete är nettobetalare. Genom vertikal omfördelning mellan olika åldrar fördelas kostnaderna över livet. Dessutom sker en horisontell omfördelning mellan grupper med olika resursstyrka, där resurssvaga grupper ges stöd men där också resursstarka åtnjuter förmåner genom avdragsmöjligheter (Nilsson 2016).

Medborgarna kommer i skilda faser i livet i kontakt med offentligt finansierad service. Det gäller barnomsorg och skola, fritidsverksamhet, kulturaktiviteter, sjukvård och äldreomsorg. Vid behov finns färdtjänst, handikappomsorg och socialtjänst. Kommunen har också ett ansvar för grundläggande samhällsservice som bostäder, kollektivtrafik och miljövård. Det har också blivit vanligare att kommunerna och framförallt regionerna engagerats i frågor för att främja utvecklingen inom den egna regionen. På vissa områden är det offentliga ensamt ansvarigt för tjänsterna medan det på andra förekommer både offentlig och privat serviceproduktion, vilket blivit vanligare inom t.ex. vård, skola och omsorg men med bibehållen offentlig finansiering. Inom fritid och kultur är de offentliga insatserna närmast ett komplement till det stora privata utbudet. Flera utförare och ökad valfrihet har förändrat brukarrollen framför allt i storstadsregionerna.

Huvudfrågor

I detta kapitel skall medborgarnas och brukarnas bedömning av service analyseras med inriktning på sex huvudfrågor:

- Hur bedömer medborgarna offentligt finansierad service på kommunal och regional nivå i Värmland 2010 och 2014?
- Föreligger det skillnader mellan bedömningen av den kommunala och landstingskommunalaservicen i Värmland, Västra Götaland och Sverige som helhet?
- Finns det skillnader i bedömningen av service mellan olika delar av Värmland?
- Hur ser man på sjukvårdens kvalitet?
- Hur bedömer brukarna offentligt finansierad service?
- Vilka typer av service prioriteras om nya satsningar eller nedskärningar skall göras?

Analyserna inriktas på förhållandena i olika beslutsterritorier, primärt Värmland år 2010 och 2014 men det sker mot bakgrund av situationen i hela Sverige och Västra Götaland. Det är också av intresse att jämföra synen på service i olika delar

av Värmland. I anslutning till jämförelserna mellan olika geografiska områden refereras till andra analyser av betydelsen av bakomliggande faktorer utan att de fullständigt kan redovisas i detta sammanhang. Underlaget för analyserna utgörs av de värmländska SOM-undersökningarna 2010 och 2014 samt de västsvenska och de nationella undersökningarna.

Serviceundersökningar som vänder sig till medborgare och/eller brukare utgår vanligen från ett av två huvudperspektiv; ett utvärderingsperspektiv, där de svarande får göra en bedömning av om man är nöjd eller missnöjd med den befintliga verksamheten, eller ett budgetperspektiv, då de svarande får ta ställning till om man vill öka eller minska insatserna eller om det är bra som det är. I SOM-undersökningarna bildar utvärderingsperspektivet utgångspunkten för frågorna, då det är bedömningen av de hittillsvarande insatser som är det primära.²

Värmlandsundersökningen är inriktad på bedömningen av den lokala välfärdsstatens service inom fem huvudområden: *samhällsstruktur* (kollektivtrafik, gator och vägar, tillgång till bostäder, miljövård, möjligheten att få jobb, Arbetsförmedlingen samt polisen), *vård* (sjukhusvård, vårdcentral, barnavårdscentral, folk tandvård samt privatläkare och privattandläkare), *barnomsorg och skola* (kommunal barnomsorg, kommunal grundskola och gymnasieskola samt friskola), *social omsorg* (äldreomsorg, socialtjänst, färdtjänst, handikappomsorg och Försäkringskassan) samt *fritid och kultur* (idrottsanläggningar, fritidsverksamhet, bibliotek, kulturaktiviteter samt turism). Avslutningsvis har de svarande fått göra en bedömning av *servicen som helhet* i den kommun där Du bor och i Värmland. Svaret för den offentliga servicen är i flera fall delat mellan olika huvudmän. Det gäller främst serviceområden som grupperats under samhällsstruktur samt fritid och kultur.

Bilden av den service som erbjuds kan ha registrerats genom egna erfarenheter, personlig information från andra som har erfarenheter eller information på annat sätt vanligen via medier. Den samlade bedömningen för medborgarna respektive brukarna för de olika serviceområdena sammanfattas med hjälp av ett balansmått, som anger andelen mycket eller ganska nöjd minus andelen som är mycket eller ganska missnöjd. De som svarat vet ej eller varken eller ingår i procentbasen. Värdet kan variera från +100, om alla är nöjda, till -100, om alla är missnöjda. Nivån påverkas av två faktorer, differensen mellan andelen nöjda och andelen missnöjda samt hur många som har en bestämd åsikt.

I vilken utsträckning medborgarna har uppfattning om service varierar i hög grad mellan olika verksamhetsområden, främst beroende på i vilken utsträckning man har erfarenheter av serviceområdet. Följaktligen är det också en mycket stor andel i Värmland, 75 procent eller mer, som *inte* har någon åsikt om friskolornas, handikappomsorgens, socialtjänstens, färdtjänstens eller privatläkarnas sätt att fungera. Omvänt är det 90 procent eller mer som har åsikter om vårdcentraler samt gator och vägar och 70 procent eller fler gör en bedömning av polisen, sjukhusvården, biblioteken och tillgången på bostäder. Mot denna bakgrund är det viktigt att undersöka såväl allmänhetens som brukarnas bedömning av service.

Medborgarnas bedömning av service i Värmland 2010 och 2014

Inom alla undersökta serviceområden utom fem – möjligheten att få jobb, gator och vägar, tillgången på bostäder, Arbetsförmedlingen och socialtjänst – är det i Värmland fler som är nöjda än missnöjda med servicen i den egna kommunen år 2014, men värdena varierade starkt mellan serviceområdena.

Inom samhällsstruktur ingår flera olika verksamhetsområden och när det gäller kollektivtrafik och miljövård är bedömningen övervägande positiv liksom 2010 och bedömningen av kollektivtrafiken i Värmland mer positiv än i Västra Götaland (SOM-rapport 2015:10). Polisen ingår för första gången 2014 med en klart positiv övervikt. I övrigt är de missnöjda fler än de nöjda. Framförallt gäller det möjligheten att få jobb där missnöjet är stort vilket också gäller Arbetsförmedlingen. När det gäller gator och vägar har det påvisats ett geografiskt mönster, där de mest nöjda återfinns i Skåne och de minst nöjda i de fyra nordligaste länen med Västra Götaland och Värmland där i mellan (Nilsson 2010a). På detta område har missnöjet ökat sedan 2010 i Värmland. För tillgången till bostäder har en positiv övervikt 2010 väntts till en negativ fyra år senare.

Den offentliga hälso- och sjukvården kommer många svenskar i kontakt med och medborgarnas bedömning är klart positiv. Det gäller såväl sjukhusvården, vårdcentralerna som folktandvården. Betydligt färre vänder sig i Värmland till privatpraktiserande läkare än till läkare vid de offentliga vårdcentralerna vilket påverkar nivån på balansmåttet som är lägre för privatläkare, beroende på att andelen vet inte ingår i procentbasen, men de missnöjda är mycket få. Däremot är det lika många som besöker privattandläkare som folktandvården och allmänhetens bedömning av tandvården är densamma oavsett om den drivs offentligt eller privat. Det är genomgående små förändringar jämfört med 2010.

Även bedömningen av kommunal barnomsorg och skola visar en klart positiv övervikt år 2014 men för kommunal grundskola och gymnasieskola är det något lägre värden 2014. Eftersom få har egen erfarenhet av friskolor är balansmättet för samtliga lägre. Ett av välfärdsstatens kärnområden är social omsorg. På samtliga områden inom social omsorg är det emellertid många som inte har någon uppfattning, eftersom de inte personligen kommit i kontakt med färdtjänst, handikappomsorg eller socialtjänst. För äldreomsorgen är det en svagt positiv övervikt, vilket innebär att det är något fler som är nöjda än som är missnöjda medan det på övriga områden liksom 2010 är lika många missnöjda som nöjda.

Värmlänningarna är som svenskarna mest nöjda med biblioteken (jfr Höglund och Wahlström 2011). Medborgarna är genomgående positiva till fritids- och kulturområdet liksom 2010.

Tabell 1 Medborgarnas bedömning av service i Värmland 2010 och 2014 samt olika områden i Värmland 2014 (balansmätt)

Serviceområde	Värmland 2010	Värmland 2014	Karlstad- området	Västra Värmland	Östra Värmland	Norra Värmland
Samhällsstruktur						
Kollektivtrafik	19	27	48	8	11	-4
Gator och vägar	-10	-24	-28	-3	-16	-44
Tillgång till bostäder	9	-14	-17	-15	-5	-8
Miljövård	19	15	17	15	9	13
Arbetsförmedlingen	-10	-11	-12	-10	-10	-12
Möjligheten att få jobb	-35	-34	-28	-33	-40	-53
Polisen	-	27	33	17	25	24
Vård						
Sjukhusvård	43	42	46	43	27	36
Vårdcentral	53	43	42	53	46	35
Privatläkare	19	14	19	18	5	4
Folktandvård	43	42	42	42	42	46
Privattandläkare	39	42	42	48	44	36
Barnavårdcentral	27	22	22	25	17	24
Barnomsorg och skola						
Kommunal barnomsorg	32	31	30	38	26	34
Kommunal grundskola	33	24	27	24	21	22
Kommunal gymnasieskola	28	19	18	16	21	26
Friskola	8	3	5	4	2	1
Social omsorg						
Äldreomsorg	12	11	5	21	13	15
Socialtjänst	1	-2	-1	-1	-4	-1
Färdtjänst	10	6	5	6	10	5
Handikappomsorg	6	3	4	0	6	4
Försäkringskassan	-5	2	5	-1	2	-2
Fritid och kultur						
Idrottsanläggningar	46	45	50	40	39	43
Fritidsverksamhet	37	35	38	33	28	36
Bibliotek	63	59	51	56	51	58
Kulturaktiviteter	38	38	43	35	42	32
Turism	34	28	25	28	32	28
Antal svarande	1 120	1 332	680	283	175	193

Kommentar: Frågan lyder: 'Vad anser Du om servicen i den kommun där Du bor på följande områden.?' Svarsalternativen är 'mycket nöjd', 'ganska nöjd', 'varken nöjd eller missnöjd', 'ganska missnöjd', 'mycket missnöjd' samt 'vet ej'. Balansmättet visar andelen nöjda minus andelen missnöjda. - Delfrågan ej ställd detta år/i denna undersökning. Procentbasen definieras som de som besvarat respektive delfråga.

De yttre betingelserna som glesbygd – tätortsbebyggelse är av betydelse för människors behov av service och befolkningens sociala sammansättning skiljer sig åt mellan olika ortstyper. Båda förhållandena kan påverka bedömningen av de kommunala tjänsterna. I SOM-undersökningarna har de svarande fått karaktärisera det område de bor i som: ren landsbygd, mindre tätort, stad eller större tätort samt storstad. Tidigare undersökningar visar att boende i mindre tätorter varit mest nöjda medan storstadsborna genomgående varit mer kritiska till offentlig service (Johansson, Nilsson och Strömberg 2001). Här skall inte bedömningen i olika ortstyper redovisas utan människors syn på den offentliga servicen i olika delar av Värmland. Redovisningen bygger på indelningen i de fyra områdena Karlstadsområdet, Västra, Östra och Norra Värmland, se metodkapitlet.

Vid en jämförelse mellan de boende i olika delar av Värmland finns på flera områden stora skillnader och det gäller främst inom området samhällsstruktur. Det finns i hela Värmland ett stort missnöje med möjligheten att få arbete och mest uttalat är det i östra och norra Värmland. De boende i Karlstadsområdet är mycket nöjda med kollektivtrafiken medan det i övriga delar av Värmland är väsentligt färre nöjda. I norra Värmland är man mest missnöjda med gator och vägar medan det är färre missnöjda i västra Värmland. Boende i Karlstadsområdet är också mer nöjda med polisen.

I östra Värmland är man mindre nöjda än i andra delar med sjukhusvården medan man i västra Värmland är mest nöjd med vårdcentraler. I östra och norra delarna av länet är värdet för privatläkare lägre. I övrigt är det mindre skillnader mellan de olika delarna av länet när det gäller vården. I Karlstadsområdet är de boende mindre nöjda med äldreomsorgen.

Bedömningen av service inom barnomsorg och skola, social omsorg samt fritid och kultur är mer likartad i alla delarna av Värmland. Invånarna i Karlstad och kranskommunerna är dock mer nöjda med idrottsanläggningar.

Vid bedömningen av kommunens service som helhet är boende i Karlstadsområdet och västra Värmland mest nöjda och omvänt är man mindre nöjda i kommunerna i norra och östra Värmland. När det gäller servicen på regional nivå är det mindre skillnader.

Bedömningen i och inom Värmland av tillgången på bostäder är ett uttryck för faktiska förhållanden liksom den mer positiva bedömningen av sjukhusvården i Karlstadsområdet och missnöjet med möjligheten att få arbete återspeglar situationen på arbetsmarknaden. På andra områden är det svårare att direkt relatera bedömningen av service till faktiska förhållanden och undersökningen medger inte redovisning av resultat för enskilda kommuner.

Med utgångspunkt från 2014 års undersökningar är det inte möjligt att systematiskt jämföra bedömningen av olika serviceområden i Värmland med förhållandena i Västra Götaland och hela Sverige. När det gäller bedömningen av servicen som helhet i på lokal och regional finns det emellertid möjlighet att göra denna typ av jämförelser.

Tabell 2 Medborgarnas bedömning av service i Värmland 2010 och 2014 samt i Västra Götaland och Sverige 2014 (balansmått)

Service som helhet de senaste 12 månaderna	Värmland 2010	Värmland 2014	Västra Götaland 2014	Sverige 2014
I den kommun där du bor	51	48	36	36
Värmland/Västra Götaland/ Landstinget där du bor	38	32	22	27
Antal svarande	1120	1332	2749	1666

Kommentar: Frågan lyder: 'Vad anser Du om servicen i den kommun där Du bor på följande områden: ...?' Svarsalternativen är 'mycket nöjd', 'ganska nöjd', 'varken nöjd eller missnöjd', 'ganska missnöjd', 'mycket missnöjd' samt 'vet ej'. Balansmättet visar andelen nöjda minus andelen missnöjda.

Den samlade bedömningen av kommunens service är mycket positiv i Värmland och klart mer positiv än i Västra Götaland och i Sverige som helhet. Även bedömningen av service på regional nivå är klart positiv i Värmland och mer positiv än i Västra Götaland.

Brukarnas bedömning av service

SOM-undersökningarna är medborgarundersökningar vilket innebär att det är invånarna i allmänhet som tillfrågats om sina åsikter och bedömningar bland annat av service inom olika verksamhetsområden. Urvalet är inte anpassat för att inkludera speciella brukargrupper, vilket innebär att det inte är möjligt att redovisa brukarnas bedömning av service inom alla områden t.ex., social omsorg. I tabell 3 nedan redovisas brukarnas bedömning för de serviceområden där de svarande är tillräckligt många för en sådan redovisning. Dessutom redovisas uppgifter för dem som inte själva nyttjar respektive service men har nära anhörig som gör det samt för dem som varken själva nyttjar eller har anhöriga som gör det.

Brukarna är generellt väsentligt mer nöjda med servicen än medborgarna i allmänhet. Brukarna har naturligt nog i större utsträckning än andra åsikter om de serviceområden som de är berörda av, men de är också i större utsträckning positiva än icke brukarna. Inom hälso- och sjukvård är brukarnas bedömning genomgående mycket positiv och brukarna mer nöjda med privatläkare än med vårdcentraler och är mer nöjda med privattandläkare än med folktandvården. Även för kommunal barnomsorg och grundskola är bedömningen bland brukarna, föräldrar och elever, mycket positiv. Antalet brukare är emellertid för få inom flera områden för att kunna redovisas. Det gäller friskolor och för flertalet områden inom social omsorg. Inom fritid och kultur är brukarnas allmänna bedömning

av serviceområdena mycket positiv. Låntagarna liksom medborgarna är mycket nöjda med biblioteken.

Brukarnas bedömning av Arbetsförmedlingen är kritisk. Endast för detta område har negativa värden för brukare uppmätts i SOM-undersökningarna. Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan utmärks också av att de som är anhöriga men inte själv nyttjar serviceområdet är mest kritiska. Även förtroende för handläggarna inom de två myndigheterna är lågt.

Tabell 3 Medborgares och brukares bedömning av service i Värmland 2014 (balansmätt och antal brukare)

Serviceområde	Brukare	Nyttjar ej själv men nära anhörig nyttjar	Varken jag eller nära anhörig nyttjar	Alla medborgare	Antal brukare
Samhällsstruktur					
Kollektivtrafik	50	12	3	27	633
Arbetsförmedlingen	-14	-24	-8	-11	125
Vård					
Sjukhusvård, akutvård	52	40	34	41	373
Sjukhusvård, annan vård	48	37	32	41	584
Vårdcentral	53	30	19	44	869
Privatläkare	70	23	3	15	177
Folktandvård	77	35	7	42	541
Privattandläkare	88	25	5	42	561
Barnavårdscentral	69	36	10	22	113
Barnomsorg och skola					
Kommunal barnomsorg	85	42	17	31	131
Kommunal grundskola	62	31	14	24	115
Kommunal gymnasieskola	51	32	13	19	70
Social omsorg					
Försäkringskassan	19	-6	-1	2	283
Fritid och kultur					
Idrottsanläggningar	70	48	15	46	537
Fritidsverksamhet	67	32	11	35	453
Bibliotek	89	47	18	58	643
Kulturaktiviteter	68	33	9	39	606

Kommentar: Brukare definieras som de som uppgett att de personligen nyttjar verksamheten. Värden har ej redovisats om antalet brukare understigit 50. Balansmättet visar andelen nöjda minus andelen missnöjda.

Huvudresultat är att brukarna genomgående är mer positiva i sin bedömning av samhällsservice än allmänheten. Differensen är mycket stor för privat vård (läkare och tandläkare), folktandvård samt för bibliotek och kulturaktiviteter med en skillnad på 60 balansmåttsenheter eller mer mellan brukare och de som inte har direkt eller indirekt kontakt med serviceområdet. Det är också en betydande differens mellan den allmänna bilden och nyttjarnas åsikter på många andra områden. Däremot är skillnaderna mindre för tre områden med breda brukargrupper, nämligen kollektivtrafiken, sjukhusvården och vårdcentralerna. De anhörigas bedömningar ligger mellan den bedömning som brukarna gör och den som görs av dem som inte har någon kontakt med respektive serviceområde utom när det gäller Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan.

Egen erfarenhet av service är en viktig källa till information liksom personlig kontakt med anhöriga och andra berörda, men mediernas rapportering är också mycket viktig för bilden av förhållandena och inte minst aktuella förändringar (Asp 1987 och Johansson 1998). Personer som har möjlighet till indirekt kontakt med verksamheten genom anhöriga bildar en mellangrupp. Medborgare som är beroende av annan information, vanligen medier, är alltså genomgående mer kritiska. Medieforskaren Bengt Johansson har emellertid påvisat att brukarna i mindre utsträckning än icke brukare anser att mediernas rapportering av olika verksamhetsområden är missvisande (Johansson 2008). I en analys av mediernas bevakning av samhällsfrågor finner han vidare att om man är nöjd anser man att medierna svartmålar och är man missnöjd anser man att de skönmålar och egen erfarenheter kan förstärka dessa tendenser. (Johansson 2010)

Vårdens kvalitet

Vårdens kvalitet innefattar många olika dimensioner; en del av dem är objektivt mätbara medan andra är subjektiva egenskaper som bygger på patientens upplevelser. Socialstyrelsen och Sveriges Kommuner och Landsting har arbetat med utvecklandet av nationella kvalitetsregister. (www.kvalitetsregister.se). De byggs upp av professionen inom respektive specialitet och skall bidra till lärande och kvalitetsförbättringar men informationen kan också ligga till grund för prioriteringar. Vårdens tillgänglighet kan registreras genom väntetider och köer för olika typer av behandlingar. Genom undersökningar som vänder sig till patienterna och anhöriga kartläggs personalens bemötande och andra subjektiva dimensioner av vårdens kvalitet.

I Värmlandsundersökningen har de svarande fått redovisa sina uppfattningar om vården i fyra olika avseenden: den medicinska kvaliteten, tillgången på vård, organisationens effektivitet samt personalens bemötande. Det innebär att de svarande fått göra bedömningar av både faktiska förhållanden och egna upplevelser. Huvudresultaten redovisas i tabell 4. Värmlänningarna var år 2010 mycket nöjda med både *den medicinska kvaliteten* och *personalens bemötande* +59 respektive +71

på en skala från +100 till -100. När det gäller *tillgången på vård* var det också en klart positiv övervikt, +31, medan det för bedömningen av *organisationens effektivitet* var lika många nöjda som missnöjda.

Genomgående var det små skillnader mellan olika delar av Värmland vid bedömningen av vårdens kvalitet. Oavsett var man bor tyckte man att vården var densamma i dessa avseenden. Vid bedömningen av den medicinska kvaliteten och tillgången till vård var de boende i Karlstadsområdet och Västra Värmland något mer nöjda. Vid en jämförelse med motsvarande bedömningar i Västra Götaland och hela Sverige var överensstämmelsen stor när det gällde Värmland och Västra Götaland utom när det gäller organisationens effektivitet där västsvensarna var mer kritiska. Svensarna i allmänhet var mer nöjda med den medicinska kvaliteten men i övrigt var det begränsade skillnader.

Tabell 4 Medborgarnas uppfattning om sjukvården i Värmland och Västra Götaland 2014 samt Värmland 2010 (balansmått)

	Delregioner i Värmland				Totalt		
	Karlstadsområdet	Norra Värmland	Östra Värmland	Västra Värmland	Värmland 2014	Västra Götaland	Värmland 2010
Den medicinska kvaliteten	58	43	51	50	54	58	59
Tillgången till vård	23	11	10	32	21	16	31
Organisationens effektivitet	-11	-16	-24	-6	-13	-13	1
Personalens bemötande	73	71	69	75	71	70	71

Kommentar: Frågan är formulerad som "Allmänt sett, vilken är din uppfattning om sjukvården i Värmland/Sverige i följande avseenden: Svarsalternativen är 'Mycket bra', 'Ganska bra', 'Varken bra eller dåligt', 'Ganska dåligt', 'Mycket dåligt' och 'Ingen uppfattning'. Balansmåttan anger andelen som anser att servicen fungerat bra minus andelen som anser att den fungerat dåligt. Procentbasen definieras som de som besvarat respektive delfråga.

Fyra år senare är värmlänningarna fortsatt mycket nöjda med den medicinska kvaliteten och personalens bemötande. Det gäller i hela Värmland. Däremot är man 2014 mindre nöjda med tillgången till vård och framför allt med organisationens effektivitet. På detta område är de missnöjda fler än de nöjda. I norra och östra Värmland är man minst nöjda med tillgången på vård och minst nöjd a med effektiviteten är man i östra Värmland.

Tidigare har vi kunnat konstatera att ett genomgående mönster när det gäller om man är nöjd med offentlig service är att brukarna är mest nöja, därnäst kommer de som har anhöriga som nyttjar serviceområdet medan de som varken har direkt eller indirekt kontakt är minst nöjda. På vårdområdet är det en mycket stor andel av befolkningen som har egen direkt kontakt med vården; när det gäller vårdcentral är det över 60 procent. Även när det gäller vårdens kvalitet i Värmland år 2010 gällde huvudmönstret att brukarna var mest nöjda när det gäller den medicinska kvaliteten och tillgången till vård. Vid bedömningen av personalens bemötande var brukarna och anhöriga lika nöjda medan de som varken har direkt eller indirekt kontakt uppvisade ett lägre värde. Bland dem som inte har direkt eller indirekt kontakt med vården var balansmålet +54. Vid bedömningen av organisationens effektivitet fanns inte någon skillnad mellan grupperna utan bedömningen var i huvudsak densamma oavsett kontakt med vården. För dem som haft kontakt med sjukhusvården var mönstren desamma.

I tabell 5 redovisas uppfattningarna om vårdens kvalitet och i vilken utsträckning man har kontakt med vårdcentraler själv eller som anhörig 2014. Det är då genomgående små skillnader mellan brukare anhöriga och övriga inom samtliga undersökta områden.

Tabell 5 Nyttjande av vårdcentral och uppfattning om sjukvården i Värmland 2014 (balansmätt)

	Nyttjar själv	Nyttjar ej själv, men nära anhörig	Nyttjar ej själv inte heller nära anhörig	Värmland
Den medicinska kvaliteten	56	51	52	54
Tillgången till vård	22	20	21	21
Organisationens effektivitet	-5	-12	-14	-13
Personalens bemötande	77	69	70	71

Kommentar: Frågan är formulerad som "Allmänt sett, vilken är din uppfattning om sjukvården i Värmland i följande avseenden: Svarsalternativen är 'Mycket bra', 'Ganska bra', 'Varken bra eller dåligt', 'Ganska dåligt', 'Mycket dåligt' och 'Ingen uppfattning'. Balansmåttan anger andelen som anser att servicen fungerat bra minus andelen som anser att den fungerat dåligt. Procentbasen definieras som de som besvarat respektive delfråga.

Medborgarnas prioritering av service

I SOM-undersökningarna bildar, som tidigare redovisats utvärderingsperspektivet utgångspunkten, då det är medborgarnas bedömning av hittillsvarande insatser som är det primära. Det föreligger stora skillnader mellan olika serviceområden och det har skett betydande förändringar över tid. I undersökningar som utgår från ett

budgetperspektiv, då de svarande får ta ställning till om man vill öka eller minska insatserna eller om det är bra som det är, redovisas större stabilitet. Medborgarna har oförändrat velat öka insatserna inom tunga välfärdsområden (se Svallfors 1996 och 1999). En närmare jämförelse mellan de två typerna av undersökningar visar emellertid att det föreligger en metodeffekt, där inriktningen på ökade och minskade anslag ger mindre förändringar över tid, dvs. både om man är nöjd eller missnöjd med servicen kan man vilja se en utbyggd service (Johansson, Nilsson och Strömberg 2001).

Även i SOM-undersökningarna aktualiseras budgetperspektivet som ett komplement till utvärderingen av service. Efter bedömningen av servicen inom sammanlagt 28 olika verksamhetsområden ombeds de svarande att prioritera servicen genom att ange vilket område *det i första hand ska satsa på* om ökade satsningar skulle göras, respektive vilket av serviceområdena som man tycker att *det i första hand ska minskas på* om nedskärningar av servicen skulle göras. År 2014 angav av samtliga tillfrågade i Värmland över 80 procent vad man skulle vilja satsa på och 65 procent vad man i första hand skulle vilja minska på.

I tabell 6 redovisas prioriteringarna i Värmland 2014 av vad medborgarna i första hand skulle vilja satsa på respektive vilket serviceområde som i första hand ska minskas på om nedskärningar skall genomföras. När det gäller ökade satsningar är det tre områden som utkristalliseras, som nämnts av minst 10 procent år 2014 i Värmland: äldreomsorg, möjligheten att få arbete och kommunal grundskola i den ordningen. År 2010 ansåg värlänningarna att sysselsättningen var den klart viktigaste frågan och möjligheten att få arbete var det som flest ville satsa på. Fyra år senare kommer detta område på andra plats och istället kommer äldreomsorg högst och kommunal grundskola är också högt prioriterat liksom fyra år tidigare. Sjukhusvård och vårdcentraler är också prioriterade verksamheter liksom gator och vägar. Andra områden som nämns är tillgång på bostäder polisen, kommunal barnomsorg och miljövård. Kollektivtrafik och idrottsanläggningar fanns med 2010 men inte 2014 medan polisen och miljövård tillkommit.

Av de tio områden som det är mest angeläget att satsa på är två regionala nämligen sjukhusvård och vårdcentral medan sysselsättningen och polisen primärt är statliga angelägenheter och övriga huvudsakligen primärkommunala. Miljövården berör emellertid både staten och kommunerna och även i övrigt är gränserna för ansvaret för samhällsorganisationens olika nivåer långt ifrån helt klara.

Vid bedömningen av vilka serviceområden som man i första hand bör satsa på är medborgarnas partisympati av mindre betydelse. Det råder stor samstämmighet över blockgränsen om att, äldreomsorg, möjligheten att få arbete, kommunal grundskola och sjukhusvård är viktiga områden som bör prioriteras. Däremot är medborgarnas prioriteringar av serviceområden relaterade till ålder. Villigheten att satsa på äldreomsorg ökar inte överraskande med stigande ålder medan omvänt är villigheten att satsa på möjligheten att få jobb störst bland de yngsta. Oavsett ålder är sjukhusvård ett viktigt område om nya satsningar skall göras. Prioritering-

arna präglas av vilka serviceområden man i första hand är berörda av: t.ex. är det främst åldersgrupper med barn i skolåldern som vill satsa mer på den kommunala grundskolan.

Tabell 6 Serviceområden som bör satsas på respektive kan minskas på om nedskärningar ska göras 2014 (procent)

Satsa på		Kan minskas på	
Värmland		Värmland	
Serviceområde			
Äldreomsorg	14	Friskola	25
Möjligheten att få jobb	13	Kulturaktiviteter	10
Kommunal grundskola	12	Idrottsanläggningar	4
Sjukhusvård	9	Turism	4
Vårdcentral	7	Privatläkare	3
Gator och vägar	7	Privattandläkare	3
Tillgång på bostäder	4	Arbetsförmedling	3
Polisen	3	Bibliotek	2
Kommunal barnomsorg	3	Socialtjänst	2
Miljövärd	2	Tillgång på bostäder	1

Kommentar: Frågans formulering sedan 2010: "Om förändringar av servicen ska göras, vilket av ovanstående serviceområden anser Du att: Det är mest angeläget att satsa på?" respektive "Det i första hand ska minskas på?" Procentbasen utgörs av antalet personer som deltagit i undersökningen.

Om nedskärningar av servicen skall göras vill medborgarna i första hand minska på friskolor samt kulturaktiviteter. Var fjärde svarande i Värmland vill 2014 liksom fyra år tidigare i första hand minska på anslagen till friskolorna. Av andra regionala och kommunala undersökningarna framgår att friskolorna är det oftast nämnda besparingsobjektet oavsett typ av region och kommun (Persson 1999; Nilsson 2010b). Därefter kommer kultur- och fritidsaktiviteter, privat vård samt områden inom fritid och kultur. Även Arbetsförmedling, socialtjänst och tillgång på bostäder nämns.

Friskolorna är det oftast nämnda besparingsobjektet bland alla partiers sympatisörer utom bland SD sympatisörerna, där fler vill spara på kulturaktiviteter. Nivån på andelen som vill minska varierar dock starkt mellan partierna. Över blockgränserna finns stora likheter mellan partiernas sympatisörer, också när det gäller bedömningen av besparingar inom andra områden. Mp- och V-sympatisörer är dock mindre benägna att minska på kulturanslagen.

Service och demokrati

Avslutningsvis skall förhållandet mellan bedömningen av service och hur nöjd man är med demokratin diskuteras med fokus på den regionala och lokala nivån samt utvecklingen i Värmland. Det finns ett klart samband mellan bedömningen av det politiska systemets output och hur regionen och kommunen fungerar som politiskt system. De som anser att kommunens service som helhet fungerat bra är också nöjda med hur den kommunala demokratin fungerar (tau-b 0,36). Sambandet mellan service och demokrati gäller också för den regionala nivån (tau-b 0,30).³ I den förhållandevis lilla gruppen som anser att kommunens service fungerar dåligt är närmare två tredjedelar inte nöjda med demokratin i den kommun där man bor. Ju mer nöjd man är med kommunens service ju mer nöjd är man också med demokratin. Bland dem som tycker att servicen fungerar bra är närmare nio av tio nöjda med den kommunala demokratin. Av dem som väljer mittalternativet ”varken bra eller dålig” eller inte har någon uppfattning är två tredjedelar nöjda med demokratin.

Tabell 6 *Nöjd med demokratin i kommunen där Du bor och bedömningen av kommunens service, 2014 (procent)*

<i>Nöjd med demokratin i kommunen</i>	<i>Bedömning av kommunens service som helhet</i>			
	Mycket eller ganska bra	Varken bra eller dåligt	Mycket eller ganska dåligt	Samtliga
Mycket eller ganska nöjd	88	69	36	77
Inte särskilt eller inte alls nöjd	12	31	64	23
Samtliga	100	100	100	100
Antal	705	372	77	1154

Kommentar: Frågan om bedömning av service har redovisats i kommentaren till tabell 1. Frågan om demokratin hade följande lydelse: 'På det hela taget, hur nöjd är Du med det sätt på vilket demokratin fungerar i: EU, Sverige Värmland, Den kommun där Du bor?' Svarsalternativen är 'mycket nöjd', 'ganska nöjd', 'inte särskilt nöjd' samt 'inte alls nöjd'.

Medborgarnas bedömning av service påverkar hur nöjd man är med den kommunala demokratin och i denna mening är servicedemokratin starkt levande. *Servicedemokrati* betonar politikens resultat. För bedömningen av det politiska systemet och dess sätt att fungera blir följaktligen medborgarnas inställning till den verksamhet som bedrivs och den service som tillhandahålls ett viktigt kriterium.

(Jfr Westerståhl 1956; 1995) Det är tillämpat på det kommunala politiska systemet som Westerståhls demokratibegrepp konkretiserats och preciserats (Boström 1988). Utgångspunkten är att i ett samhälle som det svenska innebär demokrati *representativ demokrati* och överordnade värden är fri åsiktsbildning och folkviljans förverkligande. Fri åsiktsbildning har karaktären av grundförutsättning som skall vara uppfylld för att ett styrelseskick över huvudtaget skall kunna kallas demokratiskt medan folkviljans förverkligande kan förverkligas i olika utsträckning i olika typer av system. Westerståhl hävdar att relationen mellan väljare och valda inte bara skall karaktäriseras av förtroende och ansvarsutkrävande, utan det ställs också krav på att folkets åsikter skall prägla politikens innehåll (Westerståhl 1971; jfr Petersson 2011). Av medborgarundersökningarna framgår en principiellt viktig skillnad när det gäller åsiktsmönstren när det gäller inställningen till den offentliga sektorns omfattning, skattens höjd samt offentlig eller privat verksamhet å ena sidan och bedömningen av service å den andra. Den förstnämnda typen av frågor är vänster-högerfrågor där partisympati och ideologi är avgörande, medan bedömningen av service framför allt bestäms av brukarrollen, där egen erfarenhet är viktigast och partisympati är av mer begränsad betydelse.

Den utbyggda välfärdsstaten innebär att alla människor nyttjar offentliga tjänster men vilka serviceområden som man kommer i kontakt med varierar under livsrytmen. Brukarrollen aktualiserar kontakter och behov av att kunna påverka, som inte nödvändigtvis sammanfaller med väljarrollen och möjligheten att kunna utöva inflytande över politikens innehåll på valdagen genom att rösta och vara med och utse dem som skall styra kommunen, regionen/landstinget, Sverige och EU.

Sedan länge används i opinionsundersökningar i USA en fråga om i vilken riktning utvecklingen går: "Allmänt sett, tycker du att utvecklingen går åt rätt håll eller fel håll?" med tre svarsalternativ: "Åt rätt håll", "Åt fel håll" och "Ingen uppfattning". Det är en mycket allmän fråga som är en indikator på den allmänna stämningen i opinionen. Denna fråga togs första gången med i den nationella SOM-undersökningen 2012 och det var något fler som ansåg att det gick åt fel håll. Det var främst de ideologiska och partipolitiska faktorerna som påverkade synen på utvecklingen men även ekonomiska bedömningar var av betydelse liksom mellanmännisklig tillit, hälsa och livstillfredsställelse (Weibull, Oscarsson och Bergström 2013). År 2014 ingick frågan i samtliga SOM-undersökningar, i Sverige, Västsverige och Värmland. I hela Sverige ansåg fortsatt fler att det gick åt fel håll, i Västra Götaland var det lika många som ansåg att det gick åt rätt som fel håll. I Värmland var det en liten övervikt för dem som såg positivt på utvecklingen och det finns ett samband mellan att vara nöjd med service och demokrati på lokal och regional nivå och inställningen till att det går åt rätt håll.

Noter

- ¹ Svenskt kvalitetsindex mäter kundnöjdhet medan åsikterna bland dem som finansierar tjänster inte ingår i undersökningarna (www.kvalitetsindex.se)
- ² Genomgående används uttrycket bedömning av service och inte serviceattityder eftersom det kognitiva elementet är stort.
- ³ tau-b är ett sambandsmått som kan anta värden från +1 till -1. Vid beräkningen av sambandet har gruppen *ingen uppfattning* uteslutits vid bedömningen av service.

Referenser

- Asp, K (1986) *Mäktiga massmedier*. Studier i politisk opinionsbildning. Stockholm: Akademitratur.
- Boström, B-O (1988), *Samtal om demokrati*. Doga.
- Dahlberg, M och Vedung, E (2001) *Demokrati och brukarutvärdering*. Studentlitteratur.
- Esping-Andersen, G (2002) "Towards the Good Society, Once Again?" In Esping-Andersen, G m.fl. (2002) *Why we need a New Welfare State* Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G (2009), *Thee Incomplete Revolution. Adapting to women's roles*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Höglund, L och Wahlström, E (2011) "Bibliotek och läsande, mellan digitala och fysiska medier". i Holmberg, S och Weibull, L (red) *Lycksalighetens ö*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Johansson, B (1998) *Nyheter mitt ibland oss. Kommunal nyheter, personlig erfarenhet och lokal opinionsbildning*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Johansson, B (2008) "Rättvisande nyhetsmedier?" i Nilsson, L och Johansson, S (red) *Regionen och flernivådemokratin*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Johansson, B (2010) "Skönmalning eller svartmalning? Uppfattningar om mediernas bevakning av samhällsfrågor". i Nilsson, L (red) *En region blir till*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Johansson, F, Nilsson, L och Strömberg, L (2001) *Kommunal demokrati under fyra decennier*. Liber.
- Kumlin, S (2003) *The Personal and the Political. How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. Göteborg Studies in Politics 78, Göteborg University.
- Nilsson, L (1996) "Medborgarna och servicedemokratin" i Rothstein, B och Särilvik, B (red) *Vetenskapen om politik. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerstähl*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

- Nilsson, L (2010a) "Välfärd och service på lokal och regional nivå i Skåne". i Johansson, S (red) *Regional demokrati. Om politik och medier i Skåne*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2010b) "Välfärd och service på lokal och regional nivå". i Nilsson, L (red) *En region blir till*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2012) "Välfärd och service i Västra Götaland". i Bergström, A (red) *Västsvensk vardag*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2016) "Välfärdsolitik och välfärdsopinion valåret 2014, Sverige och Värmland". Kapitel i denna volym.
- Persson, J (1999) *Storstadsregionens kontraster. Kommunundersökningarna i Göteborgs-regionen. 1996-1998*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Petersson, O (2011) *Statsvetaren. Jörgen Westerstål och demokratin århundrande*. SNS Förlag.
- Solveid, M (2009) *Voices from the Welfare State. Dissatisfaction and Political Action in Sweden*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- SOU 2001:79 *Välfärdsbokslut för 1990-talet*.
- Svallfors, S (1996) *Välfärdsstatens moraliska ekonomi. Välfärdsopinion i 90-talets Sverige*. Borea.
- Svallfors, S (1999) *Mellan risk och tilltro. Opinionsstödet för en kollektiv välfärdsolitik*. Umeå Studies in Sociology No 114.
- Tarschys, D (1978) *Den offentliga revolutionen*. LiberFörlag.
- Weibull, L, Oscasson, H och Bergström, A (2013) "Vägsäl". i Weibull, L, Oscasson, H och Bergström, A (red) *Vägsäl*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Westerstål, J (1956) "Servicedemokrati". Dagens Nyheter 1956-08-04.
- Westerstål, J (1971) *Ett forskningsprogram. Den kommunala självstyrelsen 1*. Almqvist & Wiksell.
- Westerstål, J (1995) "Servicedemokratis fall". Göteborgs-Posten 1995-07-30.
- www.kvalitetsindex.se
- www.kvalitetsregister.se

DEN VÄRMLÄNDSKA SKOLAN

DANIEL BERGH

Skolan är ett område som i högsta grad berör allmänheten. Detta märks både i den allmänna debatten i nyhetsrapportering och i vetenskapliga undersökningar av olika slag. Under de senaste fem valen har exempelvis skolfrågan varit en av de mest centrala frågorna. Enligt SVTs väljarundersökning 2014 var också skolfrågan en av de mest betydelsefulla frågorna för val av parti (Lindblad, Nilsson & Lindblad, (2015). Den svenska grundskolan har under senare år även utgjort ett hett debattämne i svensk massmedia (se t.ex. Augustin, 2013; Pirttialo, 2015). Debatten har hämtat näring från de försämrade resultaten för svenska grundskoleelever vid internationella jämförelser, inte minst utifrån den så kallade PISA-undersökningen (OECD, 2013; Skolverket, 2013a), och andra internationella men också nationella jämförelser.

När det gäller värmlänningarnas inställning till skolan är det några förhållanden som är värda särskild uppmärksamhet. Ett sådant förhållande rör utbildningsnivå – utbildningsnivån i Värmland skiljer sig både mellan de värmländska kommunerna, och i förhållande till riket. Exempelvis är den procentuella andel av befolkningen i åldern 25-64 år som har minst treårig eftergymnasial utbildning i Värmland något lägre (20%) än vad som gäller för riket (26%). Motsvarande andel är i Munkfors kommun lägre (9%) än i Hammarö (30%). Det finns således stora variationer mellan de värmländska kommunerna, vilket också illustreras i Tabell 1. Från Tabell 1 framgår också att det genomsnittliga meritvärdet är något lägre i Värmland (204.2) vid jämförelse med genomsnittet för riket (214.2), och att en något större procentuell andel väljer yrkesförberedande gymnasieprogram i Värmland (39.6%) jämfört med riket (27.2%). På motsatt sätt är andelen som väljer högskoleförberedande gymnasieprogram större i riket (60.9%) jämfört med i Värmland (49.2%). I Hammarö kommun är det särskilt stor andel som väljer högskoleförberedande program (83.6%).

När vi nu övergår till att resonera om Värmlänningarnas förtroende för grundskolans lärare och inställning till ett antal skolrelaterade politiska förslag, är det viktigt att ha dessa socioekonomiska aspekter i minnet som en bakgrund. Det är nämligen troligt att sådant som utbildningsnivå och andra socioekonomiska förhållanden också avspeglas i förtroendet för skolan och inställning till skolrelaterade politiska förslag.

Tabell 1 *Utbildningsnivå, genomsnittligt meritvärde, övergångsfrekvens till högskoleförberedande respektive yrkesförberedande gymnasieprogram, i riket och de värmländska kommunerna, 2014*

	Utbildnings- nivå	Genomsnittligt meritvärde	Övergångsfrekvens högskoleförberedande gymnasieprogram	Övergångsfrekvens yrkesförberedande gymnasieprogram
Riket	26	214.8	60.9	27.2
Värmland	20	204.2	49.2	39.6
Arvika	17	207.4	48.3	38.8
Eda	10	206.2	28.4	61.2
Filipstad	10	208.4	40.6	51.9
Forshaga	16	199.8	50.0	37.9
Grums	11	202.8	53.4	37.0
Hagfors	12	193.9	47.5	42.5
Hammarö	30	239.6	83.6	13.8
Karlstad	29	209.0	66.0	23.1
Kil	18	200.2	47.1	37.1
Kristinehamn	17	202.4	53.4	32.7
Munkfors	9	186.8	26.7	66.7
Storfors	10	199.9	44.2	41.9
Sunne	16	197.8	52.2	41.3
Säffle	13	206.2	58.7	24.4
Torsby	13	198.8	45.9	39.3
Årjäng	11	208.5	41.7	44.4

Kommentar: Andel med minst treårig eftergymnasial utbildning (scb.se), genomsnittligt meritvärde och övergångsfrekvens till högskoleförberedande respektive yrkesförberedande gymnasieprogram (skolverket.se), 2014.

Enligt en studie baserad på SOM-institutets nationella undersökning från 2014 verkar det som att debatten om svenska elevers försämrade resultat vid internationella jämförelser också har fått betydelse för hur svenskar i allmänhet anser att kvaliteten i skolan är. I detta fall är andelen som anser att kvaliteten i den svenska grundskolan har försämrats under senare tid stigande (Lindblad, Nilsson & Lindblad, 2015).

Den svenska grundskolan har genomgått ett stort antal reformer och andra förändringar under de senaste decennierna (Skolverket, 2009). Tänkbara konsekvenser av förändringarna har diskuterats och analyserats av forskare med skilda inriktningar, men även i massmedia (se exempelvis Vlachos, 2014), ofta i ljuset av de försämrade resultaten för svenska grundskoleelever vid internationella kunskapsmätningar. Resultat från kunskapsmätningar har också använts som argument i den politiska debatten (Lindblad, Nilsson & Lindblad, 2015).

Det fria skolvalet har ibland pekats ut som en tänkbar bidragande orsak till tilltagande segregering i skolan (Skolverket, 2009). Det har då argumenterats för att barn till högutbildade föräldrar söker sig till skolor med elever med liknande

bakgrund vilket bidrar till att vissa skolor ”utarmas” medan andra gynnas när det gäller elevers prestationer i skolan (Skolverket, 2009; Stjernfeldt Jammeh, 2013). Det föreligger nämligen ett relativt starkt samband mellan socioekonomisk bakgrund och elevers prestationer i skolan. Tidigare har den svenska grundskolan beskrivits som likvärdig; med små skillnader mellan skolor både vad gäller socioekonomisk bakgrund och prestationer i skolan. Dessa skillnader förefaller nu ha ökat, samtidigt som elever inom skolor har blivit mer homogena (Skolverket, 2009).

Under 1990-talet genomfördes också kommunaliseringen av den svenska grundskolan. Den resulterade i att det numera är kommunerna som har ansvar för fördelningen av resurser till skolorna. Då den ekonomiska situationen skiljer sig åt mellan olika kommuner kan det finnas en risk för att resurstilldelningen till skolor såväl mellan kommuner som inom kommuner kan variera. I förlängningen innebär detta också att skolor kan ges olika förutsättningar för sin dagliga verksamhet.

Ytterligare en förändring som har ägt rum rör skolans inre arbete: undervisningen har blivit allt mer individualiserad på så sätt att eleven idag i högre utsträckning får organisera och planera sitt lärande på egen hand. Enligt en forskningsöversikt genomförd på uppdrag av Vetenskapsrådet och Skolverket förefaller det individualiserade arbetssättet ha svårt att stötta de svagaste eleverna samtidigt som de starkaste inte blir utmanade i tillräcklig omfattning (Giota, 2013).

De relaterade debatterna om elevers försämrade prestationer i skolan och om skolors förändrade villkor och arbetssätt kan påverka förtroendet för den svenska grundskolan. Skolverkets attitydundersökning (2013b) visar därutöver att såväl erfarenheter av den egna skolgången som de egna barnens skolgång, och debatter i media har inflytande över uppfattningen om skolan. I detta kapitel analyseras olika aspekter av förtroendet för den värmländska skolan och attityder till några vanliga politiska förslag. Ett delmål är också att undersöka om det har skett någon förändring i några avseenden relaterade till skolan sedan den förra SOM-undersökningen i Värmland (Mattsson-Wallinder & Nilsson, 2011). Detta kapitel tangerar frågor som Lennart Nilsson behandlar i sina kapitel *Välfärdspolitik och välfärdsopinion valåret 2014 – Sverige och Värmland*, respektive *Välfärd och service på lokal och regional nivå i Värmland 2010 och 2014* i denna volym.

Förtroendet för lärarna i grundskolan

Skolverkets (2013b) attitydundersökning som har genomförts vid upprepade tillfällen visar på en stadig ökning av förtroendet för såväl grundskola som gymnasieskola och för lärarkåren mellan undersökningsåren 2000-2012. Det visar sig också att föräldrar till grundskoleelever har större förtroende för grundskolan, och att föräldrar till gymnasieelever har särskilt stort förtroende för just gymnasieskolan. Det verkar alltså som att förtroendet är störst för den skolform som man har erfarenhet av, vilket också är i överensstämmelse med andra undersökningar (Lindblad, Nilsson & Lindblad, 2015).

I den värmländska SOM-undersökningen (2014) ställdes frågor om förtroendet för lärare i grundskolan. I Tabell 2 beskrivs översiktligt fördelningen av förtroendet längs några centrala bakgrundsvariabler. Överlag verkar förtroendet för grundskolans lärare vara relativt stort då mer än varannan respondent har angivit något av svarsalternativen 'Mycket stort förtroende' eller 'Ganska stort förtroende'. Vid en jämförelse undersökningsåren 2010 och 2014 emellan verkar det dock inte ha skett några större förändringar betraktat utifrån balansmättet. Det går inte heller att identifiera några statistiskt signifikanta skillnader av de andelar som angivit de olika svarsalternativen mellan undersökningsåren 2010 och 2014 (tvåsidigt z-test, $p > 0.05$).

Resultaten från den värmländska SOM-undersökningen bekräftar resultaten från Skolverkets attitydundersökning (2013b): föräldrar till barn i grundskoleålder uttrycker särskilt stort förtroende för grundskolan då mer än sju av tio har angivit något att alternativen 'Mycket stort förtroende' och 'Ganska stort förtroende', och en något lägre andel bland föräldrar till barn i gymnasieålder har angivit samma svars kategorier. Dessa resultat är också i överensstämmelse med andra undersökningar, då det har visat sig att brukare eller nära anhöriga till brukare rapporterar störst förtroende för den verksamhet de har erfarenhet av (Lindblad, Nilsson & Lindblad, 2015).

Kvinnor förefaller ha en något mer positiv inställning till grundskolans lärare i förhållande till män. Ett annat tydligt mönster visar att personer i ålderskategorierna 30-49 respektive 50-64 har särskilt stort förtroende för grundskolans lärare. Det gäller i synnerhet personer i ålderskategorin 30-49. Möjligen kan detta ha att göra med att det är äldre då det är vanligt med barn i grundskoleålder. Balansmättet för åldern 30-49 (66) skulle i sådana fall vara jämförbart med balansmättet för kategorin barn i grundskoleålder (67). När det gäller åldersfördelningen i frågan kan endast små skillnader observeras mellan undersökningsåren 2010 och 2014 i enlighet med balansmättet, möjligen med undantag för den äldsta åldersgruppen 65-85.

Ett annat intressant mönster utgörs av fördelningen uppdelad utifrån utbildningsnivå. Med stigande utbildningsnivå sker en ökning av förtroendet för grundskolans lärare. Även detta är i överensstämmelse med resultat från tidigare undersökningar, så även Värmlands-SOM-undersökningen 2010 (Mattsson-Wallinder & Nilsson, 2011). Fördelningen utifrån uppdelning i partisympati visar att personer som röstat på Miljöpartiet vid kommunalvalet 2014 uppvisar det största förtroendet för lärare i grundskolan, men även Vänsterpartiets och Folkpartiets sympatisörer uttrycker stort förtroende.

Inställning till friskolor

Debatten om friskolans vara eller icke vara har av tradition varit starkt knuten till partipolitiken men har också ansetts vara relaterad till socioekonomiska faktorer. Under senare tid har frågan diskuterats utifrån flera olika perspektiv, inte minst

ekonomiska. En sådan kärnfråga gäller kritiken mot fortsatta privatiseringar av skattefinansierad skola och vinstuttag ur densamma (Lindblad, Nilsson & Lindblad, 2015). Ett annat perspektiv från vilket fristående skolor har diskuterats gäller fördelningen av elever med olika bakgrund då det har ansetts att friskolereformen utarmar de kommunala skolorna och ökar segregationen (se exempelvis Skolverket, 2009). Attityder till friskolor har ofta visat sig vara partipolitiskt uppdelade i en vänster-höger-skala även om det inte alltid är helt lätt att göra en sådan uppdelning.

I den värmländska SOM-undersökningen från 2014 ställdes följande fråga: ”Nedan finns ett antal förslag som har förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem? Satsa mer på friskolor”.

På ett övergripande plan förefaller inställningen till det politiska förslaget att satsa mer på friskolor att ha blivit något mindre positiv vid en jämförelse mellan 2010 och 2014 års SOM-undersökningar från Värmland (Tabell 3). Den procentuella andel som anser att det är ett ’Mycket bra’ respektive ’Ganska bra’ förslag att satsa på friskolor var vid den senaste undersökningen 14 procent. Motsvarande andel för 2010 års undersökning var 20 procent. På motsatt sätt var den procentuella andel som ansåg att det är ett ’Ganska dåligt’ eller ’Mycket dåligt’ förslag 58 procent 2014 och 44 procent 2010. De procentuella andelarna positiva till förslaget var signifikant större 2010 jämfört med 2014, och andelarna negativa var på motsatt sätt signifikant större 2014 (tväsidigt z-test, $p < 0.05$). Detta förhållande återspeglas också i balansmättet som 2014 var -44, vilket jämförs med motsvarande balansmätt för 2010 på -24. Detta indikerar således en kraftig nedgång sedan undersökningen 2010.

Det verkar också som att inställningen till friskolor har ett samband med egna erfarenheter från att ha kontakt med skola. Respondenter med barn i gymnasieålder är mindre positiva till förslaget än de med barn i grundskoleålder. Detta kan möjligtvis ha att göra med antalet fristående skolor inom gymnasieskolan respektive grundskolan. Förekomsten av fristående skolor är större inom gymnasieskolan även om antalet med inriktning mot grundskola ökar stadigt.

Det går inte att observera något tydligt mönster vad gäller inställning till förslaget uppdelat på ålder. Yngre (16-29) är dock något mindre negativa till förslaget medan övriga ålderskategorier är snarlika enligt balansmättet (Tabell 3).

När det gäller utbildningsnivå skulle en gissning kunna vara att det skulle vara möjligt att observera tydliga skillnader i frågan. Dock verkar inte utbildning vara en tydligt särskiljande faktor i frågan. Det går dock att observera tendenser i mönstret för utbildning genom att gruppen med låg utbildning är den grupp som enligt balansmättet har minst negativ inställning till förslaget medan gruppen med högst utbildning är mest negativa till samma förslag, men skillnaderna är små.

Den fråga som istället tydligast markerar och särskiljer respondenterna från varandra när det gäller inställningen till förslaget att satsa mer på friskolor är partisympati. Sympatisörer till Vänsterpartiet är den grupp som är mest negativt inställda till förslaget, följt av Socialdemokratiska väljare och Miljöpartisympatisö-

rer. Minst negativa är Moderata väljare och sympatisörer för Liberalerna (FP) och Centerpartiet. Trenden är densamma i undersökningen 2010 som i den senaste undersökningen 2014, men inställningen till att satsa på friskolor är mindre positiv 2014 jämfört med 2010. Nedgången kan möjligtvis kopplas till debatten om den svenska grundskolan som ägt rum under senare tid, vad gäller prestationer och andra utmaningar.

Tabell 2 Förtroende för lärare inom grundskolan, med uppdelning för centrala bakgrundsvariabler

	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska litet	Mycket litet	Ingen uppfattning	Balansmätt 2010	Balansmätt 2014
Samtliga	15[14]	39 [41]	18 [18]	4 [3]	1 [1]	18 [7]	51	49
Hushåll med barn								
I grundskoleålder	24	49	17	6	0	2	-	67
I gymnasieålder	17	43	16	8	0	13	-	52
Kön								
Kvinnor	18	40	16	3	1	16	52	54
Män	12	39	20	5	2	20	49	44
Ålder								
16-29	20	39	23	8	3	5	47	48
30-49	22	49	15	5	0	9	65	66
50-64	13	43	19	4	1	18	48	51
65-85	10	31	17	2	1	30	43	38
Utbildning								
Låg	9	26	20	4	1	32	32	30
Medellåg	13	42	19	5	1	18	54	49
Medelhög	16	43	20	6	1	12	53	52
Hög	21	46	16	3	1	12	67	63
Partisynpati								
V	27	41	14	4	0	14	53	64
S	16	39	16	4	2	18	46	49
MP	27	51	9	5	0	8	69	73
C	13	49	18	5	0	14	50	57
FP	18	40	23	2	0	18	57	60
KD	11	51	15	2	0	11	(82)*	(60)
M	16	39	20	6	2	16	50	47
SD	8	27	31	10	6	17	(39)	(19)

Kommentar: Följande fråga ställdes: Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete? "Lärare i grundskolan". Balansmättet anger den andel som på en fråga angivit alternativen 'Mycket stort förtroende' eller 'Ganska stort förtroende' minus andelen som angivit alternativen 'Ganska litet förtroende' eller 'Mycket litet förtroende'. *Andel inom parentes är beräknad på en bas mindre än 50 personer. Andelar inom hakparentes avser 2010 års undersökning.

Tabell 3 *Det politiska förslaget satsa mer på friskolor*

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Balans- mätt 2010	Balans- mätt 2014
Samtliga	4	10 [20]	28	31	27 [44]	-24	-44
Hushåll med barn							
I grundskoleålder	5	14	31	31	19	-	-31
I gymnasieålder	5	6	28	33	28	-	-50
Kön							
Kvinnor	5	9	29	30	28	-25	-44
Män	3	11	27	33	27	-23	-46
Ålder							
16-29	7	15	30	28	21	-	-27
30-49	4	10	28	36	23	-	-45
50-64	2	7	30	30	31	-	-47
65-85	4	11	26	31	29	-	-45
Utbildning							
Låg	4	10	30	24	33	-	-43
Medellåg	4	10	28	32	27	-	-45
Medelhög	3	10	29	34	24	-	-45
Hög	3	11	25	35	25	-	-46
Partisynpat							
V	0	0	11	31	57	-77	-88
S	1	4	20	35	40	-52	-70
MP	2	5	25	46	22	-24	-61
C	3	12	36	33	16	-4	-34
FP	6	15	32	43	4	-2	-26
KD	5	30	25	27	14	(-5)*	(-6)
M	11	22	36	24	7	7	-6
SD	4	13	29	27	27	(-13)	(-37)

Kommentar: Följande fråga ställdes: Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem? "Satsa mer på friskolor". Balansmättet anger den andel som på en fråga angivit alternativen 'Mycket bra förslag' eller 'Ganska bra förslag' minus andelen som angivit alternativen 'Ganska dåligt förslag' eller 'Mycket dåligt förslag'. *Andel inom parentes är beräknad på en bas mindre än 50 personer. Signifikansprövning av skillnader mellan proportioner med tvåsidigt z-test (signifikanta skillnader är fetlagda). Andelar inom hakparentes gäller 2010 års undersökning (de två positiva respektive de två negativa alternativen sammanslagna).

En statlig eller kommunal skola?

Vid kommunaliseringen av den svenska grundskolan under 1990-talet fördes ansvaret för skolornas finansiering över till kommunal regi. Skolverket (2009) pekar på några tänkbara svårigheten med detta. Särskilt gäller det i tider då kommuner har svårt att få ekonomin att gå ihop att säkerställa och upprätthålla en skolgång med likvärdiga förutsättningar för alla elever.

I SOM-institutets värmlandsundersökning från 2014 ställdes en fråga om hur respondenten ställer sig till förslaget att låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna. I generella termer verkar respondenterna vara positivt inställda till att låta staten överta ansvaret för skolan, vilket illustreras i Tabell 4. Detta resultat är också i linje med andra undersökningar (Lindblad, Nilsson & Lindblad, 2015).

Män är något mer positivt inställda än kvinnor till frågan, medan det inte verkar spela någon roll om man har barn i grundskoleålder eller inte.

Det som dock verkar ha betydelse är respondentens ålder. Med tilltagande ålder ökar den procentuella andel som anser att det är ett 'Mycket bra' respektive 'Ganska bra förslag' att låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna. Exempelvis är det 41 procent som angivit något av de två positiva svarsalternativen bland respondenter i åldern 16-29. Motsvarande procentandel är 56 i åldern 30-49, 65 procent i åldern 50-64 och 70 procent i åldern 65-85. Detta återspeglas också i balansmättet som successivt ökar från 21 i åldern 16-29 till 61 i åldern 65-85.

Respondentens utbildningsnivå förefaller också vara av betydelse i denna fråga, dock går det inte att identifiera riktigt lika tydliga mönster som i fallet med ålder. Med tilltagande utbildningsnivå, från medellåg utbildning genom medelhög, till hög utbildning sker en successiv ökning av den procentuella andel som angivit något av de positiva svarsalternativen. Dock gäller inte detta fullt ut för hela utbildningsskalan då gruppen låg utbildning har en något högre procentuell andel som angivit något av de två positiva alternativen.

När det gäller partisympati blir det tydligt att personer som röstat på Liberalerna (FP) är mest positiva till förslaget med 78 procent som angivit något av de två positiva svarsalternativen. Motsvarande procentandel för Vänsterpartiet är 70 procent, och för Miljöpartiet respektive Kristdemokraterna 66 procent, även om Kristdemokraternas procentandel behöver tolkas med försiktighet då andelen är beräknad på en relativt låg bas. Motsvarande fördelning illustreras också med hjälp av balansmättet som tydligt indikerar att de flesta är positivt inställda till förslaget.

Återinför skolbetyg i ordning och uppförande

Ett politiskt förslag som har stark koppling till den senaste tidens debatt om den svenska grundskolan utgår ifrån att studiero, eller ordning och reda i klassrummet, är gynnsamt för elevers lärande. I SOM-institutets värmlandsundersökning från 2014 ställdes följande fråga: "Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem? Återinför skolbetyg i ordning och uppförande". I Tabell 5 illustreras fördelningen längs frågan uppdelat på några centrala bakgrundsvARIABLER.

Överlag verkar det finnas en relativt positiv inställning till förslaget att återinföra betyg i ordning och uppförande. Totalt är det 64 procent som har angivit att de anser att det är ett 'Mycket bra' eller 'Ganska bra' förslag. Detta kan också illustreras med ett positivt balansmått som uppgår till 45.

Det verkar som att inställningen till förslaget bara delvis hänger samman med huruvida respondenten har barn i skolålder eller inte. Bland respondenter med barn i grundskoleålder är det 47 procent som angivit någon av de båda positiva kategorierna (balansmått 18). Motsvarande procentandel för respondenter med barn i gymnasieålder är 57 procent (balansmått 31). Det förefaller alltså som föräldrar med barn i gymnasieålder är något mer positiva till förslaget än de med barn i grundskoleålder.

Tabell 4 Förslaget "Låt staten överta ansvaret för skolan från kommunerna"

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Balans- mått 2014
Samtliga	34	28	27	9	2	51
Hushåll med barn						
I grundskoleålder	34	28	26	9	2	51
I gymnasieålder	30	29	31	8	2	49
Kön						
Kvinnor	33	26	29	10	3	46
Män	36	29	24	9	2	54
Ålder						
16-29	17	24	36	18	5	21
30-49	30	26	32	11	1	44
50-64	38	27	26	8	2	55
65-85	40	30	20	6	3	61
Utbildning						
Låg	35	28	26	7	4	52
Medellåg	27	28	33	10	3	42
Medelhög	35	28	24	11	2	50
Hög	44	27	21	8	1	62
Partisynpati						
V	39	31	21	9	0	61
S	30	29	28	10	4	45
MP	43	23	23	7	5	54
C	34	27	8	9	2	50
FP	47	31	15	6	2	70
KD	43	23	23	7	5	(54*)
M	37	27	25	9	3	52
SD	38	29	25	8	0	(59)

Kommentar: Följande fråga ställdes: Nedan finns ytterligare ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem? "Låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna". Balansmättet anger den andel som på en fråga angivit alternativen 'Mycket bra förslag' eller 'Ganska bra förslag' minus andelen som angivit alternativen 'Ganska dåligt förslag' eller 'Mycket dåligt förslag'. *Andel inom parentes är beräknad på en bas mindre än 50 personer.

Tabell 5 Förslaget "Återinför skolbetyg i ordning och uppförande"

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Balans- mätt 2014
Samtliga	38	26	17	9	10	45
Hushåll med barn						
I grundskoleålder	21	26	24	8	21	18
I gymnasieålder	26	31	18	11	15	31
Kön						
Kvinnor	37	24	17	10	12	39
Män	39	29	16	8	8	52
Ålder						
16-29	20	22	18	17	23	2
30-49	20	25	22	14	18	13
50-64	41	28	18	7	6	56
65-85	55	27	11	5	3	74
Utbildning						
Låg	58	24	12	4	3	75
Medellåg	37	30	16	8	9	50
Medelhög	35	25	19	10	11	39
Hög	26	23	20	14	17	18
Partisynpati						
V	16	24	20	17	23	0
S	30	28	18	11	13	34
MP	12	16	27	13	31	-16
C	37	34	21	5	3	63
FP	39	33	18	9	2	61
KD	56	20	11	7	7	(65*)
M	47	26	11	8	8	57
SD	54	29	10	2	4	(77)

Kommentar: Följande fråga ställdes: Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem? "Återinför skolbetyg i ordning och uppförande". Balansmättet anger den andel som på en fråga angivit alternativen 'Mycket bra förslag' eller 'Ganska bra förslag' minus andelen som angivit alternativen 'Ganska dåligt förslag' eller 'Mycket dåligt förslag'. *Andel inom parentes är beräknad på en bas mindre än 50 personer.

Män är något mer positiva till förslaget då 68 procent av männen har angivit något av de båda positiva svarsalternativen, och då motsvarande procentandel för kvinnor är lägre (61%). Detta förhållande speglas också i balansmåtten för män (52) respektive kvinnor (39).

Ett särskilt tydligt mönster finns mellan ålder och inställning till frågan om betyg i ordning och uppförande. Med stigande ålder ökar den procentuella andel som anser att det är ett 'Mycket bra' eller 'Ganska bra förslag'. Exempelvis är det 42 procent av respondenterna i åldern 16-29 som angivit någon av de båda positiva svarskategorierna. Motsvarande procentandelar för åldersgruppen 30-49 är 45

procent, och för gruppen 50-64 är den 69 procent, för att slutligen i den äldsta gruppen (65-85) bli 82 procent. Motsvarande stegring kan också observeras i balansmåttet: 2 (16-29), 13 (30-49), 56 (50-64), 74 (65-85). Sambandet med ålder skulle möjligen gå att tolka i termer av skilda generationer och erfarenheter från skoltid. Vi behöver då också påminna oss om att den svenska grundskolan har genomgått flera stora läroplansreformer under de senaste 50 åren. Erfarenheter från grundskolan i olika tidsepoker kan möjligen därför påverka synen på vad som bör utgöra grund för betygssättning.

Ett mycket starkt samband kan också observeras mellan utbildningsnivå och inställning till förslaget om betyg i ordning och uppförande. Exempelvis är det 82 procent av respondenterna med låg utbildning som anser att det är ett 'Mycket bra' eller 'Ganska bra' förslag att återinföra betyg i ordning och uppförande. Motsvarande andel för individer med medellåg utbildning är 67 procent, och för de med medelhög utbildning 60 procent, för att slutligen bli 49 procent bland de högutbildade.

Härutöver kan det också konstateras att förslaget om återinförandet av skolbetyg i ordning och uppförande verka följa blockpolitiken relativt väl. Exempelvis är stödet för förslaget lägst bland V-, S- och MP-sympatisörer och högst bland C, FP och M.

Sammanfattning

De analyser som genomförts här visar bland annat att det fortfarande finns ett relativt stort förtroende för grundskolans lärare. Den negativt färgade debatt som har ägt rum under senare tid gällande den svenska grundskolans problem med såväl prestationer som andra frågor som har med lärande och undervisning att göra, verkar inte ha färgat av sig i den allmänna opinionen. Istället är förtroendet för lärarna i grundskolan fortsatt stort, och stabilt mellan de båda undersökningarna i Värmland som genomförts av SOM-institutet. Förtroendet för grundskolans lärare samvarierar med utbildningsnivå, personer med lägre utbildningsnivå rapporterar lägre förtroende, medan personer med högre utbildning också rapporterar högre förtroende för grundskolans lärare. Även personer som har barn i grundskoleålder rapporterar större förtroende än andra.

Friskolereformen har diskuterats flitigt i omgångar under senare tid. I undersökningen uppmanades respondenten att ta ställning till förslaget att satsa mer på friskolor. Det som tydligt kan ses är att det har skett en minskning i viljan att satsa på friskolor. Detta skulle kunna tolkas som att den senaste tidens debatt i massmedia om prestationer och friskolor, vinstuttag i skattefinansierad verksamhet och segregering inom den svenska grundskolan, kan ha påverkat den allmänna opinionen till att bli mer negativ i frågan. Samtidigt visar analysen att friskolefrågan har fortsatt stark koppling till partipolitiken

Två politiska förslag som delvis går att koppla samman med den massmediala debatten om svenska elevers prestationer i internationella jämförelser, gäller frågan

om huruvida den svenska skolan bör vara i kommunal eller statlig regi, respektive om vi bör återinföra skolbetyg i ordning och uppförande. Det politiska förslaget att återföra ansvaret för skolan till staten visar mönster sammankopplade med ålder så väl som politisk tillhörighet. Minst positiva till förslaget är yngre personer. Med stigande ålder ökar också benägenheten att vara positivt inställd till att låta staten överta ansvaret för skolan. Andelen positiva till förslaget ökar stegvis med ålder. Det verkar inte finnas en tydlig blockpolitisk skiljelinje i frågan, istället är det Vänsterpartister och Folkpartister som verkar vara mest intresserade av att återge staten ansvaret för skolan.

Förslaget om att återinföra skolbetyg i ordning och uppförande får särskilt högt stöd av äldre, personer med låg utbildning, och av sympatisörer till Centerpartiet, Liberalerna och Kristdemokraterna. Personer som röstat på Vänsterpartiet, Socialdemokraterna och Miljöpartiet är minst benägna att stödja förslaget, liksom yngre.

Referenser

- Augustin, J. (2013, 3 december). Sverige rasar i Pisa-studie. *Svenska Dagbladet*. Hämtad från <http://svd.se> 2016-01-24
- Giota, J. (2013). *Individualiserad undervisning i skola – en forskningsöversikt*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och specialpedagogik.
- Lindblad, S., Nilsson, L. & Lindblad, M. (2015). "Delade uppfattningar i den svenska opinionen: Internationella jämförelser av skolresultat och bedömningar av skolans kvalitet". I Bergström, A., Johansson, B., Oscarsson, H. & Oskarson, M. (red) *Fragment*. SOM-undersökningen 2014. SOM-rapport nr 63.
- Mattsson-Wallinder, Y. & Nilsson, L. (2011). *Resultat från Värmlands-SOM-undersökningen 2010 [SOM-rapport nr 2011:11]* Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- OECD (2013). *Pisa 2012 Results in Focus – What 15-year-olds know and what they can do with what they know*. Paris: OECD
- Pirttisalo, J. (2015, 1 mars). Fridolin befarar fortsatt låga Pisa-resultat. *Svenska Dagbladet*. Hämtad från: <http://svd.se> 2016-01-24
- Skolverket (2013a). *PISA 2012 – 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturkunskap*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2013b). *Attityder till skolan 2012*. Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2009). *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm: Skolverket.
- Sjernerfeldt Jammeh, K. (2013, 30 september). Systemfel urholkar förtroendet för skolan. *Skolvärlden*. Hämtad från <http://skolvarlden.se> 2016-01-24
- Vlachos, J. (2014, 2 april) Så djup är den svenska skolans kris. *Forskning & framsteg*

Kultur och medier

VÄRMLÄNNINGARNAS KULTURVANOR

BENGT STARRIN

Europeiska Unionen publicerade häromåret resultatet från en undersökning om kulturvanor i Europa (Special Eurobarometer 399, 2013). Den visade att Sverige ligger i den absoluta toppen följt av Danmark och Holland. I botten ligger Grekland, Portugal, Cypern och Italien. Över 26 000 personer hade svarat på frågor om kulturella aktiviteter som hur ofta man läser böcker, går på konsert, opera och andra musikarrangemang.

Undersökningen påvisade tidigare kända mönster. De bäst utbildade, de med hög social status och de som inte hade några ekonomiska bekymmer var de mest kulturellt aktiva.

I Sverige undersöker SOM-institutet vid Göteborgs universitet kulturvanor i medborgarundersökningarna. Det visar sig att kulturaktiviteter som att gå på teater, konsert och opera, som ibland benämns finkultur, samvarierar starkt med socio-ekonomisk status och utbildning på ett likartat sätt som hälsa gör. Både kulturella aktiviteter och hälsa är ojämnt fördelade över socio-ekonomiska och utbildningsmässiga förhållanden.

Det här kapitlet handlar om värmlänningars kulturvanor och dessa vanors samband med hälsa och välbefinnande. Det inleds med en kort presentation av begreppen finkultur och populärkultur samt forskningsläget om sambandet mellan socio-ekonomiska faktorer och kulturella aktiviteter. Därefter redovisas resultatet från undersökningen om värmlänningarnas kulturvanor. Sedan tar jag upp frågan om kulturella aktiviteter har något att göra med hälsa och välbefinnande. Jag avgränsar de kulturella aktiviteterna till att läsa böcker, spela musikinstrument, sjunga i kör, dansa, gå på opera, teater, museum, konsert.

Finkultur och populärkultur

Finkultur och populärkultur är benämningar som inte är entydiga. Populärkultur brukar oftast användas som samlingsbegrepp för till exempel populärmusik och film medan finkultur historiskt sett innefattar teater, museum, opera, balett, musikal och klassisk musik. Begreppet finkultur myntades i Sverige av sociologen Harald Swedner. Opera, balett, klassisk musik och teater ansågs vara fint därför att denna kulturform i första hand intresserade samhällets sociala och ekonomiska elit (Swedner 1971).

Den engelska benämningen för finkultur är "highbrow culture" och med det menas kultur eller intressen som är gemensamma för samhällets "elit" och över-

klass medan "lowbrow culture" omfattar de lägre sociala skiktens intressen och som överklassen ansåg vara dålig smak. Med att gå på opera, teater och konserthus där det bjöds på klassisk musik markerade eliten sin "goda" smak och sin sociala status. Medan de högre sociala klasserna konsumerade finkultur så dansade och festade de lägre sociala klasserna.

Med tiden har gränserna mellan dessa två begrepp kommit att bli allt mer vaga. För några hundra tals år sedan utvecklades, som den amerikanska författarinnan Barbara Ehrenreich skriver om i sin bok *Karnevalsyra*, en tjock mur mellan folkets kultur och högre klassers kultur (Ehrenreich 2009). Folkets kultur handlade om människor i rörelse som dans, sång, tjo och tjim. Och det kunde gå livat till och det gillades inte alls av samhällets elit som föredrog konsumtion av kultur under fullständig tystnad och kroppslig stillhet, som till exempel när man lyssnar på klassisk musik eller ser på balett.

Samhällseliten införde restriktioner i folkets möjligheter att utöva sina nöjen. Effekterna lät inte dröja. Man kunde se ett samband mellan en begynnande utbredning av melankoli i de områden i Europa där det införts förbud att offentligt dansa, festa och sjunga.

En av dem som var kritiskt till förbuden var den engelske universitetsläraren Robert Burton som just gett ut sin bok om melankoli (Burton 1621). För honom var det självklart att glädjeyttringar var viktigt för att råda bot mot melankolin. Hans paroll var att låta människorna fritt få festa, sjunga och dansa och utöva de nöjen som de tycker bäst om. Flera uttryckte samma sak. Glädjehöjande aktiviteter som musik, sång och dans fyller en viktig funktion. De håller melankolin på mattan.

Etthundrafemtio år senare skulle även den kände nationalekonomen Adam Smith sjunga de folkliga glädjeyttringarnas lov. Det borde vara en samhällelig uppgift att uppmuntra människor att dansa, sjunga och musicera, skrev han. Då skulle man kunna förebygga och bota melankoli som fortsatte att vara ett av de stora gisslen (citerat i Ehrenreich 2009).

Kulturella allätare

Förr omgärdades finkulturen av höga murar och förbehållet högre skikt. Avståndet till den folkliga kulturen var stort. I ett avseende har avståndet minskat. Visserligen är det fortfarande så att det är de bättre situerade och högre utbildade skikten som går på opera, teater och på konserthus där det spelas klassisk musik (Arkhide, Bergström & Ohlsson 2015). Men de högre skikten – de välutbildade och höginkomsttagarna – tar inte längre avstånd från populärkulturen på samma sätt som de tidigare gjort.

Sociologen Lena Karlsson visar i sin avhandling *Klasstillhörighetens subjektiva dimension: klassidentitet, sociala attityder och fritidsvanor* att personer från den "högre tjänstemannaklassen" är de som visserligen konsumerar mest finkultur men som också är storkonsumenterna av andra nöjen (Karlsson 2005). De konsumerar faktiskt

mer än andra samhällsklasser inom flera nöjesområden. Och det tycks som om de som konsumerar finkultur i allt högre grad även konsumerar populärkultur. Högre socioekonomiska grupper har blivit allätare av kultur medan lägre socioekonomiska grupper fortsätter att avstå från att konsumera finkultur. Studier tyder på att det är i de skandinaviska länderna som man finner flest kulturella allätare (Lizardo & Skiles 2008). Där verkar det också som om gränserna mellan finkultur och populärkultur förlorat lite av klassmarkör för de högre sociala skikten.

Även Erik Bihagens avhandling *The Significance of Class* pekar i samma riktning. Högre tjänstemän spenderar mest pengar på såväl ”finkulturella” aktiviteter som konsert- och teaterbesök som på övriga fritidsaktiviteter som bio och restaurangbesök (Bihagen 2000).

Likartat mönster finns i flera länder. Den amerikanska sociologen Bonnie Erickson sammanfattar det hela med att säga att människor med hög status inte längre begränsar sin smak till finkulturella aktiviteter utan de hänger sig åt många olika kulturella aktiviteter inte bara i dess elitistiska former. De är inte längre kulturella snobbar utan också i allt högre grad kulturella allätare (Erickson 1996). Men fortfarande förekommer ett avståndstagande till kulturella uttrycksformer som anses ha låg status, till exempel country, hårdrock (Bryson 1996) och dansbandsmusik (Starrin & SteffnerStarrin 2013; Trondman 1994).

Feminisering av finkulturen

Det finns tydliga skillnader mellan kvinnors och mäns deltagande i så kallade finkulturella aktiviteter. SOM institutets undersökningar om svenska folkets kulturvanor visar att kvinnor är mer aktiva inom flera kulturområden (Arkhede, Bergström & Ohlsson 2015). Kvinnor har stärkt sin position och är mer aktiva än män (Purhonen, Gronow & Rahkonen 2011; Christin 2012). Man talar om en feminisering av flera kulturella aktiviteter och inte bara de som räknas som finkulturella.

Kulturvanor i Värmland

I tabell 1 (se bilaga) redovisas Värmlänningarnas kulturvanor för ett antal aktiviteter. De siffror som redovisas anger aktivitet under de senaste tolv månaderna och aktivitet under det senaste kvartalet inom parantes. Dessutom redovisas ett sammansatt mått på kulturell aktivitet och kulturell passivitet. För mer teknisk information se tabell 1 i bilaga.

Kulturellt aktiva och kulturellt passiva

Som framgår av tabell 1 (bilaga) har de kulturellt aktiva högre utbildning, högre inkomst, tillhör gruppen tjänstemän eller högre tjänstemän, är kvinnor, bor i Karlstad och sympatiserar med miljöpartiet eller kristdemokraterna.

Lars Sjöqvist/Värmlands Museum

Maria Starrin

Johanna Sterner/Wermland Opera

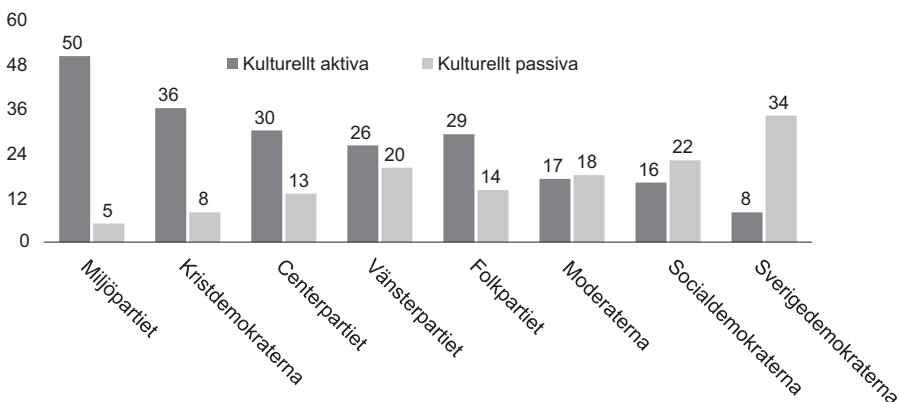
Bengt Starrin

De kulturellt passiva har lägre utbildning, lägre inkomst, tillhör gruppen arbetare eller jordbrukare, är äldre, är män, bor på landsbygden och sympatiserar med socialdemokraterna eller sverigedemokraterna.

Skillnaderna är i flera fall mycket stora. Några exempel. Det är nästan fem gånger vanligare att högutbildade är kulturellt aktiva än vad lågutbildade är. Åtta procent av de lågutbildade är kulturellt aktiva medan nästan fyra av tio högutbildade är det. Av tabell 1 framgår också att nästan fyra av tio lågutbildade är kulturellt passiva.

Hur kulturellt aktiv man är varierar som framgår av figur 1 även med politiska sympatier.

Figur 1 Politiska sympatier och kulturell aktivitet respektive kulturell passivitet (procent)

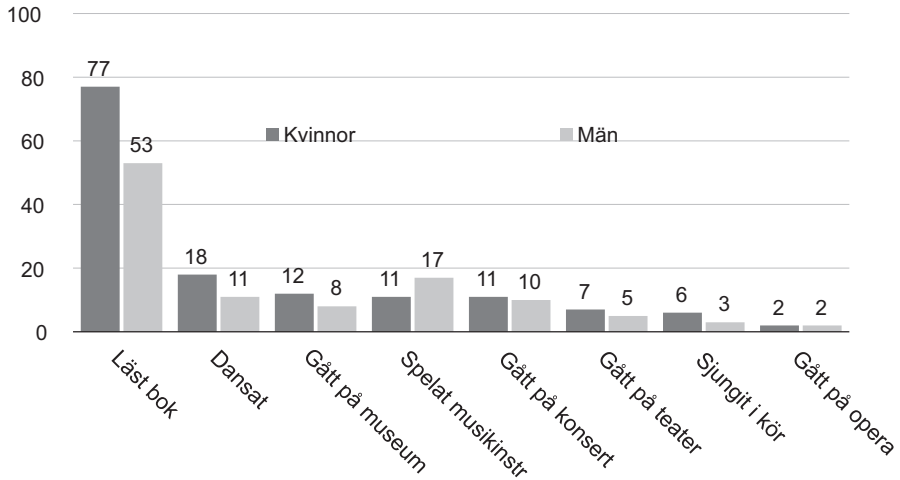
Kommentar: Kulturell aktivitet är ett sammansatt mått som bildats utifrån en summering av de kulturella aktiviteter som redovisats i tabell 1. Kulturellt aktiva omfattar den femtedel som har flest poäng och kulturellt passiva omfattar den femtedel som fått minst poäng vid en summering av de enskilda kulturella aktiviteterna. Se även kommentar till tabell 1.

Miljöpartister och kristdemokrater är mest aktiva medan sverigedemokrater och socialdemokrater är de mest passiva. 50 procent av miljöpartisterna och 36 procent av kristdemokraterna är kulturellt aktiva. Flest kulturellt passiva har socialdemokraterna (22 procent) och sverigedemokraterna (34 procent).

Specifika kulturvanor

I figur 2 redovisas andelen kvinnor och män som uppger att de minst en gång under det senaste kvartalet varit kulturellt aktiva.

Figur 2 Andelen kvinnor och män som uppger att de minst en gång under det senaste kvartalet utövat någon kulturell aktivitet (procent)

Kommentar: Den fråga som ställdes var: "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?" Ett antal aktiviteter räknades upp som "läst bok", "sjungit i kör", "dansat", "spelat musikinstrument", "gått på teater", "gått på opera", "gått på konsert", "gått på museum". Respondenterna fick ta ställning till följande svarsalternativ: "Ingen gång", "Någon gång under de senaste 12 månaderna", "Någon gång i halvåret", "Någon gång i kvartalet", "Någon gång i månaden", "Någon gång i veckan", "Flera gånger i veckan".

Det vanligaste är att man läst någon bok. Det har 77 procent av kvinnorna och 53 procent av männen gjort. Minst vanligt är att man gått på opera eller sjungit i kör. Siffrorna för de olika aktiviteterna är genomgående högre för kvinnor än för män med ett undantag och det är för spelat musikinstrument.

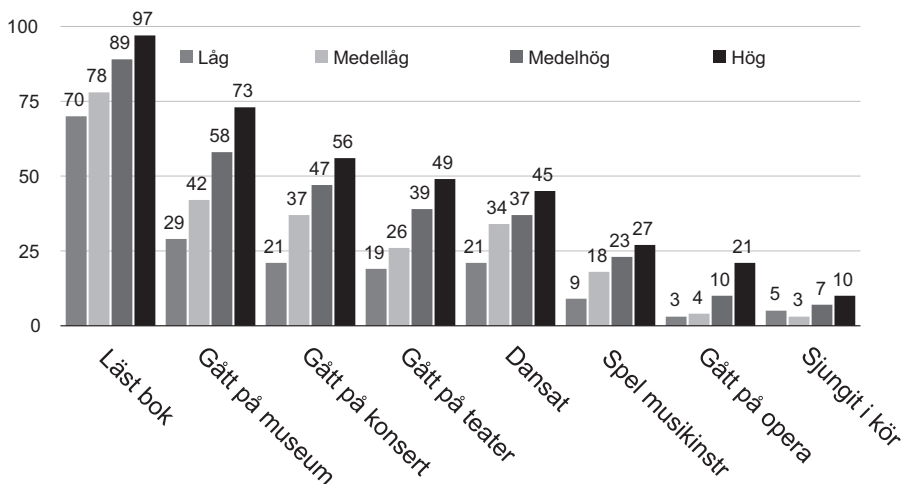
I tabell 1, som redovisas i bilaga, framgår även hur vanligt det är att man varit kulturellt aktiv i något avseende under de senaste 12 månaderna. Drygt åtta av tio har läst en bok, fem av tio varit på museum, fyra av tio varit på konsert, var tredje varit på dans och var tredje på teater. Var femte har spelat musikinstrument. Nio procent har varit på opera och sex procent sjungit i kör.

Hur aktiv man är hänger ihop med flera sociala bakgrundsförhållanden. Yngre dansar, spelar instrument och går på konsert oftare än äldre medan äldre oftare går på teater och opera än yngre.

Hur aktiv man är hänger också ihop med utbildning och socio-ekonomiska förhållanden som social klasstillhörighet och inkomst. Högutbildade, högre tjänstemän och höginkomsttagare är mer aktiva än lågutbildade, arbetare och låginkomsttagare.

I flera fall råder det ett trappstegsliknande samband mellan sociala bakgrunds-förhållanden och kulturell aktivitet. Det är tydligast för utbildning (se figur 3).

Figur 3 Andelen som utövat någon kulturell aktivitet under det senaste året med avseende på utbildningsnivå (procent)

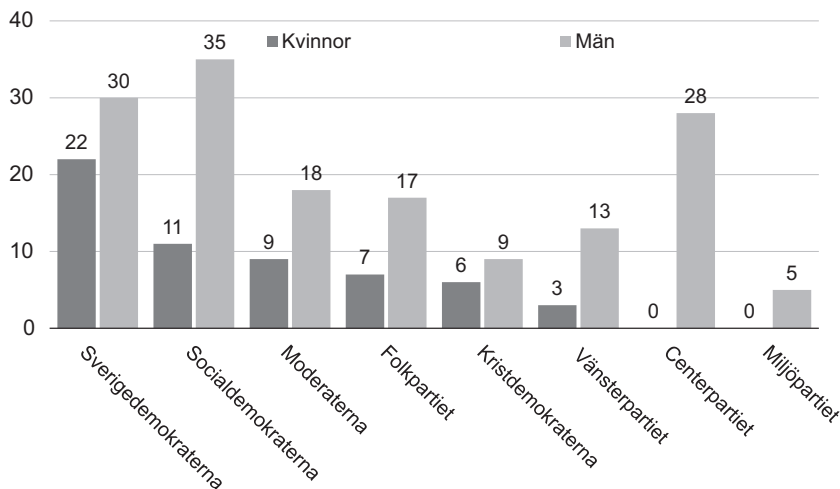

Kommentar: Den fråga som ställdes var: "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?" Ett antal aktiviteter räknades upp som "läst bok", "sjungit i kör", "dansat", "spelat musikinstrument", "gått på teater", "gått på opera", "gått på konsert", "gått på museum". Respondenterna fick ta ställning till följande svarsalternativ: "Ingen gång", "Någon gång under de senaste 12 månaderna", "Någon gång i halvåret", "Någon gång i kvartalet", "Någon gång i månaden", "Någon gång i veckan", "Flera gånger i veckan".

Nästan genomgående ökar andelen aktiva med ökad utbildning. Ett exempel är gått på teater. Bland lågutbildade är det 19 procent. För de med medellåg utbildning ökar andelen till 26 procent för att sedan gå upp till 39 procent för de med medelhög utbildning. Andelen ökar igen vid nästa utbildningsnivå och når upp till 49 procent.

I figur 4 redovisas andelen som inte läst någon bok under de senaste 12 månaderna med avseende på politiska sympatier.

Figur 4 Andelen som inte läst någon bok under de senaste 12 månaderna med avseende på politiska sympatier (procent)

Kommentar: Den fråga som ställdes var: "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?" Ett antal aktiviteter räknades upp. Bland annat "läst bok". Respondenterna fick ta ställning till följande svarsalternativ: "Ingen gång", "Någon gång under de senaste 12 månaderna", "Någon gång i halvåret", "Någon gång i kvartalet", "Någon gång i månaden", "Någon gång i veckan", "Flera gånger i veckan".

Andelen män som inte läst någon bok under de senaste tolv månaderna är störst bland dem som sympatiserar med socialdemokraterna (35 procent) och näst störst bland sympatisörer till sverigedemokraterna (30 procent). Andelen kvinnor som inte läst någon bok är störst bland dem som sympatiserar med sverigedemokraterna (22 procent).

Kultur, välbefinnande och hälsa

Evolutionsforskare menar att kulturella aktiviteter fyller en viktig social uppgift för att skapa glädje, gemenskap och engagemang. Människor sjunger, dansar, musicerar, läser böcker, går på teater och på opera därför att det är roligt, lustfyllt, utvecklande samt skapar stämning och gemenskap.

Under senare år har forskare i allt högre grad kommit att intressera sig för kulturens betydelse för hälsa och välbefinnande. Forskningsresultaten är dock inte entydiga. Det finns några svenska översikter. Exempel är boken *Kulturen och hälsan* (Bjursell & Vahlne Westerhäll 2009), Folkhälsoinstitutets rapport *Kultur för hälsa* (2005), *Kultur för hälsans skull* (Bojner Horwitz 2011) och antologin *Kultur & Folkhälsa* (Bojner Horwitz, Hogstedt, Wistén & Theorell 2015) som bland annat visar att deltagande i kulturella aktiviteter tenderar ha gynnsamma effekter på folkhälsan.

Musikupplevelser är ett av de mest utforskade områden inom kultur och hälsa. Den svenske stressforskaren Töres Theorell tar i sin bok *Noter om Musik och Hälsa* (Theorell 2013) upp flera exempel på musikens helande effekt både på kroppsliga och själsliga symtom och sjukdomar. Musik är stämningsskapande, väcker känslor, välbehag, lycka, glädje. Musik kan hjälpa när man har ont, är deprimerad och nere. Musik förenar och bryter ned hierarkier. Men all musik har förstås inte den effekten. Det måste vara musik som man gillar.

Att sjunga tillsammans med andra mår man bra av. Får energi. Blir hög och glad. Körsång piggar upp. I boken *Starka musikupplevelser* (Gabrielsson 2013) berättar sångare om underbara känslor – om glädje, om frid, om eufori, om gemenskap och stolthet. Forskning har också kunnat visa på biologiska effekter i form av förbättrat immunförsvar, ökad utsöndring av det lugnande hormonet oxytocin och positiva effekter på hjärtat (Theorell 2013).

Att gå ut på dans är ett folknöje. I boken *Sverige Dansar* (Starrin & Steffner Starrin 2013; se även Starrin 2015) berättas det om lycka och glädje, om energikickar och om dansbanan som en plats för harmoni och vållust samt om den fina sociala gemenskapen. Flera tar också upp dansandet som en livboj och som en vändpunkt. Om dansen som blivit en räddning från depression, från värk och social fobi.

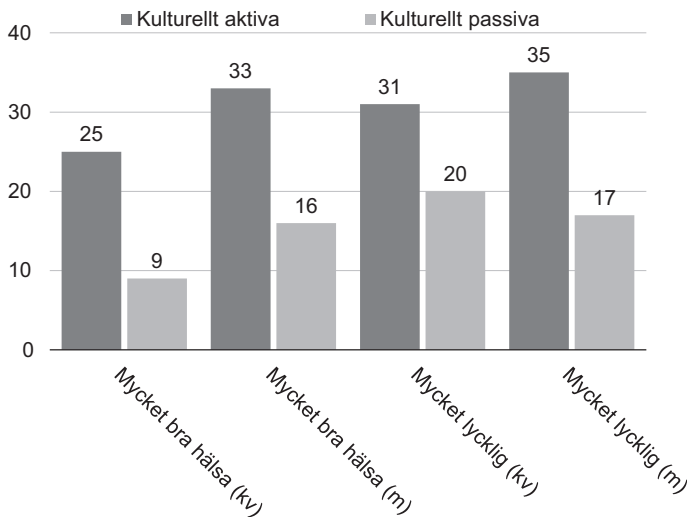
Flera studier har visat ett samband mellan dans och förbättringar i balans, motorik och rörlighet för vissa patientgrupper som patienter med Parkinsons sjukdom (Hackney & Earhart 2009). Socialt dansande tycks också kunna förebygga demens genom att det förbättrar kognitiva förmågor samtidigt som den gör att sjukdomsprocessen utvecklas i långsammare takt (Verghese m. fl 2003). Studier visar också att dans samvarierar med förbättringar av den psykiska hälsan och ökning av välbefinnandet (Duberg, Möller & Taube 2013; Duberg & Taube 2015).

Men det finns också studier där man inte kunnat påvisa något samband alls mellan kultur och hälsa eller där sambandet har varit mycket svagt. I såväl Holmberg och Weibulls som Holmberg, Weibull och Gunnarssons undersökning var sambanden mellan kulturell exponering respektive kulturutövning och hälsa mycket svaga eller rent av obefintliga (Holmberg & Weibull 2012; Holmberg, Weibull & Gunnarsson 2012). De konstaterar att för en stor och bred uppsättning av etablerade kulturaktiviteter på icke-extrem nivå finns det inte bland de många människorna i Sverige något samband med olika hälsoindikatorer.

Kultur och hälsa i värmlandsundersökning

I figur 5 redovisas självskattad hälsa och lycka med avseende på kulturell aktivitet och kulturell passivitet.

Figur 5 Andelen som skattat sin hälsa som mycket bra och som anser sig vara mycket lycklig med avseende på om man är kulturellt aktiv eller kulturellt passiv (procent)

Kommentar: För kulturell aktivitet se kommentar till figur 1. Den fråga om hälsa som ställdes var: Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd? Svarsalternativen var "Mycket bra", "Bra", "Varken bra eller dåligt", "Dåligt", "Mycket dåligt". Den fråga om lycka som ställdes var: "På det hela taget, hur lycklig skulle du säga att du är?" Svarsalternativen var: "Mycket lycklig", "Ganska lycklig", "Inte särskilt lycklig", "Inte alls lycklig".

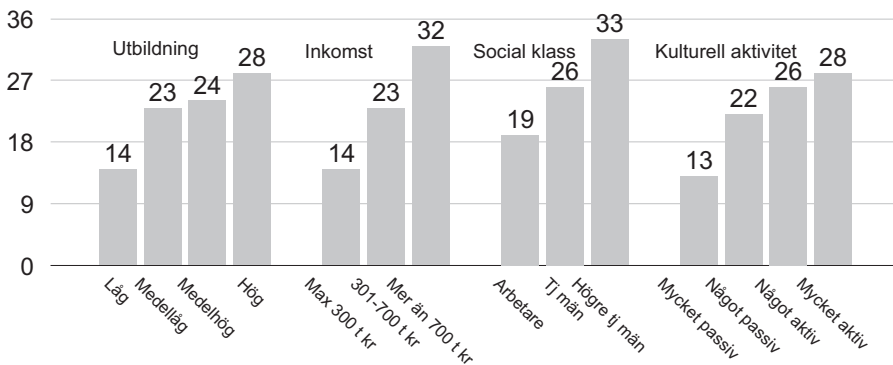
Som framgår av figur 5 finns ett samband mellan kulturell aktivitet och självrapporterad hälsa. 25 procent av de kulturaktiva kvinnorna och 33 procent av kulturaktiva männen skattar sin hälsa som mycket bra. Motsvarande siffra för de kulturpassiva är 9 respektive 16 procent.

Det finns ett liknande mönster för självskattad lycka. Nästan var tredje kulturellt aktiv kvinna och drygt var tredje kulturellt aktiv man uppger att de är mycket lyckliga. Motsvarande siffra för de kulturpassiva är 20 respektive 17 procent.

Ett trappstegsliknande mönster

I figur 6 redovisas hur hälsan fördelar sig med avseende på socio-ekonomiska faktorer och kulturell aktivitet.

Figur 6 Andelen som skattat sin hälsa som mycket bra med avseende på utbildningsnivå, inkomst, social klass och kulturell aktivitet (procent)

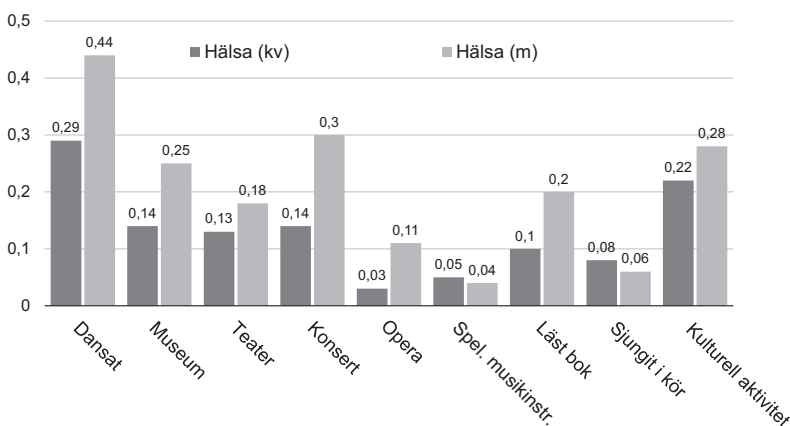
Kommentar: Den fråga om hälsa som ställdes var: "Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?". Svarsalternativen var "Mycket bra", "Bra", "Varken bra eller dåligt", "Dåligt", "Mycket dåligt".

Som framgår av figur 6 är hälsan ojämnt fördelad och uppvisar ett trappstegliknande mönster när den relateras till socio-ekonomiska förhållanden och kulturell aktivitet.

Andelen med mycket bra hälsa ökar i takt med stigande utbildning, inkomst och social klass. Det trappstegsliknande mönstret finns också för kulturell aktivitet. Ökad kulturell aktivitet samvarierar med en ökad andel som mår mycket bra.

I figur 7 redovisas sambandet mellan kulturell aktivitet och hälsa för kvinnor och män.

Figur 7 Samband mellan kulturella aktiviteter och hälsa (gamma)

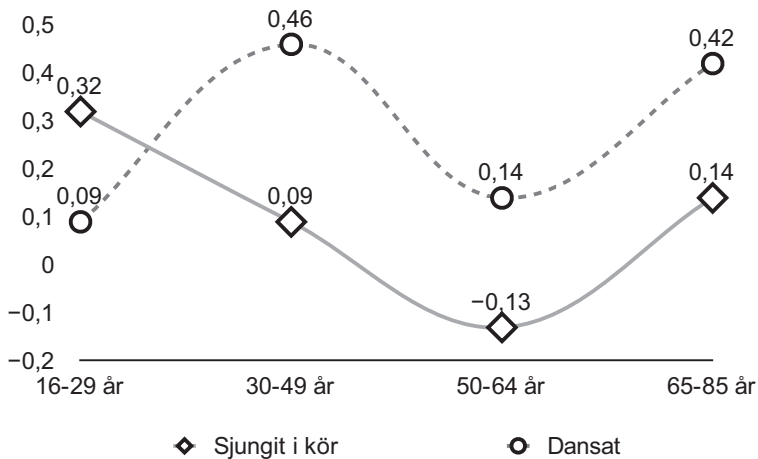
Kommentar: För kulturell aktivitet se kommentar till figur 1. För de specifika kulturella aktiviteterna se kommentar till figur 2. Den fråga om hälsa som ställdes var: "Hur bedömer du ditt allmänna

hälsotillstånd?”. Svarsalternativen var ”Mycket bra”, ”Bra”, ”Varken bra eller dåligt”, ”Dåligt”, ”Mycket dåligt”. Det sambandsmått som använts är gamma som kan variera mellan -1 och +1. Vid sambandsanalysen har variabeln hälsa omkodats. Såväl ”mycket bra” och ”bra” hälsa som ”mycket dålig” och ”dålig” hälsa har förts samman.

Som framgår av figur 7 är sambandet mellan ett samlat mått på kulturell aktivitet och hälsa 0,22 för kvinnor och 0,28 för män. Ser vi till specifika aktiviteter är det dans som uppvisar det starkaste sambandet med hälsa. För kvinnor är det 0,29 och för män 0,44. För kvinnor gäller att sambanden mellan övriga kulturella aktiviteter och hälsa är mycket svaga och på gränsen till obefintliga.

I figur 8 redovisas sambanden mellan dans, körsång och hälsa för olika ålderskategorier.

Figur 8 Samband mellan dansat, sjungit i kör och hälsa med avseende på ålder (gamma)

Kommentar: Den fråga som ställdes var: ”Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?”. Ett antal aktiviteter räknades upp, bland annat ”sjungit i kör” och ”dansat”. Respondenterna fick ta ställning till följande svarsalternativ: ”Ingen gång”, ”Någon gång under de senaste 12 månaderna”, ”Någon gång i halvåret”, ”Någon gång i kvartalet”, ”Någon gång i månaden”, ”Någon gång i veckan”, ”Flera gånger i veckan”. Det sambandsmått som använts är gamma som kan variera mellan -1 och +1. Vid sambandsanalysen har variabeln hälsa omkodats. Såväl ”mycket bra” och ”bra” hälsa som ”mycket dålig” och ”dålig” hälsa har förts samman.

Som framgår av figur 8 är sambanden åldersrelaterade. Sambanden mellan ”sjungit i kör” och hälsa är starkast bland yngre (0,32). Det sjunker sedan stadigt för att sedan öka igen i åldersgruppen 65-85 år. För ”dans” gäller att sambandet är starkast för medelålders (30-49 år) och äldre (65-85 år). Och i båda fallen relativt starka, 0,46 respektive 0,42.

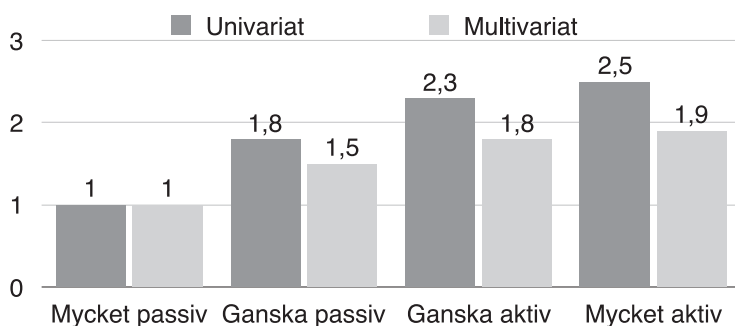
Den relativa betydelsen av kultur för hälsan

Vilken betydelse har kulturen för hälsan? Av den tidigare redovisningen framgår att det finns ett samband mellan skilda kulturella aktiviteter och hälsa. För merparten aktiviteter är sambanden svaga och för någon enstaka aktivitet ganska starka.

Som visats i figur 7 uppvisar det samlade måttet på kulturell aktivitet ett likartat mönster i förhållande till hälsa som utbildning, social klass och inkomst gör. Frågan är om dessa faktorer utgör förklaringen till sambandet mellan kultur och hälsa eller om kulturell aktivitet har betydelse oavsett socioekonomiska faktorer.

För att i någon mån kasta ljus över den frågan har dels en univariat och dels en multivariat logistisk regression genomförts. I den multivariata modellen har sambandet mellan det samlade måttet på kulturell aktivitet och hälsa justerats för det inflytande som faktorerna ålder, kön, social klass, utbildning och inkomst har. I den univariata modellen har ingen sådan justering gjorts.

Figur 9 Kulturell aktivitet och oddset för att ha mycket bra hälsa, logistisk regression univariat och multivariat, oddskvoter

Kommentar: Logistisk regression är en metod som kan användas för att undersöka sambandet mellan en beroende kategorisk variabel och en eller flera oberoende variabler. Det sammansatta måttet kulturell aktivitet består av fyra variabelvärden som i figuren benämns: Mycket passiv, Ganska passiv, Ganska aktiv, Mycket aktiv. Mycket passiv har tilldelats värdet 1. Se också kommentarer till tabell 1.

Av figur 9 framgår att i både den univariata och den multivariata modellen ökar den relativa chansen för mycket bra hälsa i takt med att den kulturella aktiviteten ökar. Och det gäller även vid en justering av det inflytande som ålder, kön, social klass, utbildning och inkomst har. Vid en konstanthållning av dessa faktorer är oddset 1,9 gånger större att kulturellt mycket aktiva har en mycket bra hälsa jämfört med dem som är mycket passiva.

Sammanfattning

Av de kulturella aktiviteter som redovisats i detta kapitel är bokläsandet vanligast. Lite drygt åtta av tio har läst bok under senaste året och två av tre under det senaste kvartalet. Till de mer vanliga aktiviteterna hör också dans, konsertbesök och besök på museum. Minst vanligt är att man går på opera och sjunger i kör. Nio procent har gått på opera och sex procent sjungit i kör under det senaste året.

Det som utmärker kulturvanorna är att de varierar kraftigt mellan olika grupper. Kvinnor är klart mer aktiva än män i de flesta avseenden. Kulturvanorna varierar också starkt med utbildning, inkomst och social klass. Operabesök är ett tydligt exempel. Tre procent av de lågutbildade har besökt en operaföreställning under det senaste året jämfört med 21 procent bland högutbildade.

Kulturvanorna varierar även med avseende på politiska sympatier. På det hela taget är miljöpartister och kristdemokrater de mest aktiva och sverigedemokrater och socialdemokrater de mest inaktiva.

Kulturell aktivitet samvarierar med hälsa och lycka. Tendensen är att kulturellt aktiva mår bättre och är lyckligare. Sambandet är starkast för dans. För övriga kulturella aktiviteter är sambandet svagare.

En fördjupad analys visar att sambandet mellan kulturell aktivitet och hälsa kvarstår även vid en justering för socio-demografiska och socio-ekonomiska förhållanden. Hur sambandens riktning faktiskt ser ut är en viktig fråga att reda ut för den framtida forskningen. Är det så att kulturell aktivitet främjar hälsa? Kan det vara så att god hälsa bidrar till en ökad kulturell aktivitet? Eller går sambanden åt båda hållen (Theorell 2009; Theorell, & Ullén 2015).

Jag skall avsluta kapitlet med att ta upp två frågor. *Den första frågan* gäller sambandet mellan socio-ekonomiska förhållanden och kulturell aktivitet. Varför är skillnaderna så markanta mellan socio-ekonomiska grupper vad gäller kulturella aktiviteter som att gå på teater, opera, sjunga i kör, det vill säga aktiviteter som historiskt sett betraktats som finkulturella. Visserligen ser det ut som om högre sociala skikt inte längre tar avstånd från populärkultur utan har blivit lite grand av allätare. Men fortfarande avstår lägre sociala skikt i stor utsträckning från att konsumera finkultur. Teorin om de högre skikten som kulturella allätare innebär också att den kulturella eliten med tiden fått allt bredare preferenser. Exempel är att gå ut på dans, som tidigare var ett nöje framförallt bland de lägre samhällsskikten. Numera är dansandet vanligare bland högre sociala skikt.

En viktig fråga är om de lägre sociala skiktens mindre benägenhet att konsumera det som traditionellt betecknats som finkultur, som opera och teater, beror på att de ogillar dessa kulturella former eller på att de känner sig obekväma i den miljö där opera och teater förevisas? Det senare ligger i linje med den franske sociologen Pierre Bourdieus teori, som bland annat går ut på att finkulturens inramning understödjer en åtskillnad mellan klasser, vilket innebär att lägre sociala skikt känner sig obekväma i miljöer där finkultur konsumeras.

Den andra frågan rör den eventuella roll som kultur spelar för hälsa och välbefinnande. Den här undersökningen visar att det finns ett positivt samband mellan kulturell aktivitet och hälsa. Sambandet kvarstår när man justerar för den inverkan som ålder, kön, social klass, utbildning och inkomst har på hälsan. Men det går av redovisade data inte att säga någonting om kultur befrämjar hälsa, om det är hälsan som gör att man är kulturellt aktiv eller både och. Viktigt att ha i åtanke är att det mått på hälsa som använts i den här undersökningen har klara begränsningar. Det är ett alltför grovt och oprecist mått för att tillåta säkra slutsatser.

Forskningen om kulturens betydelse för hälsa och välbefinnandet är i sin linda. Resultaten är inte entydiga. Det finns studier som talar för och studier som talar emot. I sin genomgång av forskningen på området hävdar stressforskaren Töres Theorell att det finns en stor potential i de kulturella aktiviteterna när det gäller hälsofrämjande arbete. Men det är svårt att fånga vilka de eventuella verksamma mekanismerna är (Theorell 2009). Det är därför viktigt med fortsatt forskning om vilka kulturella aktiviteter som är hälsofrämjande, för vilka personer och under vilka omständigheter de kan fungera positivt eller negativt för hälsan.

Referenser

- Arkhide, S, Bergström, A & Ohlsson, J (2015). Kulturvanor i Sverige 1987-2014. *SOM-rapport nr 2015:7*
- Bihagen, E (2000). *The significance of class: studies of class inequalities, consumption and social circulation in contemporary Sweden*. Umeå: Umeå University.
- Bjursell, G & Vahlne Westerhäll, L (red) (2009). *Kulturen och hälsan*. Stockholm: Santérus förlag.
- Bojner Horwitz, E (2011). *Kultur för hälsans skull*. Stockholm: Gothia förlag.
- Bojner Horwitz, E, Hogstedt, C, Wistén, P & Theorell T (red). (2015). *Kultur och folkhälsa – antologi om forskning och praktik*. Stockholm: Tolv Nitton Förlag.
- Bryson, B (1996). Anything but Heavy Metal: Symbolic Exclusion and Musical Dislikes. *American Sociological Review*, 61, 5, 884-899.
- Burton, R (1621). *The Anatomy of Melancholy*. http://www.fcsh.unl.pt/docentes/rmonteiro/Pdf/Anatomy_of_Melancholy.pdf
- Christin, A (2012). Gender and highbrow cultural participation in the United States. *Poetics*, 40, 5, 423-443.
- Duberg, A & Taube, J (2013). Dans som skydd mot psykisk ohälsa. I: Bojner Horwitz, E, Hogstedt, C, Wistén, P & Theorell T (red). *Kultur och folkhälsa – antologi om forskning och praktik*. Stockholm: Tolv Nitton Förlag.
- Duberg, A, Möller, M & Taube, J (2013). Dans kan ge unga skydd mot psykisk ohälsa. *Läkartidningen* 36, 2013.
- Ehrenreich, B (2009). *Karnevalsyra – Den kollektiva glädjens historia*. Stockholm: Leopard förlag.

- Erickson, B H (1996). Culture, Class, and Connections. *American Journal of Sociology* 102, 217- 252.
- Gabrielsson, A (2013). *Starka musikupplevelser*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Hackney, ME & Earhart GM (2009). Short duration, intensive tango dancing for Parkinson disease: an uncontrolled pilot study. *Complement Ther Med*, 17, 4, 203-207.
- Holmberg, S & Weibull, L (2012). Kultur befrämjar hälsa. I: Weibull, L, Oscarsson, H & Bergström, A (red). *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, S, Weibull L & Gunnarsson, M (2013). Må bättre av kultur – en personlighetsfråga? I: Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red). *Vägska*. Göteborg: SOM-institutet.
- Karlsson, L (2005). *Klassstillhörighetens subjektiva dimension: klassidentitet, sociala attityder och fritidsvanor*. Umeå: Umeå universitet.
- Kultur för hälsa. En exempelsamling från forskning och praktik (2005). Statens folkhälsoinstitut.
- Lizardo, O & Skiles, S (2008). Reconceptualizing and Theorizing “Omnivorousness” Genetic and Relational Mechanisms. *Poetics*, 37, 1, 1-23.
- Purhonen, S, Gronow, J & Rahkonen, K (2011). Highbrow culture in Finland: Knowledge, taste and participation. *Acta Sociologica* 54, 385-402,
- Special Eurobarometer 399 (2013). Cultural access and participation, 2013. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_399_en.pdf.
- Starrin, B (2015). I afton dans – om ett folkkärt socialt kapital och ett hälsosamt nöje. I: Bojner Horwitz, E, Hogstedt, C, Wistén, P & Theorell T (red). *Kultur och folkhälsa – antologi om forskning och praktik*. Stockholm: Tolv Nitton Förlag.
- Starrin, B & SteffnerStarrin, L (2013). *Sverige Dansar*. Karlstad: Starrin förlag.
- Swedner, H (1971). *Om finkultur och minoriteter*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Theorell, T (2013). *Noter om Musik och Hälsa*. Stockholm: Karolinska institutet. University Press.
- Theorell, T & Ullén, F. (2015). Kultur och folkhälsa – Vilka samband ser vi? I: Bojner Horwitz, E, Hogstedt, C, Wistén, P & Theorell T (red). *Kultur och folkhälsa – antologi om forskning och praktik*. Stockholm: Tolv Nitton Förlag.
- Theorell, T. Kultur och folkhälsa. I: Bjursell, G & Vahlne Westerhäll, L (2009). *Kulturen och hälsan*. Stockholm: Santérus förlag.
- Trondman, M (1994). Självbedrägeriets och misskännandets princip – till kritiken av dansbandskritiken. I: Miegel, F och Johansson, T (red). *Mardrömmar & önskedrömmar – Om ungdom och ungdomlighet i nittiotalets Sverige*. Stockholm/ Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB.
- Vergheze, J, Lipton, RB, Katz MJ, Hall CB, Derby CA, Kuslansky, G Ambrose AF, Sliwinski, M & Buschke, H (2003). Leisure activities and the risk of dementia in the elderly, *New England Journal of Medicine*, 348, 2508-2516.

Tabell 1 Kulturvanor och sociala bakgrundsfaktorer.

	Läst bok	Sjungit i kör	Dansat	Spel, musik instr	Teater	Opera	Konsert	Museum	Kulturellt aktiv	Kulturellt passiv
Totalt	83 (66)	6 (4)	34 (15)	19 (14)	33 (6)	9 (2)	40 (11)	50 (10)	21	20
Alder										
16-29 år	85 (65)	7 (3)	51 (37)	29 (22)	25 (5)	5 (0,6)	50 (14)	51 (11)	33	15
30-49 år	86 (69)	7 (5)	44 (18)	27 (18)	30 (5)	6 (2)	45 (9)	54 (6)	24	14
50-64 år	86 (67)	5 (4)	35 (11)	18 (12)	34 (6)	10 (2)	44 (10)	53 (9)	17	19
65-85 år	79 (62)	6 (5)	21 (7)	12 (9)	36 (9)	11 (3)	31 (11)	45 (13)	18	25
Social klass										
Arbeterhem	77 (58)	5 (3)	30 (13)	16 (11)	21 (3)	3 (0,6)	31 (7)	37 (5)	13	27
Jordbrukarhem	76 (51)	7 (6)	30 (10)	15 (12)	29 (8)	7 (4)	34 (16)	39 (9)	12	33
Tjänstemannahem	95 (80)	7 (6)	39 (17)	23 (17)	46 (10)	15 (3)	55 (14)	68 (19)	32	7
Högre tj. hem	94 (83)	5 (1)	36 (14)	20 (14)	54 (9)	17 (6)	46 (9)	79 (13)	28	3
Företagarhem	79 (61)	3 (1)	40 (11)	26 (20)	35 (10)	14 (4)	38 (14)	51 (6)	24	22
Utbildning										
Låg	70 (46)	5 (4)	21 (6)	9 (7)	20 (4)	3 (0,7)	21 (7)	29 (5)	8	39
Medelläg	78 (58)	3 (2)	34 (14)	18 (11)	26 (3)	4 (0,6)	37 (7)	42 (7)	14	22
Medelhög	89 (72)	7 (4)	37 (16)	23 (16)	39 (8)	10 (2)	47 (11)	58 (11)	26	13
Hög	97 (87)	10 (8)	45 (22)	27 (21)	49 (13)	21 (5)	56 (17)	73 (18)	39	5
Inkomst										
Max 300 t	77 (58)	7 (5)	26 (12)	14 (9)	25 (6)	4 (0,9)	29 (10)	39 (11)	17	30
301 – 700 t	83 (66)	5 (4)	35 (14)	20 (15)	35 (6)	10 (2)	43 (11)	51 (8)	20	19
Mer än 700 t	90 (74)	6 (4)	45 (19)	23 (16)	38 (8)	13 (3)	49 (9)	62 (13)	28	10

	Läst bok	Sjungit i kör	Dansat	Spel, musik instr	Teater	Opera	Konsert	Museum	Kulturellt aktiv	Kulturellt passiv
Kön										
Kvinnor	92 (77)	8 (6)	39 (18)	17 (11)	38 (7)	10 (2)	44 (11)	55 (12)	26	12
Män	74 (53)	4 (3)	30 (11)	22 (17)	29 (5)	8 (2)	37 (10)	45 (8)	16	28
Stad-land										
Landsbygd	79 (60)	6 (4)	34 (13)	21 (14)	28 (5)	7 (3)	35 (10)	41 (7)	16	26
Annan tätort men inte kommunens centralort	83 (61)	6 (4)	29 (10)	16 (12)	29 (6)	8 (2)	37 (7)	46 (6)	17	23
Kommunens centralort	83 (67)	6 (4)	33 (14)	17 (13)	28 (4)	7 (0,7)	37 (9)	48 (11)	19	20
Karlstad	89 (73)	6 (5)	39 (7)	21 (15)	45 (11)	14 (3)	54 (16)	66 (16)	32	11
Partisynpati										
Vänsterpartiet	92 (79)	7 (5)	33 (9)	30 (21)	30 (7)	17 (3)	47 (20)	61 (10)	26	13
Soc.demokraterna	78 (61)	5 (4)	31 (13)	17 (13)	28 (3)	4 (0,7)	34 (7)	42 (8)	16	22
Centerpartiet	84 (63)	9 (8)	43 (18)	22 (12)	42 (7)	12 (5)	49 (12)	56 (10)	30	20
Folkpartiet	88 (81)	10 (5)	17 (14)	17 (10)	42 (14)	17 (2)	34 (17)	65 (22)	29	14
Moderaterna	86 (68)	3 (2)	38 (19)	12 (9)	30 (6)	8 (0,9)	42 (9)	51 (10)	17	18
Krisdemokraterna	93 (80)	13 (7)	26 (7)	30 (20)	50 (11)	15 (8)	60 (24)	66 (11)	36	8
Miljöpartiet	99 (85)	8 (7)	51 (33)	31 (27)	55 (16)	15 (4)	63 (20)	80 (17)	50	5
Sverigedemokraterna	72 (51)	0 (0)	25 (8)	12 (5)	15 (4)	5 (2)	23 (3)	36 (10)	8	34

Kommentar: Den fråga som ställdes var: "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?" Ett antal aktiviteter räknades upp som "läst bok", "sjungit i kör", "dansat", "spelat musikinstrument", "gått på teater", "gått på opera", "gått på konsert", "gått på museum". Respondenterna fick ta ställning till följande svarsalternativ: "Ingen gång", "Någon gång under de senaste 12 månaderna", "Någon gång i halvåret", "Någon gång i kvartalet", "Någon gång i månaden", "Någon gång i veckan", "Flera gånger i veckan". I tabellen redovisas två siffror. En siffra som avser minst någon gång under det senaste året och minst en gång i kvartalet inom parentes. I tabell redovisas även ett sammansatt mått på kulturell aktivitet och kulturell passivitet som bildats utifrån en summering av de ovan nämnda aktiviteterna. Kulturellt aktiva omfattar den femtedel som har fått mest poäng och kulturellt passiva omfattar den femtedel som fått minst poäng.

VÄRMLÄNSKA NYHETSVANOR 2014

ANNIKA BERGSTRÖM OCH LENNART WEIBULL

Torsdagen den 5 november 2015 överlämnade den statliga medieutredningen sitt första delbetänkande (SOU 2015:94). Betänkandet presenterar utredningens analys av det svenska medielandskapet utifrån ett medborgarperspektiv. När det gäller människors medievanor lyfter man särskilt fram de förskjutningar som skett under det senaste decenniet – från traditionella medier till digitala medier, inte minst till sociala nätverksmedier. Förändringarna får betydelse för möjligheten att ta del av nyheter. Medieutredningens betänkande pekar särskilt på att det finns betydande skillnader mellan stad och land samt med hänsyn till ålder och utbildning.

Empiriska studier av medievanor ger ofta intryck av att allmänheten i princip har tillgång till nyheter från alla medier överallt. Äldre analyser pekar emellertid på att tillgången varierat över tid och att redan de traditionella mediernas expansion under 1980-talet kom att påverka allmänhetens medievanor (Weibull, 1985; Becker & Schönbach, 1989). Även om den successiva digitaliseringen av de traditionella medierna och framväxten av de sociala nätverksmedierna medfört att alltfler människor fått tillgång till alltfler nyhetskällor finns det ändå luckor i mediestrukturen (SOU 2015:94). Medieutredningen pekar främst på bristerna i den digitala infrastrukturen, men det finns även problem i tillgången till traditionella medier. Nedläggning eller ökad samordning mellan enskilda tidningar har ändrat villkoren för dagstidningsläsningen, liksom TV4:s avveckling av sina lokala nyhetsredaktioner 2014 innebar allt mindre möjlighet att följa vad som händer lokalt.

Den här typen av skillnader i nyhetsanvändning ger avtryck i samhället. Lokal journalistik har visat sig öka människors samhällsengagemang signifikant (Kleis Nielsen, 2015). Demokratier behöver informerade medborgare, men i takt med att valmöjligheterna ökar tenderar skillnader mellan olika gruppers nyhetskonsumtion att förstärkas – skillnader som inverkar på människors kännedom om till exempel lokalpolitiska förhållanden och i förlängningen av detta också möjligheten att ta ställning i olika lokala frågor (Ohlsson m.fl., 2015).

Det är i ljuset av dessa pågående förändringar av medielandskapet vi i det följande ska ge en översikt av nyhetskonsumtionen i Värmland. Huvudfrågan är hur den samlade nyhetanvändningen ser ut och hur olika gruppers nyhetsvardag är sammansatt. Inledningsvis redovisas kortfattat mediestrukturen i länet, därefter görs en beskrivning av hur nyhetsvanor låter sig förstås utifrån sociodemografiska faktorer och boendeort.

Nyhetsmedier i Värmland

I princip kan vi skilja mellan åtminstone två typer av nyhetsmedier i Värmland. Det handlar å ena sidan om medieorganisationer som har sitt säte i Värmland och primärt är inriktade på nyheter från området men som även har nyheter från andra områden, å andra sidan om medieorganisationer som har sitt säte på någon annan plats och primärt täcker andra områden men som finns tillgängliga för dem som bor i Värmland (jfr Wadbring m. fl., kommande). När det gäller den förra gruppen representeras den i första hand av dagspressen, medan tv och digitala nyhetstjänster dominerar den senare. Radion intar en mellanställning genom att vara både regional och nationell.¹

Dagspressen i Värmland består två sexdagartidningar och fyra tredagartidningar samt två tidningar med en- respektive två dagarsutgivning. Anderkoncernen äger den sexdagsutgivna Nya Wermlands-Tidningen (NWT) och de fyra tredagartidningarna Arvika Nyheter, Filipstads Tidning, Nya Kristinehamns-Posten och Säffle-Tidningen. De senare har profilerats på lokala nyheter. Värmlands Folkblad (VF) ägs av den lokala arbetarrörelsen och i tidningsgruppen finns även den endagsutgivna Karlstads-Tidningen. De två sexdagstidningarna i Karlstad har tillsammans en tryckt upplaga på drygt 60 000 exemplar och de fyra tredagartidningarna 25 000 exemplar. Under den senaste tioårsperioden har sexdagartidningarna tappat var femte exemplar och tredagartidningarna var sjunde.² Det är i huvudsak samma mönster som gäller för upplageutvecklingen för Sverige i stort. Samtliga tidningar är aktiva på nätet och utkommer digitalt. VF startade sin webbversion redan 1997, NWT först tio år senare. Den förra är gratis, den senare kräver ett abonnemang (se vidare Lennart Weibulls kapitel om tidningar mellan politik och teknik).

Vid sidan av betaltidningarna finns gratistidningen Metro Värmland. Den utkommer med fem nummer i veckan och produceras av Värmlands Folkblad som bidrar med tre till fyra sidor. Metro Värmland sprids genom tidningsställ i Karlstad, Hammarö, Kristinehamn och Kil.

Det finns både public service-radio och kommersiell radio i Värmland med säte i Karlstad. Störst räckvidd har P4 Värmland – tidigare Radio Värmland – i Sveriges Radios P4-kanal (se vidare Jan Strids artikel om radiolyssnande). Den har sin huvudredaktion i Karlstad. Redaktionen har ett tjugofemtal anställda, varav två i Torsby, och sänder regelbundna nyheter sex dagar i veckan. När det gäller kommersiell radio finns två stationer som representerar de två stora nationella radionätverken Rix fm och Mix Megapol. Deras räckvidd är dock betydligt mindre än P4 Värmland och de saknar lokala nyheter. Vid sidan av dessa finns det tre närradiostationer, där två närmast har karaktären av lokal radio – Radio Fryksdalen i Sunne och CG Radio i Charlottenberg (Radioguiden Sverige, 2015).

När det gäller television sänder Sveriges Television värmländska nyheter i SVT Nyheter Värmland morgon och kväll. Nyhetsredaktionen ligger i Karlstad och antalet SVT-medarbetare i Värmland är drygt 20. TV4 hade tidigare en lokal

nyhetredaktion i Karlstad, men våren 2014 lades den och kanalens övriga lokalredaktioner ner. Kanalens uttalade ambition är fånga upp Värmlandsnyheter genom sina riksreportrar placerade främst i Stockholm.

Både radio- och televisionsorganisationerna har genomfört stora digitala satsningar som bidragit till en ökad räckvidd för både nyheter och annan programverksamhet. I och med att den digitala världen inte rymmer geografiska begränsningar finns i princip huvuddelen av utbudet tillgängligt överallt. Det gör att de värmländska medierna möter en konkurrens från medier i andra delar av landet – eller världen. Det är särskilt påtagligt i fråga om den digitala pressen där särskilt Aftonbladet har en stark ställning i alla delar av Sverige (se Lennart Weibulls artikel om dagspressen i denna bok).

Med digital teknik har emellertid nyhetssituationen förändrats i grunden, åtminstone teoretiskt. Dels finns såväl nationella som internationella nyhetsmedier att tillgå via internet, dels finns konkurrerande lokala aktörer som producerar eller sprider nyheter i digitala kanaler. Som exempel kan nämnas kommuners och andra organisationers hemsidor och mer eller mindre sporadiska nyhetsflöden i sociala nätverksmedier som Facebook eller Twitter. Det är svårt och kanske inte ens meningsfullt att beräkna antalet digitala sajter i Värmland vid sidan av dem som drivs av de traditionella medierna.

Den sammantagna bilden av mediestrukturen visar att det inte bara finns två utan snarare tre nivåer. Den lokala nivån representeras främst av dagspressen. De fyra tredagarstidningarna har lokalt avgränsade täckningsområden, men också Nya Wermlands-Tidningen och Värmlands Folkblad är i huvudsak lokala, låt vara att de har en regional spridning.³

Public servicemedierna hör i första hand till den regionala nivån. Både P4 Värmland och SVT Nyheter Värmland är inriktade på att täcka hela länet. Övriga medier i Värmland, exempelvis den kommersiella radion som sänder från Karlstad är egentligen nationella medier.

Nyheter via digitala kanaler återfinns, genom den gränslösa distributionsformen, på samtliga tre nivåer och också på den internationella nyhetsarenan.

Att förklara nyhetskonsumtion

Affärsmodellerna för lokala nyhetsmedier har, som beskrivits ovan, eroderat. Det blir allt svårare att finansiera lokalt innehåll när digitala aktörer som Facebook och Google i ökande grad erbjuder lokala, målgruppsanpassade annonser. Licensfinansierade medier har påverkats mindre av detta än traditionella dagstidningar och kommersiella tv-kanaler (Kleis Nielsen, 2015).

Människors nyhetsdiet utgörs som regel av en mix av olika kanaler, plattformar och källor (Bergström, 2005; Chyi m.fl., 2010; Ohlsson, 2013; Shehata och Wadbring, 2012). Det har också visat sig i nationella studier att personer med

en låg konsumtion av vissa nyhetsmedier i mindre utsträckning använder även andra. Svenskarna är överlag flitiga nyhetskonsumenter, oavsett kanal eller teknisk plattform, men vi har även grupper av personer som tar del av nyheter mer sällan (Wadbring och Hedman, 2011). Det generella mönstret är att det finns ett stort intresse för lokala nyheter som traditionellt har fångats upp främst av dagspressen och i någon mån public serviceradio, men public service-tv har dominerat konsumtionen av nationella och internationella nyheter (Andersson och Weibull, 2013).

Dagstidningar och tv-nyheter är således de huvudsakliga nyhetskällorna för flertalet människor (Elvestad 2009). Det digitala medielandskapet innebär utan tvivel en potential för nya former av lokal journalistik, men tillskottet av webben har varit förhållandevis litet sett ur ett användarperspektiv. På tidningssidan används papper och webb parallellt (Bergström och Weibull, 2008; Bergström och Wadbring, 2010; Chyi m.fl., 2010; Elvestad, 2009), men det tycks ske vissa förskjutningar från print till digitalt, särskilt bland yngre (Bergström och Wadbring, 2010; De Waal och Schoenbach, 2010; Färdigh och Westlund, 2014).

Flera olika faktorer påverkar användningen av nyhetsmedier. En av de viktigaste är ålder. Generellt sett är unga personer mindre intresserade av nyheter än vad äldre är (Elvestad och Blekesaune, 2008; Lauf, 2001; Sternvik, 2010). Den kraftiga nedgång som noteras för dagstidningsläsning har varit allra störst bland de unga (Wadbring och Hedman, 2011).

Utbildningsnivå utgör också en viktig förklaringsfaktor till nyhetskonsumtion. Skillnaden mellan låg- och högutbildad är särskilt framträdande för lokala nyheter. Andelen lågutbildade är betydligt större än andelen högutbildade för lokala radio- och tv-kanaler medan motsatt förhållande råder för tidningsläsning (Hadenius m fl, 2011; Bergström, 2012; Clerwall, 2012). Utbildning inverkar också på nyhetsorientering så till vida att personer med lägre utbildning är något mer lokalt orienterade och personer med högre utbildning uppvisar ett större intresse för globala nyheter (se t.ex. Morley 1992; Norris 2000; Weibull 1983).

Studier visar att mediekonsumtionen även påverkas av var man bor. Människor på mindre orter tenderar att särskilt prioritera de lokala nyheterna, medan boende i storstäder är mer intresserade av nationella, och internationella, nyheter (Weibull, 2000; Kleis Nielsen, 2015). Skillnaderna har bland annat ansetts hänga samman med olikheter i nyhetsrytmen. Samtidigt speglar dessa skillnader i nyhetsvanor till viss del karaktären och innehållet hos de dominerande medierna i respektive område, liksom det i bakgrunden även finns en utbildningsfaktor. Fördjupade analyser visar samtidigt att det finns betydande skillnader inom storstadsområden (Nygren, 2005; Wadbring, 2003, 2005).

I det här kapitlet är syftet att analysera värmlänningarnas nyhetskonsumtion utifrån följande frågeställningar: Hur stora publikandelar har olika lokala, regionala och nationella nyhetskanaler bland de svarande i den värmländska SOM-undersökningen? I traditionella distributionsformer och på nätet? Finns det digitala nyhetsaktörer vid sidan av de traditionella som når en större publik? Hur

ser den sammanlagda nyhetsvardagen ut bland värmlänningar i olika ålders- och utbildningsgrupper och i olika delar av länet?

Nyhetsvanor i Värmland

Som nämnts inledningsvis är det värmländska nyhetslandskapet både brett och diversifierat. Om man som värmlänning vill konsumera nyheter finns en rad kanaler och distributionsformer att tillgå, från nyhetsorganisationer såväl inom som utanför regionen. Tidigare studier har visat att värmlänningarnas nyhetskonsumtion på ett övergripande plan liknar övriga landet (Clerwall, 2012; Weibull, 2012).

I den senaste mätningen 2014 kan vi konstatera att användningen av nyheter i traditionella kanaler och från traditionella distributörer dominerar värmlänningarna nyhetsvardag. Det handlar om tv, dagstidningar och radio (tabell 1). Men det finns ändå ett klart undantag. Det är Aftonbladet i digital form (aftonbladet.se) som når en tredjedel av invånarna regelbundet – dvs. minst fem dagar i veckan. Samtidigt har pappersläsningen av Aftonbladet i det närmaste upphört och frågan är om den digitala kanalen som nu har drygt 20 år på nacken ens ska räknas som en uppstickare; redan i Värmlandsstudien 2010 var regelbunden kvällstidningsläsning i digital form mer än dubbelt så omfattande som läsningen på papper (Clerwall, 2012).

När vi utgår från medieanvändning minst fem dagar i veckan visar det sig att de nationella tv-nyheterna Aktuellt och Rapport samt morgonpressen i pappersform, i första hand de lokala Nya Wermlands-Tidningen och Värmlands Folkblad, har störst spridning bland värmlänningarna.. Över hälften av den vuxna befolkningen tar regelbundet del av dessa. Runt hälften konsumerar regelbundet Värmlandsnytt från SVT och väl 40 procent lyssnar på radionyheter från P4 Värmland. En tredjedel tittar på nyheterna i TV4 och en fjärdedel lyssnar på nyheter från Ekot.

Med undantag för Aftonbladet.se står de digitala kanalerna ännu betydligt svagare än de traditionella. Nya Wermlands-Tidningen och Värmlands Folkblad, liksom även Expressen, har en regelbunden skara läsare på runt 10-15 procent, övriga studerade kanaler på mellan 1-5 procent. I undersökningen har också inkluderats nyheter via sociala medier, vilket kan innebära ett brett spektrum av mer eller mindre välbekanta aktörer. Omkring två av tio värmlänningar får regelbundet nyheter den här vägen. Exakt vad de avser eller var de kommer ifrån kan den här undersökningen inte ge svar på.

Användningsmönstret överensstämmer i allmänna drag med vad som gäller i landet i övrigt. Morgontidningsspridningen ligger visserligen något över det nationella genomsnittet, men också i Värmland har morgontidningsläsningens minskat sedan förra mätningen 2010. Det är framför allt pappersutgåvorna som tappat, men deras nedgång har inte kunnat uppvägas av uppgången av de digitala utgåvorna (för en fördjupad analys av den lokala tidningsläsningen i Värmland, se Lennart Weibulls kapitel i denna bok). När det gäller tv ligger andelarna stabilt; TV4:s rikskanal

verkar inte ha påverkats av nedläggningen av TV4 Värmland. Också radion ligger i stort sett på samma nivå 2014 som 2010 (för en fördjupning av radiolyssnande i Värmland 2014 se vidare Jan Strids kapitel i denna bok).

Tabell 1 Användning av olika nyhetsmedier, Värmland 2014 (procent)

	Dagligen	5-6 dagar i veckan	3-4 dagar i veckan	1-2 dagar i veckan	Mer sällan	Aldrig
Radio och tv:						
P4 Värmland	35	8	9	9	20	20
Ekonyheter i Sveriges Radio	19	6	9	9	21	35
Värmlandsnytt i Sveriges Television	34	15	14	12	14	11
Aktuellt/Rapport	39	15	14	10	12	10
Nyheter i TV4	23	12	18	16	18	13
Papperstidning:						
Nya Wermlands-Tidningen	31	5	7	7	18	31
Värmlands Folkblad	11	3	4	5	23	54
<i>Någon morgontidning</i>	44	8	18	16	18	10
Aftonbladet	2	1	4	10	38	45
Expressen	1	0	2	6	33	57
<i>Någon kvällstidning</i>	3	2	6	12	38	39
På internet:						
Sveriges Radio	3	2	3	5	22	65
Sveriges Television	4	3	3	8	24	58
Nya Wermlands-Tidningen	11	3	6	9	26	46
Värmlands Folkblad	8	3	4	7	22	56
Annan lokal morgontidning	1	0	2	2	13	82
Dagens Nyheter	3	2	2	4	15	74
Svenska Dagbladet	1	1	2	3	14	78
Aftonbladet	24	8	9	10	17	32
Expressen	10	4	4	8	24	49
Nyheter24	0	1	1	3	16	79
Utländsk nyhetstjänst	3	1	2	3	13	78
Flashback	1	0	1	2	14	82
Sociala medier	15	4	5	5	13	58

Kommentar: Frågan lyder *Hur ofta brukar du ta del av följande nyhetsprogram i radio och tv? Läser eller tittar du regelbundet i någon morgontidning på papper? Brukar du läsa eller titta i följande tidningar? Aftonbladet/Expressen... på papper ... på internet. Hur ofta brukar du ta del av nyheter från följande på internet?* Svarsskalan framgår av tabellen. Endast personer som svarat på frågorna i sin helhet ingår i beräkningsbasen. En redovisning av användningen av digitala nyhetsmedier finns även i Johan Lindells kapitel om filterbubblan i denna bok. Beräkningsbasen och avrundningar kan dock göra att det skiljer någon enstaka procentenhet.

Källa: Den värmländska SOM-undersökningen 2014.

När vi betraktar digitaliseringen av Sverige i ett regionalt medieperspektiv kan vi notera att den stärker de nationellt spridda mediernas ställning medan den snarast försvagar de lokala (för en vidareutveckling av hur nätmedierna används, se Johan Lindells kapitel om filterbubblan i denna bok). Över en längre tidsperiod har kvällspressen och Stockholms morgontidningar genom digitaliseringen fått en större spridning i Värmland: de har visserligen tappat på papper men de har vunnit på webben (Weibull, 2012). Stockholms morgontidningar har visat sig vara starka digitalt även i Västra Götaland (Bergström, 2014), och det är rimligt att tro att de stärkt sin position på en mer generell nivå. Övriga digitala kanaler, utom de sociala, ligger lågt men det är dessutom viktigt att minnas att flertalet av dessa knappast fanns för ett decennium sedan.

Olika människor – olika nyheter

Nyhetsanvändning i olika medier och från olika nyhetsdistributörer skiljer sig åt när man jämför olika grupper av befolkningen. Som nämnts ovan är såväl ålder som utbildning viktiga prediktorer för nyhetskonsument, och denna kan även skilja sig beroende på boendeort. I det följande ska vi analysera hur nyhetsvanor i Värmland ser ut i olika grupper beroende på socioekonomisk bakgrund och boendeområde. Analysen görs först för de traditionella distributionsformerna, därefter för de digitala.

Av de analyserade faktorerna är ålder den signifikant viktigaste för att förstå nyhetsanvändning i traditionella tidningar, radio och tv (tabell 2). Särskilt stora är ålderskillnaderna för tv-nyheter i public servicekanalerna. Användningen är åtta gånger så utbredd bland de äldsta i undersökningen som bland de yngsta – en skillnad mellan tio och 80 procent. Ålderskillnaderna är också stora när det gäller användningen av nyheter från P4 Värmland och morgonpress. Noteras kan att morgonpressläsningen visserligen ligger lågt bland de yngsta men ändå är högre än för användningen av public serviceradio och public service-tv, låt vara att andelen också för morgonpressen är låg. Det finns även tydliga ålderskillnader i användningen av TV4 och P1 i Sveriges Radio, men de är mindre. Den minsta, men dock signifikanta, skillnaden mellan olika åldersgrupper finns för kvällstidningsläsningen.

Även utbildningsnivå visar på statistiskt säkerställda skillnader i användning av de flesta undersökta nyhetsmedierna, men sambanden är betydligt svagare än för ålder. Lokala radio- och tv-nyheter, nationella tv-nyheter och kvällstidningsläsning är mer utbredd bland lågutbildade än bland högutbildade. För Ekonyheter och morgontidning noteras inga signifikanta utbildningsskillnader. Annorlunda uttryckt är de lågutbildades huvudsakliga nyhetskanaler public service-radio, public service-tv, morgonpress och P4 Värmland. De högutbildade har delvis samma inriktning på sina nyheter men väljer till stor del bort de regionala radio- och tv-nyheterna. Det är i linje med att högutbildade i större utsträckning än lågutbildade är inriktade på nationella och internationella nyheter (Andersson och Weibull, 2011).

Tabell 2 Nyhetsanvändning i traditionella medier beroende på ålder, utbildningsnivå, boendeområde samt boendeort, Värmland 2014 (procent minst 5 dagar i veckan)

	P4 Värmland	Eko- nyheter i SR	Aktuellt/ Rapport	Värmlands- nytt i SVT	Nyheter i TV4	Morgon- tidning	Kvälls- tidning	Minsta antal svar
Samtliga:	42	26	53	49	34	51	4	1 419
Ålder:								
16-29 år	10	7	9	10	17	20	2	183
30-49 år	27	18	29	21	27	34	1	326
50-64 år	47	31	60	52	38	56	3	412
65-85 år	60	34	80	79	43	70	9	498
<i>Tau-C</i>	,38***	,20***	,56***	,58***	0,20***	,40***	,07***	
Utbildningsnivå:								
Låg utbildning	52	26	62	64	45	58	9	282
Medellåg	42	23	50	47	32	49	4	494
Medelhög	44	26	48	44	32	47	3	281
Hög utbildning	33	31	54	42	30	53	2	330
<i>Tau-C</i>	-,12***	,05	-,06*	-,15***	-,10***	-,04	-,06***	
Boendeområde:								
Karlstadsområdet	38	24	52	46	32	61	4	719
Övriga Värmland	47	28	54	51	36	41	5	700
- Norra Värmland	51	27	50	50	34	59	5	211
- Östra Värmland	42	32	56	53	40	36	5	189
- Västra Värmland	47	26	57	51	36	32	4	140
<i>Tau-C¹</i>	-,09***	-,04	-,03	-,05	-,04	,19***	-,00	

Kommentar: För frågornas lydelse, se kommentar till tabell 1. Morgontidning respektive kvällstidning är sammanslagningar av de titlar som angetts i öppna svar samt delfrågor. Det som anges som morgontidningar är till övervägande del lokala morgontidningar. Frågor om nyhetslyssnande på kommersiell radio saknas i undersökningen. *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$. ¹ *Tau-C* för boendeområde är beräknat på förhållandet mellan Karlstadsområdet (1) och Övriga Värmland (0).

Källa: Den värmländska SOM-undersökningen 2014.

Användningen av olika traditionella nyhetskanaler ser också olika ut beroende på var i Värmland man bor. Radionyheter används minst av boende i Karlstadsområdet, medan morgontidningsläsning är betydligt vanligare i den större staden än i andra delar av Värmland. I och med att jämförelsen utgår från läsning minst fem dagar i veckan haltar jämförelsen något, eftersom de lokala tidningarna utkommer endast tre dagar i veckan. Om vi istället hade utgått från användning tre dagar i veckan ligger läsningen av dessa tidningar på samma nivå som tidningsläsning i Karlstadsområdet (se vidare Lennart Weibulls kapitel i denna bok).

Sedan den förra mätningen av värmlänningarnas nyhetskonsumtion 2010 har, som nämnts inledningsvis, TV4 lagt ner sina lokala sändningar i området. Detta skulle potentiellt kunna innebära att nyhetstittare vänder sig till andra kanaler

istället. Det finns emellertid inget i resultaten som tyder på att användningen av andra radio- och tv-nyheter har ökat som en följd av detta (jfr Clerwall, 2012). Lokala nyheter från TV4 förefaller ha utgjort endast en bland flera komponenter i en bredare nyhetsdiet.

När vi vänder blicken mot de digitala nyhetskanalerna ser användningsmönstren något annorlunda ut (tabell 3). Visserligen kvarstår betydelsen av ålder men sambandet är signifikant lägre. Störst betydelse har ålder för förståelsen av kvällstidningsläsning på nätet och för nyhetsanvändning via sociala medier. Användningen är betydligt mer utbredd bland unga och medelålders än bland de äldsta. Även utbildning inverkar på dessa två digitala nyhetskanaler så till vida att användningen ökar med stigande utbildningsnivå.

Tabell 3 Nyhetsanvändning på internet beroende på ålder, utbildningsnivå, boendeområde samt boendeort, Värmland 2014 (procent minst 5 dagar i veckan)

	Sveriges Radio	Sveriges Television	Någon lokal morgontidning	Dagens Nyheter/ Svenska Dagbladet	Någon kvälls- tidning	Sociala medier	Minsta antal svar
Samtliga:	4	7	18	5	34	19	1 419
Ålder:							
16-29 år	4	3	12	4	39	55	183
30-49 år	5	8	28	8	51	34	326
50-64 år	5	9	19	5	37	11	412
65-85 år	4	6	12	4	17	3	498
<i>Tau-C</i>	-,01	,00	-,08***	-,02	-,26***	-,37***	
Utbildningsnivå:							
Låg utbildning	2	4	14	1	15	2	282
Medellåg	4	6	19	3	39	20	494
Medelhög	6	8	20	6	38	22	281
Hög utbildning	4	10	17	11	39	30	330
<i>Tau-C</i>	,02	,05***	,02	,08***	,15***	,19***	
Boendeområde:							
Karlstadsområdet	5	8	21	8	37	22	719
Övriga Värmland	3	6	14	3	30	16	700
- Norra Värmland	5	7	17	1	28	17	211
- Östra Värmland	2	4	7	3	28	16	189
- Västra Värmland	3	6	16	4	33	15	140
<i>Tau-C</i> ¹	,02	,02	,07***	,05***	,07**	,07***	

Kommentar: För frågornas lydelse, se kommentar till tabell 1. Morgontidning respektive kvällstidning är sammanslagningar av de svarsalternativ som angetts i frågorna. Se i övrigt kommentarerna till tabell 2. ¹ Tau-C för boendeområde är beräknat på förhållandet mellan Karlstadsområdet (1) och Övriga Värmland (0).

Källa: Den värmländska SOM-undersökningen 2014.

Inga tydliga mönster kan skönjas i konsumtionen av digitala nyheter när man jämför olika delregioner i Värmland, utom att användningen av samtliga kanaler är något mer utbredd i Karlstadsområdet. Det senare påverkas bland annat av att de boende i Karlstad är yngre och har en utbildning över genomsnittet för Värmland.

Det är tydligt att traditionella förklaringsfaktorer till nyhetsanvändning fortfarande fungerar för traditionella nyhetsdistributörer i traditionella former, och att de har mindre betydelse när det gäller att förstå användningen av såväl digitala kanaler som distributionsformer. Således har ålder alltid varit en viktig faktor bakom nyhetsvanorna för public serviceradio och public service-tv (Höijer och Nowak, 1990), liksom för morgon- och kvällspress (Weibull, 1983). Den generella förändringen i allmänhetens nyhetsvanor är att ålder spelar en större roll för att skilja nyhetsvanorna (Bergström, 2005; Wadbring m fl, kommande).

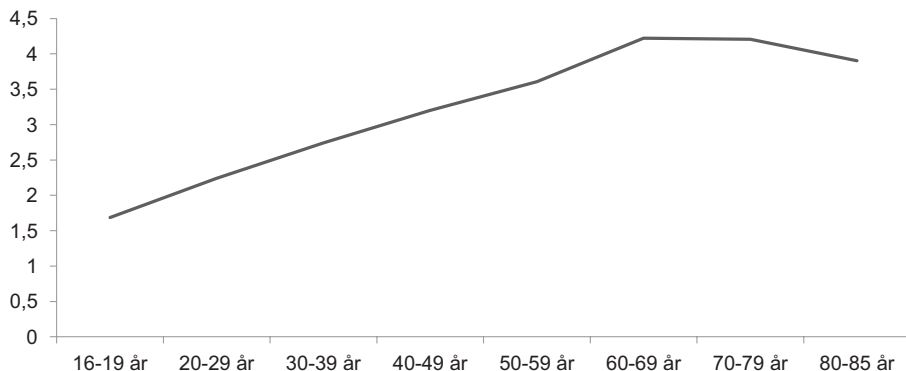
Det finns samtidigt andra mönster i nyhetsvanornas långsiktiga förändring. En intressant iakttagelse är hur den digitala plattformen kan påverka nyhetsvanorna för i stort sett samma kanal i fråga om innehåll. Det gäller kvällspressen som i sin traditionella pappersform var förhållande lite spridd bland högutbildade – något som fortfarande framträder i tabell 3 även om procenttalen ligger på en mycket låg nivå – men som i digital form har sina flitigaste läsare i denna grupp.

Även användningen av nyheter via sociala medier är mycket starkt åldersskiktad. Över hälften i den yngsta gruppen har en frekvent användning av nyheter i det här sammanhanget medan endast ett fåtal i den äldsta gruppen får nyheter i digitala nätverksmedier. Detta hänger naturligtvis samman med generella användningsmönster för sociala nätverksmedier, och givet de här resultaten kan vi förvänta oss att det digitala nyhetsflödet mycket väl kan komma att ta vägen via människors mer personliga nätverk i takt med att fler etablerar den här vanan.

Samlad nyhetskonsumtion

Det som indirekt kan utläsas av översikten av nyhetsvanorna är att människors nyhetskonsumtion inte sällan av ett spektrum av olika kanaler och plattformar. Omfattningen i nyhetsanvändningen skiljer sig också tydligt mellan olika grupper. En beräkning av genomsnittligt antal använda nyhetskanaler i olika åldersgrupper i den värmländska befolkningen visar att personer som är 60 år eller äldre har i stort sett dubbelt så många nyhetskanaler som personer yngre än 30 år (figur 1). Bland de yngsta är antalet regelbundet använda nyhetskanaler genomsnittligt under två, medan det bland de äldre ligger på över fyra. Det är dessutom troligt att de äldstas nyhetskanaler underskattats något eftersom de lokala, tredagarsutgivna tidningarna, där andelen läsare är fler bland de äldre, inte är inkluderade.

Figur 1 Genomsnittligt antal nyhetskanaler i olika åldersintervaller (medelvärde mellan 0-11)

Kommentar: En sammanslagning av nyhetsmedierna i tabell 2 och 3 har gjorts. Frekvensen är minst 5 dagar i veckan. Kurvan i figur 1 visar medelvärdet för 11 nyhetskanaler i olika åldersgrupper.

Källa: Den värmländska SOM-undersökningen 2014.

En liknande analys av genomsnittligt antal nyhetskanaler i olika utbildningsgrupper visar på förhållandevis små skillnader. Bland personer med låg utbildning är medelvärdet 3,6 kanaler jämfört med 3,7 bland personer med hög utbildning. Bland boende i Karlstadsområdet är genomsnittet 3,8 nyhetskanaler medan medelvärdet för boende i övriga Värmland är 3,5 kanaler. Som visats ovan är sammansättningen av nyhetsmedier i olika utbildnings- och boendegrupper mycket olika, men på en generell nivå är skillnaderna små.

Ett ytterligare sätt att fånga karaktären hos den samlade nyhetsdagen är att göra en så kallad faktoranalys där man kan se hur användningen av olika kanaler hänger samman. En sådan analys visas i tabell 4. Utfallet är till stor del vad som kunde förväntas. Det framkommer fem förhållandevis tydliga dimensioner i värmlänningarnas nyhetsvanor. En samlar tv-nyheter oavsett om det är public service eller TV4, en annan samlar radionyheter och morgonpress på papper, en tredje public service-kanalernas, både SR och SVT, digitala nyhetsdistribution och en fjärde tidningsläsning på webben – utom läsningen av storstadsmorgontidningar – och en femte ett antal enskilda nyhets- och debattsajter som fanns med i frågan.

Det vi kan se är att nyhetsvanorna skiftas både efter typ av kanal – exempelvis tv, tidning eller radio – och efter typ av plattform – exempelvis tv och radio i förhållande till motsvarande medier på webben – liksom efter nivå. Det senare är vår tolkning av den dimension som här kallats ”traditionella nyheter”. Som framgår rymmer den både radio och morgonpress. Om vi tar hänsyn till att morgontidningar här är till övervägande del lokala tidningar och att radions Eko-nyheter även sänds varje timme i den regionala P4-kanalen är det rimligt att anta att de traditionella

nyheterna till stor del är regionala. Antagandet stöds även av det faktum att även Värmlandsnytt i SVT och Aktuellt/Rapport – men inte TV4 Nyheterna – laddar förhållandevis högt på denna dimension. Mot bakgrund av de tidigare analyserna av olika användargrupper finns det anledning att anta att det främst är den äldre nyhetspubliken som kombinerar de traditionella medierna.

Utfallet för två typer av medier – Stockholms morgontidningar på webben och kvällstidningar på papper – är mindre tydligt. Att de förra inte, som förväntats, laddar högre på dimensionen Tidningar på nätet kan ha att göra med att det rör sig om ett slags elitmedier som samtidigt har mycket liten spridning i Värmland (jfr Johan Lindells kapitel om filterbubblan i denna bok). De senare gäller också kvällstidningar på papper, men dessa skiljer möjligen främst ut sig som en typ av skräpmedier. Det faktum att flera kanaler inte låter sig inordnas i någon dimension pekar dessutom på att nyhetsvardagen är komplex.

Tabell 4 Dimensioner av nyhetskanaler, Värmland 2014 (faktorladdningar)

	TV	"Traditionella nyhets-medier"	Public service på nätet	Tidningar på nätet	Andra nyhets- och debattsajter	Elit-medier
Värmlandsnytt	0,76	0,36	0,02	-0,08	-0,11	-0,06
TV4 Nyheterna	0,76	-0,10	-0,02	0,12	0,07	-0,07
Aktuellt/Rapport	0,75	0,36	0,04	-0,08	-0,11	0,08
Ekonyheter	-0,02	0,75	0,07	-0,01	0,00	0,23
P4 Värmland	0,22	0,68	0,07	0,07	-0,10	-0,08
Morgontidningar på papper	0,15	0,54	0,00	-0,08	0,02	-0,21
Sveriges Television på nätet	0,09	0,05	0,84	0,13	0,07	0,08
Sveriges Radio	-0,08	0,11	0,84	0,04	0,02	0,05
Kvällstidningar på webben	0,01	-0,09	-0,02	0,78	0,01	0,10
Morgontidningar på webben	0,03	0,09	0,14	0,76	0,06	0,04
Flashback	-0,10	0,12	-0,17	0,12	0,75	-0,07
Utländska nyhetssajter	0,01	-0,10	0,04	-0,06	0,55	0,46
Nyheter 24	0,09	-0,08	0,31	-0,08	0,49	-0,03
Sociala medier	-0,18	-0,19	0,16	0,36	0,47	-0,01
Stockholms morgontidningar på webben	0,14	-0,08	0,22	0,05	0,10	0,66
Kvällstidning på papper	0,25	-0,06	0,10	-0,14	0,14	-0,62
Andel förklarad varians	12%	11%	10%	9%	9%	7%

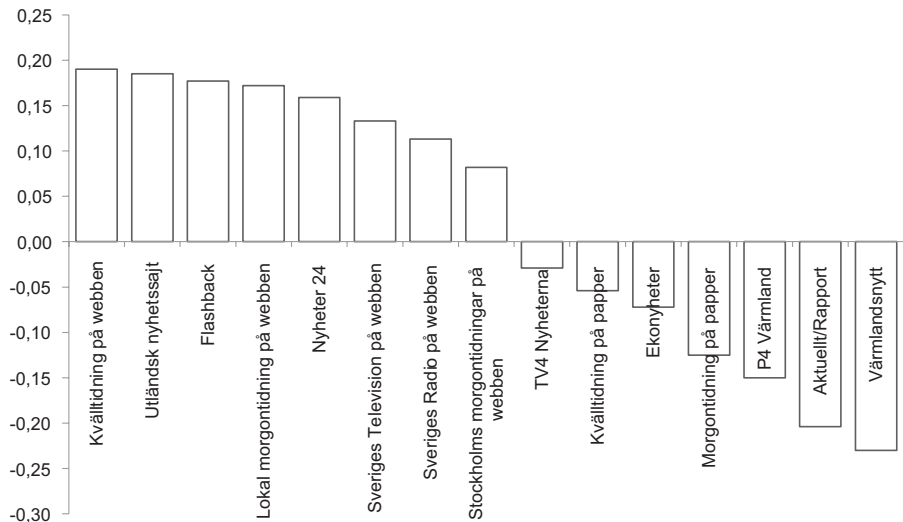
Kommentar: Faktoranalys enligt Kaisers kriterium. Varimaxrotering.

Källa: Den värmländska SOM-undersökningen 2014.

Av särskilt intresse är att de enskilda nätsajter som lagts in i nyhetsfrågan också bildar en egen dimension. I samma dimension men med betydligt svagare samband finns även de sociala medierna. Utfallet står i nära samklang med den dimensionsanalys av enbart digitala kanaler som presenteras i Johan Lindells kapitel om filterbubblan i denna bok. Som vi tidigare har framhållit representerar denna grupp en mycket stor blandning av olika typer av sajter med mycket olika innehåll, både sociala nätverk som Facebook och söktjänster som Google. Det finns därför anledning att särskilt granska hur användningen av sociala medier förhåller sig till användningen av de specifika nyhetsmedierna.

En rimlig förväntan är att användning av sociala medier främst ska hänga samman med användning av andra digitala medier. Det är också det vi ser i en korrelationsanalys där sambandet mellan användningen av nyheter i sociala medier och andra nyhetsmedier studeras (figur 2). Sambanden är positiva för samtliga andra digitala medier – högst i fråga om tidningar på webben och för enskilda sajter, medan sambanden är negativa för samtliga traditionella medier; för TV4-Nyheterna är sambandet dock inte signifikant. Vi anar på nytt åldersfaktorns stora betydelse när vi ser att det är de medier som benämnts ”traditionella nyhetsmedier” som har störst negativa samband med sociala medier.

Figur 2 Korrelation mellan användning av nyheter i sociala medier och andra nyhetskanaler (korrelationskoefficient, Pearson's R)

Kommentar: Samtliga samband är signifikanta på minst 99%-nivån med undantag för TV4 Nyheterna, där inga signifikanta samband med användningen av nyheter i sociala medier uppmätts.

Källa: Den värmländska SOM-undersökningen 2014.

Det genomgående draget i samtliga analyser av nyhetsvanorna i Värmland är åldersfaktorns stora betydelse. Tendensen är på inget sätt unik för den värmländska nyhetspubliken utan är ett generellt uttryck för den transformation som det svenska mediasystemet för närvarande genomgår (Wadbring m fl, kommande). Det är de yngre som anammar de nya teknikernas möjligheter, medan de äldre till stor del hänger kvar i de traditionella medierna. En fördjupad analys av nyhetsdimensionerna visar att de, inte oväntat, är starkt kopplade till ålder: särskilt tv-nyheter och traditionella nyhetsmedier speglar de äldres nyhetspreferenser medan digitala tidningar och andra nyhetsajter har sin starka förankring i den yngre befolkningen. Nyhetsdimensionerna är också olika starka i olika utbildningsgrupper, och särskilt tydligt är detta för dimensionen "Elitmedier" där personer med högre utbildning laddar högt. Samtidigt visar analyserna av den samlade nyhetskonsumtionen att bilden inte är entydig. Särskilt i dimensionsanalysen framgår att det inte bara är en fråga om teknik utan även om typen av medier och deras profil. Dessutom handlar det om en pågående innovationsprocess och mönstren kan förväntas att efter hand förändra sig.

Den värmländska nyhetsvardagen

Det är fortfarande, 2014 de traditionella nyhetsdistributörerna som är publikmässigt starkast i Värmland. Med undantag för Aftonbladet är det också traditionella distributionsformer som dominerar medan digitala nyheter lockar en liten publik på en övergripande nivå. Det innebär således att de värmländska nyhetsvanorna ännu så länge huvudsakligen är byggda på public service i radio och tv samt på den lokala pressen. Också dessa mediers digitala plattformar har en förhållandevis stark ställning, låt vara att de inte kan mäta sig med aftenbladet.se. De digitala kanalerna är i detta avseende snarare förlängningar av de traditionella medierna än nya uppstickarkanaler.

Däremot ser vi att en stor andel nyhetsanvändare får nyheter via sociala nätverksmedier. Undersökningen kan inte ge någon fördjupad bild av vad detta innebär, men andra studier visar att det till dags dato handlar om en förhållandevis passiv interaktion. Litet engagemang, som exempelvis "gilla" och "dela" lockar flest och publiken tycks trivas bäst med att vara just publik, eller "aktiva mottagare" (Larsson, 2016). Det är också svårt att värdera vilken typ av nyheter publiken tar till sig via de sociala medierna och var dessa nyheter har sitt ursprung. Mycket tyder på att innehåll från traditionella medier också förmedlas på detta sätt (Larsson, 2016).

Nyhetsanvändningen är olika till omfattning och sammansättning i olika grupper av värmlänningar. Unga har för det första en sammanlagt lägre konsumtion än äldre, och för det andra en mer digitalt präglad nyhetsvardag, och värmlänningarna skiljer sig därmed inte från befolkningen som helhet (Sternvik, 2010; Wadbring och Hedman, 2011). Precis som i tidigare studier (Bergström, 2012; Hadenius m fl, 2011) visar även denna på utbildningsskillnader i nyhetskonsumtion både

vad gäller omfång och valet av plattform. Ju högre utbildning desto mer, och desto mer digitalt. Men det finns också en tydlig geografisk dimension. De traditionella medierna i Värmland – Värmlandsnytt i SVT, P4 Värmland och de värmländska tidningarna – har en stark ställning i området och bidrar till en lokal eller regional profil i framför allt de äldres nyhetsvanor (Weibull, 2012).

Värmlands olika regiondelar skiljer sig med avseende på befolkningssammansättning, vilket följaktligen avspeglar sig i nyhetskonsumention. I Karlstadsområdet är såväl andelen högutbildade som andelen yngre större, vilket ger en bredare nyhetskonsumention sett till antalet kanaler och antalet plattformar. Karlstad är dessutom nyhetsmässigt intressant särskilt för yngre människor i andra delar av Värmland, vilket förstärker mönstret (se Jan Strids artikel i denna bok). Sammantaget är de digitala klyftorna mellan större städer och övriga områden större än klyftorna i den totala nyhetsanvändningen.

Ett huvudmönster i resultaten är att de traditionella och de nyare nyhetsförmedlarna inte låter sig analyseras i samma dimensioner. I dagsläget finns samtliga lokala och regionala nyhetsdistributörer i Värmland såväl digitalt som analogt. Några stora konkurrenter till de etablerade företagen finns egentligen inte om man undantar sociala medier som kan innefatta i stort sett vad som helst i nyhetsväg. Problemet med de digitala plattformarna, och kanske också en av förklaringarna till varför de inte når någon större publik (med undantag för den nationella Aftonbladet.se), kan vara att de i första hand inte används för nyheter. Konkurrensen om uppmärksamhet på nätet är stor, och nyheterna konkurrerar inte bara med varandra utan med en lång rad plattformar och tekniker för dialog, appar, konversationskanaler och annat som stjälar, och ofta också får, användarnas uppmärksamhet.

Den teoretiskt intressanta frågan är vad en viss lokal eller regional mediestruktur betyder för inriktningen på nyhetsvanorna inom området – och vilken betydelse nyhetsvanorna har för den regionala och lokala identiteten. Frågan är central för förståelsen av de lokala och regionala nyhetsmediernas framtid. I sin traditionella form har särskilt de lokala tidningarna spelat en viktig roll inom sina områden (Weibull, 2012) men har sedan ett decennium tappat i upplaga utan att de kunnat kompensera nedgången genom digitala satsningar. Samtidigt förefaller den digitala utvecklingen gynna nationellt – och internationellt – spridda medier på bekostnad av just de lokala (Bergström, 2014). En del talar för att det bara rör sig om en fas i den pågående teknikförändringen där de lokala medierna har kommit igång först senare genom att de har haft en äldre, mindre teknikintresserad, läsekrets. Det finns också forskning som visar att även användning av digitala nyheter bidrar till kunskaper om lokalsamhället (Shaker, 2014) men att tillskottet av webben varit mycket litet när det gäller lokal journalistik (Bergström, 2014; Elvestad, 2009). Men om de lokala, digitala kanalerna inte lyckas kompensera nedgången i sina traditionella plattformar finns det en uppenbar risk att den lokala identiteten blir förloraren. Man kan naturligtvis tänka sig att olika typer av nätverk – exempelvis lokala Facebookgrupper eller kommuners hemsidor – skulle kunna bidra till infor-

mations- och kunskapsspridning, men om detta vet forskningen ännu så länge alltför lite för att kunna dra några säkra slutsatser.

Noter

- ¹ Uppgifterna om mediestrukturen i Värmland kommer främst från respektive medieorganisations hemsida som kompletterats med personliga intervjuer där vissa uppgifter saknats.
- ² Nedgången är dock större för några tidningar. Av de två sexdagarstidningarna är det Värmlands Folkblad som tappat mest (ca 35 procent) och av tredagars-tidningarna är det Arvika Nyheter (ca 20 procent).
- ³ Deras lokala profil gör dem attraktiva även utanför Karlstad genom att intresset för Karlstad är stort även i andra delar av Värmland (se Jan Strids artikel i denna volym).

Referenser

- Andersson, Ulrika, Weibull, Lennart (2013) Hur läser vi den lokala morgontidningen idag I Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red) *Vägskaål*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Becker, Lee B, Schönbach, Klaus (1989, red) *Audience Responses to Media Diversification: coping with plenty*. Hillsdale N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Bergström, Annika (2005) *Nyhetsvanor.nu*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Bergström, Annika (2012) Nyhetsvanor med lokal anknytning. I Bergström, Annika (red) *Västsvensk vardag*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bergström, Annika (2014) Nationellt och lokalt i tryck och digitalt. I Bergström, Annika och Ohlsson, Jonas (red) *Brytningstider*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bergström, Annika och Weibull, Lennart (2008) Papper och webb – två sidor av samma mynt?'. I Nilsson, Lennart (red) *Regionen och flernivådemokratien*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bergström, Annika och Wadbring, Ingela (2010) 'The Contribution of Free Dailies and News on the Web – Implications of Media Structural Changes on the Newspaper Readership Market'. I *Northern Lights*, 7(1): 139-156.
- Clerwall, Christer (2012) Nyhetskonsument i Värmland. I Nilsson, L, Aronsson, L, Norell, P O (red) *Värmländska landskap*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Chyi, Hsiang Iris, Yang, Mengchieh Jacie, Lewis, Seth C och Zheng, Nan (2010) Use of and Satisfaction with Newspaper Sites in the Local Market: Exploring Differences between Hybrid and Online-Only Users. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 87(1): 62-83.

- De Waal, Ester och Schoenbach, Klaus (2010) News sites' position in the mediascape: uses, evaluations and media displacement effects over time. *New Media and Society*, 12(3): 477-496.
- Elvestad, Eiri (2009) Introverted Locals of World Citizens? A Quantitative Study of Interest in Local and Foreign News in Traditional Media and on the Internet. *Nordicom Review*, 30(2), sid 106-124.
- Elvestad, Eiri och Blekesaune, Arild (2008) Newspaper Readers in Europe: A Multilevel Study of Individual and National Differences. *European Journal of Communication*, 23(49): 425-47.
- Färdigh, Mathias A och Westlund, Oscar (2014) Användning och icke-användning av kvällspressen: på papper, via dator, mobil och surfplatta. I Bergström, Annika och Oscarsson, Henrik (red) *Mittfåra & marginal*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-rapport nr 61.
- Hadenius, Stig, Weibull, Lennart, Wadbring, Ingela (2011) *Massmedier. Press, radio och tv i den digitala tidsåldern*. Stockholm: Ekerlids.
- Höijer, Birgitta, Nowak, Lilian (1990, red) *I publikens intresse: om radio och tv i människors liv*. Stockholm: Rabén&Sjögren.
- Kleis Nielsen, Rasmus (2015) Introduction: The Uncertain Future of Local Journalism. I Kleis Nielsen, Rasmus (red) *Local Journalism. The Decline of Newspapers and the Rise of Digital Media*. London och New York, NY: I.B. Tauris & Co. Ltd.
- Larsson, Anders Olof (2016) In it for the long run? Swedish Newspapers and Their Audiences on Facebook 2010-2014. *Journalism Practice*.
- Lauf, Edmund (2001) Research Note: The Vanishing Young Reader. Socio-demographic Determinants of Newspaper Use as a Source of Political Information in Europe, 1980-98. *European Journal of Communication*, 16(2): 233-43.
- Morley, David (1992) *Television, Audiences & Cultural Studies*. London: Routledge.
- Norris, Pippa (2000) 'Global Governance and Cosmopolitan Citizens'. I Nye, Joseph S. (red) *Governance in a Globalizing World*. Washington DC: Brookings Institute Press.
- Nygren, Gunnar (2005) *Skilda medievärldar: lokal offentlighet och lokala medier i Stockholm*. Eslöv: Brutus Östlings förlag Symposium.
- Ohlsson, Jonas (2013) Tidningen och demokratin. I Bergström, Annika och Ohlsson, Jonas (red) *En region för alla?* Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-rapport nr 60.
- Ohlsson, Jonas, Shehata, Adam och Wadbring, Ingela (2015) Lokala nyheter och lokala opinioner. I Bergström, Annika och Ohlsson, Jonas (red) *Alla dessa val*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Radioguiden Sverige* (2015). Utgiven av Henrik Magnusson (http://radioguiden.se/public/se_sv.php)
- Shaker, Lee (2014) Dead Newspapers and Citizens' Civic Engagement. *Political Communication*. 31: 131-148.

- Shehata, Adam och Wadbring, Ingela (2012) Allt fler står utanför nyhetsvärlden. I Oscarsson, Henrik, Weibull, Lennart och Bergström, Annika (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-rapport nr 56.
- SOU 2015:94 *Medieborgarna & medierna. En digital värld av rättigheter och skyldigheter – möjligheter och ansvar*. Delbetänkande av medieutredningen. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Sternvik, Josefine (2010) 'Ungas nyhetskonsumention – i en föränderlig nyhetsvärld. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Nordiskt ljus*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Wadbring, Ingela (2003) *En tidning i tiden? Metro och den svenska dagstidningsmarknaden*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Wadbring, Ingela (2005) Strukturer och kulturer. I Bergström, A, Wadbring, I, Weibull, L (red) *Nypressat. Ett kvartssekel med svenska dagstidningsläsare*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Wadbring, Ingela och Hedman, Ulrika (2011) Ökad polarisering i morgontidningsläsningen. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-insitutet, Göteborgs universitet.
- Wadbring, Ingela, Weibull, Lennart, Facht, Ulrika (kommande) Nyhetsvanor i ett förändrat medielandskap. Antologi från Medieutredningen.
- Weibull, Lennart (1983) *Tidningsläsning i Sverige. Tidningsinnehav, tidningsval, läsvanor*. Stockholm: LiberFörlag.
- Weibull, Lennart (1985) Structural Factors in Gratifications research. I Rosengren, K E, Wenner, L, Palmgreen, Ph (red) *Media Gratifications Research. Current Perspectives*. Beverly Hills-London-New Dehli: Sage.
- Weibull, Lennart (2000) Svenska tidningshus I ett förändrat medielandskap. I Wadbring, I, Weibull, L (red) *Tryckt. 20 kapitel om dagstidningar i början av 2000-talet*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2012) Den lokala morgontidningen igår, idag och imorgon. I Nilsson, L, Aronsson, L, Norell, P O (red) *Värmländska landskap*. Karlstad: Karlstad University Press.

TVÅ LOKALA DAGSTIDNINGAR MELLAN TEKNIK OCH POLITIK

LENNART WEIBULL

Värmland är unikt. Karlstad är den enda svenska landsortsstad där det ännu finns två lokala dagstidningar med olika ägare. Medan det i andra städer skett fusioneringar och nedläggningar representerar tidningssituationen i Karlstad ännu den traditionella svenska tidningsmodellen: en borgerlig privatägd förstaidning och en rörelseägd socialdemokratisk andraidning (Weibull & Wadbring, 2014:142). Visserligen är tidningarnas partipolitiska profil inte lika framträdande som förr men de representerar den tidningsstruktur som var den typiska på partipressens tid under 1900-talets första decennier då valet av tidning hängde nära samman med valet av parti (Hadenius m fl, 1968).

Den skenbara stabiliteten hos den lokala strukturen hindrar inte att det även i Karlstad har skett betydande förändringar på dagstidningsmarknaden. Både de två Karlstadstidningarna Nya Wermlands-Tidningen och Värmlands Folkblad har det senaste decenniet tappat i upplaga. På samma sätt som dagspressen i stort är det läsningen av tidningar på papper som har minskat och ökad läsning av de digitala versionerna har inte kunnat kompensera nedgången. Framför allt de yngre generationerna har lämnat papperstidningarna som därmed får en allt äldre läsekrets. De traditionella läsvanorna har i den nya tekniken ersatts av ett instrumentellt nyhetsbeteende (Boczkowski, 2010). Innebörden är att pressens, både den nationella och den lokala, roll i den politiska opinionsbildningen förändras (Weibull, 2013). Förändringen har på många håll skapat oro. Vad betyder en försvagad dagspress för demokratin? Håller marknadslogiken på att ersätta journalistiken? Kommer dagspressen överhuvudtaget att överleva?

Det är sådana frågor som bildar bakgrunden till kapitlet om den lokala tidningsmarknaden i Karlstad. Fokus i framställningen är dock på den pågående processen och mindre på konsekvenserna. De frågor som ställs är dels i vilken utsträckning det i mitten av 2010-talet finns kvar något av ett politiskt tidningsval, dels i vad mån den digitala läsningen ta över de politiska funktioner som kännetecknat den traditionella (pappers)tidningen. Den generella frågan om pressens förändrade roll i politiken har belysts i en rad tidigare studier av det politiska tidningsvalet (Hadenius & Weibull, 1991; Weibull, 2005, 2013). Det som gör tidningsmarknaden i Värmland särskilt intressant är just att den är den enda marknad där det ännu finns ett reellt tidningsval mellan två tidningar med olika politisk färg. I en tidigare studie av tidningar och politik i Karlstad byggde analysen i huvudsak på de lokala morgontidningarnas förändrade roll över en längre tidsperiod (jfr Clerwall, 2012;

Weibull, 2012), medan avsikten nu är att ha fokus på förhållandet mellan pappers-tidningar och digitala tidningar. Syftet är att belysa likheter och skillnader i läsning med inriktning på tidningarnas politiska roll. I centrum står de två tidningarna i Karlstad. De kallas ofta för lokala men analysen avser huvudsakligen deras spridning i Värmland som helhet och inte bara i Karlstad. Dessutom berörs även som jämförelse några nationellt spridda tidningarnas spridning i Värmland. I den första delen ges en översikt av hur tidningsläsningen i Värmland har utvecklats sedan förra mätningen med betoning på nätversionernas ökade betydelse, i den andra diskuteras förhållandet mellan tidningsspridning och politisk opinionsbildning.

Dagstidningsläsning i Värmland

Dagstidningsmarknaden i Karlstad var länge en av de livaktigare i Sverige. Så sent som på 1950-talet fanns det fyra lokala tidningar med olika politisk profil (Tollin, 1967). Till det kom tidningarna utanför Karlstad. Tidningsdöden på 1950-talet minskade antalet och medförde en ökad dominans för Nya Wermlands-Tidningen, men det statliga presstödet som introducerades 1971 innebar att även Värmlands Folkblad kom att överleva de dåvarande krisåren. Äldre studier tyder på att andelen tidningsläsare under dagspressens guldår låg över 90 procent (Westerståhl & Janson, 1958), men dagens situation är en annan. Andelen regelbundna morgontidningsläsare i Värmland var hösten 2014 62 procent (tabell 1). Siffran står för den samlade läsningen av pappers- och webbversioner minst fem dagar i veckan – men minskar vi kravet på regelbundenhet till en gång i veckan ökar andelen läsare till 83 procent. Knappt två tredjedelar av värmlänningarna har en prenumererad morgontidning i hushållet (för en jämförelse med andra medier se Annika Bergströms och Lennart Weibulls kapitel i denna volym).

I jämförelse med Sverige som helhet är dagstidningsspridningen således något högre i Värmland. Det gäller särskilt andelen med hushållsprenumeration (Weibull, 2015). En viktig förklaring till den större morgontidningsspridningen i Värmland är den regionala dagstidningsstrukturen. Det är i de områden där tredagsutgivna tidningar dominerar – Säffle, Arvika och Kristinehamn – som både andelen med hushållsprenumeration och andelen läsare tre gånger per vecka är högre. De lokala tidningarna har uppenbarligen en utgivningsfrekvens som svarar mot de lokala informationsbehoven. Däremot är, naturligt nog, läsning av en morgontidning minst fem dagar i veckan klart lägre på orter där tredagsutgivna tidningar dominerar.

När det gäller morgontidningsläsningen är det överlag pappersversionerna som dominerar. I samtliga delar av Värmland är andelen papperstidningsläsare klart högre än andelen webbtidningsläsare. Den mest frekventa webbläsningen i Värmland finns i Karlstadsregionen och den lägsta i områdena med tredagarstidningar. Att små lokala tidningar har en högre andel läsare på papper har visats även i studier av andra regioner (Bergström, 2014). Bakom skillnaderna ligger till stor del olikheter i befolkningssammansättning i fråga om ålder och utbildning men troligen också i nyhetstempo (Weibull, 2000).

Tabell 1 Dagstidningsläsning i Värmland 2014 (procent)

	Prenumeration	Morgontidningar			Kvällstidningar			Antal svar
		Total läsn ≥ 5 d/v	Läsning papper	Läsning webb	Total läsn ≤ 3 d/v	Läsning papper	Läsning webb	
Karlstad	65	72 (83)	62 (70)	25 (37)	54	8	47	483
Kil, Hammarö, Grums, Forshaga	64	73 (81)	61 (57)	27 (35)	53	11	47	236
Säffle	80	53 (80)	45 (72)	12 (21)	45	5	42	76
Arvika, Eda, Årjäng	67	44 (79)	29 (67)	22 (31)	50	10	42	224
Kristinehamn, Filipstad, Storfors	67	42 (75)	37 (70)	9 (14)	47	12	36	189
Sunne, Torsby, Hagfors, Munkfors	61	67 (76)	59 (66)	17 (22)	51	13	41	211
Totalt	65	62 (80)	51 (69)	21 (30)	51	10	43	1 419

Kommentar: Andelarna inom parentes för morgonpress avser läsning minst tre dagar i veckan.

Källa: SOM-undersökningen i Värmland 2014.

Även om morgontidningsspridningen kan förefalla hög har andelen regelbundna morgontidningsläsare minskat kraftigt under de senaste decennierna också i Värmland. Den stora nedgången ligger emellertid före 2010 och mellan 2010 och 2014 begränsar sig nedgången i hushållsprenumeration – i praktiken en tidning på papper – till tre procentenheter. Det är mindre än det nationella genomsnittet på åtta procentenheter. Till stor del beror det på att hushållsprenumerationens fortsatt höga nivå i områden med tredagstidningar¹, men eftersom även Karlstadsområdet uppvisar en oväntad hög andel hushållsprenumeranter kan det inte uteslutas att även det ökade svarsbortfallet i den värmländska SOM-undersökningen har en viss betydelse.²

När det gäller förhållandet mellan papper och webb har den senare plattformen ökat i betydelse, men ligger ännu på en förhållandevis låg nivå. Om vi för jämförelsens skull begränsar oss till de mest frekventa läsarna, de som läser en morgontidning minst sex dagar i veckan, har de ökat från fem till 15 procent. Hälften av dessa läser dock även papperstidningen, vilket innebär att webbens nettobidrag till läsningen minst sex dagar i veckan endast har ökat från två till åtta procent.³

På webben är läsning av storstadsmorgontidningar – i praktiken Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet – överrepresenterad. (jfr Weibull, 2012).

Den grupp tidningar som står starkast på webben är kvällspressen (tabell 1). Här utgör Värmland inget undantag. Hälften av allmänheten läste 2014 en kvällstidning, papper eller webb, minst tre dagar i veckan, över 40 procent läste tidningen på webben – endast var tionde värmlänning läste regelbundet en kvällstidning på papper. Det är samma mönster som för Sverige i stort, även om andelen läsare är något högre än riksgenomsnittet. Kvällstidningarna visar sig ha stor spridning över hela Värmland även om kvällstidningsläsningen är något mindre frekvent i länets periferi, alltså i samma områden som tredagartidningarna står starka. Det senare gäller kvällstidningsläsningen på webben, låt vara att den även i dessa områden är betydligt större än läsningen på papper.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att Värmland karaktäriseras av en förhållandevis frekvent dagstidningsläsning. Mönstren i läsningen följer i stort den nationella trenden med en nedgång för papperstidningarna och en uppgång för webbtidningarna. Det är i Värmland som i Sverige i stort att den unga, digitala generationen kännetecknas av en sporadisk läsning, medan de äldsta ännu har kvar ett relativt stabilt läsmönster (Westlund & Bjur, 2013). I Värmland är andelen morgontidningsläsare på papper minst fem dagar i veckan i åldersgruppen 16-29 år 20 procent, i åldersgruppen 65-85 år 70 procent. Om vi begränsar oss till läsning minst tre dagar i veckan är jämförelsetalen 28 och 86 procent. Samma mönster finner vi inom de olika delarna i länet. Det är detta som förklarar skillnaderna i morgontidningsläsning inom Värmland. Särskilt i Säffle och Arvika/Eda/Årjäng/ är andelen äldre klart högre än i Karlstadsregionen, vilket bidrar till att läsmönstren är mer traditionella med högre nivå och betydligt mer papper än webb.⁴

Två tidningar mellan papper och webb

Så långt har vi haft fokus på morgontidningsläsningen i stort. Mot bakgrund av syftet att studera förhållandet mellan de två största lokala tidningarna i Värmland, Nya Wermlands-Tidningen (NWT) och Värmlands Folkblad (VF), ska vi begränsa perspektivet och fördjupa oss i hur de läses: vilken roll spelar pappret i förhållande till webben? I tabell 2 finns en sammanställning som redovisar läsvanorna efter plattform för de två tidningarna. I tabellens övre del redovisas läsningen bland allmänheten i Värmland respektive Karlstad, i den nedre hur de som faktiskt tar del av respektive tidning minst en gång i veckan fördelar sig över olika tekniska plattformar.

Den samlade räckvidden för NWT minst fem dagar i veckan är 44 procent för hela Värmland, 57 procent i Karlstad. För VF är motsvarande andelar 23 och 21 procent. Om definitionen vidgas till minst någon gång i veckan blir räckvidden 62 respektive 37 procent. NWT har en större räckvidd i Karlstad än vad VF har – nästan tre av fyra Karstadsbor läser tidning minst en gång i veckan och drygt

varannan minst fem dagar i veckan, medan motsavande siffror för VF är 37 oavsett plattform. I jämförelse med situationen 2010 kan vi notera att nedgången i samlad räckvidd gäller för båda tidningarna.⁵ Resultatet är helt i linje med vad upplagestatistiken visar: NWT har en starkare ställning i Karlstadsregionen medan VF är jämnare spridd i hela länet. Det är samma mönster som sedan nästan ett århundrade kännetecknat dagstidningsmarknaden i Värmland (Hadenius m fl, 1970; Björkqvist, 1987; Clerwall, 2012; Weibull, 2012).

Tabell 2 Läsning av Nya Wermlands-Tidningen och Värmlands Folkblad på olika plattformar. Hela Värmland och Karlstad. 2014 (procent)

<i>Av samtliga i Värmland (Karlstad)</i>		
	Nya Wermlands-Tidningen	Värmlands Folkblad
Total räckvidd minst 5 d/v	44 (57)	23 (21)
Papper	36 (49)	14 (12)
Webb	14 (16)	11 (12)
Både papper och webb	6 (9)	2 (2)
Enbart papper	30 (41)	12 (9)
Enbart webb	7 (8)	8 (10)
Antal svar 1 404 (475)		
<i>Av läsarna av respektive tidning minst en gång i veckan i Värmland (Karlstad)</i>		
	Nya Wermlands-Tidningen	Värmlands Folkblad
Papper	82 (84)	63 (55)
Digital	46 (46)	59 (69)
Både papper och digital	27 (34)	21 (22)
Enbart papper	54 (54)	42 (32)
Enbart webb	18 (15)	37 (45)
Antal svar	871 (347)	521 (174)

Kommentar: Procenttal inom parentes avser boende i Karlstads kommun

Källa: Den regionala SOM-undersökningen i Värmland 2014.

Ett annat traditionellt mönster är den begränsade dubbelläsningen mellan de två lokala tidningarna. Mindre än tio procent av de boende i Värmland tar regelbundet del av båda tidningarna. Om vi inkluderar andelen som gör det minst någon gång i veckan ökar andelen till nästa 40 procent.

För både NWT och VF dominerar läsningen på papper. Den stora skillnaden mellan tidningarna är att andelen läsare på webben är nästan lika stor för VF som

för NWT trots att den senare har en större samlad räckvidd. Det vi således ser är att VF har en relativt sett starkare ställningen på webben. Nya Wermlands-Tidningen har en visserligen ett klart övertag i läsningen på papper med 36 procent läsare minst fem dagar i veckan i länet som helhet och 49 procent i Karlstad, att jämföra med 14 respektive 12 procent för Värmlands Folkblad, men i fråga om webbläsningen är det jämnare med 14 procent för NWT och 11 procent för VF. Värmlands Folkblad förefaller således ha haft en relativt större framgång än NWT när det gäller webbsatsningar. En konsekvens är att gapet mellan de två tidningarna i samlad räckvidd 2014 är något mindre än det var 2010 (Weibull, 2012). Också dubbelläsningen mellan tidningarna har sannolikt påverkats positivt av den ökade webbläsningen.⁶

Om vi jämför med läsningen av Aftonbladet och Expressen i Värmland är skillnaderna stora. Aftonbladet är helt dominerande och läses av drygt 45 procent av de boende i Värmland minst tre dagar i veckan, medan Expressen ligger på endast drygt 20 procent. För båda är webbversionerna helt dominerande och har ökat i betydelse i jämförelse med undersökningen 2010. I motsats till de lokala morgontidningarna ligger andelen som läser både papper och webb regelbundet något lägre för Aftonbladet än för de två Karlstadstidningarna.

En ytterligare belysning av förhållandet mellan de två lokala tidningarna i Karlstad finns i den nedre delen av tabell 2. Den utgår ifrån den grupp som läser respektive tidning åtminstone någon gång i veckan. Frågan är hur dessa läsare fördelar sig mellan papper och webb. Där framgår tydligt att det är pappret som dominerar bland NWT-läsarna – drygt 80 procent av läsarna i länet tar del av tidningen på papper och läsningen är på samma nivå i Karlstad. Också bland VF-läsarna är papperstidningen den dominerande plattformen, något som även gäller de flesta andra landsortstidningar (Bergström, 2014). Det som dock framför allt skiljer är att webbläsningen bland VF-läsarna ligger på nästan samma nivå som pappersläsningen – i Karlstad till och med högre – medan läsningen på webben bland NWT-läsarna är klart lägre än läsningen på papper; i Karlstad är det en större andel av VF-läsarna än av NWT-läsarna som läser sin tidning på webben. Värmlands Folkblads starkare ställning på webben framgår även av att tidningen har en klart högre andel av läsare som bara tar del av tidningen på webben än vad NWT har. Tendensen sedan undersökningen 2010 är att VF därigenom stärkt sin ställning något i Karlstadsregionen, låt vara att den står klart svagare där än vad NWT gör. Resultatet ligger i linje med en samtidig studie där nätläsningen i olika regioner jämförs och där Värmland ligger under genomsnittet.

Bakom skillnaderna finns det skilda webbstrategier hos de två tidningarna. NWT-gruppen kom igång sent med den digitala tidningen förhållandevis sent men har sedan successivt byggt ut den (Ohlsson, 2015a). Tidningen har dock sedan 2013 lagt en stor del av det redaktionella innehållet bakom en så kallad betalvägg, vilket innebär att läsarna måste betala för det (Weibull & Wadbring, 2014:147f). VF erbjuder däremot det redaktionella innehållet på webben utan kostnad och har

satsat på nätannonsering för finansieringen. Det är lätt att tolka Värmlands Folkblad bättre position på webben som ett uttryck för ekonomisk framgång. Problemet är emellertid att framgång på webben inte är liktydigt med lönsamhet. Tvärtom är pappersutgåvorna ännu så länge tidningsföretagens viktigaste intäktskälla, vilket således innebär att Nya Wermlands-Tidningen är den ekonomiskt klart starkare av de två tidningarna. Å andra sidan har Värmlands Folkblad haft en betydande ökning av sin digitala annonsering, vilken sannolikt kan föras tillbaka till tidningens relativa styrka på nätet, och därmed även förbättrat sin ekonomi (Ohlsson, 2015b).

Den intressanta frågan för de närmaste decennierna är vad som händer när de äldre, pappersinriktade generationerna fasas ut. En belysning av den möjliga utvecklingen på längre sikt kan vi få när vi granskar läsvanorna på olika plattformar i olika åldersgrupper (tabell 3). När det gäller Nya Wermlands-Tidningen ligger pappersläsningen överlag högre än webbläsningen, även om det väger i stort sett jämnt i den yngsta åldersgruppen. För Värmlands Folkblad bekräftas bilden av tidningens relativa styrka på webben: bland tidningen läsare under 50 år är webben en vanligare plattform än pappret. För båda tidningarna är det en klar övervikt för papper bland läsare som är 65+.

Tabell 3 Läsning av Nya Wermlands-Tidningen respektive Värmlands Folkblad på papper och webb minst fem dagar i veckan efter ålder 2014. Hela Värmland (procent).

	16-29 år	30-49 år	50-64 år	65-85 år	Totalt
NWT					
Papper	12	24	40	51	36
Papper + webb	20	39	46	54	44
Webb	11	23	12	9	14
Tillskott netto från webben	+8	+15	+6	+3	+8
VF					
Papper	4	12	15	18	14
Papper + webb	10	26	26	22	22
Webb	7	20	12	5	11
Tillskott netto från webben	+6	+14	+11	+4	+8
Antal svar	182	325	412	491	1 409

Kommentar: Åldersskillnader finns även redovisade i tabell 4 i jämförelse med kvällspressen.

Källa: Den regionala SOM-undersökningen i Värmland.

Genom att jämföra pappersläsningen med läsningen på papper + webb kan vi även beräkna webbens tillskott till den totala läsningen. För både NWT och VF är tillskottet störst i åldersgruppen 30-49 år, medan det som väntat är lägst i den äldsta åldersgruppen. Också den yngsta åldersgruppen är tillskottet förhållandevis litet.

Mönstret ger anledning till två observationer. Den första är att det finns en tendens till inväxande i det digitala medielandskapet med ökande ålder (Westlund & Weibull, 2013). Om vi väljer att betrakta ålder som uttryck för generationer är det uppenbart att webben bland dem som är födda 1945 och tidigare inte ger något nettotillskott i läsningen; den begränsade grupp som tar del av webbtidningen är också papperstidningsläsare. Ökningen ligger främst bland dem som är födda mellan 1980 och 1990, medan den är mindre bland dem som är födda ännu senare. Utfallet kan tolkas så att regelbunden läsning av den lokala morgontidningen på webben följer samma mönster som tidigare påvisats för papperstidningsläsningen: andelen läsare ökar med stigande ålder. Bland de yngsta är den lokala morgontidningen ointressant oavsett plattform men med ökande ålder stiger den instrumentella nyttan och läsningen ökar. Det motsäger tidigare antaganden om att den lokala tappar i betydelse och ger stöd åt antagandet att landsortspressens problem är mindre den lokala profilen och mer anpassningen till ny teknik (Wadbring & Bergström, 2015). Det redovisade utfallet är dock osäkert och måste prövas på ett större material.

Den andra observationen är att Värmlands Folkblad genom sin webbtidning relativt sett har den största framgången bland de yngre. Bland personer födda senare än 1965 mer dubblar man sin räckvidd genom webbläsningen. Det senare ska relateras till åldersstrukturen hos de två tidningarnas läsare. Av NWT:s pappersläsare är omkring hälften 65 år eller över, bland VF:s är de 44 procent. I och med att VF har en större andel läsare på webben är den samlade andelen läsare i den äldsta åldersgruppen 34 procent, att jämföra med 43 procent i NWT:s totala läsekrets. Slutsatser av tidigare studier av två tidningssorter har pekat på att andratidningen ofta har haft en äldre läsekrets. Det har också gällt i Värmland (Weibull, 2012). Tendenserna som framträder 2014 pekar på att Värmlands Folkblads satsningar på webben i nuläget tycks ha bidragit till att läsekretsen har föryngrats och att pappersversionens starkare ställning bland Nya Wermlands-Tidningens läsare innebär en genomsnittligt äldre läsekrets. Mönstret ger ytterligare stöd åt att yngre läsare inte nödvändigtvis lämnar den lokala tidningen, förutsatt att den erbjuder en teknisk plattform som är anpassad till teknikutvecklingen.

Det kan förefalla lockande att dra ut kurvorna mot framtiden. Kommer NWT att kunna kompensera utfasningen av de äldre pappersläsarna med en ökning av yngre webbläsare på samma sätt som VF? Det är givetvis omöjligt att dra några säkra slutsatser om det, som bestäms av många olika faktorer som är svåra att värdera, inte minst NWT:s egna satsningar, men det är en uppenbar nyckelfråga inför framtiden.

De lokala tidningarna och politiken

Dagstidningsmarknaden i Karlstad 2015 med två av varandra oberoende tidningar med olika politisk färg på opinionsplats, som vi tidigare sett, är en sista rest av den klassiska svenska partipressen, alltså den tid då det i varje större stad fanns dagstidningar med olika politisk färg. Karlstad hade ännu på 1950-talet en partipolitisk mångfald i pressen med tidningar som sympatiserade med högern, liberalerna, socialdemokraterna och kommunisterna. Den politiska färgen på tidningen var till en början ofta ett sätt för tidningarna att rekrytera läsare, men med allt fler tidningsnedläggningar ansågs det inte möjligt med en sådan profilering och politiken – utom på ledarplats – underordnades efter hand den professionella journalistiken (Weibull, 2009, 2013).

Den vanligaste indikatorn på partianknytning är relationen mellan en tidnings profil på ledarplats och läsarnas partisympati. Måttet är en förenkling, eftersom en överensstämmelse mellan en läsares politiska preferenser och en tidnings ledarsida givetvis inte behöver vara avgörande för valet av tidning. Tvärtom är snarare faktorer som lokal bevakning, pris och familjetradition de viktiga (Weibull, 2013). Det hindrar dock inte att förhållandet mellan partisympati och tidningsval kan vara ett uttryck för varför man valt en viss tidning.

Även om partipolitik efter 1970-talet inte längre hade samma betydelse i dagspressens nyhetsprofil har det ändå visat sig att det i människors val av tidning finns inslag av politisk tradition. En tidigare studie av tidningsvalet i Karlstad i mitten av 1980-talet visade då på att borgerliga sympatisörer var klart överrepresenterade i Nya Wermlands-Tidningens läsekrets och socialdemokratiska i Värmlands Folkblads och mönstret fanns delvis kvar 2010 (Björkqvist, 1987; Weibull, 2012). Frågan är hur bilden ser ut 2014 och, ännu viktigare, hur mönstret kan skilja sig mellan pappers- och webbutgåvor. I tabell 4 finns en översiktlig bild av hur läsningen av de två tidningarna, både av pappers- och webbversion, ser ut med hänsyn till politiskt intresse och partisympati.

Om vi utgår från läsningen minst fem dagar i veckan visar det sig förhållandevis lite skillnad med hänsyn till politiskt intresse. Det mest tydliga resultatet är att de som är helt ointresserade av politik läser både pappers- och webbtidningar i mindre utsträckning än övriga. Mer intressant är att de politiskt intresserade läser papperstidningen mer frekvent än webbutgåvan. Bakom resultatet anas en åldersfaktor som vi senare ska återkomma till.

Den politiska faktorn framträder relativt tydligt. Det finns en klar tendens att främst läsningen av pappersversionerna av respektive tidning har en viss partipolitisk anknytning. Andelen läsare av NWT på papper är störst bland kristdemokratiska, moderata och liberala sympatisörer, där mer än 45 procent läser tidningen minst fem dagar i vecka, medan andelen bland socialdemokratiska sympatisörer är endast drygt 25 procent. Bland de socialdemokratiska sympatisörerna är andelen som läser VF regelbundet på samma nivå, men tidningen har ytterst få läsare bland borgerliga

Tabell 4 Läsning av Nya Wermlandstidningen och Värmlands Folkblad efter plattform och politiskt intresse respektive partisympati 2014. Hela Värmland (procent)

	NWT papper		NWT webb		VF papper		VF webb		Aftonbl papper		Aftonbl webb		Expr papper		Expr webb	
	1 d/v	5 d/v	1 d/v	5 d/v	1 d/v	5 d/v	1 d/v	5 d/v	1 d/v	5 d/v	1 d/v	5 d/v	1 d/v	5 d/v	1 d/v	5 d/v
Samtliga	50	36	28	14	23	14	22	11	17	7	50	41	10	4	27	18
Mycket pol intr	46	31	25	11	33	21	17	7	19	10	48	39	6	2	27	21
Ganska pol intr	53	40	30	14	23	14	23	11	17	7	53	44	10	4	28	20
Inte särsk pol intr	50	35	29	14	24	14	22	12	17	7	51	41	10	4	26	17
Inte alls pol intr	38	21	17	8	11	7	15	5	20	8	33	27	11	5	17	8
V	27	17	20	10	39	22	23	8	15	5	53	46	4	3	17	13
S	39	26	27	14	35	24	25	14	24	12	53	44	7	3	23	15
MP	44	33	28	14	25	15	25	10	16	6	44	39	7	2	23	15
C	72	51	29	13	15	5	19	8	14	2	50	39	7	4	31	21
FP	59	46	31	16	18	3	22	8	12	8	44	38	13	7	25	16
M	61	48	35	18	31	7	21	11	12	3	60	49	15	4	35	26
KD	71	58	31	13	9	0	22	11	4	0	58	46	7	0	44	33
SD	55	37	33	13	20	11	19	11	19	11	53	46	13	5	34	25
Politiskt intr S*	42	29	29	15	34	25	28	15	26	13	55	48	7	3	25	18
Politiskt intr M*	65	56	38	20	15	8	23	12	9	3	61	48	15	2	39	30
16-29 år	32	12	29	11	15	4	20	7	15	4	72	53	11	2	34	15
30-49 år	44	24	43	23	27	12	39	20	13	3	68	60	6	1	38	26
50-64 år	54	40	29	12	25	15	25	12	20	9	53	44	10	3	28	21
65-85 år	59	51	17	9	23	18	9	5	19	10	29	22	11	7	16	11

Kommentar: *) Politiskt intr S svarar socialdemokratiska sympatisörer som uppgett sig mycket ganska intresserade av politik (n=273).

Politiskt intr M av moderata sympatisörer som uppgett sig vara mycket eller ganska intresserade av politik (n=128)

Källa: De regionala SOM-undersökningen i Värmland.

sympatisörer – omkring tio procent eller mindre. Vi kan också se att sambandet är något starkare bland de politiskt intresserade S- och M-sympatisörerna, men även där gäller att S-sympatisörerna i nästan lika stor utsträckning läser NWT och VF medan M-sympatisörerna till stor del väljer bort VF.

Sambandet kan också beskrivas så att bland NWT:s regelbundna läsare på papper 2014 utgör den borgerliga alliansens sympatisörer 53 procent och S+V sympatisörerna 31 procent, bland VF:s läsare är motsvarande andelar 12 respektive 71 procent.⁷ Sverigedemokraternas och Miljöpartiets andelar är drygt fem procent i båda tidningarnas läsekretsar. Annorlunda uttryckt är VF inomspridd – den läses främst inom den egna gruppen – medan NWT är överspridd – läses i högre grad utanför den egna gruppen. Det är ett mönster som sedan 1960-talet skiljt borgerlig och socialdemokratisk press (Westerstahl & Janson, 1958; Björkqvist, 1987; Weibull, 2013).

Resultatet visar således att det fortsatt finns ett samband mellan partisympati och tidningsval när det gäller papperstidningen. En viktig förklaring är åldersfaktorn. Som framgår av nedersta delen av tabell 4 är de äldre klart överrepresenterade bland tidningsläsare på papper och det är bland de äldre som sambandet mellan partisympati och tidningsval är starkast. Bland de yngsta S-sympatisörerna fanns det bland svarspersonerna i undersökningen inte någon regelbunden läsare av VF, bland S-sympatisörerna som var pensionärer läste var tredje VF regelbundet. Bland yngsta M-sympatisörerna läste mindre än 15 procent NWT regelbundet, bland de äldsta var andelen över 70 procent. Om uttrycker det i termer av de två läsekretsarnas sammansättning kan vi konstatera att av VF:s äldre läsare sympatiserar omkring 85 procent med V eller S, bland NWT:s är andelen under 40 procent – omvänt utgör allianssympatisörerna sex procent av VF:s och 52 procent av NWT:s. Det finns ett svagt samband i samma riktning även bland de yngsta men antalet svarspersoner är alltför begränsat för tillåta några säkra slutsatser.

Vi kan nu kontrastera med läsningen av webbtidningarna. Det visar sig att den regelbundna webbläsningen – som alltså ligger på en lägre nivå än pappersläsningen – har en mindre partipolitisk anknytning än läsningen på papper, men den finns: av M-sympatisörerna läser 18 procent NWT på webben minst fem dagar i veckan, av S-sympatisörerna är andelen 14 procent. Motsvarande andelar för läsningen av VF är 11 respektive 14 procent. Tendensen är något starkare om vi begränsar oss till dem som minst någon gång tar del av respektive webbtidning: av M-sympatisörerna läser 35 procent NWT och 21 procent VF, för S-sympatisörerna är procentandelarna 27 och 25. Det senare är samma tendens som tidigare iakttagits: S-sympatisörerna fördelar sig jämnare mellan tidningarna medan M-sympatisörerna oftare prioriterar NWT och väljer bort VF. Det illustrerar att det finns andra faktorer än politiska som motiverar valet av tidning.

Också för webbläsningen kan vi studera hur den politiska anknytningen kommer till uttryck i läsekretsarnas sammansättning. Av NWT:s läsare på webben minst fem gånger i veckan sympatiserar 43 procent med S eller V och 41 procent med

något av allianspartierna, av VF:s regelbundna webbläsare är motsvarande andelar 50 respektive 33 procent. På webben finns det således en partianknytning för Värmlands Folkblad på webben – låt vara att den inte alls är lika påtaglig som för papperstidningen – men inte för Nya Wermlands-Tidningens webbtidning.

Huvudmönstret i den politiska kopplingen hos de två Karlstadstidningarna är att denna är starkare för papperstidningen än för webben. Det tidigare antagandet att webbläsning helst skulle sakna samband med partisympati och styras av främst ålder eller generation får inte stöd. Också i olika åldersgrupper av webbtidningsläsare finns det en politisk faktor i valet. Det visar sig således att den politiska faktorn har effekt bland webbtidningsläsarna i alla åldrar, låt vara att underlaget i vissa grupper är alltför begränsat för tillåta några säkra slutsatser. En gemensam nämnare för pappers- och webbläsning är emellertid att sambandet mellan partisympati och tidningsval framför allt finns bland de äldre.

För att få ytterligare perspektiv på politikfaktorn i förhållandet mellan papper och webb har även läsningen av de två kvällstidningarna studerats. Det visar sig finnas en svag tendens till politisk koppling för både Aftonbladets och Expressens pappersversioner. S- och V-sympatisörer läser Aftonbladet något mer frekvent än borgerliga sympatisörer och läser Expressen i något mindre utsträckning där istället de borgerliga sympatisörerna är mer frekventa läsare. Skillnaden är dock liten. När det gäller webbläsningen går det inte att se något sådant mönster för Aftonbladet – i stort sett alla politiska grupper läser Aftonbladet på webben, medan Expressen är mindre frekvent läst bland S- och V-sympatisörer än bland borgerliga (Weibull, 2013).

Slutsatsen är att det, när det finns valmöjlighet, finns en politisk faktor i tidningsvalet. Därmed är det givetvis inte sagt att tidningar främst väljs på politiska grunder. Vi vet från andra studier, även i Värmland (Weibull, 2012), att det finns många faktorer för ett tidningsval både sådana som har att göra med tidningars profil och karaktär och sådana som har att göra med individers sociala villkor (Weibull, 2013). Det är inte ens troligt att den politikfaktor som vi använt som indikator på förhållandet mellan partival och tidningsval är medveten för läsarna, utan att den snarast står för en tradition att hålla sig med en viss tidning. I ett sådant perspektiv är det samtidigt intressant att notera att den politiska traditionen även spelar in i valet av webbtidning. Det tyder på att politikfaktorn även fortsatt kan komma att ha betydelse för valet av tidning.

Slutet på en epok?

Den svenska dagspressen kännetecknas sedan början av 2000-talet av en djupgående transformation. Från att i slutet på 1980-talet varit det dominerande nyhetsmediet i Sverige stagnerade tidningarna under 1990-talet och sedan 2000-talets början är pappersupplagorna kraftigt fallande. Tidningsbranschen var visserligen tidig med att producera webbtidningar, men webben har hittills varken i spridning

eller i annonsintäkter kunnat kompensera för den allt snabbare nedgången för papperstidningarna. Den fråga som ställts i kapitlet om den värmländska pressen är hur den pågående förändringen tar sig uttryck i det som ofta beskrivits som det svenska mediasystemets kärna – landsortspressen med sin traditionella politiska förankring (Hallin & Mancini, 2004).

Värmland skiljer sig från Sverige i stort genom att ännu finns politiska alternativ på tidningsmarknaden – men det innebär inte att Värmland skiljer ut sig när det gäller dagspressens nedgång. Visserligen ligger dagstidningsläsningen på en något högre nivå som en följd av att det finns ett flertal tredagsutgivna tidningar som inte är lika påverkade av nedgången. För de två stora regiontidningarna Nya Wermlands-Tidningen och Värmlands Folkblad gäller emellertid en minskning i andelen läsare. Det är papperläsningen som faller, särskilt bland de yngre, medan webbläsningen inte ökar på motsvarande sätt genom att de yngsta saknas när det gäller både papper och webb.

Det finns samtidigt några tendenser på den värmländska tidningsmarknaden som är värda att uppmärksamma. Den första är att det finns en tydlig skillnad i de två Karlstadstidningarnas förhållande till webbtidningarna. Nya Wermlands-Tidningen dröjde relativt länge med att utveckla sin lokala nyhetswebb, medan Värmlands Folkblad satsat förhållandevis mycket på sin digitala version. Skillnaden framträder i de lokala läsvanorna. Värmlands Folkblad har genom en satsning på en gratiswebb attraherat något yngre läsare, främst personer i yngre medelåldern, och föryngrat sin läsekrets, medan Nya Wermlands-Tidningen efter hand fått en äldre läsekrets genom att papperstidningen där spelar en större roll. Det är dock inte givet att skillnaden står för en förändrad marknadsbalans, eftersom NWT har helt andra resurser för fortsatta förändringar än vad VF har och genom sin satsning på betalwebb har en annan strategi markerat långsiktighet.

Samtidigt finns det anledning att vara försiktig med begreppet samlad räckvidd för papper och webb. Det rör sig om två plattformar som i ett läsarperspektiv fungerar på olika sätt. Papperstidningen är normalt hushållsprenumererad, kommer en gång om dygnet och sprids vanligen bland dem som bor i hushållet. Webbtidningen är däremot inriktad på individer och utkommer löpande. Visserligen hindrar skillnaderna inte att det går att tala om en samlad räckvidd, men de olika villkoren gör det svårt att göra prognoser om de två tidningarnas roll.

Den andra iakttagelsen är att det fortfarande finns en politisk faktor i det lokala tidningsvalet. Innebörden är inte att valet av tidning sker på politisk grund utan snarare att det finns kvar en politisk tradition. Som väntat är den senare starkare bland de äldre tidningsläsarna, alltså bland dem som läser Nya Wermlands-Tidningen och Värmlands Folkblad på papper. När det gäller nätläsningen är den politiska anknytningen i tidningsvalet betydligt mindre, men det intressanta är att det trots allt finns reminiscenser av den partipolitiska presstraditionen även för tidningsvalet på webben.

En rimlig tolkning är att det även idag finns ett slags politiskt raster över tidningsmarknaden i Värmland, troligen som en följd av den unika tidningssituationen i Karlstad med två av varandra oberoende tidningar. Det tidigare antagandet om att den politiska faktorn skulle sakna betydelse i valet mellan webbtidningar får inte stöd i denna studie i varje fall inte för den lokala morgonpressen. Visserligen är sambandet inte lika påtagligt som i fråga om pappersutgåvan, men också bland webbtidningarnas läsare ökar den politiska faktorn med stigande ålder hos läsarna. Det senare kan i och för sig tolkas så att det partipolitiska tidningsvalet kommer att fasas ut när de som idag är yngre generationer blir de dominerande, men det är långt ifrån säkert. Det är då betydligt mera troligt det partipolitiska tidningsvalet upphör för att det inte längre finns några valmöjligheter.

Noter

- ¹ Det visar sig också att upplagan för tredagarsutgivna tidningar i Sverige har minskat under genomsnittet för svensk morgonpress.
- ² Nettosvarsfrekvensen i den värmländska SOM-undersökningen 2010 var 61 procent, i jämförelse med 51 procent 2014. Tidigare studier pekar på att tidningsläsning – och sannolikt även hushållsprenumeration – ligger under genomsnittet bland dem som inte svarar. När svarsfrekvensen minskar är det således rimligt att räkna med att andelen tidningsläsare ökar något bland dem som svarar (jfr Vernersdotter, 2015).
- ³ Genom att svarsskalorna ändrats mellan 2010 års och 2014 års undersökning är det tyvärr inte möjligt med direkta jämförelser (jfr Clerwall, 2012).
- ⁴ Om vi utgår från den värmländska SOM-undersökningen är exempelvis andelen i åldersgruppen 65-75 år bland samtliga boende i Värmland 51 procent, medan andelen bland de boende i Karlstad 33 procent. Motsvarande andelar i åldersgruppen 15-49 år är 22 respektive 41 procent. Andra områden med en hög andel 65+ är Arvika/Eda/Årjäng (38 procent) och Kristinehamn/Filipstad/Storfors (35 procent).
- ⁵ Genom att frågorna och svarsskalorna skiljer sig något mellan 2010 och 2014 års undersökningar är det svårt att göra en direkt jämförelse. Andelen läsare av papperstidningen minst en gång per vecka var 2010 för NWT 61 procent och VF 31 procent och 2014 50 respektive 23 procent. Om vi inkluderar nätläsningen 2014 blir dock andelarna 63 och 37 procent, alltså samma nivå som pappersläsningen fyra år tidigare, men jämförelsen haltar eftersom det saknas uppgifter om den totala läsningen 2010.
- ⁶ Som tidigare nämnts är andelen dubbelläsare av NWT och VF minst fem dagar i veckan totalt 9 procent, bland dem enbart läser på papper är motsvarande

andel 3 procent. Proportionerna är stort sett desamma för läsning med minst en gång i veckan – 38 och 11 procent.

- ⁷ Procenten summerar inte till 100 procent, eftersom Miljöpartiet, Sverigedemokraterna och de mindre partierna inte är redovisade. Skälet att inte ange en sammanfattande siffra för de rödgröna partierna är att Miljöpartiet i Värmland har politiskt samarbete med allianspartierna i både landstinget och Karlstads kommun.

Referenser

- Bergström, Annika (2014) Nationellt och lokalt i tryck och digitalt. I Bergström, A, Ohlsson, J (red) *Brytningstider*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Boczkowski, Pablo J. (2010) *News at Work: Imitation in an Age of Information Abundance*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.
- Björkqvist, Karin (1987) *Tidningsläsning i Värmland. Presentation av en läsarundersökning från våren 1987*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Clerwall, Christer (2012) Nyhetskonsumtion i Värmland. I Nilsson, L, Aronsson, L, Norell, P O (red) *Värmländska landskap*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Hadenius, Stig, Seveborg, Jan-Olof, Weibull, Lennart (1968) *Socialdemokratisk press och presspolitik 1899-1909*. Stockholm: Tiden.
- Hadenius, Stig, Seveborg, Jan-Olof, Weibull, Lennart (1970) *Partipress. Socialdemokratisk press 1910-1920*. Stockholm: Rabén&Sjögren.
- Hallin, Daniel, Mancini, Paolo (2004) *Comparing Media Systems: Three models of media and politics*. New York: Cambridge University Press.
- Ohlsson, Jonas (2015a) Läsning print och digitalt – region för region. *Medievärlden*, maj 2015.
- Ohlsson, Jonas (2015b) *Dagspressens ekonomi 2014*. Stockholm: Presstödsnämnden.
- Tollin, Sven (1967) *Svensk dagspress 1900-1967*. Stockholm: TU:s förlags AB.
- Wadbring, Ingela, Bergström, Annika (2015) A Print Crisis or a Local Crisis? Local News Use over Three Decades. *Journalism Studies*. Online.
- Weibull, Lennart (2000) Svenska tidningshus i ett nytt medielandskap. I Wadbring, I, Weibull, L (red): *Tryckt*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2009) Ifrågasatt ledarskap 2009. I Djerf-Pierre, M, Weibull, L (red) *Ledarskap i framgångsrika tidningsföretag*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2012) Den lokala morgontidningen igår, idag och imorgon. I Nilsson, L, Aronsson, L, Norell, P O (red) *Värmländska landskap*. Karlstad: Karlstad University Press.

- Weibull, Lennart (2013) What Happens with the Swedish Political Press. Political Perspectives on the Erosion of the Swedish Newspaper Readership. In Dahlberg, S, Oscarsson, H, Wängnerud, L (Eds.) *Stepping Stones. Research on Political Representation, Voting Behavior and Quality of Government*, Göteborg: Department of Political Science, University of Gothenburg.
- Weibull, Lennart (2015) Dagstidningsprenumeration igår, idag – och imorgon? I Bergström, A, Johansson, B, Oscarsson, H, Oskarson, M (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart, Wadbring, Ingela (2014) *Massmedier. Nya villkor för press, radio och tv i det digitala medielandskapet*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Vernersdotter, Frida (2015) Den nationella SOM-undersökningen 2014. I Bergström, A, Johansson, B, Oscarsson, H, Oskarson, M (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Westlund, Oscar, Bjur, Jakob (2014) Media Life of the Young. *Young* 22 (1).
- Westlund, Oscar, Weibull, Lennart (2013) Generation, life course and news media use in Sweden 1986-2011. *Northern Lights*, Vol. 11, Nr 1.
- Westerståhl, Jörgen, Janson, Carl-Gunnar (1958) *Politisk press*. Göteborg: Akademilitteratur.

RADIOLYSSNANDE I VÄRMLAND 2014

JAN STRID

Första gången SOM-institutet analyserade värmlandspublikens radiolyssnande var 2010. Föreliggande undersökning gäller 2014. Mellan dessa båda år har inte så mycket hänt på utbudssidan, visserligen har vi fått POD-radio men de största förändringarna gällande radio skedde före 2010. Den stora förändringen kom 1993 då vi fick privat lokalradio. Därefter är det mera förändringar inom den kommersiella radion som i huvudsak har centraliserats till Stockholm.

Fram till 1993 var radiolyssnandet i Sverige tämligen stabilt men har i hög grad ändrats på senare tid. Tidigare valde vi i högre grad särskilda program medan radiolyssnandet på senare tid blivit alltmer ett sekundärt lyssnande. Dock var det 70 procent av svenska folket som 2010 lyssnade på radio en genomsnittlig dag (Mediebarometern 2011). År 1993 skedde lyssnandet i analoga radioapparater medan vi nu även har digitala apparater vilket torde öka lyssnandet allt annat lika.

Förutom sociala och kulturella betingelser är naturligtvis tekniska aspekter av betydelse för radiolyssnandet. Lyssnandet via digitala plattformar som dator, mobil, läsplatta mm, har inneburit att lyssnandet kan ske på olika platser och tidpunkter samt påverkat lyssnandet på olika typer av innehåll

SOM-institutet har undersökt radiolyssnandet i Sverige sedan 1986 och radiolyssnandet i Västra Götaland sedan denna region bildades. Nu undersöks för andra gången radiolyssnandet i Värmland och intressant blir då att jämföra Värmland med Sverige och Västra Götaland samt att jämföra Värmland vid två tidpunkter.

Frågan som ställs i SOM-undersökningen är en så kallad vanefråga: *hur ofta* man brukar lyssna. Eftersom människors vanor är tämligen stabila och radiolyssnandet huvudsakligen äger rum i hemmet, på arbetet/i skolan och/eller i bilen torde människor också lättare kunna svara på vilka kanaler de brukar lyssna på. En vanefråga har däremot svårare att fånga upp de kanaler som man mera tillfälligt råkar lyssna på till exempel i varuhus eller annan offentlig miljö. Vi får därmed snarare en bild av hur lyssnarna orienterar sig i medierummet. Det bör dock tillfogas att vanor blir tydligare med åren och att ungdomars vanor inte är lika stabila (och inte helt desamma) som vuxnas något som möjligen kan göra att frågan uppfattas lite olika av unga människor jämfört med äldre. Det bakomliggande intresset för att studera radions ställning är dels det allmänna nyhetsintresset dels intresset för det lokala samhället. Därför har vi endast med lokala nyheter i P4 Värmland och Ekonyheter i Sveriges Radio vilka vi också jämför med Aktuellt/Rapport i SVT, Värmlandsnytt i SVT samt TV4 Nyheterna. TV4 Nyheterna var såväl riksnyheter som lokala nyheter för Värmland men de lokala nyheterna är numera nedlagda.

Lokala nyheter i P4 Värmland sänds varje halvtimma under dagen och ekonyheter i P4 varje timma och 16.45 och 17.45 som ekosändningar i såväl P4 och P1. Det bör påpekas att frågan gällande radiolyssnandet inte är helt jämförbar med frågan som ställdes 2010 eftersom vi i det nya formuläret har uteslutit lyssnandet på de kommersiella radiokanalerna samt P2 och P3.

Av särskilt intresse är att vi vid sidan av olika socioekonomiska variabler har vi också med en uppdelning av Värmland i fyra regioner: Karlstadsområdet, Norra, Västra samt Östra Värmland.

Radiolyssnandet 2014

Den fråga som gällde radiolyssnandet var vilka två kanaler som de svarande brukade lyssna på och hur ofta. Kanalerna var lokala nyheter i P4 Värmland och Ekonyheterna i Sveriges Radio. Lokala nyheter sänds endast i P4 medan Ekonyheterna sänds i Sveriges Radios samtliga kanaler undantaget P2.

Tabell 1 Andel som brukar ta del av P4 i Sveriges Radio och ekonyheter i Sveriges Radio mer eller mindre regelbundet, Värmland hösten 2014 (procent)

Kanal	Dagligen	5-6 ggr/v	3-4 ggr/v	1-2 ggr/v	Mer sällan	Aldrig	Ej svar	Summa procent	Antal svarande
P4	34	8	9	9	20	13	7	100	1420
Ekonyheter	19	6	9	9	21	20	16	100	1420

Tabell 1 visar att en tredjedel av värmlänningarna tar del av P4 dagligen och att 60 procent tar del av P4 är minst en gång per vecka. Lyssnandet på P4 något högre 2014 än 2010 uppgången gäller även lyssnandet på Ekonyheterna men ökningen är större för P4. Ekonyheterna har ökat sin andel från 2010 i Värmland mer än om vi jämfört med riket som helhet. Siffran för det dagliga lyssnandet på P4 är för övrigt nästan densamma som tittandet på Värmlandsnytt i televisionen.

När det gäller att lyssna på Ekonyheter vilket egentligen är detsamma som att lyssna på nyheter i radio eftersom ekonyheter förekommer i Sveriges Radios samtliga kanaler så lyssnar 19 procent av värmlänningarna dagligen på detta. 43 procent lyssnar någon gång per vecka medan 20 procent av värmlänningarna aldrig lyssnar på ekonyheter, vi har också här en större andel som ej svarat på frågan. Jämfört med 2010 innebär lyssnandet på ekonyheter en liten ökning.

Vi har också frågat hur lyssnandet ser ut i olika grupper såväl socioekonomiskt som geografiskt eftersom inte ens Värmland är så homogent som man kan tro efter att ha läst såväl Selma Lagerlöf som Gustaf Fröding eller lyssnat till Värmlänningarna

i Ransäter. Vi har därför valt att skilja mellan Västra, Östra, Norra Värmland samt Karlstadsområdet som bygger på vilken kommun respondenten bor i.

Tabell 2 Andel av respektive grupp som lyssnar på P4 samt Ekonyheter minst 5 dagar per vecka. Värmland hösten 2014 (procent)

	Kvinna	Man	16-29	30-49	50-64	65-85	Låg	Medel- låg	Medel- hög	Hög	V	Ö	N	K
P4	43	42	10	27	47	60	52	10	44	32	47	42	51	38
Eko	25	27	7	18	31	34	26	23	26	31	26	32	27	24
Antal svar	712	687	183	326	412	498	282	494	281	330	719	211	189	300

Kommentar: V,Ö,N och K står för Västra Värmland, Östra Värmland, Norra Värmland samt Karlstadsområdet. Tabellen baseras på skalan i Tabell 1 och procentandelen omfattar de två första stegen (dagligen och 5-6 gånger per vecka).

Det föreligger mycket små skillnader mellan män och kvinnor och skillnaden är inte signifikant, vilket stämmer med tidigare studier där radion benämns ”det jämställda mediet” (Strid 1998 och 2008). Den stora skillnaden återfinns mellan de olika åldrarna. Unga personer lyssnar i lägre grad på såväl P4 som Ekonyheter vilket man gör ju äldre man blir. Detta resultat bekräftas av tidigare undersökningar gällande P4 och Ekonyheter däremot inte andra radiokanaler som t ex de privata lokalradiokanalerna där omvändningen gäller på grund av utbudet som ju mest är musik (Strid 2012).

Lågutbildade lyssnar i högre grad på P4 och högutbildade i högre grad på ekonyheter. Men här måste vi vara försiktiga då vi tolkar siffrorna i och med att ålder och utbildning korrelerar på så sätt att unga har högre utbildning jämfört med äldre. Det gör att sambandet i tabellen inte är linjärt men slutsatsen gäller även med kontroll för ålder lågutbildade lyssnar i högre grad på P4 och högutbildade i högre grad på Ekonyheter. Om vi till exempel ser på gruppen mellan 50 och 64 år så lyssnar de lågutbildade i denna grupp till 37 procent på P4 mot 30 procent bland de högutbildade. Samma grupp lyssnar bland de lågutbildade till 35 procent på ekonyheterna mot 49 procent bland de högutbildade.

När det gäller den geografiska indelningen framgår att man i norra Värmland lyssnar i högre grad på P4 medan i öster lyssnar man mest på ekonyheter. Det är framför allt östra Värmland som avviker genom högre grad ”riks” och lägre grad ”lokal”. Mönstret är detsamma som 2010:års studie det är dessutom så att lyssnandet på P4 ökat framför allt i Karlstadsområdet (Strid 2010). Östra Värmland förefaller vara mindre orienterat till Västra Götaland och mera mot Svealand (Mitander 2010).

I inledningen framhölls att man i allt högre grad tar del av radio i andra plattformar än den gamla ”radioapparaten”. Men de förekommer ju alla på internet

så därför frågade vi också om och i vilken utsträckning man tar del av Sveriges Radio på internet.

Tabell 3 Andel av olika grupper som minst 5 dagar per vecka tar del av Sveriges Radio på internet. Värmland hösten 2010 (procent)

	Kvinna	Man	16-29	30-49	50-64	65-85	Låg	Medel- låg	Medel- hög	Hög	V	Ö	N	K
Nät	4	5	4	5	5	4	2	4	6	4	5	5	2	3
N	732	687	183	326	412	498	282	494	281	330	719	211	189	300

Det är ungefär 30 personer som minst fem dagar i veckan lyssnar på Sveriges Radio via internet vilket innebär att radiolyssnandet på internet knappast ökar radiolyssnandet totalt sett. Den lilla skillnad vi kan se, som inte är signifikant, är att lågutbildade i norra Värmland lyssnar i mindre grad via internet och medelhögt utbildade i västra och östra lyssnar i högre grad via internet. Men som vi påpekat tidigare har vi ett omvänt förhållande mellan ålder och utbildning vilket komplicerar såväl internet som lyssnandet på radions olika kanaler. Unga använder internet i högre grad än äldre men lyssnar i lägre grad på Sveriges Radios P4 och ekonyheter jämfört med äldre.

TV som jämförelse

Som jämförelse kan vi se hur värmlänningarna tar del av motsvarigheterna i televisionen: Aktuellt/Rapport och Värmlandsnytt i SVT. Syftet är då att jämföra intresset för det lokala med intresset för riket som helhet på samma sätt som jämförelsen mellan P4 och ekonyheter.

Tabell 4 Andel som tar del av Aktuellt/Rapport respektive Värmlandsnytt i SVT mer eller regelbundet. Värmland hösten 2010 (procent)

Program	Dagligen	5-6 dag/vecka	3-4 dag/vecka	1-2 dag/vecka	Mer sällan	Aldrig	Ej svar	Totalt
Aktuellt/ Rapport	38	15	14	10	12	5	6	1420
Värmlands- Nytt i SVT	34	15	14	12	14	6	5	1420
TV4 Nyheter	23	11	18	16	18	6	8	1420

Det är nästan lika högt tittande på Aktuellt/Rapport som på Värmlandsnytt i SVT, skillnaden i det dagliga tittandet såväl som tittandet under veckan skiljer sig inte på något signifikant sätt. Vidare är det dagliga tittandet på Värmlandsnytt i SVT lika högt som det dagliga lyssnandet på lokala nyheter i P4 Värmland i radio. Däremot är andelen som aldrig lyssnar på P4 klart större än den som aldrig ser på Värmlandsnytt i SVT. TV4 Nyheterna har klar lägre tittarsiffror än såväl Aktuellt/Rapport och Värmlandsnytt.

Tabell 5 Lyssnandet och tittandet minst 5 dagar per vecka. Värmland 2014 (procent)

Kanaler	Minst 5 dagar per vecka
P4 Värmland	42
Ekonyheter	25
Värmlandsnytt i TV	49
Aktuellt/Rapport	53

Vi kan se att nyhetstittandet är högre hos värmlänningarna än lyssnandet på radio men att den stora skillnaden är mellan riksnheter i Tv och riksnheter i Radio. Jämförelsen haltar en aning i och med att P4 sänder hela dagen vilket inte de andra gör. Men jämförelsen mellan ekonyheter i Radio och Aktuellt/Rapport är mera rimlig men om skillnaden beror på intresset för riksnheter eller intresset för mediet är svårare att avgöra. Möjligen kan det vara ett minskande intresse för riksnheter eftersom jämförelsen med 2010 visar att det dagliga tittandet på Aktuellt/Rapport har minskat med ca 4 procentenheter medan tittandet på Värmlandsnytt i SVT är detsamma som 2010.

Viktiga nyheter

För att försöka utröna hur Värmlänningen orienterar sig mot omvärlden ställdes en fråga om hur viktigt de anser det är att känna till de större nyheterna från olika områden. Det finns andra frågor i formuläret som kanske mera direkt visar hur värmlänningarna orienterar sig. I undersökningen 2010 visar till exempel Lars Aronsson och Lotta Braunerhielm att det anses viktigare att bygga ut såväl vägförbindelse som tågförbindelse med Stockholm i östra Värmland och klart lägre i såväl norra som Västra Värmland (Aronsson och Braunerhielm 2011).

Tabell 6 Hur viktigt anser du att det är att känna till de större nyheterna i följande områden. Värmland hösten 2014 (procent)

Område	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt	Inte alls viktigt	Ingen uppfattning	Ej svar	Antal
Karlstad	33	45	10	3	3	7	1420
Norra V	16	41	23	5	5	9	1420
Östra V	14	41	24	5	5	10	1420
Västra V	20	44	20	4	4	8	1420
Göteborg	7	38	29	9	6	10	1420
Stockholm	9	42	24	7	6	10	1420
Oslo	5	24	35	16	8	12	1420

Tabellen visar att de områden som är viktigast är också de som har flest invånare och sålunda flest i vårt urval. Stockholm anses något viktigare jämfört med Göteborg som anses viktigare än Oslo. Detta torde innebära att det är ganska stora skillnader mellan olika grupper i Värmland. Låt oss därför ta fram de olika grupperna och se hur de fördelar sig gällande mycket viktigt för de olika områdena.

Tabell 7 Andel som anser att det är mycket viktigt att känna till de större nyheterna från olika områden. Värmland 2014 (procent)

	Kvinna	Man	16-29	30-39	50-64	65-85	Låg	Medellåg	Medelhög	Hög
Karlstad	38	28	29	33	32	35	28	30	35	39
Norra	17	13	14	15	15	17	15	16	16	14
Östra	16	13	9	12	16	16	15	13	14	14
Västra	22	18	19	19	20	21	22	19	21	19
Göteborg	9	4	6	8	6	7	6	5	7	10
Stockholm	12	9	8	10	7	10	7	7	10	13
Oslo	6	4	5	5	5	6	6	4	5	7

Mest intresserade av sin omvärld är kvinnorna. Kvinnorna i undersökningen är också i högre grad högutbildade och de högutbildade är också mer intresserade av städerna jämfört med de mera lågutbildade männen. Skillnaden i utbildning mellan kvinnor och män är i undersökningen hela 10 procentenheter när det gäller hög utbildning. Kvinnorna är också mera intresserade av övriga delar av Värmland jämfört med männen. Vidare anser de äldre i högre grad att nyheterna är viktigare

från samtliga områden än vad de yngre anser. De högutbildade anser också att det är viktigare att känna till de större nyheterna från Göteborg, Stockholm och Oslo.

Vad anser de då innevånarna i de olika områdena i Värmland om sin omvärld?

Tabell 8 Andel i de olika områdena som anser att det är mycket viktig att känna till de större nyheterna från olika områden. Värmland hösten 2014 (procent)

Område	Karlstad	Norra	Östra	Västra
Karlstad	53	15	13	14
Norra	14	43	11	11
Östra	12	7	38	9
Västra	10	4	4	47
Göteborg	9	5	8	3
Stockholm	11	7	13	4
Oslo	6	4	5	4
Antal	719	211	189	300

Här kan vi se att innevånarna i de olika områdena anser att nyheter från det egna området är viktigast men styrkan är lite olika. Mest intresserade av sig själva är de från Karlstadområdet och minst intresserade av sig själva är de i östra Värmland. De i östra Värmland avviker också genom att anse att nyheter från Stockholm är viktigare och minst viktiga från Karlstad, liksom nyheter från de andra värmländska områdena jämfört med övriga.

Slutsatser

Högst lyssnande bland värmlänningar sker på P4 och lyssnandet har ökat sedan förra undersökningen 2010, även lyssnandet på Ekonyheterna har ökat om än något mindre än P4. Det är ingen skillnad i lyssnandet mellan kvinnor och män utan skillnaderna är framför allt mellan åldrarna: äldre lyssnar i högre grad jämfört med yngre. Skillnaden mellan de olika områdena i Värmland vad gäller lyssnandet är att Västra och norra Värmland ligger högst på P4 medan östra Värmland lyssnar i högre grad än övriga på Ekonyheter.

Det är mycket få personer som lyssnar på nyheter via internet och eftersom det är så få syns heller inte några skillnader mellan de olika grupperna.

Det dagliga tittandet på Värmlandsnytt i SVT och Värmlandsnytt är ungefär lika högt och i paritet med lyssnandet på P4, TV4 nyheterna ligger klart lägre.

På frågan om vilka områden som det är viktigast att få nyheter från är det egna området viktigast. Men mest intresserade av sig själva är de från karlstadsområdet och minst de från östra Värmland. De i östra Värmland avviker genom att vara mer orienterade mot Stockholm jämfört med övriga. De hade också högre siffror för Ekonyheter och lägre för lokala nyheter i P4 Värmland.

Referenser

- Aronsson, L och Braunerhielm, L (2011) Värmlands framtida utveckling. I Nilsson, L, Aronsson, L & Norell, PO (red) *Värmländska landskap*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Clerwall, Christer (2011) Nyhetskonsument i Värmland. I Nilsson, L, Aronsson, L & Norell, PO (red) *Värmländska landskap*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Mediebarometern (2010) Göteborg: NORDICOM
- Mitander, Tomas (2011) Regionfrågan i Värmland. I Nilsson, L, Aronsson, L & Norell, PO (red) *Värmländska landskap*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Strid, Jan (1999) Radion – det jämställda mediet. I Nilsson, L (red), *Region i omvandling*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Strid, Jan (2009) Radiolyssnande – både stabilitet och förändring. I Holmberg, S & Weibull, L (red), *Nordiskt ljus*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Strid, Jan (2011) Radiolyssnandet i Värmland. I Nilsson, L, Aronsson, L & Norell, PO (red) *Värmländska landskap*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

FILTERBUBBLAN ÄR KLASSIFIERAD – NYHETER VIA INTERNET OCH DET KULTURELLA KAPITALET

JOHAN LINDELL

För den som är intresserad av nyheter utgör internet ett hav av möjligheter. Men nyhetskonsument är långt ifrån det enda vi tillåts, eller vill, göra på nätet. Faktum är att den upptar en mycket begränsad del av den tid vi ägnar åt att surfa. Dagens mediekonsument har mer än någonsin att välja bland. Vissa väljer nyheter, andra inte. Forskning pekar på en ökad uppdelning mellan ”nyhetssökare” och ”nyhetsundvikare” som ett resultat av att dagens medielandskap låter människor välja, och välja bort (Ksiazek m fl. 2010; Blekesaune m fl. 2012; Shehata och Wadbring, 2012; Strömbäck m fl. 2013; Andersson, 2015 se även Prior, 2007). När det gäller nyhetskonsument via massmedier är det välutbildade, äldre, och politiskt intresserade som är mer benägna att söka sig till nyheter (ibid). Nyhetsundvikarna å andra sidan, visar sig vara de yngre och de som är ointresserade av politik (ibid). Samtidigt har annan forskning påvisat samband mellan klass och nyhetskonsument. De som i högre grad står utanför samhället, eller är mindre privilegierade, står i högre grad också utanför nyhetsvärlden (Sternvik och Wadbring, 2010; Clarke, 2014). Tidigare argument kring nyhetssökande/undvikande har framförallt fokuserat på den nyhetskonsument som sker genom de traditionella massmedierna. Mot den bakgrunden, och mot det faktum att nästan alla i Sverige på något vis har tillgång till internet och därför en teoretisk möjlighet att ta del av nyheter, blir frågan om *vem som konsumerar vilka nyheter via internet* intressant. I det här kapitlet vill jag belysa den frågan empiriskt, med ett speciellt fokus på föreställningen att nyhetskonsumenten via internet är en fråga om klass och socio-kulturell särskiljning.

Innan vi vänder oss mot resultaten av 2014 års SOM-undersökning i Värmland redovisas det teoretiska ramverk som tillåter oss placera nyhetskonsument inom en bredare kategori av kulturella aktiviteter vars sociala funktion ofta mynnar ut i att upprätthålla relationer mellan olika, mer eller mindre privilegierade, grupper i samhället. Efter den teoretiska genomgången presenteras resultaten av den Värmländska SOM-undersökningen och svaret på de frågor som ställs i detta kapitel. Slutligen sammanfattas och diskuteras resultaten.

Nyheter som klassmarkörer i det digitala medielandskapet

Att ta del av nyheter via massmedier har varit en gemensam nämnare för det svenska folket. En av de aspekter som utmärkt det svenska medielandskapet i ett

internationellt sammanhang under en längre tid är en hög tillit till nyhetsmedierna kombinerat med en allmänt hög konsumtion av nyheter (Hallin och Mancini, 2004; Weibull, 2013; Weibull och Wadbring, 2014). Klass har därför inte spelat en avgörande roll i hur svenskars nyhetskonsumtion sett ut under 1900-talets senare hälft. Idag ser det annorlunda ut. Digitalisering, globalisering och privatisering av medielandskapet betyder att den svenske mediekonsumenten ofta har ett stort utbud att välja från. En uppdelning, eller fragmentering, av medielandskapet ”medför att olika människor kommer att ta del av olika kanaler, vilket i sin tur betyder att skillnader mellan olika grupper i samhället ökar” (Weibull och Wadbring, 2014: 367; se även Andersson, 2015). Samtidigt visar OECD-mätningar att klyftor mellan rika och fattiga sedan början av 1990-talet ökar i Sverige.

Det är således rimligt att anta att klass (här förstått som volym- och uppsättning av ekonomiskt- och kulturellt kapital [Bourdieu, 1984])) kommer bli en viktigare förklaringsfaktor när det kommer olika människors och gruppers mediala, vilket forskning också belyst (Prior, 2007; Sternvik och Wadbring, 2010; Clarke, 2014). Medieforskningen har därför mycket att hämta i Pierre Bourdieus kultursociologi eftersom den ger en sofistikerad belysning av relationen mellan kultur, livsstil och samhällelig under- och överordning (se Lindell, 2015 för en djupare diskussion). Bourdieu (1984) visade att livsstilar och kulturella aktiviteter (exempelvis den typ av mediekonsumtion man ägnar sig åt) överlappar med människors position i samhället. I förlängningen har människors kulturella orienteringar funktionen att legitimera och förstärka deras sociala positioner. Att tala om klass och internet från ett sådant perspektiv innebär att låta analysen gå bortom tillgång till- och förmågan att använda internet (vilket idag gäller de flesta svenskar och värländningar) och istället fokusera på hur olika grupper navigerar bland de möjligheter internet tillgodoser (Selwyn, 2004; Danielsson, 2014).

Medieforskning som tagit avstamp i Bourdieus teori har visat att medieanvändning i mer privilegierade grupperingar är del av, mer eller mindre medvetna, strategier för att tillskansa sig olika former av kapital och på så vis upprätthålla eller förstärka deras status i samhället (Reimer, 1994; Zillien och Hargittai, 2009; Danielsson, 2014; Bengtsson, 2015; Jansson, 2015). Danielsson (2014) visar att användning av internet till nyhets- och informationsinhämtning är kollektivt erkänt som en ”legitim” kulturell aktivitet (i det att den av samhället anses nyttig, fin, och värdefull). Dock betingas olika individers användning av internet av klassrelaterade, mer eller mindre medvetna, föreställningar om vilka av internets möjligheter som är ”till för en själv” och vilka som är ”till för andra” (ibid). De ”kulturellt kapitalstarka” ägnar i högre utsträckning än andra grupper sin fritid åt att söka upp (en viss typ av) nyheter (ibid) och på den vägen blir nyhetskonsumtionens förlängda funktion en ombesörjning av det Bourdieu (1986) kallar för kulturellt kapital.

Det som sker då vi lämnar massmedielandskapet bakom oss (i vilket många svenskar exponerades för nyheter vare sig de ville eller inte) och går in i det nya alltmer fragmenterade medielandskapet är att individer ges större valmöjlighet.

Det Bourdieus tankegångar tillför diskussionen om konsekvenserna av denna fragmentering är det individuella medievalets socialt strukturerade karaktär, och dess inbäddning i ett bredare socialt sammanhang (Lindell, 2015).

Mot den bakgrunden har vi anledning att förvänta oss en korrespondens mellan ett kulturellt kapital (hög utbildning, en livsstil som i relativt hög grad kännetecknas av "finkulturella" aktiviteter, tjänstemannayrken) och nyhetssökande via internet. Detta torde framförallt vara gällande de nyhetskällor som är socialt erkända som "kvalitetsnyheter". Resten av kapitlet syftar till att belysa den frågan i en värmländsk kontext.

Nyhetskonsumtion via internet i Värmland

Innan vi vänder oss till den centrala frågan som detta kapitel ställer sig – gällande relationen mellan klass och nyhetskonsumtion via internet – bör två grundläggande frågor besvaras. Dessa frågor är: 1.) hur ser värmlänningarnas konsumtion av nyheter via internet ut jämfört med landet som helhet? och 2.) vilka nyhetsorienteringar går att urskilja i värmlänningarnas digitala nyhetskonsumtion? Vi börjar med frågan som berör det generella konsumtionsmönstret.

Tabell 1 visar andelen av värmlänningarna som tar del av nyheter via internet – från dagligen till aldrig. Det första vi bör notera är att nyhetskonsumtion via internet är låg. Exempelvis är det bara en procent av värmlänningarna som tar del av *Svenska Dagbladets* digitala utgåva på daglig basis. Hela 77 procent tar aldrig del av *Svenska Dagbladet* via internet. En liknande, om än något högre, tendens återses när det gäller *Dagens Nyheter*. Det låga mönstret speglas även när det kommer till de digitala public service-tjänsterna (SR, SVT). Går vi till de lokala morgontidningarna ökar konsumtionen något. 11 respektive nio procent tar del av de digitala upplagorna av NWT och VF dagligen. Få vänder sig till någon annan morgontidning via internet. När det gäller alla källor utom NWT och de båda kvällstidningarna uppgår hälften av värmlänningarna att de aldrig tar del av nyheterna via internet.

Kvällspressen läses mer på nätet än på papper idag (Weibull & Wadbring, 2014) och det speglas också i värmlänningarnas nyhetsvanor. Hela 28 procent tar dagligen del av *Aftonbladet* via internet – en markant skillnad jämfört med *Expressen* vars dagliga konsumtion ligger på 12 procent. Det är också intressant att se att 16 procent tar del av nyheter via sociala medier på en daglig basis. Här bör vi dock ifrågasätta reliabiliteten i frågan eftersom den inte gör någon åtskillnad mellan nyhetsinstitution och nyhetsplattform. Vi vet med andra ord inte vad respondenten menar med "nyheter" när denna indikerar att den konsumerar dessa på sociala medier. Vi vet heller inte vilka sociala medier som avses. Ändå bör resultatet ses som intressant, framförallt i relation till de övrigt låga konsumtionsmönstren. Få värmlänningar vänder sig till *Nyheter24* och *Flashback* – noll, respektive en procent på daglig basis. Liknande mönster gäller användning av utländska nyhetstjänster.

Balansmåttan (inom parenteser i Tabell 1) visar skillnaden mellan värmlänningarnas och svenska folkets nyhetskonsumtion via internet. På det hela taget är mönstren mellan befolkningarna likartade. Men det vi ser är att värmlänningar generellt konsumerar mindre nyheter via nätet än svenska folket. Undantaget den konsumtion som sker mot kvällspressens digitala upplagor ligger värmlänningarna lägre i alla nyhetskällor. Mönstret speglas framförallt bland de som uppger att de aldrig tar del av en nyhetskälla via internet. Exempelvis är andelen värmlänningar som aldrig vänder sig till DN via internet 21 procentenheter högre än svenska folkets, och 17 procentenheter högre gällande SvD. När det kommer till nyhetskonsumtion via internet är värmlänningarna traditionalister vända mot kvällspressen, i jämförelse med det svenska folket.

Tabell 1 Andel av värmlänningarna som tar del av olika nyheter via internet (procent) (jämförande balansmått mot svenska folket inom parentes)

	Dagligen	5-6ggr/v	3-4ggr/v	1-2ggr/v	Mer sällan	Aldrig	Summa procent
NWT	11	3	6	9	27	44	100
VF	9	3	5	7	24	53	100
Annan morgon-tidning	1	1	2	2	14	81	100
DN	3 (-4)	2 (-1)	3 (-3)	4 (-4)	16 (-10)	72 (+21)	100
SvD	1 (-3)	2 (0)	3 (0)	3 (-3)	15 (-9)	77 (+17)	100
Aftonbladet	28 (+4)	9 (+2)	10 (+1)	11 (+1)	20 (-2)	24 (-3)	100
Expressen (Expressen/GT/ Kvällsposten)	12 (+2)	4 (+1)	5 (0)	10 (+2)	28 (0)	40 (-7)	100
SR	3 (-3)	2 (0)	4 (-1)	6 (-2)	24 (-5)	63 (+13)	100
SVT	5 (-3)	3 (-1)	3 (-3)	9 (-2)	25 (-5)	55 (+13)	100
Nyheter24	0 (-2)	1 (0)	1 (-1)	3 (-2)	17 (-6)	78 (+11)	100
Sociala medier	16 (-8)	5 (-2)	5 (-4)	5 (-4)	14 (0)	55 (+17)	100
Flashback	1 (0)	1 (0)	1 (-1)	2 (-1)	16 (-5)	80 (+8)	100
Utländsk nyhets-tjänst	3 (-3)	1 (-1)	2 (-2)	3 (-3)	14 (-6)	77 (+14)	100

Kommentar: Frågan lyder "Hur ofta brukar du ta del av nyheter från följande på internet?"

Källa: Värmlands-SOM 2014, Riks-SOM 2014

Nästa steg i analysen är att se vilka dimensioner som faller ut bland de olika nyhetskällorna – på vilka sätt orienterar sig värmlänningar i det digitala nyhetslandskapet? En faktoranalys (Tabell 2) visar att det bland värmlänningar finns fyra huvudsakliga orienteringar när det gäller nyhetskonsumtion via internet. Den första, som också är den som förklarar mest av variationen bland de olika kanalerna, är orienteringen mot de lokala morgontidningarna och kvällspressen. Vi kan kalla denna orientering för ”traditionalistisk” eftersom människor med denna typ av orientering även på internet rör sig mot den traditionella, tryckta journalistiken.

Den andra dimensionen visar även den en traditionalistisk orientering. Skillnaden mot den förra är att det inom denna orientering är radio- och tv-nyheterna (SR, SVT) man letar upp online. En tredje dimension påvisar en slags ”elitorientering”. Värmlänningar med denna orientering föredrar SvD, DN och utländska nyhetstjänster när det kommer till nyhetskonsumtion via internet. Den fjärde och sista dimensionen visar på en intressant dragning mot digitala nyhetskällor (*Flashback*, sociala medier, *Nyheter24* och utländska nyhetstjänster). Här återfinns ingen av de traditionella svenska nyhetsmedierna – vare sig tv, radio eller press – och därför kallar vi denna orientering för ”nytänk” (jfr Wadbring och Bergström, 2011).

Tabell 2 Dimensioner i nyhetskonsumtion via internet (faktorladdningar)

	Traditionellt (lokal/ kvällspress)	Traditionellt (public service)	Elit	Nytänkande
VF	.672			
Aftonbladet	.645			
NWT	.635			
Expressen	.631			
SR		.773		
SVT		.725		
SvD			.799	
DN			.697	
Annan morgontidning				
Flashback				.625
Sociala medier				.529
Utländsk nyhetstjänst			.326	.477
Nyheter24				.476
Förklarad varians	32 %	13 %	9 %	8 %

Kommentar: Faktoranalys med principal axis rotering.

Källa: Värmlands-SOM 2014.

Det vi kan observera ur dessa fyra nyhetsorienteringar är den tydliga renodlingen. Vissa tycks orientera sig mot morgon- och kvällspressen (dimension 1), andra mot public service TV och radio som etablerats på nätet (dimension 2). Vissa föredrar de nationella morgontidningar i kombination med utländska nyhetstjänster (dimension 3), medan andra rör sig mot digitala- och icketraditionella nyhetskällor (dimension 4). Följdfrågan blir naturligtvis vem som besitter vilken typ av nyhetsorientering, eller: vilka är de demografiska idealtyperna för respektive nyhetsorientering? Detta låter oss se i vilken utsträckning dessa nyhetsorienteringar är socialt strukturerade av i termer av klass.

Nyhetsorienteringar på internet och den "finkulturella" livsstilen

Ett sätt att börja bena ut i vilken utsträckning nyhetskonsumtion via internet tillhör bredare livsstilar eller kulturkonsumtionsmönster är att sätta de olika orienteringarna i relation till människors livsstil. Fråga 37 i 2014 års värmländska SOM-undersökning ställer över tjugo frågor om vad människor ägnar sin fritid åt, i syfte att komma åt underliggande livsstilar. En faktoranalys av detta frågebatteri (inte redovisad här) visar att olika "finkulturella" aktiviteter (gå på opera, museum, teater och konsert) hänger samman och således utgör en enhetlig livsstil. Vidare bekräftar ett Cronbachs alfa-test att respondenter som uppger ett högt värde på en av dessa aktiviteter också uppger höga värden på de andra ($\alpha = .707$). En regressionsanalys visar slutligen att denna livsstil framförallt återfinns bland de som har hög utbildning och inkomst (se kapitlet om social reproduktion i Värmland i denna volym). Vi har därför grund att prata om en "finkulturell" livsstil eftersom den utgörs av generellt sett högt aktade kulturella aktiviteter (gå på opera, museum osv) som dessutom (eller just därför) tenderar att återfinnas bland mer privilegierade grupper i samhället (relativt högutbildade och högavlönade tjänstemän). Med Bourdieus (1984) vokabulär kan vi därför tala om en observerad homologi mellan rummet av sociala positioner och rummet av livsstilar. Frågan vi vänder oss till nu är hur de olika nyhetsorienteringarna faller in i detta mönster.

Med undantag för orienteringen mot lokal- och kvällspressen visar en korrelationsanalys (Tabell 3) samband mellan alla nyhetsorienteringar och den "finkulturella" livsstilen. Det betyder att en socio-kulturellt upphöjd livsstil hänger samman med hög nyhetskonsumtion via internet. Vi måste dock betona att konsumtion av lokal- och kvällspressen via internet alltså inte tycks höra till den typ av nyhetskonsumtion som upprätthåller en hög status i samhället. Istället är det public service, nyare och online-baserade källor samt elitmedier som kan tänkas fungera som statusmarkörer. Samtidigt måste det betonas att dessa resultat inte betyder att det enbart är en exklusiv, kulturell elit som vänder sig till, till exempel, DN och SvD online. Så starka och enkelspåriga är inte resultaten. Kanske är det i diskussionen om mediekonsumtion som statusmarkör mer rimligt att tala om vissa typer av mediekonsumtion som "negativa tillgångar" (Bennett m fl., 2009:

150), och fokusera på vad olika samhällsgrupper väljer bort. I vårt fall betonar vi då det symboliska värdet av att *inte* ta del av lokal- och kvällspressen på internet, och framförallt vända sig mot ”kvalitetspressen”.

I övrigt kan vi notera att relationerna nyhetsorienteringarna sinsemellan alla är positiva och statistiskt signifikanta. Nyhetskonsumtion tycks göda nyhetskonsumtion, även när det gäller den konsumtion som sker via internet (jfr Weibull och Wadbring, 2014). Den mycket starka korrelationen mellan elitorienteringen och den nytänkande orienteringen kan delvis förklaras med att bägge utgör index som har en variabel gemensamt, nämligen användningen av utländsk nyhetstjänst.

Tabell 3 Korrelationer mellan nyhetsorienteringar och ”finkulturell” livsstil (Pearsons *r*)

	Traditionellt (lokal/ kvällspress)	Traditionellt (public service)	Elit	Nytänkande	”Finkulturell” livsstil
Traditionellt (lokal/kvällspress)	1				
Traditionellt (public service)	.343***	1			
Elit	.267***	.393***	1		
Nytänkande	.358***	.393***	.599***	1	
”Finkulturell” livsstil	-.018	.156***	.191***	.103***	1

Kommentar: Signifikanskoder: * $p < .01$, ** $p < .05$, *** $p < 0.01$.

Samtliga variabler är index skapade efter formeln: (variabel 1 + variabel 2... + variabel n)/n.

”Lokal- och kvällspress” ($\alpha = .776$), ”public service” ($\alpha = .816$), ”elitnyheter” ($\alpha = .720$) och ”nytänkande” ($\alpha = .593$) är index skapade ur faktoranalysen (se Tabell 2). ”Finkultur” är ett index skapat av ”gå på opera”, ”gå på museum”, ”gå på konsert” och ”gå på teater” ($\alpha = .707$) som utgör en dimension i faktoranalys av frågebatteri kring livsstil (fråga 37).

Källa: Värmlands-SOM 2014.

Faktorerna bakom de olika nyhetsorienteringarna

Korrelationsanalysen ger en indikation på att valet av nyheter i det digitala medielandskapet är betingat av social position (ens volym- och typ av kapital) eftersom en privilegierad livsstil samvarierade med tre av nyhetsorienteringarna. För att gå djupare i relationen mellan nyhetskonsumtion och klass behöver vi ta reda på vilka faktorer som spelar in i hur högt en respondent placerar sig på de olika nyhetsorienteringarna. Regressionsanalyserna (Tabell 4) adresserar detta genom

att uppskatta hur många steg man ökar i de olika nyhetsorienteringarna beroende på kön, ålder, födelseland, klassidentifikation, utbildning, livsstil, årsinkomst, ekonomi, intresse för politik, och om man prenumererar på en dagstidning.

Tabell 4 Faktorer som påverkar de olika nyhetsorienteringarna (B-koefficienter)

	Nyhetsorienteringar på internet (från faktoranalys)			
	Traditionellt (lokal/ kvällspress)	Traditionellt (public service)	Elit	Nytänkande
Man (ref. kvinna)	.30***	.18**	.20***	.07
Ålder	-.01***	-.00	-.00*	-.02***
Ej född i Sverige (ref: född i Sverige)	-.93***	-.02	.68***	.21
Tjänstemannahem (ref: arbetarhem)	.20	.03	.12*	.09
Utbildning (fyrdelad)	-.03	.10*	.09***	.04
"Finkulturell" livsstil (index)	-.10	.14*	.11**	.05
Årsinkomst	.07***	-.02	-.01	-.01
Ekonomiska svårigheter (ref: ej svårigheter)	.36**	.09	.07	.06
Politiskt intresse	.14*	.25***	.22***	.20***
Prenumeration på dagstidning	-.39***	-.06	-.10	-.14**
Constant	2.71***	.60**	.80***	2.27***
R ²	10 %	9 %	22 %	4 %
R _{adj} ²	9 %	8 %	21 %	4 %
N	876	967	956	954

Kommentar: OLS-regressioner. Signifikanskoder: * p<.01, ** p<.05, *** p<0.01. För information om beroende variabler nyhetsorienteringar se tabellkommentar till tabell 3.

Källa: Värmlands-SOM 2014.

Det första vi kan notera i regressionsanalyserna är att kön spelar roll för alla nyhetsorienteringar utom den "nytänkande". Män tycks mer benägna att använda

internet till att konsumera olika typer av nyheter. Ett sådant resultat går i linje med tidigare forskning som visat att män är mer benägna att konsumera nyheter via nya tekniska plattformar, exempelvis via mobilen (Karlsson, 2010) eller via internet mer allmänt (Ohlsson, 2015).

När det gäller nyhetskonsumtion via traditionella nyhetsmedier (press, tv, radio) är ålder en av de starkaste förklaringsfaktorerna. Unga människor i Sverige och Värmland är i allt lägre grad konsumenter av papperstidningar och tablånyheter via radio eller tv (Clerwall, 2012; Shehata och Wadbring, 2012). När det kommer till nyhetskonsumtion via internet spelar ålder i princip ingen roll alls. Den statistiska effekten av ålder, som för samtliga nyhetsorienteringar ligger nära ett nollvärde, indikerar att nyhetskonsumtionen på internet varken domineras av yngre eller äldre i Värmland. Vidare ser vi att värmlänningar som är födda i ett annat land än Sverige är mindre benägna att vända sig till lokalnyheterna och kvällspressen. För orienteringen ”elitnyheter” som innefattar SvD, DN och utländska nyhetstjänster tycks mönstret vara det motsatta – personer födda utomlands står högre inom denna dimension än övriga värmlänningar. Dock visar kompletterande analyser (ej redovisade här) att effekten försvinner då frågan om utländsk nyhetstjänst tas bort från detta index (”elitnyheter”). Värmlänningar födda utomlands är alltså inte mer benägna än övriga att vända sig till SvDs och DN:s digitala upplagor.

I linje med tidigare forskning (Prior, 2007; Shehata och Wadbring, 2012; Strömbäck m fl. 2013) visar analyserna att politiskt intresse är en viktig förklaringsfaktor när det kommer till hur mycket nyheter man konsumerar. Denna tendens är alltså giltig även för den nyhetskonsumtion som sker via internet – och även i Värmland. Att vara intresserad av politik är en viktig drivkraft bakom all typ av nyhetskonsumtion via internet.

Tidigare forskning visar på en koppling mellan olika former av nyhetskonsumtion: nyhetskonsumtion göder nyhetskonsumtion (Weibull och Wadbring, 2014; Strömbäck 2015). Tabell 3 och de positiva korrelationerna mellan de olika nyhetsorienteringarna visade att så var fallet inom den internetbaserade konsumtionen. I Tabell 4 ser vi dock att värmlänningar som prenumererar på en dagstidning får lägre värden än icke-prenumeranter när det gäller att vända sig till lokal- och kvällspressens digitala upplagor samt de nyare nyhetsskällorna på internet. En förklaring kan tänkas vara att man inte har behov av att läsa nyheterna via internet om man läser dem på papper. Det är också rimligt att anta motsatsen: att en hög nyhetskonsumtion på internet gör att man är mindre benägen att prenumerera på en dagstidning.

Nyheter via internet och social position

Nu vänder vi oss till frågan om vilken roll social position spelar för de olika typerna av nyhetskonsumtion via internet. Det första vi kan notera är den till synes märkliga relationen mellan ett ekonomiskt kapital och orienteringen mot lokal- och kvälls-

pressen via internet (Tabell 4). Å ena sidan visar resultaten att värmänningar som upplever ekonomiska svårigheter får ett högre värde på orienteringen mot lokal- och kvällspressen jämfört med de som inte upplever ekonomiska svårigheter. Här kan man tänka sig att gratisnyheter online ersätter en kostsam prenumeration, vilket gör att de som har ekonomiska svårigheter tillskansar sig nyheter via internet. Å andra sidan visar resultaten en svag indikation på att de som har hög årsinkomst också är mer benägna att få ett högt värde. Ett sådant ambivalent resultat bör leda oss till att fundera på om ekonomin inte spelar en avgörande roll för denna typ av orientering – orienteringen tycks förekomma både bland de ekonomiskt utsatta och bland de välbeställda. Kanske är det mer intressant att ekonomin *inte* spelar roll hur värmänningarna faller ut i de övriga nyhetsorienteringarna (traditionell: public service, elit och nytänk).

Tabell 5 *Andelen värmänningar som dagligen tar del av SvD och DN via internet efter klassidentifikation, utbildning och livsstil (procent)*

	Arbetare	Högre tjänstemän	Låg utbildning	Hög utbildning	Inte "finkulturell" livsstil	"Finkulturell" livsstil
DN	2	10	1	6	2	10
SvD	1	7	0	2	1	4

Kommentar: Resultaten är härledda ur statistiskt signifikanta korstabuleringar (Cramers $V = .000$). Oberoende variabler: "Utbildning, fyrdelad", F66A "Nuvarande hem". Livsstilsvariabeln är omkodad från index "finkulturell livsstil" (se Tabell 3). Uppdelningen sker mellan personer som inte har en finkulturell livsstil (inte gått på opera, museum, konsert eller teater under de senaste 12 månaderna) och de som har det (värde 3 och högre på indexet).

Källa: Värmlands-SOM 2014.

Det som istället avgör hur värmänningarna positionerar sig i förhållande till nyhetskonsumtionen via internet är det kulturella kapitalet. Detta skiner fram i det att de mer "legitima" nyhetsorienteringarna (den som riktar sig mot public service och den som riktar sig mot SvD, DN, och mot utlandet) är kopplade till hög utbildning och till en "finkulturell" livsstil. För den senare orienteringen ("elitnyheter") spelar även klassidentifikation roll: de som identifierar sig som tjänstemän är mer benägna att besitta denna typ av nyhetsorientering än de som identifierar sig som arbetare. Här är det också viktigt att betona att regressionsmodellen som används för att förstå variationen i de olika nyhetsorienteringarna fungerar allra bäst för att förklara "elitorienteringen" (modellen förklarar där 21 % av variationen).

Tabell 5 belyser relationen vidare i en förenklad tabell. Här ser vi tydligare hur orienteringen mot de mer "legitima" nyhetskällorna via internet (på daglig basis) struktureras av individers sociala position. Överlag är siffrorna låga (vilket disku-

terades inledningsvis) men skillnaderna mellan grupperna är tydliga. Exempelvis är procentsatsen för högre tjänstemän fem gånger högre än arbetarnas när det kommer till läsning av DN via internet. Samma starka kontraster mellan högre och lägre positioner i samhället är genomgående i tabellen.

De mönster som faller ut i analysen går i linje med de mönster som återfinns i den nationella SOM-undersökningen (Ohlsson, 2015) och den hypotes vi lade fram utifrån Bourdieus teori. Kapitalstarka, framförallt de med ett starkt kulturellt kapital, är mer benägna att vända sig mot de socialt erkända nyhetskällorna. Vad gällande värmlänningars nyhetskonsumtion via internet spelar alltså social position en viktig roll – även då vi kontrollerar för förklaringsvärdet av andra viktiga faktorer (exempelvis politiskt intresse).

Sammanfattning och diskussion

Detta kapitel har visat att konsumtion av nyheter via internet är låg i Värmland. Värmlänningarnas konsumtion är dessutom lägre än det svenska folkets – bortsett från läsningen av kvällspressens digitala upplagor där de ligger högre än resterande Sverige. Vidare har kapitlet visat att fyra huvudsakliga orienteringar bland nyhetskällor på internet återfinns bland värmlänningarna. Två ”traditionalistiska” nyhetsorienteringar som rör sig mot etablerade massmediers digitala hemvister, en ”elitorientering” som rör sig mot nyheter från utlandet och den socialt erkända ”kvalitetspressen” (DN, SvD) och sist en ”nytänkande” orientering mot sociala medier och andra online-baserade tjänster.

Den huvudsakliga frågan som ställts i detta kapitel rör den om klass, och i vilken utsträckning människors orientering bland nyhetskällor via internet betingas av livsstil, utbildning, klassidentifikation och ekonomisk situation. Resultaten visar att ekonomiska resurser inte är avgörande för hur människor orienterar sig bland nyhetstjänster via internet. Det är snarare det Bourdieu kallar för det kulturella kapitalet som strukturerar de fyra nyhetsorienteringarna i ett ”rum av sociala positioner” (Bourdieu, 1984). Resultaten ger indikationer på en symbolisk hierarki bland de digitala nyhetskällorna (jfr Danielsson, 2014). Lägst rang har orienteringen mot lokal- och kvällspressen (som knappast av en slump också är den vanligaste orienteringen), och högst rang har orienteringen mot ”elitnyheterna”. Elitorienteringen och dess symboliska överordning befästs av att den framförallt har sin hemvist bland högutbildade tjänstemän som även i sin övriga kulturkonsumtion orienterar sig mot det ”fina” eller ”legitima”.

Mot den bakgrunden skriver kapitlet in sig i ett led av medieforskning som pekat på mediekonsumtionen som en mer eller mindre medveten strategi för att upprätthålla sociala positioner (Reimer, 1994; Zillien och Hargittai, 2009; Danielsson, 2014; Bengtsson, 2015; Jansson, 2015). Framförallt lyfter kapitlet fram det kulturella kapitalets återspeglings och reproduktion i navigeringen bland nyhetskällor på internet. Personer med ett *institutionaliserat* kulturellt kapital (examen

från högskola eller universitet) och ett *objektifierat* kulturellt kapital (smak för den ”fina” kulturen) är de som i högst grad *förkroppsligar* orienteringen mot de mer ”legitima” nyhetskällorna (Bourdieu, 1984; 1986). Den teoretiska möjligheten till mångfacetterad nyhetskonsumtion som internet tillgodoser ska inte förväxlas med de socialt strukturerade konsumtionsmönstren som återfinns i människors praktiker. Nyhetskonsumtion sker inte i ett socialt vakuum.

Medielandskapet genomgår snabba förändringar. Ur ett kultursociologiskt perspektiv betyder allt fler kanaler och möjligheter i medieutbudet att klass-distinktioner tydligare speglas i människors medieval. Den parallella utvecklingen mot ökade materiella klasskillnader i det svenska samhället och den ökade fragmenteringen av medielandskapet pekar mot att klass kommer spela allt viktigare roll när det kommer till hur svenskar, och värmlänningar, konsumerar nyheter. Diskussionen om de demokratiska problem som kan härledas ur att människor inte delar samma medierade referensramar – som pekas ut av både *Medieutredningen* (SOU 2015:94) och *Demokratiutredningen* (Strömbäck, 2015) kan inte bortse från hur klass spelar roll för hur människor navigerar bland nyheter. Detta kapitel har visat att människor väljer mer eller mindre kvalificerade, och mer eller mindre ”legitima”, nyhetskällor efter sin position i samhället. På så vis skapas klassade filterbubblor – filterbubblan är klassifierad.

Referenser

- Andersson, Ulrika (2015) 'Skillnader ökar mellan svenskars medievanor' i *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2014/2014*, 122-137.
- Bengtsson, Stina (2015) "Digital distinctions: Mechanisms of difference in digital media use", *MedieKultur* 31(58): 30-48.
- Bennett, Tony, Mike Savage, Elizabeth Silva, Alan Warde, Modesto Gayo-Cal & David Wright (2009) *Culture, Class, Distinction*. London, New York: Routledge.
- Blekesaune, Arlid, Eiri Elvestad & Toril Aalberg (2012). "Tuning out the world of news and current affairs: An empirical study of Europe's disconnected citizens", *European Sociological Review*, 28(1):110-126.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. New York, London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1986) "The forms of capital" i John Richardson (red) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York, Greenwood: Greenwood press.
- Clarke, Debra (2014) *Journalism and Political Exclusion: Social Conditions of News Production and Reception*. Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen's University press.
- Clerwall, Christer (2012) "Nyhetskonsumtion i Värmland" i Lennart Nilsson, Lars Aronsson & PO Norell (red) *Värmländska landskap*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. Karlstad: Karlstad University press.

- Danielsson, Martin (2014) *Digitala distinktioner: Klass och kontinuitet i unga mäns vardagliga mediepraktiker*. Doktorsavhandling. Högskolan i Jönköping.
- Hallin, Daniel C. och Paolo Mancini (2004) *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jansson, André (2015) "Polymedia distinctions: The sociocultural stratification of interpersonal media practices in couple relationships", *Nordicom-Review* 36(2): 33-50.
- Karlsson, Michael (2012) "Värmlänningars nyhetskonsumtion via mobiltelefon" i Lennart Nilsson, Lars Aronsson & PO Norell (red) *Värmländska landskap*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. Karlstad: Karlstad university press.
- Ksiazek, Thomas B., Edward C. Malthouse & James G. Webster (2008) "News-seekers and avoiders: Exploring patterns of total news consumption across media and the relationship to civic participation", *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 54(4): 551-568.
- Lindell, Johan (2015) "Bourdieuian Media Studies: Returning Social Theory to Old and New Media", *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory* 16(3): 362-377.
- Ohlsson, Jonas (2015) "Nyhetskonsumtionens mekanismer" i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarsson (red) *Fragment*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Prior, Markus (2007) *Post-broadcast Democracy: How Media Choice Increases Inequality in Political Involvement and Polarizes Elections*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reimer, Bo (1994) *The Most Common of Practices: On Mass Media Use in Late Modernity*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Selwyn, Neil (2004) "Reconsidering political and popular understandings of the digital divide", *New Media & Society* 6(3): 341-362.
- Shehata, Adam och Ingela Wadbring (2012) "Allt fler står utanför nyhetsvärlden" i Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *I framtidens skugga*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- SOU 2015: 94. *Medieborgarna & medierna: En digital värld av rättigheter, skyldigheter – möjligheter och ansvar*. <http://www.medieutredningen.se>
- Sternvik, Anna och Ingela Wadbring (2010) "Nyhetsvanor – en klassfråga?" i Maria Oskarsson, Mattias Bengtsson & Tomas Berglund (red) *En fråga om klass*. Stockholm: Liber.
- Strömbäck, Jesper (2015) *Demokratin och det förändrade medielandskapet: Mot ökade kunskapsklyftor och deltagandeklyftor?* <https://demokratiutredningen.files.wordpress.com/2015/04/strc3b6mbc3a4ck-demokratin-och-det-fc3b6rc3a4ndrade-medielandskapet.pdf>
- Strömbäck, Jesper, Monika Djerf-Pierre och Adam Shehata (2013) "The Dynamics of Political Interest and News Media Consumption: A Longitudinal Perspective", *International Journal of Public Opinion Research* 25(4): 414-435.

- Wadbring, Ingela och Annika Bergström (2011) "Nyheter i våra hjärtan", i Sören Holmberg, Lennart Weibull & Henrik Oscarsson (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2013) "Medieförtroende" i Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *Vägskäl*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Weibull, Lennart och Ingela Wadbring (2014) *Massmedier: Nya villkor för press, radio och tv i det digitala medielandskapet*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Zillien, Nicole och Eszter Hargittai (2009) "Digital distinction: Status-specific types of internet usage", *Social Science Quarterly* 90(2): 274-291.

Avslutning

VÄRMLAND INFÖR FRAMTIDEN

LENNART NILSSON OCH P O NORELL

Boken *Värmländska utmaningar* bygger huvudsakligen på enkätundersökningar med medborgare, som genomförts i Värmland 2010 och 2014. Jämförelser görs sedan med motsvarande SOM-undersökningar i hela Sverige och andra regionala undersökningar främst i Västra Götaland. En som tidigt reflekterade över enkätfrågor var poeten Nils Ferlin som i dikten ”Enkät” i diktsamlingen *Kejsarens papegoja* 1951 i första strofen skriver:

*Hur skall man finna lycka?
-Jag svettades och slet
Med denna enkla fråga
Långt mer än någon vet.
(Ferlin 1975)*

Vi är mycket tacksamma att många värmlänningar tagit sig tid svara på våra frågor även om det är bekymmersamt att svarsprocenten sjunkit över tid (Bouvé 2016). Men jämförelser mellan de två värmlandsundersökningarna och andra SOM-undersökningar har gett underlag för analyser av politik, ekonomi, samhälle, kultur och medier i Värmland. I stor utsträckning har också resultaten från frågeundersökningarna relaterats till statistik och annat källmaterial.

Som framgått av analyserna skiljer sig förhållandena i olika delar av Värmland i många avseenden åt och bokens omslag illustrerar olika sidor av Värmland. I norr älvdalen och naturen, i väster det stora köpcentret som lockar många från Norge och i öster kulturen med Nils Ferlin sittande eftertänksam på parkbänken i Filipstad, staden han kom till som tioåring från Karlstad. I Värmlands huvudstad Karlstad uppmärksammas universitetet och monumentet från 1955 som symboliserar den fredliga unionsupplösningen mellan Sverige och Norge 1905.

Strukturella förändringar

Utvecklingen i Värmland liksom i de andra så kallade skogslänen har på flera sätt varit utmanande. Befolkningen har minskat i antal, andelen äldre har ökat och utbildningsnivån ligger klart under genomsnittet för landet. Industrin är fortsatt mycket viktig men konkurrensen på de internationella marknaderna är svår och kraven på produktutveckling och på ökad rationalitet är stor. Med olika

intervall genomförs stora investeringar och produktionen ökar men behoven av arbetskraft minskar. I många fall handlar det om ett internationellt ägande utan lokal förankring. Det är inte ovanligt med konkurrens också inom en koncern och produktion kan flyttas.

Särskilt i länets västra delar har handeln med Norge varit en positiv faktor. Stora köpcentra har utvecklats i huvudsak inriktade på den norska marknaden. Den norska arbetsmarknaden är viktig för Värmland. Många unga har fått anställning i Norge. Samtidigt har det uppstått konkurrens om vissa yrkesgrupper såsom sjuksköterskor. Många norman köper fritidshus i länet och/eller tillbringar sin semester här. Kombinationen av minskad befolkning och stora köpcentra vid de stora vägarna är att underlaget för centrumhandeln minskat med tomma affärslokaler som följd.

Det är framför allt i Karlstad och i någon mån dess kransorter som en tillväxt sker. Orter av Karlstads karaktär, regionala centra med universitet, statliga myndigheter, länsjukhus med mera, har genomgående haft en positiv utveckling under lång tid. Befolkningsmässigt har ökningen i de centrala delarna av länet inte kunnat uppväga nedgången i andra delar. Det sker nu en betydande expansion i Karlstad med mängder av nya bostäder, huvudsakligen i attraktiva, vattennära områden. Det pågår en betydande pendling till Karlstad och det har under en längre tid arbetats med att förbättra kommunikationer och minska restider.

Det är oklart vilka konsekvenser en ändrad regionindelning skulle få för Karlstad som administrativt regionalt centrum.

Politiska utmaningar

Det politiska Värmland kännetecknas av ökad instabilitet. Vi har kunnat konstatera att värmlänningarna är stora nyhetskonsumenter och med ett betydande politiskt intresse. Den strukturella situationen innebär för många av kommunerna att den politiska dagordningen får en negativ prägel: det handlar om att hantera konsekvenser av att befolkningen minskar och att andelen äldre ökar. Elevunderlaget för skolor utanför centralorten kan till exempel minska. Kommunledningarna försöker finna former att bedriva verksamheten mera rationellt. De förslag som läggs är inte alltid uppskattade av medborgarna. Opinioner uppstår som ifrågasätter förslagen.

Om de strukturella förändringarna förknippade med urbanisering och centralisering sker i små steg har på senare år förändringar av ett mera genomgripande och snabbt sätt inträffat: den omfattande immigrationen. Värmland är ett av de län som mottagit flest asylsökande i relation till befolkningen. Och inom länet är det ett antal kommuner som fått många nya personer till sig. I de flesta fall är det just de kommuner som har den strukturellt mest utsatta positionen som också fått detta ökade ansvar. I flera fall har situationen beskrivits som hårt pressad. Kommunerna skall på kort tid kunna ge service i form av skolor, psykologhjälp, social

service med mera. Vi finner ett starkt samband mellan andelen asylinvandrade i kommunen och stödet för SD i valet.

Mycket talar för att 2014 års kommunval i Värmland blev något av ett protestval: i tre eller kanske fyra kommuner fick försök att centralisera skolor negativ effekt för den politiska ledningen, främst C; i ett betydande antal kommuner påverkade immigrationen så att de traditionellt dominerande partierna, främst S och M, förlorade väljare till SD; i ytterligare några kommuner var det andra särskilda lokalpolitiska frågor som försvagade det dominerande partiet. En konsekvens är att partier som inte kan knytas till de två traditionella blocken sammantaget blir allt starkare. Detta skapade i utgångsläget oklara majoritetsförhållanden. Efter förhandlingar uppstod i flera fall blocköverskridande majoritetskoalitioner som i några fall även inkluderar lokala partier.

I den förra studien utmärkte sig Värmland av att ha ett betydande antal kommuner där det parti som innehade ordförandeposten i kommunstyrelsen även hade klart högre röstandel i kommunvalet än i Riksdagsvalet. Med några undantag har detta lokalpolitiska förtroendekapital sjunkit betydligt. Det finns en tendens att människor känner en svagare lojalitet med politiska partier och att de blir alltmera känsliga för särskilda opinioner. Nationella studier visar att allt fler bestämmer sig till exempel allt senare för sitt partival. Vidare att klassröstandet, dvs. att arbetare röstar socialistiskt och medelklassen borgerligt, gradvis försvagats. Vi finner samma tendens i vårt material då vi jämför 2014 med 2010.

Det är förstas en stor politisk utmaning om det är svårt att skapa stabila majoriteter och om den som försöker tackla våra politiska dilemman blir förloraren i nästa val. Vi vill å den ena sidan att medborgarnas uppfattningar skall speglas i fullmäktigeförsamlingarna utifrån idén om representativitet men å den andra att viktiga samhällsproblem får sin lösning.

På senare tid har de politiska partiernas roll var föremål för debatt. Partierna är inte längre baserade på stora medlemstal och på bred verksamhet också mellan valen. Frågan är också hur väl de etablerade partierna förmår att både spegla opinioner och driva opinionsbildning idag. Med de utmaningar som Värmland har av strukturellt och annat slag och den ökade instabiliteten i de politiska systemen utmanas också partierna och deras ledande företrädare i betydande grad.

Den strukturella situationen och de särskilda utmaningar som finns påverkar således politiken på flera plan. De politiska dagordningarna skiljer sig i betydande grad åt beroende på om kommunen är i en expansionsfas – som Karlstad och Hammarö – eller om den är i en nedgångsfas – som många av industrikommunerna. I den stora kommunen finns många gånger andra aktörer som är villiga att investera: resurstillgången blir betydligt större. Efterfrågesituationen påverkar även underlaget för kommersiell service. Det skall noteras att Karlstad är ett relativt litet regionalt centrum i jämförelse med andra städer i Mellansverige. Konferensanläggningar och flygplats är konkurrensutsatta.

Det finns även partipolitiska, ideologiska och politiskt deltagarmässiga skillnader mellan olika delar av länet, även om dessa inte skall överdrivas. Delvis hänger dessa samman med skillnader i strukturell situation. Partier som M och MP men även KD är klart starkast i det urbana Karlstad och dess närhet. Politiken i Karlstad får en annan prägel än i övriga länet genom den starka professionaliseringen med ett antal kommunalråd både i majoritet och opposition och därtill politiska sekreterare. Klassröstandet är mindre framträdande. Ideologiskt har Karlstad minst andel traditionalister och högst andel förespråkare för gröna värden. Vidare är Karlstadsborna något mindre kritiska till privatiseringar än övriga värmlänningar. Karlstadsborna har mindre kontakter med politiker i syfte att påverka än andra, men är mera aktiva i bojkotter, via sociala medier och i demonstrationer. Detta speglar även befolkningssammansättningen med större andel yngre och högutbildade än länet i övrigt.

På industriorterna har S fortsatt en stark ställning även om den försvagades i 2014 års val. Klassröstandet är fortsatt av stor betydelse i dessa kommuner. Sannolikt är det så att arbetarrörelsens olika organisationer fortsatt är viktiga socialiserande krafter på dessa orter. Ideologiskt står en majoritet till vänster på VH-skalan och denna är även relativt traditionalistisk, kritisk till centralism och mot privatiseringar. Det finns en del gemensamma drag i de mindre stadskommunerna Arvika och Kristinehamn och industrikommunerna.

När det gäller kommunerna i västra delarna av länet, i vilka C haft en stark ställning, skedde som sagt stora förändringar i och med 2014 års val. C försvagades och förlorade majoriteten i tre kommuner. Också i dessa kommuner är traditionalismen stark men här finns betydligt färre som befinner sig klart till vänster på skalan jämfört med industrikommunerna. Var man bor påverkar ens aktivitet. Avståndet till utbudet påverkar, vilket konstateras i kapitlet om kulturell aktivitet. Personer på landsbygd är de mest traditionella och mest kritiska till centralism.

Relaterar vi till den indelning av samhällskulturer som till exempel Inglehart (1990) gör är det främst Karlstad med kranskommuner som finns i den postmoderna varianten medan industrikommunerna något mera förknippas med det moderna, dvs. just industrisamhället.

Befolkningssammansättningen skiljer sig, som påpekats, åt i de olika kommuntyperna och de skillnader som finns mellan traditionella grupper kommer därmed också att påverka skillnaderna mellan kommunerna.

Socioekonomiska skillnader

För att få en ökad förståelse för hur Värmland fungerar och vilka utmaningar som finns kan man inte bortse från skillnader av socialt och ekonomiskt slag. Redan i inledningskapitlet kunde vi till exempel visa att pensionärer och personer med lägst utbildning – grupper som till viss del sammanfaller – uppfattade att deras privatekonomi utvecklats sämst.

I det här avsnittet skall vi lyfta fram några typiska skillnader och likheter mellan kvinnor och män, skilda kategorier med avseende på ålder, utbildning och klass. Detta är skillnader där sannolikt Värmland inte utmärker sig men likafullt bör dessa belysas.

När det gäller skillnader mellan könen är kvinnor numera mer benägna än män att ta en högre utbildning. Det finns en del politiska skillnader värda att uppmärksamma. Kvinnor föredrar i högre utsträckning MP och FI än män och detta gäller i särskild utsträckning högutbildade. Följaktligen omfattar kvinnor i större utsträckning gröna värderingar och en icke-traditionalistisk syn. De står också som genomsnitt något till vänster om männen. Kvinnorna är mera aktiva än männen i aktiviteter vid sidan av de etablerade institutionerna som bojkottande, stödjande ideella krafter, i namninsamlingar, kampanjer i sociala medier och i demonstrationer. De utmärker sig även genom finkulturell aktivitet och bokläsande. Något som speglar en särskild resurs.

Männen står då något mera till höger på VH-skalan och sympatiserar även i större utsträckning med SD än vad kvinnorna gör. De är klart mera traditionalistiska och omfattar inte i lika stor utsträckning de gröna värdena. Männen tar i större utsträckning än kvinnor kontakt med politiker och tjänstemän i kommuner för att försöka påverka; de är vidare något mera aktiva i organisationer och rörelser. De är mera kulturellt passiva.

Vilka är då de viktigaste skillnaderna som kan knytas till faktorer som social klass och utbildning? Är det så att en högutbildad medelklass dominerar? Vi finner tydliga skillnader som kan knytas till denna dimension. Den politiska aktiviteten är högre med högre utbildningskategori och personer från arbetarhem har lägre aktivitet än personer från medelklasshem. Dessa skillnader visar sig även i fritids- och kulturaktiviteter och i föreningsengagemang. Vi har redan pekat på skillnader i partianknäpning beträffande S. De högutbildade står något mera till höger och de lågutbildade något mera till vänster. De högutbildade är starka förespråkare för gröna värden och de är i betydligt mindre utsträckning än lågutbildade traditionalister. De högutbildade är också i större utsträckning positiva till centralism. MP är starkt överrepresenterat bland de högst utbildade. Medelklassen är i betydligt större utsträckning kulturella allätare än vad arbetarklassen är: de förra omfattar både finkultur och annan. De typiskt resursstarka dominerar således men inte helt.

I Anders Bromans kapitel analyseras särskilt skillnader mellan olika åldersgrupper. I sammanhanget är det viktigt att uppmärksamma kopplingen mellan utbildningsnivå och ålderskategori. De personer som precis gick i pension då vår studie gjordes var de första som kom att omfattas av den nya grund- och gymnasieskolan och med betydligt fler i högskoleutbildning. I den äldsta åldersgruppen var det således förhållandevis få som fick möjlighet att bedriva högre studier. Den äldsta gruppen är av fysiska och andra skäl mindre aktiva än de yngre men de är stora nyhetskonsumenter. Och till skillnad från de yngsta följer de dessa nyheter i traditionella medier. Kategorin ”yngre medelålders” utmärker sig med genomgå-

ende stor aktivitet. Detta är ett skede i livet som för många innebär en hög puls: familjebildning, barnens aktivitet och egen, yrkeskarriär med mera.

I ett antal analyser har vi försökt kombinera egenskaper för att utkristallisera de särskilt aktiva och de särskilt passiva. Det finns "mellanliggande variabler" av betydelse för att förstå till exempel politisk aktivitet och som i sin tur kan knytas till politiska resurser. Dessa är politiskt intresse och "efficacy" eller bedömning av möjligheten att påverka och motivation. I det sistnämnda fallet har vi sett hur särskilda sakfrågor kan påverka. Här kan vi konstatera att kombinationen kön, ålder och klass/utbildning spelar in: det politiska intresset är till exempel betydligt lägre bland lågutbildade kvinnor än bland lågutbildade män. De särskilt aktiva personerna finner vi främst bland högutbildade, yngre medelålders personer som företrädesvis omfattar en rödgrön ideologi.

Även om generella mönstret är att ju högre utbildning desto större aktivitet så måste noteras att politiskt aktiva finns i alla kategorier vi studerat. Även bland de lägst utbildade och de äldsta finns många som noggrant följer nyheter och som intresserar sig politiskt.

Samhälleliga utmaningar

Värmland har under de senaste 25 åren haft högre arbetslöshet än hela Sverige men skillnaderna är under senare år begränsade. I 2010 års undersökning var sysselsättningen det viktigaste problemet men fyra år senare är det sjukvården som är viktigast. Möjligheten att få jobb är fortsatt en av de mest betydelsefulla frågorna men med stora skillnader mellan kommuner och olika sociala grupper. Den sociala reproduktionen är stor där den nuvarande klasstillhörigheten i stor utsträckning är densamma som i hemmet där man växte upp. Sysselsättningen förblir en stor utmaning i Värmland.

För Värmland har närheten till Norge varit av stor betydelse för sysselsättningen speciellt i västra och norra Värmland. För ungdomar har i många fall arbete i Norge varit möjligheten till jobb. Samtidigt har förbindelserna över gränsen bidragit till sysselsättning i Sverige genom att norrmän åkt till Sverige för att handla och köpt bostäder. De stora sociala, kulturella och språkliga likheterna underlättar kontakterna men det finns också negativa aspekter som att sjukvårdspersonal söker sig till Norge istället för att arbeta i Sverige och att prisnivån påverkas. Den förändrade ekonomiska situationen i Norge med en försvagad kronkurs till följd av fallande oljepriser påverkar också situationen i Värmland.

Värmland som gränsland har kontakter västerut mot Norge, österut mot Stockholm, söderut mot Göteborg samt om än i mindre utsträckning norrut mot Dalarna och norra Sverige. Vid en utbyggnad av infrastrukturen prioriterar värmlänningarna tågtrafiken österut mot Stockholm och vägnätet mot Göteborg. Både när det gäller vägar och tågförbindelserna kommer utbyggnad mot Oslo på andra plats och i Norge är fokus när det gäller infrastrukturen inriktat på förbättrade förbindelser söderut mot Göteborg och Köpenhamn. I Värmland spelar bilen stor

roll och många pendlar till arbetet. Andelen som är nöjda med kollektivtrafiken har ökat men med stora skillnader mellan olika delar av länet.

I Värmland är man mer nöjda med den kommunala servicen som helhet än i Västra Götaland och i hela Sverige och något mer nöjda med servicen också på regional nivå. Uppslutningen bakom den välfärdsstaten är stor med färre som vill minska den offentliga sektorn och motstånd mot privatiseringar. I Värmland var det 2014 något fler som inte ville sänka skatterna än som stödde en sådan förändring och det är inom alla partier en övervikt för att höja kommunal-/landstingskatten hellre än att minska servicen. På välfärdsområdet råder stora skillnader i åsikter mellan väljare och valda. Dessutom är det en klar övervikt inom alla partier i Värmland mot vinstutdelning inom välfärdssektorn samtidigt som det finns starkt stöd för valfrihet. Skolan utgör ett speciellt problemområde och det finns starkt stöd för att låta staten överta ansvaret från kommunerna.

I valet 2014 var välfärdsfrågorna viktigast för val av parti men det var innan den stora flyktingströmmen och idag är invandringen den klart viktigaste frågan. I de värmländska kommunerna är andelen asylboende mycket olika, där kommuner med lediga bostäder fått ta emot många men där möjligheterna till arbete på orten är liten eftersom arbetslösheten redan innan är stor. Det har tidigare funnits en positiv inställning till globalisering och internationalisering i Värmland men idag är det en förändrad situation. Detta utgör en stor utmaning som kräver insatser på alla nivåer – EU – stat – region – kommun samt från civilsamhället och näringslivet.

Utmaningar för kultur och medier

Värmland är en del av landet där man har en stark känsla för landskapet/länet som erbjuder ett rikt kulturliv. Brukarna – de som tar del av utbudet – är mycket nöjda. Det är emellertid liksom tidigare stora skillnader när det gäller i vilken utsträckning olika sociala grupper är brukare. Liksom i Sverige i övrigt är det kvinnor, högutbildade, tjänstemän och höginkomsttagare som i större utsträckning är kulturellt aktiva. Det finns ett starkt samband mellan kulturaktivitet och hälsa och livstillfredsställelse. Mot den bakgrunden är att nå ut med kulturutbudet en viktig uppgift för kommunerna och regionen. Kulturen är också ett centralt inslag i besöksnäringen som tillmätts stor betydelse i visionerna för Värmlands utveckling men som allmänheten inte uppfattar som lika viktig.

I Värmland finns en stark regional mediestruktur med två dagstidningar med regional spridning, ett antal tidningar med mera lokal prägel och regionala radio- och TV-program med många som regelbundet tar del av programmen. I jämförelse med andra regioner är detta ett rikt utbud. Men det finns också på detta område utmaningar. Antalet prenumeranter på papperstidningarna minskar stadigt speciellt bland ungdomar. TV4 har avvecklat de regionala nyhetssändningarna och antalet journalister minskar. Däremot ökar antalet informatörer/kommunikatörer i offentlig sektor och i företag som inte bara förmedlar information utan också

agerar i politik och samhälle. Det sker en snabb utveckling av sociala medier men skillnaderna är stora mellan olika sociala grupper. Det har aldrig varit så lätt att skaffa sig information men det är också lättare än förr att undvika att ta del av nyheter och annan information.

Värmland i framtiden

Landskapet Värmland med rötter i medeltiden gränsar till Norge och har tillhört både Götaland och Svealand. Först 1779 blev Värmland ett eget län. I samband med senare utredningar i regionfrågan har Värmland förhandlat om ett samgående med Västra Götalandsregion och en utredning föreslog att Värmland och Örebro län skulle ha en gemensam länsstyrelse med säte i Örebro men inga förändringar har genomförts. När den senaste i raden av utredningar *Indelningskommittén* den 9 mars i år presenterade ett förslag till indelning i storregioner som underlag för fortsatta diskussioner och förhandlingar har frågan fått förnyad aktualitet.

Avslutningsvis skall mot bakgrund av aktuella undersökningar av politikerns och medborgares inställning i regionfrågan Värmlands framtid diskuteras. År 2008 ansåg i Värmland en majoritet av både landstingspolitikerna och kommunpolitikerna att regionen/länet borde vara *större än nu*. Fyra år senare är det närmare hälften av landstingspolitikerna som anser att en regionreform med skapandet av *storregioner i hela landet* bör genomföras och bland kommunpolitikerna en tredjedel. Båda grupperna är i Värmland något mindre positiva än i Sverige som helhet men det råder stora skillnader mellan olika delar av landet. Slutligt är det Sveriges riksdag som beslutar om ändrad regionindelning. Av Riksdagsundersökningen 2014 framgår att det är fler som stöder förslaget att införa storregioner än som motsätter sig det men en femtedel tar inte ställning för eller emot. Bara bland V-, M- och SD-ledamöterna saknas en majoritet för förslaget. Bland medborgarna saknar emellertid en regionreform med skapandet av större regioner stöd; drygt 30 procent har ingen uppfattning och hälften vill behålla samma som nu och var tionde vill ha större eller mindre än nu. Oavsett partisympati är det bara en av tio som vill införa större regioner (Nilsson 2016).

I de tre län som föreslås bilda en storregion, Värmland, Västra Götaland och Halland är i Halland både bland politiker och bland medborgare motståndet störst i hela landet; Västra Götaland präglas av att landets största regionreform redan genomförts och i Värmland är situationen i huvudsak densamma som i hela Sverige (Nilsson 2016).

Strukturförändringar som innebär sammanslagningar och etablerandet av nya befolkningsmässigt och geografiskt utvidgade självstyrelseenheter i hela landet kan normalt inte genomföras genom en renodlad nedifrån och upp process. Om det funnits krav på godkännande av indelningsändringar genom folkomröstningar hade storkommunreformen och kommunblocksreformen inte kunnat genomföras. Samtidigt är en uppifrån och ned strategi förenad med politiska risker,

då medborgare med en stark identitet i olika delar av landet kan påverkas i sitt partival av indelningsfrågan, vilket kan bli utslagsgivande i valen. I regionfrågan är det emellertid fråga om två perspektiv, dels en decentralisering från staten dels överförande av uppgifter från de tidigare självstyrelseenheter. Problematiken är klassisk. Vid skapandet av större enheter blir avståndet medborgarna och beslutsfattarna längre. Det som tidigare avgjordes i den mindre enheten flyttas över till en större församling där man kan vara i minoritet. Mot detta står att man får medverka i större övergripande beslut i en organisation med betydligt större och mera kraftfulla resurser.

I de nationella och västsvenska SOM-undersökningarna 1993–1997 analyserade statsvetaren Cecilia Malmström svenskarnas och västsvenskarnas åsikter i regionfrågorna (Malmström 1998). Av dessa tidigare undersökningar står det helt klart att om västsvenskarna fått bestämma i en folkomröstning hade Västra Götalandsregionen inte bildats.

Femton år efter bildandet av regionen, som omfattar ett nytt storlän där medborgarna saknade gemensam identitet, kan vi emellertid konstatera att det skett en positiv utveckling när det gäller intresset för politik, möjligheten att påverka och bedömningen av demokratin på regional nivå. Fortsatt är emellertid bedömningen av hemkommunen mera positiv och det gäller också bedömningen av service. Generellt väcker organisatoriska förändringar i sig svagt intresse. Däremot är strukturförändringar inom sjukvården och skolan mycket politiskt känsliga på den regionala och lokala nivån och välfärdsfrågorna är av stor betydelse för val av parti. För medborgarnas långsiktiga politiska förtroende på regional och lokal nivå är det av stor betydelse hur medborgarna uppfattar att de politiska organen klarar välfärdsuppgifterna. Det förutsätter en ekonomi i balans vilket i sin tur är kopplat till hur framgångsrik regionen är när det gäller den andra huvuduppgiften, nämligen utvecklingsfrågorna.

I Värmland är hemkänslan stark med anknytning både till hemorten och till Värmland. Oavsett gränserna för den regionala självstyrelseorganisationen och den statliga länsförvaltningen kommer emellertid den värmländska identiteten att leva vidare. För att knyta an till Carl von Linné kommer den andliga tillhörigheten att bestå även om den världslika ändras (Linné 1747/2005).

Referenser

- Bové, J (2016) "Den värmländska SOM-undersökningen", Kapitel i denna volym.
 Inglehart, Ronald (1990) *Cultural Shift*. Princeton: Princeton University Press.
 Linné von, Carl (1747/2005) *Västgötaresa*. Natur och kultur.
 Malmström, Cecilia (1998) "Alla skall veta?" I Nilsson, Lennart red. *Mångfald. Bilder av en storstadsregion*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
 Nilsson, Lennart (2016), *Regionerna och den svenska flernivådemokratin*. SOM-rapport nr 2016:17. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Dokumentation

DEN VÄRMLÄNSKA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2014¹

JOSEFINE BOVÉ

SOM-institutet genomför varje höst frågeundersökningar i Sverige med syfte att skartlägga svenska folkets vanor och attityder på temat Samhälle, Opinion och Medier. SOM-institutet drivs av Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG) och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Den första nationella undersökningen genomfördes 1986. SOM-undersökningarna skickas ut till ett slumpmässigt urval av den vuxna befolkningen. Data samlas framförallt in via postala enkäter men sedan 2012 även digitalt på webben. I Värmland har undersökningen genomförts 2010 och 2014. Varje undersökning genomförs under så identiska former som möjligt för att resultaten ska vara jämförbara mot tidigare år.

Föreliggande kapitel redogör för undersökningens genomförande och resultatens representativitet.

Undersökningens uppläggning

Den värmländska SOM-undersökningen 2014 genomfördes bland ett urval om 3 000 personer mellan 16 och 85 år folkbokförda i Värmlands län. Både svenska och utländska medborgare ingår i urvalet. Urvalet dras från Skatteverkets registertjänst Navet kort tid innan enkäten skickas ut. Fältarbetet med 2014 års undersökning (utskick, insamling och skanning av enkäter) har utförts av undersökningsföretaget Kinnmark Information AB.

Formulär

2014 års värmländska SOM-undersökning bestod av 73 frågor² med fokus på regionala frågor och offentlig verksamhet men inkluderar också livsstilsfrågor samt attityder till politiska sakfrågor. Formuläret avslutades med ett antal frågor om respondentens bakgrund och hushållssituation. De flesta frågor besvarades genom att respondenten tog ställning till fasta svarsalternativ och kryssade i en ruta. Ett mindre antal frågor krävde att respondenten gav ett kort svar i fritext. Dessa svar kodades manuellt av en grupp kodare på SOM-institutet.³ Webbformuläret konstruerades av SOM-institutet i webbverktyget Qualtrics. Frågorna är identiska i pappers- och webbversionerna av undersökningen, men av layoutmässiga skäl förekom sidbrytning i den elektroniska enkäten oftare än i pappersenkäten.

Fältarbete

Den värmäländska SOM-undersökningen låg i fält samtidigt som den västsvenska SOM-undersökningen. SOM-institutets regionala undersökningar följer i huvudsak samma upplägg från ett år till ett annat men utvecklas under kontrollerade former för att utmana trenden med sjunkande svarsfrekvenser. Nytt för årets undersökning var två längre telefonpåminnelseomgångar istället för tre kortare, vilket varit fallet under tidigare år.

Fältarbetet inleddes den 19 september 2014 (se tabell 1) med att ett aviseringskort skickades ut till urvalet med syfte att informera respondenterna om att de var slumpmässigt utvalda att delta i undersökningen. En vecka senare skickades formuläret ut tillsammans med en informationsbroschyr om SOM-institutets verksamhet, ett kortare brev där syftet med undersökningen beskrevs samt en penna. Efter ytterligare en vecka skickades ett vykort ut med ett tack till dem som svarat och en påminnelse till dem som ännu inte svarat.

Vid det andra formulärutskicket introducerades möjligheten att delta i undersökningen via webben. När undersökningen varit i fält i en månad telefonnummersattes den del av urvalet som ännu inte hade svarat på enkäten eller meddelat att de inte ville delta. 61 procent av de kvarvarande respondenterna kunde kopplas till ett fast telefonnummer och ytterligare 19 procent till ett mobiltelefonnummer. Telefonpåminnelserna genomfördes av ett externt telefonundersökningsföretag⁴ och pågick i två omgångar där den första perioden var fyra och en halv vecka och den andra perioden två veckor. Resultatet av varje telefonkontakt kodades till en av tre kategorier som sedan fick olika uppföljning. De respondenter som vid telefonkontakt var positiva till att delta i undersökningen följdes inom en vecka upp med ett tackbrev samt, till dem som bad om det, en ny enkät. De som var tveksamma till deltagande fick inget utskick utan kontaktades först vid nästa telefonpåminnelse. De som inte ville vara med i undersökningen avfördes från undersökningen. I de fall en anledning till att inte vilja delta angavs, kodades denna för att möjliggöra analyser av bortfallet. Efter den första telefonpåminnelsen skickades två olika SMS ut till respondenter med känt mobiltelefonnummer. Det ena skickades till respondenter som i telefon sagt att de var villiga att delta i undersökningen och det andra till respondenter som vi aldrig tidigare haft kontakt med. Gemensamt för de två SMS:en var att de innehöll länk och inloggningsuppgifter till den elektroniska enkäten samt en uppmaning om att svara *Ja* om de ville ha en ny enkät eller *Nej* om de inte önskade att delta i undersökningen. Totalt skickades 709 SMS ut till de två respondentgrupperna. 53 personer svarade på SMS:et varav en meddelande att svar redan var inskickat, tre ville ha en ny enkät och 49 personer avböjde att delta i undersökningen.

Den 9 januari genomfördes den sista påminnelseinsatsen. De som ännu inte svarat på undersökningen fick då en så kallad bortfallsenkät med en fråga om varför de inte kunde eller ville delta i undersökningen. Under hela fältperioden fanns

det möjlighet för respondenterna att kontakta SOM-institutet eller Kinnmark Information AB för att meddela att de inte ville vara med i undersökningen. De inkomna formulären skannades kontinuerligt av undersökningsföretaget och de öppna frågorna skickades till SOM-institutet för kodning. Skanningen avslutades den 2 februari. Därefter inkomna enkäter kodades förhand på SOM-institutet.

Tabell 1 Fältplan för den värmländska SOM-undersökningen 2014

19 sep	Utskick av aviseringskort.
26 sep	Utskick av enkät, följebrev, informationsbroschyr, svarskuvert och penna.
6 okt	Utskick av tack- och påminnelsekort.
13 okt	Utskick av enkät, följebrev och svarskuvert till svarspersoner som ännu inte sänt in enkäten, introduktion av möjligheten att svara via webben.
23 okt–23 nov	Telefonpåminnelse till svarspersoner som inte sänt in enkäten.
27 okt	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät.
3 nov	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät. Påminnelsebrev till personer utan känt telefonnummer.
10 nov 17 nov	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät.
24 nov	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät. Påminnelsebrev till personer utan känt telefonnummer samt personer som inte kunnat nås vid tidigare telefonpåminnelse.
26 nov	SMS till alla som sagt att de vill medverka
27 nov	SMS till personer som inte kunnat nås vid telefonpåminnelse.
2 dec–15 dec	Telefonpåminnelse till svarspersoner som inte sänt in enkäten.
8 dec	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät.
16 dec	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät. Påminnelsebrev till personer utan känt telefonnummer.
7 jan	Påminnelsebrev till alla som tidigare sagt att de ska svara och utskick av enkät, följebrev, svarskuvert samt bortfallsenkät (med frågan om varför man inte önskar/kan delta) till svarspersoner utan känt telefonnummer samt personer som inte kunnat nås vid tidigare telefonpåminnelser.
19 jan	Bortfallsenkät till resterande.
3 mars	Sista enkäten anländer.

Inflöde

Inflödet av enkäter startade strax efter att formuläret nått respondenterna. Inflödet var som störst de första 10 dagarna av inflödesperioden, då 23 procent av respondenterna svarade. Det motsvarade 49 procent av vad som kom att bli den slutgiltiga svarsfrekvensen. Efter 75 dagar (15 december 2014) hade 90 procent av de slutgiltiga svaren kommit in. Skälet till att fältarbetet fortsätter ändå in i februari är att olika grupper av befolkningen svarar vid olika tidpunkter under datainsamlingsperioden. Äldre och mer politiskt intresserade svarar i början av fältperioden medan yngre och personer med lågt politiskt intresse tenderar att svara senare (se Vernersdotter, 2013). En kortare fältperiod hade riskerat att förstärka de överskattningar av t.ex. politiskt intresse som finns i våra undersökningar.

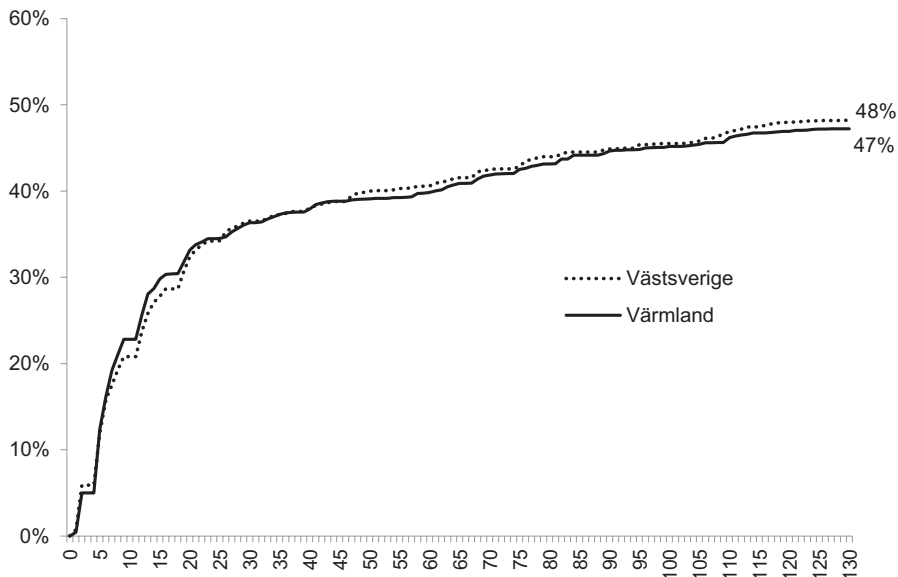
Tabell 2 *Inflöde för den värmländska SOM-undersökningen 2014 av pappers- respektive webbenkäter efter respektive påminnelse (procent)*

	Svarande efter första utskicket	Svarande efter tack/påminnelsekort	Svarande efter andra enkätutskicket	Svarande under eller efter telefon p 1	Svarande efter SMS-utskick	Svarande under eller efter telefon p 2	Svarande efter januari-brevet	Svarande efter sista utskicket	Summa	N
Papper	51	16	11	7	1	10	2	2	100	1 351
Webb	0	12	4	38	6	30	4	6	100	69

Kommentar: Tabellen visar hur stor andel av de som slutligen skulle komma att besvara enkäten som svarade mellan varje påminnelseinsats.

I figur 1 redovisas inflödet för den värmländska SOM-undersökningen under fältperioden jämfört med inflödet för den västsvenska SOM-undersökningen som pågick under samma period. Den vågformade rörelsen i figur 1 beror dels på att inflödet ökade vid påminnelseinsatserna men också på att det inte registrerades något inflöde av pappersenkäter på helgerna. Inledningsvis var inflödet för den värmländska undersökningen något bättre än för den västsvenska men när undersökningarna avslutades nådde den västsvenska SOM-undersökningen 48 procents bruttosvarsfrekvens medan den värmländska SOM-undersökningen stannade på 47 procent.

Figur 1 Inflöde för den värmländska och den västsvenska SOM-undersökningen 2014 (kumulativ procent av bruttourvalet)

Kommentar: Figuren visar andel inkomna formulär efter fältdag.

Svarsfrekvens och bortfall

Svarsfrekvensen för SOM-undersökningarna har successivt sjunkit under 2000-talet, ett mönster som även gäller för andra liknande undersökningar i Sverige. Sedan den värmländska undersökningen 2010 har bruttosvarsfrekvensen minskat med 9 procentenheter. Det är en något större nedgång än för de nationella och de västsvenska SOM-undersökningarna. Av det ursprungliga urvalet (bruttourval) om 3 000 personer svarade 1 420 personer på 2014 års undersökning, vilket ger en bruttosvarsfrekvens på 47 procent. Från bruttourvalet räknas personer bort som inte har möjlighet att svara, det s.k. naturliga bortfallet, vilket ger en nettosvarsfrekvens på 51 procent (se tabell 3).

Tabell 3 Svarsfrekvens för de värmländska SOM-undersökningarna 2010 och 2014

Undersökningsår	Brutto- urval	Netto- Nettourval	Andel naturligt bortfall	Antal svar	Svars- frekvens (brutto)	Svars- frekvens (netto)	Fältarbete utfört av
2010	2 000	1 831	8,4 %	1 120	56 %	61 %	Kinnmark
2014	3 000	2 811	6,3 %	1 420	47 %	51 %	Kinnmark

Kommentar: Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas adress okänd, avflyttad, bortrest under fältperioden, ej svensktalande, bosatt, studerar eller arbetar utomlands, fysiskt eller mentalt oförmögen att svara samt avliden.

Naturligt bortfall

Av de 3 000 som fick möjlighet att vara med i undersökningen var det ett antal som inte kunde delta, de registrerades som naturligt bortfall och räknades bort från bruttourvalet, vilket gav oss nettourvalet. Orsaker som kan klassas som naturligt bortfall är att adressen är okänd (formuläret kommer i retur), att respondenten har flyttat från urvalsområdet, är bortrest över lång tid, fysiskt eller mentalt oförmögen att svara, avliden, har läs- och skrivsvårigheter eller inte är svensktalande. I undersökningen 2014 definierades 188 personer (6,3 procent) som naturligt bortfall. De två största andelarna av det naturliga bortfallet består av personer med okänd adress (37 procent) och sjuka eller avlidna personer (37 procent). 19 procent uppgav själva eller via ombud att de var bortresta eller bodde utomlands under fältperioden medan 7 procent inte kunnat svara på grund av att de hade språksvårigheter eller inte talade svenska alls. Andelen naturligt bortfall har under de senare åren minskat. Sannolikt är det en konsekvens av att respondenterna blir allt svårare att nå – både när vi vill uppmana dem att svara och när vi eftersöker skäl till att de inte vill eller kan delta i undersökningen. Den yngre delen av befolkningen är speciellt svår att nå, i gruppen 16–39 år kommer vi i kontakt med mellan 50 och 60 procent av urvalet. Kontaktgraden ökar därefter med ålder upp till 92 procent för 76–85-åringarna (se tabell 4).

Tabell 4 Kontaktmönster i olika åldersgrupper i den värmländska SOM-undersökningen 2014 (procent)

	Ålder								Totalt
	16–19	20–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–75	76–85	
Ej kontakt:									
Adress okänd, okänt nummer/ inget svar på telefon	2	6	6	3	1	1	1	1	2
Känd adress, okänt nummer	21	13	14	11	13	8	4	2	10
Känd adress, känt nummer men inget svar	18	30	32	25	20	16	7	5	17
Kontakt:									
Bortfall/vägran (inkl. de som hävdat att de redan skickat in)	7	11	8	10	9	12	14	26	12
Svarsvillig (sagt att de har/vill ha ett nytt formulär att fylla i)	20	16	13	15	15	11	7	9	12
Enkät ifylld och inskickad	32	24	27	36	42	52	67	57	47
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Ej kontakt									
	41	49	52	39	34	25	12	8	29
Kontakt									
	59	51	48	61	66	75	88	92	71
Summa									
	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal	173	248	258	357	469	487	761	247	3 000

Kommentar: Resultaten baseras på urvalsdata.

Svarsvägran

Den del av urvalet som inte kan definieras som naturligt bortfall och som inte heller har svarat på undersökningen definieras som svarsvägrare. De flesta svarsvägrare får vi aldrig kontakt med men en del personer i urvalet meddelar att de inte vill vara med i undersökningen, antingen i samband med telefonpåminnelserna eller genom att de själva tar kontakt med SOM-institutet. Under fältperioden 2014 meddelade 427 personer att de inte ville delta. Av dessa angav 137 personer en anledning till att inte vilja svara på enkäten. Den vanligast förekommande anledningen till att inte vilja svara på 2014 års undersökning var att man av princip inte vill delta (33 procent) följt av att inte ha tid (28 procent). 15 respektive 8 procent tyckte att det var för många frågor samt att frågorna var ointressanta (se tabell 5).

Tabell 5 Specificerade skäl att inte vilja delta i den varmländska SOM-undersökningen 2014 (procent)

Vill av princip inte delta i denna typ av undersökningar	33
Har inte tid	28
För många frågor	15
Tycker att frågorna är ointressanta	8
Tycker att frågorna är för svåra	6
Deltar inte utan ersättning	4
Litar inte på anonymiteten	3
Blandade skäl	3
Summa procent	100
Antal personer	137

Källa: Den varmländska SOM-undersökningen 2014.

Svarsfrekvens i olika grupper

Svarsfrekvensen varierar mellan olika demografiska grupper i den varmländska SOM-undersökningen. Bortfallets storlek i de olika grupperna får betydelse för hur resultatet kan tolkas. Det är därför lika viktigt att redogöra för vilka som inte har svarat som att redovisa vilka som har svarat. I tabell 6 redovisas andelen svarande fördelat på kön och ålder. Kvinnor svarar i högre utsträckning än män, könsskillnaden är dock inte lika stor 2014 som 2010. Svarsviljan varierar också med ålder. Det största tappet i svarsfrekvens står de yngre åldersgrupperna för, i åldersgruppen 20–29 år har svarsfrekvensen minskat med hela 15 procentenheter. Skillnaden i svarsfrekvens mellan de yngsta och de äldsta i den varmländska undersökningen följer samma mönster som i de övriga undersökningarna från SOM-institutet.

Skillnaden i svarsfrekvens mellan olika geografiska område i Värmland är generellt små (se tabell 7). Det finns vissa skillnader på kommunal nivå men det låga antalet personer i urvalet per kommun gör att siffrorna kan skifta mycket mellan olika undersökningsår och någon trend för varje kommun kan inte urskiljas.

Tabell 8 visar respondenternas position på arbetsmarknaden och deras medborgarskap. Andelen förvärvsarbetare har minskat något och andelen ålders- och avtalspensionärer har ökat något sedan 2010. Det stämmer överens med åldersförändringen som har skett under samma period.

Tabell 6 Nettosvarsfrekvens i olika grupper i de värmländska SOM-undersökningarna 2010 och 2014 (procent)

År		2010	2014
Total		61	51
Kön	Kvinnor	65	52
	Män	57	49
Ålder	16–19 år	44	33
	20–29 år	44	29
	30–39 år	52	38
	40–49 år	53	43
	50–59 år	70	54
	60–69 år	72	70
	70–79 år	83	72
	80–85 år	69	66

Källa: De värmländska SOM-undersökningarna 2010 och 2014.

Tabell 7 Nettosvarsfrekvens i olika grupper i de värmländska SOM-undersökningarna 2010 och 2014 (procent)

År		2010	2014
Totalt		61	51
<i>Delregioner i Värmland⁵</i>			
- Karlstadsområdet		60	50
- Östra Värmland		67	49
- Västra Värmland		62	49
- Norra Värmland		59	53
<i>Kommuner</i>			
Karlstad		57	51
Arvika		57	57
Eda		61	50
Filipstad		59	45
Forshaga		74	49
Grums		56	51
Hagfors		70	54
Hammarö		68	47
Kil		64	52
Kristinehamn		65	52
Munkfors		28	34
Storfors		48	37
Sunne		72	48
Säffle		58	54
Torsby		68	50
Årjäng		63	43

Källa: De värmländska SOM-undersökningarna 2010 och 2014.

Tabell 8 Svarspersonernas fördelning över position på arbetsmarknaden och medborgarskap, de värmländska SOM-undersökningarna 2010 och 2014 (procent)

År	2010	2014
<i>Förvärvsställning</i>		
Förvärvsarbete	52	50
Arbetsmarknadspolitisk åtgärd	2	2
Arbetslös	4	4
Ålderspensionär/ avtalspensionär	31	36
Sjuk-/Aktivitetsersättning	3	2
Studerande	8	6
Annat	-	-
<i>Medborgarskap</i>		
Svenskt	95	95
Utländskt	4	3
Både svenskt och utländskt	1	2

Kommentar: Sjuk- och aktivitetsersättning är benämningen på tidigare förtidspensionär.

Olika datainsamlingsmetoder – papper och webb

Den värmländska SOM-undersökningen genomfördes under 2014 med två olika datainsamlingsmetoder, vilket innebär att respondenterna hade möjlighet att välja mellan att svara på den traditionella pappersenkäten och att fylla i enkäten på webben. Att kombinera flera datainsamlingsmetoder är ett försök att fånga upp fler respondenter. Möjligheten att svara på den elektroniska enkäten introducerades vid första påminnelsetillfället. Inloggningsuppgifter till webbformuläret trycktes både på pappersenkäten och på ett separat följebrev samt skickades ut till respondenterna vid SMS-påminnelsen. 2014 valde 69 personer att svara på enkäten på webben. Det motsvarar fem procent av de inkomna svaren och två procent av nettourvalet. Möjligheten att svara via webbformuläret utnyttjades i lika stor utsträckning av kvinnor som män och oftare av yngre än äldre (se tabell 9).

Tabell 9 Ålders- och könsfördelning bland webb- och papperssvar, den värmländska SOM-undersökningen 2014 (procent)

	Pappersvar	Webbsvar	Summa	Antal
Kvinna	95	5	100	733
Man	95	5	100	687
16–29 år	84	16	100	183
30–49 år	93	7	100	326
50–64 år	97	3	100	412
65–85 år	99	1	100	498
Totalt	95	5	100	1 420

Källa: Den värmländska SOM-undersökningen 2014.

Representativitet

Den värmländska SOM-undersökningens urval utgör ett Värmland i miniatyr. Urvalet speglar den värmländska befolkningen väl men sedan undersökningen 2010 har en ökande skevhet mellan svarsgruppen och populationen blivit synlig. I tabell A–C i appendix visas svarsgruppens representativitet i fråga om ålder, kön och geografisk hemvist. Den geografiska representativiteten är god. Tabell A visar att ålder är den demografiska faktor där svarsgruppen skiljer sig mest från populationen. Mellan undersökningsåren 2010 och 2014 har skillnaden ökat något men följer samma mönster som för den västsvenska SOM-undersökningen som genomförs varje år. Män svarar i lägre utsträckning än kvinnor, även det ett mönster som återfinns i övriga SOM-undersökningar. Elias Markstedt (2014) har undersökt hur valda frågor i den nationella SOM-undersökningen påverkas av att vissa grupper är underrepresenterade genom att jämföra viktade och oviktade resultat. Analysen visar att reliabiliteten i attitydfrågor och bedömning av den svenska demokratin inte nämnvärt påverkas av den lägre svarsfrekvensen medan frågan om morgontidningsläsning påverkas mer av skevheten i representativiteten. Mycket tyder på att den minskande kontaktgraden är en orsak till de lägre svarsfrekvenserna i de yngre delarna av populationen (Bové, Hägglund, Vernersdotter, 2014). Det får som konsekvens att svarsmönstret blir snedfördelat samt att vi inte heller får reda på varför de yngre inte vill svara.

Sammanfattning

Den värmländska SOM-undersökningen genomfördes som en mixed-mode undersökning och besvarades av 1 420 personer vilket motsvarar en nettosvarsfrekvens på 51 procent. Den sjunkande svarsfrekvensen över tid beror till största delen på

att den yngre svarsgruppen blir allt mindre, framför allt som en följd av minskad kontaktgrad i denna grupp. Jämförelser mellan populationen och svarsgruppen som helhet visar på god geografisk representation men en skev åldersfördelning. Vanefrågor påverkas mer än attitydfrågor av den ojämna representationen. Med kunskap om svarsgruppens förhållande till populationen utgör den varmländska SOM-undersökningen ett gott underlag för analys av varmlänningarnas vanor och attityder.

Noter

- ¹ Kapitlet bygger på tidigare års metodredogörelser för den varmländska SOM-undersökningen, se Wallinder & Bergström (2012).
- ² Formuläret finns tillgängligt på SOM-institutets webbsida www.som.gu.se/undersokningar.
- ³ Kodningsarbetet har utförts av Klara Bové, Lukas Nordin och Sofia Arkhede Olsson. Underlaget för kodningen finns tillgängligt i kodboken för 2014 års varmländska SOM-undersökning (se www.som.gu.se/undersokningar).
- ⁴ 2014 anlätades Concilia Information, Halmstad
- ⁵ I Karlstadsområdet ingår kommunerna Karlstad, Grums, Hammarö, Forshaga och Kil. I Norra Värmland ingår kommunerna Torsby, Sunne, Hagfors och Munkfors. I Östra Värmland ingår kommunerna Kristinehamn, Filipstad och Storfors. I Västra Värmland ingår kommunerna Arvika, Årjäng, Eda och Säffle.

Referenser

- Bové, Josefine (2015) "Den västsvenska SOM-undersökningen 2014" I Bergström, Annika och Ohlsson Jonas (red), *Alla dessa val*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bové, Josefine, Hägglund, Jonas, Vernersdotter, Frida *Metodrapport 2014*. SOM-rapport nr 2014:31 Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Markstedt, Elias (2014) "Representativitet och viktning – Riks-SOM som en spegel av det svenska samhället 1986 – 2013" SOM-rapport nr 2014:20 Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Vernersdotter, Frida (2013) "Den nationella SOM-undersökningen 2012" Weibull, Lennart, Oscarsson Henrik & Bergström Annika (red), *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Appendix A Åldersgruppernas fördelning i hela urvalet respektive i inkomna enkäter och åldersfördelningen hos befolkningen i Värmland 2010 och 2014 (procent)

	Grupp	Åldersgrupp				Summa	Antal
		16–29 år	30–49 år	50–64 år	65–85 år		
2010	Befolkning	21	30	25	24	100	222 412
	Bruttourval	21	30	25	24	100	2 000
	Nettourval	20	31	26	23	100	1 831
	Svarande	14	26	30	30	100	1 120
2014	Befolkning	21	29	24	26	100	222 146
	Bruttourval	21	34	23	22	100	3 000
	Nettourval	22	28	25	25	100	2 811
	Svarande	13	23	29	35	100	1 420

Kommentar: Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån SCB, Statistikdatabasen.

Appendix B Könsfördelning i hela urvalet respektive i inkomna enkäter och könsfördelningen hos befolkningen i Värmland 2010 och 2014 (procent)

	Grupp	Kön		Summa	Antal
		Kvinna	Man		
2010	Befolkning	50	50	100	222 412
	Bruttourval	49	51	100	2 000
	Nettourval	49	51	100	1 831
	Svarande	53	47	100	1 120
2014	Befolkning	50	50	100	222 146
	Bruttourval	51	49	100	3 000
	Nettourval	50	50	100	2 811
	Svarande	52	48	100	1 420

Kommentar: Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån SCB, Statistikdatabasen.

Appendix C Fördelning över invånare i Karlstadsområdet, Norra Värmland, Östra Värmland och Västra Värmland i befolkningen 16–85 år (2010 och 2014), i urvalet, respektive i inkomna enkäter (2010 och 2014) (procent)

År	Grupp	Område				Summa	Antal
		Karlstads- området	Norra Värmland	Östra Värmland	Västra Värmland		
2010	Befolkning	46	16	15	23	100	222 412
	Bruttourval	49	16	14	21	100	2 000
	Nettourval	50	16	13	21	100	1 831
	Svarande	49	17	14	20	100	1 120
2014	Befolkning	49	15	14	22	100	222 146
	Bruttourval	50	15	14	21	100	3 000
	Nettourval	51	15	14	20	100	2 811
	Svarande	51	15	13	21	100	1 420

Kommentar: Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas att adressen är okänd (formuläret kommer i retur), att respondenten har flyttat från urvalsområdet, är bortrest, sjuk, avliden, har läs- och skrivsvårigheter eller är ej svensktalande. För områdesindelning se not 5.

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

2014

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Välkommen till SOM-undersökningen 2014!

SOM-institutet är en oberoende undersökningsorganisation som leds av forskare vid Göteborgs universitet. Varje höst genomförs en stor vetenskaplig studie av svenska folkets vanor, beteenden, åsikter och värderingar. Den här gången är du utvald att delta i SOM-undersökningen.

Vem står bakom undersökningen?

Frågorna i enkäten har utvecklats i samarbete med ett stort antal forskare vid bland annat Göteborgs universitet, Högskolan i Borås, Karlstads universitet, Karolinska Institutet, Mittuniversitetet, Södertörns högskola och Umeå universitet. Resultaten publiceras i böcker, vetenskapliga artiklar och avhandlingar.

Så här fyller du i formuläret

De flesta frågor besvarar du genom att sätta ett kryss i en ruta ☒. Använd helst kulspeppenna och inte tusch eller blyerts. Om du skulle råka sätta ett kryss i fel ruta, fyll i rutan helt ☐ och sätt därefter ett nytt kryss i rätt ruta. Tycker du att en fråga känns svår att besvara kan du hoppa över den och fortsätta med nästa.

Du har tid på dig!

Vi vet att enkäten innehåller många frågor. Du behöver inte svara på alla frågorna på en gång utan kan lägga enkäten åt sidan ett tag om du vill. Men för att inte behöva påminna dig i onödan är vi angelägna om att du svarar så fort du har möjlighet.

När du är klar

När du har fyllt i enkäten lägger du den i svarskuvertet som du fick tillsammans med enkäten. Klistra igen svarskuvertet och lägg det i en postlåda. Portot är redan betalt. Om du har tappat bort svarskuvertet kan du använda adressen: SOM-undersökningarna, c/o Kinnmark Information AB, Vallenvägen 18, 444 60 Stora Höga. Så fort din enkät har kommit fram gör vi en notering så slipper du påminnelser.

Ett stort tack för din medverkan!

NYHETER & MEDIER

Fråga 1 Hur ofta brukar du ta del av följande nyhetsprogram i radio och tv?

	Dagligen	5–6 dagar/ vecka	3–4 dagar/ vecka	1–2 dagar/ vecka	Mer sällan	Aldrig
Lokala nyheter i P4 Värmland	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ekonyheterna i SR	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Aktuellt/Rapport i SVT	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Värmlandsnytt i SVT	☐	☐	☐	☐	☐	☐
TV4 Nyheterna	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 2 Läser eller tittar du regelbundet i någon morgontidning på papper?

	Dagligen	5–6 dagar/ vecka	3–4 dagar/ vecka	1–2 dagar/ vecka	Mer sällan	Aldrig
Nya Wermlands-Tidningen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Värmlands Folkblad	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Metro	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annan morgontidning:						
.....	☐	☐	☐	☐	☐	
(morgontidningens namn)						
.....	☐	☐	☐	☐	☐	

Fråga 3 Brukar du läsa eller titta i följande tidningar?

	Dagligen	5–6 dagar/ vecka	3–4 dagar/ vecka	1–2 dagar/ vecka	Mer sällan	Aldrig
Aftonbladet						
...på papper	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...på internet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Expressen						
...på papper	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...på internet	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 4 Hur ofta brukar du ta del av nyheter från följande på internet?

	Dagligen	5–6 dagar/ vecka	3–4 dagar/ vecka	1–2 dagar/ vecka	Mer sällan	Aldrig
Nya Wermlands-Tidningen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Värmlands Folkblad	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annan lokal morgontidning	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dagens Nyheter	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Svenska Dagbladet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sveriges Radio	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sveriges Television	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nyheter24	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sociala medier	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Flashback	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Utländsk nyhetstjänst	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 5 Prenumererar du eller någon i ditt hushåll på någon morgontidning?

☐ Ja, på: (morgontidningens namn) ☐ Nej

Fråga 6 Hur viktigt anser du att det är att känna till de större nyheterna i följande områden?

	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt	Inte alls viktigt	Ingen uppfattning
Karlstadsområdet	☐	☐	☐	☐	☐
Norra Värmland	☐	☐	☐	☐	☐
Östra Värmland	☐	☐	☐	☐	☐
Västra Värmland	☐	☐	☐	☐	☐
Göteborg	☐	☐	☐	☐	☐
Stockholm	☐	☐	☐	☐	☐
Oslo	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 7 Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna använt internet?

Ingen gång	Någon gång de senaste 12 mån	Någon gång i halvåret	Någon gång i månaden	Någon gång i veckan	Flera gånger i veckan	Dagligen
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

→ Gå till fråga 9

Fråga 8 Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna besökt någon av följande hemsidor?

Hemsidan för:	Ingen gång	Någon gång de senaste 12 mån	Någon gång i halvåret	Någon gång i månaden	Någon/några gånger i veckan
Den kommun där du bor	☐	☐	☐	☐	☐
Landstinget i Värmland	☐	☐	☐	☐	☐
Någon lokalpolitiker	☐	☐	☐	☐	☐
Någon regionpolitiker	☐	☐	☐	☐	☐

POLITIK & DEMOKRATI**Fråga 9 Hur intresserad är du i allmänhet av politik?**

Mycket intresserad	Ganska intresserad	Inte särskilt intresserad	Inte alls intresserad
☐	☐	☐	☐

Fråga 10 Hur intresserad är du av politik när det gäller:

	Mycket intresserad	Ganska intresserad	Inte särskilt intresserad	Inte alls intresserad
EU	☐	☐	☐	☐
Sverige	☐	☐	☐	☐
Värmland	☐	☐	☐	☐
Den kommun där du bor	☐	☐	☐	☐

Fråga 11	Vilken eller vilka frågor eller problem tycker du är viktigast i dag i <u>den kommun där du bor</u>? Ange högst tre frågor/samhällsproblem.												
Fråga 12	Vilken eller vilka frågor eller problem tycker du är viktigast i dag i <u>Värmland</u>? Ange högst tre frågor/samhällsproblem.												
Fråga 13	Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i:												
	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <th style="width: 35%;"></th> <th style="width: 15%;">Mycket nöjd</th> <th style="width: 15%;">Ganska nöjd</th> <th style="width: 15%;">Inte särskilt nöjd</th> <th style="width: 15%;">Inte alls nöjd</th> </tr> </table>		Mycket nöjd	Ganska nöjd	Inte särskilt nöjd	Inte alls nöjd							
	Mycket nöjd	Ganska nöjd	Inte särskilt nöjd	Inte alls nöjd									
EU	☐	☐	☐	☐									
Sverige	☐	☐	☐	☐									
Värmland	☐	☐	☐	☐									
Den kommun där du bor	☐	☐	☐	☐									
Fråga 14	Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster–högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?												
	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <th style="width: 20%;">Klart till vänster</th> <th style="width: 20%;">Något till vänster</th> <th style="width: 20%;">Varken till vänster eller till höger</th> <th style="width: 20%;">Något till höger</th> <th style="width: 20%;">Klart till höger</th> </tr> </table>	Klart till vänster	Något till vänster	Varken till vänster eller till höger	Något till höger	Klart till höger							
Klart till vänster	Något till vänster	Varken till vänster eller till höger	Något till höger	Klart till höger									
	☐ ☐ ☐ ☐ ☐												
Fråga 15	Vilket parti tycker du bäst om i dag?												
	<table style="width: 100%;"> <tr> <td>☐ Vänsterpartiet</td> <td>☐ Moderaterna</td> <td>☐ Feministiskt initiativ</td> </tr> <tr> <td>☐ Socialdemokraterna</td> <td>☐ Kristdemokraterna</td> <td>☐ Sjukvårdspartiet i Värmland</td> </tr> <tr> <td>☐ Centerpartiet</td> <td>☐ Miljöpartiet</td> <td>☐ Annat parti:</td> </tr> <tr> <td>☐ Folkpartiet</td> <td>☐ Sverigedemokraterna</td> <td></td> </tr> </table>	☐ Vänsterpartiet	☐ Moderaterna	☐ Feministiskt initiativ	☐ Socialdemokraterna	☐ Kristdemokraterna	☐ Sjukvårdspartiet i Värmland	☐ Centerpartiet	☐ Miljöpartiet	☐ Annat parti:	☐ Folkpartiet	☐ Sverigedemokraterna	
☐ Vänsterpartiet	☐ Moderaterna	☐ Feministiskt initiativ											
☐ Socialdemokraterna	☐ Kristdemokraterna	☐ Sjukvårdspartiet i Värmland											
☐ Centerpartiet	☐ Miljöpartiet	☐ Annat parti:											
☐ Folkpartiet	☐ Sverigedemokraterna												
	Anser du dig vara en övertygad anhängare av detta parti?												
	☐ Ja, mycket övertygad ☐ Ja, något övertygad ☐ Nej												
Fråga 16	Vilka möjligheter anser du att du har att påverka politiska beslut i:												
	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <th style="width: 15%;"></th> <th style="width: 15%;">Mycket goda möjligheter</th> <th style="width: 15%;">Ganska goda möjligheter</th> <th style="width: 15%;">Varken goda eller dåliga möjligheter</th> <th style="width: 15%;">Ganska dåliga möjligheter</th> <th style="width: 15%;">Mycket dåliga möjligheter</th> <th style="width: 15%;">Ingen uppfattning</th> </tr> </table>		Mycket goda möjligheter	Ganska goda möjligheter	Varken goda eller dåliga möjligheter	Ganska dåliga möjligheter	Mycket dåliga möjligheter	Ingen uppfattning					
	Mycket goda möjligheter	Ganska goda möjligheter	Varken goda eller dåliga möjligheter	Ganska dåliga möjligheter	Mycket dåliga möjligheter	Ingen uppfattning							
EU	☐	☐	☐	☐	☐	☐							
Sverige	☐	☐	☐	☐	☐	☐							
Landstinget i Värmland	☐	☐	☐	☐	☐	☐							
Den kommun där du bor	☐	☐	☐	☐	☐	☐							

Fråga 17 **Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem?**

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag
Minska den offentliga sektorn	☐	☐	☐	☐	☐
Ta emot färre flyktingar i Sverige	☐	☐	☐	☐	☐
Satsa på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan kvinnor och män	☐	☐	☐	☐	☐
Låta privata företag svara för äldreomsorg	☐	☐	☐	☐	☐
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	☐	☐	☐	☐	☐
Satsa mer på friskolor	☐	☐	☐	☐	☐
Koncentrera specialistsjukvård till storsjukhusen	☐	☐	☐	☐	☐
Höja kommunal-/landstingsskatten hellre än att minska servicen	☐	☐	☐	☐	☐
Sälja kommunala bolag som bedriver affärsverksamhet	☐	☐	☐	☐	☐
Sänka skatterna	☐	☐	☐	☐	☐
Vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 18 **Hur viktigt anser du att det är med valfrihet mellan olika servicegivare inom:**

	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt	Inte alls viktigt	Ingen uppfattning
Barnomsorg	☐	☐	☐	☐	☐
Skola	☐	☐	☐	☐	☐
Sjukvård	☐	☐	☐	☐	☐
Äldreomsorg	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 19 **Tycker du att det är bra eller dåligt att det finns tillgång till följande alternativ inom skattefinansierad vård, skola och omsorg, vid sidan av kommun och landsting?**

	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Ingen uppfattning
Vinstdrivande företag	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ideella organisationer/andra icke vinstdrivande organisationer	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 20 **Hur tycker du att kommunstyrelsen i den kommun där du bor respektive landstingsstyrelsen i Värmland sköter sin uppgift?**

	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Ingen uppfattning
Kommunstyrelsen i den kommun där du bor	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Landstingsstyrelsen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 21 Nedan finns ytterligare ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem?

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag
Höja koldioxidskatten på bensin	☐	☐	☐	☐	☐
Låta kommuner upphandla närproducerat även om detta blir dyrare	☐	☐	☐	☐	☐
Kommunpolitikerna i Karlstad bör ges större inflytande över utvecklingen i länet	☐	☐	☐	☐	☐
Öka det ekonomiska stödet till glesbygden	☐	☐	☐	☐	☐
Satsa mer på ett miljövänligt samhälle	☐	☐	☐	☐	☐
Kontrollera vargstammens tillväxt genom jakt	☐	☐	☐	☐	☐
Låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna	☐	☐	☐	☐	☐
Återinföra skolbetyg i ordning och uppförande	☐	☐	☐	☐	☐

SAMHÄLLE & SERVICE

Fråga 22 Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?

	Mycket stort förtroende	Ganska stort förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Ganska litet förtroende	Mycket litet förtroende	Ingen upp- fattning
EU-parlamentariker	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rikspolitiker	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Landstingets politiker i Värmland	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Politiker i Region Värmland	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kommunens politiker	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tjänstemän i kommunen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sjukvårdens personal	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Personal inom barnomsorgen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Personal inom äldreomsorgen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bibliotekspersonal	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lärare i grundskolan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kollektivtrafikens personal	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Personal inom socialtjänsten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Handläggare vid Försäkringskassan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Handläggare vid Arbetsförmedlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Poliser	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Präster i Svenska kyrkan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pastorer i frikyrkor	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 23 Det finns många sätt att som medborgare försöka åstadkomma förbättringar eller motverka försämringar i samhället. Har du de senaste 12 månaderna gjort något av följande?

	Nej, ingen gång	Ja, en gång	Ja, flera gånger
Skrivit på en namninsamling	☐	☐	☐
Deltagit i en demonstration	☐	☐	☐
Deltagit i partiarbete	☐	☐	☐
Arbetat i organisation, rörelse eller nätverk	☐	☐	☐
Kontaktat eller medverkat i press, radio eller tv	☐	☐	☐
Deltagit i kampanj på internet, upprop via e-post eller sociala medier	☐	☐	☐
Bojkottat eller medvetet köpt viss produkt av politiskt, etiskt eller miljömässigt skäl	☐	☐	☐
Givit ekonomiskt stöd till ideell verksamhet	☐	☐	☐
Kontaktat politiker i kommunen	☐	☐	☐
Kontaktat politiker i landstinget/regionen	☐	☐	☐
Kontaktat tjänstemän i kommunen	☐	☐	☐
Kontaktat tjänstemän i landstinget/regionen	☐	☐	☐

Fråga 24 Har du eller någon nära anhörig under de senaste 12 månaderna nyttjat någon av de former av service som anges nedan?

	Ja, jag själv	Ej själv, men nära anhörig	Varken jag själv eller nära anhörig
Kommunal barnomsorg	☐	☐	☐
Kommunal grundskola	☐	☐	☐
Kommunal gymnasieskola	☐	☐	☐
Friskola	☐	☐	☐
Barnvårdscentral	☐	☐	☐
Sjukhus: akutvård	☐	☐	☐
Sjukhus: annan vård	☐	☐	☐
Vårdcentral	☐	☐	☐
Privatläkare	☐	☐	☐
Folktandvården	☐	☐	☐
Privattandläkare	☐	☐	☐
Äldreomsorg	☐	☐	☐
Försäkringskassan	☐	☐	☐
Arbetsförmedlingen	☐	☐	☐
Socialtjänst	☐	☐	☐
Färdtjänst	☐	☐	☐
Handikappomsorg	☐	☐	☐
Kollektivtrafik	☐	☐	☐
Idrottsanläggningar	☐	☐	☐
Bibliotek	☐	☐	☐
Kulturaktiviteter	☐	☐	☐
Fritidsverksamhet	☐	☐	☐

Fråga 25 Vad anser du om servicen i den kommun där du bor på följande områden?

	Mycket nöjd	Ganska nöjd	Varken nöjd eller missnöjd	Ganska missnöjd	Mycket missnöjd	Ingen upp- fattning
1. Kommunal barnomsorg	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Kommunal grundskola	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Kommunal gymnasieskola	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Friskola	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Barnvårdscentral	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Vårdcentral	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Sjukhusvård	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Privatläkare	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Folktandvård	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Privattandläkare	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Äldreomsorg	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Försäkringskassan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Arbetsförmedlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Socialtjänst	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Färdtjänst	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Handikappomsorg	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Kollektivtrafik	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Idrottsanläggningar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Bibliotek	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Kulturaktiviteter	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21. Fritidsverksamhet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Turism	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23. Miljövård	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24. Tillgång på bostäder	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. Gator och vägar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Möjlighet att få jobb	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Polisen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 26 Om förändringar av servicen ska göras, vilket av serviceområdena anser du att:

Det i första hand
ska sättas på:

Det i första hand
ska minska på:

*V.g. ange en av siffrorna
1–27 i fråga 25 ovan.*

Fråga 27 Allmänt sett, hur tycker du att servicen har fungerat under de senaste 12 månaderna i:

	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Ingen uppfattning
Den kommun där du bor	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Värmland	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 28 Allmänt sett, vilken är din uppfattning om sjukvården i Värmland i följande avseenden?

	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dålig	Ganska dålig	Mycket dålig	Ingen uppfattning
Den medicinska kvaliteten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tillgången till vård	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Organisationens effektivitet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Personalens bemötande	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 29 Hur viktiga anser du att följande verksamheter är för den framtida utvecklingen i Värmland?

	Mycket viktig	Ganska viktig	Inte särskilt viktig	Inte alls viktig	Ingen uppfattning
Bank- och försäkringsväsende	☐	☐	☐	☐	☐
Detaljhandel	☐	☐	☐	☐	☐
Elitidrott	☐	☐	☐	☐	☐
Fordonsindustri	☐	☐	☐	☐	☐
Fritidsmiljö	☐	☐	☐	☐	☐
Förpackningsindustri	☐	☐	☐	☐	☐
Hamn och sjöfart	☐	☐	☐	☐	☐
Högre utbildning/forskning	☐	☐	☐	☐	☐
Informationsteknologi	☐	☐	☐	☐	☐
Kultur	☐	☐	☐	☐	☐
Livsmedelsindustri	☐	☐	☐	☐	☐
Miljöindustri	☐	☐	☐	☐	☐
Nöjesliv och evenemang	☐	☐	☐	☐	☐
Offentlig service	☐	☐	☐	☐	☐
Press/radio/tv	☐	☐	☐	☐	☐
Skogs-/pappersindustri	☐	☐	☐	☐	☐
Transporter	☐	☐	☐	☐	☐
Turism	☐	☐	☐	☐	☐
Verkstadsindustri	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 30 Idag diskuteras den geografiska indelningen av Sverige när det gäller ansvaret för bland annat hälso- och sjukvård och regional utveckling. I diskussionen om en framtida regionbildning för Värmland förs det fram olika förslag. Vilken är din uppfattning?

	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Ingen uppfattning
Värmland bör bilda en egen regionkommun	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Värmland bör ingå i Västra Götalandsregionen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Värmland bör ingå i en region i Svealand	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annat alternativ:	☐	☐	☐	☐	☐	☐
.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐
.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 31 Allmänt sett, tycker du att utvecklingen i Värmland går åt rätt håll eller åt fel håll?

- ☐ Åt rätt håll ☐ Åt fel håll ☐ Ingen uppfattning

Fråga 32 Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafik och infrastruktur i Värmland?

	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt	Inte alls viktigt	Ingen uppfattning
Bygga ut flygförbindelserna till och från Värmland	☐	☐	☐	☐	☐
Utveckla Vänersjöfarten	☐	☐	☐	☐	☐
Bygga ut tågförbindelserna	☐	☐	☐	☐	☐
Bygga ut vägnätet	☐	☐	☐	☐	☐

Om man ska satsa på utbyggnad av tågförbindelser, vilken sträcka bör man enligt dig i första hand satsa på? Markera endast ett alternativ.

- ☐ Karlstad–Stockholm ☐ Karlstad–Göteborg
☐ Karlstad–Oslo ☐ Karlstad–Sunne–Torsby

Om man ska satsa på utbyggnad av vägnätet, vilken sträcka bör man enligt dig i första hand satsa på? Markera endast ett alternativ.

- ☐ E18 Karlstad–Stockholm ☐ Riksväg 62 Karlstad–Filipstad
☐ E18 Karlstad–Oslo ☐ E45 Nyängen–Torsby–Mora
☐ E45/E18 Karlstad–Göteborg ☐ Riksväg 61 Karlstad–Arvika–Charlottenberg

INTRESSEN & AKTIVITETER

Fråga 33 Är du medlem i någon typ av förening/organisation?

	Nej	Ja	...och jag deltar aktivt i verksamheten	...och jag har någon typ av uppdrag
Idrotts-/friluftsförening	☐	☐	☐	☐
Miljöorganisation	☐	☐	☐	☐
Politiskt parti/förbund	☐	☐	☐	☐
Facklig organisation	☐	☐	☐	☐
Kulturförening	☐	☐	☐	☐
Lokal samhällsförening, byalag	☐	☐	☐	☐
Invandrarförening	☐	☐	☐	☐
Pensionärsorganisation	☐	☐	☐	☐
Humanitär hjälporganisation	☐	☐	☐	☐
Svenska kyrkan	☐	☐	☐	☐
Frikyrka/annan religiös organisation	☐	☐	☐	☐
Annan typ av förening/organisation	☐	☐	☐	☐

Fråga 34 Hur nöjd är du på det hela taget med det liv du lever?

- ☐ Mycket nöjd ☐ Ganska nöjd ☐ Inte särskilt nöjd ☐ Inte alls nöjd

Fråga 35 Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet? Svara med hjälp av nedanstående skala:

Det går inte att lita på människor i allmänhet										Det går att lita på människor i allmänhet				
↓										↓				
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐				

Och om du skulle använda samma skala när det gäller människor i det område där du bor?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 36 På det hela taget, hur lycklig skulle du säga att du är?

☐ Mycket lycklig
 ☐ Ganska lycklig
 ☐ Inte särskilt lycklig
 ☐ Inte alls lycklig

Fråga 37 Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?

	Ingen gång	Någon gång under de senaste 12 månaderna	Någon gång i halvåret	Någon gång i kvartalet	Någon gång i månaden	Någon gång i veckan	Flera gånger i veckan
Motionerat/tränat	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Varit ute i naturen/friluftsliv	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gått på restaurang/bar/pub på kvällstid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Besökt idrottsevenemang	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kört bil	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Åkt med kollektivtrafik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Cyklat	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Besökt bibliotek	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Deltagit i studiecirkel/kursverksamhet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Spelat datorspel/tv-spel	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Spelat sällskapspel/brädspel	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Druckit sprit/vin/starköl	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sett på film	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Läst någon bok	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gått på bio	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lyssnat på musik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sjungit i kör	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dansat	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Spelat musikinstrument	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gått på teater	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gått på opera	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gått på konsert	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gått på museum	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 38 Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?

	Ingen gång	Någon gång under de senaste 12 månaderna	Någon gång i halvåret	Någon gång i kvartalet	Någon gång i månaden	Någon gång i veckan	Flera gånger i veckan
Umgått med vänner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Diskuterat politik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bett till Gud	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Besökt gudstjänst eller religiöst möte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 39 Man talar ibland om att Sverige har blivit ett mångkulturellt samhälle. Anser du att denna utveckling har varit positiv eller negativ på följande områden?

	Mycket positiv	Ganska positiv	Varken positiv eller negativ	Ganska negativ	Mycket negativ	Ingen uppfattning
Mat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Idrott	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kultur	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Språk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Religion	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lag och ordning	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ekonomi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Politik	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sysselsättning	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Företagande	☐	☐	☐	☐	☐	☐

BOENDE

Fråga 40 Hur väl känner du dig hemma i följande geografiska områden? Markera på varje rad det som ligger närmast din uppfattning.

	Inte alls hemma ↓	1	2	3	4	5	6	Helt hemma ↓
<i>Jag känner mig hemma i:</i>								
Min födelseort	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den ort där jag bor nu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den kommun där jag bor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Värmland	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Västsverige	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sverige	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Norge	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Övriga Norden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Övriga Europa	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Utanför Europa	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 41 Var i kommunen bor du?

- ☐ Kommunens centralort
☐ Annan tätort men inte i kommunens centralort
☐ Mindre by eller landsbygd

Fråga 42 Hur länge har du bott i den kommun där du bor nu?

- ☐ Har alltid bott här
☐ Har alltid bott här bortsett från kortare perioder, t. ex. studier på annan ort
☐ Uppvuxen här och har återvänt efter långvarigt boende på annan ort
- ☐ Inflyttad, har bott här mer än 10 år
☐ Inflyttad, har bott här 4–10 år
☐ Inflyttad, har bott här 1–3 år
☐ Inflyttad, har bott här mindre än 1 år

Fråga 43 Om du har flyttat de senaste 3 åren, vilka var de främsta orsakerna till att du flyttade?

- ☐ Jag har inte flyttat
- ☐ Bytte arbete
☐ Make/maka/sambo/partner fick arbete
☐ Var arbetslös och fick arbete på annan ort
☐ Ville ha annat boende
☐ Påbörjade eller avslutade studier
☐ Ville flytta närmare släkt och vänner
- ☐ Ville byta miljö
☐ Flyttade ihop/isär
☐ Ville ha bättre tillgång till service
☐ Trivdes inte på orten
☐ Övriga familjen flyttade
☐ Annat

Fråga 44 Hur upplever du följande på den ort där du bor?

	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Ingen uppfattning
Boendemiljö	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Trygghet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Samhörighet med andra	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Företagsklimat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kultur och konst	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hembygdskultur och traditioner	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Naturmiljö	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jämställdhet mellan kvinnor och män	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Möjlighet till arbete	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Möjlighet att köpa livsmedel och bensin/diesel	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 45 Allmänt sett, hur bra tycker du det är att bo i:

	Mycket dåligt ↓			Varken bra eller dåligt ↓					Mycket bra ↓		
	-5	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
Sverige	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Värmland	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den kommun där du bor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det område inom kommunen där du bor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

VALEN 2014

Fråga 46 Röstade du i valen 2014 och i så fall på vilket parti? Sätt ett kryss i varje kolumn.

<u>Nej:</u>	Europaparlamentet	Riksdag	Landsting	Kommun
Var inte röstberättigad	☐	☐	☐	☐
Röstade ej	☐	☐	☐	☐
<u>Ja, jag röstade på:</u>				
Vänsterpartiet	☐	☐	☐	☐
Socialdemokraterna	☐	☐	☐	☐
Centerpartiet	☐	☐	☐	☐
Folkpartiet	☐	☐	☐	☐
Moderaterna	☐	☐	☐	☐
Kristdemokraterna	☐	☐	☐	☐
Miljöpartiet	☐	☐	☐	☐
Sverigedemokraterna	☐	☐	☐	☐
Feministiskt initiativ	☐	☐	☐	☐
Piratpartiet	☐	☐	☐	☐
Sjukvårdspartiet i Värmland			☐	☐
Annat parti (ange vilket)	☐	☐	☐	☐
Röstade blankt	☐	☐	☐	☐

Fråga 47 Utnyttjade du möjligheten att personrösta genom att sätta kryss för någon kandidat på valsedeln i:

	Ja	Nej	Röstade ej/röstade blankt/ ej röstberättigad
Europaparlamentsvalet	☐	☐	☐
Riksdagsvalet	☐	☐	☐
Landstingsvalet	☐	☐	☐
Kommunvalet	☐	☐	☐

ARBETSLIV

Fråga 48 Vilken av de här grupperna tillhör du för närvarande?

☐ Förvärvsarbetande (även sjukskriven, föräldraledig)	☐ Ålderspensionär/avtalspensionär
☐ Har arbete i arbetsmarknadspolitiska åtgärder/ genomgår arbetsmarknadsutbildning	☐ Har sjuk-/aktivitetsersättning
☐ Arbetslös	☐ Studerande
	☐ Annat:

Fråga 49 Vilket är/var ditt huvudsakliga yrke? Om du inte är yrkesverksam för närvarande gäller frågan ditt senaste yrke.

☐ (yrke/sysselsättning)

☐ Har aldrig yrkesarbetat → Gå till fråga 53

Fråga 50 Vilka är/var dina huvudsakliga arbetsuppgifter?

.....

Fråga 51 Vilken av följande kategorier tillhör/tillhörde du?

Jag är/var...

☐ Statligt anställd	☐ Privatanställd
☐ Kommunanställd	☐ Anställd inom ideell organisation/stiftelse
☐ Anställd inom landsting/region	☐ Egen företagare

Fråga 52 Vilken är/var din normala veckoarbetstid?

1–19 timmar	20–34 timmar	35–40 timmar	41–50 timmar	51 timmar eller mer
☐	☐	☐	☐	☐

Fråga 53 Har du varit sjukskriven vid något eller några tillfällen under de senaste 12 månaderna?

☐ Nej	☐ Ja	→	Hur länge sammantaget?	
			☐ Upp till en vecka	☐ 1–3 månader
			☐ Mellan en vecka och en månad	☐ 3–12 månader

Fråga 54 Var förvärvsarbetar/studerar du för närvarande?

- ☐ *Jag förvärvsarbetar/studerar inte för närvarande* → *Gå till fråga 57*
- ☐ I huvudsak i den kommun där jag bor
- ☐ I huvudsak i annan kommun än där jag bor
- ☐ Pendlar till arbete i Norge
- ☐ Pendlar till studier i Norge
- ☐ Pendlar till arbete/studier i annat land

Ungefär hur lång resväg respektive restid har du normalt till arbetet/skolan?

Antal kilometer: Antal minuter:

Fråga 55 Vilka är dina skäl för att pendla?

☐ <i>Jag pendlar inte</i>	→	<i>Gå till fråga 57</i>		
			Ja	Nej
Ingen möjlighet till försörjning finns på hemorten			☐	☐
Jag vill bo kvar på hemorten			☐	☐
Jag är utbildad för ett yrke jag vill arbeta med men som inte finns på hemorten			☐	☐
Jag har bättre betalt nu än vad jag skulle få om jag jobbade på hemorten			☐	☐
Jag har ett intressantare arbete nu än vad jag skulle ha om jag jobbade på hemorten			☐	☐
För att utbilda mig			☐	☐

Fråga 56	Allmänt sett, hur tycker du det är att det är att pendla?				
	Mycket positivt ☐	Ganska positivt ☐	Varken positivt eller negativt ☐	Ganska negativt ☐	Mycket negativt ☐

Fråga 57	Är du med i någon arbetslöshetskassa (a-kassa)?				
	☐ Ja ☐ Nej, men jag har varit medlem tidigare ☐ Nej, har aldrig varit medlem ☐ Vet inte				

Fråga 58	Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?				
	Mycket bra ☐	Bra ☐	Varken bra eller dåligt ☐	Dåligt ☐	Mycket dåligt ☐

TILL SIST NÅGRA FRÅGOR OM DIG SJÄLV

Fråga 59	Är du:				
	☐ Kvinna ☐ Man ☐ Annat:				

Fråga 60	Vilket år är du född?				
	Årtal: 19				

Fråga 61	Är du:				
	Svensk medborgare ☐	Medborgare i annat land ☐	Både svensk medborgare och medborgare i annat land ☐		

Fråga 62	Vilket är ditt civilstånd?				
	Ensamstående ☐	Sambo ☐	Gift/partnerskap ☐	Änka/änkling ☐	

Fråga 63	Hur ser ditt hushåll ut?				
	☐ Jag bor ensam				Ja Nej
	☐ Jag bor med/delar regelbundet mitt hushåll med:				
		En vuxen	☐	☐	
		Flera vuxna	☐	☐	
		Ett eller flera barn	☐	☐	
Om du regelbundet delar ditt hushåll med barn, hur många är de och i vilka åldrar är de?					
Antal barn:		...i åldrarna:	0–3 år ☐	4–6 år ☐	7–15 år ☐
			16 år eller äldre ☐		

Fråga 64	Hur bor du för närvarande?				
	☐ I villa/radhus ☐ I lägenhet/flerbostadshus ☐ På lantgård	☐ I äldreboende eller gruppboende ☐ I studentrum ☐ Annat boende			
Fråga 65	Har du/ditt hushåll bil?				
	☐ Ja ☐ Nej				
Fråga 66	Om du skulle beskriva ditt nuvarande hem respektive det hem du växte upp i, vilket av nedanstående alternativ stämmer då bäst?				
	<u>Ditt nuvarande hem:</u> ☐ Arbetarhem ☐ Jordbrukarhem ☐ Tjänstemannahem ☐ Högre tjänstemannahem ☐ Företagarhem		<u>Det hem du växte upp i:</u> ☐ Arbetarhem ☐ Jordbrukarhem ☐ Tjänstemannahem ☐ Högre tjänstemannahem ☐ Företagarhem		
Fråga 67	Var någonstans har du, respektive din far och din mor, <u>huvudsakligen</u> vuxit upp?				
		Du själv	Din far	Din mor	
	Ren landsbygd i Sverige	☐	☐	☐	
	Mindre tätort i Sverige	☐	☐	☐	
	Stad eller större tätort i Sverige	☐	☐	☐	
	Stockholm, Göteborg eller Malmö	☐	☐	☐	
	Annat land i Norden	☐	☐	☐	
	Annat land i Europa	☐	☐	☐	
	Land utanför Europa	☐	☐	☐	
Fråga 68	Vilken är den ungefärliga sammanlagda årsinkomsten i kronor för <u>samtliga personer i ditt hushåll</u> före skatt (pension, studiemedel etc. ska räknas in)?				
	☐ 100 000 eller mindre ☐ 101 000 – 200 000 ☐ 201 000 – 300 000 ☐ 301 000 – 400 000	☐ 401 000 – 500 000 ☐ 501 000 – 600 000 ☐ 601 000 – 700 000 ☐ 701 000 – 800 000	☐ 801 000 – 900 000 ☐ 901 000 – 1 000 000 ☐ 1 001 000 – 1 100 000 ☐ Mer än 1 100 000		
Fråga 69	Har det under de senaste 12 månaderna hänt att du har haft svårt att klara löpande utgifter som till exempel hyra, avbetalningar eller liknande?				
	☐ Ja ☐ Nej				
Fråga 70	Hur bedömer du risken att du under de närmaste 12 månaderna kommer att bli arbetslös?				
	Mycket stor	Ganska stor	Ganska liten	Mycket liten	Ingen uppfattning
	☐	☐	☐	☐	☐
					<i>Ej aktuellt</i>
					☐

Fråga 71 Vilken skolutbildning har du? Markera det alternativ som du anser passar bäst in på dig. Om du ännu inte avslutat din utbildning, markera den du genomgår för närvarande.

- ☐ Ej fullgjort grundskola (eller motsvarande obligatorisk skola)
- ☐ Grundskola (eller motsvarande obligatorisk skola)
- ☐ Studier vid gymnasium, folkhögskola (eller motsvarande)
- ☐ Examen från gymnasium, folkhögskola (eller motsvarande)
- ☐ Eftergymnasial utbildning, ej högskola/universitet
- ☐ Studier vid högskola/universitet
- ☐ Examen från högskola/universitet
- ☐ Studier vid/examen från forskarutbildning

Fråga 72 Hur har enligt din mening nedanstående ekonomiska förhållanden förändrats under de senaste 12 månaderna?

	Förbättrats	Förblivit ungefär densamma	Försämrats
Din egen ekonomiska situation	☐	☐	☐
Ekonomi i din kommun	☐	☐	☐
Den svenska ekonomin	☐	☐	☐

Fråga 73 Till sist, vad tycker du är det mest positiva med närheten till Norge?

.....
.....

Och vad tycker du är det mest negativa med närheten till Norge?

.....
.....

Ett stort tack för att du svarade på enkäten!

Om du har synpunkter på undersökningen får du gärna skriva ned dem här.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kontakta oss gärna

Har du frågor eller funderingar kring enkätens innehåll?

Välkommen att höra av dig till *Josefine Bové* på

tfn: 031-786 12 12 eller e-post: josefine.bove@som.gu.se.

Föredrar du att skicka ett brev kan du även nå oss på adressen nedan.

Har du frågor som rör din medverkan i undersökningen?

Deltagande i vetenskapliga undersökningar är alltid frivilligt.

Du är välkommen att kontakta undersökningsföretaget *Kinnmark Information AB* som ansvarar för vårt utskick av enkäterna.

Tfn: 020-28 28 30 (kostar endast uppkopplingsavgiften).

Vill du läsa dig till mer information?

Välkommen att besöka vår hemsida, www.som.gu.se.

Under FAQ hittar du svar på många av de vanligaste frågorna om enkäten och ditt deltagande.

SOM-institutet arbetar i enlighet med Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (www.vr.se). SOM-undersökningen 2014 är godkänd av den regionala etikprövningsnämnden i Göteborg. Under fälтарbetet ansvarar Göteborgs universitet för att dina svar hanteras enligt personuppgiftslagen (1998:204) och behandlas så att inte obehöriga kan ta del av dem. Dina adressuppgifter har hämtats från Skatteverket och behövs endast så länge insamlingsarbetet pågår. De förstörs vid fälтарbetets slut. När enkätsvaren har identifierats upphör de att vara personuppgifter och kan inte längre spåras tillbaka till någon enskild person. Enkät svar från många personer analyseras samtidigt och resultaten presenteras i form av siffror och tabeller i vetenskapliga publikationer. För att möjliggöra granskning av resultat från SOM-institutets undersökningar deponeras alla data utan tidsgräns vid Svensk Nationell Datatjänst (www.snd.gu.se) där de görs allmänt tillgängliga för forskning och undervisning vid universitet och högskolor, även efter de 10 år som lagen kräver.

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

SOM-institutet

Seminariegatan 1B | Box 710, 405 30 Göteborg | Telefon: 031-786 33 00
E-post: info@som.gu.se | Hemsida: www.som.gu.se

Denna streckkod är endast till för att inkomna svar ska kunna prickas av vid datorns optiska läsning. Då slipper du få påminnelse i onödan.

FÖRFATTARNA

Daniel Bergh, universitetslektor, samhällskunskap, KAU

Annika Bergström, docent, SOM, JMG, GU

Anders Broman, universitetslektor, statskunskap, KAU

Josefine Bové, biträdande undersökningsledare, SOM, JMG, GU

Lotta Braunerhielm, universitetslektor, kulturgeografi, KAU

Lena Grip, universitetslektor, kulturgeografi, KAU

Hans Olof Gottfridsson, universitetslektor, kulturgeografi, KAU

Ida Grundel, universitetslektor, kulturgeografi, KAU

Johan Lindell, fil dr, MKV, KAU

Johan Martinsson, docent, statsvetenskap, SOM, GU

Tomas Mitander, universitetslektor, statsvetenskap, KAU

Cecilia Möller, universitetslektor, kulturgeografi, KAU

Lennart Nilsson, docent, SOM, JMG, GU och KAU

P O Norell, docent, statsvetenskap, KAU, Högskolen i Hedmark

Eva Olsson, universitetslektor, sociologi, KAU

Jan Strid, universitetslektor, JMG, GU

Bengt Starrin, professor, KAU

Lennart Weibull, professor, SOM, JMG, GU

Andreas Öjehag-Pettersson, fil dr, statsvetenskap, KAU

Förkortningar:

JMG Institutionen för journalistik, medier och kommunikation,
 Göteborgs universitet, GU

MKV Medie- och kommunikationsvetenskap, Karlstads universitet

SOM SOM-institutet, Samhälle, Opinion, Medier, Göteborgs universitet

ADRESSER

SOM-institutet
Göteborgs universitet
Box 710
SE 405 30 GÖTEBORG

Institutionen för samhälls- och
kulturvetenskap/statsvetenskap
Karlstads universitet
651 88 KARLSTAD

E-postadress: info@som.gu.se
Hemsida: www.som.gu.se

information@kau.se
www.kau.se/statsvetenskap

Om du vill kontakta någon av de medverkande författarna i *Värmländska utmaningar* följer här e-postadresser.

Namn	E-postadress
Daniel Bergh	daniel.bergh@kau.se
Annika Bergström	annika.bergstrom@jmg.gu.se
Josefine Bové	josefine.bove@som.gu.se
Lotta Braunerhielm	lotta.braunerhielm@kau.se
Anders Broman	anders.broman@kau.se
Hans Olof Gottfridsson	hans.olof.gottfridsson@kau.se
Lena Grip	lena.grip@kau.se
Ida Grundel	ida.grundel@kau.se
Johan Lindell	johan.lindell@kau.se
Johan Martinsson	johan.martinsson@pol.gu.se
Tomas Mitander	tomas.mitander@kau.se
Cecilia Möller	cecilia.moller@kau.se
Lennart Nilsson	lennart.nilsson@gu.se
P O Norell	p.o.norell@kau.se
Eva Olsson	eva.olsson@kau.se
Bengt Starrin	bengt@starrin.nu
Jan Strid	jan.strid@jmg.gu.se
Lennart Weibull	lennart.weibull@som.gu.se
Andreas Öjehag-Pettersson	andreas.ojehag@kau.se

SOM-INSTITUTETS BÖCKER

ISSN 0284-4788

1. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *SOM-undersökningen 1986*
Göteborg 1987, 87 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
2. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *SOM-undersökningen 1987*
Göteborg 1988, 112 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
3. Björkqvist, Karin: *SOM-undersökningen 1988*
Göteborg 1989, 68 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
4. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Åttiotat*
Göteborg 1989, 183 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
5. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Medier och opinion i Sverige*
Göteborg 1990, 140 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
6. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Politiska opinioner*
Göteborg 1991, 147 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
7. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Åsikter om massmedier och samhälle*
Göteborg 1991, 150 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--7--SE
8. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Trendbrott?*
Göteborg 1992, 260 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--8--SE
9. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Perspektiv på krisen*
Göteborg 1993, 250 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--9--SE
10. Nilsson, Lennart (red): *Västsvensk opinion*
Göteborg 1993, 250 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--10--SE
11. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Vägval*
Göteborg 1994, 320 sidor. Pris 170 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--11--SE
12. Nilsson, Lennart (red): *Västverige i fokus*
Göteborg 1994, 150 sidor. Pris 130 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--12--SE
13. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Det gamla riket*
Göteborg 1995, 305 sidor. Pris 180 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--13--SE
14. Nilsson, Lennart (red): *Västsvensk horisont*
Göteborg 1995, 250 sidor. Pris 150 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--14--SE. ISBN 91-972694-1-7

15. Jarlbro, Gunilla (red): *Ungdomars opinioner*
Göteborg 1996, 120 sidor. Pris 110 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--15--SE. ISBN 91-972694-2-5
16. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Mitt i nittioalet*
Göteborg 1996, 470 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--16--SE. ISBN 91-972694-3-3
17. Nilsson, Lennart (red): *Västsvenska perspektiv*
Göteborg 1996, 238 sidor. Pris 160 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--17--SE. ISBN 91-972694-4-1
18. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Ett missnöjt folk?*
Göteborg 1997, 380 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--18--SE. ISBN 91-972694-5-X
19. Nilsson, Lennart (red): *Nya landskap*
Göteborg 1997, 290 sidor. Pris 190 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--19--SE. ISBN 91-972694-7-6
20. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Opinionssambället*
Göteborg 1998, 342 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--20--SE. ISBN 91-972694-8-4
21. Nilsson, Lennart (red): *Mångfald – bilder av en storstadsregion*
Göteborg 1998, 283 sidor. Pris 190 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--21--SE. ISBN 91-972694-9-2
22. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Ljusnande framtid*
Göteborg 1999, ca 420 sidor. Pris 250 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--22--SE. ISBN 91-973670-1-X
23. Nilsson, Lennart (red): *Region i omvandling*
Göteborg 1999, ca 300 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-2-8. ISRN: GU-STJM-SOM--23--SE
24. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Det nya samhället*
Göteborg 2000, ca 520 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-3-6. ISRN: GU-STJM-SOM--24--SE
25. Nilsson, Lennart (red): *Den nya regionen*
Göteborg 2000, ca 325 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-4-4. ISRN: GU-STJM-SOM--25--SE
26. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Land, Du välsignade?*
Göteborg 2001, 485 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-6-0. ISRN: GU-STJM-SOM--26--SE
27. Nilsson, Lennart (red): *Flernivådemokrati i förändring*
Göteborg 2002, ca 340 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-7-9. ISRN: GU-STJM-SOM--27--E

28. Oscarsson, Henrik (red): *Spår i framtiden*
Göteborg 2002, ca 212 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-8-7. ISRN: GU-STJM-SOM--28--SE
29. Wadbring, Ingela: Weibull, Lennart & Bergström, Annika (red):
Efter Arbetet. Synen på nedläggningen och dess konsekvenser.
Göteborg 2002, 212 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISSN: 1101-4692 och 0428-4788. ISRN: GU-STJN-SOM--29--SE
30. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det våras för politiken*.
Göteborg 2002, 544 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-9-5. ISRN: GU-STJN-SOM--30--SE
31. Nilsson, Lennart (red) *Perspektiv på Västsverige*
Göteborg 2003, 288 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-01-8. ISRN: GU-STJN-SOM--31--SE
32. Oscarsson, Henrik (red) *Demokratitrender*
Göteborg 2003, 343 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-02-6. ISRN: GU-STJN-SOM--32--SE
33. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Fåfångans marknad*
Göteborg 2003, 432 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-03-4. ISRN: GU-STJM-SOM--33--SE
34. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Ju mer vi är tillsammans*
Göteborg 2004, 440 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-04-2. ISRN: GU-STJM-SOM--34--SE
35. Nilsson, Lennart (red) *Svensk samhällsorganisation i förändring*
Göteborg 2004, 570 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-05-05-13
36. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Lyckan kommer, lyckan går*
Göteborg 2005, 492 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-06-9. ISRN: GU-STJM-SOM--36--SE
37. Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser – Västsverige*
Göteborg 2006, 328 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-07-7. ISRN: GU-STJM-SOM--37--SE
38. Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser – Skåne*
Göteborg 2006, 288 sidor. Pris: 200 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-08-5. ISRN: GU-STJM-SOM--38--SE
39. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*
Göteborg 2006, 560 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-09-3. ISRN: GU-STJM-SOM--39--SE
40. Nilsson, Lennart (red) *Det våras för regionen - Västsverige 1998-2005*
Göteborg 2007, 328 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-10-6. ISRN: GU-STJM-SOM--40--SE

41. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det nya Sverige*
Göteborg 2007, 560 sidor. Pris: 270 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-11-3. ISRN: GU-STJM-SOM--41--SE
42. Nilsson, Lennart & Johansson, Susanne (red)
Regionen och flernivådemokratin
Göteborg 2008, 336 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-12-0. ISRN: GU-STJM-SOM--42--SE
43. Nilsson, Lennart & Antoni, Rudolf (red) *Medborgarna, regionen
och flernivådemokratin*
Göteborg 2008, 288 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-13-7. ISRN: GU-STJM-SOM--43--SE
44. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Skilda världar*
Göteborg 2008, 616 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-14-4. ISRN: GU-STJM-SOM--44--SE
45. Nilsson, Lennart och Susanne Johansson (red) *Att bygga, Att bo, Att leva.
En bok om Västra Götaland*
Göteborg 2009, 304 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-15-1. ISRN: GU-STJM-SOM--45--SE
46. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Svensk Höst*
Göteborg 2009, 560 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-16-8. ISRN: GU-STJM-SOM--46--SE
47. Nilsson, Lennart (red) *En region blir till*
Göteborg 2010, 504 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-18-2. ISRN: GU-STJM-SOM--47--SE
48. Johansson, Susanne (red) *Regional demokrati. Om politik och medier i Skåne*
Göteborg 2010, 232 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-17-5. ISRN: GU-STJM-SOM--48--SE
49. Oskarson, Maria, Bentgsson, Mattias & Berglund, Tomas (red)
En fråga om klass. Stockholm: Liber
<http://www.liber.se/Facklitteratur/Sociologi/Sociologi/En-fraga-om-klass>
50. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Nordiskt ljus*
Göteborg 2010, 592 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-19-9. ISRN: GU-STJM-SOM--50--SE
51. Nilsson, Lennart (red) *Västsvensk demokrati i tid och rum*
Göteborg 2011, 272 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-20-5. ISRN: GU-STJM-SOM--51--SE
52. Holmberg, Sören, Weibull Lennart & Oscarsson, Henrik (red)
Lycksalighetens ö
Göteborg 2011, 676 sidor. Pris 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-21-2. ISRN: GU-STJM--52--SE

-
53. Bergström, Annika (red) *Västsvensk vardag*
Göteborg 2012. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-22-9. ISRN: GU-STJM--53--SE
54. Nilsson, Lennart, Aronsson, Lars & Norell, PO (red) *Värmländskt landskap*
Göteborg 2012. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-86637-04-0. ISRN: GU-STJM--54--SE
55. Berg, Linda & Oscarsson, Henrik (red) *Omstritt omval*
Göteborg 2012, 216 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-23-6. ISRN: GU-STJM--55--SE
56. Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red)
I framtidens skugga
Göteborg 2012, 696 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-24-3. ISRN: GU-STJM--56--SE
57. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Medborgarna om välfärden
Göteborg 2012, 248 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-25-0. ISRN: GU-STJM--57--SE
58. Ohlsson, Jonas & Bergström, Annika (red)
Vanor och attityder i förändring
Göteborg 2013, 228 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-26-7. ISRN: GU-STJM--58--SE
59. Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red)
Vägska
Göteborg 2013, 784 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-27-4. ISRN: GU-STJM--59--SE
60. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
En region för alla?
Göteborg 2013, 286 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-29-8. ISRN: GU-STJM--60--SE
61. Bergström, Annika & Oscarsson, Henrik (red)
Mittfärd & marginal
Göteborg 2014, 576 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-30-4. ISRN: GU-STJM--61--SE
62. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Brytningstider
Göteborg 2014, 322 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-31-1. ISRN: GU-STJM--62--SE
63. Bergström, Annika, Johansson, Bengt, Oscarsson, Henrik & Oskarson Maria (red)
Fragment
Göteborg 2015, 608 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-32-8. ISRN: GU-STJM--63--SE

64. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Alla dessa val
Göteborg 2015, 236 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-33-5. ISRN: GU-STJM--64--SE
65. Solevid, Maria (red)
Svenska utlandsröster
Göteborg 2016, 312 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-34-2. ISRN: GU-STJM--65--SE
66. Ohlsson, Jonas, Oscarsson, Henrik & Solevid, Maria (red)
Ekvilibrium
Göteborg 2016, 480 sidor. Pris: 290 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-35-9. ISRN: GU-STJM--66--SE
67. Norell, P O & Nilsson, Lennart (red)
Värmländska utmaningar
Göteborg 2016, 576 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-36-6. ISRN: GU-STJM--67--SE

I boken *Värmländska utmaningar* presenterar 19 forskare vid Karlstads och Göteborgs universitet undersökningar inom tre huvudområden. I *politik* analyseras valen 2014 i ett historiskt och nationellt perspektiv liksom politiskt deltagande vid sidan om valen. Värmlänningarnas ideologiska orientering och synen på välfärdspolitiken behandlas samt bedömningen av välfärden inom olika områden. Skolan, och flyktingmottagandet analyseras i särskilda kapitel. Den värmländska flernivådemokratin behandlas också och i ett kapitel studeras medborgarnas inställning i regionfrågan.

I *ekonomi och samhälle* riktas fokus mot regional utveckling. Utvecklingsstrategierna relateras till medborgarnas syn på viktiga faktorer för Värmlands utveckling och besöksnäringens betydelse. Särskilt uppmärksammas sysselsättningsfrågan som värmlänningarna anser vara en av de viktigaste frågorna och den sociala reproduktionen. Hemhörigheten i Värmland och världen samt relationerna till Norge analyseras. Infrastrukturen och pendlingen behandlas i särskilda kapitel.

I *kultur och medier* analyseras värmlänningarnas kulturvanor och mot bakgrund av undersökningar på 1980-talet och förhållandena i övriga Sverige behandlas medielandskapet i Värmland. Nyhetskonsumtionen i olika typer av medier analyseras liksom tidningsstrukturen i länet och den lokala morgontidningen. I särskilda kapitel uppmärksammas radiolyssnandet, internetvanorna och det kulturella kapitalet. I det avslutande kapitlet summeras värmlänningarnas syn på utmaningarna och de problem som Värmland står inför idag och i framtiden men också bilden av Värmland du sköna.

Resultaten baseras på medborgarundersökningarna i Värmland som genomfördes 2010 och 2014. Undersökningen 2014 vände sig till 3000 boende i länet, vilket medger jämförelser med förhållandena i Västra Götaland och hela Sverige. Undersökningen genomfördes i samarbete mellan *Institutionen för samhälls- och kulturvetenskap*, *Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap* vid Karlstads universitet och *SOM-institutet*, Samhälle Opinion Medier vid Göteborgs universitet.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

Karlstads universitet

Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap
Institutionen för samhälls- och kulturvetenskap

ISBN: 978-91-89673-36-6